

KNJIŽNICE
ZA PRIHODNOST:
napredek in sodelovanje

Bled, 22. - 23. oktober 2007

STROKOVNO POSVETOVANJE ZVEZE BIBLIOTEKARSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Bled, 22. - 23. oktober 2007, Festivalna dvorana

KNJIŽNICE ZA PRIHODNOST: *napredek in sodelovanje*

ZBORNİK REFERATOV

LIBRARIES FOR THE FUTURE: *development and collaboration*

PROCEEDINGS

PROFESSIONAL CONFERENCE OF UNION OF ASSOCIATIONS OF SLOVENE LIBRARIANS

Bled, October 22-23, 2007, Convention Centre

Strokovno posvetovanje Zveze bibliotekarskih društev Slovenije
KNJIŽNICE ZA PRIHODNOST: NAPREDEK IN SODELOVANJE
Zbornik referatov

Professional Conference of Union of Associations of Slovene Librarians
LIBRARIES FOR THE FUTURE: DEVELOPMENT AND COLLABORATION
Proceedings

Urednica / Editor-in-chief: Melita Ambrožič

Programski odbor / Programme committee:

Dr. Melita Ambrožič, Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
Dr. Silva Novljan, Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
Mag. Franci Pivec, Institut informacijskih znanosti Maribor (IZUM)
Dr. Matjaž Žaucer, Centralna tehniška knjižnica Univerze v Ljubljani
Dr. Maja Žumer, Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo

Za vsebino in jezikovno pravilnost prispevkov odgovarjajo avtorji.

Založila in izdala / Published by: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije

Oblikovanje / Book design by: Ivor Bogunič

Tisk / Printed by: Tiskarna Radovljica, d.o.o.

Naklada / Edition: 500 izvodov

Cena / 17 EUR

Izdajo zbornika je finančno podprlo Ministrstvo za kulturo RS

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

02(497.4)(063)

ZVEZA bibliotekarskih društev Slovenije. Strokovno posvetovanje
(2007 ; Portorož)

Knjižnice za prihodnost : napredek in sodelovanje : zbornik referatov = Libraries for the future : development and collaboration : proceedings / Strokovno posvetovanje Zveze bibliotekarskih društev Slovenije, Portorož, 22.-23. oktober 2007 = Professional Conference of Union of Associations of Slovene Librarians, Portorož, October 22-23, 2007 ; [urednica Melita Ambrožič]. - Ljubljana : Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, 2007

ISBN 978-961-6683-01-2

1. Gl. stv. nasl. 2. Vzp. stv. nasl. 3. Ambrožič, Melita, 1956-
234584832

“KNJIŽNICE ZA PRIHODNOST: NAPREDEK IN SODELOVANJE”

Bled, 22.-23. oktober 2007

PROGRAM

PONEDELJEK, 22. OKTOBER 2007

8.00 - 9.30 **Registracija in sprejem udeležencev**

9.30 - 11.00 Pozdravne besede

Podelitev Čopovih diplom in priznanj

Podelitev nagrad Kalanovega sklada

UVODNI REFERAT

mag. Franci Pivec: Etika medkulturnega dialoga v knjižnicah

11.00 - 11.30 *Odmor*

11.30 - 13.00 **STROKOVNO ZDRUŽENJE - SODELOVANJE ZA NAPREDEK**

STROKE (Moderatorica: Sandra Kurnik-Zupanič)

Irena Sešek, mag. Stanislav Bahor: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije: pogled nazaj - za naprej

dr. Eva Kodrič-Dačić: Pol stoletja revije Knjižnica

Maja Božič: Vpliv strokovnih organizacij na formalno izobraževanje bibliotekarjev

mag. Mateja Ločniškar-Fidler, Damjana Vovk: Predstavitve in otvoritev razstave publikacij ZBDS

13.00 - 14.30 *Odmor za kosilo*

14.30 - 16.00 **KNJIŽNIČNI KATALOG PRED NOVIMI IZZIVI**

(Moderatorja: **mag. Franci Pivec, dr. Maja Žumer**) **dr. Alenka Šauperl, dr. Jerry Saye D.:** Smo kaj napredovali? :

Ponovni premislek o tradicionalnih katalogih v sodobni informacijski družbi

Tanja Merčun: Online knjižnični katalogi prihodnosti

dr. Maja Žumer: Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise (FZBZ): konec poti ali svetla prihodnost?

Jan Pisanski: Uporaba konceptualnega modela Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise (FZBZ) v praksi

dr. Alenka Šauperl, mag. Darija Rozman: Predmetno označevanje na razpotju: s predmetnimi nizi ali brez njih

16.00 - 16.30 *Odmor*

16.30 - 17.30 **Tatjana Kovač, mag. Mateja Ločniškar-Fidler:** Vsebinski opis videofilmov

Boris Rifl, Tine Musek, Špela Razpotnik, mag. Darija

Rozman: Slovenska spletna izdaja tabel Univerzalne decimalne klasifikacije

Viljem Leban, Aljoša Grilc, Neli Tomšič: Nova postavitev gradiva v Osrednji knjižnici Kranj

17.30 - 18.15 **PREDSTAVITVE:**

mag. Zoran Krstulović, mag. Karmen Štular Sotošek: Digitalna knjižnica Slovenije - dLib.si: namen, dosežki in strateške usmeritve (2005-2007)

Janko Klasinc, Sonja Svoljšak, mag. Alenka Kavčič - Čolić: Nova storitev v NUK - digitalizacija knjig po naročilu (EOD - E-books on Demand)

Oskar Wolf: Korak k samostojni uporabi knjižnice

20.00 - *Večerja in družabni večer (Restavracija Panorama)*

TOREK, 23. OKTOBER 2007

9.00 - 11.00 **VOLILNA SKUPŠČINA ZBDS (Srednja dvorana)**

9.00 - 10.15 **ORGANIZACIJA IN VODENJE KNJIŽNIC PRED NOVIMI IZZIVI**

(Moderatorica: **dr. Silva Novljan**)

Breda Karun: Osrednje območne knjižnice po treh letih
mag. Sabina Fras Popović: Standard Sistemi vodenja kakovosti in splošna knjižnica

Sonja Svoljšak: Pisna kulturna dediščina: upravljanje zbirk starih tiskov in kuratorska služba

dr. Anja Dular, dr. Jedert Vodopivec, Marinka Rojc: Selimo knjige, ne žuželk: dezinsekcijske metode v knjižnicah

dr. Jedert Vodopivec, Jana Movja: Videz, uporabnost, ekonomičnost: pregled stanja v Goriški knjižnici Franceta Bevka

10.15 - 10.30 *Odmor*

10.30 - 11.30 **Jana Zeni Bešter:** Gradivo in storitve za slepe in slabovidne uporabnike v slovenskih splošnih knjižnicah

Tadeja Gregorinčič: Vpliv bibliotekarja na počutje uporabnikov: bibliotekar splošne knjižnice v bolnišnici

PREDSTAVITEV:

Vojko Zadavec, mag. Tilka Jamnik: Soba z dvema razgledoma: Predstavitev projekta "Mala knjižnica in Moja najljubša knjiga na internetu"

11.30 - 12.00 *Odmor*

12.00 - 13.30 **OKROGLA MIZA: Knjižnice na razpotju: zagotavljanje dostopa do informacij proti varovanju pravic avtorjev in uporabnikov (Moderator: mag. Lenart Šetinc)**

DELAVNICA:

Uspešno raziskovanje med prakso in teorijo: sodelovanje
 “praktikov in teoretikov” (Srednja dvorana)

(Vodja: **dr. Primož Južnič**)

13.30 - 15.00 *Odmor za kosilo*

15.00 - 16.30 **OKROGLA MIZA:**

Varovanje, zbiranje, obdelava in hramba osebnih podatkov
 (Moderatorica: **Mojca Dolgan Petrič**)

16.30 - 17.00 *Odmor*

17.00 - 18.00 Zaključek kongresa

Preddverje kongresne dvorane: Predstavitev sponzorjev posvetovanja in razstava publikacij ZBDS, ki so bile izdane od leta 1947 dalje (avtorici: **mag. Mateja Ločniškar-Fidler** in **Damjana Vovk**). Prodajna razstava aktualnih publikacij ZBDS.

PROGRAMSKI ODBOR

dr. Melita Ambrožič, NUK (predsednica); **dr. Silva Novljan**, NUK; **mag. Franci Pivec**, IZUM; **dr. Maja Žumer**, FF, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo; **dr. Matjaž Žaucer**, CTK

ORGANIZACIJSKI ODBOR

Lili Hubej, NUK (predsednica); **Irena Sešek**, NUK; **Polona Marinšek**, NUK; **Maja Božič**, BF - Oddelek za gozdarstvo; **Veronika Potočnik**, NUK

TEHNIČNI ORGANIZATOR POSVETOVANJA

ALBATROS : Kongresno turistična agencija, Bled

“LIBRARIES FOR THE FUTURE: DEVELOPMENT AND COLLABORATION”

Bled, October 22 - 23, 2007

PROGRAMME

MONDAY, OCTOBER 22, 2007

- 8.00 - 9.30 Registration and reception of participants
 9.30 - 11.00 Welcoming remarks
 Čop Awards (Scrolls and Certificates of Honour)
 Awards of the Kalan Fund
INTRODUCTORY PAPER
Franci Pivec, MSc: The ethics of intercultural dialogue in libraries
 11.00 - 11.30 *Break*
 11.30 - 13.00 **THE PROFESSIONAL ASSOCIATION - COLLABORATION FOR THE PROGRESS OF LIBRARY PROFESSION** (Chair: **Sandra Kurnik-Zupanič**)
Irena Sešek; Stanislav Bahor, MA: Union of Associations of Slovene Librarians: looking back, looking ahead
Eva Kodrič-Dačić, PhD: A half century of Knjižnica
Maja Božič: Influence of professional organizations on formal education of librarians
Mateja Ločniškar-Fidler, MA; Damjana Vovk: Presentation and opening of the exhibition of Union's publications
 13.00 - 14.30 *Lunch break*
 14.30 - 16.00 **LIBRARY CATALOGUE FACING NEW CHALLENGES** (Chairs: **Franci Pivec, MSc; Maja Žumer, PhD**)
Alenka Šauperl, PhD; Jerry Saye D., PhD: Have we made any progress? : Catalogues of the future revisited
Tanja Merčun: Online Library Catalogues of the future
Maja Žumer, PhD: Functional requirements for bibliographic records (FRBR): the end of the road or a bright new future?
Jan Pisanski: The use of the functional requirements for bibliographic records (FRBR) conceptual model in practice
Alenka Šauperl, PhD; Darija Rozman, MSc: Subject cataloguing at the crossroads : with or without subject heading strings?
 16.00 - 16.30 *Break*
 16.30 - 17.30 **Tatjana Kovač; Mateja Ločniškar-Fidler, MA:** Subject description of video films

Boris Rifi; Tine Musek; Špela Razpotnik; Darija Rozman, MSc: The Slovenian online edition of the Universal Decimal Classification

Viljem Leban; Aljoša Grilc; Neli Tomšič: New systematic shelving method in the Kranj central library

17.30 - 18.15 **PRESENTATIONS:**

Zoran Krstulović, MA; Karmen Štular Sotošek, MA: The Digital Library of Slovenia - dLib.si: purpose, achievements and strategic goals (2005-2007)

Janko Klasinc; Sonja Svoljšak; Alenka Kavčič-Čolić, MSc: New service in NUK - digitization of books on demand (EOD - E-books on Demand)

Oskar Wolf: Moving towards the independent use of the library

20.00 - *Evening party with dinner (Restaurant Panorama)*

TUESDAY, OCTOBER 23, 2007

9.00 - 11.00 **COUNCIL AND ELECTIONS** (The Middle Hall)

9.00 - 10.15 **LIBRARY ORGANIZATION AND MANAGEMENT FACING NEW CHALLENGES** (Chair: Silva Novljan, PhD)

Breda Karun: Regional libraries three years after

Sabina Fras Popović, MA: Standard Quality management system and public library

Sonja Svoljšak: Written cultural heritage: old prints collections management and curatorial service

Anja Dular, PhD; Jedert Vodopivec, PhD; Marinka

Rojc: Procedure of disinsection in libraries

Jedert Vodopivec, PhD; Jana Movja: Design, functionality, economy: situation in France Bevk public library in Nova Gorica

10.15 - 10.30 *Break*

10.30 - 11.30 **Jana Bešter Zeni:** Library materials and services available to the blind and the visually impaired in Slovenian public libraries

Tadeja Gregorinčič: The impact of the librarian on well-being of patients: librarian of the public library in hospital

PRESENTATION:

Vojko Zadavec; Tilka Jamnik, MA: The room with two views: presentation of the project "The Little library and My favourite book on the Internet"

11.30 - 12.00 *Break*

12.00 - 13.30 ROUND TABLE:

Library at the crossroads: ensuring access to information versus the protection of rights of authors and users
(Chair: Lenart Šetinc, MSc)

WORKSHOP:

Efficient research between theory and practice: collaboration between "practitioners and theoreticians"
(The Middle Hall)

(Chair: Primož Južnič, PhD)

13.30 - 15.00 *Lunch break*

15.00 - 16.30 ROUND TABLE:

Protection, collection, processing and storage of personal data (Chair: Mojca Dolgan Petrič)

16.30 - 17.00 *Break*

16.30 - 18.00 Closing session

ENTRANCE HALL:

Presentation of the conference sponsors and exhibition of Union's publications, which have been published since 1947 (authors: Mateja Ločnikar-Fidler, MA and Damjana Vovk). Selling exhibition of current publications.

PROGRAMME COMMITTEE

Melita Ambrožič, PhD (chair); Silva Novljan, PhD; Franci Pivec, MSc; Maja Žumer, PhD; Matjaž Žaucer, PhD

ORGANIZING COMMITTEE

Lili Hubej (chair); Irena Sešek; Polona Marinšek; Maja Božič; Veronika Potočnik

VSEBINA

REFERATI

PIVEC, Franci

Etika medkulturnega dialoga v knjižnicah 3

SEŠEK, Irena; Stanislav BAHOR

Zveza bibliotekarskih društev Slovenije: Pogled nazaj - za naprej 15

KODRIČ-DAČIČ, Eva

Pol stoletja revije Knjižnica 47

BOŽIČ, Maja

Vpliv strokovnih organizacij na formalno izobraževanje bibliotekarjev 61

ŠAUPERL, Alenka; Jerry SAYE D.

Smo kaj napredovali?: Ponovni premislek
o tradicionalnih katalogih v sodobni informacijski družbi 77

MERČUN, Tanja

Online knjižnični katalogi prihodnosti 91

ŽUMER, Maja

Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise
(FZBZ): konec poti ali svetla prihodnost? 105

PISANSKI, Jan

Uporaba konceptualnega modela Funkcionalne zahteve
za bibliografske zapise (FZBZ) v praksi 113

ŠAUPERL, Alenka; Darija ROZMAN

Predmetno označevanje na razpotju : s predmetnimi nizi ali brez njih 129

KOVAČ, Tatjana; Mateja LOČNIŠKAR-FIDLER

Vsebinski opis videofilmov 151

RIFL, Boris; Tine MUSEK; Špela RAZPOTNIK; Darija ROZMAN

Slovenska spletna izdaja tabel Univerzalne decimalne klasifikacije 173

LEBAN, Viljem; Aljoša GRILC; Neli TOMŠIČ

Nova postavitev gradiva v Osrednji knjižnici Kranj 193

KARUN, Breda

Osrednje območne knjižnice po treh letih 209

FRAS POPOVIČ, Sabina

Standard Sistemi vodenja kakovosti in splošna knjižnica 229

SVOLJŠAK, Sonja

Pisna kulturna dediščina:

upravljanje zbirk starih tiskov in kuratorska služba 255

DULAR, Anja; Jedert VODOPIVEC; Marinka ROJC

Selimo knjige, ne žuželk: dezinseksijske metode v knjižnicah 273

VODOPIVEC, Jedert; Jana MOVJA

Videz, uporabnost, ekonomičnost:

pregled stanja v Goriški knjižnici Franceta Bevka 285

ZENI BEŠTER, Jana

Gradivo in storitve za slepe in slabovidne

uporabnike v slovenskih splošnih knjižnicah 311

GREGORINČIČ, Tadeja

Vpliv bibliotekarja na počutje uporabnikov:

bibliotekar splošne knjižnice v bolnišnici 325

PREDSTAVITVE**KRSTULOVIC Zoran; Karmen ŠTULAR SOTOŠEK**

Digitalna knjižnica Slovenije – dLib.si:

namen, dosežki in strateške usmeritve (2005-2007) 351

KLASINC, Janko; Sonja SVOLJŠAK; Alenka KAVČIČ-ČOLIĆ

Nova storitev v NUK – digitalizacija knjig

po naročilu (EOD – E-books on Demand) 357

WOLF, Oskar

Korak k samostojni uporabi knjižnice 365

ZADRAVEC, Vojko; Tilka JAMNIK

Soba z dvema razgledoma: Predstavitev projekta

"Mala knjižnica in Moja najljubša knjiga na internetu" 377

CONTENTS

PAPERS

PIVEC, Franci

The ethics of intercultural dialogue in libraries 3

SEŠEK, Irena; Stanislav BAHOR

Union of Associations of Slovene Librarians: looking back, looking ahead 15

KODRIČ-DAČIĆ, Eva

A half century of Knjižnica 47

BOŽIČ, Maja

Influence of professional organizations on formal education of librarians ... 61

ŠAUPERL, Alenka; Jerry SAYE D.

Have we made any progress? : Catalogues of the future revisited 77

MERČUN, Tanja

Online Library Catalogues of the future 91

ŽUMER, Maja

Functional requirements for bibliographic records (FRBR):
the end of the road or a bright new future? 105

PISANSKI, Jan

The use of the functional requirements
for bibliographic records (FRBR) conceptual model in practice 113

ŠAUPERL, Alenka; Darija ROZMAN

Subject cataloguing at the crossroads : with or without
subject heading strings? 129

KOVAČ, Tatjana; Mateja LOČNIŠKAR-FIDLER

Subject description of video films 151

RIFL, Boris; Tine MUSEK; Špela RAZPOTNIK; Darija ROZMAN

The Slovenian online edition of the Universal Decimal Classification ... 173

LEBAN, Viljem; Aljoša GRILC; Neli TOMŠIČ

New systematic shelving method in the Kranj central library 193

KARUN, Breda

Regional libraries three years after 209

FRAS POPOVIĆ, Sabina

Standard Quality management system and public library 229

SVOLJŠAK, SonjaWritten cultural heritage: old prints collections management
and curatorial service 255**DULAR, Anja; Jedert VODOPIVEC; Marinka ROJC**

Procedure of desinsection in libraries 273

VODOPIVEC, Jedert; Jana MOVJADesign, functionality, economy: situation in France Bevk
public library in Nova Gorica 285**ZENI BEŠTER, Jana**Library materials and services available to the blind
and the visually impaired in Slovenian public libraries 311**GREGORINČIČ, Tadeja**The impact of the librarian on well-being of patients:
librarian of the public library in hospital 325**P R E S E N T A T I O N S****KRSTULOVIC Zoran; Karmen ŠTULAR SOTOŠEK**The Digital Library of Slovenia – dLib.si: purpose,
achievements and strategic goals (2005-2007) 351**KLASINC, Janko; Sonja SVOLJŠAK; Alenka KAVČIČ-ČOLIĆ**New service in NUK – digitization of books on demand
(EOD – E-books on Demand) 357**WOLF, Oskar**

Moving towards the independent use of the library 365

ZADRAVEC, Vojko; Tilka JAMNIKThe room with two views: presentation of the project
“The Little library and My favourite book on the Internet” 377

REFERATI

ETIKA MEDKULTURNEGA DIALOGA V KNJIŽNICAH

THE ETHICS OF INTERCULTURAL DIALOGUE IN LIBRARIES

Franci Pivec

IZUM Maribor

e-pošta: franci.pivec@izum.si

UDK 023.5:174-057.16

IZVLEČEK

Knjižničarstvo kot del vse bolj ključne informacijske dejavnosti doživlja velike spremembe, ki so na površju predvsem tehnološkega značaja, navznoter pa pomenijo tudi nove etične izzive. Prava pot do odgovorov nanje je dialog po zgledu antične "parrhesije", ki v razmerah informacijske družbe predpostavlja tudi svobodo komuniciranja v digitalnem okolju. Informacijska etika raziskuje vplive IKT na tradicionalne vrednostne sisteme. Knjižnična služba temelji na zaupanju, kar pomeni, da imajo zanjo etična vprašanja veliko težo. Ta se je z uporabo IKT in s komuniciranjem preko interneta še povečala. Etični kodeks knjižničarstva je važna opora pri poklicnem delovanju, vendar ga je treba nenehno preverjati in dopolnjevati, za kar je potrebno tudi poglobljanje v teorijo informacijske etike. Študijski programi za knjižničarje in informatike bi morali to upoštevati.

V Evropskem letu medkulturnega dialoga, ki ga je za 2008. razglasila EU, se računa s prispevkom knjižnic, ki bodo imele več priložnosti široki javnosti predstaviti tudi etično dimenzijo svojega poslanstva.

Ključne besede: informacijska etika, "parrhesia", zaupanje, etični kodeksi, knjižnice, medkulturni dialog

UDC 023.5:174-057.16

ABSTRACT

Librarianship as part of an increasingly important information industry is undergoing major changes appearing to be of technological nature, yet actually creating new ethical challenges. The best way to address such challenges is through a dialogue following the ancient model of "parrhesia", which also represents freedom of communication in digital environment under the information society setting. Information ethics investigates the impacts of ICT on traditional value systems. Library service is based on confidence and as a result the ethical issues have much bearing on it, becoming even greater with the use of ICT and communication via the internet. The Code of Ethics is an important support for professional librarians.

ans. However, it requires a continuing review and updating based on an in-depth analysis of information ethics. This should be taken into consideration in librarian and information expert training curricula. In 2008, which was declared by the European Union as the European Year of Intercultural Dialogue, libraries will hopefully have more opportunities to introduce ethical dimension of their mission to the general public.

Key words: information ethics, "parrhesia", confidence, codes of ethics, libraries, intercultural dialogue

1 UVOD

John Lenarcic, ki na Univerzi RMIT v Melburneu predava o etičnih in družbenih vidikih IKT, si je vzel čas in za kongres Avstralskega društva arhivarjev prebral 128 romanov in pogledal nekaj deset filmov in televizijskih nadaljevanj, ki prikazujejo knjižničarje ali arhivarje. Oboje obravnavajo na enak način kot nekakšne redovnice in redovnike, ki so "zadeti" z močno dozo fanatizma, ker le tako lahko opravljajo za večino normalnih ljudi domala odvratno delo. Celo tako inovativna režiserja kot sta Polanski (Chinatown) in Spielberg (Raiders of the Last Ark) se zanje nista mogla spomniti kaj več od "Coke-bottle glasses". Koga zanima, ali te čudake pri njihovem delu mučijo tudi kakšne moralne dileme?

Situacija je v resnici paradoksalna, saj je informacijska dejavnost iz dneva v dan pomembnejša in bolj množična in edina razlaga je, da se arhivarji in knjižničarji pač ne prištevajo k njej (Crowley in Ginsberg, 2003). Zato univerze po svetu in pri nas k nazivom knjižničarskih oddelkov dodajajo še informacijsko znanost, kar prepričanega knjižničarja Michaela Gorman navdaja z jezo in sumom, da se na ta način izraža dvom o prihodnosti knjižnic (Gorman, 2000). To ne drži, pač pa gre za povsem pravilne korake, saj je treba sprejeti izziv dobe in se dokazati na širšem polju, kjer vlada konkurenca strokovnih profilov. Pomembne postajajo različne primerjalne prednosti in ena od teh je lahko jasna usmeritev knjižničarjev glede informacijske etike.

Do informacijske etike ne vodi nobena bližnjica, čeprav se je spočetka zdelo, da bo zadoščalo navajanje citatov filozofskih klasikov ali pa naslonitev na vero. Dejansko lahko pomagajo le najboljši poznavalci informacijske družbe kot so Manuel Castells (1996), William Dutton (1999), Trevor Hay-

wood (1999), Alistar Duff (2000) in drugi. Bistveno je njihovo opozorilo, da slepo zaupanje v "tehnološki determinizem" in v "globalizacijo", brez kritične etične refleksije informacijske družbe, vodi v neoliberalno katastrofo nebrzdanega manipuliranja z ljudmi.

2 PARRHESIA – MEDKULTURNI DIALOG

Informacijska etika – enako kot informacijska družba – ima globoke zgodovinske korenine. Rafael Capurro (2005) jih je odkril v antični grški filozofiji kot "parrhesia", ki je pomenila svobodo govora. Michel Foucault je v zvezi s tem ugotovil pomembno razliko med "parrhesio" in "retoriko": prva je naravnana k resnici in temelji na enakopravnem dialogu, druga pa k prepričevanju in temelji na učinkoviti manipulaciji. "Parrhesijo" bi danes imenovali "medkulturna informacijska etika" (Capurro, 2006). V Grčiji se je pojavila v obdobju, ko je aristokracija zgubila absolutno oblast in je tudi demos zahteval svoj prav. In "parrhesia" je kasneje postala bistvena sestavina zahodne etične tradicije kot svoboda govora oz. kot svoboda tiska. Danes je to svoboda dostopa oz. svoboda do komuniciranja v digitalnem okolju.

Internet je medij (naslednik tiska) za horizontalno, nehierarhično, interaktivno in globalno produkcijo sporočil, za njihovo hranjenje, distribucijo in izmenjavo. Takšnega medija še ni bilo in vsakomur je jasno, da so etični problemi različni, če gre za sporočilo v knjigi, časopisu, na radiu, televiziji, blogu, poštnem seznamu, osebni elektronski pošti itd. Zastaviti si moramo naslednja vprašanja:

- Do katere mere je internet spremenil lokalne kulturne vrednote in tradicionalne načine življenja?
- Kako bodo te spremembe učinkovale na življenje in kulturo prihodnjih družb v globalnem in lokalnem smislu?
- Kako tradicionalne kulture in njihove moralne vrednote komunicirajo in spreminjajo same sebe pod vplivom digitalnih informacij na sploh in interneta še posebej?

Ugotovljeni premiki so tako globoki, da se je OZN zdelo potrebno sklicati Svetovni vrh o informacijski družbi (WSIS, 2003), ki je sprejel skupna etična izhodišča za obnašanje ljudi in držav v prihajajoči epohi. Ob tem je tudi IFLA izdala posebno poročilo z zgovornim naslovom "Knjižnice kot

srce informacijske družbe" (IFLA, 2003). Etični okvir se opira na prosvetlensko tradicijo znanja kot skupnega dobra (svoboda duha), ki je presajena v sodobni digitalni kontekst kot pravica do komuniciranja v svetovnem omrežju, kar vključuje tudi pravico do ohranitve sporočil za komuniciranje s prihodnjimi rodovi. Ali je treba posebej poudariti, da se slednje tiče predvsem knjižnic?

3 INFORMACIJSKA ETIKA

Informacijska etika se v osnovi ukvarja s vprašanjem, kdo in do kakšnih informacij lahko dostopa. Njene sestavine so intelektualna svoboda, pravica dostopa do informacij, informacijska zasebnost, intelektualna lastnina (Fallis, 2007).

Mnogi so prepričani, da je dovolj sestaviti etični kodeks z navodili za obnašanje, vendar se hitro izkaže, da so vsi pojmi, ki se v kodeksih uporabljajo, diskutabilni in omogočajo različne interpretacije. Etična izobraženost zato predpostavlja primerno poznavanje etičnih teorij, ki so sicer različne, a ne glede na razlike nenadomestljive, da sploh lahko analiziramo moralne dileme, na katere naletimo v informacijski dejavnosti. Poenostavljeno lahko izbiramo med štirimi vrstami etičnih teorij:

- temelječih na posledicah (J. S. Mill),
- temelječih na dolžnostih (I. Kant),
- temelječih na pravicah (J. Locke),
- temelječih na vrlinah (Aristotel).

Eden vodilnih raziskovalcev informacijske etike Luciano Floridi je prepričan, da nobena od podedovanih teorij ne ustreza, pač pa mora informacijska etika izoblikovati svojo lastno etično teorijo (Floridi, 2001).

Informacijska etika ima tudi svoje "praktično" ozadje, saj so se očetje nove informacijske tehnologije zelo zgodaj zavedli, da bodo njihove "iznajdbe" globoko posegle v življenje ljudi. Predvsem to velja za Norberta Wienerja, ki se je izrecno ukvarjal tudi z etičnimi posledicami (Wiener, 1950). Svojo vlogo je pri tem imel moralni šok, ki ga je povzročila atomska bomba. V šestdesetih je njegova opozorila o nevarnosti neetične uporabe računalnikov poglobil Don Parker (1968). Največja etična avtoriteta računalništva v sedemdesetih je bil Joseph Weizenbaum (1976), ki se je predvsem uprl poosebljanju računalnika oz. kibernetizaciji človeka. Sledila je cela vrsta

lucidnih in poštenih razmišljanj računalniških inženirjev, mimo katerih ne more nobena informacijska etika: James Moor, Terrell Bynum, Deborah Johnson, Donald Gottebarn, Klaus Brunnstein, Jacques Berleur, Göran Collste in drugi, brez katerih se tudi še danes ne zgodi nobena kompetentna razprava o etičnih vidikih uporabe IKT (Collste, 2000).

Kot izoblikovana akademska disciplina je informacijska etika komaj polnoletna, saj je Thomas Froelich (2004) na začetek njene "zgodovine" v ZDA postavil tekst Roberta Hauptmana (1988) in v Evropi Rafaela Capurra (1988). Za prva redna predavanja je leta 1990 poskrbela Toni Carbo na University of Pittsburgh, ki je v ta namen pritegnila frančiškana Stephe-na Almagna, po njegovi upokojitvi leta 2001 pa predmet predava sama (Carbo in Almagna, 2001). Danes obstaja že nekaj desetih univerzitetnih učbenikov informacijske etike, vendar ta predmet še vedno ni splošno uveljavljen. Evalvacije kažejo, da jo študentje dobro sprejemajo, njena uvedba pa je zanesljiv razpoznavni znak najboljših študijskih programov bibliotekarstva in informacijske znanosti (Buchanan, 2004).

4 ETIKA V KNJIŽNICI

Spomnim se lepega mladinskega romana Burnettove, v katerem sta si neukrotljivi deklici Mary in Colin ustvarili čudovit skrivni vrt, pri čemer jima je zaupno pomagal vrtnarsko izkušeni Dickon, ki njune skrivnosti nikoli ni izdal. S tem vrtom sta na splošno začudenje dozoreli v občudovanja vredni osebnosti. Ali ni knjižnica za mnoge ljudi prav takšen skrivni vrt? Morajo knjižničarji ravnati podobno Dickonu in si prizadevati za kar največje zaupanje uporabnikov?

Ne vem, če se je British Library s tem kdaj ponašala, ampak v njej je imela zatočišče cela generacija ruskih revolucionarjev (Hercen, Lenin, Kropotkin, Kravčinski) in carska "Ohrana" o tem nikoli ni dobila nobenega podatka. Drugače so kasneje ravnali sovjetski knjižničarji, ki so KGB zalagali s podatki o tem, kdo si izposoja tujo literaturo, kar je postala "napotnica" za gulag. Sodobne avtomatizirane knjižnice razpolagajo z ogromnimi količinami osebnih podatkov svojih uporabnikov in ravnanje z njimi je resen etični problem. Preveč enostavno bi bilo reči: nobenega podatka ne damo! Takšno pasivno etično držo je v svoji raziskavi problematiziral Robert Hauptman, ki je preverjal, ali bodo knjižničarji pozorni na vpadljive zahteve po informacijah o izdelovanju eksploziva. Niso reagirali!

(Hauptman, 1976) Prav tako niso reagirali slovenski knjižničarji v Južničevi raziskavi, ko je šlo za namen izpeljave samomora (Južnič, 2001). Po 11. septembru je zelo veliko govora o policijskem zanimanju za knjižnične podatke, vendar to ni nič novega in knjižničarji so od nekdaj z eno nogo v službi nadzora nad uporabniki (Foerstel, 1991). Morda pri nas še ni tako, a po svetu so za njihove podatke o uporabnikih vse bolj zainteresirani trgovci (Estabrook, 1996).

Knjižnica je institucija zaupanja, saj so intelektualne potrebe, zaradi katerih uporabniki prihajajo vanjo nekaj, kar jih razkriva kot osebnosti in o čemer ne govorijo vsakomur. Zaupanje ne nastane z včlanitvijo, ampak se zgradi postopoma in ga je treba nenehno opravičevati, pri čemer primerjava z zdravstvom ni pretirana. Knjižničarstvo je "služba" in to je treba razumeti v izvirnem pomenu služenja, ne pa zaposlitve oz. delovnega razmerja. Etična razsežnost te službe sega daleč preko nudenja hitrih in točnih informacij. Gre za vsebine in odnose, ki spreminjajo uporabnikovo razumevanje sveta, njegovo obnašanje in družbene razmere. "V knjižnicah je relevantno znanje sistemizirano in urejeno; tam upravljajo z viri, avtorstvom, lokacijami, informacijskimi strategijami, strukturami ter odnosi med njimi. Knjižničar je suveren pri selekcioniranju, organiziranju in predstavljanju informacij in znanja, pa tudi pri ocenjevanju zahtevkov uporabnikov. Nobenih informacijskih struktur ne predstavlja, ne da bi nosil pri tem polno odgovornost za njihovo celovitost in veljavnost." (Carr, 2001, str. 48)

Potemtakem ne gre toliko za zaupanje v knjižnico ali v knjižnični informacijski sistem, kolikor za zaupanje v knjižničarja/informatika. O zaupanju ne bi govorili, če ne bi obstajala nevarnost prevare, neizpolnjevanja obljub, lažnih zagotovil itd. Ko uporabnik vstopi v knjižnico, je prepričan, da bo imel opravka s profesionalci, ki so v pogledu informiranja zanesljivi in vredni zaupanja. Če zaupanja ni, so ponujene informacije brez pomena in tudi knjižnica se bo izkazala za nepotrebno.

V sodobnem entropičnem informacijskem kontekstu je uporabnik še bolj odvisen od knjižničarja kot kdaj prej. Ponudba informacij daleč presega njegov razpoložljivi čas in sposobnost obvladovanja. Knjižničar je njegov reševalec iz informacijske poplave. Hibridno – papirnato/elektronsko – stanje je dodatna oteževalna okoliščina. Vsaka zbirka, natisnjena ali elektronska, postavlja specifične zahteve po sekundarnem znanju, da sploh

lahko pridemo do nje in jo potem uporabimo: obvladati je treba tezavre, slovarje ključnih pojmov, iskalne protokole, datotečne strukture, kontekste itd. O tem uporabniki v šoli komaj kaj slišijo.

Interakcija med knjižničarjem in uporabnikom se sestoji iz dialoga:

- o vsebini zahtevka,
- o uporabnikovem delovnem področju,
- o knjižničarjevi ekspertnosti,
- o knjižnični zbirki in dosegljivosti drugih zbirk,
- o organizaciji, za katero je knjižnica ustanovljena,
- o knjižničarstvu na sploh,
- o novih informacijskih orodjih posebej,
- o stroških,
- o uporabnikovih "luknjah" v znanju,
- itd.

Za razliko od spletne informacijske ponudbe (Google ipd.), ki je na voljo kot "zapakirana" oz. dokončna storitev, nastopa knjižnica z "odprtimi" oz. nedokončnimi storitvami, ki se opirajo na knjižničarjevo kompetenco, da:

- zna poslušati uporabnikove informacijske težave in se je pripravljen altruistično angažirati pri njihovem reševanju, zavedajoč se odgovornosti za vpliv na njegov intelektualni razvoj;
- reflektira kritične situacije, v katerih deluje uporabnik in v katerih sam dejansko postaja soudeleženec;
- ponuja povezave, s katerimi bolj ali manj razširja začetno uporabnikovo vprašanje in ga preusmerja na področja in ravni, s katerimi le-ta ni računal;
- vzpostavlja trajnejšo navezo v smislu nekakšnega implicitnega dogovora o skupni izvedbi "projekta".

Ker je kognitivna razsežnost knjižničarstva manj poznana, je šibko tudi zavedanje o njegovem potencialu vplivanja na socialni oz. kulturni kapital skupnosti, ki je neprimerno globlji kot npr. mnogo bolj priznan vpliv medijev (Govier, 1997).

Toda etika v knjižnici se ne tiče samo situacij neposrednega stika z uporabnikom. Lahko jo zaznamo tudi ob tako odmaknjeni in posredni dejavnosti kot je univerzalna bibliografska kontrola. Zagotavljanje dostopnosti publikacij je moralni imperativ knjižnice, zaradi česar mora poskrbeti za

“vidnost” svojih virov: v standardizirani obliki, brez cenzuriranja, spoštuječ avtorstvo, z navedbo točne lokacije itd. Veliko vlogo pri tem igra jezik, pri čemer so propadli poizkusi univerzalnega jezika za katalogizacijo, zato pa se povečuje odgovornost “nacionalnega” knjižničarstva, ki mora upoštevati standardne strukture in terminologijo, zaradi česar mora biti v stalnem tesnem stiku z razvojem stroke na mednarodni ravni. Knjižničarstvo si pač sposoja vsakdanji jezik in ne more zamejevati njegovih pomenov, zato pa mora zelo natančno definirati svoje vodilne koncepte in jih sproti usklajevati z razvojem stroke v svetu (Olson, 2001).

Z digitalnimi dokumenti, ki so po številu že daleč presegli tiskane, z njihovo nestabilnostjo, problematično relevantnostjo, nestandardiziranostjo, nelociranostjo, brezčasnostjo itd. se je etični problem katalogizacije še dodatno močno zaostril: bo knjižnica sploh vzdržala v funkciji ohranjanja celokupnega kodiranega znanja?

5 POKLICNI OZ. ETIČNI KODEKSI

Dejavnosti, ki nastopajo kot “službe” in se morajo boriti za zaupanje uporabnikov ter so zato njihova etična ravnanja močno v ospredju, si pomagajo s formuliranjem pravil opravljanja poklica – poklicnih kodeksov. Zaradi izrazitega poudarjanja jamstev, da je poklicno ravnanje moralno nesporno, so pogosto naslovljeni kot etični kodeksi. Pojavljajo se v treh funkcijah: regulativni, spodbujevalni in izobraževalni (Frankel, 1989). Etična načela knjižnične dejavnosti se praviloma oblikujejo v strokovnih knjižničarskih društvih, ki pa imajo precej različne statuse, od paradržavnih (nekoč v Vzhodni Evropi, danes v Južni Ameriki), sindikalističnih (Skandinavija), društvenih ali kombiniranih iz vseh treh (Slovenija). Ti statusi se odslikavajo tudi v njihovih kodeksih, še posebej v načinih njihovega sankcioniranja (Koehler in Pemberton, 2000).

Kot smo ugotavljali, da je informacijska etika “mlada”, so tudi etični kodeksi v tej dejavnosti nastali šele po letu 1980. Hiter razvoj informacijske dejavnosti je razlog, da po letu 2000 nastaja že druga generacija kodeksov, ki se predvsem trudijo odgovoriti na moralne izzive interneta.

Novost informacijske tehnologije je v zadnjih dveh desetletjih pritegnila največjo pozornost knjižničarjev in nekateri so prepričani, da je to lahko alibi za zanemarjanje etične razsežnosti njihovega delovanja. Povsem na-

pačna je razlaga, da je zapostavljenost etike normalno stanje informacijske družbe, ki bo vse uredila s tehničnimi pravili. Nasprotno, informacijska družba je bolj kot katera koli dosedanja zgodovinska epoha odvisna od etike. Informacija obstaja in deluje zgolj in samo po človekovi volji in je zato povsem v njegovi oblasti. V "Gutenbergovi galaksiji" je moralo sporočilo pred natisom skozi mnoge premisleke in preveritve, v internet pa ga spustimo v trenutku, z dotikom na "enter". Le naša moralna vest ga lahko pravočasno ustavi! Opisane etične situacije in dileme v knjižnici so sicer bolj zapletene od preprostega emitiranja sporočil, a tudi pri njih so rešitve v največji meri odvisne od razjasnjenih etičnih načel poklica in moralne držbe posameznega knjižničarja. Prav zato mora biti etični kodeks in izmenjava dobrih moralnih praks stalna tema strokovnega pogovarjanja, saj razvoj prinaša nova in nova etična vprašanja, prava pot do odgovorov pa je "parrhesia".

6 KNJIŽNICE V EVROPSKEM LETU MEDKULTURNEGA DIALOGA

EU je leto 2008 razglasila za "Evropsko leto medkulturnega dialoga" in pozvala kulturne institucije, da se vključijo s svojimi programi. Namen je, da se bolj artikulira medkulturni dialog v delovnih okoljih, v izobraževalnih kontekstih in v vsakdanjem življenju (EU, 2006). Knjižnice so prepoznane kot mesta, kjer so prosto dostopne informacije o drugih kulturah in etničnih skupnostih. Zato so samoumevno "srečevališče" pripadnikov različnih kultur. Uspešnost knjižnice pri promociji medkulturnega dialoga je odvisna od pestrosti in bogastva njene zbirke, od privlačnosti njenih prostorov in od denarja, ki ga lahko nameni za medkulturne programe. A najvažnejša in odločilna je naklonjenost knjižničarjev medkulturnemu dialogu in njihova pripravljenost za izvedbo ustreznih programov.

Na prvem zasedanju Skupine za medkulturni dialog je zunanji minister Dimitrij Rupel takole označil slovenski okvir za aktivnosti v Evropskem letu medkulturnega dialoga: "Slovenija je kulturno in zgodovinsko povezana z Balkanom, ki je ilustrativni primer tako konstruktivne kot destruktivne prakse medkulturnega sodelovanja. V mnogih pogledih se lahko Evropa od Balkana uči kako živeti v medkulturni družbi, kjer je sobivanje v etnično in versko mešani skupnosti tradicionalni način življenja. Kljub občasnim vojnam, so ljudje na Balkanu stoletja živeli v harmoniji. Tudi v času najbolj groznih vojnih divjanj pa so se upanje vzbujajoči primeri medsebojne medkulturne pomoči. Bosna in Hercegovina kot država z multikulturno sestavo nas uči, da po stotinah in tisočih mrtvih in ranjenih nihče ni postal zma-

govalec. Vojna se vedno konča, ljudje pa se spet naučijo živeti skupaj." (Rupel, 2007)

Knjižnice ne smejo biti bojno polje, na katerem bo ena kultura nadvladala druge kulture in bibliografski standardi ter knjižnični informacijski sistemi zagotovo niso orožje za takšno zavojevanje. Za knjižničarstvo je naravna etika dialoga, ki pa ne nastane sam od sebe, ampak se je treba zanj angažirati. Moralni imperativ medkulturnega dialoga je tudi v naših knjižnicah vsakodnevno na praktični preizkušnji, ko se pojavijo zahtevki, ki presegajo lokalni kulturni horizont. "Etničnih čitalnic" ali podobnih programov ne poznamo. Evropsko leto medkulturnega dialoga je tudi za knjižnice spodbuda za kritični razmislek o tem.

NAVEDENI VIRI

1. Britz, J. J. in Snyman, R. (2003) Universal bibliographic control – A contradiction in terms? A reflection on the ethical problems and dilemmas of universal bibliographic control. V: B. Rockenbach in T. Medina (ur.) *Ethics and electronic information*. Jefferson, London: McFarland&Comp. Publ.
2. Buchanan, E. A. (2004). Ethics in library and information science: *What are we teaching?* *Journal of Information Ethics* 13, 1: 51-61.
3. Capurro, R. (1988). *Informationsethos und Informationsethik*. *Nachrichten für Dokumentation* 39, 1-4.
4. Capurro, R. (2005) Towards an ontological foundation of information ethics. Uvodni referat na konferenci "Information ethics: agents, artifacts and new cultural perspective" na University of Oxford, 8-9 dec. www.capurro.de/oxford.html
5. Capurro, R. (2006) *Ethik der Informationsgesellschaft*. Ein interkultureller Versuch. V: W. Coy (ur.) *Shapes of the things to come*. Berlin: FU <http://www.capurro.de/parrhesia.html>
6. Carbo, T. in S. Almagno (2001) Information ethics: The duty privilege and challenge of educating information professionals. *Library Trends* (Winter 2001): 510-518.
7. Carr, D. W. (2003) An ethos of trust in information service. V: B. Rockenbach in T. Madina (ur.) *Ethics and electronic information*. Jefferson, London: McFarland&Comp. Pub.
8. Castello, M. (1996) *The rise of the network society*. London Routledge.
9. Collste, G. (2000) *Ethics in the age of information technology*. Linköping: Centre for Applied Ethics.

10. Crowley, B. in D. Ginsberg (2003) Intercultural reciprocity, information ethics, and survival of librarianship in the 21.st. century V: B. Rockenbach in T. Madina (ur.) Ethics and electronic information. Jefferson, London: McFarland&Comp. Pub.
11. Duff, A. (2000) Information society studies. London: Routledge.
12. Dutton, W. (1999) Society on the line: information politics in the digital age. Oxford: Oxford Univ. Press.
13. Estabrook, L. (1996) Sacred trust or competitive opportunity: Using patron record. *Library Journal* 121, 48-49.
14. EU Education and Culture (2006) Intercultural Dialogue. Best practice at Community level. Brussels: EU.
11. Fallis, D. (2007) Information ethics for 21.st. century library professionals. *Library Hi Tech* 25, 1, 23-36.
16. Floridi, L. (2001) Information ethics: An environmental approach to the digital divide. *Philosophy of Contemporary World* 9, 1, 1-7.
17. Foerstel, H. (1991) Suveillance in the stock: The FBI's Library Awareness Program. Westport: Greenwood Press.
18. Frankel, M. (1989) Professional codes: Why, How, and What impact. *Journal of Business Ethics* 8, 109-15.
19. Froehlich, T. (2004) A brief history of information ethics. *bid – textos universitaris de biblioteconomia i documentacio*, 13. Universitat de Barcelona.
20. Gorman, M. (2000) Our enduring values: Librarianship in the 21.st. century. Chicago: ALA.
21. Govier, T. (1997) Social trust and human communities. Montreal: McGill Univ. Press.
22. Hauptman, R. (1976) Professionalism or culpability? An experiment in ethics. *Wilson Library Bulletin* 50, 626.
23. Hauptman, R. (1988) Ethical challenges in librarianship. Phoenix: Orix Press.
24. Haywood, T. (1999) Only connect: shaping networks and knowledge for new millennium. London: Bowker Saur.
25. IFLA (2003) Libraries the heart of the information society. Proceedings of the IFLA Pre_World Summit Conference. Geneva: Univ. of Geneva.
26. Južnič, P. (2001) Excuse me, how I commit suicide? Access to ethically debatable items of information in public libraries. *Library Management* 22, 75-79.
27. Koehler, W. in M. Pemberton (2000) A search for core values: Toward a

- model code of ethics for information professionals. *Journal of Information Ethics* 9, 1, 26-54.
28. Olson, H. A. (2001) Between control and chaos: An ethical perspective on authority control. <http://www.oclc.org/oclc/man/outconf/olson.htm>
 29. Parker, D. (1968) Rules of ethics in information processing. *Communications of the ACM* 11, 198-201.
 30. Rupel, D. (2007) Nagovor na prvem zasedanju Skupine za medkulturni dialog. Center za evropsko perspektivo, Ljubljana, 7. feb. 2007. <http://www.mzz.gov.si/nc/si/splosno/novice/novica/article/>
 31. Wizenbaum, J. (1976) Computer power and human reason: From judgment to calculation. N.Y.: Freeman.
 32. Wiener, N. (1950) The human use of human beings: Cybernetics and society. N.Y.: Houghton Mifflin.
 33. WSIS (2003) <http://www.itu.int/wsis>

ZVEZA BIBLIOTEKARSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE: POGLED NA- ZAJ – ZA NAPREJ¹

UNION OF ASSOCIATIONS OF SLOVENE LIBRARIANS: LOO- KING BACK, LOOKING AHEAD

Stanislav Bahor

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
e-pošta: stanislav.bahor@nuk.uni-lj.si

Irena Sešek

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
e-pošta: irena.sesek@nuk.uni-lj.si

UDK 02:061.231(497.4)(091)

IZVLEČEK

V prispevku je podan sistematičen zgodovinski pregled razvoja in najpomembnejših mejnikov v šestdesetletnem delovanju slovenskega strokovnega bibliotekarskega združenja, ki se je iz sekcije Društva bibliotekarjev Jugoslavije preko samostojnega Društva bibliotekarjev Slovenije organizacijsko razvilo in preoblikovalo v Zvezo društev bibliotekarjev Slovenije, ki deluje še danes. Poudarjen je strokovni doprinos združenja k razvoju slovenskega bibliotekarstva, ki je v času, ko formalnega bibliotekarskega izobraževanja še ni bilo mogoče vpeljati, to nalogo prevzelo nase in jo uspešno tudi izvajalo, ves čas pa si močno prizadevalo za njegovo uvedbo. Prikazani so pomembni dosežki društva na publicističnem področju, posebej v zvezi z izdajanjem edine slovenske revije za področje bibliotekarstva in informacijske znanosti Knjižnica. Opozorjeno je na spremenjeno vlogo Zveze v globalizacijskem okolju in času hitrih sprememb, ki zahteva takojšen odziv na zahteve strokovnega zaledja.

Ključne besede: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, Društvo bibliotekarjev Slovenije, bibliotekarska društva, zgodovina

¹ Prispevek je objavljen tudi v jubilejnem zborniku 60 let strokovnega združenja slovenskih knjižničarjev. Ljubljana: ZBDS, 2007.

UDC 02:061.231(497.4)(091)

ABSTRACT

The article presents a systematic historical overview of the Union's progress and the most important milestones in its 60-year development - from the section which was part of the Yugoslav Librarians' Association, to the foundation of the independent Slovene Librarians' Association and transformation to the Union of Associations of Slovene Librarians, the organizational form still existing today. The article highlights the Union's contribution to the development of the Slovene librarianship.

During the time when there was no education in librarianship available, the Union took over the educational role and successfully carried it out, and simultaneously strived for the promotion, development and implementation of the formal professional education. Among the Union's significant publishing achievements is especially the publication of the only Slovene journal in librarianship and information science called "Knjižnica" (Library). The article draws attention to the Union's changing role in the global environment and in the period of rapid changes demanding immediate response to the requirements of the Slovene librarianship.

Key words: Union of Associations of Slovene Librarians, Association of Librarians of Slovenia, library associations, history

V letošnjem decembru bo naša stanovska organizacija praznovala svojih šestdeset let obstoja in delovanja. Seveda pa to niso leta tiste častitljive starosti, da bi ji življenjske sile začele pešati in bi preteklost postala bolj pomembna od prihodnosti. Prej so to leta zrelosti in pripravljenosti na trezno presojo prehojene poti ter leta načrtovanja za naprej, podprtega z znanjem in bogatimi izkušnjami. Obojega sicer ni nikoli preveč, vendar pa povezanost Zveze z življenjem in razvojem bibliotekarske stroke pri nas daje dobre obete za njeno nadaljnjo rast in razcvet. Ob tako visokem jubileju se spodobi, da se torej nekoliko ozremo nazaj in premislimo, kako naprej.

POGLED NAZAJ

Slovenski bibliotekarji vse do konca 1. svetovne vojne lastne strokovne organizacije niso imeli, saj takratne razmere tega niso dopuščale, bili pa so člani Avstrijskega bibliotekarskega društva. Bilo jih je le peščica in poleg tega so tudi vsi službovali izven meja sedanje Slovenije. Ivan Prijatelj je bil v letih 1905 – 1919 v dvorni knjižnici na Dunaju, kjer je od plačanega volonterja napredoval do kustosa II. razreda. France Kidrič je bil od leta 1908 uradnik v dunajski dvorni knjižnici, Ivan Žibert pa je od aprila 1904 do konca vojne leta 1918 služboval v avstrijski nacionalni knjižnici, kjer je dosegel stopnjo bibliotekarja². Ignac Žmavc je v univerzitetni knjižnici Klementinum v Pragi od praktikanta napredoval vse do namestnika ravnatelja, Joža Glonar pa je v letu 1911 vstopil v vseučiliščno knjižnico v Gradcu, kjer je ostal do prevrata 28. decembra leta 1918, kasneje je prešel v naslednico licejske knjižnice v Ljubljani.

Po koncu 1. svetovne vojne, ko je prišlo do ustanovitve Jugoslavije, je Slovenija postala njen sestavni del. Z Zakonom o vseučilišču kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev v Ljubljani z dne 23. 7. 1919 je bila ustanovljena univerza v Ljubljani, ni pa prišlo do ustanovitve osrednje univerzitetne knjižnice³. Število knjižnic se je hitro povečevalo, vendar pa število poklicnih knjižničarjev ni raslo v enakem razmerju, saj so šolske knjižnice vodili učitelji in profesorji, v vladnih ustanovah so bili knjižničarji uradniki, v ljudskih in društvenih knjižnicah pa so delovali ljubiteljski knjižničarji. Največja slovenska knjižnica, bivša Licejska biblioteka, ki se je v novi državi imenovala

2 Novembra leta 1920 se je zaposlil v takratnem Deželnem muzeju za Kranjsko, današnjem Narodnem muzeju v Ljubljani kot bibliotekar, kjer je ostal do upokojitve leta 1925.

3 Ko je Narodna vlada 25. novembra 1918 sprejela sklep, da se ustanovi vseučilišče v Ljubljani, je oblikovala tudi Vseučiliško komisijo, ki je obravnavala tudi vprašanje osrednje univerzitetne oziroma vseučiliške knjižnice. Predlogi za rešitev so bili različni, od akumulacije knjižničnega gradiva vseh javnih knjižnic in arhivov na slovenskem ozemlju, do popolnoma nasprotnih mnenj, ki so priporočala decentralizacijo knjižnic kot najuspešnejšo podlago za znanstveno delo univerze. Kljub temu je bil sprejet sklep o takojšnjem pričetku del za vseučilišno knjižnico, v posebno komisijo so bili imenovani najvidnejši bibliotekarji. Vseučiliška komisija je obravnavala problematiko Državne študijske knjižnice, kljub temu, da posebnih sklepov ni sprejela, je začela razmišljati o revitalizaciji Državne študijske knjižnice kot univerzitetne knjižnice. Imenovana je bila podkomisija, odsek za vseučiliško knjižnico, v kateri je bil tudi A. Žigon, ki je v sedmih točkah pripravila program sanacije Državne študijske knjižnice in njene pretvorbe v univerzitetno knjižnico in ga je Vseučiliška komisija obravnavala konec julija 1919. Vendar je bila stvar zamujena, že 1. septembra 1919 je je bil objavljen Zakon o vseučilišču v Ljubljani, ustanovljena je bila Univerza v Ljubljani, vendar brez osrednje univerzitetne knjižnice. Prim. Kodrič-Dačić. Razvoj NUK, 2003, str. 88-93. Univerzitetna biblioteka v Ljubljani je potem nastala šele leta 1938, na osnovi Finančnega zakona za leto 1938-39, ki je Državno knjižnico v Ljubljani pretvoril v knjižnico univerze v Ljubljani. Prim. ibid, str. 104-105.

Državna biblioteka⁴, je leta 1920 imela zaposlenih samo nekaj profesionalnih knjižničarjev⁵ in ti so dobili še posebno nalogo, da v skladu s pobudo mednarodnega kongresa bibliotekarjev in bibliofilov v Pragi iz leta 1926 poskrbijo za ustanovitev slovenske knjižničarske organizacije.

Po precej dolgih pripravah in pogovorih, ki so potekali v Ljubljani, Zagrebu in Beogradu, je prišlo do ustanovitve Društva jugoslovanskih bibliotekarjev (DJB), ki je imelo svoj prvi kongres oktobra 1931 v Zagrebu⁶. Ker je zakonodaja dovoljevala za vsako stroko samo eno društvo za vso državo, se je DJB organiziralo po sekcijah. Nameravali so jih ustanoviti v vseh banovinah, dejansko pa je prišlo do njihove ustanovitve samo v Ljubljani, Zagrebu in Beogradu. Njihovo delovanje je bilo docela avtonomno, imele so svoje seje in občne zборе, poročila pa so pošiljale glavni upravi. Ta je bila najprej v Beogradu, nato pa v Zagrebu, nato pa naj bi bila na vrsti Ljubljana. V enakem zaporedju naj bi si sledili tudi kongresi. Drugi kongres je bil maja 1937 v Beogradu, sledil pa naj bi leta 1941 tretji kongres v Ljubljani. Vendar pa sta ga preprečili vojna in okupacija. DJB je bil tudi član mednarodne organizacije bibliotekarjev in njegovi predstavniki so se tudi udeleževali sestankov te organizacije v Bernu, Madridu, Haagu in Amsterdamu.

Društvo jugoslovanskih bibliotekarjev je imelo obsežen program, ki je bil v glavnem namenjen pospeševanju in razvoju bibliotekarstva, in je vseboval predvsem naslednje prednostne naloge:

- organizacija tečajev in šolanja za delo v knjižnici,
- izboljšanje položaja in napredovanje knjižničarjev,
- ustanovitev strokovnega glasila in izdajanje strokovnih publikacij,
- izboljšanje organizacije dela v knjižnicah,
- enotna katalogizacija,
- centralni katalog za vso državo,
- vpeljava obveznega izvoda,

4 Po ukinitvi liceja v Ljubljani, leta 1850, je njegova knjižnica postala Študijska knjižnica za Kranjsko, leta 1919 pa je tedaj že kot Državna študijska knjižnica poleg vloge osrednje knjižnice za Slovenijo po ustanovitvi univerze v Ljubljani prevzela tudi naloge osrednje univerzne knjižnice; od leta 1921 pa se je imenovala Državna biblioteka. Od leta 1919 je v Državni študijski knjižnici v Ljubljani bibliotekar Joža Glonar uvedel katalogizacijo po pruskih instrukcijah iz leta 1899 (dopolnjene 1909 in 1915), kar so postopoma prevzemale tudi druge znanstvene knjižnice v Sloveniji. Strokovni kriteriji za zaposlitev v znanstvenih knjižnicah so postali zelo visoki: maloštevilni poklicni bibliotekarji so morali odtej imeti doktorat znanosti oz. diplomu fakultete in podiplomski tečaj bibliotekarstva ali profesorski oz. strokovni izpit, za tehnično knjižničarsko delo pa so kandidati morali imeti dokončano srednjo šolo.

5 Med njimi Joža Glonar in Avgust Žigon.

6 Pravila društva so v tiskani obliki izšla leta 1932. Prim. Organizacija slovenskih bibliotekarjev, str. 5.

- medknjižnična izposoja,
- ustanovitev bibliografskega zavoda itd.

Čeprav je po pravilih lahko postal reden član DBJ vsak bibliotekar, aktiven ali v pokoju, izreden član pa vsakdo, ki se zanima za bibliotekarstvo, so se v društvo dejansko včlanili le bibliotekarji znanstvenih knjižnic. V desetletnem delovanju DJB so le deloma uspeli doseči zastavljene cilje. Ni jim uspelo vzpostaviti sistema šolanja za bibliotekarje, prav tako niso uspeli ustanoviti lastnega strokovnega glasila oz. izdajati strokovnih publikacij društva. Nekateri člani slovenske sekcije so svoje članke o problemih bibliotekarstva publicirali v drugih revijah ali celo izdajali samostojne publikacije (npr. Janko Šlebinger, Joža Glonar, Janko Glazer, Avgust Pirjevec, Melitta Pivec-Stelè). Prav tako ni uspelo vzpostaviti enotnega načina katalogizacije, vsaka od glavnih knjižnic je katalogizirala po svoje. Bolj uspešni so bili v Ljubljani, kjer so že leta 1920 vpeljali nova pravila za katalogizacijo, ki so jih sprejele vse znanstvene knjižnice v Sloveniji. Šlo je za pruska pravila, ki jih je dr. Joža Glonar prikrojil za slovenske razmere. V tisku sicer niso izšla, uveljavila pa so se s priročnikom dr. Avgusta Pirjevca⁷. Društvu je uspelo razrešiti vprašanje obveznega izvoda in medknjižnične izposoje, ni pa prišlo do realizacije centralnega kataloga in bibliografskega zavoda.

Poleg tega pa je ljubljanska sekcija imela še poseben problem, ki ga ostali sekciji nista poznali, in sicer je šlo za veliko prostorsko stisko Državne biblioteke. Ta je leta 1938 dobila naziv Univerzitetna knjižnica. Potrebni je bilo deset let intenzivnega angažiranja slovenskih knjižničarjev, ob podpori zlasti visokošolskih organizacij pa tudi interpelacij poslancev v parlamentu, da je Ljubljana končno le dobila monumentalno knjižnično stavbo po načrtih znamenitega arhitekta Jožeta Plečnika, v kateri se še danes nahaja jedro slovenske Narodne in univerzitetne knjižnice⁸. Ljubljanska sekcija je bila najmanjša med sekcijami DJB, saj je na začetku štela 6 članov, na koncu pa je imela 10 bibliotekarjev⁹ in sicer iz Univerzitetne knjižnice v Ljubljani, Knjižnice Narodnega muzeja v Ljubljani in Študijske knjižnice Maribor.

7 Avgust Pirjevec je bil z novim letom 1921 imenovan za knjižničarja Državne študijske knjižnice v Ljubljani. V svojem znamenitem delu *Knjižnice in knjižničarsko delo* se v 10. poglavju z naslovom *Imenski katalog in katalogizacija* avtor med drugim zelo podrobno posveti "pruskim instrukcijam", torej pravilom za abecedne kataloge. Omenjeno delo predstavlja izreden strokovni prispevek in je prvi slovenski strokovni knjižničarski priročnik. V tisku je delo izšlo leta 1940. (Prim. *Knjižnice in knjižničarsko delo*, 1940).

8 Prostorska stiska sedanje NUK se v radikalnejši obliki izkazuje že vsaj štiri desetletja.

9 Od leta 1931 so bili člani ljubljanske sekcije dr. Joža Glonar, dr. Avgust Pirjevec, dr. Melitta Pivec-Stelè, dr. Josip Puntar, dr. Joža Rus in dr. Janko Šlebinger, od leta 1932 Janko Glazer, od leta 1933 dr. Rajko Ložar, od leta 1938 Cene Kranjc, od leta 1940 pa dr. Valter Bohinec. Prim. *Organizacija slovenskih bibliotekarjev*, str. 7.

Nerešen problem je ostal tudi status knjižničarjev. Ker zakona o knjižnicah ni bilo, se je razvrstitev in napredovanje izvajalo po določenih splošnega zakona o uradnikih¹⁰. Zato so si člani DBJ intenzivno prizadevali za sprejem ustreznega knjižničarskega zakona, se sami pri tem močno angažirali, vendar jih je prehitela vojna in njihovo delo na koncu ni bilo kronano z uspehom¹¹. Na tistih področjih, kjer so bili člani bibliotekarske organizacije v svojih prizadevanjih odvisni od lastnih sil, so bili v večini primerov uspešni. Drugače pa je bilo, če je bil uspeh odvisen od državnih oblasti. Zgoraj navedeni primer je le eden od mnogih. Zelo pomembno pa je, da so člani vseh treh sekcij med seboj iskreno sodelovali in si prizadevali za skupne cilje¹².

Vojna je imela hude posledice za slovensko knjižničarstvo. Iz Študijske knjižnice Maribor je bila odpeljana večja količina knjig, na streho velike čitalnice Narodne in univerzitetne knjižnice se je zrušilo letalo in v požaru je bilo uničeno več kot 60.000 knjig, v glavnem referenčne literature, periodika, dragocene knjižnične evidence¹³. Vojna pa je zahtevala tudi velik krvni davek med slovenskimi bibliotekarji, saj so trije eminentni slovenski bibliotekarji v njej izgubili življenje¹⁴.

DRUŠTVO BIBLIOTEKARJEV SLOVENIJE

Po končani 2. svetovni vojni je bila prva in najpomembnejša naloga slovenskih knjižničarjev ponovna vzpostavitev organizacije in mreže slovenskih

10 V uvrstitev v I. kategorijo – bibliotekarje je bila po splošnem uradniškem zakonu potrebna dokončana fakulteta, za II. kategorijo – knjižničarje je bila potrebna srednja šola, za uvrstitev v III. kategorijo – služitelje pa osnovna šola. Pred 1. svetovno vojno je bilo na slovenskem ozemlju za bibliotekarje predpisano absolviranje Zavoda za avstrijsko zgodovino, po tem zakonu pa je zadoščal profesorski izpit, ki ga je šele tik pred 2. svetovno vojno zamenjal strokovni izpit.

11 Prvi osnutek knjižničarskega zakona je bil pripravljen že leta 1932, vendar je zbudil ogorčenje med bibliotekarji, saj je prevladovalo mnenje, da snovalci osnutka zakona knjižnic sploh niso poznali. Sledila so dolgotrajna usklajevanja znotraj sekcij DBJ, usklajeno besedilo je obležalo na prosvetnem ministrstvu, ko pa je bilo tik pred podpisom, je padla takratna vlada in zgodilo se ni nič. Prim. Organizacija slovenskih bibliotekarjev, str. 7.

12 Vendar pa je pri tem vseeno treba opozoriti na zelo resno motnjo v dobrih odnosih med sekcijami, ki je na koncu pravzaprav pripeljala do uničenja DBJ. Leta 1940 so ustanovili samostojno Hrvaško bibliotekarsko društvo. To je bila politična poteza, znamenje bodoče NDH, vojna pa je preprečila vsak nadaljnji razvoj. Prim. Organizacija slovenskih bibliotekarjev, str. 8.

13 Podrobneje o tem glej Kodrič-Dačić, Univerzitetna biblioteka v Ljubljani, str. 171-173.

14 Dne 9. maja 1943 so Avgusta Pirjevca, takratnega vodjo rokopisnega oddelka v novi knjižnični stavbi takratne Državne študijske knjižnice zaradi sodelovanja v OF italijanski vojaki odvedli v tržaške zapore in nato v internacijo v Montenotte pri Savogni, po zlomu Italije pa so ga Nemci odpeljali v Dachau in nato v Mauthausen, kjer je dne 9. decembra 1943 umrl v taborišču Gusen. Avgust Žigon je kot naključna žrtev padel pod streli italijanske patrulje v Ljubljani dne 15. julija 1941. Joža Rus je bil od leta 1924 bibliotekar Državne biblioteke, leta 1944 so ga aretirali Nemci in odpeljali v koncentracijsko taborišče Dachau in potem še v Buchenwald, kjer je umrl 25. 3. 1945.

knjižnic, strokovnega dela in medsebojne povezave knjižničarjev. Že decembra 1946 je Ministrstvo za prosveto LR Slovenije v Ljubljani organiziralo konferenco knjižničarjev iz vse Slovenije, na kateri je prišla do izraza tudi težnja po ustanovitvi društva slovenskih knjižničarjev, v okviru katerega bi lahko reševali svoje strokovne in stanovske težave, izmenjevali izkušnje ter aktivno sodelovali pri razvoju stroke. Izbran je bil iniciativni odbor¹⁵, ki je pripravil vse potrebne formalnosti.

Ustanovni občni zbor Društva bibliotekarjev Slovenije je bil sklican dne 21. decembra 1947 v dvorani Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. S svojo prisotnostjo ga je počastil tudi pomočnik ministra za prosveto, ki je sporočil, da je notranje ministrstvo predložena društvena pravila potrdilo, zbor pa je nato pravila sprejel in izvedel volitve. Za prvega predsednika nove strokovne organizacije slovenskih knjižničarjev je bil izvoljen dr. Mirko Rupel, takratni ravnatelj Narodne in univerzitetne knjižnice¹⁶.

Prva pravila delovanja društva so kot prioriteto nalogo določala pospeševanje strokovnih interesov bibliotekarjev in bibliotekarstva v Sloveniji, še zlasti z izdajanjem publikacij, sodelovanje z drugimi bibliotekarskimi društvi v Jugoslaviji in ustanovitev zveze teh društev ter sodelovanje s sorodnimi društvi v tujini. Člani društva so lahko postali knjižničarji znanstvenih in ljudskih knjižnic ter vsi, ki jih knjižničarstvo zanima. Pravila so predvidevala tudi ustanovitev sekcije za znanstvene knjižnice in sekcije za ljudske knjižnice.

Društveni odbor je že v januarju leta 1948 začel z delom¹⁷. Po začetnih razgovorih o organizacijskih vprašanjih in akcijah za pridobivanje članstva¹⁸ se je društvo začelo ukvarjati s strokovno problematiko. Navezali so stike z biblio-

15 Člani iniciativnega odbora so bili Dušan Ludvik, Melitta Pivec-Stelè iz Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani ter Vasilij Melik iz Historičnega inštituta ljubljanske univerze. Odbor je sestavil tudi predlog društvenih pravil in jih 20. novembra 1947 predložil v potrditev ministrstvu za prosveto LRS. Potem, ko je dne 24. novembra 1947 ministrstvo sporočilo svoje načelno soglasje k predlogu, je dne 28. novembra iniciativni odbor pri ministrstvu za notranje zadeve LRS vložil formalno prošnjo za dovoljenje, da se ustanovi društvo slovenskih knjižničarjev. Pod formalni predlog so se podpisali: Valter Bohinec, Jakob Dolenec, Vida Gaspari-Tausig, Alfonz Gspan, Pavle Kalan, Vasilij Melik, Mirko Rupel, Melitta Pivec-Stelè. Prim. Organizacija slovenskih bibliotekarjev, str. 8-9. če se nekoliko bolj posvetimo časovnemu okviru poteka te procedure, nas utegne začuditi dejstvo, da se je ves ta postopek odvil v izredno kratkem času. Državna uprava takrat še ni imela računalniško podprtega poslovanja.

16 Ostali člani odbora so bili Janko Glazer – podpredsednik, Vida Gaspari-Tausig – tajnica, Pavle Kalan – blagajnik, Roza Mencin, Milan Šega in Mara Šlajpah – člani, Božo Komelj in Leopold Šmalc pa člana nadzornega odbora. Mirko Rupel je bil predsednik društva do leta 1956.

17 Pravno veljavo je društvo dobilo 17. aprila 1948, ko je ministrstvo za notranje zadeve SRS izdalo ustrezno odločbo. Prim. Organizacija slovenskih bibliotekarjev, str. 9.

18 Odbor je v letu 1948 izvedel akcijo in uspel v društvo vključiti 75 knjižničnih delavcev.

tekarskima društvoma iz Zagreba in Beograda, osrednja strokovna vprašanja, s katerimi so se v tem času ukvarjali, pa so bila vzpostavitev enotnih katalogizacijskih pravil, centralnega kataloga, decimalne klasifikacije, bibliografije in organizacije strokovnih tečajev. Že leta 1948 je bil izbran uredniški odbor bodočega strokovnega glasila¹⁹, ki naj bi izhajalo dvomesečno in bi se imenovalo "Slovenski knjižničar". Uredniški odbor je že zbral in izbral prispevke, natis pa naj bi omogočila finančna podpora prosvetnega ministrstva. Vendar pa do natisa potem ni prišlo, in sicer iz čisto banalnega razloga – v težkih povojnih časih Državna založba Slovenije, ki naj bi opravi natis, ni imela na razpolago dovolj papirja. Zato se je društveni odbor lotil novega podviga, načrtovali so izdajo enkratne publikacije, v kateri bi popisali vse slovenske knjižnice, v zvezi s tem so pridobili ustrezno soglasje statističnega urada za natis posebnega obrazca, s pomočjo katerega naj bi knjižnice poročale o svojem stanju na dan 31. december 1949²⁰.

Člani odbora so tudi sestavili program za trimesečni knjižničarski tečaj, za katerega je dala pobudo Ljudska prosveta Slovenije ter sodelovali pri oblikovanju učnega načrta za bibliotekarski tehnikum, ki naj bi ga ustanovili prav tako na pobudo Ljudske prosvete Slovenije. Zaradi izredno velikih potreb po strokovnem usposabljanju za delo v knjižnici se je društveni odbor pri tem močno angažiral.

Vsekakor pa je bila najbolj odmevna društvena akcija v letu 1949 priprava in izvedba ustanovnega kongresa Zveze bibliotekarskih društev Jugoslavije²¹. Na ustanovnem kongresu, ki je bil v času med 23. in 25. septembrom 1949 v Ljubljani, je slovenske knjižničarje zastopalo devet delegatov Društva bibliotekarjev Slovenije²², dr. Rupel je postal eden od podpredsednikov

19 Za člane uredniškega odbora nesojenega glasila "Slovenski knjižničar" so bili izbrani: Alfonz Gspan, Roza Mencin, Bogo Pregelj in Leopold Šmalc. Prim. Organizacija slovenskih bibliotekarjev, str. 10.

20 Za izvedbo akcije in pripravo publikacije je bil izvoljen nov uredniški odbor, ki so ga sestavljali Alfonz Gspan, Dušan Ludvik, Roza Mencin, Melitta Pivec-Stelè in Bogo Pregelj.

21 Iniciativni odbor za ustanovitev Zveze bibliotekarskih društev Jugoslavije se je sestel v Beogradu, udeležil se ga je Mirko Rupel. Za zastopnika Društva bibliotekarjev Slovenije v tem odboru sta bila izbrana Mirko Rupel in Roza Mencin. Za kraj ustanovnega kongresa je bila izbrana Ljubljana, Društvo bibliotekarjev Slovenije pa je moralo prevzeti vso tehnično organizacijo, pri čemer sta mu materialno pomagala ministrstvo za prosveto in LRS in Ljudska prosveta Slovenije. V sodelovanju z iniciativnim odborom je bil pripravljen tudi delovni program kongresa ter organizirane kulturne prireditve in izlet v Vrbo in na Bled.

22 Delegati slovenskega knjižničarskega društva so bili Janko Glazer iz Maribora, Alfonz Gspan iz Ljubljane, Zlatko Deniša iz Celja, Ludvik Erjavec iz Kranja ter Roza Mencin, Mirko Rupel, Mara Šlajpah in Leopold Šmalc iz Ljubljane. Uvodni referat z naslovom "Naše bibliotekarstvo in Zveza društev bibliotekarjev Jugoslavije" je imel dr. Mirko Rupel.

zveze²³. Slovensko društvo je intenzivno sodelovalo z zvezo, predlagalo je vrsto tematskih področij, o katerih naj bi razpravljali na prihodnjih strokovnih posvetovanjih zveze. Prav tako se je dr. Rupel udeležil konference v Beogradu, ki jo je organiziral Bibliografski inštitut FLRJ, na kateri so razpravljali o enotni katalogizaciji, o decimalni klasifikaciji in o ustanovitvi republiških centralnih katalogov²⁴, sprejeli pa so tudi sklep o ustanovitvi komisije za decimalno klasifikacijo, ki naj bi zasedala v Ljubljani. Zveza se je vključila tudi v mednarodno knjižničarsko združenje IFLA in na ta način postala prisotna tudi v mednarodnem knjižničarskem okolju. Intenzivno delovanje društva v letu 1949 je bilo kronano še z občnim zborom društva dne 18. decembra 1949, tretjim po vrsti, ki je bil hkrati tudi strokovno posvetovanje slovenskih knjižničarjev²⁵.

Zbiranje gradiva za pripravo pregleda o knjižnicah na Slovenskem je bila ena najpomembnejših nalog društva v letu 1950. Stroka se je želela postaviti na trdne temelje, zato je bila takšna izhodiščna ocena stanja, s kakšnimi viri razpolagajo, preprosto nujna. Vendar pa je bila to v času reorganizacije in združevanja takratnih ljudskih knjižnic precej težka naloga, podatke je bilo težko zbrati tudi zaradi nerednega poročanja²⁶. Ker društvo ni uspelo v svojih prizadevanjih za ustanovitev srednje bibliotekarske šole²⁷ so toliko več sil posvetili sodelovanju pri pripravi in izvedbi strokovnih tečajev. V Narodni in univerzitetni knjižnici je bil v letu 1950 organiziran večmesečni tečaj za nižje bibliotekarje, ki je bil zamišljen kot priprava za polaganje strokovnega izpita²⁸.

23 Društvo je predlagalo, naj bi se na prvih strokovnih posvetovanjih obravnavala vprašanja o izobraževanju bibliotekarskih kadrov, o uredbah in predpisih za prve znanstvene, študijske in ljudske knjižnice, o financiranju ljudskih knjižnic, o centralnem katalogu, o bibliografiji, o zamenji z inozemstvom, o pravilih za katalogizacijo, o tehnični opremljenosti knjižnic ter o prostorih in stavbah za knjižnice. Prim. Organizacija slovenskih bibliotekarjev, str. 11.

24 Republiški centralni katalog je bil v Narodni in univerzitetni knjižnici vzpostavljen leta 1961. Prim. Rupel, 1961, str. 39.

25 Predstavljeni so bili trije referati in sicer je Bogo Pregelj govoril o vzgojnih nalogah knjižničarjev, Roza Mencin o ljudskih knjižnicah, Alfonz Gspan pa o zaščiti knjig in rokopisnih zbirk. V drugem delu posvetovanja je predsednik društva Mirko Rupel poročal o delu društva v preteklem letu, med naloge društva v prihodnjem obdobju pa so zapisali izdelavo spomenice o stanju knjižničarstva v Sloveniji in njeno predložitev prosvetnim oblastnim organom, skrb za šolanje knjižničarjev, zbiranje gradiva za informativni pregled o knjižnicah v Sloveniji, izdajo publikacije o delu knjižničarja v ljudski knjižnici, utrjevanje mreže ljudskih knjižnic ter organiziranje strokovnih predavanj.

26 Iz zbranih podatkov naj bi pripravili posebno publikacijo, za njenega urednika je bil izbran Josip Rijavec.

27 Načrti za ustanovitev srednje bibliotekarske šole so bili integralni del programa tako slovenskega društva kot tudi jugoslovanske Zveze. Za slovensko bibliotekarsko šolo so že imeli pripravljen program in izbrane predavatelje.

28 Na osnovi gradiva za predavanja so bila izdana tudi skripta, ki so služila kot učni pripomoček za posamezna strokovna področja, pripravili so jih naslednji bibliotekarski strokovnjaki: Valter Bohinec – "Zgodovina knjižnic", Gregor Čremošnik – "Paleografija", France Dobrovoljc – "Bibliografija", Bogo Pregelj – "Organizacija ljudskih knjižnic in metode dela v njih". Kot priročnik za delo v ljudskih knjižnicah pa je izšla brošura "Delo knjižničarja v ljudski knjižnici", ki jo je pripravil Bogo Pregelj. Kakšno je bilo zanimanje zanjo nam priča podatek iz kataloga NUK, da je brošura že v istem letu doživela drugo predelano in dopolnjeno izdajo.

Člani društva pa so kot predavatelji sodelovali tudi na trimesečnem tečaju za ljudske knjižničarje in na 14-dnevnem tečaju za delo v sindikalnih knjižnicah²⁹. V okviru društva je v tem letu prišlo do pomembnih organizacijskih sprememb, ki so imele namen zagotoviti še bolj učinkovito strokovno delovanje društva, že v marcu je bila ustanovljena republiška sekcija za ljudske knjižnice³⁰, kot odgovor na zelo občutno pomanjkanje strokovno usposobljenih kadrov v knjižnicah pa so na posvetovanju v maju istega leta ustanovili še šest strokovnih komisij, ki so dobile nalogo pripraviti gradiva in izdelati pravila za strokovno delo na svojih delovnih področjih³¹. V tem letu je bilo organizirano eno republiško in eno zvezno posvetovanje³². Poleg sekcije se je tudi društveni odbor veliko ukvarjal s problematiko ljudskih knjižnic in je kot pogoj za njihov razvoj prepoznal potrebo po strokovnem dvigu kadrov in izboljšanju materialnih pogojev dela. Slovensko društvo se je zavzemalo tudi za zakonsko ureditev knjižničarstva, predlagalo je, da zveza pripravi plenarno razpravo o novi uredbi o bibliotekarski stroki, posredovalo je pripombe na načrt uredbe o znanstvenih in strokovnih knjižnicah, v njih se je zavzemalo za izenačitev bibliotekarjev z drugimi uslužbenci prosvetno-znanstvene stroke³³.

Kljub veliki želji do izida strokovnega glasila v tem letu še ni moglo priti. Po tehtnem premisleku so člani odbora prišli do spoznanja, da je pravzaprav bolje, če glasilo še ne izide, ker je še premalo ljudi, ki bi se intenzivno ukvarjali z bibliotekarstvom in bi lahko skrbeli za dostojno strokovno raven lista³⁴. Zato pa so si člani še toliko bolj prizadevali, da ne bi prišlo do ukinitve glasila slovenskih založb "Slovenski knjižni trg", saj je ta publikacija predstavljala edino vodilo ljudskim knjižničarjem po sodobnem knjižnem

29 Prim. Organizacija slovenskih bibliotekarjev, str. 13.

30 Za predsednico sekcije je bila izbrana Roza Mencin, ki je tudi sicer skupaj s predsednikom društva Ruplom redno sodelovala tudi pri delu Zveze društev bibliotekarjev FLRJ. Na predlog slovenskega društva je na plenarnem sestanku zveze v februarju 1950 potekala razprava o problematiki ljudskih knjižnic, na pobudo Mencinove pa je bila tudi ustanovljena zvezna sekcija za ljudske knjižnice, njeno vodstvo je prevzela predlagateljica. Prim. *ibid*.

31 Te komisije so bile: komisija za centralni katalog, ki jo je vodil Bogo Pregelj, komisija za izpopolnitev abecednega imenskega kataloga pod vodstvom Melitte Pivec-Stelč, komisija za abecedni stvarni katalog – vodja Leopold Šmalc, komisijo za atlante in zemljevide je vodil Valter Bohinec, komisijo za grafične zbirke Bogo Pregelj, komisijo za muzikalije pa Ludvik Zepič.

32 Prvo, republiško posvetovanje je bilo organizirano 5. maja, predstavljena je bila problematika ljudskih knjižnic, o kateri je govorila Roza Mencin, Vlado Novak o zidanju biblioteknih stavb, Bogo Pregelj pa je predaval o tipiziranem pohištvi, tehnični opremi in materialu ter preskrbi knjižnic s knjigami, svoj referat pa je imel tudi Mirko Rupel, ki je govoril o centralnem katalogu in knjižničarskih kadrih. Zvezno posvetovanje je bilo organizirano v Novem Sadu.

33 Podatek je zanimiv tudi v luči sedanjih dogajanj v zvezi s sprejemanjem pravilnika o napredovanju v bibliotekarski stroki. Leta 1951 društvo kljub velikim prizadevanjem na tem področju ni bilo uspešno, uzakonitev novih predpisov je bila odložena.

34 Prim. Organizacija slovenskih bibliotekarjev, str. 14.

trgu. Dosegli pa so celo, da je to glasilo obdržalo redno objavljanje tekoče slovenske bibliografije. Tudi pripravam pisnih prispevkov se niso odrekli. Za publikacijo o prvem kongresu jugoslovanskih bibliotekarjev so pripravili pregled razvoja knjižnic na Slovenskem in pregled društvenega dela v preteklem obdobju³⁵, Ministrstvu za znanost in kulturo LRS so izročili spomenico o aktualnih problemih slovenskega knjižničarstva, mednarodni knjižničarski organizaciji IFLA so posredovali podatke o slovenskih bolnišničnih knjižnicah, za zvezo pripravili referat o delu slovenske bibliografije do konca leta 1949³⁶, zbirali so prispevke za zbornik strokovnih razprav, ki ga je pripravljala zveza - pravzaprav kar neverjetni dosežki in velika zagnanost mlade strokovne organizacije, ki si je zadala nalogo dvigniti strokovno raven slovenskega knjižničarstva. V istem letu so tudi prvič v svoji zgodovini izdali članske izkaznice za svojih 136 članov³⁷.

Leta 1951 je slovensko knjižničarstvo proslavljalo 400-letnico izida prve slovenske knjige. Društvo bibliotekarjev je ta jubilej proslavilo delovno, z izidom publikacije "Slovenske knjižnice", prvega slovenskega pregleda ljudskih, strokovnih in znanstvenih knjižnic³⁸. Priročnik je zajel vse takratne

35 Pripravila Melitta Pivec-Stelè.

36 Referat je pripravila Štefka Bulovec.

37 Prim. Organizacija slovenskih bibliotekarjev, str. 14.

38 Za izid publikacije se je društveni odbor odločil že leta 1949, na ta način so želeli dostojno proslaviti jubilejno leto slovenske tiskane besede. Priročnik naj bi podal pregledno sliko stanja slovenskega knjižničarstva, poleg svojega jubilejnega namena naj bi imel tudi svojo praktično vrednost. To je bila prva društvena samostojna publikacija te vrste, zajela je celotno slovensko knjižničarstvo. Pred tem je sicer izšlo nekaj del te vrste, vendar pa nobeno od njih ni zajelo celotnega slovenskega knjižničarstva. Med njimi omenimo študijo Franceta Kidriča "Biblioteški problem in univerza", v kateri je avtor podal načrt za smotno delo naših knjižnic in prvi celoviti pogled na naše vodilne knjižnice, vsekakor pa je treba omeniti tudi dotedanji najpomembnejši in najpopolnejši poskus praktične statistike slovenskih knjižnic, ki ga je objavila Melitta Pivec-Stelè leta 1932 in 1933 v Glasniku Muzejskega društva pod naslovom "Naše knjižnice". Ob tem ne smemo prezreti že omenjenega priročnika Avgusta Pirjevca "Knjižnice in knjižničarsko delo". Gradivo za publikacijo "Slovenske knjižnice" sta uredila Josip Rijavec in Marija Zidar. Osnovni namen obeh urednikov je bil pripraviti priročnik, ki bo dal kolikor mogoče točno sliko takratnega stanja slovenskih knjižnic. Poleg tega pa je imel priročnik še druge ambicije: bibliotekarjem naj bi pomagal kot strokovni pripomoček pri njihovem poklicnem delu; drugim znanstvenim in kulturnim delavcem, še zlasti tistim, ki so zadržani za kulturni razvoj, naj bi podal pregled stanja in razvoja slovenskega knjižničarstva ter jim pomagal pri smotnem ukrepanju in odločanju o kulturi in prosveti; širši slovenski kulturni javnosti pa naj bi predstavil skromen dokaz visoke stopnje slovenskega knjižničarstva. Društvo bibliotekarjev Slovenije je k zbiranju podatkov pristopilo sistematično, že v teku zime 1949/50 so poslali vprašalne pole na vse razpoložljive naslove slovenskih knjižnic, ustanov, uradov, podjetij, društev in organizacij, poleg tega so v dnevnem časopisju nekajkrat objavili pozive na vse knjižnice s prošnjo, naj pošljejo podatke, ki so jih potrebovali za pripravo priročnika. Odziv odgovornih knjižničarjev sicer ni bil vedno tak, kot so pričakovali, podatki so prihajali počasi, potrebne so bile številne urgence. Prim. Slovenske knjižnice, str. 5-6. Vsaka podobnost z izkušnjami pri sodobnem zbiranju statističnih podatkov je verjetno zgolj naključna. Na najslabši odziv so naleteli pri šolskih knjižnicah, zlasti pri knjižnicah osnovnih šol, precej boljši je bil odziv pri ljudskih knjižnicah, pri znanstvenih in strokovnih knjižnicah pa so z nekaj izjemami dobili popolno sliko. Prim. Slovenske knjižnice, 1951, str. 7.

pomembne knjižnice z vsemi osnovnimi podatki. Načelno so upoštevali samo tiste knjižnice, ki so imele vsaj 100 knjig, razen šolskih, kjer so upoštevane knjižnice z več kot 50 knjigami. Zaradi neizoblikovane strokovne terminologije s področja klasifikacije knjižnic po vrstah so knjižnice razdelili na dve osnovni vrsti, in sicer so v prvo skupino uvrstili znanstvene in strokovne knjižnice, v drugo pa ljudske knjižnice³⁹. Razdelitev knjižnic v pregledu sledi takratni upravni ureditvi LRS, knjižnice so urejene najprej po okrajih, nato pa še po posameznih krajih, ki so razvrščeni po abecednem redu. Za lažje iskanje služi indeks na koncu publikacije, dodana pa sta še dva statistična pregleda: prikaz števila knjižnic in knjig po okrajih in v celi republiki ter podrobnejši pregled ljudskega knjižničarstva.

Začetno obdobje prvih treh let delovanja mladega društva smo nekoliko podrobneje pregledali iz več razlogov. Prvi razlog je nedvomno neverjetna intenzivnost dogajanja in neverjetni dosežki, v kratkih treh letih so uspeli društvo od ideje pripeljati do upoštevanega partnerja v odnosih z nosilci javnih funkcij. Strokovno delo v knjižničarstvu se je odvijalo znotraj društva, pripravljali so se priročniki, izvajalo strokovno usposabljanje knjižničnih delavcev, ustanovili so sekcijo in komisije, sodelovali v Društvu bibliotekarjev Jugoslavije, imeli stike z IFLA-o, knjižnična dejavnost se je postavljala na nove temelje. Velika strokovna avtoriteta posameznikov, ki so se kot člani društva nahajali tudi v vlogi eminentnih strokovnjakov na svojih delovnih mestih v knjižnicah, pomanjkanje priročnikov in priporočil za strokovno delo, velika želja po napredku stroke in sposobnost sodelovanja so značilnosti obdobja, ko se je stroka morala napajati od znotraj - od tod tako pomembna vloga društva ter njegovih sekcij in komisij.

Tudi v naslednjih letih se je glavno strokovno delo društva odvijalo v okviru strokovnih komisij in sekcij, pripravljali so se strokovni priročniki in navodila, število komisij in sekcij je postopoma naraščalo. Od 1. aprila 1953 dalje je moralo društvo prevzeti tudi sindikalne funkcije, sledila je nova organizacijska oblika društva. Na občnem zboru dne 7. februarja 1954 so sprejeli

39 O težavnosti klasifikacije knjižnic po vrstah in tipih pričajo oznake za posamezne vrste knjižnic, ki jih srečujemo v priročniku. Knjižnice so v njem poimenovane kot arhivalna, bolniška, dijaška, ljudska, menzalna, mladinska, pionirska, priročna, prosvetna, redakcijska, sindikalna, strokovna, šolarska, študentovska, študijska, učiteljska, upravna, zdravniška, znanstvena, pa tudi samo knjižnica. Merilo za uvrščanje v eno od obeh glavnih skupin je tako bila dejanska funkcija posameznih knjižnic in sicer znanstveno-strokovna ali pa splošno-izobraževalna. Tako so pri šolskih knjižnicah učiteljske knjižnice uvrstili med strokovne knjižnice, šolarske, dijaške in študentske pa med ljudske, tj. splošno-izobraževalne. Prim. *ibid.*, str. 8.

nova društvena pravila, člani upravnega odbora so bili tudi vodje strokovnih sekcij⁴⁰. Poleg republiškega odbora je v Ljubljani delovala še samostojna sindikalna podružnica, ki je imela priključeno skupino v Celju, druga sindikalna podružnica pa je imela sedež v Mariboru, aktivno pa se je društvo vključevalo tudi v razprave o osnutkih knjižničarske zakonodaje. Društvo je 1. aprila 1954 sklicalo javno posvetovanje o stanju slovenskega knjižničarstva⁴¹, ki so se ga poleg knjižničnih delavcev udeležili tudi zastopniki prosvetnih oblastnih organov, političnih forumov, sindikatov in drugih organizacij, gradivo in zapisnik posvetovanja so posredovali odboru za prosveto, ki je pripravljal zakon o ljudskih knjižnicah. Takšnih intervencij s strani društva v zvezi zaradi potrebe po knjižničarskem zakonu, tako zveznem kot tudi republiškem, je bilo še veliko, preden je prišlo do sprejema zakona. Zahtevno delo s pripravo različnih pravilnikov za strokovno delo v knjižnicah je zaposlovalo knjižničarske strokovnjake⁴², poleg strokovnega dela pa se je društveni odbor močno angažiral tudi pri sindikalni dejavnosti ter pri uvajanju družbenega upravljanja v knjižnice. Sodelovali so tudi pri akcijah zveze, sodelovali z društvu iz ostalih republik, usklajevali pravilnike na zvezni ravni ter si neuspešno prizadevali za dvig gmotnega stanja knjižničarstva in knjižničarjev.

V začetku leta 1957 je društvo izdalo prvo številko svojega strokovnega glasila "Knjižnica"⁴³, na katerega še danes s ponosom gledamo kot na osrednje glasilo slovenskih knjižničarjev. Prvi člani uredniškega odbora so bili vodje

40 V tem času je društvo imelo že tri sekcije: sekcijo za znanstvene knjižnice, ki jo je vodil Dušan Kermavner, sekcijo za ljudske knjižnice je vodil Bogo Pregelj, sekcijo za bibliografijo pa Janez Logar. Branko Berčič je postal tajnik društva (do aprila 1956).

41 Glavni referat na posvetovanju je imela Mara Šlajpah, v njem je izčrpno prikazala razvoj, stanje in potrebe našega ljudskega knjižničarstva.

42 V teku so bile priprave in preverjanja pravilnika za abecedni stvarni katalog, zbirali so gradivo za novo izdajo abecednega imenskega kataloga, posebej so se ukvarjali s problematiko korporativnih spisov, objavljali gradiva s tečajev za bibliotekarske pripravnike, obravnavali predlog pravil za popis bibliografij ter strokovna vprašanja v zvezi s knjižničarskim zakonom, knjižničarskim centrom, svobodnim pristopom, izposojnino itd.

43 V uvodnem nagovoru bralcev pod naslovom "Ob začetku", se uredništvo obrača na bralce in pojasnjuje razloge za zamudo pri izidu prve številke z naslednjimi besedami: "Vprašanje našega glasila je že stara zadeva in se dejansko vleče že prav od ustanovitve Društva bibliotekarjev Slovenije. Razlogov za odlašanje je bilo veliko – finančnih, tehničnih, pomanjkanje sodelavcev in podobno. Kaže pa, da je glavni razlog vendarle v nas samih, v nezadostni vnemi in požrtvovalnosti za napredek slovenskega bibliotekarstva, zlasti pa za napredek in razvoj naše strokovne organizacije." (Prim. Knjižnica, 1 (1957)1, str. 3). Ob tem uvodu se mi zastavlja nekaj neprijetnih vprašanj, vezanih na aktualne razmere našega bibliotekarskega okolja. Prva številka prvega letnika je bila skromna po obsegu, vsega skupaj 35 strani, natipkanih na malo boljšem pisalnem stroju in razmnoženih v ELES, Ljubljana. Vendar pa se je bilo Društvo bibliotekarjev Slovenije "... ne glede na težave in zapreke, odločilo, da začne z izdajanjem svojega glasila, pa čeprav za sedaj v zelo skromni obliki. Prepričani pa smo, da se bo postopoma iz te skromne publikacije razvila ugledna in pomembna revija, ki bo v skladu z vlogo in pomembnostjo našega bibliotekarstva." Prim. ibid. Imeli so prav.

društvenih sekcij, za odgovornega urednika pa je bil izbran Maks Veselko⁴⁴. V društvu je prišlo do organizacijske spremembe, poleg ljubljanske in mariborske podružnice društva je bila ustanovljena nova podružnica DBS v Celju⁴⁵. Število članov društva se je v desetih letih povečalo za štirikrat, v tem letu je društvo imelo že 319 članov. V jeseni leta 1957 pa je začela delovati tudi enoletna šola za knjižničarje in arhivarje, za ustanovitev katere ima veliko zaslug tudi DBS, pouk knjižničarstva pa je bil sprejet v program učiteljskih.

Posbej je v tem času treba omeniti delo sekcije za ljudske knjižnice, ki si je skupaj z Društvom prijateljev mladine in Pionirsko knjižnico iz Ljubljane prizadevala za ustanovitev posebnih pionirskih knjižnic in mladinskih oddelkov v vseh večjih slovenskih krajih. Nastale so pionirske knjižnice v Mariboru, Murski Soboti in Celju ter mladinski odderek na Ptuj. Izdelani so bili načrti za potujoče knjižnice za oskrbovanje oddaljenih krajev občine s knjigami v posebej narejenih kovčkih. Poleg tega je sekcija vlagala velike napore za izboljšanje strokovnega dela v ljudskih knjižnicah, na njeno pobudo je bila ustanovljena tudi posebna inštruktorska skupina pri Občinskem ljudskem odboru za Ljubljano, ki je imela nalogo pripraviti pregled stanja občinskih knjižnic, nuditi neposredno strokovno pomoč ter organizirati v občinskih središčih krajše tečaje za usposabljanje knjižničarjev amaterjev.

Kljub intenzivnemu strokovnemu delu in vidnim uspehom se je društveni odbor srečeval tudi s težavami stanovskega značaja, ki so nastopale zaradi dvojne funkcije društva, torej strokovne in sindikalne. Zaposlovalo jih je nerešeno vprašanje napredovanja bibliotekarskih delavcev, neurejenost pri plačah, družbeno upravljanje v knjižnicah itd. Čeprav je knjižničarstvo vse bolj pridobivalo na pomenu, je izvajanje sindikalne funkcije zoževala strokovne dejavnosti društva, zato je bila ločitev društva od sindikata, ki se je leta 1958 ponovno združil z večjo organizacijo prosvetnih delavcev pravo olajšanje, upravni odbor se je lahko ponovno usmeril na delo za napredek stroke in strokovno usposabljanje kadrov⁴⁶. Pomemben dogodek je bil v začetku decembra 1958, ko je društvo sodelovalo na dvodnevem posvetu o organizacijski in strokovni problematiki slovenskih ljudskih knjižnic, ki ga je priredil svet za kulturo in prosveto LRS. Na posvetovanju

44 Aprila 1958 je novi urednik Knjižnice postal Branko Berčič.

45 Leta 1959 se jim je pridružila še podružnica na Ravnah.

46 Društvo je razvijalo mednarodno sodelovanje in izmenjavo strokovnjakov, sekcija za znanstvene knjižnice je pripravljala rokopis za abecedni imenski katalog, proučevala zgodovino važnejših slovenskih knjižnic, pripravljala predpise za strokovne izpite, sodelovala pri pripravi pravilnika za medbibliotečno izposajo, za potrebe knjižničarske šole je izšel priročnik Alfonza Gspana "Konzerviranje in restavriranje bibliotečnega in arhivskega gradiva".

so bili sprejeti pomembni sklepi, ki so dolgoročno vplivali na organizacijo in poslovanje knjižnic, med drugimi je bila postavljena tudi zahteva, da se pri NUK ustanovi centralni katalog knjižnic LRS.

Leto 1959 je bilo leto izredno dinamičnega razvoja društva. Ker so sindikalne funkcije društva odpadle je bilo treba pripraviti nova društvena pravila in delo prilagoditi novim razmeram. Po reorganizaciji je društvo imelo štiri podružnice (v Ljubljani, Celju, Mariboru in na Ravnah) in deset poverjeništev (v Kranju, Novem mestu, na Jesenicah, v Murski Soboti, Brežicah, Kopru, Novi Gorici, Tolminu in na Vrhniki). Sprejet je bil sklep, da bodo odslej občni zbori društva jeseni in ne več spomladi, kot doslej, spomladi pa bodo organizirali razširjeno sejo ali plenum društva⁴⁷. Potreba po rednem, formalnem šolanju strokovnih kadrov je vedno bolj prihajala v ospredje, društvo je zato s sodelovanjem republiškega sveta za kulturo in prosveto izdelalo predlog za šolanje knjižničarjev na višji pedagoški šoli, pripravljen je bil predmetnik in program, vendar do realizacije načrtov še ni moglo priti.

Pomemben dogodek za razvoj in napredek knjižničarstva pa je bil oktobra leta 1961 sprejeti republiški zakon o knjižnicah⁴⁸, ki sicer ni v celoti uresničil pričakovanj slovenskih knjižničarjev in Društva bibliotekarjev Slovenije, ki si je skoraj deset let prizadevalo za ustrezen status knjižničarjev, vendar je kljub temu pomemben prispevek k uveljavljanju družbene vloge slovenskega knjižničarstva, saj je odprl nove možnosti za njegov nadaljnji razvoj.

V letu 1963 je prišlo do delne reorganizacije organov društva. Namesto sekcij za posamezne vrste knjižnic⁴⁹ so bile v okviru društva ustanovljene stalne in občasne komisije za obravnavo določene problematike bibliote-

47 Prvi tak plenum je bil maja 1960 v Ljubljani, na njem so se ukvarjali z aktualno strokovno problematiko ljudskega knjižničarstva, razpravljali o republiškem knjižničarskem zakonu, o šolanju kadrov, o strokovnih izpitih ter o založniški dejavnosti društva. Na jesenske občnem zboru društva 22. in 23. oktobra 1960 v Mariboru je bilo občnemu zboru prvič priključeno tudi strokovno posvetovanje. Koncept takšnega dogodka naj bi ustrezal vsaj dveh namenoma: širjenju strokovnih informacij o razvoju stroke in knjižničarstva pri nas in v svetu ter tudi medsebojnemu spoznavanju knjižničarjev in izmenjavi izkušenj med njimi.

48 Po večletnih pripravah in številnih projektih je bila misel na zvezni zakon o knjižnicah opuščena in izdan sklep, da se pripravijo le republiški zakoni o knjižničarstvu.

49 Sekcije društva zaradi zelo široke problematike niso mogle več zjeti vseh strokovnih problemov, s katerimi se je ukvarjalo društvo, zato so posegli po novi organizacijski shemi, ki je omogočala večjo specializacijo na posameznih področjih. Zavedati se moramo, da v tem času poleg obnovljene enoletne knjižničarske šole, ki je jeseni leta 1963 ponovno začela delovati, še ni bilo pravega formalnega izobraževanja slovenskih knjižničarjev in je večji del strokovnega dela potekal v okviru organov društva.

karske stroke kot celote in sicer:

- Komisija za abecedni imenski katalog,
- Komisija za probleme stvarnega kataloga,
- Komisija za spremljanje razvoja bibliotekarske vede doma in po svetu,
- Komisija za bibliografijo,
- Komisija za gradnjo in opremljanje knjižnic ter
- Komisija za šolanje bibliotekarskih kadrov.

Poleg tega sta bili ustanovljeni tudi dve občasni komisiji in sicer Komisija za statute ter Komisija za spremljanje stanja bibliotekarstva v SRS.

Na predlog slovenskih delegatov je bila podobna reorganizacija sprejeta in izvedena tudi v Zvezi bibliotekarskih društev Jugoslavije. Osrednja področja strokovnega delovanja pa so bila v tem času:

- spremljanje in razvijanje bibliotekarske vede,
- strokovno dviganje knjižničarske službe in kadrov,
- skrb za razvoj mreže vseh vrst knjižnic,
- zaščita strokovnih in poklicnih interesov članstva,
- povezovanje in sodelovanje z Zvezo bibliotekarskih društev Jugoslavije in sorodnimi društvi.

Pomemben mejnik v razvoju slovenskega knjižničarstva pomeni uvedba rednega študija bibliotekarstva na Pedagoški akademiji v Ljubljani v študijskem letu 1964/65. Dolgoletna prizadevanja slovenskih knjižničarjev za uvedbo rednega študija knjižničarstva so bila kronana z uspehom. Pomembno vlogo pri tem so imeli tudi člani društva⁵⁰.

Vprašanje organizacijske ureditve društva je bilo aktualno še naprej in leta 1967 so na drugem plenumu v Ljubljani sprejeli dva pomembna sklepa in sicer, da se težišče dela prenese na osnovne organizacije društva in se jim v ta namen prepusti tudi večino finančnih sredstev, pridobljenih iz članarin, z drugim sklepom pa so strokovne izpite za knjižničarsko stroko prenesli na republiško matično knjižnico. Že na strokovnem posvetovanju v oktobru istega leta pa so sprejeli nov statut društva⁵¹. DBS se s svojim članstvom posledaj ne bo več povezovalo direktno in prek svojih podružnic, ampak bodo na

50 Komisija za šolanje bibliotekarskih kadrov, ki jo je v tem času vodil Branko Berčič, se je močno angažirala predvsem pri oblikovanju programov za redni študij bibliotekarstva na univerzi oz. pedagoški akademiji, njeni člani so sodelovali na številnih pripravljalnih sestankih in sejah ter znatno doprinesli k uresničitvi dolgoletnih načrtov. Zanimanje za redni študij je bilo veliko, že v prvem letu se je vpisalo 26 rednih in 45 izrednih slušateljev.

51 Prim. Knjižnica, 1968, str. 154-159.

vseh večjih področjih ustanovljena samostojna bibliotekarska društva. Prvič so podelili Čopove diplome – najvišje državno priznanje za izredne dosežke na področju bibliotekarske stroke. Že naslednje leto so samostojna društva oblikovali v Mariboru, Ljubljani, na Gorenjskem, Primorskem in za Mežiško dolino. V Celju, Novem mestu in v Murski Soboti pa so še naprej delovale samo podružnice osrednjega društva. Uvedli so tudi nove društvene izkaznice, višina članarine pa je bila določena glede na osebne dohodke članov.

Leta 1969 je bil v reviji Knjižnica objavljen Pravilnik o pridobivanju strokovne kvalifikacije v knjižničarstvu in program strokovnih izpitov za priznavanje kvalifikacij bibliotekarske stroke⁵². V nekaj naslednjih letih je osrednja tema razprav koncepcija razvoja knjižničarstva v Sloveniji in priprava standardov za šolske, visokošolske in splošne knjižnice v Sloveniji.

Nova organizacijska shema pa je vsaj na začetku povzročila nekaj težav pri izvajanju društvene dejavnosti v praksi. Zapleti so se začeli že na 20. skupščini in strokovnem posvetovanju v Novi Gorici⁵³ dne 7. in 8. oktobra 1971, ko so bili izraženi protesti nekaterih delegatov, ker je bil upravni odbor sestavljen le iz odbornikov iz Ljubljane in je bilo pri glasovanju vzdržanih kar 18 delegatov. Društvo bibliotekarjev Maribor je nezadovoljstvo z delovanjem republiškega upravnega odbora privedlo celo do predloga o spremembi odbora. V zvezi s tem je bil dne 5. in 6. oktobra 1972 v Velenju sklican celo 1. izredni občni zbor DBS⁵⁴, vendar je že pred tem Društvo bibliotekarjev Maribor predlog umaknilo, ker je na razpravi v svojem odboru prišlo do zaključka, da republiški upravni odbor dela dobro in ga ni treba spreminjati. V razpravi na izrednem občnem zboru se je izkazalo, da so predsedniki področnih društev in podružnic preveč izolirani, zaradi članov upravnega odbora samo iz Ljubljane so bili bibliotekarji iz ostalih krajev nejevoljni. Področna društva, ki niso imela svojih članov v komisijah, o njihovem delu niso bila ustrezno informirana. Razlog za tako zadrego je bil preprost in banalen – potni stroški. Zato so se dogovorili, da statuta ni treba spreminjati, spremeniti je treba prakso, torej zagotoviti večje sodelovanje "izvenljubljanskih" bibliotekarjev v organih društva, za kar je bilo treba poiskati vire financiranja. Kot rešitev so predlagali, da bi seje izvršnega odbora

52 Prvič so bile Čopove diplome podeljene na 18. občnem zboru in strokovnem posvetovanju 13. in 14. oktobra 1967 v Celju, ko so praznovali tudi 20. obletnico društva. Dolgoletnim in najbolj zaslužnim članom so podelili 36 diplom, kar je največje število podeljenih diplom doslej.

53 Na skupščini je bil sprejet tudi pravilnik o Čopovih nagradah in diplomah.

54 Prim. Zapisnik 1. izrednega občnega zbora DBS.

financirala področna društva, za udeležbo pri delu strokovnih komisij pa bi ustanovili solidarnostni sklad, v katerega bi denarna sredstva prispevale knjižnice⁵⁵.

Delo komisij v tem obdobju je bilo zelo intenzivno⁵⁶, najbolj aktivna med njimi, komisija za avtomatizacijo in mehanizacijo⁵⁷, je februarja 1973 v Mariboru organizirala I. jugoslovanski seminar o uporabi računalnikov v knjižnicah.

Novembra 1974 je bil ustanovljen Kalanov sklad, v spomin na zaslužnega bibliotekarja, vzgojitelja, predavatelja in mentorja slovenskih knjižničarjev profesorja Pavla Kalana. Namen sklada, ki deluje še danes, je pospeševati individualno in skupinsko strokovno, teoretično in raziskovalno delo slovenskih knjižničarjev ter nagradjevati strokovna dela s področja teorije in prakse knjižničarstva. Doslej je bilo podeljeno že 39 nagrad Kalanovega sklada.

Konec sedemdesetih let je bila pozornost stroke naravnana predvsem na realizacijo koncepta nadaljnjega razvoja slovenskega knjižničarstva in mestu in vlogi bibliotekarja v vzgojno-izobraževalnem procesu. Na posvetovanju na Bledu leta 1979 so v sklepih posvetovanja šolsko knjižničarstvo na vseh stopnjah šolanja deklarirali kot sestavni del vzgojno-izobraževalnega procesa in opozorili na nujnost uvedbe načrtnega usposabljanja zlasti za srednješolske in visokošolske knjižničarje in priprave ustreznih priročnikov in učbenikov za strokovno usposabljanje knjižničarjev, sprožiti postopek za uvedbo študija bibliotekarstva na drugi stopnji visokošolskega študija. Hkrati so postavili zahtevo, da urejena šolska knjižnica postane eden od pogojev za verifikacijo vzgojno-izobraževalne organizacije.

ZVEZA BIBLIOTEKARSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE (ZBDS)

Maja 1983 so se pokrajinska društva s podpisom sporazuma združila v Zvezo bibliotekarskih društev Slovenije (ZBDS), sestavljeno iz 8 regionalnih

55 V arhivu društva potem res najdemo nekaj dokumentov, ki pričajo, da je bil solidarnostni sklad res ustanovljen, vsaj tri knjižnice so prispevale nekaj sredstev vanj, kasneje pa se sled za njim izgubi. Pač pa se je v naslednjih nekaj letih povečalo število plačanih oglasov v reviji Knjižnica.

56 Vsega skupaj je v tem času delovalo osem komisij, najbolj aktivne so bile, poleg komisije za avtomatizacijo in mehanizacijo, komisija za AIK, bibliografska komisija, komisija za pionirske in šolarske knjižnice, komisija za stvarni katalog in komisija za spremljanje bibliotekarske vede.

57 Komisija za avtomatizacijo in mehanizacijo je odigrala pomembno vlogo v procesu uvajanja avtomatizacije v slovenske knjižnice, bila pa je zelo aktivna na širšem, jugoslovanskem področju. Dolgoletni predsednik slovenske Komisije za avtomatizacijo in mehanizacijo Jože Kokole je bil vrsto let tudi predsednik jugoslovanske Komisije ZDBJ za mehanizacijo in avtomatizacijo. (Prim. Babor, 2005, str. 14).

društev in organizirano na delegatskem načelu. Vsebinsko delovanje Zveze naj bi se okrepilo z ustanovitvijo novih sekcij za splošnoizobraževalne, mladinske, šolske, univerzne in specialne knjižnice. Prvo redno letno posvetovanje in 1. skupščina Zveze je bila novembra 1983 v Ljubljani⁵⁸, na skupščini so sprejeli nov statut, osnutek poslovnika o delu Zveze, pravilnik o Kalanovem skladu⁵⁹ in pravilnik o Čopovi diplomi.

V naslednjih nekaj letih so bile osrednje teme posvetovanj gradnja in oprema knjižnic, povezovanje knjižnic v knjižničnem informacijskem sistemu in vloga knjižnic pri posredovanju znanja. Sodobna informacijska in komunikacijska tehnologija je že začela vstopati v knjižnice v Sloveniji in knjižnice so se že začele zavedati, da bodo morale maksimalno izkoristiti vse možnosti in prednosti, ki jih le-ta nudi v času, ko informacija postaja tržno blago, in da bo treba poiskati ravnotežje med informacijo kot tržnim blagom in informacijo kot splošno družbeno potrebo. Vprašanje dostopa do informacij postaja vedno bolj tudi vprašanje demokracije. Ker pa uvajanje nove tehnologije s seboj prinaša tudi zahtevo po poenotenju postopkov v knjižnicah, je postala očitna zahteva po sodelovanju knjižnic in standardizaciji njihovega poslovanja. Zaradi potreb uporabnikov se je pokazala potreba po povezavi enot sistema znanstvenega in tehničnega informiranja in knjižničnega informacijskega sistema v enoten sistem. Naloga ZBDS je postala odločilno sodelovati v teh procesih in se še posebej angažirati pri prizadevanjih, da posamezne oblike dela, ki se že uveljavljajo v nekaterih šolskih knjižnicah, postanejo redna dejavnost šolske knjižnice, ki se bo organsko vključevala v celotni vzgojno-izobraževalni proces.

Priprava na globalizacijo se je v slovenskih knjižnicah začela že zelo zgodaj, potreba in želja po sodelovanju, razdelitvi nalog in profesionalnem pristopu je bila očitna že precej časa pred množičnim razpravljanjem na to temo v medijih. Zakon o knjižničarstvu iz leta 1982 je slovensko knjižničarstvo koncipiral kot sistem, v katerem so knjižnice funkcionalno in strukturalno povezane v medsebojno odvisno in kooperativno mrežo, osnova za učinkovito delovanje sistema pa je v naslednjih letih postala enotna računalniško-komunikacijska infrastruktura, v skladu s knjižničarskimi standardi. Splošnoizobraževalne

58 Društvo bibliotekarjev Slovenije je v času svojega obstoja imelo 25 občnih zborov, članstvo pa je naraslo že na 1000 članov.

59 Na prvi razpis za nagrade Kalanovega sklada ni prispela nobena prijava, zato je moral odbor razpis ponoviti. Po ponovnem razpisu je bila prva nagrada Kalanovega sklada podeljena Jožetu Kokoletu za prispevek "Bibliografska kontrola disertacij v Jugoslaviji". Prim. Zapisnik 6. seje DBS, 1977, str. 1.

knjižnice naj bi se v prihodnosti preoblikovale v informacijske centre, ki naj bi zadovoljevali vse informacijske potrebe prebivalcev iz svojega okolja, zato so dobile nalogo, da svoje delovanje razširijo tudi na prebivalstvo s posebnimi potrebami, na slepe in slabovidne, gluhe in druge telesno ali kako drugače prizadete osebe. Zveza si je prizadevala, da bi bili čim prej sprejeti in uveljavljeni standardi za šolske knjižnice, s pomočjo katerih bi bile šolske knjižnice uvrščene v obvezni izobraževalni program. Izobraževanje profesionalnih knjižničarjev se je v praksi izkazalo kot pogoj za dobro delovanje knjižnic, zato je Zveza podpirala prizadevanja za uveljavljanje in razvoj bibliotekarskega visokošolskega študija, zlasti pri nadaljnjem posodabljanju študijskih programov in kadrovskem dopolnjevanju oddelka za bibliotekarstvo na Filozofski fakulteti za vse oblike raziskovalnega in izobraževalnega dela.

Spoznanje o nujnosti res enotnega knjižničnega informacijskega sistema v Sloveniji se je odražalo tudi v sklepih posvetovanja leta 1990, v katerih je rečeno, da je treba enotni KIS v Sloveniji razvijati s pospešeno modernizacijo poslovanja in intenzivnim širjenjem računalniškega omreževanja, s tem, da mora biti zagotovljena kompatibilnost strojne in programske opreme tako, da bodo vsem profilom knjižnic zagotovljeni enaki pogoji za vključitev v mrežo. Za uveljavitev tega sklepa je treba podpreti in okrepiti Narodno in univerzitetno knjižnico v Ljubljani kot povezovalko in nosilko KIS in ji zagotoviti tudi materialne pogoje za kvalitetno opravljanje njenih nalog z izgradnjo nove stavbe NUK⁶⁰.

V začetku devetdesetih let je bilo potem res veliko truda vloženega v nadaljnje povezovanje knjižnic in enoten razvoj knjižničnega informacijskega sistema, začelo se je zelo intenzivno omreževanje slovenskih knjižnic ob pospešeni modernizaciji poslovanja. Sistematičen pristop in upoštevanje dejanskega stanja v slovenskem knjižničarstvu, strokovna usposobljenost sodelujočih partnerjev, razdelitev nalog, sodelovanje v širšem družbenem prostoru, enotnost ciljev in projektna organiziranost so skupni imenovalci tega obdobja. V prvi fazi je bil izpeljan projekt vključevanja regionalnih in regionalno pomembnih splošnoizobraževalnih knjižnic v enoten, računalniško podprt sistem vzajemne katalogizacije, ki je vključeval 8 regionalnih in 4 regionalno pomembne splošnoizobraževalne knjižnice, sam projekt pa je bil koncipiran kot osnova za nadaljnje vključevanje splošnoizobraževalnih knjižnic v sistem vzajemne katalogizacije. Sledil je projekt vključevanja viso-

60 Letno poročilo NUK za leto 1970 je sicer že nekoliko prej opozorilo na prostorske težave NUK, vendar so tudi sklepi posvetovanja ZBDS vsaj začasno povzročili napredovanje priprav na gradnjo. (Prim. Bahor, 2005, str. 12).

košolskih in nekaterih specialnih knjižnic v R Sloveniji in nato še muzejskih knjižnic v avtomatizirani KIS. Nekoliko pozneje so se v enoten KIS začele vključevati še šolske knjižnice na osnovni in srednji šoli. Ves ta proces je privedel do tega, da danes lahko govorimo o zavirljivem nivoju računalniško podprte knjižnične dejavnosti v Sloveniji. Zveza je razvoj na tem področju ves čas budno spremljala, dajala predloge in sugestije in se preko komisij in sekcij aktivno vključevala v dogajanje.

Na dogodke v zvezi z razpadom Jugoslavije in agresijo na Slovenijo, se je Zveza odzvala s sklepom, da slovenski bibliotekarji, združeni v ZBDS, izstopajo iz Zveze bibliotekarskih društev Jugoslavije zaradi molka in pasivnosti predsedstva te zveze ob represiji na Kosovem in ob agresiji na Slovenijo in Hrvaško. Sklep je stopil v veljavo takoj. ZBDS je obsodila agresijo na Hrvaško in podpirala njena prizadevanja za osamosvojitve⁶¹. Prav tako je Zveza zadolžila Enoto za razvoj knjižničarstva v NUK, da pripravi načrt prevzemanja vseh tistih dejavnosti, ki potekajo izven Republike Slovenije, a v njenem imenu. O izstopu iz ZBDJ smo obvestili tudi mednarodno knjižničarsko organizacijo IFLA. Leta 1992 je IFLA sprejela ZBDS kot samostojnega društvenega člana.

Leta 1995 so slovenski knjižničarji sprejeli kodeks slovenske bibliotekarske stroke in ga pozneje tudi izdali kot samostojno publikacijo v slovenskem in angleškem jeziku kot Etični kodeks slovenskih knjižničarjev (The Code of Ethics of Slovenian Librarians). Zaradi spremenjenega Zakona o društvih je Zveza v letu 1997 sprejela nov dopolnjen statut, v naslednjem letu pa še ostale normative akte Zveze (pravilniki, poslovniki itd.)⁶².

DELOVANJE ZVEZE V ZADNJIH DESETIH LETIH

Izbira osrednje teme za redna strokovna posvetovanja Zveze je v zadnjih desetih letih temeljila na spremembah, ki jih je družbeni razvoj prinesel tudi v našo dejavnost. Politične, administrativne in tehnološke spremembe, pa tudi nove integracije, v katere se je vključila Slovenija, so zahtevale oblikovanje novih razvojnih usmeritev knjižničarske stroke. Zato smo v zadnjih desetih letih na letnih posvetovanjih najprej pregledali stanje na posameznih področjih in na koncu pripravili vizijo za nadaljnji razvoj stroke.

61 Izjava o izstopu ZBDS iz ZBDJ je bila sprejeta na 9. skupščini in strokovnem posvetovanju ZBDS na Rogli (26. – 28. september 1991). Prim. Zbornik, 1997, str. 42-43.

62 Prim. Statut, pravilniki in kodeksi.

Leta 1998 smo se na posvetovanju v Celju posvetili normativnemu položaju knjižničarstva, pregledali teoretični in praktični vidik knjižničarske zakonodaje, normativov in standardov v naši stroki ter še posebno pozornost posvetili vlogi knjižničarjev na izpostavljenem mestu posrednika med zaščito pravice do informiranosti in zaščito pravic, ki izhajajo iz intelektualne lastnine. Skupščina Zveze je na svojem zasedanju dne 8.10.1998 sprejela pravilnik Stepišnikovega sklada, to je spominskega sklada, ki so ga ustanovili slovenski knjižničarski delavci v spomin na prvega slovenskega potujočega knjižničarja, Lovra Stepišnika.

V Ljubljani smo leta 1999 na posvetovanju razpravljali o profesionalnosti in kakovosti naših storitev. Ob prelomu tisočletja smo bili slovenski knjižničarji že nekaj let soočeni z novimi mediji, vendar pa je že bilo jasno, da tudi v sodobni informacijski družbi tradicionalno gradivo ostaja pomembno za naše uporabnike, da novi mediji nujno živijo v sožitju s tradicionalnimi in jih ne izpodrivajo, ampak dopolnjujejo, zato je bila leta 2000 osrednja tema posvetovanja v Mariboru Tradicionalni mediji in sodobna informacijska družba. Ker pa digitalno gradivo prinaša tudi nove zakonitosti in zahteva drugačne pristope in načine dela smo naslednje posvetovanje leta 2001 v Radencih namenili digitalni knjižnici⁶³. Leta 2002 smo se na posvetovanju na Bledu posvetili različnim vrstam javnosti⁶⁴, saj je dobro sodelovanje na vseh področjih za delo knjižnic ključnega pomena.

Leta 2003 je predsedstvo Zveze sprejelo sklep, da se letna posvetovanja Zveze organizirajo vsaki dve leti, posvetovanja sekcij pa se organizirajo v letu, ko ni letnega posvetovanja. Tega leta je predsedstvo Zveze tudi sklenilo, da bo osrednja tema posvetovanja vizija razvoja knjižničarstva v Sloveniji. Cilj posvetovanje je bil, da se v novem tisočletju za vse tipe knjižnic določi nacionalno strategijo in smernice za nadaljnji razvoj. Zadnja koncepcija razvoja knjižničarstva v Sloveniji je bila namreč pripravljena sedaj že davnega leta 1971. V letu 2001 smo dobili nov Zakon o knjižničarstvu, ki je prinesel precej sprememb v našo dejavnost. Knjižničarstvo opredeljuje kot javno službo, kar je posledica sprememb, ki so nastopile z razvojem naše družbe. V zakonu so definirani pojmi, kot so: knjižnična dejavnost, knjižnično gradivo, nacionalni vzajemni bibliografski sistem, namen in vrste knjižnic, pravice uporabnikov, nacionalni svet za knjižnično dejavnost in številni drugi. V času od prejšnjega zakona iz leta 1982 je v naši družbi prišlo do velikih

63 Referati s posvetovanja so izšli v zborniku. (Prim Digitalna knjižnica, 2001).

64 Prim. zbornik Knjižnice in javnost, 2002.

družbenih, političnih in gospodarskih sprememb, ki so se močno odrazile tudi na področju našega delovanja, zato so navedeni pojmi dopolnjeni oziroma prilagojeni današnji informacijski družbi in bodo služili kot osnova za nadaljnji razvoj naše stroke. K sodelovanju na posvetovanju smo povabili vse vidnejše predstavnike stroke in predstavnike tistih ministrstev, ki so pristojna oziroma zainteresirana za razvoj knjižnic. Večina se je odzvala našemu vabilu in tako so na posvetovanju s prispevki sodelovali predstavniki Ministrstva za kulturo, Ministrstva za šolstvo, znanost in šport, Ministrstva za informacijsko družbo, Nacionalnega sveta za knjižnično dejavnost, Zavoda za šolstvo Republike Slovenije, Narodne in univerzitetne knjižnice in Državne matične službe pri NUK, Instituta informacijskih znanosti v Mariboru, Zveze bibliotekarskih društev Slovenije in predstavniki slovenskih univerz. Referenti so predstavili svoje poglede na razvoj slovenskega knjižničarstva in večina prispevkov je izšla v zborniku posvetovanja⁶⁵.

Med pripravami na posvetovanje je programski odbor⁶⁶ imenoval tudi posebno delovno skupino⁶⁷, ki je dobila za nalogo oblikovanje strateškega dokumenta. Pri sestavljanju skupine smo poskušali vključiti predstavnike vseh vrst knjižnic, hkrati pa zagotoviti tudi regijsko pokritost. Delovna skupina je na posvetovanju pripravila uvodno predstavitev in opozorila na trende in napovedi razvoja sodobne družbe, na pomembno mesto knjižnic na vseh glavnih področjih delovanja družbe, na poslanstvo in naloge knjižnic ter na glavna odprta vprašanja. Delovna skupina je po posvetovanju začela s pripravo strateškega dokumenta. Vse posameznike in organizacije smo pozvali k javni razpravi. Manifest Zveze bibliotekarskih društev Slovenije o razvoju slovenskega knjižničarstva je bil soglasno sprejet na skupščini Zveze⁶⁸. Služi kot izhodišče za strateške načrte knjižnic in stanovskih organizacij ter za razvojne dokumente tistih organov in delovnih teles, ki usmerjajo in odločajo o knjižničarstvu na državni in lokalni ravni. Objavljen⁶⁹ je bil v reviji Knjižnica in tudi v obliki zloženke.

65 Prim. Vizija razvoja, 2003.

66 Programski odbor v sestavi: dr. Eva Kodrič-Dačić, dr. Melita Ambrožič, Irena Muc, mag. Branko Goropevšek, Lilijana Hubej, Breda Karun, mag. Vlasta Stavbar, Irena Sešek, Smilja Pejanovič, dr. Jože Urbanija.

67 Programski odbor, ki ga je imenoval predsedstvo Zveze bibliotekarskih društev Slovenije za posvetovanje Vizija razvoja knjižničarstva v Sloveniji (Otočec, 20. – 22.10.2004), je imenoval skupino v sestavi: dr. Jože Urbanija, dr. Eva Kodrič-Dačić, dr. Melita Ambrožič, Breda Karun, Majda Steinbuch, Smilja Pejanovič, Matjaž Musek in Irena Sešek, da pripravi uvodno predstavitev na posvetovanju. Skupina je nadaljevala z delom po posvetovanju. Skupini so se pridružili tudi mag. Karmen Štular Sotošek in Barbara Kovač.

68 Skupščina Zveze bibliotekarskih društev Slovenije, ki je bila 17. septembra 2004.

69 Prim. Manifest, 2004.

Zadnje posvetovanje leta 2005⁷⁰ v Portorožu pa se je nanašalo na informacijske vire in storitve knjižnic v elektronskem okolju⁷¹, aktualno tematiko iz knjižničnega vsakdana, storitve knjižnic, ki se nanašajo na elektronski medij, se namreč močno širijo in bogatijo ponudbo knjižnic, zahtevajo pa s strani knjižničarjev stalno in budno spremljanje razvoja tehnoloških možnosti ter pravočasen in za uporabnike primeren odziv, če hočejo še naprej igrati pomembno vlogo v družbi znanja.

NA KAJ SMO PONOSNI IN ALI IMAMO TUDI KAKŠNE TEŽAVE?

Ponosni smo na dokaj dolgo tradicijo delovanja naše strokovne organizacije, ki je v preteklosti sicer doživela nekaj organizacijskih sprememb, vendar pa njen osnovni cilj ves čas ostaja enak – razvoj stroke. Poti za doseg tega cilja so različne, ubiramo in utiramo jih glede na možnosti, ki jih imamo na razpolago. Seveda se pri tem ves čas srečujemo tudi z različnimi težavami. Zveza je namreč prostovoljna, samostojna in nepridobitna strokovna zveza društev, torej deluje na prostovoljni osnovi in nima zaposlenega profesionalnega kadra, ki bi se lahko z vsemi svojimi silami posvetil samo njenemu delovanju. Kljub temu pa lahko naštejemo kar nekaj uspehov, ki smo jih dosegli in naša prizadevanja za napredek in razvoj stroke niso bila neopažena.

Uvod v Manifest se glasi: "Knjižničarji v Sloveniji kot del slovenske in svetovne družbe opravljamo svoje poslanstvo za sedanjost in prihodnost. Pot v humano družbo, ki so jo za nas gradili naši predhodniki, nadaljujemo zavedajoč se dosedanjega in prihodnjega pomena našega dela za celosten razvoj Slovenije in sveta"⁷². Zato tudi zbiramo okrog sebe ljudi, ki so voljni dati svoj prispevek k razvoju naše stroke. Aktualna področja delovanja naše Zveze bi v določeni meri lahko najbolj enostavno prikazali z naslovnimi temami posvetovanj v tistem času. Zveza se je vedno trudila za to, da se težišče njenega strokovnega dela postavi tam, kjer je to najbolj potrebno. Tudi intenzivnost delovanja posameznih organov Zveze, njenih sekcij in strokovnih komisij je v veliki meri odvisna tudi od aktualnosti problematike na njenem strokovnem področju. Seveda obstajajo vedno aktualne teme, ki so vezane na profesionalnost in kakovost bibliotekarskega poklica, mora pa se stalno lotevati tudi novih izzivov. Če želimo namreč slovenski knjižničarji v sodobni

70 Še pred posvetovanjem v Portorožu je prišlo tudi do ustanovitve novega stanovskega združenja in sicer Društva slovenskih šolskih knjižničarjev. Ustanovni občni zbor je bil dne 6. julija 2005 v Ljubljani.

71 Prim. Zbornik, 2005.

72 Prim. Manifest, 2004, str. 185.

družbeni delitvi dela uspešneje uveljaviti svoje storitve, ki jih omogoča naše ekspertno znanje, si moramo prizadevati za uveljavljanje svojega družbenega statusa ter sprejemati izzive sodobne informacijske družbe kot možnost za krepitev naše profesije. Naša pozornost je zato namenjena kvaliteti našega dela in uveljavljanju poklicne kulture, izobraževanju, usposabljanju in socializaciji zaposlenih v knjižnicah ter krepitvi dobrih odnosov z okoljem.

Zveza spodbuja raziskovalno delo v teoriji in praksi v bibliotekarstvu in mejnih znanostih in se aktivno vključuje v razvoj bibliotekarske stroke. Mednarodni standardi stroke so tudi naši standardi, saj skrbimo tudi za mednarodno primerljivost naših dosežkov. Zato sodeluje pri usmerjanju razvoja izobraževalnih vsebin in oblik in pri posodabljanju programov rednega formalnega izobraževanja knjižničarjev ter pri njihovem permanentnem izobraževanju. Zavzemamo se za enoten program knjižničarskega znanja, ki naj služi kot osnova za preverjanje usposobljenosti knjižničarjev za opravljanje strokovnih del in nalog, ki bo predmet preverjanja na strokovnem izpitu.

Zveza je vključena v Kulturniško zbornico, organizacijo stanovskih društev, ki izvajajo kulturno dejavnost, in ima v okviru te organizacije svojega predstavnika v Nacionalnem svetu za knjižnično dejavnost (NSKD), ki ga je ustanovila Vlada Republike Slovenije. Svet je strokovno in posvetovalno telo, ki odloča o strokovnih zadevah na področju knjižnične dejavnosti ter obravnava in posreduje mnenja o vseh strokovnih vprašanjih s področja delovanja in razvoja knjižnic. Nikakor ne gre prezreti dejstva, da je Ministrstvo za kulturo že pred mnogimi leti ZBDS podelilo status društva, ki deluje v javnem interesu na področju kulture.

Zveza se aktivno vključuje v oblikovanje zakonskih in drugih dokumentov ter priporočil, ki omogočajo in določajo opravljanje poslanstva knjižničarske stroke in je s svojimi mnenji in stališči prisotna v strokovni in tudi širši javnosti. Preko svojih predstavnikov je aktivno posegala v razprave ob priliki priprave zakonodaje za področja knjižničarstva in zaščite avtorskih pravic.

Zveza tudi spodbuja in podpira razvoj knjižnične dejavnosti na področju zapostavljenih skupin prebivalcev za demokratično dostopnost do knjižničnega gradiva, informacij in storitev knjižnic. Svoje profesionalno knjižničarsko znanje in s tem status svojega poklica pa slovenski knjižničarji uveljavljamo tako, da spodbujamo razvoj in izvajanje programov informacijskega opismenjevanja uporabnikov vseh vrst naših knjižnic, skrbimo za prisotnost knji-

žničarskega znanja tudi na drugih strokovnih področjih ter podpiramo sodelovanje knjižničarskih strokovnjakov pri raziskovalnem delu.

Izredno velik pomen pa naša Zveza pripisuje tudi vlogi in položaju šolskih knjižnic v osnovnih in srednjih šolah. Šolska knjižnica je v Sloveniji že integralni del vzgojno-izobraževalnega procesa na šoli in se z medpredmetnimi povezavami in sodelovanjem šolskega knjižničarja ter resursi šolske knjižnice intenzivno vključuje v pripravo učencev na izzive sodobnega informacijskega sveta in življenje v globalni družbi, kjer bodo lahko uspešni in enakopravni ter odgovorni državljani samo, če bodo informacijsko pismeni, usposobljeni za iskanje informacij na vseh medijih, če bodo usposobljeni za uporabo sodobne informacijske tehnologije in sposobni vseživljenjskega učenja.

Zveza vsaki dve leti organizira tridnevno strokovno posvetovanje⁷³, na katerem so v obliki referatov, predstavitev in okroglih miz najširši strokovni javnosti predstavljena najbolj aktualna dogajanja v stroki, hkrati pa so ta posvetovanja zasnovana tudi kot ena od oblik permanentnega izobraževanja knjižničarjev. Svoja posvetovanja pa organizirajo tudi sekcije Zveze.

Zveza aktivno sodeluje z največjo mednarodno knjižničarsko organizacijo IFLA in s svojimi člani aktivno sodeluje v njenih odborih. Redno spremlja delo strokovnih organov v okviru te največje knjižničarske organizacije na svetu in skrbi za promocijo najpomembnejših deklaracij in drugih publikacij, ki jih sprejema in izdaja IFLA, ter jih približuje svojemu članstvu tudi s publiciranjem prevodov. Zveza aktivno sodeluje tudi z vsemi bibliotekarskimi društvi sosednjih držav.

Zveza se je aktivno vključila v mednarodno sodelovanje tudi v okviru Knjižničnega programa Zavoda za Odprto družbo Slovenija. Program je svojo strategijo dela oblikoval glede na smernice Internet Program, Open Society Institute Budapest, ki je upravljal projekt eIFL Direct na nivoju mednarodnega elektronskega konzorcija. Nacionalno koordiniranje je leta 2001 prešlo pod okrilje Zveze, s čimer je Zveza prevzela tudi izvajanje informacijskih storitev za knjižnice (Servis EBSCOhost), slovenske knjižnice pa so postale članice mednarodnega informacijskega konzorcija eIFL Direct. Poleg izvajanja aktivnosti, ki so bile naslovljene na vse članice konzorcija eIFL, si je slovenski program prizadeval za uresničevanje kvalitetne ponudbe in uporabe elektronskih virov na nacionalnem nivoju. Tako je Zveza uporabnikom slovenskih

73 Do leta 2003 je bilo posvetovanje Zveze vsako leto.

knjižnic (splošnih, visokošolskih in šolskih knjižnic ter NUK) omogočila hiter in kakovosten dostop do desetih podatkovnih baz servisa EBSCOhost. S tem projektom je Zveza prispevala k oblikovanju celostne ponudbe elektronskih informacij in soustvarjanju knjižničnih elektronskih storitev.

Da bi pospešili uporabo elektronskih baz, smo poleg zagotavljanja dostopa izvedli vrsto promocijskih aktivnosti (demonstracije, obveščanje, direktni marketing, izdelava interaktivnih spletnih strani o eIFL Directu v okviru spletnega naslova ZBDS) in organizirali brezplačno izobraževanje o uporabi baz za 502 knjižničarja.

Vzporedno s koordinacijo eIFL Direct pa je potekalo tudi sodelovanje pri novem projektu Internetnega programa Zavoda za odprto družbo iz Budimpešte: Consortia Building. Zveza je sodelovala pri pripravi pogojev projekta Consortia Building na mednarodni ravni in pri promociji in pripravi projekta na nacionalni ravni. Skupaj z NUK je pripravila projekt COSEC: Konzorcij slovenskih knjižnic, ki ga je konec avgusta 2002 odobril Zavod za odprto družbo Budimpešte in ga finančno podprl v vrednosti 15.000 USD. Konzorcij COSEC se kot prvi knjižnični konzorcij v Sloveniji povezuje z ostalimi nacionalnimi konzorciji po svetu in je član največjega mednarodnega konzorcija na svetu eIFL.net⁷⁴. Konzorcij slovenskih knjižnic za nabavo COSEC ima za cilj skupno in učinkovito nabavljanje elektronskih virov za podporo izobraževanju, raziskovanju in splošnemu razvoju.

Urednica druge izdaje Encyclopedia of Library and Information Science⁷⁵ Miriam A. Drake je leta 2000 povabila Zvezo, da prispeva članek⁷⁶ za novo izdajo tega pomembnega strokovnega referenčnega dela. To je bilo za Zvezo tudi posebno mednarodno priznanje, saj je delo Zveze in njenih članov tako seglo tudi daleč preko meja Republike Slovenije. Obsežen članek o delu naše Zveze pa je bil objavljen tudi v glasilu zveze čeških knjižničarskih in informacijskih delavcev Bulletin SKIP⁷⁷. Posebna številka 10. letnika te strokovne revije je v celoti posvečena slovenskemu knjižničarstvu.

In če smo že pri publiciranju - še na nekaj smo zelo ponosni. Naša Knjižnica je mednarodno priznana revija, ki objavlja znanstvene in strokovne članke,

74 Od leta 2003 je nacionalna koordinatorica za eIFL.net mag. Karmen Štular Sotošek.

75 Prim. Enciklopedija, 2003.

76 Prispevek sta pripravila Stanislav Bahor in Irena Sešek.

77 Prim. Bulletin SKIP, 2001. Avtor članka je Stanislav Bahor.

ki so recenzirani ter z načrtnim prizadevanjem za vzdrževanje visokega strokovnega in znanstvenega nivoja člankov pomembno prispeva k dosežkom in ugledu stroke. Knjižnica izhaja tudi v elektronski obliki in ima kot osrednja slovenska revija na področju bibliotekarstva in informacijske znanosti velik ugled tudi v mednarodni strokovni javnosti.

Kaj pa težave? Seveda jih imamo! Zveza je namreč prostovoljna, samostojna in nepridobitna strokovna zveza društev, torej deluje na prostovoljni osnovi in nima zaposlenega profesionalnega kadra, ki bi se lahko z vsemi svojimi silami posvetil samo njenemu delovanju. Strokovno delo na volunteerski osnovi prav gotovo ni organizacijska shema, ki bi bila primerna za današnji čas in razmere v družbi. Zveza sicer za opravljanje tajniških in računovodskih storitev, delo urednika Knjižnice ter nekaterih drugih opravil, ki so nujna za opravljanje naše dejavnosti sicer sklepa ustrezne pogodbe, predsedniška in podpredsedniška funkcija ter funkcije članov predsedstva, nadzornega odbora, predsednikov komisij in drugih delovnih teles pa se opravljajo brez kakršnekoli finančne stimulacije. Glede na hitrost, s katero danes potekajo vsi procesi v družbi, zahteve po stalnem profesionalnem razvoju in kronično pomanjkanje časa je včasih težko najti ljudi, ki so pripravljeni svoj čas nameniti samo za čast in razvoj stroke. Biti soudeležen v vodenju tako velike in razvejane organizacije pa je zahtevna in odgovorna naloga. Sicer že nekaj let ob vsaki prijavi na razpis za dodeljevanje sredstev Ministrstvo za kulturo opozarjamo na potrebo po profesionalizaciji vsaj enega delovnega mesta, vendar pa je tudi odgovor s strani ministrstva vsako leto bolj ali manj enak.

Zveza seveda tudi ne razpolaga s svojimi prostori in opremo, zato smo odvisni od inštitucije, ki nas tako rekoč sponzorira s tem, da nam daje na razpolago prostore za sestanke in nam omogoča, da del svoje delovne obveznosti porabimo za dejavnost Zveze. Seveda si to lahko privoščijo le večja inštitucija, zato je sedež Zveze pri Narodni in univerzitetni knjižnici, čeprav so bili dosedanja predsedniki in predsednice Zveze tudi iz drugih knjižnic.

Zveza za svoje delovanje porablja javna sredstva in je zato pod budnim nadzorom svojih financerjev, vsa sredstva, ki jih namenijo delovanju Zveze se večkrat preverjajo, najprej v fazi sprejemanja plana in nato še pri realizaciji plana preden odobrijo zahtevke za sredstva na osnovi plačanih računov. Seveda imamo svoj nadzorni odbor in za finančno poslovanje odgovarjamo tudi računskemu sodišču.

Glede na to, da nismo profesionalna organizacija, ampak po veljavni zakonodaji samo društvo oz. zveza društev, čeprav v javnem interesu na področju kulture, nimamo statusa nekega nacionalnega predstavnika stroke, čeprav to dejansko smo, ampak smo član Kulturniške zbornice. Zato tudi v sedANJI različici zakona o knjižničarstvu ne nastopamo kot subjekt mi, ampak Kulturniška zbornica. Naši sklepi, sprejeti na skupščini Zveze ali na drugih nivojih delovanja naše organizacije predstavljajo samo izraz volje naše stroke in niso zavezujoči za financerje naše dejavnosti, čeprav gre za edino slovensko knjižničarsko organizacijo, v katero se vključujejo vse vrste knjižnic iz vse Slovenije.

Člani Zveze so področna društva, ki pa se med sabo precej razlikujejo glede na nivo organiziranosti, številčnosti članstva in obseg dejavnosti. Ker Zveza spodbuja dejavnost področnih društev, njihova finančna situacija pa ni vedno zavidanja vredna, je bil konec devetdesetih let celo sprejet sklep, da področnim društvom dve leti ni bilo treba odvajati dela članskega prispevka, ki je namenjen delovanju Zveze, ampak so prispevali samo tisti del, ki je namenjen financiranju revije Knjižnica. To je bilo po eni strani dobro, ker je tako društvom ostalo več finančnih sredstev za njihovo dejavnost, po drugi strani pa je bilo vprašljivo iz več razlogov. Zelo velik problem predstavlja tudi način, kako Zveza prejema javna sredstva za svoje delovanje. Naši osnovni financerji so trije in sicer Ministrstvo za kulturo, ki je večinski financer naše dejavnosti, del sredstev za izdajanje revije Knjižnica pa si Zveza skuša zagotoviti na ministrstvu, ki je pristojno za šolstvo in šport ter ustrezni agenciji v pristojnosti ministrstva za znanost. Celotna odobrena proračunska sredstva prejemamo na osnovi zahtevkov za realizirane akcije, torej na osnovi že plačanih računov. Seveda morajo naši financerji najprej še preveriti, če je posamezen zahtevek v skladu s sprejetim planom in šele nato nam nakažejo ustrezen znesek. Torej mora Zveza določena sredstva najprej založiti, da lahko realizira svoje akcije. Zato je pri gospodarjenju s sredstvi potrebna velika preudarnost, saj bi sicer bila dejavnost Zveze določen čas ohromljena, kajti različne aktivnosti potekajo ves čas in ne samo od odobritve sredstev naprej.

IN POGLED NAPREJ?

Kljub velikim uspehom se včasih srečujemo tudi s takšnimi in podobnimi problemi, kljub temu pa menim, da je dejavnost Zveze preveč pomembna, da bi obupali in se prepustili žalosti in tožbam nad nemogočim položajem

in težkimi pogoji dela. Za čast in napredek stroke gre. V prihodnosti bo treba verjetno razmisliti o določenih organizacijskih spremembah, profesionalizaciji organizacije, redni zaposlitvi profesionalnih sodelavcev, seveda pa to pomeni korenit poseg, ki je povezan z znatnimi sredstvi in tudi spremembi osnovne dejavnosti Zveze. Redno zaposleni delavci pomenijo tudi najem ali nakup prostorov in opreme, od računalniške in komunikacijske do pohištvene, plačevanje računov za ogrevanje, čiščenje, zavarovanje, osebne dohodke itd. Popolnoma jasno je, da v celoti ne moremo računati na državo, in da bo Zveza morala opravljati tudi dejavnosti, ki ji bodo sredstva prinašala, torej se bo moral spremeniti tudi odnos med Zvezo in njenimi člani. Če Zveza ne bo ustrezala njihovim zahtevam, jo bodo člani zapustili, če pa člani ne bodo izpolnjevali pogojev za članstvo, se jim bo odrekla Zveza. Moderna razmerja torej. Vprašanje pa je, kaj je bolje ali pa morda slabše: takšen radikalen, neusmiljen in jasen odnos ali pa nekdanja situacija, ko člani Zveze za njeno delovanje niso prispevali sredstev, vendar pa je od njih bila odvisna vsaka odločitev o delovanju Zveze. In če ostanemo nekoliko bliže aktualnemu trenutku – zelo zanimivo bi bilo vedeti, koliko slovenskih knjižničark in knjižničarjev je v dohodninski napovedi navedlo Zvezo kot prejemnico dela dohodnine, ki jo lahko usmerimo po lastni izbiri.

Zavedati se moramo, da obstajajo tudi mnjenja, da je treba Zvezo kar ukiniti, ker njena organizacijska shema ni več primerna za današnji čas. Seveda se je treba soočiti tudi s takimi mnenji, vendar se moramo zavedati, da je zelo enostavno rušiti, težko graditi, vsekakor pa je treba najprej imeti natančen načrt, kako naprej, če se odločimo, da nam tako kot je ni več všeč. V nobenem primeru pa ne smemo najprej hiše podreti in se nato začeti pogovarjati, če, kje in kako bomo zgradili novo. Zato torej: naj živi Zveza – takšna ali drugačna – vsaj še naslednjih šestdeset let!

VIRI IN LITERATURA

1. Arhiv DBS. *Zapisnik 1. izrednega občnega zbora DBS*. (Cit. Zapisnik 1. izrednega občnega zbora DBS).
2. Arhiv DBS. *Zapisnik 6. seje IO in NO Društva bibliotekarjev Slovenije, ki je bila 17. 1. 1977 ob 10. uri v NUK*. (Cit. Zapisnik 6. seje DBS, 1977).
3. Babor, Stanislav. Zveza bibliotekarskih društev Slovenije včeraj in danes. V *Zbornik ob 25-letnici Društva bibliotekarjev Celje*. Celje: Društvo bibliotekarjev, 2001. Str. 99-109.

4. Bahor, Stanislav. Slovinské knihovnictví : slovensko knjižničarstvo. *Bulletin SKIP*, 10 (2001), [posebna številka], 1-20. (Cit. Bulletin SKIP).
5. Bahor, Stanislav. Začetki uvajanja avtomatizacije v NUK in v slovenske javne knjižnice. *Knjižnica*, 49 (2005), 4, 7-28. (Cit. Bahor, 2005).
6. Bahor, Stanislav in Sešek, Irena. Union of Associations of Slovene Librarians. V: *Encyclopedia of library and information science*. New York ; Basel: M. Dekker, cop. 2003. Str. 2859-2865.
7. *Digitalna knjižnica : [zbornik referatov]*. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, 2001. (Cit. Digitalna knjižnica, 2001).
8. *Informacijski viri in storitve knjižnic v elektronskem okolju : zbornik referatov = Information resources and library services in electronic environment : proceedings*. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, 2005. (Cit. Zbornik, 2005).
9. Kidrič, France. Biblioteški problem in univerza. [Ljubljana] : [Jugoslovanska Tisk.], [1929]. V: *Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929*. (Cit. Biblioteški problem in univerza).
10. *Knjižnice in javnost : [zbornik referatov]*. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, 2002. (Cit. Knjižnice in javnost, 2002).
11. Kodrič-Dačić, Eva. Razvoj Narodne in univerzitetne knjižnice v letih 1918-1938. *Knjižnica*, 47 (2003), 1-2, 85-107. (Cit.: Kodrič-Dačić. Razvoj NUK, 2003).
12. Kodrič-Dačić, Eva. Univerzitetna biblioteka v Ljubljani : od kapitulacije fašistične Italije do konca druge svetovne vojne (1943-1945). *Knjižnica*, 49 (2005), 1-2, 169-185. (Cit. : Kodrič-Dačić , Univerzitetna biblioteka v Ljubljani, 2005).
13. Manifest Zveze bibliotekarskih društev Slovenije o razvoju slovenskih knjižnic in knjižničarstva. *Knjižnica*, 48 (2004), 4, 185-189. (Cit. Manifest, 2004).
14. Ob začetku. *Knjižnica*, 1 (1957), 1, 3. (Cit.: Knjižnica 1(1957)1).
15. Pirjevec, Avgust. *Knjižnice in knjižničarsko delo*. V Celju : Družba sv. Mohorja, 1940. (Cit. Knjižnice in knjižničarsko delo, 1940).
16. Pivec-Stelé, Melitta, Berčič, Branko in Korže-Srajnar, Ančka. Organizacija slovenskih bibliotekarjev: 1931 – 1947 – 1967. *Knjižnica*, 11(1967), 1-4, 5-42. (Cit.: Organizacija slovenskih bibliotekarjev).
17. Pivec-Stelé, Melitta. Naše knjižnice : poskus statistike : dodatek /Melitta Pivec-Stelé. Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna, 1933. V *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo = Bulletin de l'association du musée de Slovénie*, XIV, 1933. (Cit. Naše knjižnice).
18. Pregelj, Bogo. *Delo knjižničarja v ljudski knjižnici*. 2., predelana in izpopol-

- njena izd. Ljubljana: Ljudska prosveta Slovenije, 1950. (Cit. Delo knjižničarja v ljudski knjižnici).
19. Rupel, Mirko. O centralnem katalogu. *Knjižnica*, 5 (1961), 1-4, 39-48. (Cit. Rupel, 1961).
 20. *Slovenske knjižnice : pregled ob štiristoletnici slovenske knjige*. [Zbrala in uredila Josip Rijavec in Marija Zidar.]. Ljubljana: Društvo bibliotekarjev Slovenije, 1951. (Cit. Slovenske knjižnice, 1951).
 21. Statut Društva bibliotekarjev Slovenije. *Knjižnica*, 12 (1968), 1-4, 154 – 159. (Cit. Knjižnica, 1968).
 22. Statut Društva bibliotekarjev Slovenije. *Knjižnica*, 20 (1976), 1-4, 188 – 206. (Cit. Knjižnica, 1976).
 23. *Vizija razvoja knjižničarstva v Sloveniji : [zbornik referatov] = The vision of the future development of librarianship in Slovenia : [proceedings]*. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, 2003. (Cit. Vizija razvoja, 2003).
 24. Zveza bibliotekarskih društev Slovenije. *Statut, pravilniki in poslovniki Zveze bibliotekarskih društev Slovenije; Etični kodeks slovenskih knjižničarjev*. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije. (Cit. Statut, pravilniki in kodeks).
 25. Zveza bibliotekarskih društev Slovenije. *50 let društvene dejavnosti: zbornik*. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, 1997. (Cit. Zbornik, 1997).

POL STOLETJA REVIJE KNJIŽNICA

A HALF CENTURY OF KNJIŽNICA

Eva Kodrič-Dačić¹

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

e-pošta: eva.kodric-dacic@nuk.uni-lj.si

UDK 02(051)(497.4)(091)

IZVLEČEK

Prispevek predstavlja revijo Knjižnica kot kronistko razvoja slovenskega bibliotekarstva, ki je od leta 1957 pa vse do danes dokumentirala in predstavljala novosti, ki so bile uvedene v bibliotekarski znanosti in v slovenskem knjižničnem sistemu. Avtorica ilustrira uredniško politiko edine slovenske znanstvene revije na področju bibliotekarske in informacijskih znanosti. Opozori na izzive znanstvenega publiciranja: na izvajanje znanstvenih recenzij, pomanjkanje avtorjev, na odsotnost argumentirane strokovne polemike, ki se na našem področju vse do danes ni uveljavila, na pomen razvoja slovenske strokovne terminologije ter problematizira način vrednotenja člankov, ki so objavljeni v slovenski znanstveni in strokovni periodiki.

Posebej predstavi elektronsko izdajo revije ter nove možnosti, ki jih omogoča publiciranje v elektronskem okolju. V zaključku je opisan tudi način financiranja in izdajanja revije.

Ključne besede: bibliotekarstvo, Slovenija, serijske publikacije, revija Knjižnica, zgodovina

UDC 02(051)(497.4)(091)

ABSTRACT

Paper introduces Knjižnica, the review which has documented the development of Slovenian librarianship and has presented the novelties, which were implemented in library science from its first volume published in 1957 on to the present day. It describes the editorial policy of the only Slovenian scientific review in the field of library and information sciences. It points out the issues of scientific publishing: peer review, the lack of authors and of scientific dispute, which is very rare in our field, the importance of Slovenian terminology and questions the method of preset evaluation of articles published in Slovenian scientific reviews.

1 Glavna in odgovorna urednica revije Knjižnica

The author presents the electronic edition of Knjižnica, describes the new possibilities of publishing in electronic environment, and concludes with basic information on financing and on publishing process.

Key words: librarianship, Slovenia, library and information science periodicals, Knjižnica, history

1 IZ ČASOV PREDEN JE ZAČELA IZHAJATI REVIIJA KNJIIŽNICA

Pred dobrega pol stoletja, leta 1957, je izšla prva številka Knjižnice. Od takrat pa do danes izhaja redno in neprekinjeno, v štirih številkah letno, v septembru 2007 je izšla že druga številka enainpetdesetega letnika. Kot lahko razberemo iz bibliografskih kazal revije (prvo je izšlo ob njeni tridesetletnici, leta 1986, drugo pa nedavno, ob njeni petdesetletnici) je bilo v prvih petdesetih letih njenega obstoja objavljenih 2.046 prispevkov, med njihovimi avtorji pa so praktično vsi pomembnejši slovenski bibliotekarji druge polovice dvajsetega stoletja.

Knjižnica je sicer prva slovenska bibliotekarska revija, seveda pa ne tudi prva strokovna revija, iz katere so slovenski bibliotekarji črpali svoje strokovno znanje. Že v devetnajstem stoletju so bibliotekarji v slovenskih knjižnicah, predvsem zaradi pomanjkanja drugih možnosti za strokovno spopolnjevanje, gradili svoje teoretično znanje tudi s pomočjo strokovne literature. Kakor nam kažejo evidence o prirastu gradiva v licejski knjižnici vse od M. Čopa naprej, je bila bibliotekarska strokovna literatura ena izmed prioritet nabavne politike znanstvenih knjižnic in zato stalnica v letnem prirastu gradiva. Na prelomu iz devetnajstega v dvajseto stoletje so slovenski bibliotekarji že lahko izpopolnjevali svoje znanje ob pomoči glasila avstrijskega združenja za bibliotekarsko vedo Mittheilungen des österreichischen Vereins für Bibliothekswesen. Društveno glasilo je bilo po svoji uredniški naravnosti zelo podobno naši Knjižnici. V njem so bile poleg prispevkov o strokovnih novostih (na primer o pruskih instrukcijah), redno objavljene tudi recenzije bibliotekarskih del (med drugim tudi recenzija zgodovine ljubljanske študijske knjižnice, ki jo je objavil njen tedanji ravnatelj Konrad Stefan), poročila o delu in statistični podatki o knjižnicah ter o knjižničarjih in o njihovih strokovnih in življenjskih usodah: novice o imenovanjih, napredovanjih, upokojitvah. Da so slovenski bibliotekarji to revijo brali, pričajo podčrtani teksti člankov, na primer tistega, ki je poročal o postavitvi gradiva po sistemu numerrus currens v

graški univerzitetni knjižnici, na osnovi katerega je bila izdelana tudi nova postavitev gradiva v ljubljanski cesarsko kraljevi študijski knjižnici. Objav naših bibliotekarjev v tej reviji skoraj ni, pač pa so slovenski bibliotekarji, predvsem bibliografi, objavljali v drugih revijah, ki so imele dovolj široko uredniško politiko. Med temi naj na prvem mestu omenim *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* z objavo, v kateri so bile poleg prvih slovenskih bibliografskih poskusov (*Pohlinova Bibliotheca Carnioliae*) objavljeni prispevki Jurija Kosmača in Etbina Coste o ljubljanski licejski knjižnici in njenih zakladih. Izčrpna zgodovina te knjižnice, katere avtor je Konrad Stefan, pa je bila objavljena v *Mitteilungen des Musealvereins für Krain* leta 1907. Odveč je pripominjati, da so bila omenjena besedila napisana v nemščini oziroma v latinščini. Slovenska besedila, ki so obravnavala področje knjižnic, je od srede devetnajstega stoletja naprej prinašalo tudi slovensko časopisje. Sredi devetnajstega stoletja zasledimo v *Bleiweisovih Novicah* članek o tem, "kako bi se dala v vsaki vasi bukvarnica napraviti", slabo desetletje in pol kasneje, leta 1863 pa je Slovenski glasnik objavil besedilo Jurija Kosmača o dragocenostih licejske biblioteke z naslovom *Rokopisi ljubljanske bukvarnice*.

Razvoj slovenske bibliotekarske teorije se je začel šele v dvajsetih letih preteklega stoletja, ko se je število bibliotekarjev na Slovenskem povečalo do te mere, da so se lahko tudi teoretično ukvarjali s strokovnim delom. Med prvimi slovenskimi bibliotekarskimi besedili sta, seveda neobjavljena, prevod pruskih instrukcij in čitalniškega reda za visokošolske knjižnice, ki so ju za interno uporabo prevedli v takratni Državni študijski knjižnici. V medvojnem obdobju je bilo sicer ustanovljeno društvo jugoslovanskih bibliotekarjev, vendar ni imelo društvenega glasila. Zato so prvi slovenski bibliotekarski teoretiki: Joža Glonar, France Kidrič, Melita Pivec-Stelé, Avgust Pirjevec, Janko Glazer morali objavljati v domačih revijah in dnevnem časopisju. Njihove prispevke najdemo v *Slovcu*, *Učiteljskem tovarišu*, v revijah *Sodobnost*, *Dom in svet*, *Življenje in svet*, v *Glasniku Muzejskega društva za Slovenijo*, *Obzorjih*, pa v *Ljubljanskih novicah*, *Slovenskem narodu*, *Jutru*, *Prosveti* in drugih. Objave naših teoretikov v tujih strokovnih revijah so bile redke, med drugo svetovno vojno zasledimo njihove prispevke v italijanskih (*Accademie e biblioteche d'Italia*) in nemških revijah (*Südost-Forschungen*).

Po drugi svetovni vojni se je z razvojem knjižničarstva povečalo tudi število objav in po ustanovitvi bibliotekarskega društva je bila ustanovitev dru-

štvene revije le še vprašanje časa. Knjižnica, ki je bila že v samem začetku zasnovana kot znanstvene revija, se je vse bolj usmerjala na področje znanstvenih raziskav, informiranje o družbenih zadevah pa je sčasoma našlo druge, bolj ažurne vire. Knjižnici so sledile še druge, bolj ali manj specializirane bibliotekarske periodične publikacije: Obvestila Republiške matične službe in kasneje Knjižničarske novice, Šolska knjižnica, Obvestila COBISS oziroma Organizacija znanja, ki so vsaka po svoje zapolnile potrebe po obveščanju in poročanju o strokovnih dosežkih na področju bibliotekarske in informacijske znanosti ter organizacije knjižnic.

2 UREDNIŠKA POLITIKA REVIJE KNJIŽNICA

2.1 UNIVERZALNOST

Uredniška politika Knjižnice je predvsem v prvih desetletjih poskušala pokrivati vsa aktualna dogajanja na področju slovenskega knjižničarstva in informirati o novostih v tujini. Ob strokovnih prispevkih predstavljajo pomemben del objav v Knjižnici poročila o študijskih obiskih knjižnic in konferenc v tujini, redne recenzije domačih in tujih strokovnih monografij ter revij, različne bibliografije, pozorno obeleženi jubileji bibliotekarjev in seveda redna poročanja o sklepih posvetovanj slovenskih in jugoslovanskih bibliotekarjev. Tematskih števil praktično skoraj ni bilo, izjema so le zborniki posvetovanj ZBDS, ki so v devetdesetih letih redno izhajali kot ena izmed rednih števil Knjižnice. Poročila o družbenih zadevah so postajala z leti vse bolj skopa in redka in v zadnjih letnikih revije že praktično izginila.

Knjižnica je danes neprecenljiv dokument o razvoju bibliotekarske znanosti in knjižničnega sistema v Sloveniji. Čeprav so prispevki o določenih tematikah in dogodkih objavljeni z zamudo, o nekaterih pa so poročila celo izostala, je revija Knjižnica dovolj verna kronistka dogajanja na področju slovenskega bibliotekarstva. Njeni prispevki kažejo dinamiko in usmeritve razvoja našega knjižničarstva. Evolucijo slovenskega knjižničnega sistema in zakonov o knjižničarstvu, ki sta prikazana v prispevkih sodobnih avtorjev lahko spremljamo še iz obdobja, ko so nastajale prve zasnove sistema. V zgodovinskih digresijah člankov, analizah stanja in konceptih razvoja lahko danes spremljamo razvoj terminologije, vznik in zaton posamičnih poimenovanj, konceptov in celo vrst knjižnic. Tak je primer matične splošnoizobraževalne knjižnice, ki je mnenju in prizadevanjem stroke navkljub izpodrinil pokrajinske študijske knjižnice. Resne analize dejavnosti pokra-

jinskih in študijskih knjižnic in izdelani koncepti regijskega knjižničnega sistema v šestdesetih in sedemdesetih letih preteklega stoletja niso prodrli v tedanjo zakonodajo.

Iz prispevkov v Knjižnica izvemo, kako so se razvijala katalogizacijska pravila (leta 1960 zasledimo poročilo o prizadevanjih za enotnost v katalogizaciji, predvsem o dogajanju v FIAB, ki je pripeljalo do standardov ISBD; leta 1968 obvešča o izidu Abecednega imenskega kataloga; leta 1975 je predstavljen slovenski prevod ISBD(M), ki je tega leta izšel pri NUK; leta 1987 je bil objavljen prispevek o katalogizaciji po MARC formatu v ZDA; v devetdesetih Knjižnica redno objavlja novosti, povezane s standardi ISBD) in kako se je pri nas uveljavljala univerzalna decimalna klasifikacija (od prvih informacij leta 1958 pa do leta 1972, ko je bil v reviji predstavljen prevod tablic UDK v slovenščino). Zabeležene so bile novosti, povezane z univerzalno in nacionalno bibliografsko kontrolo ter uvajanjem centralnega in vzajemnega kataloga (članek o ustanavljanju centralnih katalogov tujih knjig in časopisov je objavljen že leta 1957, področje nacionalne bibliografske kontrole je bilo predstavljeno leta 1958, članek iz leta 1964 odpira vprašanje centralne katalogizacije slovenskega tiska, leta 1975 lahko beremo o uvajanju univerzalne bibliografske kontrole pri nas, šele 1978. je objavljeno poročilo o izmenjavi katalognih listkov med nacionalnimi knjižnicami Jugoslavije, ki je bila sicer uvedena že leta 1975; leta 1986 je objavljeno poročilo o uvedbi CIP; s prispevkom o vsebini in pomenu vzajemnih in centralnih katalogov leta 1988 se napoveduje COBISS; leta 1990 zasledimo prispevek o normativni kontroli in o normativnih datotekah, sodoben koncept prevzemanja zapisov iz kataloga OCLC pa leta 1997, ko je bil predstavljen tudi DOI (digital object identifier); leta 1999 je objavljen prispevek o mednarodnem standardnem označevanju glasbenih tiskov (ISMN) v Sloveniji).

Knjižnica je objavljala manifeste, standarde in zakone s področja knjižničarstva: leta 1972 je bil objavljen UNESCOV manifest o javnih knjižnicah. Leta 1971 so bile objavljene osnove za standarde javnih, šolskih in univerzitetnih knjižnic, leto kasneje pa še standardi za specialne knjižnice. Leta 1978 sledijo še Jugoslovanski standardi za specialne knjižnice. Prav tako so bili, z izjemo veljavnega, v Knjižnici objavljeni zakoni o knjižnicah oziroma knjižničarstvu.

Strokovne novosti, ki jih je prinašala Knjižnica, gledamo z današnjimi očmi kot na nostalgичne posebnosti. Tako je bil na primer leta 1957 "svoboden" dostop do gradiva v ljudskih knjižnicah še velika tema, saj sta ga v Slove-

niji omogočali le dve knjižnici: Pionirska knjižnica v Ljubljani in občinska ljudska knjižnica Moste in Polje. V tem obdobju je bila novost tudi mladinsko knjižničarstvo in leta 1960 je bil predstavljen predlog, naj se v obvezni izvod vključijo tudi gramofonske plošče. Že leta 1972 je objavljen prvi članek o avtomatizaciji v knjižnicah, s čimer so bila odprta vrata na široko področje, ki se ga danes v takšni ali drugačni obliki dotika večina prispevkov. Leta 1986 je predstavljen prispevek o organizaciji baz podatkov, leta 1988 je strokovna javnost seznanjena z artoteko, leto kasneje z laserskimi zapisi. Sredi devetdesetih let je bila predstavljena virtualna knjižnica, leta 1997 uporaba svetovnega spleta kot vira informacij v knjižnici, leto 1999 je prineslo teoretične osnove informacijske pismenosti, v letu 2000 pa smo spoznali hibridno knjižnico.

Revija si aktivno prizadeva, da bi prinašala prispevke o aktualnih temah. Žal pa prizadevanja uredništva vedno ne obrodijo sadov. V zadnjem času tako čaka na strokovno znanstveno obravnavo kar nekaj pomembnih tem kot so Bolonjska reforma študija bibliotekarstva, COBISS 3, pravilnik o strokovnih nazivih in strokovnih izpitih, katalogizacija starejšega gradiva.

Knjižnica tudi danes skuša slediti razvejanosti naše stroke. Kot pove že sam naslov revije, je vsebinski koncept revije sicer vezan predvsem na področje bibliotekarstva in informacijske znanosti, vendar je ena izmed dolgoročnih uredniških usmeritev tudi širitev vsebinskega področja prispevkov na področje sorodnih znanosti, predvsem knjigarstva. Prispevke s tega področja je začela Knjižnica objavljati po letu 1995, predvsem v zadnjih letih pa število prispevkov, ki obravnavajo to tematiko, močno narašča. Ker so že raziskave na področju bibliotekarstva in informacijske znanosti tako razvejane, heterogene in pogosto interdisciplinarne, so le redke številke revije, ki prinašajo po več kot dva prispevka s posameznega znanstvenega področja. Zato se nam sama po sebi vsiljuje misel, da bi bila poleg Knjižnice, z njenim univerzalnim pristopom, na našem področju dobrodošla še kakšna specializirana znanstvena revija.

Prav tako bo potrebno poskrbeti za promocijo bibliotekarstva, informacijske znanosti in znanstvenikov. Zato smo začeli z objavljanjem osebnih bibliografij in biografij naših znanstvenikov, prav tako pa bo potrebno ponovno premisliti uredniško politiko glede objavljanja referatov. Marsikateri prispevek naših avtorjev na mednarodnih konferencah ni nikoli natisnjen, niti preveden v slovenski jezik in zato doma premalo poznan in pogosto spregledan.

2.2 "IZZIVI" ZNANSTVENEGA PUBLICIRANJA

Usmerjenost v znanstveno raziskovalno področje je bila načrtovana že ob samem začetku izhajanja revije in Knjižnica se je res razvila v prvo in do zdaj tudi edino slovensko znanstveno revijo na področju bibliotekarstva in informacijskih znanosti. Vendar pa zahteva objavljane znanstvenih in strokovnih prispevkov angažma številnih strokovnih sodelavcev in kakovost ima pač svojo ceno.

Prispevki, ki morajo biti pripravljeni v skladu z navodili, so pred objavo (večkrat) recenzirani, lektorirani, UDK vrstilce in ključne besede pa preverijo oziroma določijo izkušeni klasifikatorji. Revija dosledno izvaja recenzentski postopek za vse strokovne in znanstvene prispevke ter skrbi za usklajenost recenzentov glede upoštevanja kriterijev za ocenjevanje in razvrščanje prispevkov. Recenzentski postopek je seveda anonimen in vse prej kot le formalen. Marsikatera od recenzij, ki jih prejme uredništvo, je že sama po sebi prava študija, primerna za objavo. Že skoraj pravilo je, da recenzenti zahtevajo prispevek pred objavo ponovno v pregled in žal marsikateri od članikov zaradi različnih pogledov avtorjev in recenzentov ne more biti objavljen. Odstotek neobjavljenih prispevkov je bil v preteklem letu razmeroma visok, saj po mnenju recenzentov kar 22% prispelih prispevkov ni bilo zadosti kakovostnih za objavo. Večina teh prispevkov je bila pred končno zavrnitvijo večkrat recenzirana.

Čeprav so recenzenti glavni garanti kakovosti revije, za svoje delo niso nagrajeni. Revija jim izda le posebno potrdilo ter po zaključenem letniku objavi njihov seznam. Tako je na primer za kakovost prispevkov 50. letnika skrbelo 21 recenzentov, ki so izhajali iz različnih okolij. Največ, kar 10, jih je bilo zaposlenih v Narodni in univerzitetni knjižnici, 8 je bilo sodelavcev Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, po en recenzent pa je bil iz Centralne ekonomske knjižnice, iz Univerzitetne knjižnice Maribor ter iz Nacionalne i sveučilišne knjižnice, Zagreb. Recenzente iz tujine je žal mogoče privabiti le izjemoma, saj je neznanje slovenščine ovira, ki žal onemogoča pogostejše sodelovanje. Tuji recenzenti bi bili namreč še kako dobrodošli, saj je zaradi relativno majhnega števila specialistov v praksi težko zagotoviti anonimnost postopka. Formalno je za anonimnost avtorjev in recenzentov sicer poskrbljeno, ker lahko "komunicirata" le s posredovanjem urednika revije. Vendar so uveljavljeni slovenski avtorji specialistom za posamezna področja (kar recenzenti nedvomno so) lahko

prepoznavni, saj jih izdajata tema prispevka in način obravnave. Enako velja tudi v drugi smeri.

Recenzentski postopek močno podaljša čas med oddajo prispevka in njegovo objavo. Recenzenti naj bi praviloma ocenili prispevek v enem mesecu, kar v praksi pomeni, da tudi v idealnih razmerah članek ne more biti objavljen prej, kot v dveh mesecih. Večinoma pa je ta rok daljši, pri mladih avtorjih, ki se šele srečujejo z znanstvenim publiciranjem, se lahko raztegne tudi do enega leta.

Recenzentski postopek je poleg frekvence izhajanja revije (trikrat letno), glavni razlog, da prispevki v reviji izhajajo z zamudo ter zato le redko zarežejo v naš strokovni prostor kot popolne novitete, kot polemičen odgovor na objavljene članke ali kot komentar na ažurno dogajanje. Prispevki, ki se objavljajo v Knjižnici, so praviloma študije, analize, predstavitve in pregledi, redkeje pa kompleksni, znanstveno osnovani avtorski koncepti ali pogledi na določeno problematiko. Zato so objave v Knjižnici z leti nehotе dobile status strokovnega kanona. Tak pristop kažejo predvsem mlajši avtorji, ki pogosto brez kritične distance povzemajo vsebino prispevkov.

Pomanjkanje polemičnih strokovnih člankov se zdi kot ena od slabosti, ki žal ni značilna le za Knjižnico, temveč za celotno naše strokovno publiciranje. Taka je že naša tradicija. Naj omenim le nekaj najbolj izrazitih primerov iz preteklosti, na katere ni bilo odziva: v začetku sedemdesetih letih ni nihče javno problematiziral določbe Konceptcije razvoja knjižničarstva, ki je pri prirastu naslovov v splošnoizobraževalni knjižnici dajala prednost tuji literaturi v razmerju 1:2², nihče od bibliotekarjev ni problematiziral zakona o knjižničarstvu iz leta 1982, ki ni uveljavil regionalnega knjižničnega sistema in regijskih študijskih knjižnic, čeprav ga je stroka doslej argumentirano podpirala. Bolj blizu sta nam na primer lanskoletni sprejem zakona o obveznem izvodu publikacij in le nekaj mesecev kasneje protest osrednjih območnih knjižnic zaradi domnevne neustreznosti fonda, ki ga dobivajo po tem zakonu ter združevanje ljubljanskih splošnih knjižnic in slovanske knjižnice. Čeprav gre v obeh primerih za problematiko, ki je (bila) odprta že desetletje, prizadeti ne skušajo strokovno artikulirati svojih argumentov in jih objaviti.

2 Za prirast naslovov za knjižnice 1. skupine je bilo določeno 1.000 naslovov slovenske knjižne produkcije, 1.000 naslovov jugoslovanske in 1.000 naslovov tujejezične literature.

Manevrski prostor zmanjšuje uredniški politiki tudi normativ, po katerem mora znanstvena revija objaviti 65% znanstvenih prispevkov, tako da ob strokovnih člankih praktično ni več možnosti za objavljanje mnenj, recenzij ali odzivov. Tudi zahtevnih kriterijev za znanstvene prispevke ni lahko izpolniti. V slovenskih knjižnicah je sicer zaposlenih preko 1.500 strokovnih delavcev, ki so potencialni avtorji prispevkov. Raziskovalcev na področju bibliotekarstva in informacijske znanosti je bistveno manj, v podatkovni zbirki SICRIS je evidentiranih 64 raziskovalcev s področja bibliotekarstva in informacijske znanosti, tuji avtorji pa objavljajo v reviji le izjemoma. V 50. letniku na primer je prispevke objavilo 41 različnih avtorjev, kar je nekoliko manj kot leto pred tem, ko jih je v reviji objavljalo 44 avtorjev. Večina prispevkov ima enega avtorja, čeprav je vsako leto več takih, ki so napisani v soavtorstvu (v 50. letniku je bilo takih 10). Med prispevki z več avtorji je veliko takih, ki so nastali po predelavi diplomske ali magistrske naloge, neredko kot prva objava avtorja. Knjižnica že po tradiciji vpeljuje v obrt pisanja člankov mlade avtorje, kar zahteva velik angažma urednika in recenzentov. Pri nas je uveljavljenih avtorjev na področju bibliotekarske in informacijske znanosti relativno malo in revija Knjižnica se mora potegovati zanje v konkurenci z drugimi publikacijami, ki pokrivajo naše ali sorodna področja. Možnosti za objavo strokovnih, znanstvenih, pa tudi poljudnih besedil z našega področja je namreč vedno več: referati bibliotekarskih posvetovanj so že kar praviloma objavljeni v zbornikih, vedno več je monografij, ki izhajajo na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo ali pa jih izdajajo posamezne knjižnice. Dodaten razlog, zakaj v reviji ni pogostejše objavljenih prispevkov univerzitetnih predavateljev, je način vrednotenja znanstvenih dosežkov v Sloveniji, ki daje prednost objavam v tujih znanstvenih revijah z visokim faktorjem vpliva.

2.3 SLOVENSKA BIBLIOTEKARSKA TERMINOLOGIJA

Vsaka novost na področju bibliotekarstva, ki se pojavi v svetu, prinese s seboj tudi nove izraze in vsako poročanje o njej je obenem tudi vzpostavljanje nove slovenske terminologije. Prispevki v Knjižnici so zato tudi dokument o prevzemanju in slovenjenju novih pojmov. Zato je že sam obstoj revije, s stališča razvoja strokovne terminologije, izrednega pomena. Čeprav je bibliotekarstvo ena od najstarejših dejavnosti in segajo korenine bibliotekarske znanosti že dve stoletji v preteklost, pa se je slovenska bibliotekarska terminologija začela razvijati šele po prvi svetovni vojni. Prvi prevodi strokovnih tekstov iz nemščine v slovenščino nam dajejo slutiti,

s kakšnimi težavami so se v tem času srečevali bibliotekarji: značilna beseda ali značilnica je postala značnica, lokalna signatura se je okrajšala v signaturo, iz dolžnostnega izvoda je nastal obvezni izvod, iz opozorilnega lista kazalka. Ob koncu petdesetih let se svobodni pristop razvije v prost pristop, narodna knjižnica potrebuje več desetletij, da se preoblikuje v nacionalno, še leta 1971 ne zveni tuje sintagma "bibliotečni sistem v Sloveniji" in "bibliotečna služba" in medtem ko je bil uspešno uveden izraz splošnoizobraževalna knjižnica, so "bravci" revije, postali bralci.

Čeprav smo včasih skeptični do implementacije posamičnih rešitev, to je prevodov tujih terminov, se vsaka teorija prej ali slej prelije v prakso, torej v slovenski jezik. Ta pa v primeru znanstvenega publiciranja ni le naš ponos, temveč tudi neprepustna ovira pri vstopu v globalni svet znanosti. Uporaba slovenskega jezika v znanstvenem publiciranju je namreč svojevrstno breme. Krog uporabnikov revije je omejen predvsem na Slovenijo (kar dokazuje tudi statistika uporabe elektronske verzije revije), omejeno je število znanstvenikov, ki lahko recenzirajo tekste (zaradi jezika, in zaradi že omenjene anonimnosti recenzentskega postopka), pa tudi število tistih, ki bi želeli pisati za tako majhno skupnost. Knjižnica se ne bo nikoli, če bo še naprej vztrajala pri slovenskem jeziku, uvrstila na seznam revij, ki jih spremljajo indeksi citiranosti (SCI, SSCI, AHCI). Kljub temu se dilema, ki jo je ob štiridesetletnici obstoja revije zapisala njena tedanja urednica, danes ni več tako usodna kot pred desetimi leti: "Izdajati temeljno revijo, ki po kvaliteti člankov sodi "v Evropo", v angleščini in s tem počasi izgubiti terminologijo v domačem jeziku, po možnosti pa tudi domače bralce, ki seveda upravičeno pričakujejo strokovna besedila v slovenščini, ali ohraniti revijo v domačem jeziku in se s tem vnaprej sprijazniti z izolacijo, strokovno neopaznostjo, samo sprejemanjem, ne pa tudi posredovanjem strokovnih dognanj v druga okolja?"³. V vmesnem obdobju so se namreč že izkristalizirale rešitve: slovenska bibliotekarska in informacijska znanost je prodrla v svet, svoje znanje predstavljamo na mednarodnih strokovnih srečanjih in v mednarodnih projektih, naši znanstveniki objavljajo v priznanih tujih revijah. Informacije o našem delu so prisotne v specializiranih podatkovnih zbirkah (na primer LISA, od leta 2007 pa tudi v zbirkah založniške hiše EBSCO), kjer so na voljo v angleščino prevedeni izvlečki. Revija Knjižnica pa seveda še vedno izhaja v slovenskem jeziku, saj je bila ustanovljena in je še vedno namenjena slovenskemu bralcu, v tem pogledu se ni prav nič spremenilo.

3 Gazvoda, Jelka. Revija Knjižnica in bibliotekarsko publiciranje. Knjižnica, 40 (1996), str. 12.

3 REVIIJA KNJIŽNICA V ELEKTRONSKEM OKOLJU

Informacije o reviji Knjižnica so dostopne na spletni strani društva (http://www.zbds-zveza.si/revija_knjiznica.asp), kjer so na voljo podatki o uredništvu, pravilnik o izdajanju revije ter informacije za naročnike in avtorje revije. Iz te spletne strani je omogočen dostop do elektronske izdaje Knjižnice, ki uspešno deluje že nekaj let <http://revija-knjiznica.zbds-zveza.si/>. Za elektronsko izdajo revije po pogodbi z ZBDS skrbi Centralna tehniška knjižnica Univerze v Ljubljani. V celotnem besedilu je na voljo zadnjih 6 letnikov, med načrti uredništva pa je tudi digitalizacija ostalih letnikov revije. Tekoče številke so redno, sicer z nekajmesečnim časovnim zamikom, vključene v elektronsko izdajo. Praviloma naj bi šlo za zamik dveh mesecev za tiskano verzijo, v praksi pa za zamik ene številke: to je tri mesece. Do prispevkov s celotnim besedilom je mogoče tudi neposredno dostopati iz vzajemne bibliografske baze COBIB.

Statistika uporabe elektronske izdaje, ki je nameščena na spletni strani, nam kaže njeno redno uporabo. Ker so možnosti sedanje elektronske izdaje še vedno omejene, uredništvo načrtuje njeno prenovo: poleg digitalizacije starih letnikov še implementacijo bibliografskega kazala revije vseh 50 letnikov, vodeno iskanje po predmetnih oznakah in predstavitev avtorjev, ki objavljajo v reviji. V okviru elektronske izdaje revije bi lahko premostili tudi problem objavljanja polemičnih komentarjev, ki se nanašajo na objavljene prispevke in izkoristili prispevke, ki so bili sicer zavrženi v recenzentskem postopku. Marsikatera ideja, ki sicer ne najde poti do bralcev, bi bila lahko dobra iztočnica za razpravo o aktualnih problemih na ustreznem forumu.

Dolgotrajnega hranjenja elektronske izdaje revije za zdaj še ni, pričakovati pa je, da bo v skladu z aktualnimi predpisi o obveznem izvodu publikacij za to poskrbela nacionalna knjižnica. Dodatno možnost trajnega ohranjenja elektronske verzije predstavlja tudi pogodba o sofinanciranju izdajanja revije z Javno agencijo za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS). Ta predpisuje, da je treba elektronsko verzijo števil v pdf. formatu oddati nacionalni knjižnici in to obveznost uredništvo tudi redno izpolnjuje.

Elektronsko okolje seveda ne ponuja novih možnosti le reviji temveč tudi njenim avtorjem. Relativno dolg postopek recenzije in priprave na tisk,

ki nedvomno poveča kvaliteto prispevka, obenem krni njegovo ažurnost. Če se je ob dvajsetletnici izhajanja revije urednikom zdelo dopustno, da vse štiri številke izidejo enkrat letno v enem samem zvezku, saj "res ni mogoče reči, da bi se knjižničarstvo preobraževalo s tolikšno naglico, da bi prispevki v glasilu hitro zastarevali", so zdaj celo trije meseci zamika preveč za nekatere teme. Zato je razumljivo, da avtorji prispevke, ki jih sicer namenijo Knjižnici, želijo že prej objaviti na svoji spletni strani ali na strani institucije v kateri delajo. Revija Knjižnica za zdaj še ni oblikovala kodeksa poslovanja z avtorji v elektronskem okolju. Kljub načelni podpori iniciativi svobodnega dostopa, verjetno ne bo naklonjen elektronski objavi član- kov pred tiskano verzijo. Razlog za to je majhnost slovenskega prostora, saj bi objava članka pred recenzentskim postopkom praktična onemogočila načelo anonimne recenzije.

4 FINANCIRANJE REVIE

Čeprav ima za znanstveno publikacijo veliko naročnikov (1.345), revija Knjižnica ne bi mogla izhajati brez znatne finančne podpore ministrstev. Pri tem je treba izpostaviti dolgoletno in stabilno sofinanciranje Ministrstva za kulturo, ki letno prispeva več, kot pridobi revija iz vseh naročnin. Drug vir rednega financiranja je Ministrstvo za znanost oziroma ARRS. Sredstva, ki smo jih pridobili iz tega naslova, so bila v letu 2006 le simbolična, saj zaradi spremenjenih pogojev financiranja znanstvene periodike Knjižnica ni mogla kandidirati na razpisu. Ta problem smo razrešili s sporazumom o so-založništvu 51. letnika revije z Narodno in univerzitetno knjižnico. Finančna sredstva, ki nam jih je za letošnje leto namenila ARRS so presegla celo participacijo Ministrstva za kulturo. Zato bomo petdesetletnico izhajanja revije lahko počastili s posebno, dodatno številko.

Čeprav je povezava ZBDS z nacionalno knjižnico naravna in pričakovana, saj je ta knjižnica vedno podpirala revijo, večina urednikov pa je bila tako ali tako zaposlena v njej, je potrebno odločitev za dolgoročneje povezave dobro premisliti. Ne nazadnje gre za strateško odločitev, pri čemer bi veljalo razmisliti tudi o samostojni založbi, ki bi jo ustanovila ZBDS.

Rednega izhajanje revije pa ne zagotavljajo le finančne podpore in veliko število naročnikov, temveč tudi minimalni stroški, s katerimi revija izhaja. V razreзу sredstev porabljenih za njeno izhajanje jih je večina namenjena za tisk, poštnino ter administrativne in računovodske storitve. Avtorski

honorarji, med katere so všteti tudi stroški lektoriranja in uredniški honorar, dosegajo dobro četrtino porabljenih sredstev. Avtorski honorarji za objavljene članke so skromni: v lanskem letu je znašal povprečni avtorski honorar le 166 EUR.

Verjetno ni potrebno posebej pripominjati, da je revija vsa leta izhajala brez redno zaposlenih delavcev, na račun truda in strokovnih sposobnosti njenih sodelavcev, predvsem njenih urednikov: Maksa Veselka, Branka Berčiča, Jožeta Munde, Vlaste Pacheiner, Bruna Hartmana, Jožeta Šifrerja, Jelke Gazvoda in Melite Ambrožič.

5 OD PRVEGA DO PETDESETEGA LETNIKA IN NAPREJ

Petdeset letnikov revije Knjižnica izpričuje presenetljivo premočrtno uredniško politiko, skromno grafično opremo ter počasno a konstantno rast obsega njenih letnikov in naklade (od 500 izvodov leta 1957 na 1.500 leta 2007). Naslov revije Knjižnica se v vseh letih ni spreminjal, manjših metamorfoz je bil deležen le podnaslov. Prvi letnik je izšel s podnaslovom "glasilo Društva bibliotekarjev Slovenije", ki se je kasneje v skladu z reorganizacijo društva spremenil v "glasilo Zveze bibliotekarskih društev Slovenije". Šele leta 2000, s štiriinštiridesetim letnikom je Knjižnica postala "revija za bibliotekarstvo in informacijsko znanost". Zunanja podoba revije se ni spremenila že vse od leta 1991. Tudi založnik Knjižnice je bilo vseh prvih petdeset let naše bibliotekarsko društvo, ki pa si v letošnjem letu finančno breme izdajanja revije deli v so-založništvu z Narodno in univerzitetno knjižnico.

Petdeset let nepretrganega izhajanja strokovne revije je dosežek, na katerega je lahko Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, njena ustanoviteljica in založnica, upravičeno ponosna.

Nam, ki danes skrbimo za redno izhajanje revije, pa pomeni dragoceno dediščino, zaradi katere se čutimo še bolj zavezane za njen nadaljnji obstoj in strokovni razvoj.

LITERATURA

1. GAZVODA, Jelka. Revija Knjižnica in bibliotekarsko publiciranje. Knjižnica, 40(1996), str. 9-14.
2. GAZVODA, Jelka. Beseda ob jubileju. Knjižnica, 31(1987)4, str. III-VI.

3. GRUM, Martin. Bibliografsko kazalo Knjižnice I – XXX (1957-1986). Knjižnica, 31(1987)4.
4. LOČNIŠKAR-FIDLER, Mateja, Damjana VOVK. Bibliografsko kazalo revije Knjižnica XXXI-L (1987-2006). Knjižnica, 51(2007)2.

VPLIV STROKOVNIH ORGANIZACIJ NA FORMALNO IZOBRAŽEVANJE BIBLIOTEKARJEV

INFLUENCE OF PROFESSIONAL ORGANIZATIONS ON FORMAL EDUCATION OF LIBRARIANS

Maja Božič

Gozdarska knjižnica in INDOK dejavnost – knjižnica Gozdarskega inštituta Slovenije in Oddelka za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani
e-pošta: maja.bozic@gozdis.si

UDK 02:061.25:378 = 163.6

IZVLEČEK

Prispevek prinaša primerjavo različnih sistemov priznavanja formalnega bibliotekarskega izobraževanja in vpliv strokovnih združenj v tem procesu v Sloveniji in po svetu. V Sloveniji je uveljavljen javni oz. državni način priznavanja izobraževalnih programov, tudi študijskih programov na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo Filozofske fakultete. To pomeni, da država ustanovi organe, ki odločajo o priznavanju/akreditaciji določenih programov. V zahodnih državah je akreditacija domena strokovnih organizacij in jih državne institucije sprejemajo kot strokovno avtoriteto. Vpliv ameriškega bibliotekarskega združenja (ALA – American library association) na formalno bibliotekarsko izobraževanje je tako popolnoma drugačen. Zaradi vstopa v Evropsko unijo, je tudi Slovenija morala deloma spremeniti zakonodajo in izraz akreditacija ni več tujka. Po dostopni literaturi je bila analizirana odzivnost Zveze bibliotekarskih društev Slovenije (ZBDS) na spremembe s področja formalnega bibliotekarskega izobraževanja po drugi svetovni vojni.

Ključne besede: bibliotekarstvo, izobraževanje, akreditacija, bibliotekarska društva, Zveza bibliotekarskih društev Slovenije

UDC 02:061.25:378 = 163.6

ABSTRACT

The purpose of the study was to compare two different systems of accreditation models in the field of library and information science and the influence of professional organization in that process. Slovenian education system has been improving in the last few years and trying to adopt the modern trends, but it is still in the government's domain. The Union of Associations of Slovene Librarians (Zveza bibliotekarskih društev Slovenije – ZBDS) has no formal or legal rights in planning the education of its future professional specialists. However, because of the Slovenia's membership in the European Union new laws are implementing the accreditation model. On the other hand, in the United States the accreditation is in domain of professional associations and unions. There are many accreditation organizations in the field of library and information science, although only the American Library Association (ALA) is regionally unlimited and covers all area of the library science. The influence of the ZBDS on formal education in the Slovenian library science after the Second World War was analyzed through the available literature.

Key words: librarianship, education, accreditation, library associations, Union of Associations of Slovene Librarians

1 UVOD

Ob prebiranju sedaj že zgodovinske literature na temo izobraževanja bibliotekarjev v Sloveniji zasledimo, kako je predhodnik Zveze bibliotekarskih društev Slovenije (ZBDS), Društvo bibliotekarjev Slovenije (DBS), dajal pobude za razvoj bibliotekarskega izobraževanja. Namen tega prispevka je podati pregled kdaj in na kakšen način se je ZBDS v preteklosti vključeval v formalno izobraževanje bibliotekarjev in kakšno je stanje danes.

Slovenija ni edina država, kjer je v veljavi model priznavanja izobraževalnih institucij in/oziroma strokovnih programov s strani države oz. ministrstva, pristojnega za nacionalni izobraževalni sistem; v nadaljevanju "državni model". Javno priznanje je zagotovilo javnosti, študentom in delodajalcem, da izobraževalna institucija izpolnjuje minimalne standarde, potrebne za izvajanje izobraževalnega programa. Vendar se je v razvitih državah v preteklem stoletju uveljavil tudi t. i.

“akreditacijski model“. V nadaljevanju sledi kratka predstavitev obeh modelov, državnega modela na primeru Republike Slovenije in akreditacijskega modela na primeru Združenih držav Amerike (ZDA).

2 AKREDITACIJSKI MODEL (PRIMER ZDA)

Vlada ZDA je nalogo priznanja študijskih programov skoraj v celoti prepuстила drugim organizacijam, regionalnim in strokovnim. Njihovo delovanje je v celoti priznано s strani vlade, ki se s kvaliteto visokega šolstva ukvarja le v izjemnih primerih.

V ameriški enciklopediji (The Encyclopedia Americana, 1997) najdemo definicijo akreditacije za kolidže in univerze. To je priznanje institucije, ki dosega določene standarde in je najbližji približek praksi v drugih državah, kjer izobraževalne standarde narekuje vlada. Po ameriški ustavi vlada nima nikakršnih neposrednih dolžnosti pri urejanju šolstva. Pravna kontrola je v večji meri dolžnost 50-ih zveznih držav. Zaradi razlikovanja standardov v posameznih državah, so bili s strani prostovoljnih akreditacijskih agencij izoblikovani nacionalni kriteriji. Čeprav akreditacijske agencije nimajo nikakršne pravne kontrole, so njihova merila kvalitete običajno vsesplošno priznana. Seznam agencij je širše uporabljen s strani študentov pri izbiri šol in s strani upravnih uradnikov. Mnoge šole ne sprejemajo študentov z diplomami, pridobljenimi na neakreditiranih institucijah, prav tako je licenco za delo v mnogih profesijah možno pridobiti samo z dokončanjem akreditiranega izobraževalnega programa.

Krajša (vladna) definicija pravi: “Akreditacija pomeni status javnega priznanja, ki ga podeli akreditacijska agencija izobraževalni ustanovi ali programu, ki izpolnjuje njene standarde in zahteve“ (Accreditation in the United States, 2007).

Akreditacija je v ZDA značilna oblika priznavanja avtoritete strokovni javnosti s strani javnosti, izobraževalnih institucij in vlade. Širši in strokovni javnosti potrjuje pravico do zaupanja v kvaliteto šolskega programa. Prepoznavanje se izvaja prek nevladnih, prostovoljnih in/ali strokovnih organizacij, ki oblikujejo lastna merila, standarde in zahteve za ocenjevanje ter priznavanje izobraževalnih ustanov. Pravne sankcije (denarna kazen, zaporna kazen ipd.) sledijo v primeru, ko posameznik svojo izobrazbo neupravičeno predstavlja kot pridobljeno na akreditirani instituciji oz.

po akreditiranem programu (United States network ..., 2007).

V ZDA ločimo dve vrsti akreditacij:

- institucionalne akreditacije: prejme jo lahko izobraževalna ustanova, pravna oseba;
- specialne akreditacije: podeljuje se posameznim programom, ki se izvajajo na posameznih institucijah. Pogoj za pridobitev specialne akreditacije je, da izobraževalna institucija poseduje institucionalno akreditacijo s strani državnega akreditacijskega telesa.

Koordinacijo akreditacijskih agencij na državnem nivoju izvajajo:

- Svet za akreditacijo v visokem šolstvu – Council of Higher Education Accreditation (CHEA); naloga sveta je ugotavljati ustreznost akreditacijskih združenj in jim, ob izpolnjevanju zahtev, podeliti akreditacijo.
- Zveza strokovnih in poklicnih akreditacijskih organizacij – Association of Specialized and Professional Accreditors (ASPA); združuje le strokovna in poklicna akreditacijska združenja, ki nudijo specialno akreditacijo (Accreditation in the United States, 2007; Casey, 1999).
- Vlada oz. sekretar za izobraževanje prepozna izobraževalno institucijo ali program, če je njeno delovanje priznано s strani državnih priznanih akreditacijskih združenj. Tako priznane institucije lahko upravljajo z denarno državno pomočjo za študente. Poleg tega ima vlada izjemoma pristojnost sama akreditirati posamezne izobraževalne institucije, če njihove dejavnosti ne priznava nobena izmed obstoječih akreditacijskih agencij ali pa gre za izobraževalne institucije državnega pomena. Sem sodijo predvsem vojaške izobraževalne šole in vse vrste šol za družinske člane vojakov nastanjenih v vojaških bazah v ZDA in po svetu (Accreditation in the United States, 2007; United States network ..., 2007).

V ZDA obstaja šest regionalnih akreditacijskih združenj, ki so zadolžena za akreditacijo izobraževalnih ustanov na geografskem področju, ki ga pokrivajo, in tudi za tuje izobraževalne ustanove, če je to v interesu združenja. Podeljujejo samo institucionalne akreditacije, v svoje združenje sprejemajo predvsem tradicionalne izobraževalne institucije, kolidže in univerze (United States network ..., 2007). Regionalna akreditacijska združenja v ZDA so:

- MSA: Middle States Association of Colleges and Schools;
- NEASC: New England Association of Schools and Colleges;
- NCA: North Central Association of Colleges and Schools;
- NASC: Northwest Association of Schools and Colleges;
- SACS: Southern Association of Colleges and Schools;
- WASC: Western Association of Schools and Colleges.

Državna akreditacijska združenja so zadolžena za priznavanje izobraževalnih institucij po vsem svetu, ne le znotraj meja ZDA. V svoje vrste sprejemajo tudi izobraževalne institucije, ki ponujajo programe ozkih področij in/ali uporabljajo netradicionalne modele poučevanja. Obstaja 29 akreditacijskih agencij z 22-tih področij, kot so: akupunktura in orientalska medicina, umetnost in risanje, proučevanje biblije, kiropraktika, klinična in laboratorijska znanost, permanentno izobraževanje, kozmetika, ples, zobozdravstvo, dietetika, učenje na daljavo, medicina, zdravstvena nega, optika, duhovništvo, farmacija, ipd. (United States network ..., 2007).

Strokovno ali specialno akreditacijsko združenje je posebna oblika akreditacije strokovnega združenja, ki akreditira program, pogoj zanjo pa je priznanje izobraževalne institucije s strani državnega akreditacijskega telesa (CHEA, ASPA ali sekretarja) ali regionalnega združenja. Sem, poleg American Library Association (ALA), uvrščamo še 43 drugih agencij za prav toliko strok (United States network ..., 2007).

2.1 PROCES PRIDOBIVANJA AKREDITACIJE

Dolžnost akreditacijske ustanove je pripraviti in nenehno obnavljati standarde, pravilnike, zahteve, ki jih morajo izpolnjevati izobraževalne institucije – kandidatke. Pridobivanje akreditacijskega naziva za nobeno izobraževalno institucijo ni obvezno, je pa koristno. Če ima institucija urejena zakonsko predpisana interna pravila (statut, pravilniki ipd.), lahko za pridobitev akreditacije zaprosi katerokoli akreditacijsko ustanovo. Institucija kandidatka po prošnji prične z dolgotrajnim procesom priprav, ki jih vodi komisija zaposlenih, po navodilih akreditacijske institucije. Institucija kandidatka izvede študijo lastne organizacije in njenih zmogljivosti. V naslednjem koraku akreditacijska institucija sestavi komisijo, sestavljeno iz strokovnjakov za področje obravnavane stroke in vodilnih delavcev podobnih izobraževalnih ustanov. Ta komisija pregleda prosilnikino študijo, institucijo obišče in na mestu samem preveri njene ugotovitve in zaključke.

Nato akreditacijo priporoči ali jo odsvetuje. Akreditacijo podeli za določen čas. V primeru negativnega priporočila poda komisija predlog potrebnih opravil za pridobitev pozitivnega mnenja. Člani akreditacijske ustanove (pravica glasovanja je odvisna od notranje ureditve) glasujejo na podlagi kandidatke same evalvacije in mnenja komisije. Akreditacijska ustanova je dolžna vsako leto objaviti aktualne standarde, pravilnike in navodila ter seznam akreditiranih ustanov (novih in starih) za tekoče leto, seznam kandidat, seznam zavrnjenih kandidat in seznam pogojnih članic (Accreditation in the United States, 2007).

2.2 ALA AKREDITACIJA

Ustanavljanje bibliotekarskih šol in programov je tesno povezano z ALA in razvojem akreditacije. Začetki delovanja ameriškega bibliotekarskega društva tudi sovpadajo z začetki formalnega izobraževanja. Že leta 1883 je ALA določila delovno skupino z namenom popisa obstoječih bibliotekarskih izobraževalnih programov v ZDA, kar štejemo za začetek ALA akreditacijskega pomena v ameriškem bibliotekarstvu in hkrati aktivnega vključevanja v izobraževanje bibliotekarjev (Encyclopedia of library and information science, 1968-1983; Accreditation in the United States, 2007). Danes je ALA kot akreditacijsko telo priznana s strani organizacije CHEA in je ena od triinštiridesetih specialnih strokovnih akreditacijskih agencij, priznanih s strani ASPA.

Spomladi 2002 je imelo ALA akreditacijo v ZDA 55 institucij. V letu 2007 jo ima ena institucija manj. Na seznamu je 54 akreditiranih magistrskih programov in dodatnih 137 drugih sorodnih diplomskih programov oz. nazivov in certifikatov. Istočasno je bilo v Kanadi 7 ALA akreditiranih magistrskih (master's) programov na 7 institucijah, ki poleg magistrskega študija ponujajo skupno 12 programov za pridobitev drugih nazivov v stroki (American library association, 2007).

Z namenom nenehnega spremljanja, izvrševanja ter razvoja standardov za akreditacijo izobraževalnih programov v bibliotekarski in informacijski znanosti, je ALA ustanovila posebno akreditacijsko komisijo – Committee on accreditation (COA), v katero je za določen čas voljenih 12 članov. 10 članov, bibliotekarskih strokovnjakov, je voljenih v štiriletni mandat, 2 predstavnika javnosti, ki nista bibliotekarja, pa za dobo dveh let. Nihče izmed njih ne sme biti zaposlen v ALA akreditirani izobraževalni instituciji

ali instituciji kandidatki, saj mora biti njihovo delo neodvisno in objektivno. Za administrativna dela, koordiniranje aktivnosti, informiranje šol, študentov in drugih je vzpostavljeno delovanje pisarne (The Office for Accreditation – OA) s štirimi zaposlenimi (American library association, 2007).

ALA ima pripravljen desetletni načrt, koledar aktivnosti. Vodstvo šole, akreditacijske kandidatke, mora 24 mesecev pred obiskom predstavnikov COA sprožiti začetek akreditacijskega ciklusa s pismom o nameri za akreditacijo. V enakem obdobju morajo za revizijo zaprositi tudi vodstva programov, katerim akreditacija poteče v prihodnjih dveh letih. Pismo o nameri in prošnja za revizijo mora vsebovati predloge tem pogovorov in termine za obisk odbora. COA ves čas zbira prijave posameznikov, pripravljenih za sodelovanje v akreditacijskem odboru. Leto in pol pred revizijo oz. obiskom COA potrdi predsednika odbora in ga podrobno seznani z njegovimi nalogami pri vodenju akreditacijskega odbora. COA izbere in potrdi še druge člane odbora. Za člane in predsednika velja, da morajo biti bibliotekarski strokovnjaki, ki niso osebno, finančno ali profesionalno vpleteni v razvoj ocenjevanega programa in tudi niso kakorkoli drugače povezani z ocenjevano ustanovo ali zaposlenimi (American library association, 2007).

Vodstva šol oz. programov morajo predložiti osnutek predstavitve programa, ki je predmet akreditacije, in potrditi sestavo predsednika in članov akreditacijskega odbora leto pred revizijo. Predstavitev mora biti skladna s standardi in mora zajemati načrt za zagotavljanje in zviševanje izpolnjevanja standardov v prihodnosti. Odbor osnutek pregleda in vodstvo opozori na pomembne pomanjkljivosti.

Vodstvo šole oz. programa je zadolženo za pripravo in izvedbo celotnega tehničnega dela revizije (namestitvev članov akreditacijskega odbora, organizacija dnevnih aktivnosti in srečanj). 6 tednov pred revizijo mora vodstvo programa predložiti končno verzijo poročila. Akreditacijski odbor se neposredno na reviziji sreča z vodstvom institucije, izvajalci programa in študenti ter v petih tednih pripravi končno poročilo, na katerega lahko vodstvo programa odgovori ali se pritoži (American library association, 2007).

ALA je ena izmed vodilnih agencij na področju specialnega akreditiranja v ZDA. Trenutno veljaven standard, sprejet leta 1992, ima veliko skupnega s podobnimi standardi ostalih agencij, članic ASPA:

- program je prostovoljen in nevladen, osredotočen na samoevalvacijo;
- program je široko oblikovan in ni obvezujoč; njegova bistvena lastnost je prepoznavanje lastnih slabosti in njihovo odpravljanje.

Šolam oz. programom ALA akreditacijski standard omogoča različne interpretacije glede na program, namene in cilje. Omogoča vključevanje šol z interdisciplinarnimi programi, programov, ki so del večjih institucij (npr. univerz) in samostojnih šol. Na ta način standard priznava raznolikost in individualnost programov in istočasno zahteva pomembne skupne značilnosti, ki so definirane v šestih točkah:

- Namen in cilji oz. poslanstvo – odražati morajo skrbno načrtovane procese, ki naj zagotavljajo želeno stabilnost. Programski cilji morajo biti začrtani v dobrobit izobraževalnih rezultatov in morajo vsebovati: bistvene značilnosti bibliotekarske stroke; pomen pisane besede in njeno zbiranje, izbiranje, organizacijo, hranjenje, izposajo in zaščito; pomen služb in tehnologij, ki služijo pri upravljanju z informacijami; filozofijo, načela in etiko bibliotekarske stroke; primerne načine spoznavanja specialnosti v stroki; vlogo učenja v spreminjajoči se stroki; pomembnost raziskovanja za napredek stroke; pomen doprinosa bibliotekarske stroke k razvoju drugih ved; pomen drugih ved za razvoj bibliotekarstva; vlogo bibliotekarskih služb v neprestano spreminjajoči se družbi; potrebo in možnost po stalnem prilagajanju študija.
- Učni načrt – predmetnik mora biti usklajen s poslanstvom, cilji in nameni. Z različnimi učnimi metodami mora omogočati študij teorije, prakse in vrednote stroke ter tako zagotavljati strokoven kader za knjižnice in druge sorodne organizacije. Lastnosti učnega načrta so: strokovnjake pripravlja na prevzem aktivne vloge v bibliotekarski službi; vključuje osnovna in strokovna znanja bibliotekarstva in drugih ved; združuje teorijo, prakso in uporabo tehnologije; odgovarja na stalno spreminjajoče se zahteve večkulturne, večetične in večjezikovne svetovne skupnosti in tehnična dognanja; zagotavlja smernice za nadaljnji razvoj stroke; poudarja pomen nadaljnjega izobraževanja, ki zagotavlja posamezniku zagotavlja strokovno rast. Predmetnik študentom zagotavlja doseganje individualnih potreb, ciljev in pričakovanj v okviru izobraže-

vanja v bibliotekarstvu in v povezavi z drugimi vedami. Omogoča interdisciplinarno učenje in raziskovanje.

- Učno osebje – šola ima zaposleno učno osebje, ki je po njihovih kriterijih in mnenju sposobno dosegati poslanstvo, cilje in name-ne. Polno zaposleni so usposobljeni in priznani s strani matične ustanove, njihovo število pa je zadovoljivo za izvajanje večjega dela učnega načrta. Honorarno zaposleni strokovnjaki le dopolnjujejo delo polno zaposlenih, predvsem pri poučevanju ozko speciali-stičnih področij, s svojim delom pa dvigujejo kvaliteto in razno-likost programa. Vsi zaposleni izkazujejo željo po poučevanju in raziskovanju z napredovanjem in pridobivanjem imenovanj, šola pa jih vzpodbuja k inovativnosti in jim zagotavlja vzpodbujajoče delovno okolje. Hkrati so zagotovljeni tudi mehanizmi za sistema-tično evalvacijo učnega osebja na področju poučevanja in razisko-vanja. Politika zaposlovanja učnega osebja ni kulturno, etično ali jezikovno diskriminatorna.
- Študenti – šola v sodelovanju z matično ustanovo predpisuje po-goje vpisa, zagotavlja finančno pomoč, nastanitev in druge aka-demske in administrativne potrebe za študente. Politika vpisa ni omejena glede kulturnega, jezikovnega ali etičnega izvora študen-tov, sprejeti študenti pa morajo imeti za vpis na magistrski študij pridobljeno diplomu (bachelor's degree) na akreditirani instituciji. Informacije o programu (poslanstvo, cilji in namen, opis učne-ga načrta, informacije o instituciji, sprejemni pogoji, obstoječa fi-nančna pomoč, kriteriji za ocenjevanje dela študentov in postopke za posamezno zadevo) morajo biti javno dostopne širši javnosti. Naloga institucije je tudi zagotavljanje okolja, ki od študenta priča-kuje aktivno sodelovanje, omogoča ustanavljanje študentskih združenj in sodelovanje pri formuliranju, spreminjanju in nadgra-dnji študentskih in akademskih pravil.
- Administrativna in finančna podpora – šola, ki izvaja program, je lahko akademska enota znotraj večje samostojne institucije, ven-dar samostojna ali enakopravna v znanstvenem pogledu. Vodja programa ima naziv, plačo, status in avtoriteto, primerljivo z vod-jem programov drugih enot v instituciji. Finančna pomoč študen-tom mora biti enako dostopna vsem študentom na instituciji, tudi bodočim knjižničarjem. Matična institucija zagotavlja administra-tivno pomoč za doseg zastavljenih programskih ciljev ter stalno in zadostno finančno podporo za zagotavljanje nadaljevanja biblio-

tekarskega študijskega programa, skladno s tem standardom.

- Oprema in druga sredstva – program se izvaja v prostorih, ki so zadostni za doseganje ciljev in zagotavljajo primerno učno okolje, ki nudijo možnost raziskovanja, poučevanja in posvetovanja. Prostorji nudijo možnost dostopa in uporabe knjižnice, računalnikov in drugih informacijskih tehnologij na zadovoljivi ravni. Načrtovanje in evalvacija programa vključuje tudi evalvacijo opreme in prostorov (American library association, 2007).

3 DRŽAVNI MODEL (PRIMER SLOVENIJE)

Posebnost Republike Slovenije je v Ustavi (1999) zagotovljena pravica do enakih možnosti izobraževanja vsem državljanom na vseh stopnjah. S tem se je država zavezala tudi k financiranju javnih programov.

Z razvojem Evropske unije in njenim vse večjim pomenom, se je pojavila potreba po primerljivosti študijskih programov, kar bi omogočilo nemočen pretok študentov in delovne sile znotraj meja unije. Zastavljene naloge Evropske mreže za zagotavljanje kakovosti (European Network for Quality Assurance – ENQA) so:

- zbiranje in posredovanje informacij in novosti na področju zagotavljanja kakovosti v visokem šolstvu;
- posredovanje med različnimi strankami: javnostjo, izobraževalnimi institucijami in agencijami za zagotavljanje kakovosti;
- ustanavljanje državnih komisij za zagotavljanje kakovosti visokega šolstva v državah EU in državah kandidatkah (European network ..., 2007).

Tako je Slovenija, takrat še kot članica kandidatka, leta 1996 ustanovila Komisijo za ocenitev kvalitete z namenom koordinacije med izobraževalnimi institucijami in razvoja samoevalvacijske metodologije. Komisija je od leta 2000 članica Regionalne mreže za zagotavljanje kakovosti v visokem šolstvu na področju Centralne in Vzhodne Evrope (Regional Subnetwork for Central and Eastern Europe – CEE) (Regional networks in quality assurance, 2007).

S sprejemom Slovenije v Evropsko unijo in podpisom Bolonjske deklaracije je država morala posodobiti tudi zakone s področja visokega šolstva, v njih pa se uvaja tudi izraz akreditacija. Javni visokošolski zavodi morajo pred ustanovitvijo pridobiti strokovno mnenje Sveta za visoko šolstvo o izpolnjevanju

pogojev za ustanovitev (t. i. akreditacija visokošolskega zavoda). Izpolnjevanje pogojev Svet po uradni dolžnosti ponovno preveri najmanj vsakih sedem let. Za akreditacijo lahko zaprosijo tudi zasebni visokošolski zavodi, vendar pri njih akreditacija ni pogoj za ustanovitev. Izobraževalna dejavnost zavodov, ki so vpisani v razvid visokošolskih zavodov, je financirana s strani države: polno (javni zavodi) ali delno (zasebni) (Zakon o visokem šolstvu, 2006).

Svet RS za visoko šolstvo je akreditacijski organ (skrbi za pripravo meril za akreditacijo študijskih programov, meril za kreditno vrednotenje študijskih programov, meril za prehode med programi, daje soglasja k študijskim programom itd.), evalvacijski organ (določa merila za ugotavljanje uspešnosti, zbira in analizira podatke o kakovosti visokošolskih zavodov in študijskih programov...) in habilitacijski organ Republike Slovenije (določa merila, podaja mnenja ...). Vseh dvajset članov Sveta imenuje vlada:

- 12 strokovnjakov za posamezna študijska področja, ki jih predlagajo visokošolski zavodi, JRZ, visokošolski učitelji in raziskovalci, SZT, SAZU;
- 1 strokovnjak za višje strokovne šole, ki ga predlaga Skupnost višjih strokovnih šol RS;
- 3 predstavniki zaposlenih in delodajalcev, ki jih predlagajo zbornice, gospodarska interesna združenja, Vlada RS oz. reprezentativni sindikati;
- 3 študenti visokošolskih zavodov in 1 študent višje strokovne šole, ki jih predlaga Študentska organizacija Slovenije v sodelovanju s študentskimi sveti univerz in samostojnih visokošolskih zavodov (Svet RS za visoko šolstvo, 2007).

4 VPLIV ZBDS NA IZOBRAŽEVANJA BIBLIOTEKARJEV V SLOVENIJI

Samostojno strokovno Društvo bibliotekarjev Slovenije (DBS) je bilo ustanovljeno leta 1947, v obdobju med leti 1953 in 1958 je sprejelo tudi sindikalne naloge. Po letu 1967 so začela nastajati pokrajinska bibliotekarska društva, ki so se združila v Zvezo bibliotekarskih društev Slovenije (Enciklopedija Slovenije, 1987-2001). ZBDS je v svojem Statutu definirana kot "prostovoljna, samostojna in nepridobitna strokovna zveza društev, ki povezuje bibliotekarska in sorodna društva v Republiki Sloveniji in tujini. V zvezo se društva združujejo prostovoljno z namenom, da pospešujejo in koordinirajo svojo dejavnost, da medsebojno sodelujejo in da obravnavajo ter razrešujejo strokovna vprašanja, ki so skupnega pomena" (Statut Zve-

ze..., 2007). Njen ustanovni namen je spremljati bibliotekarsko znanost in sodelovati pri njenem razvoju ter sodelovati pri šolanju oziroma izobraževanju strokovnega kadra. Zastavljene naloge naj bi ZBDS dosegala s sodelovanjem z državnimi oz. upravnimi organi, ko gre za urejanje zadev s področja bibliotekarstva in sodelovanjem pri oblikovanju predlogov, povezanih z zakonodajo na področju knjižničarstva. V 66. členu Statuta lahko preberemo, da ima ZBDS za preučevanje in razreševanje teoretičnih in organizacijskih vprašanj s posameznih področij bibliotekarske dejavnosti ustanovljene sekcije zveze in komisije. Vendar tako ustanovljena Komisija za izobraževanje pri ZBDS nima nikakršne moči pri soustvarjanju kvalitete študija bibliotekarstva. Deluje predvsem na področju permanentnega izobraževanja bibliotekarjev (organizacija posvetovanj, izdajanja revije Knjižnica), sodeluje z Narodno in univerzitetno knjižnico (NUK) in Institutom informacijskih znanosti (IZUM).

V starejši literaturi lahko zasledimo aktivno delovanje ZBDS, oz. njenega predhodnika Društva bibliotekarjev Slovenije (DBS), na področju strokovnega kadra v Sloveniji. Od vsega začetka delovanja društva se je v bibliotekarskih strokovnih krogih pojavljala in širila ideja o knjižničarskem študiju. Tako je DBS leta 1959 Republiškem svetu za kulturo in prosveto predlagala ustanovitev dvoletne šole za knjižničarje in arhivske pomočnike, saj so se pojavile zahteve po sistematični vzgoji strokovnega kadra in zahteve za pripravo programa stopenjskega študija na Univerzi. S svojim prizadevanjem je uspela šele v šolskem letu 1964/65 z dvoletnim študijem na Pedagoški akademiji v Ljubljani. Poskus uvedbe podobnega študija na Pedagoški akademiji v Mariboru je v sedemdesetih letih spodletel, tako kot je spodletel poskus uvedbe visokošolskega (4-letnega) študija na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo (današnja Fakulteta za družbene vede – FDV). Delovna skupina, ki so jo sestavljali člani Pedagoške akademije, Filozofske fakultete, Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo, NUK, UKM in DBS v sodelovanju z Republiškim zavodom za šolstvo, je dosegla odobritev visokošolskega študija bibliotekarstva na Filozofski fakulteti. Po zbranih virih je na to odločitev najbolj vplivalo prizadevanje profesorjev Katedre za bibliotekarstvo na Pedagoški akademiji (Zbornik razprav ..., 1998; Ambrožič, 1994; Berčič, 1990; Berčič, 1998; Šlajpah, 1964).

Ob vpeljavi bolonjskih študijskih programov je bila potrebna akreditacija predlaganih programov. V vlogah "za pridobitev mnenja o študijskih programih članic Univerze oziroma soglasja k programom samostojnih viso-

košolskih zavodov (akreditacija študijskega programa)“ so bili prosilci pozvani k predložitvi mnenja o predlaganem študijskem programu, katerega naj podajo panožne gospodarske skupnosti ali resorno ministrstvo, lahko pa tudi druga relevantna združenja delodajalcev. V vlogah za prenovljene študijske programe na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo so bila predložena mnenja Narodne in univerzitetne knjižnice in Ministrstva za kulturo, ne pa tudi mnenje ZBDS (Prenovljeni drugostopenjski ..., 2007; Prenovljeni prvostopenjski ..., 2007). Snovalci bolonjskega študijskega bibliotekarskega programa so zelo skromno vključili v razpravo tudi zainteresirano javnost, le z nekaj razpravami. Glede na veljavno zakonodajo tovrstne aktivnosti niti niso predpisane, vendar bi, glede na majhnost bibliotekarske stroke, bile smiselne.

O nemoči zveze pri nastajanju posameznih zakonov je bilo pisano že na začetku tega tisočletja (Logar-Pleško, 2001). Da so stanovska združenja kot oblika srečevanj strokovnjakov preživela, je tudi že bilo zapisano (Kanič, 2001) in hkrati ugotovljeno, da lahko združenje zagotavlja strokovnost in posledično razvoj le z dobro organiziranostjo in angažiranostjo. Z angažiranostjo pri nastanku za bibliotekarstvo pomembne zakonodaje, bi se dvignil tudi ugled stroke same (Bizjak, 2007).

5 ZAKLJUČEK

V razvitem svetu se že dlje časa ukvarjajo z vprašanjem, kako zagotoviti kakovostno izobraževanje. Vsaka država ima na tem področju posebnosti, vsi pa se zavedajo, da je beseda strokovnjakov zelo pomembna. V slovenskem izobraževalnem sistemu, z redkimi izjemami, ne zasledimo pomembnejšega vpliva strokovnih organizacij in združenj. ZBDS ni izjema, saj kot bibliotekarska krovna organizacija, s statusom društva, nima in po veljavni zakonodaji, ne more imeti neposredne možnosti vplivanja na izobraževanje.

Z vstopom slovenskega visokošolskega prostora v bolonjski proces, je akreditacija postala realnost. Slovenija želi postati del Evropske unije, del evropskega izobraževalnega sistema, del „bolonje“. Sprememba zahteva odprtost in odgovornost institucij do javnosti ter praktično uveljavitev sistema preverjanja in ocenjevanja kakovosti visokošolskega izobraževanja. V tem koraku bi se ZBDS lahko samoiniciativno aktivneje angažirala pri formalnem izobraževanju bibliotekarskega kadra. Vzporedno pa bi se vse bibliotekar-

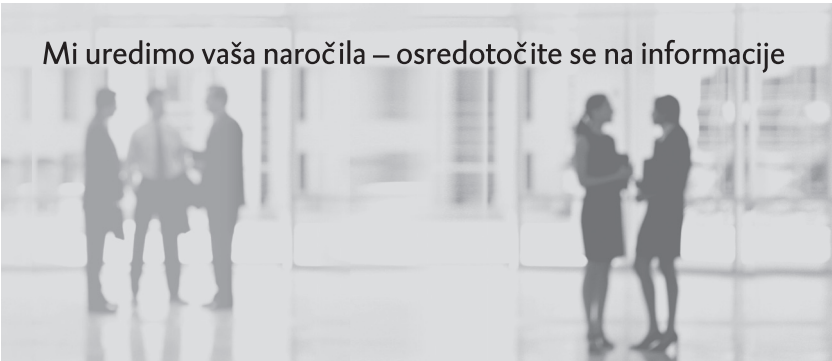
ske inštitucije v našem malem državnem in še manjšem strokovnem prostoru, lahko saminiciativno povezovala tudi na področju izobraževanja.

NAVEDENI VIRI

1. *Accreditation in the United States*. 2007. Pridobljeno 27.6.2007 s spletne strani: <http://www.ed.gov/admins/finaid/accred/index.html>
2. Ambrožič, M. (1994). Izobraževanje knjižničnih delavcev v Sloveniji. *Knjižnica*, 38 (3-4), 55-73.
3. *American library association*. 2007. Pridobljeno 27.6.2007 s spletne strani: <http://www.ala.org>
4. Berčič, B. (1990). Visokošolski študij bibliotekarstva v Sloveniji: stanje in razvojne smernice. *Knjižnica*, 34 (3), 13-157.
5. Berčič, B. (1998). *Visokošolski študij bibliotekarstva v Sloveniji* od začetka do 1990. V B. Berčič (Ur.), *Zbornik razprav : 10 let Oddelka za bibliotekarstvo 1987-1997*. (str. 7-54). Ljubljana: Filozofska fakulteta.
6. Bizjak, B. (2007). Vloga ZBDS pri knjižničarski zakonodaji. *Organizacija znanja*, 12 (1), 16-20.
7. *Alternative careers for librarians*. (1999). Pridobljeno 5.5.2005 s spletne strani: <http://www.sla.org/chapter/ctor/toolbox/career/casey.htm>
8. *Enciklopedija Slovenije*. (1987-2001). Ljubljana: Mladinska knjiga.
9. *The encyclopedia americana*. (1997). Danbury: Grolier.
10. *Encyclopedia of library and information science*. (1968-1983). New York: Marcel Dekker.
11. *European network for quality assurance in higher education*. 2007. Pridobljeno 26.6.2007 s spletne strani: <http://www.enqa.net/>
12. Kanič, I. (2001). Preživelost stanovskih združenj. V S. Maček et al. (ur.), *Zbornik ob 25-letnici Društva bibliotekarjev Celje*. (str. 130-142). Celje: Društvo bibliotekarjev.
13. Logar-Pleško, A. (2001). Kaj lahko bibliotekarska društva prispevajo k razvoju stroke - moč in nemoč strokovnjakov v sodobni družbi. V S. Maček et al. (ur.), *Zbornik ob 25-letnici Društva bibliotekarjev Celje*. (str. 127-127). Celje: Društvo bibliotekarjev.
14. Pravilnik o evidencah visokošolskih zavodov. (1994). *Uradni list RS*, št. 21/1994.
15. *Prenovljeni drugostopenjski študijski program Bibliotekarstvo*. (2007). Ljubljana, Filozofska fakulteta. Pridobljeno 26.6.2007 s spletne strani: <http://www.ff.uni-lj.si/oddelki/biblio/Bolonja2-BIB-Index.htm>
16. *Prenovljeni drugostopenjski študijski program Informacijska znanost z*

- bibliotekarstvom*. Ljubljana, Filozofska fakulteta. Pridobljeno 26.6.2007 s spletne strani: <http://www.ff.uni-lj.si/oddelki/biblio/Bolnja2-IZ-Index.htm>
17. *Prenovljeni drugostopenjski študijski program Založniški študiji*. Ljubljana, Filozofska fakulteta. Pridobljeno 27.6.2007 s spletne strani: <http://www.ff.uni-lj.si/oddelki/biblio/Bolnja2-ZAL-Index.htm>
 18. *Prenovljeni prvostopenjski študijski program Bibliotekarstvo in infomatika*. Ljubljana, Filozofska fakulteta. Pridobljeno 27.6.2007 s spletne strani: <http://www.ff.uni-lj.si/oddelki/biblio/default.htm>
 19. *Regional networks in quality assurance*. Pridobljeno 27.6.2007 s spletne strani: <http://www.inqaahe.org/>
 20. Sklep o normativih in standardih za opravljanje izobraževalnih dejavnosti v višjem in visokem šolstvu. (1992). *Uradni list RS*, št. 39/1993.
 21. *Statut Zveze bibliotekarskih društev Slovenije*. Ljubljana, Zveza bibliotekarskih društev Slovenije. Pridobljeno 26.6.2007 s spletne strani: http://www.zbds-zveza.si/statut_zbds.asp
 22. *Svet RS za visoko šolstvo*. Ljubljana, Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo. Pridobljeno 7.8.2007 s spletne strani: <http://www.mvzt.gov.si/index.php?id=383>
 23. Šlajpah, M. (1964). Študij bibliotekarstva v Sloveniji. *Knjižnica*, 8 (3-4), 95-102.
 24. *United States network for education information*. 2007. Pridobljeno 27.6.2007 s spletne strani: <http://www.ed.gov/about/offices/list/ous/international/usnei/edlite-index.html>
 25. Uredba o javnem financiranju visokošolskih in drugih zavodov, članic univerz, od leta 2004 do leta 2008. (2003). *Ur. l. RS* 134/2003 (dopolnitve 72/2004, 4/2006, 132/2006)
 26. *Ustava Republike Slovenije*. (1999). Ljubljana: Uradni list.
 27. Zakon o visokem šolstvu (uradno prečiščeno besedilo). (2006). *Ur. l. RS* 119/2006.
 28. Urbanija, J. (Ur.). (1998). *Zbornik razprav : 10 let Oddelka za bibliotekarstvo: 1987-1997*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo.

Sestavek je skrajšana in posodobljena verzija leta 2002 predstavljene diplomske naloge z naslovom Vpliv strokovnih združenj na formalno izobraževanje bibliotekarjev v Združenih državah Amerike in Sloveniji, pod mentorstvom izr. prof. dr. Primoža Južniča.

Mi uredimo vaša naročila – osredotočite se na informacije

Podjetje Swets spada med vodilna podjetja s področja naročil in informacijskega menedžmenta, tako za tiskane kot elektronske medije.

Naši izdelki in storitve t.i. Swetwise portfolja, podpirajo pri delu strokovnjake in študente v številnih akademskih ustanovah, medicinskih organizacijah, javni upravi in gospodarskih družbah po celem svetu.

Na ta način omogočamo našim strankam, da se osredotočijo na naloge, ki v njihovi organizaciji zasedajo osrednje mesto

SWETS
Swets Simplifies

www.swets.com

SMO KAJ NAPREDOVALI? : PONOVI PREMISLEK O TRADICIONALNIH KATALOGIH V SODOBNI INFORMACIJSKI DRUŽBI

HAVE WE MADE ANY PROGRESS? : CATALOGUES OF THE FUTURE REVISITED

Alenka Šauperl

Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo,
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
e-pošta: alenka.sauperl@ff.uni-lj.si

Jerry D. Saye

School of Information and Library Science
University of North Carolina at Chapel Hill
e-pošta: saye@ils.unc.edu

UDK 025.3:017/019

IZVLEČEK

Na posvetovanju ZBDS v Mariboru leta 2000 je bil predstavljen prispevek s podobno vsebino. Primerjava tedanjega stanja z dosežki v razvoju knjižničnih katalogov omogoča oceno napredka. Pregled nekaterih izjemnih knjižničnih katalogov in različnih drugih ponudnikov informacij na svetovnem spletu ter premislek o informacijskem vedenju uporabnikov pa spodbudi premislek o potrebnem razvoju v tako smer, ki bo pritegnila stare in nove uporabnike knjižničnih katalogov. Katalogi bi morali s privlačno grafično podobo in uporabnimi ukazi ter možnostmi nuditi vsaj tako enostavno iskanje kot Google. S spoznanji iz različnih raziskav pa imamo knjižničarji možnost razviti boljše vmesnike in možnosti, kot jih nudi Google ali večina sodobnih katalogov.

Ključne besede: knjižnični katalogi, spletni viri, razvoj, uporabniki, bibliotekarji

UDC 025.3:017/019

ABSTRACT

In 2000 at the ZBDS conference in Maribor in 2000 a paper with a similar topic was presented. A comparison of that paper with the achievements in the development of OPACs since then enables us to evaluate progress made to date. Some extraor-

dinary contemporary OPACs are identified as are other information providers on the Internet. The study of human information behaviour provides the basis for the consideration of the future development of online catalogues which should gain new, and regain old, users. OPACs must be both attractive and useful. They should be at least as easy to use as is its major users' competitor Google. With research results and knowledge librarians have gained in the past we should be able to develop better OPACs that we have today and gain lost ground in our competition for those with information needs.

Key words: library catalogues, internet resources, development, users, librarians

1 KATALOGI DANES IN PRED SEDMIMI LETI

Na posvetovanju leta 2000 v Mariboru (Saye in Šauperl, 2000) sva zagovarjala stališče, da knjižničarji znamo in zmoremo izboljšati računalniške kataloge. Predlagala sva prikaz lokacije knjige v knjižničnem prostoru, vključitev kazala vsebine in drugih delov besedila za obogatitev vsebinskega opisa, (hiper)povezavo virov v knjigi z njihovimi zapisi v knjižničnem katalogu. Želela sva si tak katalog, ki bi omogočal vključevanje bralčevih vtisov in pripomb na prebrano gradivo, kar bi tudi omogočilo rangiranje knjižničnega gradiva. Tak katalog naj bi tudi predlagal gradivo v pregled in to na osnovi tistega, kar si je bralec že izposodil. Želela sva si povezav med knjižničnim gradivom in ocenami, ki so bile o istem gradivu objavljene, saj sta večkrat delo samo in njegova ocena vključena v knjižnično zbirko. Predvidevala sva povezavo zapisov v knjižničnem katalogu z viri izven njega, kot npr. s spletnimi viri ali dokumenti v digitalnih knjižnicah. Več najinih predlogov in želja je bilo v času mariborskega posvetovanja že vključenih v nekatere knjižnične kataloge. Pa so v tem času postali običajna storitev večine knjižničnih katalogov? Smo knjižničarji v kataloge vključili sodobne tehnike in tehnologije, uporabljene v drugih informacijskih virih, da bi bili bolj prijazni do uporabnikov? Pregledala bova nekaj dosežkov in prizadevanj v smeri tradicionalnih in alternativnih vrednot knjižničnih katalogov.

V preteklih 150 letih smo bili priča zelo velikemu napredku. Sanje nekdanjih knjižničarjev, da bi imeli pregled nad knjižničnim gradivom knjižnic vsega sveta, so se uresničile. Danes, kot pred sedmimi leti, si lahko ogledamo kataložni zapis druge knjižnice, z njimi dopolnimo svoj katalog in svoje zapise posredujemo drugim knjižnicam. Izmenjava bibliografskih podatkov je stara že več kot 100 let: Otlet in LaFontaine sta s svojo svetovno bibliografijo začela zbirati podatke iz knjižničnih katalogov že konec 19. stoletja; l. 1902

je Kongresna knjižnica začela prodajati kataložne listke s podatki o svojem gradivu knjižnicam po ZDA, NUK pa leta 1968 knjižnicam v Sloveniji. Kljub temu je šele internet omogočil medsebojno sodelovanje v večjem obsegu. V novejšem času pa je prav internet povezal ustanove, odgovorne za kulturno dediščino, tj. knjižnice, arhive in muzeje. Kljub velikemu napredku, ki smo ga dosegli posebno v zadnjih sedmih letih, pa nam ostaja še veliko nalog. Pravzaprav so te naloge težje in bolj zanimive kot tiste v preteklosti. Posebno zaradi izzivov, ki nam jih zastavlja Google kot najbolj priljubljen vir oz. pripomoček za iskanje in zbiranje informacij sodobnega sveta.

Pred sedmimi leti smo bili priča nastajanju mnogih projektov digitalizacije gradiva. Nekaj je bilo tudi zaključenih. Digitalizacija je še naprej zelo pomembna naloga mnogih knjižnic. Lotevajo se je predvsem iz dveh razlogov: 1.) da bi bilo gradivo na voljo čim večjemu številu uporabnikov in 2.) da bi gradivo zaščitili. V strokovnih in znanstvenih publikacijah najdemo veliko poročil o digitalizacijskih projektih. Gurthic (1999) je poročal o prizadevanjih za digitalizacijo starejših strokovnih časopisov v projektu Jstor (<http://www.jstor.org>). Ko je bil projekt zaključen, so sodelujoče knjižnice povezale kataložne zapise teh časopisov z njihovimi digitaliziranimi izvodi in članki v njih. Leta 2007 imamo na razpolago večje število slovenskih znanstvenih in strokovnih časopisov v uspešnem projektu NUK: dlib.si. Hiperpovezave med kataložnim zapisom nekega tujega znanstvenega časopisa v COBISS/OPAC-u in elektronsko verzijo tega časopisa v vseh razpoložljivih konzorcijskih virih serijskih publikacij so že same po sebi umevne.

Katalogi pa se spreminjajo tudi na druge načine, npr. z obogatitvijo kataložnega zapisa z vključevanjem kazal vsebine ali z zagotavljanjem neposrednega dostopa do podatkovnih zbirk s celotnimi besedili ali do podobnih virov. Nedavno je pravo revolucijo v zagotavljanju dostopnosti gradiva sprožil Google Books. V tem projektu dobi svetovna javnost na razpolago digitalizirane dokumente, ki jih prispevajo velike ameriške in angleške knjižnice. Tudi dela slovenskih avtorjev najdemo na spletu, npr. v Besedi (<http://www.omnibus.se/beseda/>).

Digitalizirani dokumenti niso vedno besedilni. Pred sedmimi leti sva pisala o zgodovinski zbirki partitur ameriške zabavne glasbe, ki jo je tik pred tem dala v javno uporabo Duke University (<http://scriptorium.lib.duke.edu/sheetmusic/>) in o slikovni zbirki vozil Bodleian Library (<http://www.bodleian.ox.ac.uk/toyota/>). Da je Slovenija ujela korak s svetovnimi trendi

vidimo tudi v zbirki portretov znamenitih Slovencev, ki jo izdeluje in vzdržuje NUK (dostopni v dlib.si), zbirki umetnin Narodne galerije Slovenije (<http://www.ng-slo.si/>) in podobnih podvigih. Google Maps so najbrž najbolj opazena sprememba v zadnjih sedmih letih na področju vizualnih informacij na internetu. Ne smemo pa prezreti, da je NUK digitaliziral svojo zbirko zemljevidov slovenskega ozemlja veliko pred tem, in da je že leta 1999, torej 7 let pred Googlom, majhno slovensko zasebno podjetje dalo brezplačno na razpolago zemljevide in zračne posnetke slovenskega ozemlja (<http://www.geabios.com>) (GeaBios, 2006).

Nekatere slovenske splošne knjižnice so se v svojih projektih digitalizacije zavzele za promocijo svojega kraja. Osrednja knjižnica Celje se je npr. povezala z mestnima muzejema in arhivom (<http://www.marginalija.si/kam/framesetkam.htm>), da bi digitalizirali svoje zbirke razglednic Celja do leta 1918. Kljub vsem težavam, ki ga spremljajo, moramo omeniti projekt Kamra (<http://www.lj-oz.sik.si/kamra/>), ki obeta, da bo ponudil prostor za tako sodelovanje in tudi eno samo točko, skozi katero bodo lahko uporabniki vstopali v zbirke vseh ustanov in si na enem mestu pridobili informacije s področja kulture. Vsi našteti projekti so primeri virov, ki niso zajeti v knjižnične kataloge. Mnenja o tem, ali naj bodo vsi razpoložljivi spletni viri tudi v knjižničnem katalogu ali ne, so deljena tako pri nas kot po svetu (Castelli, 2006; posvet, ki ga za jesen 2007 napoveduje Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani).

Nekatere knjižnice so začele katalogizirati spletne strani v svoje računalniške kataloge. Verjetno so se za to odločile iz dveh razlogov: 1.) zaradi obogatitve knjižnične zbirke in 2.) da bi uporabnikom pomagali na internetu najti uporabne in zanesljive vire. Čeprav se ni veliko knjižnic odločilo za katalogiziranje spletnih virov, so s tem dejanjem dejansko prekoračile dolgo načrtano mejo: poleg gradiva, ki je v lasti knjižnice, so začele v kataloge vključevati tudi tiste vire, ki so knjižnici na voljo. S tem je katalog dejansko postal pripomoček za dostop do informacij. Katalogizacija spletnih virov je težavna predvsem zaradi nestabilnosti takih virov. Mnogi zamenjujejo spletni naslov (URL), spreminjajo vsebino ali v celoti izginejo. Nekatere slovenske knjižnice so se katalogizacije spletnih virov lotile potem, ko je l. 2005 izšel ustrezeni mednarodni bibliografski standard, ISBD(CR). Toda pri vključevanju spletnih virov so previdne in navadno vključujejo le tiste, ki so jih knjižnice pridobile z nakupom. To namreč obeta boljšo obstojnost vira od tiste, ki jo imajo brezplačni viri.

Združevanje klasične in digitalne zbirke je težavno za knjižničarje in uporabnike. Vendar je to morda edina rešitev, ki jo imamo v boju z dominantnim Googlom. Izkušnje knjižničarjev kažejo, in raziskovalci poročajo (Markey, 2007; Pivec, 2005), da se mladina najprej odloči za Google, ko išče informacije katerekoli vrste za kakršenkoli namen. Zakaj sta knjižnica in katalog kot njen najpomembnejši pripomoček za dostop do informacij postala nezanimiva? Morda zato, ker je iskanje na Googlu enostavnejše, bolj zanimivo, ker je vedno na vpadljivem mestu na računalniškem zaslonu, ker vedno ponudi informacijo (ne glede na njeno uporabnost, pravilnost, izvirnost).

Podobno kot računalniški katalogi vključujejo več informacij kot so jih vključevali listkovni, tudi omogočajo drugačne načine iskanja gradiva in uporabe pridobljenih zapisov, dokumentov in informacij. NUK sodeluje v Evropski knjižnici (<http://www.theeuropeanlibrary.org/portal/index.html>), ki je svoje storitve prvič ponudila l. 2005. Tu je omogočeno iskanje v katalogih ene ali vseh nacionalnih knjižnic Evrope. Kaj takega ni bilo mogoče niti v svetovni bibliografiji P. Otleta in H. LaFontaina.

Leta 2000 sva zapisala:

Svetovni splet je spremenil tudi način dela v knjižnicah in sodelovanja med knjižničarji. Katalogizatorji so vključeni v raziskovalne in delovne projekte za odkrivanje zanimivih spletnih strani, njihovo organiziranje in predstavljanje (Sounders, 1999). V običajnem delovnem dnevu katalogizatorji uporabljajo elektronske pripomočke prav tako redno kot klasične. Tako katalogizatorji v ZDA lahko uporabljajo drugo izdajo anglo-ameriških katalogizacijskih pravil (*Anglo-American Cataloguing Rules, 2nd ed.*) na CD-ROMu tako, da uporabljajo programsko opremo Catalogers Desktop Kongresne knjižnice. Ta programski sistem povezuje vsako pravilo z odgovarjajočimi navodili za oblikovanje zapisov po MARC formatu ter tudi s primernimi komentarji v *Library of Congress Rule Interpretations* [Interpretacija katalogizacijskih pravil Kongresne knjižnice], ki se tičejo katalogizacije redkega in dragocenega gradiva. Ista programska oprema vsebuje tudi popolno dokumentacijo in vsa objavljena navodila za klasifikacijo in gesliranje, CONSER dokumentacijo (za delo z WorldCat in drugimi servisi OCLC) in še veliko drugih pripomočkov. Spremni dokument, *Classification Plus*, omogoča uporabo Klasifikacije Kongresne knjižnice na CD-ROMu. Katalogizatorjem pa je na voljo tudi priročnik za UNIMARC prek računalniških omrežij (Holt, 1999). Poleg uporabe pripomočkov pa

lahko katalogizatorji prek omrežij tudi sodelujejo pri izdelovanju normativnih zbirk, kot je npr. NACO projekt Kongresne knjižnice.

Po sedmih letih je tudi v katalogizacijskih pripomočkih videti dominanten vpliv interneta. Cataloger's Desktop danes združuje večino zgoraj omenjenih virov, dostopen pa je le ob nakupu licence in to ne na CD-ROM-u temveč le prek interneta. Tudi slovenski knjižničarji imamo nekaj virov že na voljo prek interneta. Spletni splošni slovenski geslovnik je postal javno dostopen l. 2002 (<http://www.nuk.uni-lj.si/sssg/>), kmalu potem, ko je tiskana izdaja pošla. Žal ni vzbudil večjega zanimanja med knjižničarji. Nasprotno pa je nova izključno spletna izdaja UDK naletela na obilo negotovanja, čeprav je iskanje pravega vrstilca ali izraza v njej veliko lažje kot v zadnji tiskani izdaji iz leta 1991 in 1994.

Mednarodno sodelovanje je postalo in ostaja pomembno pri razvoju katalogizacijskih pravil. Članice IFLA sodelujejo pri posodabljanju AACR2 in še posebej pri pravočasnem izdajanju ISBD za elektronske publikacije, pripravljanju normativnih zbirk in usklajevanju katalogizacijskih pravil (Manning, 1999; Murtomaa, 1999). IFLA je imela pomembno vlogo pri predvidevanju prihodnosti in ocenjevanju sedanjosti in to vlogo ohranja še naprej. Izdala je nova priporočila za javne kataloge (Guidelines, 2005). Nadaljuje z razvojem funkcionalnih zahtev za bibliografske zapise (FZBZ) in jih širi tudi na področje normative za imena in predmetne oznake (Riethuis in Žumer, 2004; Functional..., 2007). Tudi na podlagi navedenih dokumentov, pri ustvarjanju katerih so sodelovali naši kolegi, je bila l. 2003 v COBISS/OPAC vključena normativna kontrola osebnih in korporativnih imen CONOR. Pred sedmimi leti sva opozorila na nujno oblikovanja normativne kontrole predmetnih oznak. Žal doslej napredka še ni.

Pred sedmimi leti sva menila, da so knjižničarji večkrat razočarani, ker menijo, da je njihovo skrbno delo pri pripravi bibliografskih opisov zaman. Uporabniki ne vedo za bogastvo podatkov v bibliografskih opisih in jih zato ne uporabljajo. Tako meniva tudi danes in enako čutijo knjižničarji v vseh deželah sveta. Na različne načine si prizadevajo pridobiti uporabnike. Kot pred sedmimi leti tudi sedaj misliva, da bi atraktivnejši in bolj inteligentni uporabniški vmesniki zagotovo pridobili nove in nekatere nekdane uporabnike.

2 SODOBNI KATALOGI

2.1 CILJI KNJIŽNIČNIH KATALOGOV

Še vedno so veljavni cilji kataloga, ki sva jih pred sedmimi leti povzela po Cutterju (1904):

1. Omogočiti osebi, da najde knjigo, za katero je znan:

- (A) avtor
- (B) naslov
- (C) tema

2. Pokazati kaj ima knjižnica:

- (D) na določenega avtorja
- (E) na določeno temo
- (F) na izbrano zvrst literature

3. Pomagati pri izbiri knjige:

- (G) glede na izdajo (bibliografsko)
- (H) glede na značaj (literarno ali tematsko).

Seveda bi danes, l. 2007, morali Cutterjevo „knjigo“ zamenjati z „virom informacij“. S tem bi bolj pravilno označili raznolikost nosilcev informacij ali enot, ki so prišle v knjižnice v zadnjih sto letih. Ob tem ne smemo spregledati skokovitega naraščanja raznolikih virov na spletu.

Drugi cilj sva pred sedmimi leti razširila s „pokazati katera dela ima knjižnica določenega avtorja, na določeno temo ali zvrst literature“ na „vedeti, katero gradivo lahko knjižnica po teh kriterijih priskrbi“. Knjižnice morajo razen gradiva, katerega lastnice so, ponujati tudi gradivo, ki je brezplačno dostopno na spletu in tisto, ki ga ponujajo različni ponudniki, npr. založniki bibliografskih podatkovnih zbirk. Če naj bodo vsi ti raznoliki viri vključeni v knjižnični katalog, je stvar odločitve. Če pa se knjižnice odločajo za različne zbirke dostopne z različnih točk, bi morali zagotoviti tudi način hkratnega iskanja v vseh zbirkah.

Tretji cilj sva l. 2000 razširila na pomoč uporabniku pri izbiri informacijskega vira. Dodala sva tudi pomemben vidik: uporabniško prijaznost. Mnogo raziskav je namreč pokazalo, kako bi bilo potrebno OPAC-e izboljšati, vendar je bilo le malo teh predlogov uporabljenih pri njihovem razvoju.

Z zgornjimi tremi cilji knjižničarji omogočamo, da je beseda enih avtorjev uporabljena pri delu drugih. V tem smislu „recikliranja“ lahko pregleđamo lastnosti Googla, ki jih imajo uporabniki radi. Še pred tem pa moramo trem Cutterjevim ciljem dodati četrtega: pomagati uporabnikom pri navigaciji v svetu tiskanega in elektronskega, kot so ga izrazile FZBZ (Funkcionalne..., 2000).

2.2 ZNAČILNOSTI KATALOGA, GOOGLA IN DRUGIH INFORMACIJSKIH VIROV

Ko iščemo z Googlom, dobimo vtis, da so nam na voljo vsi viri informacij, ki jih svet premore. Rezultati so razvrščeni tako, da je „najpomembnejša“ informacija na vrhu prve „strani“. S hiperpovezavami lahko pridemo do celotnih dokumentov ali do podobnih virov. Iščemo lahko besedila ali slike itd. Nekaj slabosti Googla sva predstavila na posvetovanju ZBDS v Portorožu (Šauperl in Saye, 2005). Med drugim tudi, da je osnova za razvrščanje popularnost in ne vsebina dokumenta. Google Scholar (<http://scholar.google.com/>) omogoča preprosto iskanje, ki ga lahko izvedemo v celotnem spletu, ali le med besedili, slikami, video posnetki, zemljevidi ali podobnimi skupinami dokumentov. Posameznik si lahko pripravi osebne nastavitve, npr. jezik vmesnika ali najbližjo knjižnico, kar pomeni, da mu ne bo treba opraviti nekaterih rutinskih nastavitvev pri vsakokratni uporabi iskalnika. Napredno iskanje omogoča vrsto možnosti za omejevanje in natančnejše oblikovanje iskalnega izraza, npr. omejitev časa nastanka vira, avtorja ali izrazov, ki se pojavljajo v dokumentu. Nedavno je Google dodal tudi možnost iskanja v knjižničnih katalogih. Prednost te možnosti je, da nam ni treba posebej iskati na Googlu in v knjižničnem katalogu. Še več, če v iskalni izraz dopolnimo z ukazom „find in a library“, bo Google izvedel iskanje v knjižničnih katalogih. OCLC-jev Open WorldCat je eden od prvih „knjižničnih“ katalogov, ki je bil na ta način povezan z Googlom.

Open WorldCat (<http://www.worldcatlibraries.org/>) vsebuje več kot milijardo zapisov iz več kot 10.000 knjižnic z različnih koncev sveta. Omogoča enostavno iskanje in tudi omejevanje po vrsti gradiva, npr. avdio, video, članki v revijah. Napredno iskanje dovoljuje iskanje po ključnih besedah, naslovu ipd. Iščemo lahko po osebni imenu, zapisanem v naravnem vrstnem redu, npr. Jernej Damjan. Prednost tega načina iskanja je ta, da nam ni treba vedeti kateri del imena je priimek. Tradicionalni knjižničarji si še zamisliti ne moremo, da bi bilo kaj takega mogoče. Omejevanje is-

kanja je mogoče tudi po letu izida ali jeziku, kar ni nič presenetljivega. Novost pa je, da lahko vsakdo prispeva opis nekega dokumenta (z vključitvijo izvlečka, dela besedila, kazala vsebine) in doda oceno tega dela.

Ocene, mnenja in slike ovitkov ali celotne knjige so značilnosti spletnih knjigarn kakršna je tudi Amazon.com. Te možnosti koristno uporabljamo od l. 2000. Amazon ponuja tudi seznam potencialno uporabnih knjig in drugih izdelkov in to na osnovi tistega, kar je posameznik pri njih že kupil. Mar knjižnice ne bi mogle podobnih predlogov oblikovati na osnovi tistega, kar si je uporabnik že izposodil?

V enem od svojih projektov je Kongresna knjižnica dodala kazala vsebine in izvlečke ter druge dele besedila nekaterim kataložnim zapisom (Byrum, 2005). Mnogi knjižničarji se z občudovanjem ali celo zavistjo ozirajo na Kongresno knjižnico in si želijo, da bi imeli na razpolago enaka sredstva. V resnici pa OPAC Kongresne knjižnice (<http://catalog.loc.gov/>) ni nič posebnega. Posebnost je OPAC North Carolina State University Libraries (<http://www.lib.ncsu.edu/catalog/>). Njegove posebnosti niso vidne pri iskalnih možnostih, temveč šele kasneje, večinoma pa se jih uporabnik sploh ne zaveda: omogoča iskanje v naravnem jeziku, torej brez Boolovih operatorjev (ki jih, mimogrede, mnogi še vedno zamenjujejo z operaterij) in rangiranje rezultatov po vsebini (Markey, 2007).

COBISS/OPAC nima tako privlačnega videza, vendar omogoča raznolike načine iskanja po vsebini. Smrekar (2003) je pokazala, da je po možnostih iskanja po vsebini bogatejši od mnogih novejših sistemov. Najpomembnejše prednosti našega kataloga so povezave z dokumenti v elektronski obliki. Povezave pa delujejo še bolj sofisticirano: iz bibliografskih zbirk, kakršna je npr. LISA (Library and Information Science Abstracts) se zapisi povezujejo v kataložne zapise, kjer nas druga hiperpovezava pripelje do elektronske različice časopisa v katerem od agregatnih virov (npr. ProQuest, ScienceDirect), kjer si članek lahko preberemo.

3 KATALOG PRIHODNOSTI

Zaradi prostora omejen pregled lastnosti v prejšnjem poglavju nam vendarle daje nekaj zamisli o tem, kakšni naj bi bili in kako naj bi delovali katalogi v prihodnosti. Bates (2003), Byrum (2005), Dunsire (2007), El-Sherbini in Wilson (2007), Gatenby (2007), Markey (2007), Mcnight (2007)

in Žumer (2007) so ponudili obsežen seznam predlogov. Midva jih bova dodala še nekaj.

Sorodnost bi lahko prikazali z bližino. Seveda katalogi že nudijo možnost iskanja po signaturi, vendar analize sistemskih dnevnikov kažejo, da še med knjižničarji malokdo to možnost uporabi. Namesto iskanja bi katalog lahko v privlačni obliki prikazal sosednje bibliografske zapise tistega, ki ga je uporabnik izbral. Saj morda ravno tisti zapis, ki ga je uporabnik izbral za pregled, ne nudi najboljšega odgovora na njegovo informacijsko potrebo. Tako možnost bi lahko oblikovali tako, da bi si jo lahko uporabnik vključil ali izključil po želji. Podobna personalizacija je že običaj v mnogih informacijskih sistemih.

Naši osebni računalniki imajo čudovite možnosti za grafične prikaze. Mi pa jih le malo izkoriščamo. Večinoma ostajamo pri skromnih ikonah. Grafični prikazi bi morali tudi v katalogih postati pglavitna oblika prenosa sporočila. Ko sva l. 2002, prav tako na posvetovanju ZBDS na Bledu, govorila o implementaciji FZBZ, sva omenila možnost ogleda različnih pojavnih oblik Hugojevega Notredamskega zvonarja (Saye in Šauperl, 2002). Podoben pregled bi lahko podal kronološko zaporedje del nekega avtorja, posebno avtorjev literarnih del. Prav tako bi bil koristen grafični pregled semantičnih odnosov med pojmi, s katerimi opisujemo vsebino dokumentov. Posebej kaže, da je model FZBZ zelo primeren za grafične prikaze.

Nenehno moramo spremljati razvoj spletnih možnosti, posebej tistih, ki jih vključujejo spletne trgovine. Nenehno se moramo spraševati, ali bi njihova vključitev koristila katalogom in njihovim uporabnikom. Nekaj mesecev za tem, ko sva l. 2000 na posvetovanju govorila o katalogih prihodnosti, sva opazila, da je Amazon vključil nekatere od najinih idej. Seveda jih niso mogli ukrasti. Nisva bila edina, ki sva o tem premišljevala. Videti je bilo, da ob branju ustreznih raziskav o navadah uporabnikov in temeljittem premisleku, tudi drugi pridejo do enakih zaključkov.

Toda ugotavljanje kaj lahko naredimo ni ekskluzivna pravica avtorjev Amazonovega vmesnika niti avtorjev pričujočega prispevka. Pravzaprav je to dolžnost nas vseh, tudi bralcev tega prispevka ter uporabnikov knjižnic in katalogov. Midva sva si tokrat prilastila le pravico spodbude k takemu ugotavljanju z nekaj provokativnimi predlogi. Toda o zamislih se ne smemo pogovarjati le med seboj. Posredovati jih moramo odgovornim. Če

nas bodo ti zavrnili, ne smemo obupati, temveč vztrajati in zamisli razglašati tam, kjer se lahko kaj premakne. Le pomislite, kje bi danes bili, če bi Fred Kilgour sprejel negativni odgovor: ne bi bilo OCLC-ja in niti Open WorldCata.

Enako ali celo bolj pomembno pa je, da naredimo tisto, kar je že bilo predlagano. Predstavila sva le nekaj OPAC-ov, ki so naredili velikanski korak v prihodnost. Še veliko je podobnih in vendar so taki napredni OPAC-i le majhen delež vseh OPAC-ov po svetu. Knjižnice se večinoma odzivajo na tisto, kar so izdelovalci OPAC-ov voljni narediti in priskrbeti - ali kar so knjižnice pripravljene plačati za njihovo delo. Kot profesija pa moramo odločneje prevzeti vlogo v vodenju razvoja in zahtevati funkcije, ki jih potrebujejo naši uporabniki, ne le pasivno sprejemati tistega, kar izdelovalci ponujajo. Moramo sesti za volan, ne na zadnji sedež in dovoliti, da drugi vodijo razvoj tistega, kar je za nas najpomembnejše delovno orodje: knjižnični katalog.

NAVEDENI VIRI

1. Bates, M. J. (2003). *Task force recommendation 2.3 research and design review: Improving user access to library catalog and portal information* [online]. Pridobljeno 1.7.2007 s spletne strani: <http://www.loc.gov/catdir/bibcontrol/2.3BatesReport6-03.doc.pdf>
2. Byrum, J. D. Jr. (2005). Recommendations for urgently needed improvement of OPAC and the role of national bibliographic agency in achieving it. V *World library and information congress : 71th IFLA general conference and council, August 14th-18th 2005, Oslo, Norway* [online]. Pridobljeno 1.7.2007 s spletne strani: <http://www.ifla.org/IV/ifla71/papers/124e-Byrum.pdf>
3. Castelli, D. (2006). Digital libraries of the future – and the role of libraries. *Library HI-Tech*, 24 (4), 496-503.
4. Dunsire, G. (2007). RDA and library systems. V *European Library Automation Group - ELAG 2007: Library 2.0, Barcelona* [online]. Pridobljeno 1.7.2007 s spletne strani: <http://elag2007.upf.edu/papers.htm>
5. Gatenby, J. (2007). Accessing library materials via Google and other Web sites. V *European Library Automation Group - ELAG 2007: Library 2.0, Barcelona* [online]. Pridobljeno 1.7.2007 s spletne strani: <http://elag2007.upf.edu/papers.htm>
6. GeaBios. (2006). V *Wikipedia : prosta enciklopedija* [online]. Pridobljeno

12. 7. 2007 s spletne strani: <http://sl.wikipedia.org/wiki/GeaBios>
7. *Guidelines for online public access catalogue (OPAC) displays : final report May 2005.* (2005). München: K. G. Saur.
 8. El-Sherbini, M. in Wilson, A. J. (2007). New strategies for delivering library resources to users: rethinking the mechanisms in which libraries are processing and delivering bibliographic records. *Journal of Academic Librarianship*, 33 (2), 228-242.
 9. El-Sherbini, M. (2007). Open WorldCat and its impact on academic libraries. *Journal of Academic Librarianship*, 33 (1), 56-66.
 10. *Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise : končno poročilo.* (2000). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo.
 11. *Functional requirements for authority data : a conceptual model.* (2007). The Hague : IFLA Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records [online]. Pridobljeno 30. 6.2007 s spletne strani: <http://www.ifla.org/VII/d4/FANAR-ConceptualModel-2ndReview.pdf>
 12. *ISBD(CR) : mednarodni standardni bibliografski opis serijskih publikacij in drugih kontinuiranih virov : revidirani ISBD(S): mednarodni standardni bibliografski opis serijskih publikacij.* (2005). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
 13. Markey, K. (2007). The online library catalog : Paradise lost and paradise regained? *D-Lib Magazine* [online], 13 (1-2). Pridobljeno 30. 6.2007 s spletne strani: <http://www.dlib.org/dlib/january07/markey/01markey.html>
 14. Mcnight, S. (2007). A futuristic view of knowledge and information management. V *European Library Automation Group - ELAG 2007: Library 2.0, Barcelona* [online]. Pridobljeno 1.7.2007 s spletne strani: <http://elag2007.upf.edu/papers.ht>
 15. Pivec, F. (2005). Knjižnice in elektronsko okolje : prihodnost ni več to, kar je bila. V *Informacijski viri in storitve knjižnic v elektronskem okolju : zbornik referatov.* (str. 3-17). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
 16. Riesthuis, G. J. A. in Žumer, M. (2004). FRBR and FRANAR : subject access. V *Knowledge Organization and the Global Information Society.* (str. 153-158). Würzburg: Ergon Verlag.
 17. Šauperl, A. in Saye, J. D. (2005). Opis dokumentov in možnosti za njihov priklic v svetovnem spletu. V *Informacijski viri in storitve knjižnic v elektronskem okolju : strokovno posvetovanje Portorož, 24.-26. oktober 2005.* (str. 95-111). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

18. Saye, J. D. in Šauperl, A. (2002). Wanted: an efficient and user friendly library catalogue. V *Knjižnice in javnost : strokovno posvetovanje, Bled, 14.-16. oktober 2002.* (str. 231-244). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
19. Saye, J. D. in Šauperl, A. (2000). Tradicionalni katalogi v sodobni informacijski družbi. V *Tradicionalni mediji v sodobni informacijski družbi : strokovno posvetovanje, Maribor, 11. do 13. oktober 2000.* (str. 95-107). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
20. Smrekar, U. (2003). *Možnosti za boljše izkoriščanje Univerzalne decimalne klasifikacije v računalniškem katalogu.* Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo.
21. Žumer, M. (2007). Amazon : competition or complement to OPACs. V *European Library Automation Group - ELAG 2007: Library 2.0, Barcelona* [online]. Pridobljeno 1.7.2007 s spletne strani: <http://elag2007.upf.edu/papers.htm>

Predstavljamo vam

kompleten sistem RFID zaščite, samo izposoje in samo vračila gradiva proizvajalca:

BIBLIOTHECA

RFID Library Systems AG

Knjigomati MUNICH različnih oblik in velikosti

			
Knjigomat Geneva	Knjigomat Lucerne	Čitalec nalepk	Zaščitna vrata (enojna ali dvojna)
			
Nalepka s čipom za knjige	Nalepka z dvema čipoma za CD-je	Čitalec za inventuro, iskanje gradiva itd.	Aparat za 24 urno vračilo gradiva

*** Povezava s COBISS sistemom ***

Reference:

Slovenija: Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto, Goriška knjižnica Franceta Bevka, Osrednja knjižnica Kranj, Knjižnica Brežice...

Tujina: Preko 130 knjižnic Evrope, ZDA, Kanadi, Avstraliji, Aziji in na Blžnjem vzhodu

ONLINE KNJIŽNIČNI KATALOGI PRIHODNOSTI¹

ONLINE LIBRARY CATALOGUES OF THE FUTURE

Tanja Merčun

Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo,
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
e-pošta: tanja.mercun@gmail.com

UDK 025.3:004.5

IZVLEČEK

Razvoj spleta, novih trendov in tehnologij spreminja pričakovanja uporabnikov v interakciji z online katalogi. Knjižnični katalogi niso ostali v koraku s spremenjajočim se spletnim okoljem, zaradi česar je vse več nezadovoljnih uporabnikov začelo iskati informacije drugje. Amazon je s svojim uspehom in priljubljenostjo pokazal, kakšnih katalogov si želijo uporabniki in tudi knjižničarji. Namen študije je bil ugotoviti, katere so tiste poteze in funkcije Amazona, ki ga delajo posebnega in mu dajejo prednost pred knjižničnimi katalogi. V juliju 2007 je bila izvedena ekspertna študija, ki je preverjala prisotnost in izvedbo 43 izbranih funkcij v Amazonu in šestih izbranih knjižničnih katalogih ter Amazon primerjala s katalogi. Rezultati so pokazali, da je od Amazona najbolj oddaljen klasični katalog, medtem ko novejši katalogi že počasi vnašajo možnosti, kakršne je moč najti na Amazonu (pogosto tudi v enaki obliki). Zaenkrat noben od katalogov še ne prinaša tako celostne ponudbe kot Amazon, najbolj pa zaostajajo na področju uporabniških profilov in omogočanja aktivne udeležbe uporabnikov pri kreaciji vsebin. Nekaj knjižnic je že na dobri poti, velika večina pa se mora šele podati na pot sprememb.

Ključne besede: Amazon, OPAC, online katalogi, knjižnice, splet 2.0

UDC 025.3:004.5

ABSTRACT

The development of the web, new trends and technologies has changed user expectations and the way they interact with online catalogues. As library catalogues have not kept in touch with the changing online environment, more and more

¹ Prispevek je nastal na podlagi diplomskega dela "Amazon in knjižnični katalogi: podobnosti in razlike" pod mentorstvom izr. prof. dr. Maje Žumer.

unsatisfied users have started to look for information elsewhere. With its success and popularity, Amazon demonstrated what users and also librarians wished the library catalogue looked like. The purpose of the study was to identify the main Amazon features that make it so special and give it the advantage over the library catalogues. In July 2007 an expert study was carried out to investigate the presence and the execution of 43 chosen features and to compare Amazon to library catalogues. The study showed that the traditional library catalogue differed from Amazon the most, while newer catalogues had already begun to incorporate features that can be found in Amazon (often even in the same form as in Amazon). None of the catalogues so far brings the user the complete package of features Amazon does, especially falling behind on user profiles and active participation of users in creation of content. Some of the libraries are already on a good path, but most of them have not yet begun with the transformation.

Key words: Amazon, OPAC, online catalogues, libraries, Web 2.0

1 UVOD

Online knjižnični katalogi so že od svojih začetkov tarča kritik tako knjižničarjev kot uporabnikov. V literaturi (Borgman 1986a, 1996b; Bates, 2003; Novotny, 2004; Yu in Young, 2004) lahko zasledimo graje na račun težke uporabe, neupoštevanja uporabnikovih modelov iskanja, problemov pri iskanju po vsebini, skopih zapisov in zaostajanja za trendi na spletu. Kljub vrsti raziskav, ki so pokazale, kako bi lahko izboljšali uporabnost katalogov, so se spremembe dogajale počasi in le površinsko, veliko idej še vedno ni bilo uresničenih (Borgman, 1996a; Yu in Young, 2004). Večina katalogov je zato še sedaj slabo oblikovanih za naloge odkrivanja in izbire; še najbolj učinkoviti so pri iskanju in pridobivanju zapisov za znano gradivo (Rethinking how ..., 2005). Zanimivo in nekoliko ironično pa je, da več neuresničenih idej za izboljšanje katalogov danes najdemo v spletnih iskalnikih in spletnih knjigarnah.

Popularnost spleta, spletnih iskalnikov in knjigarn je vplivala na mentalne modele uporabnikov, na njihova pričakovanja in vedenje pri uporabi online knjižničnih katalogov (Yu in Young, 2004). Novotny (2004) v svoji študiji na primer ugotavlja, da študenti predpostavljajo, da knjižnični katalog deluje na enak način kot spletni iskalniki in so presenečeni nad ugotovitvijo, da temu ni tako.

2 SPREMEMBE NA SPLETU

Z razvojem spleta in spletnih iskalnikov so online katalogi dobili močno konkurenco, ki je uporabnikom ponudila bolj intuitivno in funkcionalno iskanje ter neposreden dostop do podatkov. Uporabnikom se ni bilo več potrebno prilagajati načinom, na katere so knjižnice opisovale svoje gradivo. Spletni iskalniki in spletne knjigarne so namreč ustvarili nove modele in načine iskanja, ki so iskalni proces naredili lažji in tudi manj izkušenim uporabnikom omogočili, da so našli potrebne podatke, čeprav so bili morda nekoliko manj natančni ali kvalitetni kot tisti, ki bi jih dobili v knjižnici (Sadeh, 2007). In čeprav se uporabniki zavedajo, da je knjižnični katalog bolj organiziran in zanesljiv vir, jih vse več rajši uporablja druga spletna orodja².

Poleg drugačnih načinov iskanja pričakovanja uporabnikov spreminjajo tudi novi trendi na spletu, ki jih mnogi združujejo pod imenom splet 2.0. Tu ne gre toliko za spremembe v tehnologiji kot za spremembo v načinu, kako ljudje uporabljamo internet in se aktivno vključujemo v kreacijo vsebin na internetu (Hinchcliffe, 2006). Bistvo spleta 2.0 je aktivna participacija uporabnika pri ustvarjanju vsebin na internetu in interaktivnost: povezovanje, izmenjava informacij med uporabniki, pogovori, personalizacija in individualizacija hkrati (Abram, 2005). Značilnosti in orodja spleta 2.0 predstavljajo tudi pomemben potencial za knjižnice in online knjižnične kataloge. Koncept knjižnice 2.0 se ukvarja z vprašanjem, kako izkoristiti in uporabiti možnosti, ki jih ponuja splet 2.0 v knjižničnem okolju. Tu gre predvsem za spremembo načina, na katerega knjižnice uporabnikom dostavljajo in nudijo svoje storitve³, za sodelovalno interakcijo med uporabniki in knjižničarji ter aktivno udeležbo uporabnikov pri razvoju knjižničnih storitev.

Zdi se, da sledenje trendom na spletu ni samo priložnost, da knjižnice izboljšajo in obogatijo svoje kataloge, ampak gre pravzaprav za nujo, če želijo enakovredno tekMOVATI z drugimi ponudniki informacij na spletu, med katerimi je tudi Amazon.com (odslej Amazon).

2 Raziskave kažejo (Perceptions of ..., 2005), da že kar 89% študentov svoje poizvedovanje začne preko spletnih iskalnikov (v 62% je to prav Google), le 2% pa preko kataloga.

3 Poudarek je na dostavljanju in nujenju storitev na mestu, kjer se uporabnik nahaja v določenem trenutku. Uporabnik torej ni več prisiljen priti v knjižnični katalog, saj je le-ta vključen v različne aplikacije in se nahaja na mestih, kjer uporabnik išče informacije. Pattern (2007) tak katalog poimenuje "stealth OPAC", kar bi lahko prevedli kot "prikriti OPAC".

3 AMAZON

Amazon že leta velja za enega vodilnih in najbolj vplivnih snovalcev trendov na spletu. Z vztrajnim izboljševanjem funkcij in vmesnika ves čas ponuja nove možnosti in funkcije, že na začetku pa mu je uspelo prenesti značilnosti tradicionalnih knjigarn v svojo spletno knjigarno. Vse zahtevnejši uporabniki so se kmalu začeli spraševati, zakaj mu knjižnični katalogi niso bolj podobni. Za nekatere je prav Amazon postal izhodiščno mesto iskanja in brskanja, katalog pa le orodje, s katerim so preverili dostopnost znanega gradiva v knjižnici. Amazon je s svojim uspehom in priljubljenostjo med uporabniki pokazal, česa si uporabniki želijo in kako bi morali knjižnični katalogi izkoristiti priložnosti, ki jih ponuja razvoj tehnologij in orodij na spletu.

Naklonjenost uporabnikov in pozornost knjižničarjev je Amazon pridobil z učinkovitim iskanjem, dobrim izpisom zadetkov in rezultatov ter obogatitimi zapisi kot tudi z omogočanjem aktivne participacije uporabnikov, personalizacije, uporabniških profilov in drugih sodobnih trendov in orodij. Če izpostavimo nekatere izmed glavnih značilnosti:

- Enostavnost: iskanje je zelo poenostavljeno in podobno spletnim iskalnikom, saj uporabnik vpiše ključne besede v eno samo iskalno okno. Slednje je prisotno na skoraj vseh podstraneh, kar omogoča hitro iskanje, brez nepotrebnega vračanja na izhodiščno stran.
- Iskanje po polnih besedilih: Amazon za veliko število knjig omogoča uporabniku iskanje po celotnem besedilu knjige (Search Inside funkcija).
- Brskanje: poleg iskanja s poizvedbami je omogočena tudi vrsta možnosti za iskanje z brskanjem. Uporabnik lahko začne iskanje z brskanjem po različnih tematikah ali po izvedeni poizvedbi brska po sklopih, v katere so urejeni rezultati. Kot pripomoček za brskanje služijo tudi tematske oznake, priporočila, predlogi itd.
- Predlogi in priporočila: na podlagi analize podatkov (nakupov, celotnih besedil, ipd.) Amazon tvori nove podatke in jih v zapisih ponuja kot predloge in priporočila za uporabnike. Tudi uporabniki s tvorjenjem javnih seznamov lahko prispevajo predloge za nadaljnje iskanje.
- Rangiranje po relevantnosti: tako kot spletni iskalniki tudi Amazon rangira zadetke po relevantnosti, tako da uporabnik med prvimi zadetki najde najprimernejše. Seveda omogoča tudi druge možno-

sti rangiranja, na primer glede na prodajnost.

- Slike naslovnice, kritike, ocene: zapisi v Amazonu so obogateni z vrsto dodatnih vsebin, med katerimi so najbolj znane prav naslovnice knjig, kritike in ocene strokovnjakov in uporabnikov.
- Multimedijske vsebine: v zapise so vključeni tudi avdio in video izseki skladb in filmov, ki si jih uporabniki lahko ogledajo takoj, brez predhodnega nalaganja na računalnik (t. i. streaming). Nekatere filme in nadaljevanke lahko tudi kupijo ali si jih izposodijo v obliki e-medijev, poleg vsega tega Amazon ponuja tudi tedenske podcaste, na katere se lahko uporabnik naroči preko e-pošte. Gre za avdio posnetke, ki uporabniku prinašajo intervjuje z avtorji, glasbeniki, skladbe izbranih glasbenikov, izseke novih izdaj najbolj prodajanih in obetavnih avtorjev ter predstavitev knjig.

Veliko funkcij, predvsem glede iskanja in navigacije, ki jih danes najdemo v Amazonu, je Hildreth predvidel že leta 1988, ko je opisal, kakšna naj bi bila prihodnja, 3. generacija⁴ katalogov. V naslednjih dveh desetletjih so njegovo vizijo raziskovalci nadgradili v skladu z novimi orodji in značilnostmi, ki so se pojavile na spletu, pri čimer je bilo v zadnjih letih največ pozornosti posvečene vključevanju možnosti spleta 2.0 v kataloge in nastanek t. i. katalogov 2.0. Bates (2003) piše, da na Amazonu lahko vidimo uresničeno vsako zamisel, ki se je skozi desetletja pojavila pri raziskovanju in oblikovanju informacijskih sistemov in katalogov.

4 INOVACIJE V KATALOGIH

Pattern (2007) je uvajanje sprememb v kataloge povezal z življenjskim ciklom prevzemanja tehnologije (angl. technology adoption lifecycle) in Mooreovo nadgradnjo tega modela (Slika 1), ki med prvi dve skupini posvojiteljev novih tehnologij in ostale postavi prepad ali brezno (angl. the chasm) - ključno točko, ki odloča o posvojitvi in dolgoročnem uspehu inovacije. Inovatorji in zgodnji uporabniki oz. vizionarji so tiste knjižnice, ki prve vpeljujejo tehnološke novosti. Ali bodo te novosti postale nepogrešljiv del večine katalogov, pa je odvisno od tega, ali jim uspe prečkati prepad.

⁴ Hildreth (1988) glede na razvoj razdeli online kataloge v tri generacije, njegovo delitev pa danes uporablja večina raziskovalcev, ki raziskuje in opisuje razvoj online katalogov. Prva generacija katalogov je obsegala kataloge od nastanka online knjižničnih katalogov v drugi polovici 70-ih let prejšnjega stoletja pa vse do neke srede 80-ih let, ko so se že začeli pojavljati katalogi 2. generacije. Kljub pričakovanju, da bodo kataloge 2. generacije kmalu nadomestili katalogi 3. generacije, kakršne je predvidel Hildreth, pa je več raziskovalcev (Borgman, 1996; Fattahi, 1997; Barbarić, 2003 ter Antelman, Lynema in Pace, 2006) ugotavljalo, da katalogi še vedno ne dosegajo kriterijev, ki jih je za kataloge 3. generacije postavil Hildreth.

Slika 1: Krivulja življenjskega cikla prevzemanja tehnologije (Vir: Rogers, 1967; Moore, 1999)

5 PRIMERJAVA AMAZONA IN KNJIŽNIČNIH KATALOGOV

5.1 METODOLOGIJA

Z ekspertno študijo smo primerjali funkcije in možnosti Amazona s šestimi online katalogi knjižnic. Pri tem smo izbrali en klasičen (COBISS) in pet novejših katalogov, ki predstavljajo inovatorje in zgodnje uporabnike novosti (WorldCat ter katalogi knjižnic Ann Arbor, Queens, Hennepin in Phoenix). Na podlagi pregledane literature o sodobnih trendih in problemih pri uporabi katalogov smo definirali šest osnovnih področij in 43 funkcij oz. značilnosti, ki naj bi jih, po mnenju raziskovalcev, morali vsebovati vsi katalogi. V juliju 2007 smo z ekspertno študijo preverjali prisotnost in izvedbo teh funkcij v Amazonu in šestih izbranih knjižničnih katalogih ter Amazon primerjali s katalogi. Želeli smo ugotoviti, katere so tiste poteze in funkcije Amazona, ki ga delajo posebnega in mu dajejo prednost pred knjižničnimi katalogi. Zanimalo nas je tudi, katere značilnost Amazona lahko najdemo v novejših katalogih, ne pa v tistih bolj klasične narave.

5.2 REZULTATI IN RAZPRAVA

Nekatere knjižnice so že uspele svoje kataloge bolj približati trendom na spletu in s tem tudi samim uporabnikom. Naj izpostavimo le nekatere najbolj opazne spremembe:

- eno samo iskalno okno, v katerega uporabnik vpiše poljubne besede;
- združevanje zadetkov v skupine (npr. glede na predmetne oznake,

- avtorje, tematska obdobja, zbirke in jezik);
- slike naslovnice in celo izseki filmov ali zvočnih knjig v zapisih;
- možnost personalizacije kataloga;
- izposoja e-medijev preko interneta (uporabnik za obdobje dveh tednov prenese zvočne knjige, filme ali knjige na svoj računalnik, po preteku tega obdobja so prenesene datoteke neuporabne in drug uporabnik si lahko izposodi gradivo);
- dodajanje oznak, ocenjevanje in komentiranje prebranih knjig in drugih vsebin ter sestavljanje seznamov knjig s strani uporabnikov samih.

Pregled primerjalnih tabel (Preglednici 1 in 2) pokaže, da so se Amazonu izbrani katalogi v največji meri približali na področju obogatenih vsebin, najbolj pa zaostajajo pri uporabniških profilih in participaciji uporabnikov - dveh pomembnih značilnostih t. i. spleta 2.0 in knjižnice 2.0. Knjižnice naj bi namreč ravno z vpeljevanjem teh dveh področij omogočile bogato družabno okolje, kjer uporabnik lahko sodeluje pri kreaciji vsebin in je udeležen pri razvoju knjižničnih storitev ter se hkrati znotraj virtualne skupnosti povezuje z drugimi uporabniki.

Ugotovimo lahko, da so katalogi, ki so izredno uspešni na nekaterih področjih, hkrati precej neuspešni na drugih. Tako so recimo funkcije katalogov knjižnic Queens in Phoenix povsem primerljive ali celo presegaajo funkcije Amazona na področjih iskanja, izpisa zadetkov in navigacije, hkrati pa kataloga ne izpolnjujeta niti enega kriterija pri participaciji uporabnikov ter le nekaj znotraj uporabniških profilov in drugih trendov. Ravno obratno situacijo pa lahko najdemo pri katalogih knjižnic Ann Arbor in Hennepin, kjer so ravno iskanje, izpis zadetkov in navigacija precej slabši od Amazona, vendar pa, v primerjavi z drugimi, kataloga ponujata bistveno večjo možnost za participacijo uporabnikov in več funkcij v profilu uporabnikov. Hennepin katalog izstopa tudi po vključevanju trendov kot so RSS viri, blogi, e-mediji in podobno. Zdi se torej, da so v nekaterih knjižnicah večjo vlogo pri razvijanju katalogov dali funkcionalnemu iskanju, pri drugih pa so se osredotočili bolj na značilnosti spleta 2.0. če bi torej obe skrajnosti združili bi dobili katalog, ki bi bil že zelo podoben Amazonu. V knjižničnih katalogih torej že vidimo uporabljen velik delež Amazonovih značilnosti, pri čimer pa je potrebno poudariti, da noben od katalogov ne nudi tako celovitega paketa kot Amazon, saj vsak nudi nekoliko specifično in okrnjeno kombinacijo funkcij.

V primerjavi resnično izrazito izstopa katalog COBISS, ki je nastopal kot primer klasičnega kataloga. Med 43 preverjanimi funkcijami in značilnostmi jih je v njem prisotnih le 7 (16%), od tega 4 v zelo omejeni obliki. Šele s primerjavo COBISS-a in drugih katalogov resnično vidimo, kako velik korak so v zadnjih letih naredili nekateri katalogi. Samo za primerjavo naj povemo, da kataloga knjižnic Hennepin in Phoenix izpolnjujeta kar 25 (58%) od preverjenih kriterijev, večino od njih zelo dobro. COBISS ima med vsemi katalogi najbolj kompleksno zasnovano iskanje (z največ polji) in daleč najslabšo navigacijo med zadetki. Prav tako ne omogoča nikakršne participacije uporabnikov in ima zelo malo dodatnih obogatitev zapisov in možnosti v profilu.

Preglednica 1: Primerjava Amazona s knjižničnimi katalogi – 1. del

	Amazon	Knjižnični katalogi					
		A	Q	H	P	W	C
<i>Iskanje</i>							
Hitro iskalno okno na vseh podstraneh	++	-	++	-	++	++	-
Št. iskalnih polj pri enostavnem iskanju	1	1	1	2	1	1	5
Št. omejevalnih polj pri enostavnem iskanju	1	4	0	5	1	0	3
Iskanje z uporabo Boolovih operatorjev	++	++	++	++	+	-	++
Predlogi črkovanja	++	++	++	++	++	-	-
Avtomatsko popravljanje črkovanja	-	-	-	-	++	-	-
Začetek iskanja z brskanjem	++	+/-	+/-	-	++	-	-
Iskanje po celotnih besedilih	++	-	-	-	-	-	-
<i>Izpis zadetkov in navigacija</i>							
Rangiranje po relevantnosti	++	-	++	-	++	++	-
Združevanje v skupine (angl. clusters)	++	+/-	++	-	++	++	-
Fasetna navigacija	+	-	++	-	++	+	-

	Amazon	Knjižnični katalogi					
		A	Q	H	P	W	C
Lokator ali breadcrumbs navigacija	+	-	+/-	-	++	+	-
<i>Obogateni zapisi in priporočilni sezname</i>							
Naslovnice	++	++	++	+	++	+	-
Kritike	++	++	-	++	++	-	-
Povzetki/Anotacije	++	++	++	++	++	-	+/-
Odlomki	++	-	++	++	++	-	-
Kazala	++	++	++	++	++	-	+/-
Polna besedila	++	-	++	++	++	-	-
Predlogi za nadaljnje iskanje	++	+	+	+/-	+	+/-	+/-
Vsebine iz Amazona	/	-	-	++	++	-	-
Seznami novosti in najbolj popularnih, priporočilni sezname	++	+	++	++	++	-	-
Kupljeno/vrnjeno gradivo	-	-	+	+	+	-	-

Legenda: **A** = Ann Arbor District Library; **Q** = Queens Library; **H** = Hennepin County Library; **P** = Phoenix Public Library; **W** = WorldCat; **C** = COBISS ++ zelo dobro; + dobro, z nekaterimi omejitvami; +/- prisotno, a zelo omejeno; - ni prisotno

Preglednica 2: Primerjava Amazona s knjižničnimi katalogi – 2. del

	Amazon	Knjižnični katalogi					
		A	Q	H	P	W	C
<i>Participacija uporabnikov</i>							
Kritike in ocene	++	++	-	+	-	++	-
Komentarji	++	++	-	++	-	-	-
Oznake (angl. tags)	++	++	-	-	-	-	-

	Amazon	Knjižnični katalogi					
		A	Q	H	P	W	C
Seznami	++	-	-	++	-	++	-
Dodajanje vsebine	++	-	-	-	-	+	-
Forumi	++	-	-	-	-	-	-
Priporočila za iskanje	++	-	-	-	-	-	-
<i>Uporabniški profil</i>							
Stalna prijava v sistem	++	++	-	++	-	-	-
Osební podatki	++	-	-	-	-	++	-
Shranjene poizvedbe	-	-	++	-	++	-	-
Zadnje aktivnosti na strani	++	+/-	-	-	-	-	-
Pregled ustvarjenih vsebin in njihovo urejanje	++	++	-	++	-	+	-
Seznami shranjenih naslovov	++	+	-	++	+	++	+/-
Personalizirana spletna stran	++	-	+	+	-	+/-	-
Personalizirana obvestila po e-pošti	++	-	+	++	+	-	+
Personalizirana priporočila	++	-	-	-	-	-	-
<i>Drugi trendi</i>							
RSS viri	+/-	+	++	++	++	-	-
Avdio in video vsebine	++	-	-	++	-	-	-
Blogi	++	++	-	++	-	-	-
E-mediji	++	-	++	++	+	-	-
Neposredna komunikacija	-	-	+	++	-	-	+

Legenda: **A** = Ann Arbor District Library; **Q** = Queens Library; **H** = Hennepin County Library; **P** = Phoenix Public Library; **W** = WorldCat; **C** = COBISS ++ zelo dobro; + dobro, z nekaterimi omejitvami; +/- prisotno, a zelo omejeno; - ni prisotno

Amazon po funkcionalnosti zlahka prištevamo med kataloge tretje generacije, kot jih je opisal Hildreth (1988, 1995). Ob pregledu funkcij in značilnosti, ki jih nudijo analizirani katalogi, pa se končno zdi, da so se tudi nekateri novejši katalogi (Phoenix in Queens) že v veliki meri odmaknili od katalogov druge generacije in so na zelo dobri poti, da postanejo katalogi 3. generacije.

Ob preizkušanju katalogov smo tudi ugotovili, da je samo oblikovanje vmesnika (iskanje, navigacija, izpis zadetkov) pomembnejše od najnovejših trendov, ki jih splet ponuja knjižnicam. Vse aktualne vsebine (kot so na primer ocene in komentarji) namreč slabo pridejo do izraza v zastarelem iskalnem sistemu, ki uporabniku omogoča le malo fleksibilnosti. Zato menimo, da je orodja spleta 2.0 smiselno in potrebno vpeljati šele, ko ima katalog dobro izdelan iskalni sistem oz. da morajo knjižnice najprej razviti kataloge tretje generacije, preden bodo lahko ustvarile kataloge 2.0. Seveda pa bi bilo to razmišljanje potrebno natančneje preveriti z uporabniško študijo, ki bi pokazala, kako uporabniki doživljajo iskanje v obeh tipih katalogov. Zanimivo bi bilo tudi preveriti, ali so nove funkcije in možnosti v novejših katalogih pripomogle k lažji uporabi in k večji naklonjenosti uporabnikov do knjižničnih katalogov ter kakšno je mnenje uporabnikov o možnostih participacije in drugih trendih, ki so jih začeli prevzemati katalogi. Šele odziv uporabnikov namreč pokaže dejansko uporabnost in smiselnost novih storitev.

6 ZAKLJUČEK

Amazon je s svojimi bogatimi vsebinami, preprosto uporabo in možnostjo, da uporabniki sami dodajajo vsebine, sestavljajo sezname in se povezujejo z drugimi uporabniki, ustvaril pravo virtualno skupnost in postal zgodba o uspehu. Vplival je na to, kako uporabniki doživljajo knjižnične kataloge, hkrati pa je knjižnicam odprl nova vrata in jim pokazal, kaj vse lahko uresničijo in kako lahko prav katalog postane jedro knjižnične skupnosti. Na podlagi Amazonove izkušnje sklepamo, da lahko s premišljeno in prijetno oblikovanim vmesnikom ter novimi funkcijami knjižnični katalog postane več kot samo mesto, kjer se uporabniki ustavljajo le, ko iščejo točno določeno gradivo. Lahko se prelevi v spletni portal, kamor bodo prihajali podobno kot v knjižnico: ne le, da bodo poiskali želeno knjigo, ampak da bodo tam preživljali tudi svoj prosti čas, brskali po gradivu, se zabavali, srečevali in izmenjevali znanje in mnenja z drugimi uporabniki.

Inovatorji in zgodnji posvojitelji novosti ali vizionarji kažejo vizijo katalogov prihodnosti. Glede na število neuresničenih idej za izboljšanje katalogov v zadnjih dvajsetih letih pa se zdi, da je največji problem knjižničnih katalogov ravno prepad oziroma "the chasm", ki preprečuje, da bi se inovacije resnično razširile in uveljavile. Morda bodo ravno orodja spleta 2.0, ki omogočajo knjižničarjem in raziskovalcem odprto, enostavno in hitro komunikacijo, pripomogla k večjemu uspehu pri prečkanju prepada in širši posvojitvi idej oziroma funkcij, ki smo jih predstavili v študiji.

NAVEDENI VIRI

1. Abram, S. (2005). Web 2.0 – huh?! Library 2.0, librarian 2.0. *Information Outlook*, 9 (12), 44-46.
2. Antelman, K., Lynema, E. in Pace, A. K. (2006). Toward a 21st century library catalog. *Information Technology and Libraries*, 25 (3), 128-139.
3. Barbarić, A. (2003). Povijesni pregled razvoja OPAC-a. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 46 (3-4), 48-58.
4. Bates, M. J. (2003). *Library of Congress Bicentennial Conference on Bibliographic Control for the new Millennium, Task Force Recommendation 2.3 Research and Design Review: Improving user access to library catalog and portal information, Final Report*. Pridobljeno 10.6.2007 s spletne strani: <http://www.loc.gov/catdir/bibcontrol/2.3BatesReport6-03.doc.pdf>
5. Borgman, C. L. (1986a). Why are online catalogs hard to use? Lessons learned from information retrieval studies. *Journal of the American Society for the Information Science*, 37 (6), 387-400.
6. Borgman, C. L. (1996b). Why are online catalogs still hard to use? *Journal of the American Society for the Information Science*, 47 (7), 493-503.
7. Fattahi, R. (1997). *Chapter 3: the relevance of cataloguing principles to the online environment: an historical and analytical study*. Sydney: School of Information, Library and Archive Studies, University of New South Wales. Pridobljeno 6.6.2007 s spletne strani: <http://profsite.um.ac.ir/~fattahi/CHA3.HTM>
8. Hildreth, C. R. (1988). Online library catalogs as IR systems: what can we learn from research? V *Future trends in information science and technology: proceedings of the silver jubilee conference of The City University's Department of information science*. (str. 9-25). London: T. Gragam.

9. Hildreth, C. R. (1995). *Online catalog design models: are we moving in the right direction?: a report submitted to the council on library resources*. Pridobljeno 10.6.2007 s spletne strani: <http://myweb.cwpost.liu.edu/childret/clr-opac.html>
10. Hinchcliffe, D. (2006, 9. april). *All we got was web 1.0, when Tim Berners-Lee actually gave us web 2.0*. Dion Hinchcliffe Web 2.0 blog. Pridobljeno 4.5.2007 s spletne strani: http://web2.wsj2.com/all_we_got_was_web_10_when_tim_bernerslee_actually_gave_us_w.htm
11. Novotny, E. (2004). I don't think I click: a protocol analysis study of use of a library online catalog in the internet age. *College and Research Libraries*, 65 (6), 525-563.
12. Pattern, D. (2007, 31. marec). *Quick OPAC Survey - update 1*. "Self-plagiarism is style". Pridobljeno 13.7.2007 s spletne strani: <http://www.daveyp.com/blog/index.php/archives/category/opac-survey>
13. *Perceptions of libraries and information resources: a report to the OCLC membership*. (2005). Dublin (OH): OCLC Online Computer Library Center. Pridobljeno 9.4.2007 s spletne strani: <http://www.oclc.org/reports/2005perceptions.htm>
14. *Rethinking how we provide bibliographic services for the University of California: final report*. (2005, 16. februar). UC Bibliographic Services Task Force. Pridobljeno 7.6.2007 s spletne strani: <http://libraries.universityofcalifornia.edu/sopag/BSTF/Final.pdf>
15. Sadeh, T. (2007). *Google, Amazon, and libraries: workshop #1*. European Library Automation Groups (ELAG). Pridobljeno 15.7.2007 s spletne strani: <http://elag2007.upf.edu/workshops/sadeh.pdf>
16. Yu, H. in Young, M. (2004). The impact of web search engines on subject searching in OPAC. *Information technology and libraries*, 23 (4), 168-180.

DRUGI UPORABLJENI VIRI

1. *Amazon.com* (2007). Seattle: Amazon.com. Pridobljeno 15.7.2007 s spletne strani: <http://www.amazon.com>
2. *Ann Arbor District Library catalog*. (2007). Ann Arbor: John Blyberg. Pridobljeno 15.7.2007 s spletne strani: <http://www.aadl.org/catalog>
3. *COBISS/OPAC*. (2006). Maribor: IZUM. Pridobljeno 15.7.2007 s spletne strani: <http://cobiss.izum.si/scripts/cobiss?ukaz=getid&lang=win&lani=si>

4. *Hennepin County Library catalog*. (2007). Huntville: SirsiDynix. Pridobljeno 15.7.2007 s spletne strani: <https://catalog.hclib.org>
5. *Phoenix Public Library catalog*. (2007). Cambridge (MA): Endeca. Pridobljeno 15.7.2007 s spletne strani: <http://www.phoenixpubliclibrary.org>
6. *Queens Library catalog*. (2007). Inwood: TLC. Pridobljeno 15.7.2007 s spletne strani: <http://www.queenslibrary.org>
7. *WorldCat*. (2007). Dublin (OH): OCLC. Pridobljeno 15.7.2007 s spletne strani: <http://www.worldcat.org>

FUNKCIONALNE ZAHTEVE ZA BIBLIOGRAFSKE ZAPISE (FZBZ): KONEC POTI ALI SVETLA PRIHODNOST?

FUNCTIONAL REQUIREMENTS FOR BIBLIOGRAPHIC RECORDS (FRBR): THE END OF THE ROAD OR A BRIGHT FUTURE?

Maja Žumer

Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo,
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
e-pošta: maja.zumer@ff.uni-lj.si

UDK 025.3:004.5

IZVLEČEK

Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise (FZBZ oz. FRBR v angleški različici) je naslov konceptualnega modela bibliografskega sveta, ki ga je pod okriljem IFLA razvila delovna skupina. Študija je bila objavljena leta 1998 in je bila sprejeta z velikim zanimanjem, primerov dejanske uporabe pa je v zadnjih letih malo. Prispevek podaja analizo vzrokov za oklevanje pri večji uporabi modela in predstavlja trenutni razvoj. To je po eni strani pomemben razvoj osnovnega modela pod okriljem Skupine za FZBZ (FRBR Review Group), po drugi pa razvoj 'dopolnilnih' modelov: Functional Requirements for Authority Data (FRAD) in Functional Requirements for Subject Authority Records/Data (FRSAR/FRSAD). FRAD obravnava entitete druge skupine; predlog je trenutno v drugi javni diskusiji in bo verjetno v kratkem sprejet. FRSAR je še v začetni fazi in se ukvarja z entitetami tretje skupine, to je s temami del.

Ključne besede: FZBZ, Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise, konceptualni modeli, razvoj, implementacija

UDC 025.3:004.5

ABSTRACT

Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR) is the conceptual model of the bibliographic universe, developed by a working group under auspices of IFLA. The study was published in 1998 and was a focus of a lot of attention, unfortunately actual implementations of the model are scarce. Obstacles to implementation of FRBR are studied. In addition, current developments are analyzed: Functional Requirements for Authority Data (FRAD) and Functional Requirements for Subject Authority Records/Data (FRSAR/FRSAD). The first focuses on Group 2 en-

tities and works; the report is currently up for the second world-wide review and is expected to be approved soon. FRSAR is still in the first phase of development.

Key words: FRBR, Functional Requirements for Bibliographic Records, conceptual models, development, implementation

1 UVOD

“Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise (FZBZ)” (v izvirniku “Functional Requirements for Bibliographic Records – FRBR”) predstavljajo konceptualni model bibliografskega sveta, ki ga je pripravila delovna skupina pod okriljem IFLE. Končno poročilo je bilo formalno sprejeto leta 1997 in objavljeno naslednje leto (FRBR, 1998). Slovenci se lahko pohvalimo s prvim prevodom sploh, ki ga je pripravila Zlata Dimec (Funkcionalne., 2000).

Težko bi rekli, da model knjižničarjem ni poznan, še vedno pa o njem govorimo kot o ‘novem bibliotekarskem modelu’. Po desetih letih je to seveda najmanj nenavadno. Razlaga se ponuja sama po sebi: zaenkrat obstaja le nekaj eksperimentalnih primerov implementacije modela, od široke uporabe smo še daleč. Večina knjižničarjev model sicer pozna, ga pa doživlja kot nekaj abstraktnega, težkega, teoretičnega in oddaljenega od prakse. Kar ni presenetljivo, saj so trenutna katalogizacijska pravila osnovana na Pariških načelih, torej izhajajo iz okolja listkovnih katalogov. Tudi sedanji računalniški katalogi so v bistvu le sofisticirana digitalna različica klasičnega kataloga, kar je tudi pogost razlog kritike tako strokovnjakov kot uporabnikov (npr. Bates, 2003; Borgman, 1996; University of California, 2005).

2 RAZLOGI ZA OKLEVANJE

Kljub velikokrat poudarjenim prednostim modela FZBZ pa knjižnice in knjižničarji oklevajo. Verjetno k temu prispevajo številni dejavniki in težko jim je določiti prioriteto. Zato naj le naštejemo možne razloge:

- Konzervativnost knjižničarjev

V tem okolju se nam ni potrebno ukvarjati z vrednostnimi ocenami te (morda pretirano poudarjene) lastnosti knjižničarjev. Knjižnice so desetletja ali celo stoletja zbirale gradivo in razvijale orodja za organizacijo tega gradiva in dostop do njega. Zato seveda knjižničarji ne smejo pogosto spreminjati načina svojega dela in s tem ogroža-

ti kontinuitete; konzervativnost je torej pričakovana in potrebna. Seveda pa so nekatere (dobro premišljene) spremembe občasno potrebne, saj le na ta način knjižnice lahko obdržijo visoko raven svojih storitev in ohranijo svoje primerjalne prednosti pred konkurenco drugih ponudnikov informacijskih storitev. Morda je prav zdaj čas za take spremembe.

– Obstoječi katalogi

Milijoni zapisov v sedanjih knjižničnih katalogih so rezultat velikih vlaganj v preteklosti in predstavljajo ogromno vrednost. Povsem nemogoče bi bilo obstoječe kataloge nadomestiti z novimi, ki bi jih ustvarili z rekatalogizacijo vsega gradiva po novih pravilih. Torej je nujno potrebno iz obstoječih podatkov z avtomatskimi procesi izluščiti strukturo v skladu s FZBZ. V zadnjih letih so bila objavljena poročila o več poskusih tako imenovane FZBZizacije (Hegna in Murtomaa, 2002; Hickey et al., 2002). Raziskovalci poročajo o razmeroma dobrih rezultatih, če so obstoječi bibliografski zapisi popolni in konsistentni.

– Knjižničarjem se zdi model FZBZ teoretičen in oddaljen od vsakdanje prakse (Strunck, 1999)

Knjižničarji so pri katalogizaciji navajeni razmeroma podrobnih katalogizacijskih pravil in konkretnih napotkov za njihovo uporabo v praksi in se verjetno niti ne zavedajo, da so tudi ta pravila osnovana na teoretičnih temeljih, ki so bili rezultat obširnih diskusij pred in v času sestanka v Parizu leta 1961. Poznavanje teoretičnih temeljev je v resnici zagotovilo za kvalitetno strokovno delo.

– Obstajajo različne interpretacije posameznih delov modela

Nekatere definicije v študiji so razmeroma splošne in zato omogočajo različne interpretacije. Znane so dolge razprave, ki so se razvile ob definicijah dela in izrazne oblike. Skupina za FZBZ (FRBR Review Group), delovno telo IFLE, ki je zadolženo za podporo in razvoj modela, je ustanovila delovne skupine, ki so (oziroma bodo) predlagale rešitve.

– FZBZ ni podatkovni model

Entitetno-relacijska metodologija je dobro znana in pogosto uporabljena za načrtovanje informacijskih sistemov in podatkovnih modelov, vendar je v primeru FZBZ le metoda za prikaz konceptualnega modela. V študiji je posebej poudarjeno, da model ne podaja nobenih napotkov za konkretno implementacijo.

– Nimamo (še) novih katalogizacijskih pravil

Novih katalogizacijskih pravil res še ni, v pripravi pa so nova angloameriška pravila z naslovom "Resource Description and Access (RDA)", prav tako nova italijanska katalogizacijska pravila, obojna na osnovi FZBZ.

3 NOV ZAGON V ZADNJIH DVEH LETIH

Model FZBZ je bil kmalu po objavi deležen velike pozornosti in središče številnih debat. Potem pa je leti zanimanje začelo popuščati. In ko je bilo že videti, da bo FZBZ ostal le tema pogovorov zelo ozke skupine raziskovalcev, sta dva dogodka v letu 2005 spet vrnila FZBZ pod žaromete. Prvi je bila delavnica¹ "FRBR in 21st Century Catalogs: An Invitational Workshop", ki sta jo v Dublinu v Ohio organizirala OCLC in Skupina za FZBZ. Zbralo se je približno petdeset povabljenih strokovnjakov, ki so razpravljali o odprtih problemih. Med temami so bile obravnava agregatov, pregled definicij entitet, relacije in atributi, implementacija modela in sodelovanje z drugimi okolji.

Drugi dogodek je bila konferenca "Biblioteca Universalis – How to Organise Chaos? FRBR, a New Effort to Organise Content, and Some Practical Applications"², v Järvenpääju na Finskem, organizirana kot predkonferenca k 71. konferenci IFLA v Oslu. Ponovno se je zbralo veliko raziskovalcev in praktikov in rezultat je bila vrnitev zanimanja širše bibliotekarske skupnosti.

Skupina za FZBZ, formalno ustanovljena leto prej, je, tudi kot odgovor na obe konferenci, začela aktivneje delovati tako v svoji promocijski kot razvojni vlogi. Imenovane so bile delovne skupine, ki raziskujejo in iščejo rešitve za konkretne probleme. Delovna skupina za definicijo izrazne oblike je svoj predlog že podala in javna razprava bo, predvidoma, zaključena ob konferenci v Durbanu s potrditvijo predloga. Delovna skupina za agregate pa je s svojim delom šele na začetku. Ukvarja se z antologijami, zbirkami, časniki in podobnimi viri, ki so po svoji naravi kompoziti več odvisnih ali neodvisnih del. To področje je v študiji le delno obravnavano, pa še to ne povsem konsistentno.

4 FZBZ, FRAD IN FR SAR

Na tem mestu bi verjetno lahko razpravljali o primernosti poimenovanj osnovnega in dopolnilnih modelov, a naj to ostane za kdaj drugič.

1 <http://www.oclc.org/research/events/frbr-workshop/default.htm>

2 <http://www.kaapeli.fi/~fla/frbr05/prgr.htm>

V študiji FZBZ je poudarjeno, da je glavni namen obravnava entitet prve skupine (dela, izrazne oblike, pojavne oblike, enote) in da bo podrobnejša obravnava entitet, ki so zdaj opisane v normativnih datotekah, morala še slediti. S tem namenom je bila leta 1999 oblikovana skupina "Functional Requirements and Numbering of Authority Records (FRANAR)"³. Kasneje je ta skupina zožila svoje poslanstvo samo na entitete druge skupine in dela, za obravnavo tretje skupine (tem) pa je bila 2005 imenovana skupina "Functional Requirements for Subject Authority Records (FRSAR)"⁴.

Predlog skupine FRANAR je, pod naslovom "Functional Requirement for Authority Data" objavljen na spletni strani skupine in trenutno v drugi javni obravnavi. Skupina predlaga nekatere dopolnitve k FZBZ, na primer dodaja entiteto rodbina v drugo skupino in predlaga ime kot posebno entiteto in ne le kot atribut drugih entitet.

Skupina FRSAR je še na začetku. Konceptualni model, ki ga predlaga, uvaja splošno entiteto thema in, enako kot v FRAD, poimenovanje kot samostojno entiteto. Predlog za javno razpravo bo po pričakovanju objavljen konec leta 2007.

5 INTEROPERABILNOST V KNJIŽNIČNEM OKOLJU

Za 'preživetje' modela FZBZ je očitno ključna integracija obstoječih bibliografskih zapisov v nove kataloge. Brez jasne in zadovoljive rešitve model ne bo sprejet in v praksi uporabljen. Raziskave, npr. O'Neill (2002) in Hickey et al. (2002), potrjujejo, da implementacija FZBZ ni enostavna, saj so meje med entitetami težko določljive in delno pogojene s kulturnim okoljem, kar je poudarjeno tudi v študiji. Poskusi tako imenovane FZBZizacije, to je avtomatske pretvorbe obstoječih bibliografskih zapisov v obliko po FZBZ, kažejo, da je izrazna oblika najbolj problematična entiteta. V zapisih, ki, kot vemo, opisujejo pojavno obliko na osnovi pregleda enote, namreč ni vedno dovolj informacij o izraznih oblikah, ki so utelešene v njej (na primer podatkov o ilustracijah, spremni besedi itd.). Posebno oviro predstavlja tudi uporaba znanega 'pravila treh' in opuščanje registracije vrste avtorstva ob imenih. Podatki v bibliografskem zapisu so pogosto preskopi ali pa so shranjeni kot nestrukturirano besedilo v opombah in zato ne omogočajo avtomatske obdelave. In nenazadnje, zapisi, ki jih imamo, navadno niso niti popolni, niti povsem konsistentni.

3 <http://www.ifla.org/VII/d4/wg-franar.htm>

4 <http://www.ifla.org/VII/s29/wgfrsar.htm>

Na prvi pogled tudi številke ne govorijo v prid FZBZ: podatki Bennett et al. (2003) kažejo, da ima velika večina del le eno izrazno in eno pojavno obliko. Ocena je, da ima le 20% del, zabeleženih v WorldCat, več kot eno pojavno obliko in le 1% jih ima več kot 7. To bi lahko površno razumeli kot osnovo za ugotovitev, da bo le majhen del kataloga v resnici pridobil s FZBZ. Kar ob takih sodbah navadno spregledamo, je dejstvo, da so ravno dela, za katera obstaja več različic in izdaj tista, po katerih je največje povpraševanje. Kaj je rešitev?

Predlog lahko strnemo v treh točkah:

- Čimprej je potrebno pripraviti nova katalogizacijska pravila. Tako RDA kot italijanska pravila so očitno korak v to smer. Pomembno pa je opozoriti tudi na rezultate serije sestankov strokovnjakov za katalogizacijo, ki pod okriljem IFLE pripravljajo mednarodna izhodišča za katalogizacijska pravila.
- Knjižničarji morajo biti pripravljeni sprejeti tudi ne povsem idealne rezultate FZBZizacije in dopuščati kasnejše popravke. Verjetno sicer ne bomo dovoljevali uporabnikom, da bi neposredno posegali v bibliografske zapise in jih popravljali, pa bi bilo morda vredno omogočiti vnos pripomb in sugestij popravkov ter sodelovalnega označevanja (social tagging). Nekatere knjižnice te storitve, pod imenom Knjižnica 2.0, že omogočajo in s tem spodbujajo aktivno vlogo uporabnikov.
- Nujno je potreben razvoj podatkovnega modela in prototipov uporabniškega vmesnika. Dokler bodo razprave le teoretične, pravega napredka ne bo. Preseči je potrebno začarani krog, v katerem ne moremo prikazati prednosti FZBZ, ker ni delujočih sistemov, teh pa ne more biti brez podatkov v skladu z modelom.

6 INTEROPERABILNOST Z DRUGIMI OKOLJI

V poročilu o modelu FZBZ lahko preberemo, da model enakopravno obravnava vse vrste gradiva. Kljub temu lahko opazimo, da je poudarek na tradicionalnih, v glavnem besedilnih tiskanih virih. Interoperabilnost z drugimi okolji do sedaj ni bila v ospredju. Kljub temu pa ne moremo spregledati, da potrebe po sodelovanju obstajajo, predvsem z drugimi institucijami, katerih poslanstvo je povezano s kulturno dediščino, tj. z arhivi in muzeji.

V tem kontekstu je pomembno delovanje Skupine za harmonizacijo FZBZ in CRM. Conceptual Reference Model (CRM) je konceptualni model muzejskega sveta, ki je nastal pod okriljem ICOM CIDOC (International Council of Museums – International Committee for Documentation). Delovna skupina je skupno telo IFLE in ICOM CIDOC. Knjižnice in muzeji imajo, kljub različnemu osnovnemu poslanstvu, pogosto iste uporabnike in celo iste vrste gradivo. Cilj delovne skupine je zблиževanje obeh modelov z razvojem objektno-orientirane verzije modela FZBZ. Ob tem imamo še dodatne cilje: preverjanje notranje konsistentnosti FZBZ, omogočanje interoperabilnosti in integracije, širitev domene obeh modelov in omogočanje novih uporab v prihodnosti. Prvi osnutek objektno-orientirane verzije FZBZ (FRBR ..., 2007) je že objavljen, uradna različica bo pripravljena do konca leta 2007.

Opozoriti je potrebno še na doslej spregledano možnost uporabe FZBZ izven okolja knjižnic: upravljanje z avtorskimi pravicami. Entitete v FZBZ lahko dobro povezujemo z intelektualnimi pravicami. Če upoštevamo še bogastvo knjižničnih normativnih datotek za osebe in korporacije, je uporabnost za spremljanje intelektualne lastnine očitna.

7 ZAKLJUČEK

Verjetno smo glede FZBZ na prelomnici. Vzporeden razvoj na več področjih je videti ugoden: razvoj novih katalogizacijskih pravil, mednarodni sestanki strokovnjakov za katalogizacijo pod okriljem IFLE (IME-ICC), kjer razvijajo mednarodna katalogizacijska načela, ki bodo nadomestila Pariška načela. Spremljamo razvoj novih prototipov in poskusov FZBZizacije. Po razmeroma počasnem začetku model FZBZ pridobiva na veljavi. Da bi razvoj še pospešili, moramo še posebej poudarjati okoliščine, v katerih je FZBZ še posebej zanimiv: poizvedovanje po distribuiranih bibliografskih zbirkah, na primer veliki vzajemni katalogi ali iskalni portali kot je na primer Evropska knjižnica (The European Library; www.theeuropeanlibrary.org). Pri takih portalih FZBZ ponuja možnost smiselnega grupiranja rezultatov iskanja in uporabniško navigacijo po bibliografskih in normativnih podatkih. Podoben pristop bi lahko uporabili tudi širše pri dostopu do informacij o kulturni dediščini.

NAVEDENI VIRI

1. Bates, M. J. (2003). *Task force recommendation 2.3, research and design review: Improving access to library catalog and portal information*. Pri-

- dobljeno 20.5.2007 s spletne strani: <http://www.loc.gov/catdir/bibcontrol/2.3BatesReport6-03.doc.pdf>
2. Bennett, R., Lavoie, B. in O'Neill, E. (2003). The Concept of a Work in WorldCat. *Library Collections, Acquisitions, and Technical Services*, 27 (1), 49-59.
 3. Borgman, C. L. (1996). Why are online catalogs still hard to use? *Journal of the American Society for Information Science*, 47 (7), 493-503. Pridobljeno 15.6.2007 s spletne strani: http://www-md3.csa.com/ids70/view_record.php?id=8&recnum=19&SID=0e9e72590f1e81c0a9336934a58fef10
 4. *Functional Requirements for Bibliographic Records: final report* (1998). München: KG Saur.
 5. *Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise: končno poročilo* (2000). Ljubljana: Filozofska fakulteta.
 6. *FRBR object-oriented definition and mapping to FRBRer (version 0.8.1, May 2007)* (2007). Pridobljeno 15.6.2007 s spletne strani: http://www.ifla.org/VII/s13/wgfrbr/FRBR_oo_V.0.8.1c.pdf
 7. Hegna, K. in Murtomaa, E. (2002). Data mining MARC to find: FRBR? V *68th IFLA General Conference and Council, August 18th-24th, Glasgow, Scotland* [on line]. The Hague: International Federation of Library Associations and Institutions. Pridobljeno 15.6.2007 s spletne strani: <http://www.ifla.org/IV/ifla68/papers/053-133e.pdf>
 8. Hickey T., O'Neill, E. in Toves, J. (2002). Experiments with the IFLA Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR). *D-Lib Magazine*, 8 (9), September 2002. Pridobljeno 15.6.2007 s spletne strani: <http://www.dlib.org/dlib/september02/hickey/09hickey.html>
 9. *Meetings of Experts for an International Cataloguing Code (IME-ICC)*. Pridobljeno 15.6.2007 s spletne strani: <http://www.ifla.org/VII/s13/index.htm#IME-ICC>
 10. O'Neill, E. (2002). FRBR: Application of the Entity-Relationship Model to Humphry Clinker. *Library Resources and Technical Services*, 46 (4), 150-159.
 11. Strunck, K. (1999). About the use of 'Functional Requirements for Bibliographic Records' in teaching cataloguing. V *IFLA 1999 Bangkok Conference Proceedings (Code Number 1089-131-E)*. Pridobljeno 15.6.2007 s spletne strani: <http://www.ifla.org/IV/ifla65/papers/108-131e.htm>
 12. University of California Libraries. (2005). *"How we provide bibliographic services for the University of California"*. Pridobljeno 15.6.2007 s spletne strani: libraries.universityofcalifornia.edu/sopag/BSTF/Final.pdf

UPORABA KONCEPTUALNEGA MODELA FUNKCIONALNE ZAHTEVE ZA BIBLIOGRAFSKE ZAPISE (FZBZ) V PRAKSI

THE USE OF THE FUNCTIONAL REQUIREMENTS FOR BIBLIOGRAPHIC RECORDS (FRBR) CONCEPTUAL MODEL IN PRACTICE

Jan Pisanski

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

e-pošta: jan.pisanski@nuk.uni-lj.si

UDK 025.3:004.5

IZVLEČEK

Pri Funkcionalnih zahtevah za bibliografske zapise (FZBZ) gre za konceptualni model bibliografskega sveta, ki je luč sveta ugledal pred desetletjem. V njem so prvič predstavljene ključne bibliografske entitete, odnosi med njimi ter njihovi atributi z vidika uporabnikov in njihovih nalog. Kljub zanimanju v knjižničarskih krogih, pa v praksi obstaja le relativno majhno število implementacij tega modela, večinoma gre le za prototipe. V prispevku so predstavljene značilnosti modela, spremlja pa jih razlaga, zakaj se še ni udomačil v knjižnicah in kako bi lahko premostili to vrzel. Na konkretnih primerih implementacij modela v praksi bodo prikazane prednosti in omejitve, pojasnjeno pa bo tudi, zakaj tovrstne rešitve vsekakor sodijo v knjižnice prihodnosti.

Ključne besede: katalogizacija, FZBZ, Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise, konceptualni modeli, bibliografski svet, implementacija

UDC 025.3:004.5

ABSTRACT

Functional requirements for Bibliographic Records (FRBR) is a conceptual model that is a decade old. In it, the key bibliographic entities, relationships and attributes according to users and their tasks are presented for the first time. Although FRBR has stirred some interest, there are only a few implementations of this model, most of them prototypes. Characteristics of the model are presented, followed by an explanation as to why it has not really been adopted and what can be done to bridge that gap. Strengths and weaknesses of the model are explained using some real-life implementations of FRBR, and an argument for further adoption of similar solutions in libraries is given.

Key words: cataloguing, FRBR, Functional Requirements for Bibliographic Records, conceptual models, bibliographic universe, implementation

1 UVOD

Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise (FZBZ; Functional Requirements for Bibliographic Records; FRBR) je naziv, ki je skupen več konceptom. Najprej gre za študijo, ki jo je izvedla študijska skupina pri mednarodni zvezi bibliotekarskih društev in ustanov (IFLA). Gre tudi za naslov končnega poročila te študijske skupine, ki je bil sprejet leta 1997 in objavljen leta 1998. Navsezadnje pa je tako poimenovan tudi konceptualni model bibliografskega sveta, ki je bil rezultat študije, in je predstavljen v poročilu.

FZBZ lahko pomeni velik preobrat v razmišljanju o bibliografskem svetu in prednost v izpolnjevanju uporabniških postopkov, ki jih je identificirala študija FZBZ (najti, identificirati, izbrati, pridobiti gradivo). Vendar sam prevzem modela FZBZ ne pomeni nujno tudi novega načina razmišljanja o katalogih. Vsekakor obstoječi ustroj kataloga ne omogoča razvoja celotnega potenciala računalnikov za bibliografski svet. Omejitve obstajajo v katalogizacijskih standardih in pravilih, ki sicer omogočajo izmenjavo bibliografskih zapisov, ne zagotavljajo pa ustrezne izrabe bibliografskih podatkov, kar knjižnice postavlja na obrobje informacijske panoge. Knjižnice sicer še veljajo za vir zanesljivih in dobro ocenjenih informacij, a so uporabniki prisiljeni v uporabo ne vedno prijaznih katalogov. Uporabniki ravnajo omejeno racionalno, kar je posledica njihovih mnogokrat pomanjkljivih miselnih modelov, in se pogosto odločijo za lažjo, cenejšo ali kakorkoli drugače ugodnejšo rešitev. Zato jih - še posebej v današnjem času hitrega dostopa do informacij - ne moremo prisiliti, da uporabljajo knjižnične kataloge in knjižnice nasploh. Konceptualni model FZBZ vsekakor ima potencial za izboljšanje trenutnega stanja.

2 MODEL FZBZ

Konceptualni model FZBZ predstavlja splošen pogled na bibliografski svet (FZBZ, 2000). Bibliografski svet je celota bibliografskih entitet in odnosov med njimi (Fattahi, 1997). Osnovni elementi modela FZBZ so rezultat logične analize podatkov, ki so značilni za bibliografske zapise. Posamezne entitete so razdeljene v tri skupine. Prva skupina obsega enti-

tete, ki so proizvodi intelektualnega ali umetniškega truda, druga entitete, ki nosijo odgovornost za vsebino, izdelavo in distribucijo ali skrbništvo, tretja pa entitete, ki predstavljajo teme intelektualnega ali umetniškega truda.

Entitete prve skupine po FZBZ so:

- delo,
- izrazna oblika,
- pojavna oblika in
- enota.

Delo je določena intelektualna ali umetniška stvaritev, izrazna oblika je intelektualna ali umetniška izvedba dela, pojavna oblika je fizična izvedba izrazne oblike, enota pa je posamezen primerek pojavnosti oblike.

Potrebno se je zavedati, da FZBZ ni standard, gre le za neobvezni konceptualni model. To pomeni, da je presoja o implementaciji prepuščena avtorjem različnih sistemov. Pričakuje pa se, da se bo model v prihodnosti formalno uvedel v bibliotekarsko prakso v obliki vključevanja ključnih konceptov v katalogizacijska pravila.

3 PREDNOSTI FZBZ

Na prvi pogled morda majhna, a vsekakor pomembna prednost modela FZBZ je, da so prvič podani različni aspekti bibliografskega sveta in njegove uporabe (entitete, postopki). Res je, da je izrazoslovje ponekod neprijetno in celo neintuitivno (s tega vidika so problematične predvsem izrazne in pojavnosti oblike, tudi v angleščini expressions in manifestations). Res je tudi, da je model podan tako ohlapno, da si je določene dele mogoče razlagati na različne načine, in da je dosti odvisno tudi od kulturnih razlik. Toda po drugi strani imamo model, ki omogoča pogovore o zadevah, o katerih se je bilo pred tem modelom zelo težko pogovarjati na visoki ravni, ne da bi za vsakokratno definiranje posameznih konceptov porabili preveč časa.

S tem modelom je zelo jasno tudi nakazana razlika med fizično in intelektualno naravo gradiva. Opozorjanje nanjo nikakor ni novo, vendar je prvič podana eksplisitno in na več ravneh. Do sedaj je potekala katalogizacija na nivoju pojavnosti oblike (iz enote smo sklepali na značilnosti vseh pripa-

dnic iste pojavne oblike). S tem ni čisto nič narobe, če ne bi uporabniki običajno iskali določenega dela ali izrazne oblike. Kolikokrat je za posameznika pomembna konkretna fizična izdaja neke knjige? Nekateri sicer iščejo npr. izdaje, ki so tiskane z večjimi fonti ali pa morda knjige, ki niso fizično pretežke. Toda v večini primerov smo zadovoljni s katerokoli izdajo knjige, če je le v jeziku, ki ga razumemo (izrazna oblika) in ni prestara (običajno v smislu zastarelosti teksta; spet izrazna oblika). Zakaj uporabnika že na začetku zasipati s podrobnostmi, ki ga ne zanimajo?

Po drugi strani pa FZBZ omogoča tudi zelo pregledne prikaze posameznih enot posameznih pojavnih oblik posameznih izraznih oblik nekega dela, o katerih v trenutnih katalogih lahko le sanjamo. Obeta se konec nepregledne množice ne povsem jasno urejenih rezultatov poizvedovanj za končnega uporabnika. Ne le to, v idealnem svetu bi lahko uporabniku omogočili navigacijo skozi bibliografski svet na podlagi odnosov med posameznimi primeri entitet. S tem bi se premaknili od linearnega ustroja računalniških katalogov, ki posnemajo linearni ustroj listkovnih katalogov in prešli v mrežno okolje.

In kaj s FZBZ pridobijo katalogizatorji? Narava njihovega dela naj bi se s FZBZ spremenila iz rutine vestnega upoštevanja pravil v bolj normativno naravnano delo, kjer ne bi bilo podvajanja podatkov. Zakaj ob vsaki novi izdaji Shakespearjevega Hamleta "odkrivati Ameriko", če pa večina podatkov o delu (v smislu FZBZ) že obstaja v katalogu? Seveda to ne pomeni, da lahko mirno povežemo stare podatke z novim zapisom. Potrebna bo velika mera previdnosti in natančnosti, da bodo uporabnikom na voljo čim bolj popolni in natančni podatki.

Zna se zgoditi, da bodo knjižničarji posredno pridobili še na en način. Očitno je, da se vedno več potencialnih uporabnikov knjižnic odloča za alternativne načine (zastonjskega) pridobivanja informacij, predvsem gre za uporabo interneta. Upoštevanje FZBZ lahko posredno vpliva na povečano uporabo knjižnic, z njo pa obstaja manj možnosti za krčenje obsega ali celo zapiranje knjižnic.

4 TEŽAVE Z MODELOM FZBZ

Seveda pa to ne pomeni nujno, da je s konceptualnim modelom FZBZ vse v redu. Ena pritožba je, da modelira trenutno prakso in ne tistega, kar bi

morali početi (LeBoeuf, 2005), pri čemer je mišljena fiksacija na obstoječe elemente bibliografskega zapisa. Po drugi strani pa očitno ne modelira niti trenutne prakse, saj so raziskave so pokazale, da je konceptualni model FZBZ, kot je podan v končnem poročilu, zelo težko prenesti v prakso katalogov (npr. O'Neill, 2002; Hickey, O'Neill in Toves, 2002; Kilner, 2005). Meje med izrazno obliko in delom oziroma med dvema deloma so, kot poudarja tudi končno poročilo FZBZ, tesno povezane s kulturnim okoljem in posledično bibliografskimi dogovori znotraj teh skupnosti.

V praksi pa se je izkazalo za problematično predvsem ločevanje med posameznimi izraznimi in pojavnimi oblikami. Določeni obstoječi konkretni bibliografski zapisi so površni, predvsem ko gre za beleženje oseb z odgovornostjo za izrazno obliko, npr. ilustratorjev, problematično pa je npr. tudi pravilo treh, ko nekateri izmed ustvarjalcev namenoma niso zajeti v bibliografskem zapisu (O'Neill, 2002). Istovetnost izraznih in pojavnih oblik lahko dejansko ugotovimo šele na podlagi podrobnega pregleda konkretnih objektov, ki jih bibliografski zapisi opisujejo, kar pa je seveda zamudno in drago, zato konsistentna implementacija tovrstnih postopkov, ki praktično pomenijo rekatalogizacijo, ne pride v poštev.

Prihaja tudi do neke vrste začaranega kroga, saj sprememb v katalogizacijski praksi ne bo, dokler ne bo dokazana izboljšana učinkovitost, ki jo prinaša FZBZ; seveda pa se ta učinkovitost pokaže lahko v polni meri le s spremenjeno katalogizacijsko prakso. V tem kontekstu bodo morali odgovorni narediti usodni korak brez konkretnih dokazov o popolnosti FZBZ.

Potrebno je tudi poudariti, da je res, da je implementacija FZBZ običajno pomembna le za majhen del kataloga, vendar različne izdaje pomenijo večje povpraševanje, zato gre za ključni del kataloga. Poleg tega imajo odnosi, ki bi lahko bili omogočeni med posameznimi entitetami, potencial za izboljšanje navigacije po celotnem katalogu.

Glede na to, da konceptualni model FZBZ ni preverjen, in ga tudi ne moremo popolnoma preveriti na obstoječih implementacijah, nameravamo v bližnji prihodnosti opraviti raziskavo miselnih modelov bibliografskega sveta, ki jih nameravamo primerjati s podanim konceptualnim modelom (Pisanski in Žumer, 2007).

5 IMPLEMENTACIJE FZBZ

Kljub zgoraj omenjenim težavam pa bomo predstavili nekaj katalogov, ki (vsaj delno) sledijo principu FZBZ. Za take kataloge se je prijel tudi nekoliko pogovoren izraz frbrizirani katalogi. Pri tem je nujno poudariti, da gre za iskanje strukture FZBZ iz obstoječih katalogov in ne za gradnjo novih katalogov. Taka rešitev je ne le cenejša in enostavnejša, temveč v danih razmerah standardizacije z omejenimi predpisi tudi edina možna, če ne želimo izgubiti kompatibilnosti katalogov v prihodnosti. Zato pa je možnost implementacije strukture FZBZ resno omejena, in sicer z obstoječimi podatkovnimi formati, pravili za katalogizacijo ter predvsem z njihovim upoštevanjem v praksi. Drugače povedano, čim bolj so bibliografski zapisi skopi ali nekonsistentni, tem težje je iz njih izluščiti kakršnokoli strukturo.

Seveda katalogizatorji v trenutku kreiranja posameznih zapisov niso imeli razloga, da bi upoštevali možnost preoblikovanja ustroja katalogov. Pri tem je potrebno poudariti, da gre v večini preiskanih primerov za vzajemne zbirke, kar po eni strani napoveduje manjšo konsistentnost in zato zmanjšano uporabnost, po drugi pa predvsem v takih katalogih, kjer je na voljo velika količina podatkov, dejansko lahko pokažemo uporabnost koncepta FZBZ. Gre za zanimiv pojav: večje, ko je število podatkov, večja je zmeda v današnjih prikazih, a obstaja tudi večji potencial za bolj vseobsežen in urejen prikaz, ki pa se zmanjšuje s številom napak v teh podatkih.

V letih od sprejetja končne študije FZBZ je nastala peščica prototipov in tudi delujočih sistemov katalogov, ki (bolj ali manj) upoštevajo konceptualni model FZBZ, npr.:

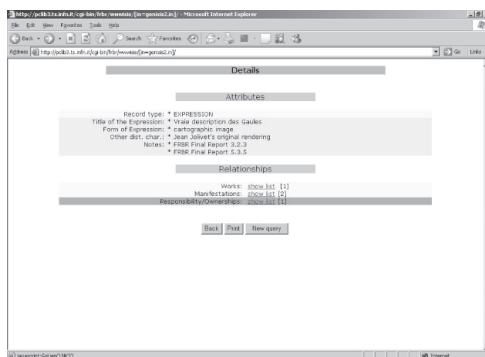
- OCLC FictionFinder
(<http://fictionfinder.oclc.org/>),
- RedLightGreen
(<http://www.redlightgreen.com/>) (prenehal delovati novembra 2006),
- IFPA (ISIS FRBR PROTOTYPE APPLICATION)
(<http://pclib3.ts.infn.it/frbr/wwwisis/FRB2.01/FORM.HTM>),
- AustLit Gateway
(<http://www.austlit.edu.au/>),
- FRBR Display Tool
(<http://www.loc.gov/marc/marc-functionalanalysis/tool.html>),

- VTLS
(<http://www.vtls.com/Corporate/FRBR.shtml>),
- bibliotek.dk
(<http://bibliotek.dk/?lingo=eng>),
- The Library Labs prototype
(<http://1101.nla.gov.au/>),
- Bibliothèque On-line du Réseau de l'Académie Louvain (BORéAL)
(http://bib.sipr.ucl.ac.be/cgi-bin/gw_48_0_3_3c/chameleon?skin=wboreal).

Podrobneje bomo pogledali nekatere izmed njih, pred tem pa moramo poudariti, da je z vidika odnosa med delom in njegovimi izdajami aktualno predvsem zbiranje vseh izdaj pod okriljem enega dela, oz. lociranje vseh izdaj nekega dela na podlagi podane ISBN številke ene izmed njih. Trenutno sta v ospredju dve tovrstni storitvi: OCLC-jev xISBN, ki deluje na podlagi avtomatskega razpoznavanja izdaj nekega dela iz obstoječih bibliografskih zapisov, in thingISBN, ki ga ponuja spletno mesto LibraryThing, kjer izdaje nekemu delu po svoji presoji pripišejo zagnani uporabniki. Raziskave (Denton, 2007) so pokazale, da imata oba pristopa svoje pomanjkljivosti, v teoriji pa bi najboljše rezultate dobili, če bi oba združili. Nekaj manj znana in trenutno le lokalno uporabna je rešitev oISBN, ki deluje le v okviru inovativnega okolja Evergreen.

5.1 IFPA (ISIS FRBR PROTOTYPE APPLICATION)

(<http://pclub3.ts.infn.it/frbr/wwwis/frm2.01/form.htm>)

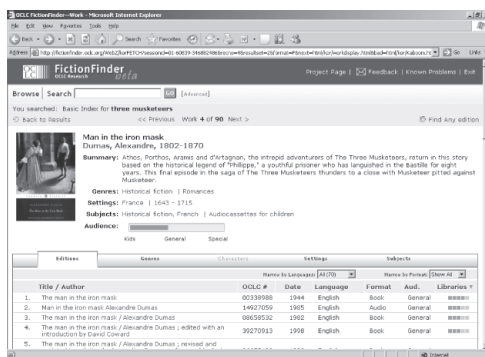
Slika 1: Zaslonska slika prikaza strukture FZBZ v IFPA

IFPA je že po imenu prototip, ki se strogo drži definicij (edini tak primer

na svetu) in primerov v končnem poročilu FZBZ. Način poizvedovanja je nekoliko nenavaden (npr. iskanje po posameznih entitetah FZBZ od uporabnika zahteva zelo dobro poznavanje konceptov), prikaz rezultatov pa zahteva nepotrebno veliko klikanja, ker so odnosi prikazani zelo eksplicitno. Način prikaza tudi ne omogoča pregleda nad vsemi potrebnimi podatki, npr. da ugotovimo naslov in avtorja dela, katerega pojavno obliko smo našli potrebujemo vsaj tri klike. Da bi ugotovili ali ima naša knjižnica na voljo vsaj eno enoto katerekoli pojavne oblike katerekoli izrazne oblike nekega dela, ki ga iščemo po avtorju (npr. če želimo izbrati knjigo nekega avtorja, ki je še nismo prebrali), potrebujemo vsaj 9 klikov! Morda je taka rešitev dobra za poučevanje konceptov FZBZ, ni pa za praktično uporabo, kar priznava tudi sam avtor prototipa, Tržačan Roberto Sturman (2005).

5.2 OCLC FICTIONFINDER

(<http://fictionfinder.oclc.org/>)

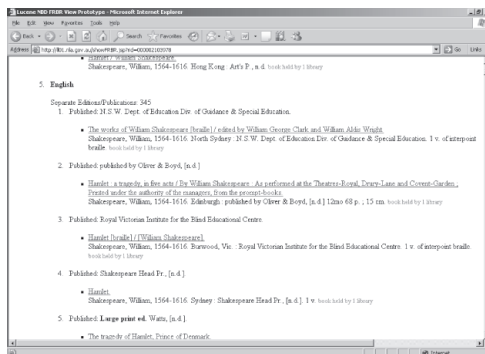

Slika 2: Zaslonska slika prikaza strukture FZBZ v OCLC FictionFinder

Gre za prototip, ki *frbrizira* zapise iz nekaj mesecev stare verzije največjega vzajemnega kataloga WorldCat, zajema pa le leposlovna dela. Prikaz v tem sistemu izpusti raven izrazne oblike, kar pomeni dolge sezname (slabo razločljivih) pojavnih oblik za dela z mnogo izdajami (možno je sicer omejiti zapise po kriterijih kot sta jezik in oblika). Ponuja kar nekaj zanimivih rešitev, npr. agregiranje podatkov o delu iz posameznih zapisov; omogočanje iskanja po literarnih junakih ali kraju in času dogajanja itd., zavedanje, da je uporabnikom običajno pomembno delo in ne izdaja (možnost *Find any edition*)... Po drugi strani pa je preveč orientiran na delo in po nepotrebnem zanemarja nekatere klasične prvine katalogov, ki so povezane s posameznimi pojavnimi oblikami, npr. ne da se iskati po založniku.

5.3 THE LIBRARY LABS PROTOTYPE

(<http://l101.nla.gov.au/>)

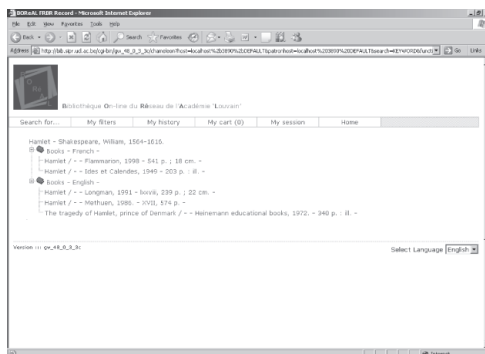

Slika 3: Zaslonska slika prikaza strukture FZBZ v The Library Labs Prototype

Avstralski prototip, osnovan na ANDB (Australian National Bibliographic Database), ki preizkuša marsikatero novost, pri čemer je FZBZ glede na način dostopanja očitno v ozadju. Do drevesa s strukturo FZBZ namreč lahko dostopamo le preko posebne povezave pri podrobnejšem prikazu posameznih pojavnih oblik, ki so rezultati poizvedb v začetnem iskanju. V primerjavi z drugimi sistemi je prikaz drevesa precej statičen (drevesa ni mogoče skrčiti), kar pri obsežnih drevesih močno zmanjšuje preglednost, še posebej, ker so meje posameznih entitet v prikazu slabo vidne. Po drugi strani pa je uporabniku pri takem prikazu prihranjeno dodatno klikanje. Sicer sistem ponuja več ravni kot jih predvideva FZBZ (tudi raven superdela kot neke vrste povezovalnega elementa med npr. knjigo in filmom), ki pa ne sovpadajo popolnoma z ravnmi FZBZ (npr. kriterij za različnost del je oblika, kriterij za različnost izraznih oblik je jezik...). Zanimivo je tudi to, da entitete do ravni pojavnne oblike niso poimenovane, tako da jih identificiramo lahko le kot skupek entitet na nižjem nivoju. Zato se na njih tudi ne moremo sklicevati, kar pa v prototipu niti ni potrebno, saj do (super)del ne moremo priti s poizvedovanjem.

5.5 BIBLIOTHÈQUE ON-LINE DU RÉSEAU DE L'ACADÉMIE LOUVAIN (BOREAL)

(http://bib.sipr.ucl.ac.be/cgi-bin/gw_48_0_3_3c/chameleon?skin=wbo-real)

Šlika 5: Zaslonska slika prikaza strukture FZBZ v BOREAL

Gre za prvi pravi katalog visokošolske knjižnice (belgijske Académie Louvain), ki (vsaj delno) sledi modelu FZBZ. Omogoča ga podjetje VTLS, ki je edini večji komercialni ponudnik knjižničnih računalniških sistemov, ki podpira *frbrizacijo*. Tudi tukaj so izrazne oblike izenačene z jezikom (in tipom gradiva), problem pa je tudi v tem, da je *frbriziran* samo majhen del kataloga. Tako je konsistentna uporaba kataloga praktično onemogočena. Drugače sistem omogoča krčenje in prikazovanje rezultatov, kar pa pri majhnem številu *frbriziranih* zapisov ni nujno najbolj potrebno.

5.6 KAJ PA SLOVENIJA?

Na tem mestu je potrebno poudariti, da potekajo tudi že prvi koraki pri *frbrizaciji* v Sloveniji. Gre za *frbrizacijo* slovenske bibliografije in njeno primerjavo s *frbrizacijo* norveške bibliografije, ki jo izvajata dr. Trond Aalberg (Norveška) in dr. Maja Žumer (Slovenija). Zaenkrat kaže, da bi utegnili podatki biti dovolj dobri in konsistentni, da bi lahko (vsaj delno) ločili tudi med izraznimi oblikami.

5.7 OPAŽANJA O IMPLEMENTACIJAH

Po eni strani večina implementacij ponuja izboljššan pregled nad pojavnimi oblikami nekega dela, po drugi strani pa se večina tudi ne drži popolnoma modela FZBZ. Odločitve o tem izhajajo tako iz ovir obstoječe

katalogizacijske prakse kot tudi iz zavestnih odločitev posameznih pionirjev o tem, kaj naj bi bilo uporabniku bolj prijazno. Pionirski poizkusi ne prinašajo vseh novosti, ki bi jih lahko pričakovali od FZBZ, predvsem pa še niso izpostavljeni odnosi med posameznimi entitetami. Očitna je tudi različnost pristopov k *frbrizaciji* in k prikazom dreves FZBZ. Pri tem utegejo biti bolj uporabni tisti prikazi, ki omogočajo krčenje in raztegovanje prikazov rezultatov po volji uporabnika.

6 ZAKLJUČEK

Z veliko količino izdanih publikacij se manjša uporabnost prikazov rezultatov v katalogih. Računalniški katalogi, ki še vedno delujejo po linearnem principu listkovnih katalogov, sami po sebi ne omogočajo prikazov, ki jih končni uporabniki potrebujejo za izvajanje svojih nalog. S konceptualnim modelom bibliografskega sveta se odpira možnost za bolj pregledne prikaze bibliografskih entitet in relacij med njimi. FZBZ idealno omogoča kataloge, kjer se podatki ne podvajajo, in knjižnice, kjer je večina katalogizacije usmerjena v normativno kontrolo na vseh ravneh. Tak sistem dela pa omogoča tudi prikaze, ki so bolj popolni, pregledni in uporabniku bolj prijazni kot pri večini današnjih katalogov. Pri tem se delo katalogizatorjev spremeni iz rutinskih postopkov, ki so usmerjeni v odlično poznavanje katalogizacijskih pravil, v intelektualno bolj intenzivne postopke, ki zahtevajo razumevanje celotnega bibliografskega sveta, kar ima za končne uporabnike le pozitivne učinke. Po drugi strani pa je težko predvideti, kakšen vpliv bi imela popolna *frbrizacija* na obremenitev delavcev v knjižnici in stroške knjižnic.

A *status quo* se zdi nesprejemljiv, saj današnji uporabniki niso nujno osredotočeni le na optimalno kvaliteto pridobljenih informacij, temveč na optimalno rešitev z vidika časa, denarja in kvalitete. Drugače povedano, z vidika uporabnikov je alternativ knjižnicam več kot dovolj. Nihče ne bo prepričal uporabnikov, da jim knjižnice ponujajo kvalitetnejšo rešitev kot internet, če ne bodo dobili negativne povratne informacije o slabih internetnih virih. Očitno je, da vsaj v večini primerov te povratne informacije ni. V nekaterih primerih je dovolj nepopolna informacija, lahko pa tudi internet omogoča enako kvalitetno informacijo kot knjižnica. Še več, knjižnična orodja, ki so mnogokrat prvi in edini stik uporabnikov s knjižnico, so lahko tako neprijazna, da uporabnike odvrnejo od nadaljnje uporabe knjižnice in jih praktično silijo k uporabi, vsaj z vidika uporabnikov, mno-

go prijaznejšega interneta. To pa povzroči, da se posamezniki ne zavedajo, da lahko knjižnica ponudi več kot njeni konkurenti in da so lahko informacijsko nepismeni, v smislu ločevanja zrnja od plevela. Težava, kot je na splošno ugotovil že Norman (1998) v svoji znameniti knjigi *The Design of Everyday Things*, ne tiči v uporabnikih, temveč v pomanjkljivem ustroju sistemov.

Poizkusi *frbrizacije* so nazorno pokazali, da v obstoječih katalogih obstajajo mnoge napake in nekonsistentnosti. Razlogi zanje tičijo v ustroju katalogov, naravi gradiva ter tudi občasnih lapsusih katalogizatorjev, ki so kljub vsemu le ljudje, pa čeprav imajo take ali drugačne šole ali licence. A po drugi strani končni uporabniki prav na podlagi zunanje predstavitve knjižnic presojujejo o njihovi kvaliteti. V takih razmerah je uporabnike težko prepričati, da so knjižnice vredne njihovega zaupanja. Z morebitnim osredotočenjem na posamezne bibliografske entitete in normativno delo, bi pridobili na kvaliteti zapisov. Z manj podvajanja dela bi prišlo do večje osredotočenosti na kvaliteto zapisov, kjer bi svojo vlogo odigrali tudi uporabniki, ki jih trenutno v knjižničarskem svetu prevečkrat obravnavamo le kot ignorante, ki bi jih bilo potrebno podučiti, namesto da bi izkoristili njihovo nedvomno znanje. Marsikateri uporabnik knjižnice bi z veseljem opozoril na napako v katalogu, če bi ga k temu spodbudili.

Zanimivo, a iz strogo knjižničarskega vidika tudi dvomljivo, rešitev tega problema je nakazalo spletno mesto LibraryThing (<http://www.librarything.com/>). Ta projekt, ki sicer ni bil navdihnjen s FZBZ, a ima podobno zasnovo, namreč omogoča uporabnikom samim, da popravljajo napako identificirane skupine bibliografskih entitet. Po eni strani je res, da se s tem izgubi nadzor nad pravilnostjo podatkov, a po drugi strani nam O'Neill (2002) primer jasno kaže, da z vidika uporabnosti za končne uporabnike tudi domnevno avtoritativni obstoječi podatki v katalogih niso idealni in ne bodo idealni tudi, če izvedemo *frbrizacijo*. Drugače povedano, ali bi bili popravki uporabnikov, ki (zastonj!) urejajo napake, ki izhajajo iz obstoječih zapisov, ne da bi spreminjali bibliografske podatke, res toliko manj zanesljivi od potrjeno nezanesljivih računalniških grupiranj podatkov, katerih popravki s strani bibliotekarjev so dokazano dragi in zamudni? Vsaj primer velike uspešnosti in razširjenosti Wikipedie (en.wikipedia.org/), ki deluje po podobnem principu, kaže, da so uporabniki informacij (vsaj izven akademske sfere) zadovoljni z neavtoriziranimi rezultati, po drugi strani pa lahko čutijo tudi večjo pripadnost skupnosti.

Kompromis, ki bi utegnil biti sprejemljiv za bibliotekarsko skupnost, je, da bi uporabniki ob iskanju ugotovljene nedoslednosti predložili knjižničarjem (npr. v obliki anotacije), ti pa bi potem po svoji presoji ustrezno ukrepali. Ta rešitev je sicer še vedno draga in zamudna za knjižnice, a vsaj del dela knjižničarjem pri izboljšanju delovanja katalogov vseeno privarčuje. Seveda pa resna aplikacija takega pristopa zahteva dovolj veliko število zainteresiranih uporabnikov.

Seveda bi bilo trditi, da je lahko en konceptualni model rešitev za težave moderne knjižnice, iluzorno. Po drugi strani pa prav sprejem FZBZ lahko pomeni prvi korak k pridobitvi ugleda, zaupanja in predvsem uporabnikov. Ne smemo namreč pozabiti, da financerji v večini primerov komaj čakajo, da knjižnicam odtegnejo denar, npr. sklicujoč se na povečano uporabo interneta za pridobivanje informacij.

Čeprav, kot smo videli, implementacije katalogov, izdelanih po principu FZBZ, ne ponujajo nujno uporabniku najbolj prijaznih prikazov, predvsem zaradi obstoječe katalogizacijske prakse, pa so ti prikazi še vedno v marsičem boljši od prikazov dosedanjih katalogov. *Frbrizirani* katalogi s seboj prinašajo mnogo prednosti, ki jih ponuja konceptualni model bibliografskega sveta: urejenost, enostavnost uporabe in strukturiran pregled nad celotnim bibliografskim svetom.

NAVEDENI VIRI

1. Denton, W. (2007). Comparing xISBN and thingISBN. *The FRBR Blog*. (23.3.2007). Pridobljeno 21.6.2007 s spletne strani: <http://www.frbr.org/2007/03/23/comparing-xisbn-and-thingisbn>
2. Fattahi R. (1997). *The relevance of cataloguing principles to the online environment: an historical and analytical study*. Doctoral thesis. Sydney: University of New South Wales. Pridobljeno 5.3.2006 s spletne strani: <http://profsite.um.aci.ir/~fattahi/thesis1.htm>
3. *Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise: končno poročilo* (2000). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo.
4. Hickey T. B., O'Neill, E. T. in Toves, J. (2002). Experiments with the IFLA Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR). *D-Lib Magazine*, 8 (9). Pridobljeno 15.12.2006 s spletne strani: <http://www.dlib.org/dlib/september02/hickey/09hickey.html>

5. Jepsen, E. T. (2007). *Bibliographic relations*. Pridobljeno 21.6.2007 s spletne strani http://ru.is/kennarar/thorag/cataloguing2007/Erik_Thorlund_Jepsen.ppt
6. Kilner, K. (2005). The AustLit Gateway and Scholarly Bibliography: A Specialist Implementation of the FRBR. *Cataloging & Classification Quarterly*, 39 (3-4), 87-102.
7. Le Boeuf, P. (2005). FRBR: Hype or Cure-All? Introduction. *Cataloging & Classification Quarterly*, 39 (3-4), 1-14.
8. Norman, D. (1998). *The Design of Everyday Things*. London: MIT Press.
9. O'Neill, E. T. (2002). FRBR: Application of the Entity-Relationship Model to Humphry Clinker. *Library Resources and Technical Services*, 46 (4), 150-159.
10. Pisanski, J. in Žumer, M. (2007). Mental Models and the Bibliographic Universe. V *Users and Use of DL & Economics of Digital Libraries: Libraries in the digital age, May 28 – June 02 2007, Dubrovnik and Mljet, Croatia: organized by Faculty of Philosophy, University J. J. Strossmayer in Osijek, Croatia [and] Rutgers University, New Brunswick, NJ, USA* (str. 69-76).
11. Sturman, R. (2005). Implementing the FRBR Conceptual Approach in the ISIS Software Environment: IFPA (ISIS FRBR Prototype Application). *Cataloging & Classification Quarterly*, 39 (3-4), 253-270.

EBSCO

→ Periodika

→ Elektronske revije

→ Zbirke elektronskih revij

→ Elektronske knjige

→ Podatkovne zbirke

→ **Enostavna pot do
informacijskih virov**

PREDMETNO OZNAČEVANJE NA RAZPOTJU : S PREDMETNIMI NIZI ALI BREZ NJIH

SUBJECT CATALOGUING AT THE CROSSROADS : WITH OR WITHOUT SUBJECT HEADING STRINGS

Alenka Šauperl

Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo,
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
e-pošta: alenka.sauperl@ff.uni-lj.si

Darija Rozman

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
e-pošta: darija.rozman@nuk.uni-lj.si

UDK 025.43.036

IZVLEČEK

Katalogizacija knjižničnega gradiva, kamor sodi tudi vsebinska obdelava, črpa svoje teoretske osnove iz desetletij listkovnih katalogov. Premislek o možnostih uporabe v računalniškem okolju je v slovenskem vzajemnem katalogu vplival na nastanek Spletnega splošnega slovenskega geslovnika (SSSG) in Splošnega geslovnika COBISS.SI (SGC), ki temeljita na različnih teoretskih osnovah. Pri pregledu obeh geslovnikov se pojavljata vsaj dve veliki vprašanji: 1.) Ali naj bo sodobni geslovník prekoordiniran ali postkoordiniran? in v zvezi s tem 2.) Kako tvoriti enostavne oziroma sestavljene predmetne značnice? Na primerih SSSG, SGC, Library of Congress Subject Headings (LCSH) in Faceted Application of Subject Terminology (FAST) so predstavljene razlike med pre in postkoordiniranimi sistemi predmetnega označevanja. Odločitev, ali izbrati pre ali postkoordinirani sistem predmetnega označevanja sploh ni enostavna in tudi ne edina odločitev, pred katero so katalogizatorji. Spremljati jo mora odločitev o delovanju kataloga kot celote, vključno z normativno kontrolo in uporabniškim vmesnikom. Najnovejši trendi v svetu silijo sodobne knjižnične online kataloge v spremembe, saj bodo le posodobljeni OPAC-i lahko most do knjižničnih zbirk in tako konkurenčni komercialnim iskalnikom.

Ključne besede: vsebinska obdelava, geslovníki, predmetne oznake, semantika, sintaksa, prekoordiniranost, postkoordiniranost, normativna kontrola, uporabniki, bibliotekarji

UDC 025.43.036

ABSTRACT

Theoretical foundations of subject cataloguing system are from decades of card catalogues. Their application in online catalogues in Slovenia initiated the development of two subject headings languages: Slovenian Subject Headings on the Web (Spletni splošni slovenski geslovnik; SSSG) and General subject headings COBISS.SI (Splošni geslovnik COBISS.SI; SGC). The two subject heading languages have different theoretical foundation. The differences provoke two questions: 1.) Should a contemporary subject heading language be pre- or postcoordinated? and 2.) How should main subject headings be constructed? The differences between pre- and postcoordinated systems are shown by explaining theory and by providing examples from SSSG, SGC, Library of Congress Subject Headings (LCSH) and Faceted Application of Subject Terminology (FAST). Librarians are faced with the decision for pre- or postcoordination. This decision is neither simple nor isolated. The system supporting the library catalogue, authority control and similar need to be planned in coordination. New trends on the World Wide Web are challenging libraries and forcing them to change their services. If contemporary catalogues are to be the bridge between library resources and their users, libraries need to find ways to be more attractive than commercial information providers.

Key words: subject cataloguing, subject heading lists, subject headings, semantics, syntaxis, precoordination, postcoordination, authority control, users, librarians

1 UVOD

V Sloveniji je skrajni čas, da poenotimo sistem predmetnega označevanja in naredimo prvi korak v smeri normativnega sistema, ki bi bil uporaben ne le v knjižnicah, temveč tudi v muzejih, arhivih in podobnih ustanovah, kjer se ukvarjajo z urejanjem dokumentov ter v širši javnosti, ki sodeluje na internetu. Kot izhodiščna geslovnika - seznama tematskih predmetnih oznak - sta v razvoju dva sistema: Nukov Spletni splošni slovenski geslovnik (SSSG) (SSSG, 2007) in Izumov Splošni geslovnik COBISS.SI (SGC) (SGC, 2007). Prvi v svojih pravilih omogoča predmetno označevanje s predmetnimi nizi ali brez njih. Drugi, za katerega navodila še niso izdana, v predstavitev napoveduje popolnoma postkoordiniran pristop, nobenih predmetnih nizov torej. V svetu se zaradi številnih možnosti na spletu pojavljajo želje po poenostavitvi sistemov za predmetno označevanje. Predvsem tistih, ki vsebujejo zapleteno sintakso, to je zahtevna pravila za sestavljanje predmetnih nizov. Kaže se potreba, da bi normativne sisteme lahko razen knjižničarjev

pri obdelavi knjižničnega gradiva uporabljala tudi širša javnost, da bi z nji mi opisovala vsebino dokumentov objavljenih na spletu. To bi pomenilo, da lahko učinkoviteje iščemo tako v knjižničnih katalogih kot na svetovnem spletu, ker bi bila terminologija vsebinskega opisa poenotena.

2 DEFINICIJE POJMOV

IFLA je leta 1999 objavila definicije za nekatere osnovne izraze, ki jih uporablja v prispevku: **“subject heading language”** in **“subject heading”**. Pri prevajanju teh dveh pojmov slovenska strokovna javnost ni skladna. Prva avtorica **“subject heading language”** prevaja kot **“geslovník”**, druga pa kot **“sistem za predmetno označevanje”**. Zalokar (2006) navaja, **“da se bo Splošni geslovník COBISS.SI uporabljal kot skupni jezik za predmetno označevanje”**. Če je **“subject heading”** **“predmetna oznaka”**, potem je **“subject heading language”** **“sistem za predmetno označevanje”**. Če je **“subject heading”** **“geslo”**, potem je **“subject heading language”** **“geslovník”**. A s to odločitvijo, da sta pojma **“geslo”** in **“predmetna oznaka”** sinonima, se najbrž ne morejo strinjati vsi kolegi. Zlasti ne tisti, ki so še delali z listkovnimi katalogi. Takrat se je izraz **“predmetno geslo”** uporabljal za današnji **“predmetni niz”**. Meniva, da je izraz **“predmetna oznaka”** zelo ustrezen prevod pojma **“subject heading”**. Tudi v anglo-ameriški literaturi se pojem **“subject heading string”**, ki pomeni **“predmetni niz”**, zelo nedosledno uporablja in ponavlja se niz poimenuje kar **“subject heading”**. Tudi pri nas se je ta dvojni pomen že uveljavil, saj **“predmetna oznaka”** pomeni tako posamezni pojem, torej **“predmetno oznako”** samo, kot tudi predmetni niz. Meniva, da je izraz **“jezik za predmetno označevanje”** manj primeren, kot se nama tudi ne zdi primerno, da so pri IFLI povsem spregledali stara in uveljavljena izraza **“subject heading list”** in **“subject heading system”**. Predlagava, da se pri prevodu teh izrazov ne zgledujemo po nedoslednostih v anglo-ameriških dokumentih, temveč da raje ostanemo pri svojih uveljavljenih izrazih. Vsebinske oznake delimo na predmetne in klasifikacijske oznake. Predmetne oznake pa lahko prihajajo iz različnih sistemov za predmetno označevanje: geslovníkov ali tezavrov. Če pojem prihaja iz geslovníka, se imenuje geslo ali predmetna oznaka, če prihaja iz tezavra, se imenuje deskriptor.

Fasete so podobno problematičen pojem. Naši starejši kolegi se s tem pojmom, ki se pojavlja v novejši literaturi, navadno ne strinjajo. Čeprav je fasetska struktura ena od pglavitnih značilnosti Univerzalne decimalne klasifikacije (UDK) od njenih začetkov leta 1895 in so se vse generacije bibliotekarjev

v Sloveniji z njo srečevale od uvedbe UDK leta 1948 (Slovenska..., 2006). Faseta pomeni brušeno ploskev kristala, npr. dragulja v prstanu. V knjižničarstvu in informacijski znanosti pa od 1933, ko je Ranganathan objavil svoj klasifikacijski sistem, pomeni vsebinske sklope. Pri UDK bi fasete bile: tema (npr. knjižničarstvo, 02), kraj (npr. Slovenija), čas (npr. 1950 do 1990) in oblika dokumenta (npr. zgodovinski pregled). Zelo lepo se fasete vidijo v novi skupini 2 za teologijo in verstva. Tu so fasete posebni privesni vrstilci, npr. -1 filozofija in teorije vere ali -2 verski spisi, ki jih lahko uporabljamo pri vseh religijah za izražanje istega koncepta, npr. filozofije krščanstva ali islama oz. Biblije ali Korana. Pri predmetnih nizih fasete prav tako pomenijo vsebinske sklope. Pojme združujemo v sklope, ki izražajo tematiko, obravnavani čas ali kraj, ciljno publiko in podobne vsebinske vidike dokumenta. O enakih vsebinskih sklopih pri vsebinski obdelavi piše že Avgust Pirjevec (1940).

V slovenskih publikacijah se je prevajanje angleških izrazov **“precoordinated system”** in **“postcoordinated systems”** pojavljalo v različnih oblikah: npr. predhodna in naknadna usklajenost. Odločili sva se za izraza, “prekoordinirani” in “postkoordinirani” sistemi, ker se je tako uveljavilo v pogovorih med nama in najinimi sodelavci. Vendar je odločitev negotova, saj ju Angleško-slovenski slovar bibliotekarske terminologije (Kanič, 2002) prevaja kot “prekoordinatni” in “postkoordinatni sistemi”, česar v slovenskih objavah še nisva zasledili.

Prekoordinirani in postkoordinirani sistemi se razlikujejo v treh lastnostih: 1) kdo sestavlja pojme, 2) kdaj jih sestavlja in 3) kako so pojmi sestavljeni (Svenonius, 1993). Razlike so predstavljene v Preglednici 1.

Preglednica 1: Shematični prikaz razlik med pre- in post-koordiniranimi sistemi

	post-koordinirani sistemi	pre-koordinirani sistemi
Kdo?	uporabnik	urednik geslovnika ali katalogizator
Kdaj?	pri poizvedbi	pri sestavljanju geslovnika ali pri vsebinski obdelavi
Kako?	z Boolovimi operatorji	s pravili sintakse, ki veljajo v uporabljenem geslovniku

	post-koordinirani sistemi	pre-koordinirani sistemi
Oblika zapisa predmetne oznake	vrstni red ni predpisan, npr. bibliotekarstvo Slovenija bibliografije 1950-1990 izobraževanje	vrstni red je predpisan: značnica + določila npr. v vrstnem redu tema, kraj, čas, oblika npr. bibliotekarstvo – izobraževanje – Slovenija – 1950-1990 – bibliografije
Oblika poizvedbe	bibliotekarstvo AND izobraževanje AND Slovenija	bibliotekarstvo AND izobraževanje AND Slovenija

2.1 PREKOORDINIRANI SISTEMI

2.1.1 LCSH

Najslavnejši primer prekoordiniranega sistema je geslovnik Kongresne knjižnice (Library of Congress Subject Headings, v nadaljevanju LCSH). Ta v svojem seznamu ponuja več sto tisoč predvsem predmetnih nizov pa tudi nekaj predmetnih oznak. Vsaka predmetna značnica sme biti podrobneje opredeljena le s tistimi posameznimi ali skupinami določil, ki so v seznamu. Točno je tudi določeno, na katerem mestu v nizu se sme pojaviti geografsko določilo. Pod točno določenimi pravili smejo katalogizatorji dodati tudi t. i. "free floating subdivisions", to so predmetna določila s posebnega seznama, ki se smejo dodajati večini predmetnih značnic.

Tipični zapis predmetne značnice s pripadajočimi določili iz LCSH je predstavljen na Sliki 1. Značnica "Academic libraries" (Visokošolske knjižnice) je zapisana na skrajnem levem robu in poudarjeno. Sledi ji prvo navodilo v oklepaju, ki katalogizatorju dovoljuje uporabo geografskega določila ("May Subd Geog"). Pod navodilom so nato zapisana napotila na vrstilec Klasifikacije Kongresne knjižnice ter na sinonime (UF), širše (BT) in sorodne pojme (RT). Vidimo tudi dve vrsti opomb o rabi: takoj pod vrstilcem Klasifikacije Kongresne knjižnice in pod vodilko "SA" ("see also" ali "glej tudi"). Sledijo določila, ki jih prepoznamo po črtici in umiku od levega roba. Prvo določilo na Sliki 1 je "Acquisitons" (Nabava). Po tem, da ima le eno črtico vemo, da pojasnjuje predmetno značnico "Academic libraries" (Visokošolske knjižnice). Enako velja za drugo določilo "Administration" (Upravljanje). Tretje določilo na isti sliki, "Contracting out" (Zunanje službe), je opremljeno z dvema črticama, kar pomeni, da je podrejeno prvemu predhodnemu določilu z eno črtico, torej "Administration". če imamo do-

kument, ki govori o upravljanju visokošolskih knjižnic prek zunanjih servisov, ga moramo opremiti s predmetnim nizom "Academic libraries—Administration—Contracting out". Če naš dokument govori o nabavi ter namenu in ciljnih visokošolskih knjižnic ("Aims and objectives"), mu moramo dodeliti dva niza: "Academic libraries—Acquisitions" in "Academic libraries—Aims and objectives". Ker v seznamu nimamo niza "Academic libraries—Acquisitions—Aims and objectives", takega niza ne moremo uporabiti. Tudi če naš dokument govori o nabavi gradiva za visokošolske knjižnice prek zunanjih služb, moramo dodeliti dva niza: "Academic libraries—Acquisitions" in "Academic libraries—Administration—Contracting out", saj določilo "Acquisitions" nima podrejenega določila "Contracting out".

Opozoriti velja še na navodilo o uporabi geografskih določil. Če naš dokument govori o vodenju visokošolskih knjižnic v Sloveniji, smemo niz oblikovati samo na en način in to kot "Academic libraries—Slovenia—Administration". Navodilo namreč dovoljuje geografsko opredelitev pri "Academic libraries", ne pa tudi pri "Administration". Drugače bi bilo pri dokumentu, ki bi govoril o zunanjih službah za upravljanje visokošolskih knjižnic v Sloveniji. Opreмили bi ga z nizom: "Academic libraries—Administration—Contracting out—Slovenia". Geografsko določilo bi spremljalo tematsko določilo "Contracting out", ker to omogoča navodilo.

Academic libraries

(May Subd Geog)

[Z675.U5]

Works on academic libraries in special fields, such as law school libraries, are entered under headings for special libraries, e.g. Law libraries; Business libraries; etc.

- UF College libraries
 - Libraries, University and college *[Former heading]*
 - Online public access catalogs (Libraries)
 - University libraries
- BT Libraries
- RT Public libraries—Services to colleges and universities
- SA *names of individual academic libraries and subdivision Libraries under names of individual educational institutions*
- NT Bible college libraries
 - Community college libraries
 - Fraternity libraries
 - Junior college libraries
 - (...)

—Acquisitions

(May Subd Geog)

- BT Acquisitions (Libraries)

—Administration

- —Contracting out (May Subd Geog)
 - BT Contracting out
- —Employee participation (May Subd Geog)
 - UF Academic libraries—Administration—Staff participation [Former heading]
 - BT Management—Employee participation
- —Staff participation
 - USE Academic libraries—Administration—Employee participation

—Aims and objectives (May Subd Geog)

Slika 1: Prikaz dela vpisa predmetne značnice s pripadajočimi določili v geslovníku Kongresne knjižnice (Library of Congress Subject Headings, 28th ed. Vol I A-C. Library of Congress, Cataloging Distribution Service, Washington D.C., 2005, str. 26)

Za primer si lahko zamislimo dokument, ki govori o zgodovini knjižnic v Sloveniji v obdobju od leta 1950 do 1990. Tak dokument bi z LCHS opisali z naslednjim nizom:

Libraries—Slovenia—History—20th century

2.2 KOMBINIRANI PREKOORDINIRANI IN POSTKOORDINIRANI SISTEMI

2.2.1 SSSG

Spletni splošni slovenski geslovník (SSSG) je urejen seznam predmetnih oznak dodeljenih monografskim publikacijam v NUK od leta 1995 dalje. Od leta 2002 je prosto dostopen na svetovnem spletu. Zastopane so vse stroke, a ne vse v enakem obsegu ali enako podrobno, saj razvejanost predmetnih oznak v okviru posamezne stroke v geslovníku določa predvsem gradivo, ki ga je pridobil NUK o posamezni stroki. V zadnjih letih se SSSG dopolnjuje tudi na podlagi predlogov knjižničarjev iz drugih knjižnic. SSSG vsebuje tematske predmetne oznake ter osebna in rodbinska imena. Pri vsebinski obdelavi s SSSG se uporablja Navodila za predmetno označevanje (Kovač et al., 2002).

Splošni slovenski geslovník (SSG) ni tipičen prekoordinirani sistem, ker ne vsebuje že oblikovanih predmetnih nizov, temveč le z navodili svetuje oblikovanje predmetnih nizov. Omogoča pa tudi uporabo gesel, ne da bi oblikovali predmetne nize s predpisano sintakso (prosto oblikovane predmetne oznake). Če pa bi, le zavoljo poskusa, predpostavili, da je SSG

prekoordinatni tako, kot LCSH, si lahko zamislimo njegovo delovanje na naslednji način. Predmetni niz:

Knjižnice – Slovenija – 1950-1990

bi smeli dodeliti le, če bi že bil v seznamu. Možno bi ga bilo dodeliti tudi, če bi bil v seznamu le del, npr. "Knjižnice", vendar bi nam posebno pravilo dovoljevalo in predpisovalo, kako smemo priključiti tudi geografsko, časovno in oblikovno določilo. V takem primeru bi morali imeti tudi seznam teh določil.

2.2.2 FAST

Očitno je že, da so prekoordinirani sistemi zaradi navodil precej zahtevni za uporabnike – tako strokovno knjižnično kot za splošno javnost. Zaradi neverjetno hitre rasti števila elektronskih virov in prizadevanj za ustrezno dostopnost, so nastale mnoge metapodatkovne sheme. Ker pa bi te metapodatkovne sheme uporabljala predvsem splošna javnost brez strokovnega znanja s področja sistemov za vsebinski opis, se je konec prejšnjega stoletja pojavila želja po novem načinu dostopa do vsebine knjižničnega gradiva in gradiva na svetovnem spletu. V pričakovanjih prevladujejo želje po poenostavitvi sistemov za predmetno označevanje glede sintakse, kar bi omogočilo uporabo tudi splošni javnosti izven knjižnic.

Obetaven je projekt FAST (Faceted Application of Subject Terminology), ki ga razvija skupina v okviru OCLC (<http://fast.oclc.org>). FAST je bogat kontroliran geslovnik, katerega besedišče sloni na LCSH, sintaksa pa je poenostavljena (O'Neill in Chan, 2003). Izrazi v isti faseti so del enega seznama, izrazi v različnih fasetah niso v istem, pač pa v različnih seznamih. Znotraj ene fasete so izrazi prekoordinirani, zato jih lahko iščemo prekoordinirano, izraze v različnih fasetah pa lahko iščemo postkoordinirano. Predmetne oznake v sistemu FAST so tako enostavni pojmi (single concept) kot tudi sestavljeni (multiple concept). Fasetiranje zmanjša število možnih predmetnih oznak in predmetnih nizov in omogoča neodvisno uporabo predmetnih oznak. Predmetne oznake so manj spremenljive, manj je redko dodeljenih predmetnih oznak. Vseh faset je osem:

tematska: Urbanizem; Jadranje – Varnostni ukrepi; Tajne službe

geografska: Queensland; Slovenija - Maribor

oblikovna: Povzetki; Priročniki

časovna: 1945; od 1987; 221 B.C. – 220 A.D.

za osebno ime: Dewey Melvil, 1851-1931, Kennedy family

za korporacije: OCLC; Ford Motor Company...
za posvetovanja ter za enotne naslove.

Tudi v geslovníku FAST govorimo o predmetnih značnicah in o predmetnih določilih. Predmetna značnica vsebuje besedo ali frazo, ki predstavlja pojem ali entiteto, kar jo uvrsti v eno in samo eno od osmih faset geslovníka FAST. Predmetni niz lahko vsebuje eno ali več predmetnih določil, ki pripadajo isti faseti kot predmetna značnica. Govorimo o modularnem pristopu. Vsaka faseta tvori posamičen seznam predmetnih oznak v ločeni datoteki. Seznami se lahko uporabljajo skupaj ali ločeno. Ni nujno, da se za izbrano publikacijo uporabljajo vse fasete. Odločimo se lahko za seznam iz geslovníka FAST in za seznam iz kakega drugega geslovníka. Vse predmetne oznake iz geslovníka FAST bodo podprte z normativno kontrolo z normativnim formatom MARC 21. Načrtujejo sinhronizacijo vseh predmetnih oznak geslovníka FAST in geslovníka LCSH. Razviti morajo še faseti za posvetovanja in enotne naslove. Povečali bodo seznam geografskih predmetnih oznak z dodatkom imen iz seznama (GNIS).

Po zgledih in opisu navodil, s katerimi razpolagamo, bi našo hipotetično publikacijo opisali z naslednjimi predmetnimi oznakami:

Knjižnice – Zgodovina
Slovenija
1950-1990

2.3 POSTKOORDINIRANI SISTEMI

2.3.1 SGC

Splošni geslovník COBISS.SI (SGC) razvijajo IZUM in OSIC-i. O projektu SGC je bilo poročano na Konferenci COBISS (2006), dostopen je na spletnem mestu: <http://cobiss4.izum.si/scripts/cobiss?id=1340202197558616&ukaz=RPAX&rpa=26&bno=++506>

Iz opisa v iskalni maski SGC med drugimi bazami podatkov dostopnimi v COBISS/OPAC je razvidno, da je osnova za izgradnjo SGC normativna podatkovna zbirka Sears H. W. Wilsona iz leta 2001, v kateri so bili zapisi za predmetne oznake iz 17. knjižne izdaje Sears List of Subject Headings iz leta 2000. Od leta 2003 poteka v IZUM-u redakcija prevoda Sears, vključno s prestrukturiranjem in prirejanjem zapisov Sears za slovenske razmere.

Istočasno poteka tudi dopolnjevanje podatkovne zbirke SGC z novimi izrazi. Pri tem uporabljajo naslednje vire: LCSH, geslovnik Francoske nacionalne knjižnice RAMEAU (*Repertoire d'autorite-matiere encyclopedique et alphabetique unifie*, <http://rameau.bnf.fr/>), izraze iz polj za predmetno označevanje vzajemnega kataloga COBIB.SI idr.

Osnovo SGC tvorijo zapisi za občna, rodbinska in zemljepisna imena. Zapisi za imena oseb, imena korporacij in enotne naslove se v bazi podatkov SGC dodajajo le v izjemnih primerih (Zalokar, 2006).

Če proučujemo SGC s stališča faset, lahko rečemo, da znotraj ene fasete izrazi niso prekoordinirani kot v SSSG, FAST in LCSH, zato gradivo geslimo in iščemo le postkoordinirano. Opuščena je raba predmetnih določil, kar močno poveča število možnih predmetnih oznak.

Predmetne oznake iz geslovnika SGC so trenutno podprte z normativno kontrolo v formatu izpisa GSARE. Načrtujejo in že vzpostavljajo sinhronizacijo predmetnih oznak geslovnikov SGC in LCSH.

Navodila za geslovnik SGC še niso objavljena. Naš hipotetični dokument smo ob odsotnosti navodil opisali na podlagi primerov in opisov z naslednjimi predmetnimi oznakami:

Zgodovina knjižnic
Slovenija
1950-1990

Zapis teh treh nizov bi bil tako pri SGC kot pri FAST-u naveden v ločenih poljih 606a, 607a in 608a formata COMARC oz. analognih poljih formata MARC21. V prejšnjih primerih (LCSH in SSSG) pa bi bili nizi v istem polju 606.

3 PREDNOSTI IN SLABOSTI PREKOORDINIRANIH IN POSTKOORDINIRANIH SISTEMOV

Nisva zasledili podatka o nastanku prvega prekoordiniranega sistema. Z gotovostjo pa lahko trdimo, da je bil LCSH prekoordiniran že od vsega začetka, torej od začetka 20. stoletja. Postkoordinirani sistemi so se pojavili sredi 20. stoletja, ko so v procesiranje informacij vstopili računalniki. Ti sistemi katalogizatorjem, dokumentalistom in končnim uporabnikom omogočajo naštevanje predmetnih oznak brez posebnega reda tako za opis kot za is-

kanje dokumentov. Za pionirja postkoordiniranih sistemov navadno šteje-mo Mortimerja Taubeja z njegovim "Uniterm" sistemom (Svenonius, 1993; Marcella in Newton, 1994). Ta sistem je besedilo razstavil na posamezne besede in izločil najpogostejše in neuporabne (t. i. "stopwords": veznike, do-ločne člene ipd.). Če namreč predpostavimo, da je treba dokument opisati s 4 pojmi (npr. Knjižnice, Zgodovina, Slovenija, 1950), je te pojme mogoče postaviti na 24 načinov (izračun permutacij brez ponavljanj, $4 \times 3 \times 2 \times 1$). Že malenkostna sprememba za eno besedo (npr. Knjižnice, Zgodovina, Slove-nija, 1950, Pregledi) povzroči dramatično spremembo količine potrebnih prekoordiniranih kombinacij. Število možnih besednih zvez iz 5 besed je kar 120! Taube je sklepal, da bi morali prekoordinirani geslovniki in katalo-žni zapisi vsebovati po npr. 120 različnih predmetnih nizov, če bi ti nizi vse-bovali po 5 pojmov, da bi se ujemali z možnimi iskalnimi izrazi. Uporabniki bi namreč pri iskanju lahko predmetni niz oblikovali na kateregakoli od 120 načinov. S tem, da je predmetni niz razbil na naključno našete posamezne pojme, je Taube poenostavil geslovnike in iskanje.

Čeprav se je Uniterm hitro uveljavil v mnogih tezavrih in se prav tako uve-ljavlja v ontologijah in drugih sodobnih sistemih za besedni opis vsebine dokumentov, so eno od njegovih najpomembnejših pomanjkljivosti ugo-tovili takoj potem, ko ga je Taube predstavil javnosti: pojmi ostanejo brez konteksta in pride lahko do napačnega razumevanja ali interpretacije (kot pri depresiji, ki je lahko geografska, meteorološka ali medicinska). Eno od prvih sredstev za razreševanje pomena s pomočjo konteksta so bila KWIC ("key word in context") kazala, ki so bila v tiskanih seznamih izredno prak-tična, danes pa so povsem pozabljena.

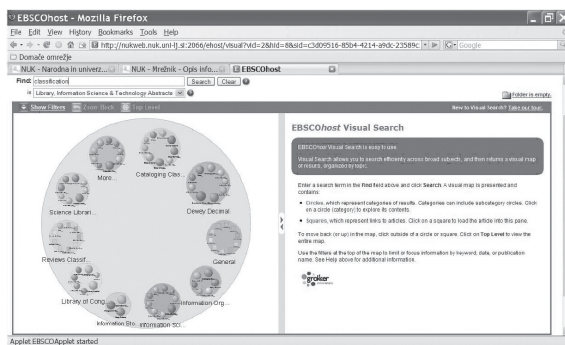
Mnogi sodobni sistemi problem razumevanja pojma rešujejo tako, da iskani izraz v kontekstu označijo, kot je to pri spletnem UDK na Sliki 2. Od kazal KWIC dalje je torej uporabniku prepuščeno, da pomen iz podanega konte-ksta razbere sam.

Kontekst za interpretacijo pomena pa lahko sistemi priskrbijo tudi na dru-gačen način, npr. z drugimi vsebinskimi oznakami, kot je to v primeru sis-tema Ebsco Host (glej Sliko 3). Ta kontekst za razumevanje pojmov priskrbi tako, da v skupine združuje dokumente glede na pojavljanje pojmov. Na sliki je predstavljeno iskanje pojma "klasifikacija", ki bi se lahko pojavil na različnih strokovnih področjih, npr. medicine, biologije, varjenja itd. Ker Sli-ka 4 prikazuje iskanje v podatkovni zbirki LISA, je kontekst zožen na bibli-

otekarstvo in informacijsko znanost. Kljub temu se "klasifikacija" pojavlja v 10 podskupinah: kot "Deweyeva decimalna" ali "Kongresne knjižnice", kot "pregledi klasifikacij", "klasifikacija pri katalogizaciji" itd. Grupiranje se izvrši na podlagi statističnih izračunov pojavljanja besed v opisu dokumenta.

004.353.4	Računalniške tipkovnice → 681.61.065
621.394.614	Oddajniki s tipkovnico. Teleprinterji kot oddajniki
681.61.065	Tipke. Tipkovnice (tastature)
681.616	Stroji in oprema za postavitev stavka <i>Primeri:</i> 681.616.061 Matrice 681.616.063 Mediji za avtomatsko kontrolo, npr. luknjani trakovi 681.616.065 Tipkovnice stavnih strojev 681.616.068 Naprave za justiranje in stavni stroji

Slika 2: Spletni UDK (www.nuk.uni-lj.si/udk) označi iskani pojem v kontekstu

Slika 3: Prikaz konteksta iskanega pojma s skupinami dokumentov na podobno tematico v sistemu Ebsco Host

Če se vrnemo k našim primerom vsebinskih oznak, lahko premislamo, kako bi delovali trije geselski sistemi, če bi bili popolnoma postkoordinirani. LCSH bi moral doživeti korenito preobrazbo. Namesto niza: "Libraries—Slovenia—History—20th century" bi imeli štiri ločene pojme, ki bi jih lahko po potrebi uporabili tudi v kombinacijah z drugimi pojmi, npr. klasifikacijo, Italijo, 21. stoletjem in razvojem. Ker ponavljanja npr. pojma "zgodovina"

v različnih nizih ne bi bilo več, temveč bi se v seznamu pojavil le enkrat, in bi bilo podobnih pojmov veliko, bi bil LCSH lahko bistveno krajši in bolj obvladljiv. Kot je bilo že omenjeno, lahko kljub priporočilu za oblikovanje predmetnih nizov SSG uporabljamo tudi kot postkoordinirani sistem. Tako ga verjetno uporablja veliko katalogizatorjev, saj pregledi polj s strukturiranimi predmetnimi oznakami v COBISS/OPAC razkrijejo dejansko rabo. Če bi bil zgodovinski pregled slovenskih knjižnic v času od 1950 do 1990 opisan na postkoordiniran način, bi bilo vseeno v katerem vrstnem redu se predmetne oznake pojavijo: kot "Knjižnice, Slovenija, 1950-1990" ali "Slovenija, Knjižnice, 1950-1990" ali na kateregakoli od 6 možnih načinov. Zalokar v opisu SGC-ja med drugimi podatkovnimi zbirkami v COBISS-u pove, da je SGC postkoordiniran in je tako naš primer hipotetičen le v izbiri gesel. Opisali bi ga s predmetnimi oznakami "Zgodovina knjižnic, Slovenija, 20.st." ali katerimkoli od 6 možnih različnih zaporedij teh treh pojmov.

Številne druge prednosti in slabosti prekoordiniranih in postkoordiniranih sistemov naštevajo mnogi avtorji, med njimi O'Hara (1992), Svenonius (1993; 2000), Cochrane (2000), Chan in Hodges (2000) ter Fischer (2005). Ena od pomanjkljivosti LCSH in podobnih sistemov, ki izvira iz prekoordiniranosti je ta, da nimamo možnosti sestavljanja predmetnih nizov tako, kot bi katalogizirani dokument to potreboval. Zato je treba v mnogih primerih dodeliti nov predmetni niz. LCSH se je na ta način razbohotil v seznam nekaj sto tisoč različnih nizov. Ker je nizov toliko, ni nujno, da so pogosto uporabljeni. To je v listkovnih katalogih prednost. Predmetni nizi so praktični prav zato, da dokumente, ki se zbirajo pod določenim geslom, podrobneje razdelijo in razvrstijo. Če si predstavljate kataložni predalček z nekaj sto listki na temo zgodovine, bo med njimi veliko lažje iskati zgodovino Slovenije v obdobju 1950 do 1990, če bodo listki razvrščeni še po predmetnih določilih, kot če bodo razvrščeni le po abecedi značnice. Obsežnejše kot je strokovno področje pod eno predmetno značnico v listkovnem katalogu, bolj uporabni so dolgi predmetni nizi s številnimi določili.

Če je dolžina predmetnih nizov v računalniških katalogih vprašljiva, potem je vprašljiva tudi smiselnost tvorjenja nizov. V kompleksnih navodilih LCSH omogoča dodajanje predmetnih določil že obstoječim predmetnim nizom. Togost tega sistema izvira tudi iz njegovih navodil, ki obsegajo kar štiri fascikle velikega formata, in so domača le zelo izkušenim katalogizatorjem. Uporabniki pa navodil in na videz nedosledne zgradbe predmetnih nizov (npr. kje v nizu je navedeno geografsko določilo) sploh ne morejo razumeti.

Zato ni čudno, da so raziskovalci velikokrat dokazovali ravno pomanjkljivosti LCSH za končne uporabnike. Zlasti v obdobju 1980-ih let, ko je iskanje v računalniških katalogih potekalo samo po predmetni značnici, je ostalo veliko poizvedb brez odgovora zato, ker se je iskani pojem pojavljal kot predmetno določilo (Drabenstott in Vizine-Goetz, 1994). Ko so to tehnično oviro odpravili, pa so začeli ugotavljati, da uporabniki in knjižničarji predmetne nize zelo različno interpretiramo. Drabenstott je s sodelavkami (1999) ugotovila, da 1) knjižničarji med seboj ne soglašajo o pomenu posameznega predmetnih nizov in 2) da tudi uporabniki (bralci) s knjižničarji ne soglašajo o pomenu predmetnih nizov. Do enakih ugotovitev je prišel tudi naš avtor Čuden s slovenskimi gesli (2002; 2005): veliko uporabnikov kakšen pomen doda ali odvzame ter predmetne oznake delno ali v celoti narobe interpretira. Pri tem se logično postavi vprašanje o smiselnosti sestavljenih predmetnih nizov in zahtevnih navodilih za njihovo sestavljanje.

Med najpomembnejšimi razlikami med obema sistemoma je sintaksa. Ta je pri prekoordiniranih sistemih lahko zelo zahtevna. Pri postkoordiniranih sistemih je skladnja prepuščena uporabniku in Boolovi logiki. Seveda je Boolova logika s svojimi operatorji "in", "ali" ter "ne" bistveno bolj enostavna od običajne skladnje v slovenščini ali angleščini, s tem pa je tudi skromnejša v izražanju zvez med pojmi. Tako kot so že omenjene raziskave Drabenstott in njenih sodelavk (1999) ter Čudna (2002; 2005) pokazale, da ljudje predmetnih nizov ne razumemo tako, kot bi se to pričakovalo, so tudi mnoge raziskave pokazale, da ne znamo uporabljati Boolovih operatorjev (npr. Borgman, 1996 in Bates, 2003). Kaže torej, da nista uspešni niti zahtevna sintaksa tradicionalnih geslovnikov niti Boolova sintaksa sodobnih tezavrov in ontologij. Raziskovalci pa so že predstavili možne rešitve, ki breme interpretacije še vedno prestavljajo na ramena uporabnika, vendar mu pri tem pomagajo na različne načine, kot je to prikazano na Slikah 2 in 3.

Razen v odsotnosti sintakse se preprostost v nekaterih postkoordiniranih sistemih kaže tudi v izogibanju sestavljenim pojmom. Besedna zveza kot je "zgodovina bibliotekarstva" ne velja za prekoordinirano geslo v smislu, kot smo razlagali pri sistemih za predmetno označevanje, vendar gre za prekoordiniran izraz. Pri vključevanju besednih zvez je vedno potrebna velika previdnost. Dobro je treba premisliti, katera gesla bomo uporabili kot besedno zvezo in katera razstavili na enostavne pojme. Pri geslovnikih glede tega sicer nimamo pravila ali smernice. Nam pa standard za gradnjo in vzdrževanje enojezičnih tezavrov (SIST ISO 2788-1996) ter učbeniki o

isti tematiki (Urbanija, 1995; Aitchinson, Gilchrist in Bawden, 2000) lahko ponudijo smernice za ureditev tega problematičnega področja. Za tezavre je predvideno, da se sestavljeni pojmi razstavijo na enostavne, če se pri tem ne izgubi pomen. Volčje češnje po tem načelu ne moremo razstaviti na "volka" in "češnje", ker se s tema dvema enostavnima gesloma najbrž ne bomo spomnili na znano strupeno rastlino *Atropa belladonna* L. Brez škode pa lahko "zgodovino bibliotekarstva" razstavimo na "bibliotekarstvo" in "zgodovina". Lahko pa nam povzročita težave gesli "zgodovina" in "filozofija", če se skupaj pojavita v istem dokumentu. Vprašali se bomo ali gre za zgodovino filozofije ali filozofijo zgodovine. To sicer ne bi smel biti razlog, da bi se odločili obdržati vse zgodovine kot besedne zveze, saj je problem dvojne interpretacije mogoče rešiti na drug način, npr. s prikazom konteksta kot na Sliki 2. Veliko tehtnejše je namreč vprašanje, koliko gesel bi moral vsebovati geslovnik, v katerem bi gesla po zgornjem vzorcu oblikovali kot "Zgodovina bibliotekarstva", "Zgodovina knjige", "Zgodovina kmetijstva", "Zgodovina novega veka", "Zgodovina Bleda", "Zgodovina čolnarstva", "Zgodovina slovenske popevke" itd.

Ker je pri postkoordiniranih sistemih treba upoštevati veliko manj pravil kot pri prekoordiniranih, je obdelava dokumentov lahko hitrejša in zato cenejša za knjižnice. Tudi vzdrževanje sistemov je cenejše, saj je obseg postkoordiniranih sistemov bistveno manjši, ker so odnosi med pojmi za besedne zveze sestavljeni izven njih, medtem ko so v prekoordiniranih sistemih ti vzpostavljeni v sistemih samih. Posledično je cenejši tudi sistem za vzdrževanje normative. Zavedati pa se je treba, da to ceno plača in trud vloži uporabnik v fazi iskanja. Bates (2003) povzema ugotovitve več raziskovalcev, da smo uporabniki informacijskih sistemov zelo nepotrpežljivi in se iskanja lotevamo "po liniji najmanjšega odpora". Zato lahko sklepamo, da bodo informacijski sistemi, ki od uporabnika zahtevajo veliko časa in truda za razreševanje pomena iskanih pojmov, nezaželeni in neizkoriščeni. Če torej želimo obdržati službe, svojega dela ne smemo le preložiti na rame uporabnikov, temveč moramo izdelati take sisteme, ki bodo tudi za uporabnike enostavni in praktični.

Rast in zastarevanje sta v vseh sistemih za vsebinski opis neizogibna. Izvirata iz razvoja znanosti in človeškega znanja ter dejavnosti. Sistemi za vsebinski opis bi se lahko nehali razvijati, dopolnjevati in spreminjati samo v primeru, če bi se tudi človeštvo nehalo razvijati in spreminjati. Ker pa so postkoordinirani sistemi bolj prožni, lahko s kombinacijami že obstoječih

pojmov opišemo tudi nove pojave, dogodke, pojme. V prekoordiniranih sistemih je za to treba oblikovati nov niz. Zato se seznam postkoordiniranih pojmov povečuje počasneje od seznama prekoordiniranih. Tu se ponovno dotaknemo cene.

Zaradi enostavnosti postkoordiniranih sistemov je lažje tudi prevajanje med različnimi jeziki (npr. angleščino in slovenščino) in pretvarjanje med sistemi za vsebinski opis (npr. med predmetno oznako "Bibliotekarstvo" in vrstilcem Univerzalne decimalne klasifikacije "02").

Tudi možnost pregledovanja je zaradi manjšega obsega postkoordiniranih sistemov lažja kot pri prekoordiniranih (Svenonius, 1993). Predstavljamo si lahko, da je težko imeti pregled nad gesli, zbranimi v petih obsežnih knjigah LCSH, v katerih je nad 7.700 strani s po tremi stolpci drobnega tiska. V računalniškem okolju, ki je začelo izrazito prevladovati okrog preloma tisočletja, pa je enostavnost pregledovanja bolj odvisna od vzpostavljenosti povezav med pojmi, torej od napotil v sistemu, ter od tehničnih rešitev (npr. hiperpovezav in grafičnih pregledov), kot od obsega geslovnika samega. To se kaže tudi v pregledovanju zapisov, najdenih v katalogih. Tradicionalna načela razvrščanja v listkovnih katalogih in bibliografijah, ki so jih bibliotekarji razvili v obdobju več desetletij ali celo stoletij, imajo tudi v računalniških katalogih pomen preglednega in smiselnega razvrščanja začetkov (Wool, 2000). Vendar so večinoma prezrta in nadomeščajo jih novi, ne vedno posrečeni načini povezovanja s hiperpovezavami in grafičnimi pregledi.

S specifičnostjo je mišljena tista natančnost, s katero sistem za vsebinski opis zmore izraziti določen kompleksni pojem. Za postkoordinirane sisteme je splošno sprejeto, da so lahko bolj specifični od postkoordiniranih sistemov, katerih sintaksa pozna le "in", "ali" in "ne". To je prikazano s primerom "Filozofije zgodovine" in "Zgodovine filozofije" zgoraj.

Natančnost ("precision") pa je pojem, s katerim označujemo lastnost nekega sistema, da izloča tiste dokumente, ki za konkretno poizvedbo niso relevantni. če npr. iščemo "depresijo" kot meteorološki pojav, "depresije" v geografskem in medicinskem pomenu ne bodo relevantne. Bolj natančen je tisti sistem za vsebinski opis, ki lahko med temi pojmi razlikuje in neprimerne izloči preden pridejo do uporabnika. V nobenem primeru ni zaželeno, da se mora uporabnik sam ukvarjati s selekcijo dokumentov, ki govorijo o tem

pojmu v kakršnemkoli kontekstu. Ta lastnost sistemov pa ni odvisna od pre- ali postkoordiniranosti, temveč od drugih mehanizmov, ki jih sistemi za predmetno označevanje vključujejo za razreševanje homonimov. To je lahko opravljeno intelektualno v fazi razvoja geslovnika ali pa avtomatsko z različnimi algoritmi, ki štejejo pogostost pojavljanja besed v zapisih.

Število dodeljenih gesel je bilo v časih listkovnih katalogov in prekoordiniranih geslovnikov omejeno iz čisto praktičnih razlogov. Vzdrževanje obsežnih listkovnih katalogov je bilo težavno in drago, prav tako iskanje v njih. To je bil verjetno najpomembnejši razlog, da se je omejilo število predmetnih oznak ali nizov, dodeljenih enemu dokumentu. Načelno pa ni nujno, da se število dodeljenih predmetnih oznak ali predmetnih nizov razlikuje. Tako kot opišemo dokument z nizom treh pojmov, npr. "Knjižnice – Slovenija – 1950-1990" na prekoordinirani način, ga lahko opišemo s tremi pojmi "Knjižnice, 1950-1990, Slovenija" na postkoordinirani način. Običajno so predmetni nizi vpisani v eno polje računalniškega zapisa, medtem ko so posamezne predmetne oznake vpisane v različna polja. Od tehnične rešitve je torej odvisno, ali bo iskalni sistem predmetni niz štel kot eno ali štiri ločene besede. V preteklosti so bili ameriški računalniški sistemi sposobni iskati le po predmetni značnici, zato se je informacija iz predmetnih določil izgubila. Če je npr. uporabnik iskal s pojmom "zgodovina", se mu naš eksperimentalni dokument ni pojavil med zadetki, ker je "zgodovina" predmetno določilo in ne predmetna značnica. Priklic je bil v tem primeru zelo slab. Zdaj tega problema ni več, saj velika večina iskalnih programov v računalniških katalogih išče po značnici in vseh njenih določilih ločeno. Tako se pre- in postkoordinirani sistemi v tej lastnosti večinoma ne razlikujejo več.

Svenonius (1993) opisuje še drug pojav, ki ga v knjižničnih katalogih ne smemo zanemariti: ljudje si zelo težko zamislijo iskalne izraze; veliko lažje jih prepoznajo, če so jim ponujeni. V tem smislu se v predmetnih nizih, ki se prikažejo na zaslonu pojmi kar sami ponujajo. Pred petnajstimi leti, ko je Svenonius o tem pisala, različni informacijski sistemi še niso ponujali pojmov v spustnih seznamih, kot jih danes. Zato danes ne bi mogli trditi, da se sistema razlikujeta v tej lastnosti.

Ker so se v različnih informacijskih sistemih široko uveljavili principi postkoordiniranosti, so domači tudi širši množici naših uporabnikov. Ljudje so vajeni iskati s ključnimi besedami in najbrž niti pomislijo ne koliko truda knjižničarji vlagajo v razvoj sistemov, ki olajšujejo in omogočajo učinkovitej-

še iskanje. Zato ostaja odprto vprašanje ali se bodo uporabniki lahko oz. želeli navaditi na prekoordinirane sisteme, če z njimi nadaljujemo oz. jih na novo uvedemo.

Prekoordinirani sistemi so dobili 7 negativnih, 2 pozitivni in 6 nevtralnih oznak. Postkoordinirani so dobili 2 negativna, 3 pozitivne in 10 nevtralnih oznak. Postkoordinirani sistemi prekašajo prekoordinirane v hitrosti obdelave, obsegu in domačnosti. Prekoordinirani pa postkoordinirane v specifičnosti in podajanju konteksta. So to dovolj veliki razlogi, da se odločimo za postkoordinirani sistem? Postkoordinirani sistemi prekašajo prekoordinirane v preprostosti, hitrosti obdelave in domačnosti. So to dovolj veliki razlogi, da se odločimo zanje? Zgledi kažejo da, vendar mora biti ta odločitev povezana z odločitvijo o normativi in tehničnih rešitvah pri iskanju in pregledovanju priklicanih zadetkov.

Preglednica 1: Pregled prednosti in slabosti pre- in postkoordiniranih sistemov v izbranih lastnostih

lastnost	pre-koordinirani sistemi	post-koordinirani sistemi
sintaksa	–	–
preprostost	–	±
hitrost obdelave	–	+
obseg	–	+
rast in zastarevanje	–	±
cena	–	±
enostavnost uporabe	±	±
možnost pregledovanja	±	±
specifičnost	+	–
natančnost	±	±
število gesel	±	±
hitrost	±	±
razumevanje	±	±
kontekst	+	±
domačnost	–	+

Legenda: + prednost, – slabost, ± niti prednost niti slabost ali tako prednost kot slabost

4 ZAKLJUČEK: ALI IZBRATI PREKOORDINIRANI ALI POSTKOORDINIRANI SISTEM?

Odločitev sploh ni enostavna. Chan in Hodges (2000) sta npr. predlagali poenostavitev sintakse LCSH s preoblikovanjem v fasetni sistem. Nekaj let kasneje se ta zamisel uresničuje v projektu FAST. Pri njegovih predstavitvah pa vidimo, da se odločitve o sistemu za predmetno označevanje ne morejo sprejemati izolirano od odločitev o načinu delovanja in iskanja v OPAC-ih, katerih sestavni deli so geslovniki, osnovani na normativnih temeljih.

Zamisliti se moramo ob trendu opuščanja uporabe knjižničnih katalogov na račun uporabe spletnih iskalnikov, o katerem poroča Markey (2007). Saye in Šauperl sta pred sedmimi leti pisala o tem, da bi se morali računaniški katalogi razvijati in predlagala vrsto izboljšav (Saye in Šauperl, 2000). Danes ugotavljata, da te in nekatere druge izboljšave videmo predvsem v sistemih za poizvedovanje po podatkovnih zbirkah in spletnih iskalnikih, redko ali nikoli pa v knjižničnih katalogih (Šauperl in Saye, 2007).

Prihodnost sistemov za predmetno označevanje lahko vidimo v tem, da jih bodo pri posredovanju gradiva iz svetovnega spleta uporabljali tudi Google in podobni iskalniki. Uporabnik bo hkrati izvedel poizvedbo v knjižničnih katalogih in v svetovnem spletu. Priklicani dokumenti bodo urejeni tako, da bo hitro in zlahka zožil poizvedbo in našel iskano gradivo. Tako urejanje bodo lahko opravili sistemi za predmetno označevanje, nevidno in nevsiljivo, samo s predlogi za naslednji korak. Ti sistemi namreč vsebujejo povezave med pojmi, napotila, ki bistveno pripomorejo k uspešni navigaciji v obsežnih množicah priklicanih dokumentov. Taka orodja so na voljo na spletu. Da tam manjka poenotenje terminologije in vzpostavljanje semantičnih odnosov med izrazi, pa kaže ravno razvoj semantičnih mrež, taksonomij, ontologij in folksonomij.

V prihodnosti je možno pričakovati, da bodo avtorji spletnih in tiskanih dokumentov za opis njihove vsebine uporabljali prosto dostopne sisteme za predmetno označevanje. Razlog, da se bodo za tak ukrep odločili, pa bo zavest, da bo le dobro vsebinsko opisan dokument omogočil najdenje prav njihovega dokumenta izmed nepregledne množice podobnih, dostopnih na intranetu, v raznih repozitorijih, na svetovnem spletu in v knjižničnih katalogih. Tega se mnogi posamezniki, podjetja in ustanove že zavedajo in vsak po svoje in le

zase razvijajo sisteme za predmetno označevanje, ne da bi vedeli za spoznanja in izkušnje bibliotekarstva in informacijske znanosti.

Taksonomije, folksonomije in ontologije kažejo, da se utegne zgornji scenarij uresničiti. Pri tem bo očitno prevladal preprostejši pristop in postkoordinirani sistemi za predmetno označevanje. Zaradi preglednosti teh sistemov in nevarnosti, da bi se preveč razrasli, se bo treba izogibati besednim zvezam, ki razstavljene na enostavne pojme ne izgubijo pomena. Toda odgovor na najino premišljevanje, ali so boljši pre- ali postkoordinirani sistemi, sam zase ni odločilen za nadaljnji razvoj knjižničnih katalogov. Pomembneje je, da si bodo OPAC-i, ki že vsebujejo bogato dodano vrednost, izborili pozornost sodobnih obiskovalcev svetovnega spleta.

NAVEDENI VIRI

1. Aitchinson, J., Gilchrist, A. in Bawden, D. (2000). *Thesaurus construction and use : a practical manual*. 4th ed. London: Aslib.
2. Kanič, I. (ur.) (2002). *Angleško-slovenski slovar bibliotekarske terminologije*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
3. Bates, M. J. (2003). *Task force recommendation 2.3 research and design review: Improving user access to library catalog and portal information* [online]. Pridobljeno 28.6.2007 s spletne strani: <http://www.loc.gov/catdir/bibcontrol/2.3BatesReport6-03.doc.pdf>
4. Borgman, C. (1996). Why are online catalogs still hard to use? *Journal of the American Society for Information Science*, 47 (7), 493-503.
5. Chan, L. M. in Hodges, T. (2000). Entering the millenium: a new century for LCSH. *Cataloging and Classification Quarterly*, 29 (1-2), 225-234.
6. Cochrane, P. A. (2000). Improving LCSH for use in online catalogs revisited – What progress has been made? What Issues still remain? *Cataloging and Classification Quarterly*, 29 (1-2), 73-89.
7. Čuden, R. (2002). Razumevanje predmetnih oznak pri študentih bibliotekarstva. *Knjižnica*, 46 (4), 291-303.
8. Čuden, R. (2005). *Analiza informativne vrednosti gesel brez in z določili : primernost predmetnih nizov*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo.
9. Drabenstott, K. M., Dede, B. A. R. in Leavitt, M. (1999). The change of meaning in subdivided subject headings. *Cataloging and Classification Quarterly*, 28 (3), 19-43.

10. Drabenstott, K. M., Simcox, S. in Fenton, E. G. (1999). End-user understanding of subject headings in library catalogs. *Library Resources and Technical Services*, 43 (3) July, 140-160.
11. Drabenstott, K. M., Simcox, S. in Williams, M. (1999). Do librarians understand the subject headings in library catalogs? *Reference and User Services Quarterly*, 38 (4) Summer, 369-387.
12. Drabenstott, K. M. in Vizine-Goetz, D. (1994). *Using subject heading for online retrieval : theory, practice, and potential*. San Diego: Academic Press.
13. FAST (*Faceted Application of Subject Terminology*): *Applications guide and Documentation*. (Draft of January 12, 2007) [online]. Pridobljeno 26.6.2007 s spletne strani: <http://www.oclc.org/info/research/wip/fast/manual-20070112.pdf>
14. Fischer, K. S. (2005). Critical views of LCSH, 1990-2001: the third bibliographic essay. *Cataloging and Classification Quarterly*, 41 (1), 63-109.
15. Kovač, T., Pelhan, A., Rozman, D., Sternad, M. in Vrhovšek, D. (2002). *Navodila za predmetno označevanje* [online]. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 28.6.2007 s spletne strani: <http://www.nuk.uni-lj.si/sssg/navodila.html>
16. Marcella, R. in Newton, R. (1994). *A new manual of classification*. Aldershot : Gower.
17. Markey, K. (2007). The online library catalog : Paradise lost and paradise regained? *D-Lib Magazine* [online], 13 (1-2), Pridobljeno 30.6.2007 s spletne strani: <http://www.dlib.org/dlib/january07/markey/01markey.html>
18. O'Hara, M. (ur.). (1992). *The future of subdivisions in the Library of Congress Subject Headings system : Report from the Subject Subdivision Conference sponsored by the Library of Congress, May 9.12, 1991*. Washington, DC: Cataloging Distribution Service.
19. O'Neill, E. in Chan, L. M. (2003). FAST (*Faceted Application of Subject Terminology*): *A Simplified LCSH-Based Vocabulary* [online]. 69th IFLA General Conference and Council, 1-19 August, Berlin. Pridobljeno 2.7.2007 s spletne strani: www.ifla.org/IV/ifla69/papers/010e-ONeill_Mai-Chan.pdf
20. Pirjevec, A. (1940). *Knjižnice in knjižničarsko delo*. V Celju: Družba Sv. Mohorja.
21. RAMEAU Répertoire d'autorité-matière encyclopédique et alphabétique unifié. *Bibliothèque nationale de France* [online]. Pridobljeno 26.6.2007 s spletne strani: <http://rameau.bnf.fr/>

22. Šauperl, A. in Saye, J. D. (2007). Smo kaj napredovali? : ponovni premislek o tradicionalnih katalogih v sodobni informacijski družbi. V *Knjižnice za prihodnost: napredek in sodelovanje*. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
23. Saye, J. D. in Šauperl, A. (2000). Tradicionalni katalogi v sodobni informacijski družbi. V *Tradicionalni mediji v sodobni informacijski družbi* (str. 95-107). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
24. *SIST ISO 2788:1996. Dokumentacija - Smernice za zasnovo in razvoj enojezičnih tezavrov = Documentation - Guidelines for the establishment and development of monolingual thesauri*. Geneva: International Organization for Standardization.
25. *Slovenska nacionalna knjižnica : ob 60-letnici preimenovanja v Narodno in univerzitetno knjižnico*. (2006). Ljubljana: Narodna in univerzitetna Knjižnica.
26. *Spletni splošni slovenski geslovnik*. (2002). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 3.7.2007 s spletne strani: <http://www.nuk.uni-lj.si/sssg/>.
27. *Splošni geslovnik COBISS.SI*. Pridobljeno 26.6.2007 s spletne strani: <http://cobiss4.izum.si/scripts/cobiss?ukaz=DBDH&id=1255520425275766>
28. Svenonius, E. (1993). Pre-coordination or not? V *Subject indexing in the 90's : principles and practices*. IFLA Satellite meeting, 17th – 18th August 1993, Lisbon.
29. Svenonius, E. (2000). LCSH: semantics, syntax and specificity. *Cataloging and Classification Quarterly*, 29 (1-2), 17-30.
30. Urbanija, J. (1995). *Metodologija izdelave tezavra*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo.
31. Wool, G. (2000). Filing and precoordination: how subject headings are displayed in online catalogs and why it matters. *Cataloging and Classification Quarterly*, 29 (1-2), 91-106.
32. Zalokar, M. (2006). Razvoj splošnega geslovnika COBISS.SI. *Organizacija znanja*, 11 (4), 224-229.

VSEBINSKI OPIS VIDEOFILMOV

SUBJECT DESCRIPTION OF VIDEOFILMS

Tatjana Kovač

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
e-pošta: tatjana.kovac@nuk.uni-lj.si

Mateja Ločniškar-Fidler

Knjižnica Bežigrad, Ljubljana
e-pošta: mateja.locniskar@guest.arnes.si

UDK 025.45:791

UDK 025.35:791

IZVLEČEK

Izposoja filmskega gradiva se je v naših knjižnicah zelo povečala. Pomembno je, da je to gradivo obdelano tako, da daje uporabniku čim več informacij za izbiro, knjižničarju pa dobro razporeditev in hitro dostopnost.

Razširjena in spremenjena shema vrstilcev UDK za kinematografijo in film je bila spodbuda za predstavitev vsebinskega opisovanja videofilmov v formatu COMARC. V središču prispevka je prikazan vsebinski opis s predmetnimi oznakami, z vrstilci UDK in z iskalnimi priponami ali predponami v kodiranih poljih. Dodan je geslovník za videofilme, ki je sicer vključen v Splošni slovenski spletni geslovník (SSSG) in upošteva njegova navodila za predmetno označevanje (2002). Dodan je tudi priporočilni izbor vrstilcev za filmsko gradivo v verziji UDCMRF 2001.

Na koncu prispevka je prikazano označevanje medija, na katerem je film shranjen, s splošnimi privesnimi vrstilci za obliko. Sledi še opis razvrščanja videofilmov po policah.

Predstavljene rešitve so ponujene v uporabo knjižnicam za večjo konsistenco in enotnost pri obdelavi videofilmov.

Ključne besede: kinematografija, videofilmi, vsebinska obdelava, predmetne oznake, vrstilci UDK, seznam, signatura, postavitev gradiva

UDC 025.45:791

UDC 025.35:791

ABSTRACT

The lending of videofilms in our libraries has increased significantly. It is important that the library material is processed in such a way as to give the user as much information about the selection as is possible, to provide easy distribution and to give easy access to the librarian.

The expanded and changed scheme of UDC class numbers for cinematography and film was an encouragement for presentation of the subject description of videofilms in the COMARC format. The subject description with subject headings, UDC class numbers and search prefixes and suffixes in coding fields is presented in this article. The subject heading list for videofilms, which is otherwise included in The Slovenian General List of Subject Headings, is added and takes into account the instructions for subject indexing (2002). Also included is the recommended index choice for film material in the UDCMRF version (2001).

At the end, the subject marking of the media on which the film is stored is shown, with a common auxiliary of form. A description of the distribution of videofilms on the shelves is subsequently presented.

The presented solutions are offered for use in libraries, with the goal of greater consistency and unity of processing of videofilms.

Key words: cinematography, videofilms, subject cataloguing, subject headings, UDC numbers, lists, call number, shelving

1 UVOD

Klasifikacija je bila prvotno namenjena vsebinskemu opredeljevanju pisnih dokumentov. Vendar v enaki meri služi tudi opredeljevanju drugih medijev, preko katerih nam je dostopno sporočilo ali vsebina. Pri tem se nam pogosto postavlja vprašanje, kako omejiti vsebino od medija, na katerem je ta prezentirana. Kako fotografski portret ločiti od priročnika za portretno fotografiranje, kako monografijo o Jakobu Gallusu ločiti od CD-plošče z njegovo glasbo, študijo o Boštjanu Hladniku od njegovega filma Ples v dežju ali domoznanski esej o čipkarstvu od dokumentarnega filma o tem?

Zadrego rešujemo z označevanjem oblike in/ali medija, npr. priročnik, katalog, zvočni posnetek (gramofonska plošča, zvočna kaseta, CD-plošča), videoposnetek (videokaseta, video DVD). To nam omogoča format COMARC, ki za filmsko produkcijo ponuja naslednje možnosti izražanja:

- v kodirani obliki v podpolju 001 , iskalna predpona RT,
- v kodirani obliki v podpolju 115 <g>, iskalna predpona FR,
- s predmetnimi oznakami v podpolju 609 <a>, iskalna predpona FS,
- s predmetnimi določili v podpolju 6xx <w>, iskalna predpona DW,
- s predmetnimi oznakami v polju 610 <a>, iskalna predpona DU,
- s splošnimi privesnimi vrstilci UDK v podpolju 675 <a>, iskalna predpona DC.

Seveda pa moramo izbrano obliko uporabljati po pravilih za vnos in jo tudi dosledno uporabljati.

Poglavji 3 in 4 sta namenjeni opisu filmov s predmetnimi oznakami in vrstilci UDK ter v enaki meri služita izražanju filmskih vsebin v drugem knjižničnem gradivu.

2 OZNAČEVANJE FILMSKEGA MEDIJA

2.1 OZNAČEVANJE FILMSKEGA ZAPISA V KODIRANI OBLIKI

V okviru vseh segmentov programske opreme COBISS uporabljamo podatke o vrsti zapisa in vrsti gradiva ter o fizični obliki za razločevanje vrst gradiva. Videofilme navajamo v kodirani obliki v blokih 0xx in 1xx. Vrsto zapisa opredelimo v podpolju 001 s kodo "g", ki označuje projicirno, filmsko in video gradivo. Vrsto gradiva opredelimo v podpolju 115 <a> s kodo "c", ki označuje videoposnetek. Fizično obliko videoposnetka pa pojasnimo v podpolju 115 <k>, in sicer s kodo "c", če je film posnet na videokaseti, ali s kodo "b", če je film posnet na videoplošči.

Iskalni predponi za kodirane pojme za videofilme sta RT (ang. record type) in FR (ang. physical form). S prvo predpono iščemo vrsto zapisa, z drugo pa iščemo vrsto zapisa skupaj z vrsto gradiva in s fizično obliko. Iskanje videotečnega gradiva s pomočjo kod, ki določajo vrsto zapisa in gradiva ter fizično obliko, je tako naslednje:

video gradivo	001 g	RT = g
video DVD	001 g + 115 <a> c <k> b	FR = g c b
videokaseta	001 g + 115 <a> c <k> c	FR = g c c

Iskalne predpone so z ustreznimi kodami v pomoč predvsem bibliotekarjem pri iskanju določenih zapisov, pri izdelavi različnih seznamov filmov in pri

izdelavi statističnih podatkov o zalogi, prirastu in izposoji gradiva. Tovrsten način iskanja videofilmov je uporabnikom kljub navodilom tuj.

Polje 115 vsebuje še druga podpolja s kodiranimi podatki, ki se nanašajo na videoposnetke. Natančno moremo opredeliti barvo, zvok, nosilec zvoka, uporabljeno tehniko snemanja, fizično obliko, format prikazovanja in standard predvajanja videoposnetka.

2.2 OZNAČEVANJE NOSILCEV FILMSKEGA ZAPISA

Nosilec filmskega zapisa (npr. videokaseta, video DVD, DualDisc) lahko navedemo kot oblikovno določilo (6xx<w>), kot oblikovno predmetno oznako (609<a>) ali kot prosto oblikovano predmetno oznako (610<a>). Opredelimo ga tudi s splošnim privesnim vrstilcem za obliko (675<a>). Privesni vrstilci, ki povedo, na katerem mediju je filmski zapis, so za videokasete (086.84), video DVD (086.82), CD-ROM (086.034.4) in za DualDisc, npr. zvočni CD in video DVD (086.76+086.82). Tako natančno pojasnimo, na katerem nosilcu je film zapisan. Oblikovno določilo iščemo s predpono DW (ang. form subdivison), oblikovno predmetno oznako s FS (ang. form heading), prosto oblikovano predmetno oznako z DU (ang. uncontrolled subject terms) in vrstilec UDK z DC (ang. decimal classification)¹.

Videokasete	6xx<w>	DW = videokasete
Video DVD	6xx<w>	DW = video DVD-ji
DualDisc	609<a>	FS = DualDisc
videokasete	610<a>	DU = videokasete

3 OPIS FILMOV S PREDMETNIMI OZNAKAMI

Geslovnik za videofilme, ki je predstavljen, je vključen v Spletni splošni slovenski geslovnik (SSSG) (<http://www.nuk.uni-lj.si/sssg/>) od leta 2006 dalje. Vsak geslovnik naj bi vseboval ekvivalente, hierarhične in asociativne povezave, torej kazalke in vodilke, npr.:

- risanka glej Risani film (ekvivalentna povezava);
- Filmska komedija glej tudi Romantična komedija (hierarhična povezava);
- Fantastični film glej tudi Znanstvenofantastični film (asociativna povezava).

1 COBISS2/Katalogizacija. Dodatek F.

Žal SSSG vključuje le kazalke. Vodilke še čakajo na dopolnitev programske opreme.

V geslovník sprejete predmetne oznake zapisujemo z veliko začetnico, ne sprejete pa z malo.

3.1 TERMINOLOŠKE REŠITVE V SSSG Z OZIROM NA VIDEOFILME

SSSG sledi Navodilom za predmetno označevanje (Ljubljana, 2002). Nekatere terminološke rešitve so posledica tega, da je geslovník splošen in da sledi razvoju slovenskega jezika.

Doslej so posamezne knjižnice uporabljale predmetne oznake po svojem izboru in potrebah, npr. drama, komedija. SSSG pa uporablja "Filmska drama", "Filmska komedija". Slovar slovenskega knjižnega jezika (2005) in Slovenski pravopis (2001) navajata musical in western kot prevzeti besedi po slovenskem pravopisu, zato sta v taki obliki navedena tudi v geslovníku, torej "Muzikal" in "Vestern".

V SSSG tudi ni naslednjih predmetnih oznak, ki so bile v katalogih knjižnic pogoste:

- *sodobna drama*, ker je taka predmetna oznaka časovno nedefinirana,
- *glasbena komedija*, ker je to po leksikonu Cankarjeve založbe Glasba (1981) in po Slovarju slovenskega knjižnega jezika (2005) sinonim za muzikal, deloma pa jo zajema tudi predmetna oznaka "Glasbeni film",
- *piratski film*, ker označuje filme o morskih razbojnikih, ki so kot sinonim zajeti že v predmetni oznaki "Gusarski film",
- *zgodovinski spektakel*, ki ga označuje predmetna oznaka "Zgodovinski film",
- *življenjepisne zgodbe*, ki jih označuje predmetna oznaka "Biografski film",
- *svetovna vojna*, prva svetovna vojna, druga svetovna vojna, ki niso zvrstne ali žanrske opredelitve, ampak ožje vsebinske.

3.2 GESLOVNIK ZA VIDEOFILME

Geslovník je nastal na osnovi filmskega gradiva slovenskih splošnih knjižnic. Izbranim predmetnim oznakam so dodane kazalke in vodilke ter ustrezni vrstilci UDK v različici UDCMRF 2001.

Akcijski film 791.221.7

glej tudi Kung-fu film

Animirani film 791.228

- glej tudi Lutkovni film
- Risani film
- Biografski film** 791.227
- Burleska** 791.221.23
 - glej tudi Filmska komedija
- Čambara** 791.223.2
 - glej tudi Japonski film
- Detektivski film** 791.221.5:343.123.12
 - glej tudi Kriminalni film
- Dokumentarni film** 791.229.2
 - glej tudi Izobraževalni film
- drama glej Filmska drama
- družinska komedija glej Družinski film
- Družinski film** 791.221.4
- Fantastični film** 791.221.8
 - glej tudi Pravljичni film
 - Znanstvenofantastični film
- Film katastrofe** 791.221.71
- Filmska drama** 791.221.4
 - glej tudi Melodrama
- Filmska komedija** 791.221.2
 - glej tudi Burleska
 - Romantična komedija
- Gangsterski film** 791.221.5
 - glej tudi Kriminalni film
- glasbena komedija glej Muzikal
- Glasbeni film** 791.221.1
 - glej tudi Muzikal
- glasbeno-plesni film glej Glasbeni film
- Grozljivka** 791.221.9
 - glej tudi Srhljivka
- Gusarski film** 791.221.7
- horror film glej Grozljivka
- Igrani film** (791.21)
 - glej tudi pod etničnimi pojmi, npr. Ameriški igrani film 791.21(73)
 - Japonski igrani film 791.21(520)
 - Slovenski igrani film 791.21(497.4)
- Italovestern** 791.223.1(450-82)
 - glej tudi Western

Izobraževalni film 791.52

glej tudi Dokumentarni film

kavbojka glej Western

kavbojski film glej Western

komedija glej Filmska komedija

kriminalka glej Kriminalni film

Kriminalni film 791.221.5glej tudi
Detektivski film
Gangsterski film
Psihološka srhljivka
Vohunski film**Kung-fu film 791.223.2**

glej tudi Akcijski film

Lutkovni film 791.228:688.721

glej tudi Animirani film

Melodrama 791.221.4

glej tudi Filmska drama

Mladinski film 791.22(0.053.6)glej tudi Otroški film
Pravljичni film**Muzikal 791.221.1**

glej tudi Glasbeni film

Nemi film 791.11**Otroški film 791.22(0.053.2)**glej tudi Mladinski film
Pravljичni film**Partizanski film 791.222:94"1941/1945"**

glej tudi Vojni film

piratski film glej Gusarski film

Pravljичni film 791.221.8:82-34glej tudi Fantastični film
Mladinski film
Otroški film**Psihološka srhljivka 791.221.9**

glej tudi Kriminalni film

Pustolovski film 791.221.7glej tudi Gusarski film
Viteški film**Reklamni film 791.641.3**

Risani film 791.228

risanka glej Risani film

Romantična komedija 791.221.2

glej tudi Filmska komedija

Srhljivka 791.221.9

glej tudi Akcijski film

Grozljivka

Kriminalni film

Psihološka srhljivka

Športni film 791.238

thriller glej Srhljivka

Vestern 791.223.1

glej tudi Italovestern

Vohunski film 791.221.5:343.321

Vojni film 791.222

glej tudi Partizanski film

western glej Vestern

Zgodovinski film 791.224

zgodovinski spektakel glej Zgodovinski film

Znanstvenofantastični film 791.221.8:82-312.9

glej tudi Fantastični film

življenjepisne zgodbe glej Biografski film

3.3 PREDMETNI NIZ

S predmetnimi oznakami kratko in jedrnato označimo vsebine filmov. Za izčrpnjšo vsebinsko označitev pa lahko predmetne oznake povežemo s predmetnimi določili v predmetni niz. Predmetni niz ima svojo zgradbo in pravila kot jih določajo Navodila za predmetno označevanje knjižničnega gradiva (SSG, 2002).

Vsebino filma načeloma vnašamo v katerokoli vsebini ustrezno polje v bloku 6xx. Z oblikovnimi določili pa opredelimo obliko, zvrst, žanr filma. Pri dokumentarnih filmih je to enostavno. Pri igranih filmih pa so dileme in njihove rešitve podobne tistim pri leposlovju. Predmetni oznaki (značnici), izbrani iz splošnega geslovnika, sledi predmetno določilo "V filmu", "V mladinskem filmu".

Primeri:

Odkrijte Slovenijo

6071 <a>Slovenija <x> Kulturna zgodovina <w> Dokumentarni filmi
<w> Videokasete

ali

6071 <a>Slovenija <x> Kulturna zgodovina <w> Dokumentarni filmi

6091 <a> Videokasete

Slovinci v Argentini

6061 <a> Slovenski izseljenci <y> Argentina <w> Dokumentarni filmi
<w> Videokasete

ali

6061 <a> Slovenski izseljenci <y> Argentina <w> Dokumentarni filmi

6091 <a> Videokasete

Tistega lepega dne

6061 <a> Slovenski igrani filmi <x> Komedija <w> Video DVD-ji

6061 <a> Otroci <x> V filmu <w> Video DVD-ji

ali

6061 <a> Slovenski igrani filmi <x> Komedija

6061 <a> Otroci <x> V filmu

6091 <a> Video DVD-ji

Ples v dežju

6061 <a> Slovenski igrani filmi <x> Drama <w> Video DVD-ji

ali

6061 <a> Slovenski igrani filmi <x> Drama

6091 <a> Video DVD-ji

Zvezdica Zaspanka

6061 <a> Lutkovni filmi <w> Videokasete

ali

6061 <a> Lutkovni filmi

6091 <a> Videokasete

Kekec

60011 <a> Kekec (literarni junak) <x> V mladinskem filmu <w> Video
DVD-ji

6061 < a > Slovenski mladinski filmi < x > Pustolovski film < w > Video DVD-ji ali

60011 < a > Kekec (literarni junak) < x > V mladinskem filmu

6061 < a > Slovenski mladinski filmi < x > Pustolovski film

6091 < a > Video DVD-ji

4 OPIS FILMOV Z VRSTILCI UDK

4.1 UDCMRF

Od januarja 2007 je dostopna elektronska izdaja tabel Univerzalne decimalne klasifikacije, imenovana UDCMRF (Universal Decimal Classification Master Reference File). Mednarodno standardno referenčno zbirko vrstilcev UDCMRF izdaja Konzorcij UDC s sedežem v Haagu. Slovenski prevod je narejen iz angleškega izvirnika izdaje UDCMRF 20012. Nova izdaja, ki je trenutno dostopna v elektronski obliki na spletni strani Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani (<http://www.nuk.uni-lj.si/udk/>), se od zadnje močno razlikuje. V izdaji leta 1998 je v glavnih tabelah okoli 11.000 vrstilcev in približno 1.500 splošnih privesnih vrstilcev. V izdaji UDCMRF 2001 je v glavnih tabelah 55.000 vrstilcev in 10.000 splošnih privesnih vrstilcev. Med novostmi so nekatere nove ureditve UDK skupin (npr. skupine 004, 005, 2, 37), med njimi je tudi skupina 7 za kinematografijo in filme, ki je z bolj podrobnimi vrstilci obsežnejša.

Vzporedno s prevodom UDCMRF je nastajal priročnik Univerzalna decimalna klasifikacija (2006), ki ga je izdala Narodna in univerzitetna knjižnica. Priročnik se vsebinsko navezuje in dopolnjuje uporabo tabel UDK v elektronski izdaji.

4.2 VSEBINSKO OZNAČEVANJE VIDEOFILMOV V NAŠIH KNJIŽNICAH

Do sedaj so slovenske knjižnice klasificirale igrane filme tako, da so vrstilcu UDK 791.43, ki je označeval filme, dodale posebne privesne vrstilce -1/-9. Povzele so jih iz skupine 82, kjer označujejo literarne zvrsti in vrste³. Mladinske igrane filme so od leta 1995 dalje izražale s posebnim privesnim vrstilcem -93, prav tako prevzetim iz skupine 82. Dokumentarne videofilme so klasificirale z vrstilci UDK na enak način, kot velja za monografske publikacije. Dolžina vrstilca znotraj posamezne skupine je bila odvisna od opisa

2 Koordinator prevoda je bila Narodna in univerzitetna knjižnica. Pri prevajanju je sodelovalo 32 prevajalcev iz različnih strok. Skupino 7 je prevedla dr. Nataša Cigoj Krstulović.

3 Povzeto po Dezimal-Klassifikation (DK). Abt. 7 Kunst, Spiel, Sport. Abt. 8 Schöne literatur (1948).

vsebine dokumentarnega filma. Podrobnejša je bila vsebina, daljši je bil njen vrstilec. Knjižnice so dodelile lutkovnim videofilmom vrstilec 792.97, risanim videofilmom pa 778.534.662. če so bile vsebine namenjene otrokom, so dodale še splošni privesni vrstilec, ki označuje dela za otroke⁴. Splošne privesne vrstilce za kraj in čas so dodajale, če so označevali vsebino filma. Splošni privesni vrstilec za obliko pa so vedno navajale, ker je določal medij, na katerem je posnetek (videotrak, DVD itd.). Te oznake so v izdaji UDCMRF 2001 nespremenjene.

Pri klasificiranju zdaj upoštevamo novo razporeditev vrstilcev UDK za kinematografijo in filme.

4.3 FILMSKI ŽANRI

Pri opredeljevanju filmov z UDK naletimo na nekaj težav. Prva izhaja iz razporeditve vrstilcev UDK, ker ti ne obsegajo vseh zelenih vsebin. Druga težava pa je v naravi filmov, kjer je pogosto mešanje filmskih žanrov, npr. kriminalna komedija, pustolovska komedija, romantična komedija; ali pa se žanri delijo na podžanre, npr. politična srhljivka, akcijska srhljivka, psihološka srhljivka.

Filmska stroka loči tri osnovne zvrsti, ki opredeljujejo tip filma glede na njegov odnos do realnosti. To so:

- igrani film, ki s pomočjo igralcev upodablja realne ali izmišljene osebe in dogajanja;
- dokumentarni film, ki izhaja iz realnosti in prikazuje stvarne osebe v njihovih okoljih;
- animirani film, ki s pomočjo fiktivnih elementov (risanih figur ali lutk) uprizarja fiktivna dogajanja.

V zvrst igranih filmov sodijo žanrski filmi in žanrsko mešani filmi. Shema UDK pa med filmske žanre uvršča tudi dokumentarne in animirane filme. Opredeljevanje s predmetnimi oznakami je v tem smislu enostavnejše, filmske zvrsti in filmski žanri tvorijo enotno skupino in jih lahko grupiramo poljubno, npr. po abecednem redu.

4.4 NOVI VRSTILCI UDK ZA KINEMATOGRAFIJO IN FILM

V priročniku Univerzalna decimalna klasifikacija (str. 116 do 117) k slovenskemu prevodu UDCMRF 2001 je razloženo, da natančnejše vsebine o filmu označujemo s privesnimi vrstilci ali s kombinacijo glavnih vrstilcev, ki jih

povežemo z dvopičjem. Skupino 791 uvajajo posebni privesni vrstilci s črtico, to so posebni privesni vrstilci -2 za označevanje oblike filmske prezentacije, in posebni privesni vrstilci -5 za filmske junake.

Skupina 791.1 označuje razvojne stopnje kinematografije, to sta obdobji nemega in zvočnega filma.

Skupina 791.3 označuje filmsko estetiko in kritiko, skupina 791.4 odnos med filmom in družbo, 791.5 odnos med filmom in izobraževanjem, 791.6 pa filmsko industrijo.

4.5 IGRANI FILMI

V skupini 791.2 uvrščamo filmske zvrsti in žanre. Druge filmske vsebine in teme označujemo z vrstilcem 791.23, ki ga običajno povezujemo z drugim glavnim vrstilcem.

Glede na trenutne fonde videofilmov v knjižnicah, predvsem v splošnih, in trende na tržišču bodo prav gotovo najpogostejše uporabljene vrstilci 791.221/791.228. Ti označujejo naslednje žanre: muzikali, komedije, tragedije, drame, melodrame, kriminalke, filmi nasilja, akcijski filmi, fantazijski filmi, grozljivke, vojni filmi, vesterni, zgodovinski filmi, filmski epi, biografski filmi, risani filmi itd.

Primeri:

791.221.2	komedija
791.221.5	triler, "napeti" film, kriminalka
791.221.8	fantazijski film
791.221.9	grozljivka
791.222	vojni film
791.224	zgodovinski film

Podžanre izražamo v kombinaciji z drugimi glavnimi vrstilci, ki jih povežemo z dvopičjem, z uporabo posebnih privesnih vrstilcev in splošnih privesnih vrstilcev za vidik, kraj, čas, obliko.

Primeri:

791.221.5:343.321	vohunski film
791.221.8:82-312.9	znanstvenofantastični film
791.221.8(73):82-312.9	ameriški znanstvenofantastični film
791.221.9:392.28	grozljivka, film o vampirjih

791.222:94(497.4)"1940/1945"	vojni film, čas med II. svetovno vojno v Sloveniji
791.224:94(44)"1789/1799"	zgodovinski film, čas francoske revolucije
791.231:329.18	politični film s tematiko nacizma
791.238:796.83	športni film o boksu

Kadar je film namenjen otrokom ali mladostnikom, dodamo glavnemu vrstilcu posebni privesni vrstilec, ki označuje dela za otroke ali mladostnike.

Primeri:

791.221.2(0.053.2)	komedija za otroke
791.221.5(0.053.6)	kriminalka za mladostnike
791.221.8:82-312.9(0.053.2)	znanstvenofantastični film za otroke
791.239:394.25(0.053.2)	film o maškarah za otroke

4.6 ANIMIRANI FILMI

Natančnejše vsebine animiranih filmov izražamo v kombinaciji z drugimi glavnimi vrstilci ter z uporabo splošnih privesnih vrstilcev za kraj, čas in obliko. Animiranim filmom, ki so namenjeni otrokom, dodamo glavnemu vrstilcu splošni privesni vrstilec, ki označuje dela za otroke.

Primeri:

791.228	risani film
791.228:688.721	lutkovni film
791.228(0.053.2)	risani film za otroke
791.228:688.721(0.053.2)	lutkovni film za otroke

4.7 DOKUMENTARNI FILMI

Tudi pri dokumentarnih filmih velja, da natančnejše vsebine izražamo v kombinaciji z drugimi glavnimi vrstilci ter z uporabo splošnih privesnih vrstilcev za kraj, čas in obliko. Dokumentarnim filmom, ki so namenjeni otrokom, dodamo glavnemu vrstilcu splošni privesni vrstilec, ki označuje dela za otroke. Med dokumentarne filme uvrščamo tudi izobraževalne.

Primeri:

791.229.2:551.21	dokumentarni film o vulkanih
791.229.2:551.21(4)	dokumentarni film o vulkanih v Evropi

- 791.229.2:94(44)"1789/1799" dokumentarni film o francoski revoluciji
 791.229.2:568.19(0.053.2) dokumentarni film o dinosavrih za otroke
 791.52:321.7(38)(0.053.2) izobraževalni film za otroke o atenski demokraciji

4.8 IZBOR VRSTILCEV UDK ZA FILM

Izbor vrstilcev UDK za kinematografijo in film je bil narejen z namenom, da bi bil opis filmskega gradiva enotnejši. V oklepaju so črtani vrstilci, ki jih z novo izdajo več ne uporabljamo. Nekateri spremembe so pojasnjene s primeri, drugod je dodan komentar.

- 791 Kinematografija. Film**
 791-21 Celovečerni igrani filmi
 791-22 Kratki filmi. Nizkoprorračunski filmi
 791-24 Nadaljevanja. Sequel
 (npr. Moški in ženska (1966)⁵ in Moški in ženska, 20 let pozneje (1986)⁶)
 (za nadaljevanke uporabljamo 791.242)
 791-25 Film, narejeni po že posnetem scenariju. Remake
 (npr. različne ekranizacije Hamleta)
 791-5 Karakterni tipi
 (npr. ljubimec, naivka, femme fatale, heroj itd.)
 791-51 Heroji
 791-57 Animirani liki
 791-58 Govoreče živali
791.1 Glavne stopnje razvoja filma
 791.11 Obdobje nemega filma
 791.12 Obdobje zvočnega filma
 npr. 791.12(497.4) zvočni filmi v Sloveniji
 791.12(540) zvočni filmi v Indiji
 791.12(=21)(73) indijski zvočni filmi, posneti v ZDA
 791.12"194" filmi štiridesetih let 20. st.
791.2 Filmski žanri, motivi, stili
 791.21 Umetniški film
791.22 Žanr (stil glede na vsebino in ozadje)
 791.221/.228 Filmi fikcije

5 Un homme et une femme, režiser Claude Lelouch

6 Un homme et une femme: vingt ans déjà, režiser Claude Lelouch

- (sem uvrščamo igrane filme)
- 791.221.1 Muzikali. Glasbeni filmi
(črtano 791.43-311.2)
- 791.221.2 Komedija
(črtano 791.43-313.1)
- 791.221.22 Skeči. Gagi
- 791.221.23 Burleska
- 791.221.24 Parodija
- 791.221.25 črna komedija
- 791.221.26 Satira
(črtano 791.43-313.1)
- 791.221.27 Situacijska komedija
- 791.221.28 Tragikomedija
- 791.221.3 Tragedija
- 791.221.4 Melodrama. Drama
(črtano 791.43-311.2 in/ali 791.43-311.4)
- 791.221.41 Solzave melodrame
(črtano 791.43-311.2)
- 791.221.5 Srhljivka. Napeti film. Kriminalka
(črtano 791.43-312.4)
npr. 791.221.5:327.88 napeti filmi o političnih zarotah
791.221.5:343.123.12 detektivski filmi
791.221.5:343.321 vohunski filmi
791.221.5:343.811 zaporniški filmi
- 791.221.51 Črni film. Film noir
- 791.221.6 Filmi nasilja
- 791.221.7 Filmi akcije
(sem uvrščamo tudi pustolovske filme)
(črtano 791.43-311.3)
npr. 791.221.7:791.231 akcijski filmi s političnim ozadjem
- 791.221.71 Filmi katastrof
- 791.221.72 Filmi množične nevarnosti
- 791.221.8 Fantazijski filmi
(črtano 791.43-312.9)
npr. 791.221.8:82-312.9 znanstvenofantastični filmi
- 791.221.9 Grozljivke
(črtano 791.43-312.4)
npr. 791.221.9:392.28 filmi o vampirjih
791.221.9:398.42 filmi o duhovih

- 791.222 Vojni filmi
 (črtano 791.43-311.6)
 npr. 791.222:323.26 odporniška gibanja v vojnih filmih
 791.222:355.46 filmi o vojni mornarici
 791.222:623.459 kemično vojskovanje v filmih
 791.222:94(497.4-15)"1915/1917" filmi o Soški fronti
- 791.223 Žanri glede na geografsko lego
- 791.223.1 Vesterni (kavbojke)
 (črtano 791.43-311.3)
 npr. 791.223.1(450-82) italovestern
 791.223.1:791.221.2 komični vesterni
- 791.223.2 Film o vzhodu
- 791.224 Zgodovinski filmi
 (črtano 791.43-311.6)
 npr. 791.224(450)"15" filmi o Italiji v 16. st.
- 791.224.1 Kostumski filmi
 (sodijo v okvir zgodovinskih filmov)
- 791.225 Filmski epi
 npr. 791.225:26 biblični epi
 (za filme z versko tematiko uporabljamo 791.232)
- 791.226 Pornografski filmi, erotika
- 791.227 Biografske teme, prikazane v filmu na zabaven način
 ali kot fikcija
 (črtano 791.43-312.6 in/ali 929)
 (za dokumentarno biografijo uporabljamo 791.229:929A/Ž)
- 791.227.1 Film, ki so jih navdihnile resnične osebe
- 791.228 Animacija. Risanke
 (črtano 778.534.662)
- 791.229.1 Kompilacijski filmi (antologije odlomkov)
- 791.229.2 Dokumentarni film
 (črtano 0/9(086.8) in/ali 0/9(086.82))
 npr. 791.229.2:597.3 dokumentarni film o morskih psih
- 791.229.4 Filmski tedniki
- 791.23 Filmska vsebina in elementi ozadja**
 (sem uvrščamo filme različnih vsebin, ki niso zajete med žanre)
- 791.231 Politika kot vsebina/ozadje v filmu
 npr. 791.231:327.323.3 komunizem v filmu
- 791.232 Religija kot vsebina/ozadje v filmu
 npr. 791.232:26 židovstvo v filmu

- 791.233 Socialne teme v filmu
npr. 791.233:323.24 razizem v filmu
791.233:613.885 homoseksualnost v filmu
791.233:316.613.42 prijateljstvo v filmu
- 791.234 Moralne teme v filmu
npr. 791.234:178.1 alkoholizem v filmu
- 791.235 Psihološke in telesne motnje v filmu
npr. 791.235:615.932 AIDS v filmu
791.235:616-008 rakavi bolniki v filmu
- 791.236 Narava kot vsebina/ozadje filma
npr. 791.236:591.611 lov na živali v filmu
- 791.237 Potovanja in kraji kot vsebina/ozadje filma
npr. 791.237:910.4(450:436) potovanje med Italijo in Avstrijo v filmu
- 791.237.6 Kraji kot vsebina/ozadje filma
npr. 791.237.6(497.4Ljubljana) Ljubljana v filmu
- 791.238 Šport in igre kot vsebina/ozadje filma
npr. 791.238:797.2 plavanje v filmu
- 791.239 Svet zabave kot vsebina/ozadje filma
npr. 791.239:791 svet filma v filmu
- 791.24 Načini priprave filmov**
- 791.241 Serija filmov
npr. 791.241 Bond filmi o Jamesu Bondu
- 791.242 Filmi, namenjeni prikazovanju v ločenih epizodah. Serial
(sem uvrščamo nadaljevanke in nanizanke)
- 791.243 Epizoda z napetim prizorom
- 791.244 Prizor lova
- 791.3 Estetika in film**
- 791.31 Odnos filma do drugih umetnosti
npr. 791.31:78 odnos filma do glasbe
- 791.32 Teorija filma in filmska kritika (kot predmet)
npr. 791.32.072.3 filmska kritika
- 791.4 Družba in film**
- 791.41 Odnosi med filmom in drugimi mediji
npr. 791.41:621.397 odnos filma do televizije
- 791.42 Filmi, namenjeni posameznim socialnim skupinam
npr. 791.42:316.346.2-055.2 ženski filmi
- 791.43 Vpliv filma na občinstvo
npr. 791.43:32.019.52 politična propaganda preko filma
791.43:351.751.5-053.6 filmi za mladostnike

- 791.43:659.1 film in oglaševanje
- 791.43:791.225-053.6 vpliv filmov z nasiljem na mladostnike
- 791.5 Vzgoja in izobraževanje ter film**
- 791.51 Film kot del učnega načrta
 - npr. 791.51:373.5 film kot učno sredstvo za srednješolce
- 791.52 Film kot sredstvo vzgoje in izobraževanja
 - npr. 791.52:371.686 film kot avdiovizualni pripomoček pri učenju
- 791.53 Filmske družbe, institucije, zbirke filmov
 - npr. 791.53:069.02 filmski muzeji
- 791.6 Film kot industrija**
- 791.62 Produkcija: tehnični vidiki
 - npr. 791.62(497.4) filmska produkcija v Sloveniji
 - 791.62:061.5MGM filmski studijo Metro-Goldwyn-Mayer
- 791.63 Produkcija: estetski vidiki
- 791.631 Filmska produkcija
 - npr. 791.631-051 filmski producenti
- 791.632 Pisanje scenarijev
 - npr. 791.632-051 scenaristi
 - 791.632:792.026 filmski scenariji
- 791.633 Režija
 - npr. 791.633-051 režiserji
- 791.635 Filmska igra
 - npr. 791.635-051 igralci
 - 791.635-053.2 otroci igralci
 - 791.635-055.2 igralke
 - 791.635:929 biografski prikaz zvezdnikov
- 791.636 Drugi umetniški elementi
 - npr. 791.636:78 glasba v filmu
- 791.64 Distribucija
- 791.641 Promocija, marketing
- 791.641.3 Propagandni, komercialni film
 - (sem uvrščamo reklamne filme)
- 791.641.5 Izvlečki iz filmov za propagando
- 791.65 Prikazovanje. Prenos
 - npr. 791.65.079 filmski festivali, nagrade
 - 791.65.091.5 filmske premiere

5 VIDEOFILMI V FORMATU COMARC

Nanizani so primeri za vsebinski opis videofilmov v formatu COMARC. Poleg vseh zgoraj predstavljenih možnosti za opis videofilmov (kodirana polja, predmetne oznake, vrstilci UDK), so tu tudi primeri z uporabo polja 610. V tem polju so predmetne oznake prosto oblikovane, enakovredne in jih nizamo brez hierarhije. Seveda pa je nujno, da tudi te oznake oblikujemo in uporabljamo kontrolirano. Zanje pravzaprav veljajo enaka pravila kot za oblikovanje strukturiranih predmetnih oznak, le da jih ne povezujemo v predmetne nize.

Primer 1:

2000 <a>čudoviti svet mineralov Videoposnetek
 215 <a>1 videokaseta (VHS, PAL)
 6061 <a>Minerali <w>Dokumentarni filmi <w>Videokasete
 6100 <a>mineralogija <a>kristali
 675 <a>791.229.2:549(086.84) <c>791.2 - Filmski žanri, motivi, stili
 <v>UDCMRF 2001

Primer 2:

2001 <a>Na svoji zemlji Videoposnetek
 215 <a>1 video DVD
 6061 <a>Slovenski igrani filmi <x>Vojni film
 6061 <a>Svetovna vojna 1939-1945 <w>V filmu <6>01
 6091 <a>Video DVD-ji
 675 <a>791.222:94(497.4)"1941/1945"(086.82) <c>791.2 - Filmski žanri,
 motivi, stili <v>UDCMRF 2001
 9961 <a>druga svetovna vojna <6>01

Primer 3:

2001 <a>Kamniti Pigmalion Videoposnetek
 215 <a>1 videokaseta (VHS, PAL)
 60011 <a>Plečnik Jože <f>1872-1957 <w>Dokumentarni filmi
 6091 <a>Videokasete
 6100 <a>slovenska arhitektura <a>arhitekti <a>urbanistično planiranje
 675 <a>791.229.2:929Plečnik J.(086.84) <c>791.2 - Filmski žanri,
 motivi, stili <v>UDCMRF 2001
 675 <a>791.229.2:72(497.4Ljubljana)(086.84)

Primer 4:

2001 <a>Portrait of Ireland Videoposnetek

- 215 <a>1 video DVD
- 6071 <a>Irska <x>Kulturna zgodovina <w>Dokumentarni filmi
<w>Video DVD-ji
- 6100 <a>kulturne znamenitosti <a>ljudski običaji <a>ljudska glasba
<a>domoznanstvo
- 675 <a>791.229.2:908(415)(086.82) <c>791.2 - Filmski žanri, motivi,
stili <v>UDCMRF

6 RAZVRŠČANJE VIDEOFILMOV NA POLICAH

Pri opremljanju videokaset in video DVD-jev je priporočljivo, da so etikete z oznako lastništva in lokacije na enakih mestih, oziroma na takih mestih, da sta razvrstitev in postavitev gradiva pregledni ter da so iskanje, izbira in izposoja gradiva za knjižničarja in uporabnika enostavni (Ločniškar, 2004, str. 60).

Najbolj primeren prostor za etiketo z elementi razvrščanja je zunanji naslovni, levi zgornji kót ovojnega lista ali zunanji hrbtni, desni kót ovojnega lista. Izbrani mesti sta vidni tudi, ko sta videokaseta ali DVD-plošča shranjeni na polici.

Glede na vsebino videofilmov lahko ločimo po vsebini različne vrste etiket.

Pri *dokumentarnih videofilmih* so na etiketi elementi po vsebini razvrščeni enako kot pri knjižnem gradivu, so trije:

- vrstilec UDK, ki pove, v katero stroko sodi vsebina filma in komu je namenjena, otrokom ali odraslim uporabnikom; vrstilec je lahko kratek ali dolg, to je odvisno od vrste knjižnice in od obsega zbirke;
- avtorjev priimek in začetnica imena; morebitnega drugega in tretjega avtorja ne navajamo. Tega elementa ne navajamo, če so ustvarili delo več kot trije avtorji ali če je delo anonimno; na njegovo mesto zapišemo vsebino tretjega elementa;
- prva beseda naslova filma; če obsega naslov več besed in če je prva beseda zelo kratka (npr. enočrkovni predlog), ji dodamo še drugo; če je delo posneto na več kot eni videokaseti in/ali video DVD-ju, pristavimo številko dela, letnico ali drugo oznako, ki pove pravilno zaporedje videofilmov.

Navedeni elementi razvrščanja so zapisani drug pod drugim na etiketi primerne velikosti.

Pri *animiranih in igranih videofilmih za otroke* vrstilec UDK ni najbolj primeren za informacijo, zato so elementi na etiketi drugače razvrščeni in sicer:

- oznaka namembnosti, to je starostna stopnja kot pri knjižnem gradivu, C za cicibane in P za pionirje;
- prva beseda naslova filma; če je več delov, pristavimo številko dela ali drugo primerno oznako;
- žanr ali zvrst filma;

Dodamo lahko še podatek o tem, ali je delo sinhronizirano ali podnaslovljeno. To označimo z besedo, z barvnimi ali z drugimi razumljivimi oznakami.

Pri *igranih videofilmih* navajamo najmanj tri elemente razvrščanja:

- vrstilec UDK,
- naslov dela,
- žanr.

Če je videofilm zaradi izredne dolžine razdeljen na več delov, se prav tako navede za naslovom številka dela, ki pove pravilno zaporedje videofilmov. Drugih podatkov na etiketi ponavadi ne navajamo, ker so napisani na ovitku.

V praksi se je pokazalo, da so poleg opisanega opremljanja, primerne za razvrščanje in za iskanje videofilmov, v veliko pomoč tudi barvne oznake, piktogrami ali slikovne oznake, ki določajo žanre.

Na videokaseti lahko na določenem mestu napišemo tudi starostno mejo dopustnosti. To je edini način zaščite otrok pred videofilmi, ki niso primerni njihovi starostni stopnji ali njihovemu razvoju. Pri video DVD-jih je ta podatek pogosto originalno natisnjen na plošči.

Pri opremi je najbolj pomembno, da se oznake, kot so lastniški pečat, inventarna ali zaporedna številka, etiketa z elementi razvrščanja, barvna etiketa, ki določa žanr, črtna koda in starostna meja dostopnosti napišejo ali prilepijo na vsaki videokaseti ali video DVD-ju na dogovorjeno mesto.

Doslednost oznak s stalnim mestom označevanja pomaga uporabniku, da hitro ugotovi, kje dobi in kam mora vrniti videokaseto ali video DVD, knjižničarju pomaga pri urejanju gradiva, pri preverjanju lastništva, omogoča hitrejšo identifikacijo izgubljenega izvoda in ne nazadnje lahko lastniški znak prepreči krajo.

7 ZAKLJUČEK

Filmsko gradivo je v naših knjižnicah zelo izposojano. Zato je pomembno, da je obdelano tako, da daje uporabniku čim več informacij za izbiro, knjižničarju pa dobro razporeditev in hitro dostopnost. Uporabniku so pri

iskanju najbližje predmetne oznake, knjižničarju pa dobro služijo tudi vrstilci UDK, po katerih lahko gradivo sistematično razvršča ali išče. Podobno velja za uporabo predpon v kodiranih poljih formata COMARC.

Prispevek razrešuje dileme, ki so se pojavile ob novi razporeditvi skupine UDK 791 za kinematografijo in film. Prikazuje tudi druge oblike vsebinskega opisa videofilmov in njihovo razvrščanje po policah. Za ilustracijo so dodani mnogi primeri, pa tudi seznam sprejetih predmetnih oznak za filmsko gradivo, ki so vključene v SSSG, in priporočilni izbor vrstilcev UDK.

Predstavljene rešitve priporočamo v uporabo knjižnicam za večjo konsistenco in enotnost pri obdelavi videofilmov.

NAVEDENI VIRI

1. *COMARC/B format*. (2001). Maribor: IZUM.
2. *COMARC/H format*. (2000). Maribor: IZUM.
3. *COMARC/H format*. (2002). Maribor: IZUM.
4. *Elektronska izdaja UDC MRF 2001*. (2007). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 1.2.2007 s spletne strani: <http://www.nuk.uni-lj.si/udk/>.
5. *Glasba*. (1981). Ljubljana: Cankarjeva založba.
6. Ločniškar-Fidler, M. (2004). *Razvoj, obdelava in uporabniki neknjižnega gradiva v splošnih knjižnicah*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo.
7. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. (2005). Ljubljana: DZS.
8. *Slovenski pravopis*. (2001). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
9. *Splošni slovenski geslovník: navodila za predmetno označevanje knjižničnega gradiva*. (2002). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
10. *Spletni splošni slovenski geslovník*. (2007). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 5.2.2007 s spletne strani: <http://www.nuk.uni-lj.si/ssg/geslovník.html>
11. *UDC Master Reference File*. (2001). The Hague: UDC Consortium.

OSTALI UPORABLJENI VIRI

1. Kavčič, B. in Vrdlovec, Z. *Filmski leksikon*. Ljubljana: Modrijan, 1999.
2. *Univerzalna decimalna klasifikacija*, Zv. 1. Ljubljana: Centralna tehniška knjižnica, 1991.
3. *Univerzalna decimalna klasifikacija: priročnik*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 2006.

SLOVENSKA SPLETNA IZDAJA TABEL UNIVERZALNE DECIMALNE KLASIFIKACIJE

THE SLOVENIAN ONLINE EDITION OF UNIVERSAL DECIMAL CLASSIFICATION

Boris Rifl

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
e-pošta: boris.rifl@nuk.uni-lj.si

Tine Musek

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
e-pošta: tine.musek@nuk.uni-lj.si

Špela Razpotnik

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
e-pošta: spela.razpotnik@nuk.uni-lj.si

Darija Rozman

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
e-pošta: darija.rozman@nuk.uni-lj.si

UDK 025.45UDC

IZVLEČEK

V Sloveniji je Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK) izdala prevod UDC MRF 2001. Slovenska spletna izdaja omogoča iskanje po vrstilih, nizih in po polnem besedilu razlag, opomb in primerov. V prispevku so opisane povezave, ki vodijo klasifikatorje do ustreznih vrstilcev. Urejen je kontroliran dostop do spletne izdaje UDK. Orišane so značilne spremembe v UDK, ki so v rabi po objavi prevoda in priročnika.

Ključne besede: Univerzalna decimalna klasifikacija, spletne aplikacije, iskanje, elektronska verzija, vrstilci UDK

UDC 025.45UDC

ABSTRACT

The Slovenian translation of UDC version UDC MRF 2001 has been prepared in the

National and University Library (NUL), Ljubljana, Slovenia. The Slovenian online translation includes searching by UDC numbers, string searching and full text searching of UDC explanations, notes, examples, etc.. Links which guide users to UDC numbers have been provided. Access control to the UDC database has been implemented. In the paper, an outline of the characteristic changes in UDC being in use in Slovenia after the online edition of translation and printed manual also are presented.

Key words: Universal decimal classification, web applications, searching, electronic media, UDC numbers

1 UVOD

Različne potrebe znanosti, gospodarstva in tehnike so privedle do velike razvejanosti pojmov, ki jih Univerzalna decimalna klasifikacija (UDK) s svojo sistematično strukturo odlično ponazarja. Pri razumevanju vsebine knjižničnega gradiva naletimo na težave z jezikovnega področja. Klasifikacija je jezikovno neodvisna. Zaradi tega dejstva je uporabnost številke dovolj nazorna in najmanj sporna. Kot zelo uporabna se je izkazala UDK, ki razvršča stvari in pojme s številkami - klasifikacijskimi vrstilci. Združuje sorodne pojme v razrede, in ureja te razrede v hierarhijo tako, da lahko razpoznamo vsebine tematik. Predstavlja vsebinska področja od splošnega k specifičnemu in obratno.

UDK je splošna klasifikacijska shema za vsa področja znanja in vedenja. Je mednarodno normativno knjižnično orodje za vsebinsko označevanje dokumentov in za poizvedovanje po informacijah. UDK je zelo fleksibilen in učinkovit sistem za organizacijo bibliografskih zapisov za vse vrste dokumentov na različnih medijih. Elektronska izdaja UDK je še posebej primerna za vsebinsko opisovanje netradicionalnih medijev, multimedijskih zbirk, zbirk slik, zemljevidov, umetnin in računalniških datotek. Vsebinski opis in klasifikacija nista jezikovno odvisna, saj je predmet simboliziran s številko, kar nam omogoča raziskovanje po zbirkah ne glede na jezik. Dokumenti s posameznega področja so tako zbrani pod istim vrstilcem, ne glede na jezik, v katerem so opisani in ne glede na jezik katalogizacijske enote, ki je vrstilec določila. Prav tako nam klasifikacija omogoča, da presežemo probleme z nepoznano terminologijo, ki omogoča nespecialistom, da najdejo informacije s pomočjo iskanja po vsebini. Svetovno znana klasifikacija, kar UDK zagotovo je, omogoča izmenjavo informacij med sistemi, in omogoča temeljni standard, iz katerega lahko razvijemo speci-

alizirana informacijska orodja za poizvedovanje. Klasifikacijska struktura UDK je prožna, kar pomeni, da omogoča vključitev dopolnjenih in novih strokovnih področij ter sestavljanje različnih vrstilcev UDK. To omogoča kompleksnejši in podrobnejši opis vsebine dokumentov.

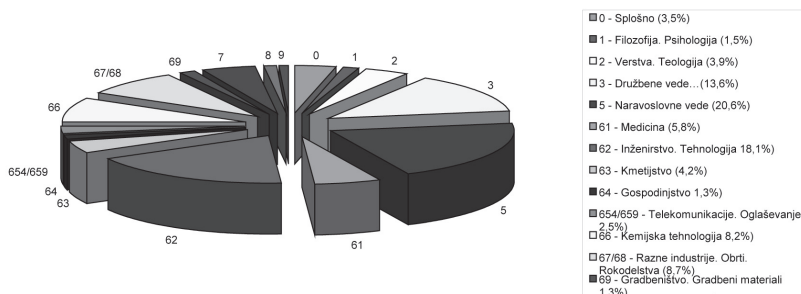
UDK je po razširjenosti uporabe nekoliko za Deweyo decimalno klasifikacijo (DDC) in malo pred Klasifikacijo Kongresne knjižnice (LCC). Aida Slavić je v letih 2004 do 2006 raziskala trenutno stanje uporabe UDK v svetu (Evropa, Azija, Afrika). Anketirala in pogovarjala se je z bibliotekarji iz 208 držav in ugotovila, da je UDK v rabi v 124 državah. Kot prevladujoči klasifikacijski sistem je UDK prisoten v nacionalnih informacijskih omrežjih v 34 državah (28%). V 45 državah (36%) je v uporabi le v določenih vrstah knjižnic. V ostalih 45 državah (36%) je bolj redko prisoten – torej le v nekaj knjižnicah ali informacijskih centrih (Slavić, 2007).

Razvoj UDK tabel spremljajo številne zahteve bibliotekarjev, ki pričakujejo od UDK konzorcija (<http://www.udcc.org>), da čim bolj sledi novim vsebinam in hitro ponudi klasifikatorjem vrstilce za najnovejše znanstvene dosežke (genetika, nanotehnologija, biotehnologija) in jih smiselno umešti v obstoječo klasifikacijo. Umestitev je včasih dvoumna, saj je tudi razvoj nove tehnologije nepredvidljiv. Pogosto se tudi v izvirnih jezikih, kjer novo znanje nastaja, pojavljajo terminološka razhajanja. Včasih se šele kasneje izkaže, da je nastala nova znanost, ki zahteva novo skupino UDK (računalništvo). Vrstilce, ki so razsejani po več skupinah, je v tem primeru nujno združiti v novo skupino. Posledica je premestitev številnih vrstilcev iz več različnih skupin v novo skupino. Ko se tovrstne spremembe uvajajo v knjižnične kataloge in v postavitev gradiva, vedno naletimo na nasprotovanja nekaterih bibliotekarjev, ki opozarjajo, da se s tem krši doslednost, opozarjajo pa tudi na težave pri premeščanju gradiva na policah in pri pisanju signatur. Tako se znotraj bibliotekarske sredine srečujeta dve struji; prva, ki zahteva takojšen odziv na novosti, nove vrstilce in po potrebi tudi nove skupine in druga, ki vidi predvsem težave zaradi postavitve, signatur in redakcije starih zapisov. Na mednarodni konferenci o UDK z naslovom "Information Access for the Global Community", An International Seminar on the Universal Decimal Classification v Den Haagu so klasifikatorji poročali (<http://www.udcc.org/seminar2007.htm> in <http://www.udcc.org/seminar07/programme.htm>) (UDC Consortium, 2007), da se tudi v drugih državah prevodi novejših verzij UDK ne dogajajo letno, ampak recimo dvakrat v desetletju, saj vsaka nova verzija zahteva od knjižničarjev

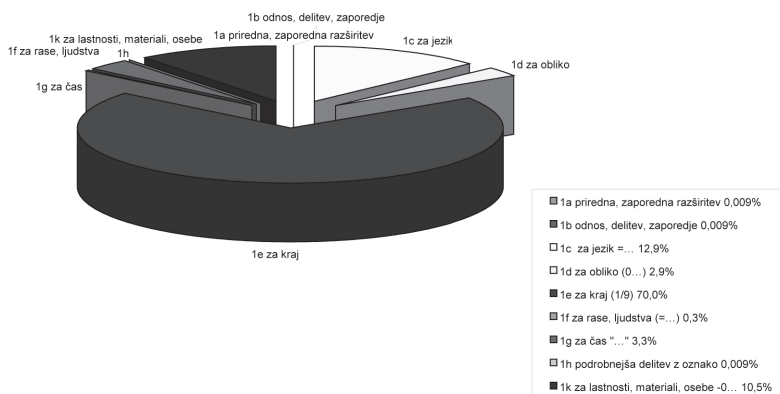
nekaj pozornosti. Pri predstavitvi novega slovenskega prevoda UDC MRF 2001 in novosti v UDK (Rifl et al., 2007; Rozman et al., 2007), (Razpotnik in Rozman, 2006) se je pokazalo, da knjižničarji potrebujejo nove vrstilce predvsem za vodilne smeri znanosti, za katere imajo v obdelavi obilico gradiva, upirajo pa se drastičnim spremembam - primer religije, kjer se stari vrstilec, ki je prej pomenil neko vsebino s področja krščanstva, pojavlja v novi razvrstitvi za opis vsebine iz drugega verstva. Slovenski knjižničarji sledimo novostim v UDK, ki so dostopne na domači strani UDK konzorcija http://www.udcc.org/major_changes.htm in <http://www.udcc.org/cancellations.htm> (UDC Consortium, 2007). Pri klasificiranju uporabljamo naj-novejši slovenski prevod UDC MRF 2001 (<http://www.nuk.uni-lj.si/udk>) (UDK, 2007). V globalnem svetu tudi slovenski knjižničarji komuniciramo in izmenjujemo izkušnje na UDK forumu, bloganje pa je omogočeno na spletnem mestu <http://universaldecimalclassification.blogspot.com>

2 SLOVENSKA SPLETNA IZDAJA UDK

Pri izgradnji slovenske spletne izdaje so bile upoštevane lastnosti in zgradba UDK. Od januarja 2007 je v uporabi elektronska izdaja tabel UDK, imenovana UDC MRF 2001. Elektronska izdaja UDK je prevedena iz angleške različice glavne referenčne datoteke UDC Master reference file 2001 (UDC MRF, 2001). Zajema več kot 65.000 različnih vrstilcev (v glavni tabeli je 54.891 vrstilcev in 10.831 splošnih privesnih vrstilcev v pomožnih tabelah). Razdelitev vrstilcev ni povsem enakomerna. Razlikuje se glede na razvoj posameznih strok, sledenje spremembam, pretežno fasetno ali hierarhično strukturo in potrebe posameznih strok po novih ali dodatnih vrstilih. Prejšnja tiskana izdaja iz leta 1991 (UDK,1991) je vsebovala v glavnih tabelah okoli 11.000 vrstilcev in približno 1.500 splošnih privesnih vrstilcev.

Slika 1: Struktura in porazdelitev glavnih vrstilcev v izdaji UDC MRF 2001

Slika 2: Struktura in porazdelitev splošnih privesnih vrstilcev v pomožnih tabelah izdaje UDC MRF 2001

Prva elektronska izdaja prevoda, skupaj z izvirnim priročnikom UDK v slovenskem jeziku, je nastala na temelju večletnih izkušenj in je uporabna tako za klasifikatorje začetnike kot za izkušene knjižničarje, ki svoje gradivo izvirno klasificirajo in urejajo v zbirke. Elektronska izdaja je glede na tiskano izdajo preglednejša in omogoča hitro iskanje po vrstilih UDK in besedah iz opisov vrstilcev. Lažja uporaba je še posebej pomembna za začetnike bibliotekarje in knjižničarje, ki jim je vsebina UDK nekoliko slabše poznana. Omogočeno je hitro in učinkovito iskanje po vrstilih, delih vrstilcev in po posameznih besedah iz opisov, primerov in opomb, zato ločena izdaja abecednega registra ni potrebna. Omogočeno je izpisovanje posameznih delov tabel, glede na iskalne zahteve. Vzdrževanje elektronske izdaje UDK z dodajanjem novih vrstilcev, posodabljanjem s spremembami in novostmi sistema je hitro in cenejše od novih knjižnih izdaj.

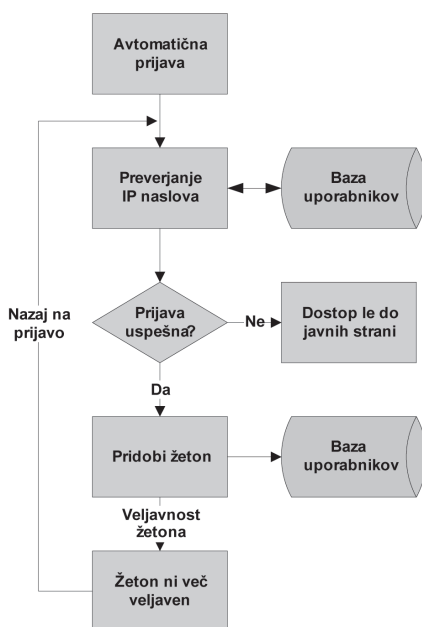
3 TEHNOLOŠKE REŠITVE V SLOVENSKI SPLETNI IZDAJI UDK

Slovenska spletna izdaja UDC MRF 2001 teče v celoti na Microsoftovih strežnikih (IIS 6.0, MS SQL 2005, Windows Server 2003). Cilj ustvarjalcev aplikacije je bil že na začetku, narediti uporabniku prijazno spletno aplikacijo, ki bi omogočala hiter in enostaven prehod iz tiskanega v digitalno okolje.

Spletna aplikacija UDK se deli na javno dostopne strani in iskalne strani. Slednje lahko uporabljajo le lastniki licenc.

3.1 PRIDOBITEV LICENCE IN PRIJAVA

Proces pridobivanja licence smo skušali čim bolj avtomatizirati in poenostaviti. Ko naročnik izpolni pristopnico, se avtomatsko generira predračun in pošlje na naročnikov elektronski naslov. V pristopnici se naročnik že vnaprej odloči o številu licenc. Število licenc je enako številu simultanih uporabnikov. Naročnik vpiše tudi IP naslove, iz katerih bo dostopal do spletne aplikacije. Ker so IP naslovi edinstveni, jih uporabljamo za identifikacijo uporabnika. Po plačilu predračuna administrator vpiše uporabnika v bazo in mu s tem omogoči dostop do spletnega UDK. Prijava v bazo UDK je avtomatična. Sledenje številu prijavljenih uporabnikov, predvsem uporabnikov iste knjižnice je razmeroma zapleten in zahteven proces, saj smo po eni strani želeli točne podatke o tem, kdo uporablja licence, po drugi strani pa nismo želeli uporabnika obremenjevati s prijavi oz. drugim dodatnim in neprijetnim delom. Rešitev smo našli v algoritmu časovnih žetonov. Rešitev je za uporabnike enostavna. Prijava se zgodi vsakič, ko žeton ni več veljaven ali mu poteče časovni rok, a je popolnoma avtomatizirana, tako da uporabnik samega procesa prijave niti ne zazna. Sistem ščiti pred zlorabo licenc iz drugih naslovov. Dogajanje v ozadju prikazuje Slika 3.

Slika 3: Prijava v spletno aplikacijo UDK in preverjanje uporabnika

V bazi uporabnikov se preveri IP naslov in identificira uporabnika. če je prijava z IP naslovom uspešna oz. če uporabnik obstaja in je licenca prosta, proces nadaljuje s pridobivanjem žetona. V nasprotnem primeru je dostop omogočen le do javnega dela spletne aplikacije. Uporabnik prevzame žeton in s tem rezervira licenco za čas veljavnosti žetona. Podatek se zapiše v bazo uporabnikov. Na ta način nihče drug ne more prevzeti njegove licence. Dokler je žeton veljaven, se ta proces ne ponovi, ko pa mu poteče rok, uporabnika sistem avtomatsko preusmeri nazaj na prijavo. Ob vsem navedenem je pomembno, da gre za popolnoma avtomatiziran proces, ki je za uporabnika neopazen in zato nemoteč.

Samo iskanje po UDC MRF 2001 poteka v več korakih. Ko uporabnik pošlje zahtevo po iskanju, strežnik najprej preveri veljavnost žetona. če je ta potekel, se izvede avtomatična prijava, v nasprotnem primeru se izvede iskanje po podatkovni bazi vrstilcev. Rezultat iskanja se potem pretvori v tabelo z rezultati iskanja, ki se izpišejo uporabniku na zaslonu. Izpis smo skušali čim bolj približati obliki v tiskanih tablicah. Dodali pa smo številne nove funkcionalnosti, opisane v poglavju 3.

4 STRUKTURA IN ELEMENTI V SLOVENSKI SPLETNI IZDAJI UDK

Elektronska izdaja tabel UDK (UDK, 2007) je zgrajena iz naslovne vrstice z meniji: Predstavitev, Obvestila, Pomoč, Kontakt, Uredništvo in Iskanje. Pod naslovno vrstico sta kartična menija z glavno tabelo in tabelo s splošnimi privesnimi vrstilci. Sledi iskalno okno in okno za določitev načina iskanja. Gumbi za izbor posameznih tabel omogočajo vključitev ali izključitev iskanja in prikaza želenih skupin. V področju za izpis zadetkov pod iskalnim delom levi del prikazuje številčni prikaz vrstilca UDK, desni del pa pripadajočo razlago, pri nekaterih vrstilih pa še druge podatke, ki so razloženi v nadaljevanju.

1774

Univerzalna Decimalna Klasifikacija

Predstavitve | Obvestila | Pomoč | Kontakt | Uredništvo | Iskanje

Glavna tabela UDK

Pomožne tabele UDK

NUK [neom.]

Iskalni niz

Način iskanja

Posebni privesni vrstilci

- ☒ 0 Splošno
- ☒ 1 Filozofija. Psihologija
- ☒ 2 Verstva. Teologija
- ☒ 3 Družbene vede
- ☒ 5 Naravoslovne vede. Matematika

- ☒ 6 Uporabne vede. Medicina. Tehnologija
- ☒ 7 Umetnost. Razvedrilo. Zabava. Šport
- ☒ 8 Jezikoslovje. Filologija. Književnost
- ☒ 9 Geografija. Biografija. Zgodovina
- ☒ Označi vse

UDK vrstilec	Razlaga in opombe
01	Bibliografija in bibliografije. Katalogi → <u>002</u> → <u>025.3</u> → <u>025.4</u> → <u>930.255</u>
011/016	Bibliografije Popolni sezname dokumentov, ki niso omejeni na dejansko zbirko
014	Bibliografije del posebnih vrst
014.1	Bibliografije anonimnih in psevdonimnih del
014.3	Bibliografije vsebin Izvillečki. Seznami del v periodiki in poligrafijah. Vsebinska kazala vseh vrst
015	Bibliografije po kraju izdaje Nacionalne bibliografije. Lokalne in regionalne bibliografije <i>Primeri:</i> 015(410) Bibliografije del izdanih v Veliki Britaniji, t.i. Britanska nacionalna bibliografija
019.9	Bibliografije in katalogi, urejeni po posebnih značilnostih knjig Alternativna klasifikacija
019.951	Bibliografije in katalogi, ki so izdane ločeno
019.952	Bibliografije in katalogi kot periodika, serije

© (2001) UDC Consortium. This selection and translation / UDK Konzorcij. Izbor in prevod (2007)
Narodna in univerzitetna knjižnica, Slovenija / National and University Library, Slovenia
UDK Konzorcij je potrdil to publikacijo UDC-P066 pod licenčno št. MRF-2006/08

Slika 4: Grafična podoba prve izdaje spletne aplikacije UDK

Ustrezna razlaga in prevod k uporabi posebnih privesnih vrstilcev je na povezavi "Posebni privesni vrstilci" v območju iskanja v glavnih tabelah. Vsi posebni privesni vrstilci so v izpisu označeni s črno debelo črto ob levi strani. Ta način označevanja je bil uveljavljen že v starejših slovenskih in tujejezičnih tiskanih izdajah. Preglednost je tako boljša, katalogizatorja pa opozarja na širše izrazne možnosti v fasetni gradnji vrstilcev.

Struktura baze podatkov je glede na angleški izvirnik popolnoma ohranjena. Osnovni razlagi vrstilca, ki je zapisana z debelimi črkami, pa v nekatere primerih sledijo z ustrezno grafiko poudarjene in ločene posamezne zvrsti podatkov.

4.1 ISKANJE

V iskalnem delu so navedene skupine vrstilcev. Klik na posamezno skupino oz. njeno razlago odpre okno, v katerem je podan osnovni pregled skupine do prvega ali drugega nivoja. Informativna predstavitev razdelitve je enostavna in zanimiva za začetnike. Omogočeno je iskanje po začetnem nizu znakov. Začetni niz znakov je lahko besedilo iz osnovne razlage k posameznemu vrstilcu ali začetni niz arabskih števil in znakov za posamezne vrstilce kot so navedeni v bazi podatkov. Slednje je še posebej uporabno, saj tako zlahka prikažemo podrobnejšo končno hierarhično razdelitev posameznega vrstilca. Primer je prikazan v Tabeli 1.

Tabela 1: Hierarhična razdelitev vrstilca 159.923.4 Temperament

159.923.4	Temperament
159.923.42	Poljudne razvrstitve
159.923.423	Sangvinik
159.923.424	Kolerik
Itd.	

Obratno, to je umestitev v manj razdeljeno skupino, dobimo s klikom na vrstilec po iskanju. Poljubni niz znakov je privzet način iskanja. Glede na izkušnje s katalogizatorji je ta način iskanja najpogostejši. Iskalna zahteva je lahko vrstilec ali besedilo. Tako lahko uporabnik najde ustrezen vrstilec, ne da bi poznal natančen opis vrstilca. Iskanje po poljubnem nizu se vrši po osnovni razlagi, po pojasnilih k osnovni razlagi in po primerih. Po opombah in vodilkah iskanje ni potrebno, saj se z obravnavanjem le teh uporabnik sooči po prebiranju ustreznega vrstilca v izpisih. Kadar je

pričakovano število zadetkov majhno, je iskalna zahteva lahko oblikovana tudi kot koren besede. Na ta način so v iskanje vključeni vsi izrazi, ki so zaradi opisnega podajanja razlage vrstilcev zapisani v različnih sklonih, številih, stopnjah in drugih slovničnih oblikah, ki določajo pregibni del besede. V primeru, da je pričakovano število vrstilcev visoko, uporabnik lahko vnaprej določi, po katerih skupinah ne bo iskal. S klikom na kvadrateg pred razlago posameznih skupin, ki so navedene v iskalnem delu, odznači želene skupine. Privzeta vrednost za iskanje so vse skupine. Kar je podana iskalna zahteva, ki presega 500 zadetkov, se na začetku izpisa nad zadetki izpiše opomba: "Izpisanih je le prvih 500 zadetkov!"

Znano je, da večina uporabnikov pri večjem številu zadetkov pregleda le manjši del celotnega nabora iz baze, zato smo v sistem iskanja vgradili vse elemente, ki omogočajo čim bolj natančno iskanje, na drugi strani pa čim bolj pregleden izpis zadetkov. Po iskanju s poljubnim nizom znakov, se v izpisu iskano obarva z zeleno barvo, v pomožnih tabelah pa z modro barvo. Tako oko hitreje zazna, na katerem mestu se iskano pojavi. Barve so v skladu z označenimi vsebinami v priročniku UDK (Kovač et al., 2006). Tretji način iskanja omogoča prikaz vrstilcev, ki pripadajo določeni razširitvi. V iskanje po začetnem ali po poljubnem nizu znakov je potrebno vpisati razširitev z znakom zaporedne razširitve.

Primer:

93/94 Vrne vrstilce iz celotne razširitve

Osnovna struktura vrstilca je podana z razširitvijo, kjer je to smiselno, sicer pa iskanje deluje tudi za razširitev, ki jo definiramo sami.

4.2 HIERARHIJA

Na vsakem vrstilcu v glavnih tabelah je povezava. Klik na vrstilec odpre novo okno, v katerem se prikaže umestitev tega vrstilca v hierarhično strukturo. V glavni referenčni datoteki so razlage k posameznim vrstilem pogosto podane delno, tako da iz razlage ni mogoče razumeti, kam vrstilec spada. Razlaga zelo razvejanih vrstilcev bi zasedla precej prostora, zato so že v izvirniku kar se da jedrnato in specifično podani. Prikaz umestitve vrstilca je še posebej koristen za katalogizatorje, ki se z UDK srečujejo na novo.

Primer a rabe sta navedena v Tabeli 2 in v Tabeli 3.

Tabela 2: Razpoznavanje vsebine vrstilcev s pomočjo prikaza hierarhične umestitve

V tabelah pri dveh različnih vrstilih najdemo enako razlago:

561.61	Dvokaličnice na splošno
582.61	Dvokaličnice na splošno

Klik na prvi vrstilec izpiše naslednje:

5	Naravoslovne vede
56	Paleontologija
561	Sistematska paleobotanika
561.61	Dvokaličnice na splošno

5	Naravoslovne vede
58	Botanika
582	Sistematska botanika
582.61	Dvokaličnice na splošno

Za gradivo, ki obravnava dvokaličnice z vidika botanike, je vrstilec 561.61 napačen. Uporabnost orodja se še posebej izkaže pri dolgih vrstilih, katerih razlaga je skopo in specifično podana.

Tabela 3: Razpoznavanje na kratko podane vsebine pri vrstilu 711.623

7	Umetnost. Razvedrilo. Zabava. Šport
71	Urejanje prostora. Urejanje pokrajin, mest in podeželja. Pokrajine, parki, vrtovi
711	Načela in praksa urejanja prostora. Urejanje pokrajin, mest in podeželja
711.6	Zazidalni načrti v mestih. Situacijski načrti
711.62	Načini zazidave
711.623	Odprti

4.3 POVEZAVE NA OPOMBAH IN VODILKAH

V izdaji UDC MRF 2001 je pri glavnih vrstilih več kot 900 opomb tipa "vrstilec x se deli kot vrstilec y", kjer je vrstilec x tisti vrstilec, h kateremu opomba

sodi. Te opombe močno razširjajo uporabnost tabel, podobno kot fasetni princip gradnje vrstilcev. Tudi pri branju in identifikaciji vrstilca je potrebno te možnosti upoštevati.

Tabela 4: Določanje vrstilca za gradivo, ki govori o obnovi pristaniških mest

711.453.4	Pristanišča. Pristaniška mesta
711.168	Obnova. Rekonstrukcija. Ponovni razvoj

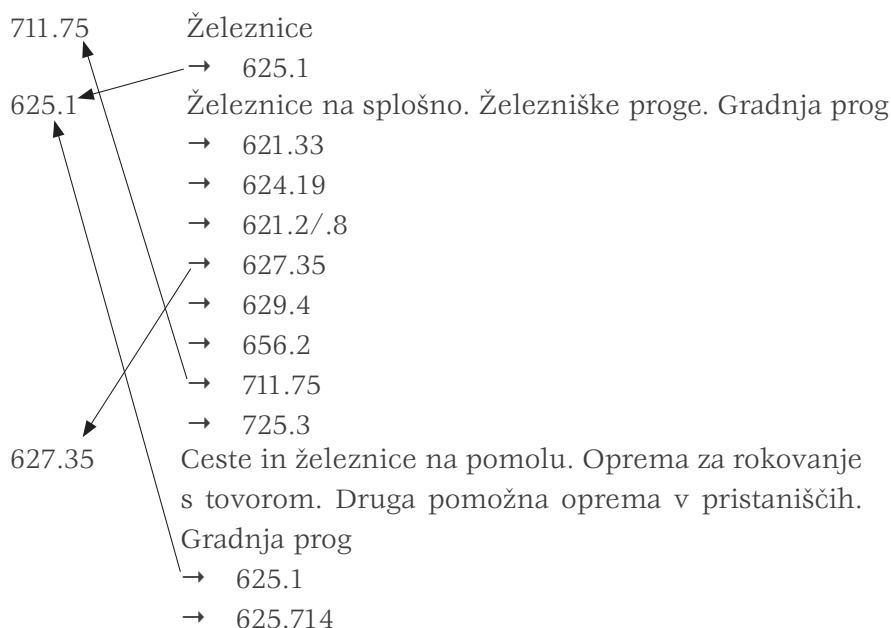
Iz opombe pri vrstilcu 711-1 in iz vrstilca 711.168 izpeljemo vrstilec za obnovo pristaniških mest

711-1	Splošna načela in praksa (pri urejanju prostora)
	711-1 se deli kot <u>711.1</u>

711.453.4-168 Obnova pristaniških mest

V zadnji tiskani izdaji UDK iz leta 1991 (UDK, 1991) so bile tovrstne opombe "...se deli kot..." označene z znakom enačaj z vijugasto črto nad njim, znak pa je bil zapisan med obema vrstilcema (npr. 616.4 – 612.4). Po prvem iskanju uporabnik pogosto zajame zadetke, ki se želenemu rezultatu bolj ali manj približajo. V nekaterih primerih je potrebno iskanje ponoviti, razširiti ali zožiti iskalne zahteve. V aplikaciji UDC MRF 2001 pa prav za ta namen obstaja mnogo povezav, ki katalogizatorja vodijo do ustreznega rezultata znotraj prikazanih zadetkov. Sorodne vsebine iz različnih področij so v shemi UDK izražene na različnih mestih. Vodilke tako pojasnjujejo medsebojno prepletenost vsebin in osvetljujejo interdisciplinarnost ved. Kot je prikazano v Tabeli 5, se npr. železnice v UDK tabelah pojavijo večkrat. Obravnavane so v različnih vedah. Zgolj klik na vrstilec, ki je označen s puščico (pomeni "glej"), odpre novo okno, v katerem se zgradi razdelitev vrstilca z vsemi razlagami, opombami in primeri, podobno kot če bi vrstilec vpisali v okno za iskanje po začetnem nizu (Primer je naveden v Tabeli 1).

Tabela 5: Prikaz medsebojne prepletenosti vsebin na primeru železnic.
Vodilke z linki povezujejo sorodne vsebine

Povezave so narejene tudi v opombah na posameznih tabelah, ki so navedene v glavni tabeli in kažejo na splošne privesne vrstilce. Po kliku na besedilo tabela 1x (x=c,d,e,f,g,k), se odpre okno z vrstilci iz ustrezne tabele. V nekaterih primerih, npr. kadar je v tabeli večje število vrstilcev, je morda bolj smiselno oblikovati ustrezno iskalno zahtevo v iskalnem delu pomožnih tabel. V Tabeli 6 so prikazane povezave v opombi "Podrobnosti...", ki omogočajo natančnejšo določitev s splošnimi privesnimi vrstilci.

Tabela 6: Povezave na pomožne tabele 1f, 1e in 1g pri posebnem privesnem vrstilcu 7.031.4

7.031.4 Ljudska umetnost
Podrobnosti z (= ...) ([tabela 1f](#)) ali z (1/9) ([tabela 1e](#))
in "..." ([tabela 1g](#)), če je potrebno

5 NOVOSTI V UDK

V nadaljevanju je predstavljenih nekaj večjih sprememb, ki so jih uredniki konzorcija UDK uvedli v obdobju od 1991, ko je izšla zadnja slovenska tiskana izdaja (UDK, 1991), do 2001. Novosti so delno predstavljene tudi v priročniku UDK (Kovač et al., 2006).

5.1 NOVOSTI PRI SPLOŠNIH PRIVESNIH VRSTILCIH

Osnovna struktura UDK je enaka kot do sedaj; edina opaznejša sprememba je ukinitve UDK tabele 1i – Splošni privesni vrstilci za vidik - (E&C 19, 1997). Namesto nje se uvajajo v UDK tabeli 1k novi splošni privesni vrstilci -02 za lastnosti (E&C 21, 1999). Splošni privesni vrstilci -03 za snovi in materiale in -05 za osebe so seveda še v veljavi.

-021	Lastnosti obstoja. Razmerje. Vrsta. Vrednost, kvaliteta. Izvor
-022	Lastnosti obsega. Stopnja, količina, število. časovne vrednosti
-023	Lastnosti oblike. Enodimenzionalen, linearen. V obliki simbolov Tridimenzionalen. Oblika
-024	Strukturne lastnosti. Lega
-025	Lastnosti razporeditve
-026	Lastnosti delovanja in gibanja. Smer. Fizične lastnosti. Materialne lastnosti. Stanje materije. Kemijske lastnosti
-027	Operativne lastnosti. Razvoj. Delo. Proizvodnja. Organizacijske lastnosti
-028	Predstavitvene in slogovne lastnosti. Avtorstvo. Ureditev, razvrstitev. Obseg
-029	Lastnosti, izpeljane iz glavnih skupin UDK

Primer (Kovač et al., 2006):

656.23.03-026.44 povratna vozovnica za vlak

Splošni privesni vrstilec za obliko, ki navadno stoji za glavnim vrstilcem, lahko v primeru, da želimo poudariti obliko dokumenta pred vsebino, navedemo na prvem mestu, pred glavnim vrstilcem. Splošni privesni vrstilci za obliko lahko stojijo tudi samostojno. Seveda učbenike za višje razrede osnovne šole v vzajemnem katalogu še vedno označujemo neposredno na predmet: 51(075.2). Neposredno imensko razširitev pri splošnih privesnih vrstilih za kraj (tabela 1e) zapišemo v oklepajih brez presledka.

Primeri:

- (031)51 Leksikoni matematike
- (035) Priročniki
- (083.824) Razstavni katalogi
- (497.4Kranj) Kranj

5.2 NOVOSTI PRI POSEBNIH PRIVESNIH VRSTILCIH

Iz novega priročnika UDK (Kovač et al., 2006) je razvidno, da ostaja osnovna struktura UDK enaka, nakazuje pa se, da bo nadaljnji razvoj UDK faseten.

Naši starejši kolegi se s pojmom faseta, ki se pojavlja v novejši literaturi, navadno ne strinjajo. Fasetna struktura je ena od poglavitnih značilnosti UDK že od začetkov izgradnje klasifikacije leta 1895. Generacije slovenskih bibliotekarjev so se z njo srečevale od uvedbe UDK leta 1948 (Slovenska nacionalna knjižnica, 2006). Faseta pomeni brušeno ploskev kristala, npr. dragulja v prstanu. V knjižničarstvu in informacijski znanosti pa od leta 1933, ko je Ranganathan objavil svoj klasifikacijski sistem, pomeni vsebinske sklope. Pri UDK bi fasete bile: tema (npr. knjižničarstvo, 02), kraj (npr. Slovenija), čas (npr. 1950 do 1990) in oblika dokumenta (npr. zgodovinski pregled). Zelo lepo se fasete vidijo v novi skupini 2 za teologijo in verstva. Tu so fasete posebni privesni vrstilci, npr. -1 filozofija in teorije vere ali -2 verski spisi, ki jih lahko uporabljamo pri vseh religijah za izražanje istega koncepta, npr. filozofije krščanstva ali islama oz. Biblije ali Korana (Šauperl in Rozman, 2007).

5.3 NEKAJ ZNAČILNIH NOVOSTI V GLAVNIH SKUPINAH UDK MED 1991 IN 2001

Pri vseh glavnih skupinah UDK naletimo na nove vsebine, ki se dodajo v klasifikacijo. Zaradi množice informacij o podatkih, metapodatkih je v klasifikacijo uvrščenih nekaj samostojnih vrstilcev (E&C 23, 2001):

Primeri:

- 001.102 Informacije
- 001.103 Podatki (glej 004.22)
- 001.103.2 Metapodatki

Uveden je novi vrstilec za prihodnost znanja, futurologijo 001.18 in ukinjen 008.2 (E&C22, 2000).

Vsebine s področja računalništva (E&C 17, 1995 in E&C 18, 1996) v Sloveniji od leta 2000 klasificiramo v skupini 004 in ne več v 519.68 in v 681.3. Večina knjižnic, ki za postavitev uporablja UDK, je že premestila gradivo s polic 519.68 in 681.3 na polico 004. Podobno stanje je na področju menedžmenta (E&C, 22, 2000), saj se je odprla nova skupina 005:

005.1	Teorija menedžmenta
005.2	Udeleženci pri menedžmentu. Mehanizmi. Merila
005.3	Menedžerske dejavnosti
005.4	Procesi pri menedžmentu
005.5	Postopki menedžmenta. Usmeritev
005.6	Upravljanje kakovosti
005.7	Organizacijski menedžment (OM)
005.8	Projektni menedžment
005.9	Področja menedžmenta

Novi vrstilec 006.9 predstavlja standardizacijo uteži, mer in merjenja časa in nadomešča ukinjena vrstilca 389 Metrologija in 529 Kronologija (E&C 17, 1995).

Za knjižničarje je pomembna tudi ukinitiv vrstilcev za stripe in slikanice, ki so sedaj uvrščeni v skupini 0. Namesto 769.9 za stripe uporabljamo 084.11. Za slikanice namesto 769.81 uporabljamo 087.5.

Razumevanje fasetne strukture in novih vrstilcev v skupini 2 je pregledno zapisano v prispevku Novi UDK vrstilci za teologijo in verstva (Kovač, 2005). Sestavljene vrstilce tvorimo tako, da glavnemu vrstilcu privesamo enega ali več posebnih privesnih vrstilcev. Posebne privesne vrstilce zapisujemo v padajoči vrednosti.

27-5-312.47 Češčenje Device Marije
 27 Krščanstvo
 -5 Češčenje
 -312.47 Devica Marija

Za skupino 3 so značilne številne spremembe (E&C 20, 1998), (E&C 21, 1999), (E&C 22, 2000) <http://www.udcc.org/cancellations.htm>.

Ukinjen je vrstilec 396 Žensko gibanje. Položaj ženske. Filozofski vidik feminizma po novem klasificiramo v skupini 1 pri vrstilcu 141.72, z druž-

benega vidika pa pri vrstilcu 305.

Tako moške študije izražamo s 305-055.1, s 305-055.2 pa ženske študije oziroma odnose med ženskami in družbo.

Poleg nekaterih sprememb v 32, 34, 355/359 velja omeniti predvsem nove možnosti izražanja na področju turizma in socialnega skrbstva, kjer omogočajo posebni privesni vrstilci številne nove možnosti:

338.48	Turizem
338.48-32	Ekskurzije kot turistična ponudba
338.48-44(1-22)	Kmečki turizem
338.48-2-053.6	Mladinski turizem
in	
364-1	Teorije družbene blaginje
364-2	Načela pomoči
364-3	Službe in ustanove na področju socialnega skrbstva
364-4	Ljudje kot ponudniki socialne pomoči
364-5	Oblike socialne pomoči
364-6	Prispevki in plačila
364-7	Socialne službe

Zahtevne so spremembe v 37, ki so bile prav v letu 2001 še v teku in se je spreminjanje nadaljevalo še v naslednjih letih. V Sloveniji pogosto uporabljeni vrstilci 372, 376.2/.68 in 372.4 so bili ukinjeni in uvedeni novi.

Primeri:

373.3.016 programi in oblike dejavnosti v osnovnih šolah
37.016:53 učni predmet fizika

Na mednarodni konferenci o UDK z naslovom "Information Access for the Global Community", An International Seminar on the Universal Decimal Classification v Den Haagu je Miguel Benito (Benito, M., 2007) predlagal, da se medicina iz 61 premesti v desetletja prazno skupino 4, vendar ni bil deležen širše podpore. Tako skupina 4 ostaja še naprej nezasedena.

Ekološke vsebine na pragu novega tisočletja kljub razcvetu niso bile ustrezno zasedene:

502 Priroda. Študij in varstvo prirode. Zaščita prirode in divjine
504 Znanost o okolju

V E&C, vol. 21, 1999 je bila dosedanja vsebina pri 502 in 504 spremenjena. Po novem imamo dve glavni ekološki skupini:

502 Varstvo okolja

504 Ogrožanje okolja

Biologi morajo biti pozorni na spremembe v 561 - Sistematski paleobotaniki in 582 - Sistematski botaniki (E&C, vol. 19, 1997).

Vrstilci 619 (bolezni domačih živali) so bili leta 1999 (E&C, vol. 21, 1999) ukinjeni in zamenjani z vrstilci iz obstoječih skupin 636.09 za domače živali in 591.2 za ostale živali.

V skupini 7 lahko umetniški vidik postmodernizma izražamo z vrstilcem 7.038.6. Postmodernizem v filozofskem smislu izraža vrstilec 141.78. Pomembne so nove možnosti izražanja vsebin s področja filma in kinematografije v 791 (E&C, vol. 21, 1999).

Spremembe vrstilcev v skupinah 8 in 9 so bile v zadnjem desetletju že predstavljene in uvedene v slovenski knjižnični sistem.

6 ZAKLJUČEK

Slovenske knjižnice so del globalne informacijske družbe in procesov, ki so na pragu hitrega razvoja in sprememb. UDK je v Sloveniji uveljavljen in širši strokovni javnosti dobro poznan standard že blizu šestdeset let (Slovenska nacionalna knjižnica, 2006). Razlogov za nadaljnjo uporabo UDK v Sloveniji je več. Čeprav uporabniki klasifikacije podrobno ne poznajo in iščejo gradivo večinoma z besedami (SSSG, 2002) in ne s klasifikacijskimi oznakami, je UDK še vedno nepogrešljivo vzporedno orodje bibliotekarjem, ki morajo knjižnično gradivo organizirati tako, da lahko vsak trenutek zberejo v knjižnici vse gradivo posameznega širšega ali ožjega vsebinskega področja. Zbirne funkcije s predmetnimi oznakami ni mogoče izvršiti. Večina splošnih knjižnic pri razvrstitvi gradiva na policah sledi glavnim skupinam UDK, ob čemer pa za svoje potrebe posamezne skupine gradiva posebej izpostavijo. Pri postavitvi je UDK pomoč in ne obveza. Tudi specialne knjižnice zelo pogosto uporabljajo UDK pri postavitvi gradiva specifičnih vsebin ali se zanimajo za razvrstitev v UDK, ko iščejo možne rešitve za postavitev svojega specifičnega knjižničnega gradiva. Seveda so danes za

UDK izzivi drugje: kako učinkovito uporabiti prednosti te numerične klasifikacije v spletnem okolju. V prihodnosti je možna uporaba vrstilcev UDK v vmesnikih kot metapodatkovna osnova za izgradnjo semantičnih mrež, za gradnjo povezav z bibliografskimi zapisi in elektronskimi dokumenti. Tako bi lahko izkoristili vse dobre lastnosti UDK v elektronskem okolju in zgradili kvalitetnejša orodja od nekaterih iskalnikov.

NAVEDENI VIRI

1. Benito, M. (6.7.2007). *Better consistency of the UDC system moving medicine from section 61 to section 4*. The Hague: UDC Consortium, Information Access for the Global Community 4-5 June 2007. Pridobljeno 7.7.2007 s spletne strani: <http://www.udcc.org/seminar07/presentations/benito.pdf>
2. *Extensions and Corrections to the UDC*. 19 -23 (1997 do 2001). The Hague: UDC Consortium.
3. Kovač, T. (2005). Novi UDK vrstilci za teologijo in verstva. *Knjižnica*, 49 (3), 81-94.
4. Kovač, T., Pelhan, A., Razpotnik, Š., Rozman, D., Rupar Korošec, M., Sternad, M. in Vrhovšek, D. (2006). *Univerzalna decimalna klasifikacija: priročnik*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
5. Razpotnik, Š. in Rozman, D. Univerzalna decimalna klasifikacija v šolski knjižnici. *Šolska knjižnica*, 16 (3-4), 178-182.
6. Rifl, B., Rozman, D. in Musek, T. (2007). *UDC in Slovenia*. The Hague: UDC Consortium. (Sprejeto za objavo v *Extensions and Corrections to the UDC*, 29 (2007)).
7. Rozman, D., Rifl, B. in Musek T. (6.7.2007). *UDC in Slovenia*. The Hague: UDC Consortium, Information Access for the Global Community 4-5 June 2007. Pridobljeno 7.7.2007 s spletne strani: <http://www.udcc.org/seminar07/presentations/rozman.pdf>
8. Slavič, A. (2007). *Use of the Universal Decimal Classification: a worldwide survey*. (Sprejeto za objavo v *Journal of Documentation*). Predtisk dostopen na: <http://dlist.sir.arizona.edu/1555/>
9. *Slovenska nacionalna knjižnica : ob 60-letnici preimenovanja v Narodno in univerzitetno knjižnico*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna Knjižnica, 2006.
10. *Spletni splošni slovenski geslovník* (2002). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 29.6.2007 s spletne strani: <http://www.nuk.uni-lj.si/sssg/>

11. Šauperl, A. in Rozman, D. (2007). *Predmetno označevanje na razpotju : s predmetnimi nizi ali brez njih* (Zbornik posvetovanja ZBDS 2007)
12. UDC Consortium. (2007). The Hague: UDC Consortium. Pridobljeno 6.7.2007 s spletne strani: <http://www.udcc.org/>
13. *UDC Master Reference File*. (2001). Hague: UDC Consortium.
14. *Univerzalna decimalna klasifikacija* (3.1.2007). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 29.6.2007 s spletne strani: <http://www.nuk.uni-lj.si/udk>
15. *Univerzalna decimalna klasifikacija. Zv. 1.* (1991). (Slovenska skrajšana izd., 3. spr. in dop izd.). Ljubljana: Centralna tehniška knjižnica Univerze v Ljubljani.

NOVA POSTAVITEV GRADIVA V OSREDNJI KNJIŽNICI KRANJ

NEW SYSTEMATIC SHELVING METHOD IN THE KRANJ CENTRAL LIBRARY

Viljem Leban

Osrednja knjižnica Kranj

e-pošta: viljem.leban@kr.sik.si

Aljoša Grilc

Osrednja knjižnica Kranj

e-pošta: aljosa@kr.sik.si

Neli Tomšič

Osrednja knjižnica Kranj

e-pošta: neli@kr.sik.si

UDK 027.022(497.4):168.2

IZVLEČEK

Slovenske splošne knjižnice so pred štirimi desetletji začele opuščati pultni ali skladiščni sistem in uvajati postavitve gradiva v prostem pristopu. Za ta prehod so morale spremeniti sistem postavitve gradiva in označevanja. Uvedle so sistem razporeditve gradiva na osnovi univerzalne decimalne klasifikacije, strokovne skupine, v katere so razvrstile gradivo, so označile z vrstilci UDK. Ker uporabniki slabo poznajo UDK, knjižnice uporabljajo tudi razvrstitve gradiva po drugih načelih. Avtorji poleg nekaterih primerov postavitve gradiva v drugih slovenskih knjižnicah predstavijo spremenjeno postavitveno sistematiko v Osrednji knjižnici Kranj, pa tudi pomisleke, ki se ob tem pojavljajo. Opisane so posebnosti postavitve gradiva na oddelkih za otroke in odrasle, v tabelah pa je predstavljena postavitvena sistematika s tematskimi območji in skupinami ter primer vsebine ene od strokovnih skupin s podskupinami.

Ključne besede: splošne knjižnice, postavitve gradiva, Univerzalna decimalna klasifikacija

UDC 027.022(497.4):168.2

ABSTRACT

Four decades ago, Slovenian public libraries started switching from restricted access to free public access of library materials. Consequently, the systems of la-

beling and of the arrangement of library materials changed as well. It was based on the Universal Decimal Classification - the library materials were first divided into categories and then classified using the UDC identifiers. However, many library users are not familiar with the UDC and thus libraries tend to arrange their materials in other ways as well. In the article, several different systematic shelving methods used in Slovenian libraries are described. Furthermore, the altered shelving method of the Kranj Central Library is presented along with the doubts that arise from its implementation. The article also talks about specialties of the arrangement of library materials in the youth and adult sections. The thematic classes and categories of the systematic shelving method are presented in the tables along with a contents example of one of the divisions and its subdivisions.

Key words: public libraries, shelving, Universal decimal classification

1 UVOD

Knjižnica je v svoji osnovi urejena zbirka gradiva in prostor, v katerem se ta urejena zbirka hrani, torej shramba knjig. Dokler bodo knjižnice obstajale kot zbirke knjig in drugih predmetov, ki so nosilci zapisa, torej v fizični pojavi obliki, in bodo zato potrebovale določen prostor, bodo knjižničarji iskali načine, kako urediti to zbirko, da bo uporabniku dostop do knjižničnega gradiva čim lažji. Kot je zapisal že Avgust Pirjevec v znamenitem delu *Knjižnice in knjižničarsko delo*: "Biblioteke hranijo... knjige zato, da se rabijo," in dodal, da nauk o knjižnicah uči, "kako se knjige hranijo in kako je treba te shrambe urediti, da morejo ljudje do knjig in knjige med ljudi." (1940, str. 5) Knjižničarji so se vedno veliko ukvarjali s tem, kako gradivo hraniti in urediti, manj pa z vprašanjem, ali ljudje morejo do knjig in knjige do ljudi.

2 POSTAVITEV GRADIVA V KNJIŽNICAH

V šestdesetih letih prejšnjega stoletja so slovenske splošne (takrat ljudske) knjižnice opuščale pultni sistem in postavile zbirke v prosti pristop, kot so poimenovala postavitev gradiva v omare in na knjižne police, do katerih so lahko uporabniki prosto dostopali in na njih brskali po gradivu. Ta prehod časovno sovпада z uvedbo samopostrežnih trgovin, ki so se pojavile v istem času. V mnogih krajih so knjižnice postale samopostrežne celo pred trgovino.

Sprememba je zahtevala drugačno organizacijo, razvrščanje in označevanje, pa tudi nekaj prilagoditev v glavi knjižničarjev. Najbolj se je uveljavila postavitev celotnega knjižnega fonda po strokovnih skupinah univerzalne de-

cimalne klasifikacije (UDK), ki je bila takrat v knjižnicah poznana že dobro desetletje. Nesporazumi so se pojavljali glede označevanja (signature), saj so knjižničarji hoteli prenašati vzorce pultnega sistema v novo okolje prostega pristopa (Korže-Strajnar, 1969). Signaturo, ki je v pultnem (skladiščnem) sistemu natančno označevala "kje knjiga v skladišču stoji" (Pirjevec, 1940, str. 171), je moral v prostem pristopu postopoma zamenjati drugačen sistem označevanja (opremljanja knjig). Sestavljal ga je vrstilec UDK, avtorjev priimek in prva črka imena ter prva beseda naslova. Ančka Korže-Strajnar, ki je priporočala novi sistem, je ob tem zabeležila: "Takšen sistem za opremljanje knjig seveda ni več signatura, ki je v prostem pristopu pravzaprav tudi ne potrebujemo." (1969, str. 39) Gradivo je bilo razporejeno v strokovne skupine UDK, znotraj teh skupin po abecednem vrstnem redu priimkov avtorjev, dela istega avtorja pa po abecednem vrstnem redu naslovov. Delo, ki je na nalepki denimo nosilo vrstilec 340.134(497.1), je spadalo v strokovno skupino 34 (pravo, zakonodaja). Ta pa je bila ena od strokovnih skupin v shemi prostega pristopa, ki jo je kot vzorec za knjižnice z 10.000 knjigami priporočala Koržetova. Strokovne skupine na policah, tlorisih, navodilih in legendah so knjižnice označevale z vrstilci UDK, ki pa so jim bila vedno dodana tudi besedna pojasnila oziroma pojmi.

Sistem je osvojila večina splošnih knjižnic in se ni bistveno spreminjal do začetka devetdesetih, ko so knjižnice začele uvajati računalniško obdelavo gradiva, avtomatizirale so izpise signaturnih nalepk in, vsaj na začetku, kataložnih listkov. Pokazalo se je, da izpisovanje podrobnega vrstilca UDK na signaturne nalepke ni potrebno, saj je za označevanje strokovne skupine dovolj najkrajši vrstilec, ki je nadrejen vsem vrstilcem del v tej skupini. Preprosteje in poenostavljeno povedano: za oznako, ki je povedala, kam v knjižnici je treba postaviti (pospraviti) knjigo, ni potrebno izpisovati celotnega vrstilca UDK, ampak le njegov začetni del, ki je "ime police," na katero knjiga sodi. Na njej so potem razvrščena dela po abecednem vrstnem redu avtorjev in/ali naslovov. Računalniški sistem je seveda omogočil, da se je ta skrajšani "postavitveni UDK ali postavitveni vrstilec" (Šauperl, 2000, str. 29) vpisoval v ustrezno polje podatkov o stanju zaloge v COBISS brez neposredne zveze z vrstilcem UDK iz polj za klasifikacijo. To je omogočilo knjižnicam nekoliko bolj poljubno izbiro oznake za strokovne skupine in tudi dodajanje oznak, ki ne izvirajo iz UDK. Pravzaprav so knjižničarji v svojih glavah to "redukcijo" vrstilca UDK na signaturni nalepki prej opravljali že več desetletij. Ko so pospravili na police knjigo, ki je imela na signaturni nalepki UDK 371.5 (šolski red, disciplina in kazni), so v mislih odrezali simbole 1.5 in upoštevali le prvi

dve številki 37, če so bila v knjižnici vsa dela s področja vzgoje in izobraževanja postavljena skupaj v eno skupino (37). Včasih je knjižničarju sicer celotni vrstilec na signaturni nalepki dal dodatno informacijo o vsebini dela in mu prihranil zamudno brskanje po listkovnih katalogih, toda z računalniškim katalogom in s hitrim priklicem vseh informacij iz bibliografskega zapisa v podatkovni bazi, te potrebe ni bilo več.

Kot zanimivost, kako togo so pri postavitvi knjižničarji sledili dodeljenemu vrstilec UDK, naj služi naslednji primer. Roman Henrija Charrierja Metulj (slovenski prevod 1970., kasneje je izšel še štirikrat) je, kdo bi vedel zakaj, dobil prvi vrstilec UDK 343.814(882). V mnogih splošnih knjižnicah so ga postavili v strokovno skupino 34 Pravo, čeprav gre za roman. In danes, 37 let po prvem izidu, se v sedmih splošnih knjižnicah roman Metulj še zmeraj nahaja med pravnimi strokovnimi deli. Verjetno se ni nihče res vprašal, kako dostopen je ta roman v prostem pristopu. Podobnih primerov je več (Piano, 1989) in govorijo o tem, da se v knjižnicah včasih težko postavimo v kožo naših uporabnikov.

Izkušnje knjižničarjev, ki delajo v izposojevališčih, kažejo, da uporabniki knjižnic skorajda ne poznajo sistema UDK, niti ga ne uporabljajo za iskanje informacij in gradiv, za orientacijo v knjižnici pa potrebujejo besedno pojasnilo pomena vrstilcev, s katerimi so označene strokovne skupine v prostem pristopu. Zakaj ga torej uporabljamo za označevanje strokovnih skupin in razporeditev gradiva v splošnih knjižnicah? Zakaj ne uporabljamo uporabniku razumljivih oznak (na policah in v OPAC-u), ki jih ne bo treba na vsakem koraku prevajati in pojasnjevat, kot na primer, da 159.9 pomeni psihologijo, ali 940.53/.54 drugo svetovno vojno?

Pri tem je treba ločiti vprašanje UDK kot sistema, ki omogoča vsebinski opis dokumentov (Šauperl, 2000), od vprašanja sistema označevanja postavitve gradiva oziroma postavitvene sistematike. Uporaba postavitvenih oznak, ki ne izvirajo iz UDK, ima v slovenskih knjižnicah že dolgo tradicijo. Uveljavila se je predvsem v otroških oddelkih (oznake C, P, M, L in tudi druge), pri razvrščanju glasbenega in filmskega (video) gradiva, pri postavitvi nekaterih književnih zbirk ločeno od drugih del ter v zadnjem času tudi z uvedbo piktogramov in barvnih oznak za označevanje vsebine in njene primernosti za posamezne skupine uporabnikov (knjižnice Bežigrad, Novo mesto in druge). To so hvalevredni poskusi, ki dokazujejo, da knjižnice poskušajo gledati tudi iz zornega kota uporabnika, da bi ta čim lažje našel, pregledal in izbral gradivo.

Najbolj temeljito je sistem postavitve gradiva (postavitveno sistematiko), ki zajema razporeditev gradiva v skupine s sistemom označevanja, preuredila Centralna tehniška knjižnica (CTK) v letu 1994. Izhajali so iz ugotovitve, da je v prostem pristopu zelo pomembna "uporabnikom prijazna tematska postavitev gradiva", zato so "po vzgledu mnogih tujih knjižnic" izdelali "preprosto klasifikacijo postavitve" (Žaucer, 1996, str. 20). Ob prehodu na postavitev gradiva v prostem pristopu so oblikovali svojo postavitveno sistematiko (Lebez, 2004), ki pa so jo zasnovali na podlagi UDK. Ta sistem je bil za osnovo najprimernejši, saj je bilo vse gradivo že klasificirano po UDK. Uvedli so t. i. govoreče kode. Posamezne strokovne skupine so označili s tričrkovnimi kodami, "sestavljenimi iz večinoma prvih treh črk poimenovanja posamezne strokovne skupine" (Lebez, 2004, str. 187). Vendar so se v posameznih primerih tudi kar precej odmaknili od UDK, kot na primer s premestitvijo del, klasificiranih po UDK v skupino *Matematika*, v skupino *Informatika, računalništvo, programiranje*. Predpostavljali so, da bodo uporabniki ta dela prej iskali in torej lažje našli v drugi skupini. Ob desetletnici nove postavitvene sistematike so ugotavljali, da je "postavitvena sistematika CTK pregledna, enostavna za uporabo in istočasno omogoča zelo hitro iskanje gradiva po policah" (Lebez, 2004, str. 190). Avgust Pirjevec bi morda rekel, da so shrambo uredili tako, da ljudje morejo do knjig.

O podobnih izkušnjah s spremembami tradicionalne postavitvene sistematike UDK, je poročal pred desetimi leti tudi Jože Gorenc iz Knjižnice Mirana Jarca v Novem mestu. Po temeljiti empirični kvalitativni raziskavi, ta je odkrivala spremembe in odstopanja pri postavitvi gradiva, ki jih je v prvi vrsti predstavljala uvedba "lokalne sheme postavitve" (Gorenc, 1997, str. 227), ugotavlja, da so "uporabniki postavitev gradiva lepo sprejeli," in da so do "gradiva ... imeli osebni odnos" (prav tam, str. 231). Spremembe, ki so jih uvajali v Novem mestu, so se nanašale predvsem na razvrstitev in označevanje gradiva znotraj posamezne strokovne skupine, medtem ko je sistem skupin po UDK in njihovo označevanje, kot je razumeti, ostal nespremenjen. V zaključku avtor predstavi štiri "kriterije", ki jih mora knjižnica upoštevati pri postavitveni sistematiki: velikost zaloge (zbirke), njeno notranjo strukturo, okolje, v katerem deluje knjižnica, in uporabnike (člane) knjižnice.

3 OSREDNJA KNJIŽNICA KRANJ

Kranjska knjižnica je ena zadnjih splošnih knjižnic, ki je zaradi prostorske stiske ohranila večji del zbirke za odrasle v pultnem sistemu (skladišču). V

mestu delujejo trije ločeni oddelki, pionirski, splošni in študijski, od katerih omogočata uporabnikom prost dostop do gradiva le prva dva. V letu 2008 naj bi se knjižnica preselila v nove prostore, kjer bosta poleg zbirke za otroke združeni in v prosti pristop postavljeni zbirki sedanjega študijskega in splošnega oddelka. Ker je gradivo študijskega fonda, ki predstavlja dve tretjini gradiva za odrasle, opremljeno z zaporednimi števkami (*numerus currens*), ga je potrebno razvrstiti v tematske skupine in opremiti s primernimi oznakami.

V Osrednji knjižnici Kranj smo se tako v letu 2006 znašli pred zahtevno nalogo retrospektivne obdelave 180.000 enot študijskega fonda. Zelo hitro smo ugotovili, da je smiselno postaviti sistem prilagoditi povečanemu obsegu združene zbirke ter enotno opremiti tudi gradivo splošnega in pionirskega oddelka, skupaj 300.000 enot. Zaradi velike verjetnosti, da je precejšen del zbirke splošnega oddelka podvojen v študijskem oddelku, pa tudi zaradi potrebe po večjem odpisu zastarelega gradiva, smo nazadnje ocenili, da bo potrebno uvrstiti in z oznakami ponovno opremiti okrog 200.000 do 220.000 enot gradiva.

Tako zahteven projekt pa je bil hkrati tudi priložnost, da sistem postavitve gradiva prenovimo in ga napravimo uporabniku prijaznejšega, bolj preglednega, predvsem pa razumljivega. Torej takega, ki ne bo zahteval "prevajanja" oznak postavitve v uporabniku razumljiv jezik (slovenščino) in nazaj, ter bo po možnosti brez kod in simbolov, ki bi zahtevali dodatno pojasnjevanje. Ker je tudi gradivo kranjske knjižnice vsebinsko že obdelano z UDK, je razumljivo, da smo ohranili sistem UDK kot osnovo razvrščanja gradiva v skupine. Nenazadnje to priporočajo tudi standardi za splošne knjižnice (Standardi..., 2005).

Naloga je na začetku izgledala dokaj enostavna: zamenjati je potrebno le postavitveni vrstilec z besedno oznako (pojmom). Toda zaradi velikega števila skupin, v katere smo hoteli razvrstiti gradivo v želji, da bi ga uporabniki čim lažje našli, je bilo potrebno uvesti hierarhični dvonivojski sistem. Ta je gradivo znotraj posamezne tematske skupine (npr. FILOZOFIJA) razdelil tudi na podskupine (npr. stari in srednji vek, azijske filozofije ipd.). S tem smo dosegli večjo preglednost, vendar še ohranili možnost jasnega označevanja v prostoru. Na koncu smo se odločili še za tretji, najvišji hierarhični nivo: v širša tematska območja smo združili sorodne skupine (npr. DRUŽBA IN UMETNOST, ZDRAVJE IN PROSTI ČAS, NARAVA IN TEHNIKA idr.).

Celotni otroški oddelek z zbirko gradiva za otroke predstavlja eno od teh širših območij. Zaradi preglednosti izpisa v OPAC-u in pomanjkanja prostora na signaturni nalepki smo bili prisiljeni ta območja označiti s simboli - velikimi tiskanimi črkami.

Preglednica 1: Območja in skupine

OBMČJE	SKUPINA
VSEVED	NOVICE SPLOŠNO
DRUŽBA IN UMETNOST	FILOZOFIJA PSIHOLOGIJA VERSTVA IN DUHOVNOST SOCIOLOGIJA POLITIKA IN VOJNE VEDE EKONOMIJA IN POSLOVANJE PRAVO VZGOJA IN IZOBRAŽEVANJE ETNOLOGIJA UMETNOST FILM GLASBA GEOGRAFIJA ZGODOVINA
NARAVA IN TEHNIKA	MATEMATIKA FIZIKA KEMIJA BIOLOGIJA KMETIJSTVO TEHNIKA IN PROIZVODNJA RAČUNALNIŠTVO
ZDRAVJE IN PROSTI ČAS	ZDRAVJE PREHRANA DOM IN PROSTI ČAS ŠPORT IN ŠAH
KNJIŽEVNOST IN JEZIKI	JEZIKI LITERARNE VEDE SLOVENSKA KNJIŽEVNOST SVETOVNA KNJIŽEVNOST
MLADI	REVIJE
OTROCI	KNJIŽEVNA DELA DO 8 LET POUČNA DELA DO 8 LET FILM DO 8 LET GLASBA DO 8 LET KOTIČEK ZA STARŠE KNJIŽEVNA DELA OD 9 DO 12 LET KNJIŽEVNA DELA NAD 13 LET LJUDSKO SLOVSTVO MALI VSEVED ČLOVEK IN DRUŽBA VEROVANJE ZNANJE IN VZGOJA NARAVA KMETIJSTVO TEHNIKA ZDRAVJE PROSTI ČAS ŠPORT UMETNOST JEZIK IN KNJIŽEVNOST TUJI JEZIKI GEOGRAFIJA ZGODOVINA

OBOČJE	SKUPINA
POSEBNE ZBIRKE	BIBLIOFILSKA ZBIRKA GORENJSKA PREŠERNIANA STARINE STARI ZEMLJEVIDI

Preglednica 2: Primer skupine s podskupinami in signaturne nalepke

FILOZOFIJA	REVIJE SPLOŠNO STARI IN SREDNJI VEK NOVI VEK AZIJSKE FILOZOFIJE LOGIKA ETIKA ESTETIKA
------------	--

4 POMISLEKI

Pri spremembi označitve postavitve in zamenjavi številčnih oznak z besednimi oznakami smo imeli tudi kritične pomisleke. Te izražajo tudi mnogi kolegi knjižničarji in navajajo argumente za ohranitev obstoječega sistema.

Prvi in verjetno najvplivnejši argument je dejstvo, da je gradivo že označeno in da je praktično nemogoče oznake zamenjati z drugimi, saj pomeni to dodatno delo in predvsem dodaten strošek. Za tak poseg knjižnice nimajo niti dovolj strokovnih delavcev niti dovolj razpoložljivih sredstev. To sicer ni pravi vsebinski argument, pa tudi prav posebej dober ni, ker nas bo, če se bomo kdaj v prihodnje odločili za spremembo, to stalo še več - časa in denarja.

Naslednji ugovor zoper spremembe pri označevanju postavitve izhaja iz prepričanja, da UDK oznake zagotavljajo enotno postavitve v vseh slovenskih knjižnicah, kar omogoča uporabnikom, da se lažje orientirajo in najdejo željeno strokovno gradivo, saj je enako razporejeno in so skupine povsod enako označene. Primerjava treh večjih splošnih knjižnic pokaže, da to ne drži povsem.

Preglednica 3: Primerjava postavitve gradiva v treh splošnih knjižnicah

3 DRUŽBENE VEDE	3 DRUŽBENE VEDE	3 DRUŽBENE VEDE
30 Socialna vprašanja. Sociografija	308 Sociografija, socialni položaj	304/308 Socialna vprašanja. Sociografija
31 Demografija. Statistika	311 Statistika	311/314 Statistika. Demografija
316 Sociologija	314 Demografija	316 Sociologija
316.34 Družbene skupine. Mladina	314.7 Migracije, selitev prebivalstva	32 Politika
316.7 Sociologija kulture. Civilizacija Komunikologija	32 Politika	323 SLO Notranja politika Slovenije
32 Politika	321 Oblike vladavine	33 Gospodarstvo. Gospodarske veje
323 Notranja politika	323 Notranja politika	34 Pravo
327 Zunanja politika. Mednarodni odnosi	323.15 Narodne manjšine	
327.84 Vohunstvo	325 Selitve, kolonizacija	
329 Politične stranke	327 Mednarodna politika	
329.78 Mladinska gibanja	329 Politične stranke in gibanja	
33 Gospodarstvo	33 Gospodarstvo, gospodarske veje	
331 Delo. Delodajalci. Delavci	330 Ekonomija, politična ekonomija	
336 Finance. Bančništvo	331 Delo, delavci	
338 Gospodarske dejavnosti. Turizem	331.5 Zaposlovanje	
339 Trgovina. Svetovno gospodarstvo	334 Organizacija in zaposlovanje v gospodarstvu	
34 Pravo	336 Finance, bančništvo	
	336.2 Davki	
	338 Gospodarska politika, vodenje gospodarstva	
	339 Trgovina, mednarodni gospodarski odnosi	
	339.139 Tržišče, marketing	
	34 Pravo	

Vse knjižnice imajo enako označena le širša tematska območja, oddelke UDK (npr. 0, 1, 2 ...). Vprašanje pa je, ali uporabnik, ki ga zanimajo na primer verstva, in obiskuje več knjižnic, poišče v vsaki knjižnici oddelek z oznako 2, ali se orientira po oznaki "verstvo in bogoslovje".

O nerazumnosti zahteve po enotnem redu v vsaki knjižnici se je slikovito izrazil dr. Matjaž Žaucer: "Ta argument bi lahko veljal tudi za samopostrežne trgovine. če bi kdo predlagal, da naj vse trgovine postavijo artikle po kodi EAN ali kakšnem drugem enotnem redu in da naj trgovci opravijo izpit iz postavitve, bi ga imeli za norega" (2007).

Tudi večkrat poudarjena prednost UDK kot sistema, ki je univerzalen in ga "lahko uporabljajo kjerkoli po svetu" (Šauperl, 2000, str. 24), je pri vprašanju signature oz. označevanju postavitve dvomljiva. Sistem se ne uporablja po vsem svetu, tudi v Evropi so nekatere pomembne razlike med postavitvenimi sistemi. Uporabnik, ki pride v drugo jezikovno okolje, bo imel tudi dokaj majhne možnosti uporabe pretežnega dela gradiva splošne knjižnice, če ne bo poznal jezika, če pa ga bo, bo razumel tudi oznake, ki so izpisane v tem jeziku.

V zadnjem času se pojavljajo pomisleki o smiselnosti uporabe sistema UDK v celoti, ne le kot osnove za razvrščanje gradiva, pač pa tudi za vsebinski opis dokumentov. Glavni očitke nasprotnikov je mnenje, da je uporabnost UDK za iskalne potrebe sorazmerno majhna v primerjavi z napori in sredstvi, ki so nujna za vzdrževanje sistema. Verjetno bo potrebno kar veliko strpnega dialoga zagovornikov in nasprotnikov sistema UDK, predvsem pa upoštevanje avtoritete argumenta in ne obratno, če želimo knjižničarji uspešno slediti Pirjevčevemu vodilu o poti knjig med ljudi tudi v prihodnosti.

Vrnimo se k novi postavitvi gradiva v Osrednji knjižnici Kranj. Pri določitvi skupin in podskupin smo v nekaterih primerih odstopili od razvrstitve, ki jo pozna UDK. Posebnosti pri razvrstitvi gradiva za odrasle in otroke so prikazane v nadaljevanju. Pri teh odstopanjih so nas vodile izkušnje pri delu z uporabniki, poznavanje njihovih potreb in pričakovanj, predvsem pa želja, da knjižnico uredimo čim bolj po njihovi meri.

5 GRADIVO ZA ODRASLE

Splošni oddelek je postavitev gradiva v prostem pristopu za odrasle usklajeval s postavitvijo otroškega oddelka, saj naj bi jo smiselno nadaljeval v čim večji možni meri, ter z dosedanjjo postavitvijo v tistih elementih, ki so se v praksi izkazali za uporabne in utemeljene. Pri tem je mišljena predvsem postavitev tistih podskupin, ki smo jih že v prejšnjem načinu postavitve organizirali zaradi potreb bralcev in smiselne združenosti gradiva, npr. *zasvojenost, bonton, blagoznanstvo, položaj žensk, turistični vodniki* ...

Vsem skupinam je skupna podskupina splošno, ki zajema splošne priročnike z določenega strokovnega področja ter gradivo, ki ga ne moremo uvrstiti v ostale podskupine. Prav tako ima večina skupin tudi podskupino učbeniki, saj so to potrebo izrazili prav uporabniki, ki jim taka razvrstitev olajša iskanje. Prvotno smo vsem skupinam dodelili še podskupino *enciklopedije leksikoni*, ki pa se je v praksi pri razvrščanju odrezala zelo slabo. Nismo mogli zadovoljivo razrešiti dileme, katere enciklopedije in leksikone postaviti tja: ali samo splošne enciklopedije določenega področja in ostale razvrstiti po drugih podskupinah ali pa tja uvrstiti tudi vse leksikone za posamična strokovna področja, s tem pa bi osiromašili njihovo ponudbo. Zato smo se odločili, da enciklopedije in leksikone z določenih strokovnih področij uvrstimo v podskupine, splošne enciklopedije in leksikone določene stroke pa uvrstimo v podskupino *splošno*. Tiste najbolj univerzalne, kot so Encyclopaedia Britannica, World Book, Leksikoni Cankarjeve založbe ipd. pa smo uvrstili v območje VSEVED, v skupino SPLOŠNO in podskupino *enciklopedije leksikoni*.

Sledili smo tudi razvoju strok oz. medsebojnemu približevanju podskupin, ki so bile v preteklosti ločene, npr. *ekonomija, finance, trženje, upravljanje in organizacija ter trgovina in podjetništvo* in jih postavili v enotno skupino EKONOMIJA IN POSLOVANJE.

Eno od ključnih meril je bila tudi želja, da posebno pozornost posvetimo izvirni slovenski produkciji, znanosti oz. jeziku, zato smo v skupinah poudarili tisto, kar je slovenskega, torej pri leposlovju izvirno slovensko leposlovje, v stroki slovensko politiko in zgodovino, jezikoslovje in druge znanosti ter jim tudi na policah dali prednost pred ostalimi, torej najprej slovensko in nato tuje.

Trendom v poljudni znanosti smo sledili tako, da smo kot posebne postavitve pripravili podskupine, ki so najaktualnejše, npr. *poljudna psihologija, mejne*

vede, joga, in ponudili posebno postavitve za alternativne oblike npr. prehrane in zdravljenja, kar je zadnje čase še posebej zaželeno (podskupini *alternativna prehrana, alternativno zdravljenje*).

Na nekaterih področjih smo v skupini združili različne vidike neke stroke: npr. *vojne veščine, vojna tehnika in orožje* so podskupine, ki spadajo v skupino POLITIKA IN VOJNE VEDE, promet in njegova vozila smo združili v podskupinah, ki so del skupine TEHNIKA IN PROIZVODNJA (*cestni promet vozila, vodni promet vozila...*), v isto skupino (tj. KMETIJSTVO) smo uvrstili tudi podskupine *veterina, živinoreja, gojenje malih živali ter psi in mačke*.

V skupinah ZGODOVINA in POLITIKA smo posebne podskupine namenili zamejskim Slovencem, narodnim manjšinam pri nas in Slovencem po svetu, saj smo želeli poudariti njihov poseben pomen pri utrjevanju narodovega položaja in nacionalne zavesti.

Vse bolj se povečuje zanimanje za tuje dežele in potovanja, zato smo v skupini GEOGRAFIJA zaporedno postavili geografske knjige in turistične vodnike ter jih razvrstili po posameznih deželah, skupinah dežel in kontinentih. To pomeni, da sedaj obiskovalci večino podatkov o posamični deželi najdejo na skupnem mestu.

Odločili smo se tudi, da v skupini JEZIKI združimo leposlovje v tujih jezikih ter priročnike in slovarje za učenje teh jezikov ter gradivo razvrstimo po posameznih jezikih.

Leposlovju smo večinoma ohranili staro postavitve po literarnih zvrsteh, vrstah in žanrih, ločili smo le skupini SLOVENSKA KNJIŽEVNOST in SVETOVNA KNJIŽEVNOST, pridružili smo jima ljudsko slovstvo kot podskupino, v neposredno soseščino pa umestili še skupino LITERARNE VEDE.

Pri organizaciji postavitve smo se ozirali tudi na obseg fonda znotraj skupine in delili oz. združevali podskupine tudi glede na količino gradiva. To ni bil osnovni kriterij, kljub temu pa pomemben dejavnik pri odločanju, saj je tudi z vidika lažjega iskanja zelo pomembno, da so podskupine pregledne. Žal smo zalogo posamične podskupine ocenili samo približno, saj vemo, da so podatki v starejših zapisih v lokalnih bazah zaradi zgo-

vinskega razvoja in postopnega usposabljanja delavcev dostikrat močno pomanjkljivi. Zato smo si s podatki v lokalni bazi lahko pomagali samo deloma – z ozirom na dejstvo, da imamo polovico knjižnega fonda postavljeno po zaporedni številki in ne po UDK.

6 GRADIVO ZA OTROKE

Nova postavitev knjižničnega gradiva za otroke in mladino vsebinsko bistveno ne odstopa od sedanje. Umestitev treh pomembnejših sklopov gradiva (leposlovnega, strokovnega in neknjižnega) v knjižnični prostor pa vseeno prinaša nekaj sprememb.

Pri leposlovnih delih v slovenskem jeziku ostajamo pri razvrščanju po starostnih stopnjah. Te so kot element za razvrščanje oz. signatura v slovenski strokovni literaturi prvič omenjene leta 1961 v priročniku za knjižničarje, kot je knjigo v podnaslovu poimenovala avtorica (Šlajpah, 1961), več kot 40 let kasneje pa jih priporoča tudi Nacionalni svet za knjižnično dejavnost (Standardi..., 2005).

Glavna sprememba pri razvrščanju leposlovja je formalne narave: gre za zamenjavo skoraj pol stoletja starih oznak za starostne skupine C(icibani), P(ionirji), M(ladina) z oznakami, ki izražajo konkretno starost bralca, katere mu je gradivo namenjeno. Oznako C je tako zamenjalo poimenovanje KNJIŽEVNA DELA DO 8 LET, oznako P KNJIŽEVNA DELA OD 9 DO 12 LET ter oznako M KNJIŽEVNA DELA NAD 13 LET, oznaka L (ljudsko slovstvo) pa je preprosto izpisana v LJUDSKO SLOVSTVO. Tako obiskovalec knjižnice, še bolj pa to velja za uporabnika OPAC-a, ne bo več ugibal, kakšen pomen imajo omenjene oznake/črke, saj mu "poimenovanje" skupine jasno pove, na katerih policah bo našel svoji starosti primerno leposlovno branje.

Prostorsko oznako BO oz. boks za razvrščanje knjig za najmlajše – Kobetova (1987, str. 30) jih omenja kot prvo zahtevnostno stopnjo slikanice (leporelli in "prave" knjige s kartonastimi listi) – smo nadomestili s četrto starostno stopnjo, ki smo jo poimenovali *moja prva slikanica* in jo kot podskupino uvrstili v skupino KNJIŽEVNA DELA DO 8 LET.

V okviru skupine KNJIŽEVNA DELA DO 8 LET smo v posebno podskupino uvrstili tudi slikanice in knjige s kvalitetno grafično podobo: ustrezen tip in velikost črk, razmiki med vrsticami in papir, malo (lahko razumljivega) bese-

dila na strani ipd. Po teh knjigah naj bi posegali predšolski otroci in predvsem prvošolčki, ki se vadijo v samostojnem branju, učenci s specifičnimi bralnimi težavami, nenazadnje pa bodo dobrodošle tudi za babice in dedke, ki imajo morda starostne težave z vidom, pa veliko veselja z branjem svojim vnukom. Zbirko knjig, ki jo sestavljajo knjige tako z velikimi kot z malimi tiskanimi črkami, smo poimenovali *začenjam brati*.

Pri strokovnem gradivu smo namesto vrstilcev UDK kot prvi element za razvrščanje uvedli bolj povedne, tj. besedne oznake. S tem smo želeli "postavitev" približati mladim bralcem, hkrati pa se tudi navezati na postavitev v oddelku za odrasle, ki ga bodo uporabljali po zaključenem obveznem šolanju.

Pri strokovnem gradivu je zamenjava vrstilcev UDK z besednimi oznakami predstavljala večji problem, pa hkrati tudi večji izziv: opustitev strogega sledenja vrstilcem je prinesla nekaj več svobode bodisi pri združevanju bodisi razdruževanju sorodnih vsebin, iz česar izhaja, po našem mnenju, kar nekaj zanimivih rešitev. Za ponazoritev: vsebine s področja "mladinske" filozofije, psihologije, etike ... smo v okviru skupine ČLOVEK IN DRUŽBA združili v podskupini *spoznavam sebe in odnose*.

Gradivo za odraščajoče učence, ki obravnava paleto razvojnih posebnosti in težav (glede na vsebino bi ga lahko uvrstili pod psihologijo, etiko, lepo vedenje, prosti čas ..., največkrat pa se je skrivalo na policah z zdravstveno tematiko), smo uvrstili v samostojno podskupino. Z nazornim poimenovanjem *odraščam* želimo nagovoriti k izposoji gradiva tako najstnike kot njihove starše.

Ob tem velja omeniti še dilemo glede zamenjave nekaterih pojmov, ki so na policah pojasnjevali posamezne vrstilce, z ustreznim poimenovanjem v slovenščini. Tako smo se npr. namesto za geologijo odločili za podskupino *nastanek in razvoj Zemlje* (skupina NARAVA), astronomijo smo zamenjali z vesolje (skupina NARAVA), arheologijo s *pokopane kulture* (skupina ZGODOVINA) ipd. Morda ne povsem strokovno natančno, zato pa, upamo, bolj razumljivo za mladega vedoželjneža, ki se z omenjenimi tujkami, pa tudi s filozofijo in psihologijo, najverjetneje sreča šele v srednješolskem obdobju.

Enak princip (besednega) razvrščanja smo uporabili pri poučnih slikani-

cah za najmlajše, le da smo celotno zbirko združili v skupino POUČNE KNJIGE DO 8 LET, nato pa jo razdelili na 8 podskupin, med njimi so *moj vsakdan*, *skrbim za zdravje*, *narava*, *živali* itd.

Pri razvrščanju neknjižnega gradiva ni več primarnega pomena vrsta medija, ampak vsebina; posamezne zbirke (CD-ji, CD ROM-i ipd.) se bodo tako razpršile po ustreznih policah. Vprašanja, ali bodo posamezni izvodi neknjižnega gradiva stali ob knjigah z odgovarjajočo vsebino ali pa vendarle vsi izvodi skupaj za tiskanim gradivom, še nismo povsem razrešili. če ne prej, bo do rešitve potrebno priti pred selitvijo v nove prostore, kjer pa bo kombinaciji različnih medijev in enakih oz. podobnih vsebin prilagojena tudi oprema.

7 ZAKLJUČEK

V Osrednji knjižnici Kranj smo priprave na selitev v nove prostore izkoristili tudi za nov način ureditve knjižnične zbirke. Obsežnega dela smo se lotili predvsem z mislijo na uporabnika, ki naj bi se v prostoru in pri razbiranju lokalnih podatkov o zalogi gradiva v katalogu, bolje znašel kot v obstoječem sistemu signatur oz. označevanju z vrstilci UDK.

V tem času se obiskovalci z novo postavitvijo gradiva že srečujejo na (pre)natrpanih policah Splošnega oddelka. Ali je naše predvidevanje, da so besedne oznake za uporabnike prijaznejše, pravilno, se bo v polni meri pokazalo šele na novi lokaciji, kjer bo postavitvi celotne zbirke prilagojen knjižnični prostor, oprema in domišljena ter natančno strukturirana signalizacija.

NAVEDENI VIRI

1. Gorenc, J. (1997). Pomen uporabe kvalitativnega raziskovanja za delo pri referenčnem procesu: Lokalne posebnosti pri postavitvi knjižnega gradiva po sistemu prostega pristopa na Oddelku za odrasle Knjižnice Mirana Jarca v Novem mestu. *Knjižnica*, 41 (2-3), 217-233.
2. Lebez, M. (2004). Deset let razvoja postavitvene sistematike knjižničnega gradiva v prostem pristopu Centralne tehniške knjižnice (1993-2003). *Knjižnica*, 48 (1-2), 183-191.
3. Kobe, M. (1987). *Pogledi na mladinsko književnost*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

4. Korže-Strajnar, A. (1969). Ureditev prostega pristopa v ljudski knjižnici. *Knjižnica*, 13 (1-4), 31-41.
5. Piano, J. (1989). UDK in prosti pristop. *Knjižnica*, 33 (3-4), 143-146.
6. Pirjevec, A. (1940). *Knjižnice in knjižničarsko delo*. Celje: Družba sv. Mohorja.
7. *Standardi za splošne knjižnice (za obdobje od 1. maja 2005 do 30. aprila 2015)*. (2005). Pridobljeno 27.07.2007 s spletne strani: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Drugo/hitri_dostop/standardi_spl_k_sprejeti.pdf
8. Šauperl, A. (2000). *Klasifikacija knjižničnega gradiva*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo.
9. Šlajpah, M. (1961). *Ljudske knjižnice : priročnik za knjižničarje*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
10. Žaucer, M. (1996). Ali se knjižničarji dovolj potrudimo za svoje uporabnike? *Knjižnica*, 40 (3-4), 17-25.
11. Žaucer, M. (2007). *Nujnost racionalizacije postopkov in dela v knjižnicah: 2. verzija 2007-07-10*. Objavljeno 10. 7. 2007, pridobljeno 3. 8. 2007 s spletne strani: <http://www.ctk.uni-lj.si/users/zaucer/nujnost-racionalizacije-v-knjiznicah.pdf>

OSREDNJE OBMOČNE KNJIŽNICE PO TREH LETIH

REGIONAL LIBRARIES THREE YEARS AFTER

Breda Karun

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
e-pošta: brenda.karun@nuk.uni-lj.si

UDK 027.022(497.4)“2004/2006“

IZVLEČEK

Z Zakonom o knjižničarstvu so v mreži splošnih knjižnic dobile osrednje območne knjižnice pomembno funkcijo razvoja splošne knjižnične dejavnosti, učinek njihovega delovanja pa naj bi bil razviden tudi v doseganju ciljev Nacionalnega kulturnega programa 2004-2007.

Prispevek predstavlja delovanje osrednjih območnih knjižnic v letih 2004-2006, prvo triletnje njihovega delovanja. Z analizo letnih statističnih in vsebinskih poročil knjižnic in koordinacijske vloge Narodne in univerzitetne knjižnice ugotovljamo v kolikšni meri so knjižnice uresničevale naloge, določene z Zakonom o knjižničarstvu in Pravilnikom o osrednjih območnih knjižnicah, in kakšne pogoje so imele za to.

Rezultati analize izpostavljajo koristi njihovega delovanja (tudi nepričakovane), opozarjajo pa tudi na težave pri uresničevanju njihove funkcije, ki segajo na področje razumevanja območnih nalog in statusa osrednjih območnih knjižnic, ne popolno opredeljenih vlog vseh dejavnikov izvajanja teh nalog, pa tudi financiranja. V zaključku navajamo možne rešitve za boljše uresničevanje nalog in doseganje skupno postavljenih ciljev.

Ključne besede: splošne knjižnice, osrednje območne knjižnice, Slovenija, 2004-2006

UDC 027.022(497.4)“2004/2006“

ABSTRACT

The library legislation gave the regional libraries an important function in development of general public library activity. The effects of these activities should also be clearly legible by achieving goals of the National culture programme 2004-2007.

This article shows the activities of regional libraries in the years 2004-2006; the first three years of their function. By analyzing annual statistical and content related reports from libraries and co-ordination role of the National library, we are trying to determine if the libraries are implementing the objectives set up by the library legislation and the roles on central regional libraries and also what were the conditions like for achieving this task.

Results of the analysis emphasize the benefits of these activities and at the same time point to the difficulties of achieving their function, which include understanding regional tasks and status of the regional libraries, unsufficiently defined roles of the factors involved in implementing these tasks and lastly, financing. In conclusion we present some possible solutions for better implementation of the goals and attainment of jointly agreed objectives.

Key words: public libraries, regional libraries, Slovenia, 2004-2006

1 UVOD

Vloga splošnih knjižnic v sodobni družbi, predvsem na hitro razvijajočih se področjih vzpodbujanja in omogočanja vseživljenjskega učenja, enakovrednega vključevanja posebnih skupin v družbo, vzpodbujanja bralne in informacijske pismenosti, omogočanja dostopa do informacij, kulturnih dobrin in kulturne dediščine, je lahko ključna. Vendar samo v primeru, ko knjižnice svojo vlogo prepoznajo in znajo uresničiti. V nasprotnem primeru knjižnica izgublja vlogo kot jo je imela v tradicionalni družbi kot izposojevališče in prizorišče kulturnih dogodkov, saj se na trgu pojavlja vedno več konkurenčnih akterjev, s katerimi taka knjižnica izgublja boj.

Čedalje več je potreb, ki jih nobena posamezna institucija na danem geografskem območju ne more zagotoviti, zato se morajo povezovati v različne oblike sodelovanj in partnerstev. Lindberg (2002) primerja tako partnerstvo s timskim športom, kjer se morajo člani tima zavezati skupnim pravilom: pripadnost, odprtost, skupni cilji, enakost in spoštovanje. Ne nazadnje so partnerstva nujna tudi zaradi stroškovne učinkovitosti, skupnega nastopa do financiranj ali za pridobivanje sredstev na razpisih (Smernice CALIMERA, 2005).

2 REGIONALNI KNJIŽNIČNI SISTEMI V EVROPI

Knjižnice v državah zahodne Evrope so se na nivoju regij v preteklosti združevale predvsem zaradi sodelovanja pri uvajanju avtomatizacije oz. nakupa

knjižničnih sistemov, medknjižnične izposoje, konzorcijske nabave gradiva in koordiniranega oblikovanje zbirk.

Danes so ti razlogi povečini postali običajna praksa in nameni regionalnega združevanja so predvsem:

- maksimalno izkoriščanje možnosti, ki jih odpira razvoj informacijsko komunikacijske tehnologije (IKT), posebej interneta,
- s sodelovanjem imajo knjižnice večje možnosti za financiranje razvoja iz EU in nacionalnih virov,
- večji izkoristek knjižničnih resursov v času povečanih finančnih pritiskov in vedno večjih zahtev uporabnikov.

Prvi regionalni knjižnični sistemi so nastali v Veliki Britaniji že v 30-ih letih 20. stoletja, vendar so postopoma zamrli. Na koncu 80-ih in v začetku 90-ih let prejšnjega stoletja so se knjižnice začele samoorganizirati na različne načine in v različnih oblikah. Leta 2001 se je začelo centralno načrtovanje regionalnih knjižničnih sistemov. Ministrstvo za kulturo, medije in šport je izdelalo analizo stanja in izdalo ključna priporočila:

- vse knjižnice ne glede na tip, naj se vključijo v regijske sisteme,
- izvajajo naj se skupni projekti znotraj regij in med njimi, predvsem na področju IKT,
- nujna je skupna strategija in razvojne smernice,
- sodelovanje knjižnic, arhivov in muzejev.

British Library, Chatered Institute of Library and Information Professionals (CILIP) in Museums, Libraries and Archives Council (MLA) so skupaj imenovali regijskega razvojnega koordinatorja (Warren, 2002). Do večje spremembe je prišlo leta 2005, ko je bilo ustanovljeno MLA partnerstvo, ki ga sestavlja centralna agencija MLA in 9 regionalnih agencij. Partnerstvo gradi na pozitivnih izkušnjah regionalnega knjižničnega sistema. Moto partnerstva je: "10 partnerjev, 1 glas."

Na Finskem deluje 19 provincialnih knjižnic, ki jih koordinira Mestna knjižnica Helsinki, prva je bila ustanovljena že leta 1962. Ena pomembnejših nalog regijskih knjižnic je licenciranje elektronskih publikacij za regijo preko nacionalnega konzorcija in vzpodbujanje skupnih projektov.

Na Danskem so regionalne knjižnice gibal za medknjižnično izposajo, koordinacijo, svetovanje in skupne projekte. Močnejše regionalne knjižnice so nosilke nacionalnih projektov, posebej na področju spletnih servisov.

V Litvi je 5 regionalnih knjižnic metodoloških, bibliografskih in informacijskih centrov in so odgovorne za implementacijo regionalnega in nacionalnega razvojnega načrta. Zbirajo splošno gradivo in tisto, ki je pomembno za regijo. Odgovorne so za profesionalni razvoj in izdajajo priporočila. Imenovalo jih je Ministrstvo za kulturo, ki tudi financira posebne naloge. Zelo podobna situacija je na češkem, Madžarskem, v Estoniji.

Če povzamemo, obstajajo v Evropi trije tipični modeli regijske organiziranosti splošnih knjižnic:

- zakonsko reguliran, hierarhično zasnovan sistem, poudarek je na svetovanju, izobraževanju. Sistem koordinira nacionalna knjižnica (pretežno Vzhodna Evropa);
- regijski koncept je bolj ali manj ohlapen, prepuščen dogovorom, ima nekaj skupnih imenovalcev (medknjižnična izposoja), ne omejuje se na določen tip knjižnic, celo več, razširja se izven območja knjižnic. Izkoriščajo se vse možnosti, ki jih daje skupen nastop. Knjižnice se v regijske sisteme vključujejo prostovoljno (pretežno Zahodna Evropa);
- sistem, ki povzema prednosti obeh tipičnih modelov (Skandinavske države).

V vseh sistemih pa izvajanje regijskih nalog financira država.

In še hiter pogled v ZDA. S. Long povzema deset razlogov zakaj je regionalno povezovanje ključno tudi za razvoj knjižnic v prihodnosti:

1. Razvoj kadrov – usposabljanje in informiranje.
2. Lobiranje.
3. Svetovanje in pomoč.
4. Dostava gradiva med članicami sistema.
5. Izmenjava in koordinacija informacijskih virov.
6. Formalno in neformalno povezovanje (mreženje).
7. Združevanje moči prinese optimalne rezultate.
8. Oblikovanje modelov in promocija sodelovanja med različnimi tipi knjižnic.
9. Promocija standardov.
10. Regionalna knjižnica je katalizator, ki prinaša novosti in spremembe, pomembne za razvoj knjižnic v prihodnosti.

Regionalni sistemi obstajajo v 20 od 50 držav. Začeli so nastajati leta 1963 in so zelo različno organizirani in financirani (Long, 2005a).

3 REGIJE V SLOVENIJI

Trenutno obstaja v Sloveniji 21 različnih upravnih in funkcionalnih členitev ozemlja na regije. V praksi se najpogosteje uporablja členitev na 12 statističnih regij. Knjižnično je Slovenija razdeljena na 10 območij, ki so določena glede na tradicijo in sedanje razmere.

Že od osamosvojitve dalje bolj ali manj intenzivno tečejo razprave in poskusi razdelitve Slovenije na pokrajine. Pripravljenih je bilo kar nekaj različic Zakona o pokrajinah, zadnja leta 2003. Državni zbor je leta 2006 sprejel odlok o razglasitvi ustavnega zakona o spremembah 121., 140. in 143. člena ustave, kar je predpogoj za členitev Slovenije na pokrajine. Spremembe ustave omogočajo ustanovitev pokrajin, medtem ko bo moral državni zbor v prihodnje za dejansko ustanovitev pokrajin sprejeti tudi zakonodajo, na podlagi katere se bodo med drugim opredelile naloge bodočih pokrajin in njihovo financiranje (Zbornik – dokumenti in študije, 2003).

Zaenkrat kaže, da se bo Slovenija členila na 14 pokrajin in ne vemo še, kaj bo ta delitev pomenila za splošne knjižnice.

4 OSREDNJE OBMOČNE KNJIŽNICE V SLOVENIJI

4.1 ZAKONSKE OSNOVE

Način organiziranosti mreže splošnih knjižnic, v kateri posebne naloge opravljajo osrednje območne knjižnice (dalje območne knjižnice), je določil Zakon o knjižničarstvu leta 2001 v 27. in 55. členu.

Posebne naloge območnih knjižnic so:

- zagotavljanje povečanega in zahtevnejšega izbora knjižničnega gradiva in informacij,
- nudenje strokovne pomoči vsem knjižnicam z območja,
- koordiniranje zbiranja, obdelave in hranjenja domoznanskega gradiva za svoje območje,
- usmerjanje izločenega gradiva s svojega območja.

Sredstva za izvajanje posebnih nalog zagotavlja Ministrstvo za kulturo na osnovi 55. člena Zakona o knjižničarstvu.

Leta 2003 je bil sprejet Pravilnik o osrednjih območnih knjižnicah, ki natančneje ureja posebne naloge knjižnic, njihovo financiranje in kadre za njihovo izvajanje. V 8. členu določa nacionalno knjižnico, da usmerja stro-

kovno delo svetovalnih služb v območnih knjižnicah, v 15. členu pa, da strokovno koordinira izvajanja domoznanske dejavnosti.

Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2004-2007 določa, da se do leta 2007 uveljavi izvajanje posebnih nalog območnih knjižnic. Od nove organiziranosti mreže splošnih knjižnic se pričakuje, da se bo na ta način organizirala strokovna mreža, ki bo v vsej državi vzdrževala in razvijala poenoteno opravljanje dejavnosti, ki so skupnega pomena za celotna območja.

4.2 OSNOVNI PODATKI O OSREDNJIH OBMOČNIH KNJIŽNICAH

S Pravilnikom o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe je bila leta 2003 določena mreža splošnih knjižnic. Ministrstvo za kulturo je imenovalo 10 osrednjih območnih knjižnic in določilo območja, za katera izvajajo posebne naloge.

Tabela 1: Osrednje območne knjižnice (2005)

	št. preb.	št. knjižnic območja	št. zaposlenih	letni prihodki (brez investicij)
OK Kranj	198.003	4	38	332.743.217
KOK Ravne na Koroškem	73.839	3	18	153.899.173
PIŠK Murska Sobota	123.317	4	25	189.248.000
Mariborska knjižnica	235.171	2	94,50	744.652.905
Knjižnica I. Potrča Ptuj	86.913	1	25	224.022.000
OK Celje	302.407	11	43	345.121.748
Knjižnica Otona Župančiča	504.284	11	70,50	695.291.262
Knjižnica M. Jarca Novo mesto	209.163	8	40,25	331.257.424
Knjižnica S. Vilharja Koper	139.086	5	31	268.491.112
Goriška knjižnica Nova Gorica	118.467	3	37	369.315.291

Tabela 2: Osrednje območne knjižnice v primerjavi s celotno mrežo splošnih knjižnic (2005)

	št. knj.	št preb.	zbirka: knjige in brošure	zbirka: nekuj. gradivo	člani	zaposleni knj. delavci	izposoja knjig na dom	prihodki
OOK	10	670.504	2.964.374	245.735	174.064	411	3.933.290	3.654.042.132
vse spl. k.	61	1.990.650	7.780.925	546.691	515.445	1.041	11.217.693	9.206.842.908
% OOK		34%	38%	45%	34%	39%	35%	40%

4.3 NAČIN IZVAJANJA IN FINANCIRANJA POSEBNIH DEJAVNOSTI OOK IN NAČIN NJIHOVEGA KOORDINIRANJA

V začetku leta 2004 je NUK zaposlil koordinatorja območnih knjižnic, katerega glavna naloga je usklajevanje in priprava skupnih in območnih programov ter skrb, da se le-ti izvajajo v skladu z zakonodajo.

Novo imenovane območne knjižnice so naloge, določene z Zakonom o knjižničarstvu in Pravilnikom o območnih knjižnicah, začele izvajati septembra 2003 in delo je zares zaživelo šele v letu 2004.

V prvem letu so se pokazale precejšnje razlike med knjižnicami, za katere sodimo, da se bodo sčasoma izravnale, kar bo poleg angažiranja knjižnic postopoma omogočila čim bolj kvalitetna koordinacija na nivoju NUK. Prav vzpostavitev skupnega delovanja je ena od najvažnejših in prioritarnih nalog koordinacije.

Direktorji območnih knjižnic, regijski koordinatorji (izvajalci območnih nalog) in koordinator v NUK so se dogovorili, da bodo delovali kot tim OOK, ki ob upoštevanju zakonodaje določa programe in usmerja delo. Sodelovanje, partnerstvo in timsko delo so predpogoj, da sistem, ki je zastavljen dobro, tudi zaživi.

Sredstva za izvajanje posebnih nalog prispeva v skladu z Zakonom o knjižničarstvu Ministrstvo za kulturo na osnovi vsakoletnega neposrednega poziva k predložitvi programov. Glede na obseg sredstev, ki so na voljo, je vsako leto posebej določen dejanski obseg programa.

Ministrstvo za kulturo je v pozivih k predložitvi programa izvajanja območnih nalog v posameznih obdobjih kot prioritete naloge navajalo:

- v letih 2004 in 2005 strokovno pomoč knjižnicam območja in koordinacijo zbiranja, obdelave in hranjenja domoznanskega gradiva,
- v letu 2006 pa zagotavljanje povečanega in zahtevnejšega izbora knjižničnega gradiva in koordinacijo zbiranja, obdelave in hranjenja domoznanskega gradiva.

4.4 IZVAJANJE POSEBNIH NALOG OBMOČNIH KNJIŽNIC

4.4.1 ZAGOTAVLJANJE POVEČANEGA IN ZAHTEVNEJŠEGA IZBORA KNJIŽNIČNEGA GRADIVA IN INFORMACIJ

Do leta 2006 so bila nakupu gradiva namenjena minimalna sredstva, z letom 2006 pa so se občutno povečala, saj je s tem letom začel veljati Zakon o obveznem izvodu publikacij. S povečanjem sredstev se kompenzira zmanjšanje števila obveznih izvodov, ki so jih do tedaj prejemale območne knjižnice. Večina območnih knjižnic je s sredstvi območnosti krepila zbirko na tistih strokovnih področjih, ki so bila do tedaj slabše zastopana, nekatere pa so začele oblikovati posebne zbirke (filmska zbirka, zbirka notnega gradiva itd.). Knjižnica mora svojo zbirko prilagajati potrebam okolja, ki ga pokriva. Zato je v vsaki območni knjižnici potrebno izdelati analizo okolja, pri čemer je treba vključiti tudi knjižnice območja. Takšne analize so v območnih knjižnicah prej izjeme kot pravilo.

Veliko pozornost območne knjižnice namenjajo nakupu licenc za dostop do podatkovnih zbirk (npr. Oxford Reference Online in Oxford English Dictionary), večina tudi omogoča brezplačen dostop do teh zbirk vsem knjižnicam območja.

Omogočanje dostopa do elektronskih virov samo po sebi še ne pomeni, da bodo ti tudi uporabljeni. Kot vsako novo storitev, ki v tem primeru tudi veliko stane, je treba to ponudbo promovirati, stalno izobraževati knjižničarje in uporabnike in imeti pregled nad uporabo elektronskih virov, zato vsako leto več knjižnic organizira izobraževanja za uporabo elektronskih virov.

Primernost knjižnične zbirke se odraža v njeni uporabi, tudi izven meja območne knjižnice. Delež članov in izposojenega gradiva na širšem območju v večini območnih knjižnic presega predpisanih 20 %, odvisen pa je od več dejavnikov, kot na primer prisotnosti srednješolskih in visokošolskih ustanov, števila in založenosti ostalih knjižnic v regijah itd.

4.4.2 STROKOVNA POMOČ KNJIŽNICAM OBMOČJA

Naloga je široka in različno interpretirana in tu se kažejo največje razlike med knjižnicami. Predvsem še ni v zavesti vseh, da naloga ne zajema le občasnega sprotnega odgovarjanja na vprašanja knjižnic, ali obveščanja knjižnic o novih storitvah v območni knjižnici. Pomeni sistematično in dolgoročno načrtovanje usklajenega razvoja knjižnic na območju v partnerskem sodelovanju s knjižnicami območja.

Območne knjižnice se povezujejo s knjižnicami na območju bolj ali manj intenzivno, skupaj načrtujejo letne programe dela in se dogovarjajo o skupnih aktivnostih. Ne glede na to kako intenzivna so povezovanja, pa lahko rečemo, da je do njih prišlo v vseh regijah. Ponekod so potekala že v preteklosti, predvsem v okviru območnih društev bibliotekarjev, drugje so se šele začela vzpostavljati. Regijski koordinatorji so obiskali vse knjižnice na območju, ponekod je bila izdelana tudi analiza knjižnične mreže na območju. Območne knjižnice so postopoma začele z organiziranjem različnih izobraževanj za knjižnice na območju. Nekatere v izobraževanje aktivno vključujejo knjižnice območja in tako uresničujejo skupno vizijo sodelovanja na območju.

Na področju usklajevanja in načrtovanja računalniških sistemov se kaže, da je kvaliteta izvajanja te naloge v prvi vrsti odvisna od tega ali območna knjižnica zaposluje systemskega administratorja, ki svetuje knjižnicam na območju pri načrtovanju nabave knjižnične opreme in pri razvijanju novih storitev. Systemskega administratorja je v zadnjih letih zaposlilo 6 območnih knjižnic.

Podatki kažejo, da je bilo v letih 2004 in 2005 precej pripravljenosti za sodelovanje s šolskimi knjižnicami. Pripravljenih je bilo nekaj srečanj in pogovorov o možnostih sodelovanja, vendar kaže, da pogovori niso vodili v konkretno sodelovanje, saj v letu 2006 knjižnice ne poročajo o tovrstni dejavnosti.

Skupnih projektov knjižnic v regijah, razen nekaj izjem, skoraj ni. Od območnih knjižnic se pričakujejo pobude, predlogi projektov in novih storitev. Delo na skupnih regijskih projektih vzpodbuja sodelovanje in enakomeren razvoj knjižnic, saj se rezultati odražajo v širšem okolju.

4.4.3 KOORDINACIJA ZBIRANJA, OBDELAVE IN HRANJENJA DOMOZNANSKEGA GRADIVA

Predvsem na začetku je prihajalo do različnih interpretacij razmejitve koordinacije in izvajanja domoznanskih nalog, razmejitve regijskih in lokalnih nalog itd., kar je povzročilo kar nekaj trenj med območnimi in knjižnicami območij, ki jih pokrivajo. Organizacija domoznanske dejavnosti se zelo razlikuje med območji, tako na primer Knjižnica Otona Župančiča in Mariborska knjižnica v preteklosti teh nalog sploh nista izvajali, kar pomeni, da sta popolnoma neprimerljivi z ostalimi.

Večina območnih knjižnic je v prvih letih pripravila popis in analizo izvajanja domoznanske dejavnosti na območju. Na nivoju koordinacije v NUK je bila ustanovljena delovna skupina za domoznanstvo območnih knjižnic, katere naloga je doseči večjo enotnost v razumevanju koordinacije domoznanske dejavnosti na območju in njenega izvajanja. Definirala je glavne probleme na področju domoznanstva in za vsakega določila skupino, ki naj pripravi rešitev v obliki priporočil ali smernic. Tri skupine so svoje delo že zaključile in objavile rezultate svojega dela v Knjižničarskih novicah.

Območne knjižnice so pretežno izvajale manjše projekte digitalizacije domoznanskega gradiva, na primer digitaliziranje razglednic, fotografij, ekslibrisov. Digitalizacijo knjižnice v veliki meri še vedno razumejo kot skeniranje dokumentov in njihovo hranjenje na perifernih enotah. Dostop do skeniranih dokumentov je v takem primeru možen samo v knjižnici. Kot resno zasnovane in izvedene projekte digitalizacije lahko izpostavimo projekt digitalizacije razglednic v OK Celje in digitalizacijo časopisa Štanjerc v Knjižnici I. Potrča Ptuj. Knjižnica M. Jarca Novo mesto se je odločila za vnos podatkov o digitaliziranih dokumentih v bazo COBIB, preko katere so tudi dostopni, shranjeni pa so na lokalnem strežniku.

4.4.4 USMERJANJE KNJIŽNIČNEGA GRADIVA S SVOJEGA OBMOČJA

V obdobju 2004-2006 ta naloga ni bila navedena kot prioriteta, zato jo je v regijskem obsegu izvajalo le nekaj knjižnic.

4.4.5 UGOTOVITVE

Čeprav je bilo na področju izvajanja posebnih nalog območnih knjižnic opravljenega veliko dela, ugotavljamo:

1. velike razlike med območnimi knjižnicami v angažiranosti na področju območnosti, ki jih ne moremo pripisati le različnemu obsegu sredstev, ki so jih knjižnice prejele za te namene;
2. da se nekatere od predpisanih nalog sploh niso začele izvajati;
3. da še niso bile izdelane temeljne analize in dokumenti, ki bi omogočali uspešno izvajanje nalog (na primer evidenca domoznanskih zbirk območja, analiza regije in knjižnične mreže, nabavna politika za zagotavljanje povečanega in zahtevnejšega izbora knjižničnega gradiva in informacij).

5 NALOGE NUK, POVEZANE Z IZVAJANJEM POSEBNIH NALOG OSREDNJIH OBMOČNIH KNJIŽNIC

5.5.1 PRIPRAVA STROKOVNIH IZHODIŠČ

V okviru koordinacije NUK organizira in vodi delovne skupine, sestavljene iz strokovnjakov iz območnih knjižnic in NUK, ki oblikujejo strokovna izhodišča. Pripravljeni so bili naslednji dokumenti:

- Model infrastrukture za e-poslovanje slovenskih splošnih knjižnic. Pripravil ga je Oskar Wolf, sistemski administrator v Knjižnici Otona Župančiča v sodelovanju s sistemski administratorji in koordinatorico NUK.
- V okviru koordinacije območnosti je bila leta 2005 ustanovljena delovna skupina za domoznanstvo, ki je definirala glavne probleme domoznanstva, za vsako oblikovala delovno skupino in tri od petih so svoje delo zaključile. Rezultati dela skupin so bili objavljeni v Knjižničarskih novicah, in sicer:
 - Smernice za izbor in bibliografsko obdelavo gradiva za domoznansko zbirko;
 - Priporočila za bibliografsko obdelavo drobnega tiska in rokopisov;
 - Smernice za pridobivanje domoznanskega gradiva v splošnih knjižnicah.
- Objava petih člankov na temo domoznanstva v reviji Knjižnica, letnik 2005. Objavo je vzpodbudila delovna skupina za domoznanstvo

- območnih knjižnic, člani skupine so tudi avtorji večine člankov;
- Vizija in poslanstvo osrednjih območnih knjižnic. Dokument je rezultat dvodnevne delavnice območnih knjižnic in usklajen z vsemi splošnimi knjižnicami.

5.5.2 KOORDINACIJA DEJAVNOSTI SVETOVALNIH SLUŽB V OBMOČNIH KNJIŽNICAH

Praksa je pokazala, da je najbolj učinkovito, da programe dela pripravlja skupaj tim OOK (nacionalni koordinator, direktorji in regijski koordinatorji v območnih knjižnicah) in sicer na treh nivojih:

- koordinacija območnih knjižnic v NUK,
- skupne naloge območnih knjižnic v vseh regijah,
- specifične naloge, ki jih definira vsaka območna knjižnica posebej.

Tak način dela se je pokazal kot uspešen, saj je tako planiranje kot izvajanje večjega dela nalog v regijah usklajeno, pri tem pa dopušča knjižnicam dovolj samostojnosti za dejavnosti, ki so prilagojene specifični področji, ki jih pokrivajo.

Leta 2005 je bila organizirana delavnica Vizija in poslanstvo osrednjih območnih knjižnic, na kateri je tim OOK uskladal razumevanje in razvoj območnosti. Na delavnici območnih in osrednjih knjižnic Rastemo skupaj leta 2006 so bila definirana njihova medsebojna pričakovanja. Vsako leto je organizirana predstavitve primerov dobre prakse dela OOK, na katere so povabljene vse splošne knjižnice. Leta 2005 je bila organizirana tudi strokovna ekskurzija domoznancev na Irsko, in sicer kot podpora in vzpodbuda delu domoznanske skupine območnih knjižnic.

5.5.3 PREDLOGI SKUPNIH PROJEKTOV, ANALIZA IZPELJANIH PROJEKTOV TER PREDLOGI PROJEKTOV IN NOVIH STORITEV, KI SE BODO IZVAJALI NA POSAMEZNIH OBMOČJIH ALI S SODELOVANJEM VEČ OBMOČIJ

- Portal KAMRA

Največji skupni projekt območnih knjižnic je vzpostavitev portala KAMRA, katerega rezultati presegajo samo izdelavo portala. Skupni portal krepi vlogo območnih knjižnic v regijah in pomen knjižnic kot ponudnikov e-vsebin, vzpodbuja digitalizacijo lokalnih domoznanskih vsebin ter razširja znanje in vedenje o digitalizaciji. Vzpostavitev portala KAMRA je štiriletni projekt (2005-

2008), katerega nosilec je Zveza splošnih knjižnic, partnerji pa območne knjižnice in NUK. Zagon portala financirajo osrednje območne knjižnice s sredstvi, ki jih Ministrstvo za kulturo namenja njihovim posebnim nalogam.

Portal je bil septembra 2006 dokončan, vendar je bil po dveh mesecih zaradi nesolidnosti izbranega izvajalca in tudi nesporazumov med partnerji in izvajalcem umaknjen. Po dolgotrajnem dogovarjanju se je delo na portalu nadaljevalo avgusta 2007. Že v času nastajanja portala so se pokazali pozitivni učinki dela na skupnem projektu:

- oblikovala se je projektna skupina, ki se je usposobila za strokovno področje digitalizacije in portalske tehnologije. člani skupine so svoje znanje prenašali v okolje svojih knjižnic in širše, regij;
- oblikovala se je skupina regijskih urednikov, ki so bili vključeni v usposabljanja, organizirali so informativne dneve in usposabljanja za vnos vsebin v regijah, na katerih so se vzpostavljale povezave in partnerstva v njihovih območjih;
- usposabljanja so se poleg knjižničarjev udeležili tudi kustosi, arhivisti in predstavniki šol, ki so zainteresirani, da prispevajo domoznanske vsebine na portal;
- vzpodbudil se je interes in zavedanje o pomembnosti digitalizacije in dostopa do digitaliziranih vsebin;
- portal omogoča tudi tistim ustanovam, ki nimajo možnosti oblikovanja svoje lastne baze podatkov, da objavijo na spletu rezultate projektov digitalizacije ali pa tudi samo posamezne digitalizirane objekte.

• Razvoj knjižnične dejavnosti za etnične skupine

V letu 2004 je začel teči projekt Razvoj knjižnične dejavnosti za etnične skupine. Vodil ga je NUK, ki je organiziral delavnico "Razvijanje knjižnične dejavnosti za posebne skupine prebivalcev v knjižnični mreži splošnih knjižnic" in pripravil vprašalnik o številu pripadnikov narodnostnih skupnosti v regijah. Nadaljevanje projekta kasneje ni bilo več v načrtu NUK, kljub temu pa so bile območne knjižnice pozvane, da pripravijo zbirne tabele o številu pripadnikov narodnostnih skupnosti na njihovem območju, vendar je bil odziv zelo slab. To kaže, da vse osrednje knjižnice tem skupinam še ne posvečajo posebne pozornosti, in da spodbujeno dejavnost za razvijanje knjižnične dejavnosti za narodnostne skupine niso nadaljevale.

5.5.4 ORGANIZACIJA IN VODENJE STROKOVNEGA USPOSABLJANJA ZA SVETOVALNO DELO

Vseбина usposabljanj je dogovorjena na sestankih tima OOK in se prilagaja sprotnim potrebam. Res pa je, da še ni narejena analiza potreb po usposabljanju in tudi ni pripravljenega dolgoročnega načrta izobraževanja.

Organizirana so bila naslednja usposabljanja:

- Razvijanje knjižnične dejavnosti za posebne skupine prebivalcev v knjižnični mreži splošnih knjižnic, 2004;
- Delavnica projektno delo, 2004 in njeno nadaljevanje 2006;
- Delavnica timsko delo, 2004;
- Delavnica Vizija in poslanstvo OOK, 2005;
- Delavnica Rastemo skupaj, 2006;
- Usposabljanja regijskih urednikov za delo na portalu KAMRA, 2005, 2006.

5.5.5 DRUGA DEJAVNOST

Koordinatorica redno spremlja in obvešča območne knjižnice o nacionalnih in evropskih programih, na katerih lahko s projekti kandidirajo tudi splošne knjižnice, žal pa je pripravljenost knjižnic za sodelovanje v mednarodnih projektih zelo majhna. NUK je bil aktiven pri prijavih na EU projekte, ki vključujejo predvsem razvoj storitev na področju IKT v splošnih knjižnicah. Bil je partner v projektu CALIMERA (6OP), uspešno je prijavil projekt Digitalna knjižnica Slovenije (Norveški finančni mehanizem), žal pa so bile neuspešne prijave projektov SLAVICORD (6OP), CROCODILE (E-vsebinePlus), Cultural Heritage Games (Kultura 2000), MIT (EQUAL) in LIDNet (E-learning).

6 UGOTOVITVE

6.1 SPLOŠNO

Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2004-2007 v zvezi z osrednjimi območnimi knjižnicami navaja naslednji cilj: "Do leta 2007 uveljaviti izvajanje posebnih nalog območnih knjižnic. Pričakovani učinki so enotno delovanje knjižnic na področju zagotavljanja povečane dostopnosti gradiv, izločanja, varovanja in zaščite gradiv, domoznastva, enotno komunikacijsko in računalniško opremljanje, skupni projekti, zlasti za posebne skupine uporabnikov ipd."

Ugotavljamo, da je osnovni cilj dosežen, saj so bile podpisane pogodbe z desetimi knjižnicami, začelo se je financiranje zakonsko določenih nalog in sprejet je bil Pravilnik o območnih knjižnicah. Teže pa to rečemo za doseganje pričakovanih učinkov, za katere pa že sama Resolucija predvideva postopnost uvajanja. To velja tako za obveznosti, ki jih ima po zakonodaji država, kot za obveznosti knjižnic.

Pravilnik o osrednjih območnih knjižnicah v 19. členu določa za opravljanje nalog iz 27. člena zakona o knjižničarstvu zaposlitev vsaj treh strokovnih delavcev z najmanj univerzitetno izobrazbo. V letih 2005 in 2006 so imele knjižnice možnost pridobiti sredstva za 1.25 EPZ strokovnega delavca, kar pomeni, da so lahko izvajale temu sorazmeren delež nalog območnosti.

6.2 OPREDELITEV PRISTOJNOSTI

Naloge koordinatorja območnosti v NUK so omejene izključno na svetovanje, motiviranje in pomoč pri delu knjižnic. Na razpolago nima nobenega zunanjega motivatorja (finančnega ali pravnega), ki bi mu dal mnogokrat potrebno podporo, da bi učinkovito pripomogel k uresnitvi ciljev, ki izhajajo iz zakonodaje. Območne knjižnice niso dolžne spoštovati dogovorov oziroma prioritet, ki so domenjane v okviru tima OOK, niti niso dolžne NUK posredovati načrtov dela in poročil o izvajanju posebnih nalog. Popolnoma enako velja za območne knjižnice v odnosu do osrednjih.

6.3 FINANCIRANJE KOORDINACIJE IN IZVAJANJA NALOG OBMOČNOSTI

Območne knjižnice poročajo, da je največji problem način financiranja, predvsem zaposlenih. Naloge območnosti so financirane na osnovi letnih pozivov, kar pomeni, da knjižnice vsako leto na osnovi prijavljenih programov pridobijo sredstva za izvajanje posebnih nalog območnosti. Višina sredstev je negotova, zato je dolgoročno planiranje oteženo. Ta problem je še posebej pereč pri zaposlovanju, saj se za izvajanje območnih nalog lahko zaposli kader le za določen čas, odvisno od odobrenih sredstev. Če naj bi knjižnica resno in odgovorno izvajala naloge območnosti, bi na tem delovnem mestu moral delati najkvalitetnejši kader, ki pa se za omejeni čas ni pripravljen zaposliti. Zato v večini knjižnic problem rešujejo tako, da naloge območnosti razpršijo med ustrezno usposobljene zaposlene, na novo pa zaposlijo začasni kader (največkrat študente), ki prevzame del rutinskih opravil. Na ta način se izgubi koordinacija, razprši odgovornost in rezultati niso optimalni.

V nacionalni knjižnici je financiranje koordinatorskih nalog ustrezno rešeno, vendar prihaja do problemov pri izvajanju strokovnih zadolžitev (izdelava strokovnih osnov...), ki presegajo delokrog koordinatorja. Tematika strokovnih osnov za izvajanje nalog, ki so vezane na območne knjižnice, je vsebinsko specifična in se le v manjšem delu pokriva s strokovnimi problemi, ki jih sicer pri svojem delu rešuje nacionalna knjižnica. Organizacijsko bi bilo izdelavo strokovnih osnov sicer mogoče izpeljati v okviru posebnih projektov, vendar NUK pri MK ne more kandidirati za projektna sredstva.

7 SKLEPNE MISLI

Sistem regijske organiziranosti splošnih knjižnic v osnovi daje dobre možnosti za kvaliteten in enakomeren razvoj knjižnic, kot tak se je izkazal že v mnogih knjižničarsko razvitih državah. Njegovo uresničevanje pa je odvisno na eni strani od zakonodajalca in financerja, na drugi pa od zmožnosti in pripravljenosti knjižnic, da ga v največji meri izkoristijo.

Kljub temu, da zakonodaja dovolj natančno določa naloge območnih knjižnic, prihaja do zelo različnega razumevanja tako samih nalog kot njihovega izvajanja. Razlike v interpretaciji zakonodaje se kažejo med samimi knjižnicami, NUK in Ministrstvom za kulturo. Del teh nejasnosti je bilo odpravljenih že z izdelavo dokumenta Vizija in poslanstvo območnih knjižnic, s pripravo strateškega načrta delovanja območnosti pa pričakujemo, da bodo območne naloge postale jasno razpoznavne.

Uresničevanje funkcije območne knjižnice zahteva dosledno izpolnjevanje načel partnerstva tako med območnimi knjižnicami, kot območnimi knjižnicami in splošnimi knjižnicami na območju. Pomeni preseganje lastnih interesov ter sodelovanje na enakopravni osnovi. Tu pa imamo še veliko težav in še veliko truda vseh vpletenih bo potrebno, da dosežemo v poslanstvu in viziji zapisane cilje.

NAVEDENI VIRI

1. Lindberg, Pirkko (2002). New challenges for small libraries. *Scandinavian Public Library Quarterly*, 35 (2). Pridobljeno 15.6.2007 s spletne strani: <http://www.splq.info/>
2. Long, Sarah (2005a). Top 10 Reasons Why Regional Library Systems are Vital in 2005- and Beyond. *Illinois Libraries*, 86 (1), 68-69.

3. Long, Sarah (2005b). Regional library system: a tale of cooperation that grew America's public libraries, *New Library World*, 106 (11-12), 556-558.
4. Smernice CALIMERA. (2005). Pridobljeno 21.8.2006 s spletne strani: <http://www.calimera.org/Lists/Country%20files/Forms/DispForm.aspx?ID=127>
5. Warren, Geoff (2002). Why think regionally? *Library and Information Update*, 1 (8), 54-56.
6. Zbornik – dokumenti in študije o pokrajinah v Sloveniji 2000-2004. RS. Ministrstvo za notranje zadeve. (2004). Pridobljeno 4.4.2007 s spletne strani: <http://www.svlr.gov.si/fileadmin/svlr.gov.si/pageuploads/lok-sam05/pokrajine/pokrajine-arhiv/zbornik-pokrajine.pdf>

OSTALI UPORABLJENI VIRI

1. Hobbs, Tim (2003). Libraries and the Regional Agenda. *Journal of Librarianship and Information Science*, 35 (4), 215-217
2. Karun, Breda in Kodrič-Dačić, Eva (2007). *Izvajanje koordinacije in posebnih nalog osrednjih območnih knjižnic*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. (tipkopis, dostopno: NUK).
3. *Katalog regionalnih delitev Slovenije 2001 – v digitalni obliki*. Pridobljeno 10.6.2007 s spletne strani: <http://www.stat.si/KatalogRDS/start.html>
4. *MLA Board moves to adopt the MLA Partnership*. Pridobljeno 20.8.2006 s spletne strani: [http://www.mla.gov.uk/webdav/harmonise?Page/@id=73&Document/@id=18964&Section\[@stateId_eq_left_hand_root\]/@id=4263](http://www.mla.gov.uk/webdav/harmonise?Page/@id=73&Document/@id=18964&Section[@stateId_eq_left_hand_root]/@id=4263)
5. *Poročila osrednjih območnih knjižnic o izvajanju posebnih nalog osrednje območne knjižnice*. (2004, 2005, 2006). (interno gradivo, NUK).
6. *Poročilo koordinacije osrednjih območnih knjižnic*. (2004, 2005, 2006). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica (interno gradivo, NUK).
7. Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe. (2003). *Uradni list RS*, (73), 11085-11097.
8. Pravilnik o osrednjih območnih knjižnicah. (2003). *Uradni list RS*, (88), 13012-13014.
9. Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2004-2007. (2004). *Uradni list RS*, (28), 3101.
10. Zakon o knjižničarstvu. (2001). *Uradni list RS*, (84), 8685-8693.
11. *Zapisniki sestankov tima OOK in domoznanske delovne skupine območnih knjižnic*. (2004, 2005, 2006). (interno gradivo, NUK).

Priloga 1: Poslanstvo in vizija osrednjih območnih knjižnic

Poslanstvo osrednjih območnih knjižnic

Osrednje območne knjižnice v sodelovanju z osrednjimi knjižnicami usklajujemo, povezujemo in usmerjamo delo knjižnic v regijah. S partnerskim odnosom poglobljamo medsebojno zaupanje. Omogočamo nastajanje in izmenjavo primerov dobre prakse, spodbujamo in izvajamo strokovna izobraževanja. S tem aktivno ustvarjamo pogoje za kvalitativni napredek pri opravljanju poslanstva vseh splošnih knjižnic.

Prepoznavamo potrebe svojih območij in skrbimo za krepitev identitete regij. Osrednje območne knjižnice seznanjamo kulturne in izobraževalne ustanove v regijah s svojim delom in z njimi sodelujemo pri skupnih projektih.

Soustvarjamo takšen nacionalni knjižnični sistem, ki omogoča vsem državljanom Slovenije enoten in enakopraven dostop do informacij. Partnersko sodelujemo z Ministrstvom za kulturo pri oblikovanju programov in njihovega financiranja. Ministrstvo ima možnost skupaj z nami izvajati nacionalne in mednarodne projekte.

Za uresničitev poslanstva skrbi tim osrednjih območnih knjižnic, ki ga sestavljajo direktorji in regijski koordinatorji. Tim je strokovno telo, ki sooblikuje politiko razvoja splošnega knjižničarstva v Sloveniji in vodi dialog z vsemi partnerji, ki vplivajo na razvoj stroke. Skupna vizija daje timu, osrednjim območnim knjižnicam in ostalim splošnim knjižnicam moč pri sprejemanju odločitev ter gotovost, da se bodo dogovorjeni programi izvedli.

Nova spoznanja in dognanja knjižničarske stroke člani tima izmenjujemo s kolegi iz tujine in jih posredujemo tako knjižnicam kot drugim ustanovam s področja kulture. Smo spoštovan, enakopraven sogovornik nosilec državnih in lokalnih oblasti.

Vizija osrednjih območnih knjižnic

Osrednje območne knjižnice smo spodbujevalke enakomernega razvoja knjižnic v regiji in njihove raznolikosti.

S skupnimi projekti razvijamo nove dejavnosti in rešujemo skupne probleme.

Skrbimo za kvalitetne zbirke tradicionalnega in elektronskega gradiva ter informacij za vse uporabnike in njihove specifične potrebe.

Urejeno financiranje vseh splošnih knjižnic podpira razvoj knjižnične dejavnosti v regijah. Zato osrednje območne knjižnice promoviramo delo splošnih knjižnic in s tem vplivamo na vedenje lokalne politike in njeno odgovornost za njihovo delovanje.

Z drugimi kulturnimi in izobraževalnimi ustanovami v regijah vzpostavljamo partnerske odnose.

Tim osrednjih območnih knjižnic, ki ga sestavljajo direktorji in regijski koordinatorji, je stična točka ter v slovenskem in evropskem okolju prepoznaven kot strateško, svetovalno in strokovno telo za področje splošnih knjižnic.

Delamo timsko, "večplastno" in odprto komuniciramo, koordiniramo in vodimo nacionalne in mednarodne projekte. Smo nosilci napredka na področju uvajanja novih tehnologij, informacijske in bralne pismenosti ter procesa vseživljenjskega učenja. Zbiramo, predlagamo, presojamo in posredujemo ideje, potrebne za enakomeren razvoj regij.

Odprto sodelujemo z vsemi, ki vzpodbujajo napredek in razvoj knjižničarstva v Sloveniji.

Osnovna dejavnost, vključno z zaposlovanjem kadrov, je financirana programsko. Dopolnjujemo jo s projekti, ki denarna sredstva pridobivajo iz nacionalnih in evropskih virov.

Ob urejenem financiranju in ustrezni kadrovske pokritosti dosegamo:

- 40-odstotno vključenost prebivalstva v splošne knjižnice,*
- 40-odstotno digitalizacijo dragocenega domoznanskega gradiva, ki omogoča uporabnikom virtualno dostopnost do virov in ščiti originalno gradivo.*

Območnost v Sloveniji je v evropskem okolju vzorec odlične organiziranosti splošnih knjižnic.

The world's
leading publisher
of management
journals and
databases

www.emeraldinsight.com

STANDARD SISTEMI VODENJA KAKOVOSTI IN SPLOŠNA KNJIŽNICA

STANDARD QUALITY MANAGEMENT SYSTEMS AND PUBLIC LIBRARY

Sabina Fras Popović

Mariborska knjižnica, Maribor

e-pošta: sabina.fras-popovic@mb.sik.si

UDK 027.022:006.83

IZVLEČEK

V prispevku smo povezali področje vodenja v splošni knjižnici z enim od poslovnih sistemov vodenja, ki ga predstavlja mednarodni standard Sistemi vodenja kakovosti ISO 9001:2000. Čeprav smo poskušali potegniti paralelo med izbranimi organizacijami, ki pri opravljanju storitvene dejavnosti na področju vodenja uresničujejo zahteve mednarodnega standarda Sistemi vodenja kakovosti ISO 9001:2000, je v ospredju našega zanimanja povezava splošne knjižnice v slovenskem okolju in mednarodnega standarda Sistemi vodenja kakovosti ISO 9001:2000. Ob pregledu strokovnih prispevkov in drugih izbranih dokumentov je del prispevka tudi predstavitev ugotovitev akcijske raziskave, ki je potekala v izbrani slovenski splošni knjižnici.

Ključne besede: splošne knjižnice, standardi, ISO 9001:2000, vodenje, kakovost

UDC 027.022:006.83

ABSTRACT

In this paper the field of management in a public library is connected with one of the business management systems, represented by the International Standard Quality Management System ISO 9001:2000. Although efforts were made to find some parallels with certain selected organizations, which in performing their service activities meet the requirements of the International Standard Quality Management System ISO 9001:2000, the forefront of our interest remains the connection of a public library in the Slovene environment with the International Standard Quality Management System ISO 9001:2000. Besides a survey of professional papers and other selected documents, the paper also includes the report of a research, which was carried out in a chosen Slovene public library.

Key words: public libraries, standards, ISO 9001:2000, management, quality

1 KAKOVOST: NAČELO VODENJA

Poslanstvo splošne knjižnice v slovenskem prostoru opredeljujejo dokumenti, ki so kombinacija strokovnih zahtev in zakonskih predpisov. Večina teh dokumentov opredeljuje vlogo splošne knjižnice v okolju, njen pomen pri spodbujanju posameznikovega razvoja v družbi, posega na področje knjižnične zbirke, posebnih oblik dejavnosti za vse skupine uporabnikov, ukvarja se s prostorskimi, finančnimi in kadrovskimi zahtevami, v manjši meri pa se ukvarja tudi s procesom vodenja splošne knjižnice.

Septembra 2002 je v okviru projekta Pulman¹ potekalo pod vodstvom dr. Daphne Kyriaki Manessi izobraževanje v obliki delavnice z naslovom "Setting the standards for the evaluation of public library". Na delavnici so predstavili načela vodenja kakovosti, prenesena na knjižničarstvo, prednosti sistema vodenja kakovosti za knjižnice in osnovne dileme, ki se porajajo ob razmišljanju o kakovosti v okolju knjižnice. Razmišljanje, da na kakovost knjižnične storitve najbolj vpliva knjižničar, je izhodišče prenosa zahtev mednarodnega standarda Sistemi vodenja kakovosti ISO 9001:2000 na področje vodenja knjižnic. Takšno razmišljanje je povezano tudi z dejstvom, da je notranja organiziranost knjižnice tista, ki vpliva na določeno stopnjo zadovoljstva vseh vpletenih.

Knjižnica potrebuje za delovanje med drugim tudi sistem vodenja. Najpogostejše sistem odseva pristope in tehnike vodij, ki usmerjajo delovanje in razvoj knjižnice. Redko govorimo o strukturiranih sistemih vodenja v knjižnicah, čeprav le-ti obstajajo. Te sisteme verjetno v veliki meri oblikujejo tudi intuicija in osebne lastnosti vodij. Proces vodenja je pogojen še z velikostjo knjižnice in njeno notranjo organiziranostjo.

Dragica Turjak (2005) izpostavi povezanost med velikostjo knjižnice in njeno notranjo organiziranostjo. Velike knjižnice z večjim številom zaposlenih morajo imeti drugačno notranjo organiziranost kot majhne knjižnice, da lahko zadostijo vsem zahtevam, ki jih s seboj pripelje večje število zaposlenih. Hkrati pa v večji knjižnici lahko govorimo o različnih nivojih vodenja. Jelka Gazvoda (1997) opozarja, da postaja vodenje večjih knjižnic vse bolj kompleksno, saj se morajo ob skrbni za kariero zaposlenih, njihovo izobraževanje, specializacijo in ustvarjanje primerne notranje klime, odzivati še na kulturne in tehnološke spremembe. Silva Novljan meni, da

1 PULMAN - Public Libraries Mobilising Advanced Networks

mora organizacijska struktura upoštevati poslanstvo knjižnice in naloge, ki izhajajo iz težnje po uresničevanju poslanstva. Knjižnica mora biti fleksibilna in mora upoštevati svoj položaj v okolju, hkrati pa mora vzpostaviti sistem vodenja, ki gradi na strokovnosti, specializaciji, povezovanju in sodelovanju zaposlenih (Novljan, 2001, povzeto po Turjak, 2005, str. 15).

Od druge svetovne vojne dalje se je v svetovnem gospodarskem prostoru razvilo veliko modelov, ki so zajeli različne tehnike, pristope in smernice za vodenje uspešnih podjetij. Modeli so se razvijali in spreminjali na podlagi spoznanj iz prakse, ki je iz gospodarstva sčasoma prešla v javni sektor in tako dosegla splošne knjižnice. Pristopi, tehnike in smernice, ki jih združujejo poslovni modeli in sistemi vodenja, so se v obdobju šestdesetih let razvijali z namenom izboljšanja poslovanja. Zaradi tega in zaradi načinov uresničevanja v praksi jih pogosto povezujemo s pojmom upravljanje oziroma vodenje kakovosti.

Povezanost sistemov vodenja s pojmom kakovost nas lahko zavede in preusmeri našo pozornost iz pojma vodenja na pojem kakovost. Kdorkoli je vsaj za trenutek poskušal razvozlati in dojeti pojem kakovost, je ugotovil, da dopušča mavrično paleto možnih interpretacij. V besedni zvezi sistemi vodenja kakovosti je nosilni pomen na besedi vodenje. Poslovni modeli in sistemi vodenja združujejo tehnike, smernice in priporočila, ki so jih direktorji uspešnih organizacij uresničili v praksi. Izpopolnjujejo jih s težnjo zagotoviti vedno višjo stopnjo kakovosti poslovanja. Doseči višjo stopnjo kakovosti poslovanja pomeni vedno bolje poznati sebe, svoje sodelavce, uporabnike in okolje. Pomeni razvijati kakovostno vodenje.

Temeljna naloga splošnih knjižnic je omogočiti dostop do informacij vsem uporabnikom ne glede na starost, spol, versko in politično pripadnost, narodnost, raso, jezik in socialni status (Standardi, 2005, str. 7). H kakovostnemu izvajanju knjižničarske dejavnosti nas zavezujejo zakon, normativi in etični kodeks. Način, kako direktorji splošnih knjižnic usmerjajo knjižnico k uresničevanju zastavljenih ciljev, je v veliki meri prepuščen njihovi izbiri. Uvajanje sistema vodenja kakovosti v knjižnice pomeni vzpostavitev načina vodenja, ki nudi vsem vodjem, ne glede na njihovo prirojeno sposobnost vodenja, usmeritev pri izvajanju zastavljenih nalog.

Naš namen v prispevku je predstaviti povezavo tega mednarodnega standarda in vodenje splošne knjižnice. Ob tem bomo poskušali osvetliti tiste vzgi-

be, ki so pripeljali do odločitve vodstva Mariborske knjižnice za vzpostavitev sistema vodenja kakovosti po zahtevah standarda ISO 9001:2000. Prispevek vključuje razmišljanja in ugotovitve iz magistrske naloge avtorice prispevka z naslovom Standard Sistemi vodenja kakovosti in njegovo uvajanje v splošno knjižnico (2007). Naloga je nastala pod mentorstvom dr. Silve Novljan.

2 KAKOVOST, KNJIŽNIČARJI IN STANDARD SIST ISO 9001:2000 SISTEMI VODENJA KAKOVOSTI²

Knjižničarji razmišljajo o kakovosti že daljše obdobje. Tako v tujem okolju, kjer lahko v zadnjih letih v strokovnih prispevkih zasledimo razmišljanja o kakovosti v knjižnici tudi v povezavi s standardom ISO 9001:2000 (npr. Cañibano Bargo, 2004; Díaz, 2005; Kinnell Evans, 2000; Kyriaki Manessi, 2002; Lynch, 1998; Odenkirchen Bücher, 2003), kot v slovenskem okolju. Strokovni teoretični prispevki poskušajo odgovoriti na zapleteno vprašanje o kakovosti v knjižničnem delovanju. Eni članki govorijo o kakovosti teoretično, drugi pa jo merijo, analizirajo in vrednotijo. Ko razmišljamo o kakovosti, razmišljamo o zaposlenih, uporabnikih, o stavbah in prostorih ter o knjižničnem gradivu. Kakovost je v strokovnih razmišljanjih slovenskih knjižničarjev največkrat povezana s knjižničnimi storitvami, zadovoljstvom uporabnikov in uspešnostjo knjižnic (npr. Popovič, 1989; Slokar, 1996; Novljan, 1997a in 1997b; Hainz in Kernel, 1996; Šetinc, 1996; Češnovar, 1996; Žaucer in Fabjan, 1998; Petermanec, 2000; Ambrožič, 1999, 2000a in 2000b, 2003). Dejstvo, da se je proučevanje uporabniške problematike v našem okolju razvilo v zadnjih dveh desetletjih, na kar opozarja v svojem prispevku Pinter (2004), lahko povežemo tudi s trendom razvoja razumevanja kakovosti v širšem pomenu. V osem-

2 Mednarodne standarde z oznako ISO, med katerimi najdemo tudi standarde za sisteme vodenja kakovosti, pripravlja svetovna zveza nacionalnih organov za standarde ISO (International Organization for Standardization). Standardi družine ISO 9000, kamor sodi tudi standard ISO 9001:2000 Sistemi vodenja kakovosti, sodijo med najbolj znane in mednarodno uveljavljene standarde kakovosti, ki so se najprej uveljavili v gospodarstvu, v zadnjem času jih uporablja tudi vedno več organizacij v storitvenih dejavnostih in v javnem sektorju. Novak (2001, str. 7) razume standarde družine ISO 9000 predvsem kot "mednarodno soglasje o dobri praksi vodenja organizacij, ali kot odgovor, ki na določeni razvojni stopnji povzame izkušnje najboljših, vodilnih v svetu, in jih ponudi vsem organizacijam, ki si želijo izboljšati svojo kakovost in uspešnost." Standard se revidira vsakih pet let. Predhodniki mednarodnega standarda ISO 9001:2000 Sistemi vodenja kakovosti so standard MIL-Q9858A iz leta 1963, ki ga je pripravila ameriška vojska, standard AQAP, ki ga je leta 1969 pripravil NATO in britanski standard BS 5750 iz leta 1979. Prvo izdajo standardov družine 9000 leta 1987 je sestavljalo pet standardov (ISO 9000, 9001, 9002, 9003 in 9004). Druga izdaja je na podlagi revizije izšla leta 1994. V tej izdaji so zahteve za certificiranje sistemov vodenja kakovosti navajali trije standardi (ISO 9001, ISO 9002 in ISO 9003). Namenjeni so bili različnim tipom organizacij: proizvodnim, servisnim in organizacijam, ki izvajajo razne meritve in inšpekcije. Decembra leta 2000 je izšla tretja izdaja mednarodnih standardov skupine ISO 9000 in je certificiranje sistema vodenja kakovosti poenotila za vse tipe organizacij.

desetih letih se je razmišljanje o kakovosti razširilo tudi na kakovost storitev. Le ta pa ne more zaživeti brez uporabnika na eni strani in izvajalca storitve na drugi. V knjižničarstvu je bila morda večja pozornost namenjena uporabniku, kar bi lahko sklepali iz števila teoretičnih strokovnih člankov, ki se ukvarjajo z uporabnikom v knjižnici, njegovimi željami, potrebami in zahtevami. Slovenski knjižničarski teoretiki in praktiki so v težnji po zagotavljanju kakovosti knjižničnih storitev in uspešnosti knjižnic raziskovali pričakovanja in potrebe uporabnikov. Kakovost in uvajanje sistema kakovosti pomeni skrb za zagotavljanje najboljših možnih storitev, ki zadovoljujejo potrebe in pričakovanja različnih skupin uporabnikov in hkrati dokazovanje koristnosti knjižnic in knjižničnih storitev (Ambrožič, 2003, str. 34), vodenje kakovosti pa orodje za spremljanje teh pričakovanj in potreb ter orodje za izboljševanje storitev. Ambrožič meni, da kakovost storitev ne določajo ponudniki, ampak uporabniki (ibid). Tavčar nas opozarja, da "občutek zadovoljstva ni racionalna, merljiva kategorija" (Tavčar, 2003, str. 41). Da je postavljanje enačaja med zadovoljne uporabnike in oceno kakovosti storitev premalo, ugotavlja tudi Pinter in dodaja, da si morajo v knjižnicah prizadevati za "kakovostne storitve in zadovoljstvo uporabnikov" (Pintar, 2004, str. 43). Pri uresničevanju tega prizadevanja nam lahko pomaga standard Sistemi vodenja kakovosti – Zahteve SIST ISO 9001:2000. Zahteve standarda Sistemi vodenja kakovosti ISO 9001:2000 pri preverjanju sistema vodenja utemeljujejo kakovost kot skladnost zahtev vseh zainteresiranih strani (uporabniki, financerji, zaposleni, strokovna javnost, lokalna skupnost itd.) skladno s strokovnimi smernicami in veljavno zakonodajo. Pojem kakovosti in posamezna načela vodenja kakovosti lahko najdemo v zakonskih podlagah, ki usmerjajo in utemeljujejo strokovno delo knjižničarjev. Pri iskanju odgovora, ali so posamezna načela vodenja kakovosti, kot jih pozna standard ISO 9001:2000, prisotna v tradiciji slovenskega knjižničarstva, smo si pomagali s pregledom izbranih dokumentov, ki normativno urejajo delovanje knjižničarske stroke v Sloveniji. Pri tem ugotovimo, da se pojem kakovost v slovenski zakonodaji pojavlja v aktualnih zakonskih in strokovnih dokumentih in da pojem kakovost redko nastopa sam, največkrat opredeljuje določen del knjižničnega ali splošnega delovanja. Na določenih mestih ga najdemo tudi v povezavi s pojmi kvaliteta, ustreznost in primernost. Uporabo pojma kvaliteta ob pojmu kakovost lahko v teh dokumentih razumemo kot sinonima. Ko pa smo želeli v sklopu tega pregleda dokumentov odgovoriti na vprašanje, ali ima pojem kakovost in s tem tudi težnja po zagotavljanju kakovosti tradicijo v slovenskem knjižničarstvu ali pa je oboje le produkt tega časa, smo naleteli na dodatno vprašanje, ki nam je otežilo iskanje odgovora: kako razumemo pojem kakovost, kako ga sprejemamo in kaj za nas pomeni

kakovost v knjižničarski stroki. Odgovor smo poskušali poiskati s pomočjo strokovnih prispevkov slovenskih knjižničarjev, ki o kakovosti največkrat razmišljajo v povezavi s knjižničnimi storitvami in zadovoljstvom uporabnikov. Odkrili smo, da se uveljavlja razmišljanje o pojmu kakovost v povezavi s posameznim segmentom knjižničnega poslovanja ali delovanja (npr. kakovost storitev, kakovost nabave, kakovost obdelave, osebna kakovost, kakovost knjižnične zbirke itd.). Sodobno razmišljanje o kakovosti v javnem sektorju se usmerja k izvajanju vodenja kakovosti. Pri tem se javni sektor opira na standard ISO 9001:2000, ki temelji na osmih načelih vodenja in ki vodenje kakovosti razume kot koordinirane aktivnosti za usmerjanje in obvladovanje organizacije v zvezi s kakovostjo. Na osnovi načel vodenja kakovosti, zahtev in priporočil standarda zaposleni v knjižnici kakovosti ne zagotavljajo več samo na pričakovanjih in zadovoljstvu uporabnikov, članov ali naključnih obiskovalcev, ampak na osnovi sodelovanja vseh vpletenih v procese, ki potekajo v knjižnici. Če si pomagamo s strokovnimi prispevki³ knjižničarskih praktikov in teoretikov in kakovost v knjižničarstvu razumemo kot težnjo po čimbolj zadovoljnim uporabniku, lahko govorimo o tradiciji. Tudi če si pomagamo z mednarodnim standardom Sistemi vodenja kakovosti ISO 9001:2000, ki utemeljuje sistem vodenja z namenom zagotavljanja kakovosti v vseh segmentih delovanja knjižnice, prepoznamo določena načela in aktivnosti v starejših, predvsem pa v novejših dokumentih. Pomembno pa je, da o kakovosti v knjižnici ne govorimo več samo kot o zadovoljnim uporabniku, ampak da razmišljanje o kakovosti prenašamo na vse procese v knjižnici in na njeno celotno delovanje in upoštevamo vse od vodstva do zaposlenih, od uporabnikov do financerjev in dobaviteljev. Temeljne procese v knjižnici povežemo v krog, v katerem vse poteka, se nikoli ne konča in je vedno znova na začetku, le z novim izhodiščem in novimi spoznanji. V tem primeru ne govorimo več samo o kakovosti ali vodenju kakovosti, ampak lahko govorimo o kakovostnem vodenju, ki nas popelje po krogu nenehnih izboljšav in nas usmerja k tistemu, kar je za knjižničarje pri doseganju kakovosti na vseh nivojih poslovanja najpomembnejše, to je osebna kakovost⁴. Pri razumevanju in iskanju prisotnosti

3 Članki, raziskave, poročila o tako spremljani in vrednoteni kakovosti (kriterija izbora: objava v reviji Knjižnica, osrednje vprašanje prispevka je uporabnik).

4 Peter Bahčič (1999, 2002) loči med pojmom osebna kakovost in organizacijska kakovost. Osebna kakovost zanj predstavlja temelj organizacijske kakovosti, torej kakovosti oddelkov in kakovosti organizacije v celoti. Osebno kakovost razume kot izpolnjevanje lastnih zahtev in pričakovanj teh zahtev in pričakovanj drugih (2002, str. 36). Za pojem osebne kakovosti uporablja tudi termin mehka kakovost. Pri izpolnjevanju zahtev in pričakovanj gre na eni strani za izpolnjevanje konkretnih "trdih" zahtev in pričakovanj, ki se nanašajo na čas, količino, finance, odstotek napak, delovanje, organiziranost, itd. Nasprotje "trdih" zahtev so t. i. "mehke" zahteve, ki jih povezujemo s posameznikovim odnosom, zavzetostjo, ravnanjem, verodostojnostjo in zanesljivostjo. (ibid.)

pojma kakovost v knjižničarski zakonodaji se ne moremo omejiti samo na zapisan pojem kakovost. Dokumente, ki so nastajali v polpretekli zgodovini moramo brati, razumeti in sprejemati kot celoto. Ta celota je izoblikovala razumevanje kakovosti v knjižničarstvu in iz nje lahko vidimo tudi stalno usmerjenost k najpomembnejšemu členu: bralcu.

3 KAKOVOST: ODGOVORNOST VODSTVA

Ko govorimo o standardu Sistemi vodenja kakovosti ISO 9001:2000, govorimo o vodenju. Vodenje (SIST ISO 9000:2000, str. 18) je opredeljeno kot sklop koordiniranih aktivnosti za usmerjanje in obvladovanje organizacije. Vse bolj ko spoznavamo zahteve standarda Sistemi vodenja kakovosti ISO 9001:2000 in spremljamo njihovo izvajanje v praksi, spoznamo, da sta v ospredju standarda Sistemi vodenja kakovosti ISO 9001:2000 notranja organiziranost in področje vodenja. Ukvarjamo se s trikotnikom, ki ga tvorijo zaposleni, uporabniki in vodstvo. Najprej razmišljamo o vodenju kakovosti, ciljih kakovostih, načrtih uvajanja kakovosti, kmalu pa spoznamo, da so to metode, ki nam pomagajo pri doseganju kakovosti vodenja. To pomeni, da je vodenje tisti odločujoči faktor, ki v največji meri vpliva na doseganje kakovosti v knjižnici. Direktor, ki vodenje knjižnice gradi na zahtevah sistema vodenja kakovosti, uporablja pri svojem delu metode in orodja za vodenje skladno s standardom ISO 9001:2000. Tatjana Likar ugotavlja, da si sodobnega vodenja knjižnice ne moremo predstavljati brez "vodenja, ki si prizadeva za popolno obvladanje kakovosti." (Likar, 2000) Celostno obvladovanje kakovosti zahteva predanost in vključenost zaposlenih. Načela vodenja kakovosti nam pomagajo v knjižnici oblikovati filozofijo vodenja, ki, kot meni Tatjana Likar, opogumlja vsakega v knjižnici, da prispeva svoj delež k uresničevanju njenih temeljnih ciljev in sprejme filozofijo kakovosti, ki poudarja nenehno izboljševanje dela za dvig stopnje zadovoljstva zaposlenih in uporabnikov (ibid.).

Avtorji tretje izdaje standarda ISO 9001:2000 Sistemi vodenja kakovosti so v središče postavili vodenje in ljudi. Čeprav največkrat pišemo in tudi razpravljamo o vodenju organizacij, v resnici razmišljamo o vodenju ljudi. Organizacije, tudi knjižnice, so brez zaposlenih, brez knjižničarjev, le stavbe brez duše. Prav vodenje zaposlenih je na poti do zagotavljanja kakovosti najpomembnejša dejavnost. Z vodenjem usmerjamo zaposlene k zastavljenim ciljem in k doseganju zastavljene ravni kakovosti poslovanja. Čeprav govorimo o zahtevah standarda, izpolnjevanju zahtev in dokazovanju, moramo standard razumeti kot smernice za izboljšanje našega načina vodenja in kot

osnovni napotek za ravnanje s človeškimi viri. Ko besedilo standarda prebiramo znova in znova, spoznamo, da zbrane zahteve predstavljajo osnovi nabor tehnik in aktivnosti, ki jih potrebujemo za uspešno vodenje. Usmerja nas k razmišljanju in k oblikovanju lastne filozofije kakovosti vodenja, ki jo lahko tudi prav zaradi standardnih določil spremenimo. Zato nam zahteve, ki so razdeljene na pet sklopov, ne povedo, kako naj kakšno izmed triindvajsetih točk izpeljemo. Vodijo nas le k temu, kaj moramo izpeljati, če želimo izboljšati svoj način vodenja. Iz tega je razvidno, da je odgovor na vprašanje, kako vključiti zahteve standarda v že obstoječ način vodenja knjižnice, prepuščen vsakemu direktorju posebej. Največja uporabnost standarda je prav v tej fleksibilnosti.

V standardu se prepletajo splošne zahteve in načela vodenja kakovosti. Načela vodenja kakovosti lahko pomagajo vodji oblikovati učinkovit vodstveni pristop, s katerim koordinira temeljne procese in aktivnosti za ureničevanje poslanstva, vizije in ciljev knjižnice. Osem načel vodenja kakovosti je tako vpetih v same zahteve standarda, da so nekatere zahteve poimenovane enako kot nekatera načela vodenja kakovosti. Načela vodenja kakovosti so temeljni pristopi, ki nam pomagajo oblikovati vodenje, ki dviguje nivo kakovosti.

Največja novost tretje izdaje standarda je torej sprememba v razumevanju, kako dosegati in zagotavljati kakovost storitev ali izdelkov. V primerjavi z drugo izdajo standardov, ki je temeljila na tehnološkem zagotavljanju in doseganju kakovosti, tretja izdaja postavlja v ospredje človeka in s tem vodenje in upravljanje človeških virov (Marolt, 2000). Kontrolo nadomesti vodenje, odgovornost za doseganje kakovosti se iz izvajalca prenese na vodje. Ta novost odseva tudi v osmih načelih vodenja kakovosti. Načela vodenja so dogovor vodilnih o vodenju in so nastala na osnovi raziskave delovanja najboljših vodji v praksi. Načela so bila uporabljena kot eno izmed izhodišč za prenovo druge izdaje standarda in so v večji meri prisotna v zahtevah standarda ISO 9001:2000. Razvoj celotne družine standardov ISO 9000:2000 temelji na osmih načelih vodenja kakovosti. Najdemo jih lahko na različnih mestih standarda in v različnem obsegu, zato je tudi njihovo "poznavanje predpogoj za pravilno in uspešno uporabo zahtev standarda." (Novak, 2001, str. 15) Zahteve standarda ISO 9001:2000 so podane v osmih poglavjih. Pri tem je novost, da so zahteve podane kot štirje osnovni procesi, ki jih srečujemo v vsaki organizaciji ali podjetju: odgovornost vodstva, vodenje virov, realizacija proizvoda ali storitve in merjenje, analize in izboljšave.

Spremembe in novosti, ki jih je prinesla revizija druge izdaje standardov, so tretji izdaji med drugim omogočile, da:

- so uporabni za vse vrste in velikosti organizacij, v zasebnem in javnem sektorju,
- so usmerjeni v nenehno izboljševanje in zadovoljstvo zainteresiranih strani,
- so odločen korak v smeri modelov poslovne odličnosti in kulture celovitega upravljanja kakovosti,
- dajejo manjšo težo obsegu in podrobnostim potrebne dokumentacije (Novak, 2001).

Na področju dokumentacije se sprememba jasno kaže tudi na terminološki ravni. V drugi izdaji smo govorili o sistemu dokumentacije, tretja izdaja pa zahteva dokumentiran sistem. Razlika dovoljuje prilagoditev strukturi sistema vodenja kakovosti v posameznem podjetju in upoštevanju različnih posebnosti in individualnih značilnosti.

Obstaja vprašanje, zakaj povezati načela vodenja kakovosti ter zahteve standarda ISO 9001:2000 z vodenjem "sodobne knjižnice, ki ohranja socialno vlogo, demokratičnost in etičnost delovanja, je središče za učenje, druženje, domišljijo, ustvarjanje, informiranje, sposobna je usklajevati tradicijo (razmišljanje, duhovnost) in sodobnost (potrošniško orientirane potrebe uporabnika, ki živi po načelu hitre prehrane), zato še zmeraj (i)zbira, organizira, hrani, varuje in posreduje znanje." (Novljan, 2003, str. 124)

Naštujemo lahko nekaj odgovorov, ki smo jih izoblikovali tudi pri pripravi in predvsem ob zaključku projekta vzpostavitve sistema vodenja v Mariborski knjižnici:

- standard ponuja orodje vodenja, ki lahko pomaga premagovati izzive sodobnega poslovanja,
- vzpostavljen sistem vodenja vodi do mednarodne potrditve našega dela, ponudi odgovor na vprašanje, ali izvajajo knjižnice poslanstvo profesionalno in kakovostno v skladu s kriteriji, ki so jih postavili drugi,
- teži k racionalizaciji in preprečevanju podvajanja dela in tako pomeni potrditev racionalnega in smiselnega upravljanja s proračunskimi sredstvi,
- razumemo ga lahko kot dopolnilo strokovnim standardom in normativom,

- vpliva lahko na oblikovanje pozitivne podobe knjižničarske stroke, poklica, za knjižnico je lahko tudi dobra promocijska poteza,
- fleksibilnost standarda dopušča, da lahko sami opredelimo, kaj je za nas kakovost in v skladu s tem dogovorom jo tudi izvajamo,
- standard postavlja v ospredje ljudi in lahko pomaga pri razumevanju pomena in določanju elementov t. i. mehke kakovosti⁵,
- z uporabo metod in tehnik, ki jih standard postavlja pred nas kot zahteve, lahko vplivamo na organizacijsko klimo in stopnjo zadovoljstva zaposlenih,
- pomaga lahko oblikovati primerne komunikacijske poti tako navznoter kot navzven,
- vodi lahko pri ocenjevanju uspešnosti in učinkovitosti našega poslovanja,
- standard od nas pričakuje merljive cilje; kako, kaj in kdaj bomo merili, določimo sami,
- standard nas lahko usmerja pri oblikovanju letnih načrtov, letnih poročil, strateških načrtov in vizije razvoja,
- metode vrednotenja vodenja, ki jih vsebuje standard, nas lahko s pomočjo samoocene in analize napak pripeljejo do izboljšav,
- procesna naravnost lahko vpliva na odnose med notranjimi organizacijskimi enotami,
- usmerja k razvoju, izboljšavam in preseganju okvirjev.

Zgoraj navedene odgovore na vprašanje, zakaj ustvariti sistem vodenja kakovosti s pomočjo smernic mednarodnega standarda ISO 9001:2000, lahko najdemo tudi v nekaterih primerih organizacij v javnem sektorju (npr. Bolnišnica Golnik, Upravna enota Ljutomer in Mestna knjižnica Walldorf), ki so svojo izkušnjo opisale v strokovnih prispevkih. Po pregledu teh virov lahko ugotovimo, da so uporabili podoben pristop pri vzpostavljanju organizacijskih sprememb, ki so nato vodile k oblikovanju celovitega sistema vodenja kakovosti. Pristop je v vseh treh predstavljenih primerih gradil na širjenju idej na t. i. piramidnem pristopu od spodaj navzgor, kljub temu, da je osnovna ideja prišla iz vodstva. Veliko vlogo je imelo izobraževanje in kot metoda dela projektno oz. timsko delo. Pri rezultatih je največji poudarek na izboljšani komunikaciji med zaposlenimi, torej pretok informacij med posameznimi procesi in na razumevanju odgovornosti lastnega prispevka v posameznih fazah procesa. Posledično ugotavljajo tudi boljše medsebojne

odnose. Za naš prispevek je še posebej zanimiv primer, ki je plod dela nemških kolegov (Odenkirchen Bücher, 2003, str. 246-248). V Mestni knjižnici Walldorf so leta 2001 na osnovi ISO standarda 9001:2000 vzpostavili sistem vodenja kakovosti. Tako kot pri nas so tudi v Nemčiji knjižnice vpete v zunanji okvir, ki določa njihovo usodo. Na enem nivoju je to država, na drugem lokalna skupnost. Slednja opredeljuje njihove značilnosti. Notranja organiziranost, vzdušje v knjižnici in usmerjenost k bralcem so komponente, ki oblikujejo knjižnici lasten značaj. "Knjižničarji vsake knjižnice prilagajajo program svojega dela, način organizacije dela in postopke dela okolju knjižnice in času in tu uresničujejo njeno poslanstvo. Zato se knjižnice razlikujejo, čeprav delajo v istem času in s podobnim poslanstvom." (Novljan, 2001, str. 101) Na notranjo organizacijo, klimo v knjižnici in usmerjenost k uporabnikom v največji meri vpliva vodstvo knjižnice (Odenkirchen Bücher, 2003, str. 246). Takšno razmišljanje je bilo izhodišče za uvajanje novega pristopa vodenja. V šestmesečnem obdobju so preverili, ali je knjižnica ustrezno organizirana, da lahko izboljša klimo med zaposlenimi in usmerjenost k uporabniku. Nekateri delovni procesi so bili preoblikovani, največ novosti pa so uvedli na področju pristopa k uporabnikom. Na osnovi zunanje certifikacijske presoje izbrane certifikacijske hiše so prejeli potrdilo, da izpolnjujejo zahteve standarda Sistemi vodenja kakovosti ISO 9001:2000 za področje medijskih, informacijskih in kulturnih storitev. Želeli so imeti tako zadovoljne uporabnike kot tudi zadovoljne zaposlene, saj so spoznali, da brez drugih ni prvih. Spremenjen sistem vodenja na osnovi zahtev standarda Sistemi vodenja kakovosti ISO 9001:2000 jim je omogočil, da so dosegli naslednje cilje:

- izboljšano komunikacijo med zaposlenimi,
- poenotenje delovnih procesov,
- sistematično odstranjevanje napak in
- preglednost pri dokazovanju smotrne porabe proračunskih sredstev (ibid., 2003, str. 247).

Po šestmesečnih izkušnjah so prepoznali v svojem poslovanju naslednje izboljšave:

- z opisi postopkov in preverjanji so dosegli povečano razumevanje posameznih delovnih procesov,
- poenotenje delovnih postopkov je privedlo do izboljšanja storitev,
- napake spremljajo in jih, kolikor je v njihovi moči, odpravljajo, in
- navedeni ukrepi za izboljšave se dokumentirajo, njihovi učinki pa se po določenih časovnih obdobjih preverjajo.

Pomanjkljivosti sistema, težave in problemi, s katerimi so se morda srečali, v prispevku niso navedeni. Avtorica je izpostavila le eno samo oviro: pri vzpostavljanju sistema je najtežji del celotnega procesa spreminjanje mišljenja pri zaposlenih, ki pa je za uspeh ključnega pomena.

4 VZPOSTAVLJANJE SISTEMA VODENJA V MARIBORSKI KNJIŽNICI

Vzpostavljanje sistema vodenja po standardu ISO 9001:2000 Sistemi vodenja kakovosti - Zahteve v Mariborski knjižnici je bilo organizirano kot projekt pod imenom Kakovost v knjižnici. Projekt je potekal med letoma 2002⁶ in 2005⁷. Idejo za projekt smo dobili na posvetovanju splošnih knjižnic z naslovom Uporabnikom prijazna knjižnica, ki je potekalo v Kranjski Gori septembra 2002. Na tem posvetovanju so pripravili okroglo mizo z naslovom Knjižnice in uporabnik⁸. Izhodiščne informacije, ki so vodstvo vodile pri odločitvi za uvajanje sistema vodenja kakovosti, smo v fazi izvedbe in vzpostavljanja sistema poglobili in prilagodili razmeram v slovenskih splošnih knjižnicah.

5 KAJ UVAJAMO?

Pri odločitvi za ta projekt smo se v Mariborski knjižnici zavedali, da gre tako za uvajanje novega pristopa vodenja v obstoječe procese in postopke dela, kot za uvajanje novih postopkov in procesov, ki so posledica zahtev standarda. V knjižnici smo načrtovali vpeljavo in uporabo sistema vodenja na tak način, da bodo cilji kakovosti hkrati cilji knjižnice, da bo politika kakovosti hkrati politika knjižnice. Proces, ki jih presojamo s stališča zahtev standarda, pa osnova, ki jo bomo vedno znova posodabljali in izboljševali. Veliko zahtev standarda smo v knjižnici v praksi izpolnjevali še preden smo se teoretično seznanili s standardom⁹. Namen projekta je bil ustvariti enačje med sistemom vodenja kakovosti in knjižničnim poslovanjem ter preveriti, ali knjižnično poslovno okolje dopušča vpeljavo sistema vodenja kakovosti na osnovi zahtev standarda ISO 9001:2000. Že v sami fazi načrtovanja projekta vzpostavljanja sistema vodenja po zahtevah mednarodnega standarda

6 Prva omemba projekta v programskih smernicah oddelka za odnose z javnostjo in trženje za obdobje 2003-2007.

7 Pozitivno opravljena certifikacijska presoja.

8 Dr. Gordana Žurga je na okrogli mizi predstavila organiziranost in namen Odbora za kakovost, ki so ga leta 1999 ustanovili na Uradu za organizacijo in razvoj uprave pri Ministrstvu za notranje zadeve RS.

9 Ko smo pripravljali prvi terminski načrt projekta, še nismo bili seznanjeni s tem dejstvom, saj smo se šele v fazi priprave natančneje seznanili z vsemi zahtevami standarda.

smo se srečali z eno izmed pomembnih značilnostmi tako akcijskega raziskovanja kot tudi PDCA kroga in s tem procesnega delovanja, to je fleksibilnostjo. Projekt je bil usmerjen v specifičen problem v specifičnem okolju in je tako imel značilnosti akcijskega raziskovanja (Zabukovec, 2005, str. 134). S tem je bil potrjen tudi konkretnemu okolju in dogodkom v njem. Na potek takšnega raziskovanja odločilno vplivajo spremembe v okolju, ki pa so nenačrtovane in nenadne. Nanje se moramo znati odzvati in njim primerno prilagoditi načrte. Podobno filozofijo prinaša tudi PDCA krog in procesni pristop k vodenju, ki sta sestavna dela sistema vodenja kakovosti po standardu ISO 9001:2000. V kontekstu tega razmišljanja smo v knjižnici prilagodili prvotni načrt projekta spremembam dvakrat. Pri vseh spremembah je šlo samo za spremembo v časovni dinamiki in ne v vsebini. Pri načrtovanju projekta smo morali najti odgovore na tri ključna vprašanja: kdaj in kako dolgo bo potekal projekt, kakšne vsebine bo prinesel v knjižnico in kako ga bomo izpeljali. Tako smo načrt razdelili na tri dele: vsebinski načrt, terminski načrt in logistični načrt¹⁰.

6 KAKO?

Uvod v projekt smo naredili s strokovnim sestankom v obliki uvodnega predavanja. Predstavili smo strukturo standarda, koristi sistema vodenja kakovosti, načela vodenja kakovosti, terminski plan, program, vsebino in udeležence aktivnega izobraževanja v obliki delavnic, sestavo projektne skupine in drugih projektnih skupin, ki so bile vključene v uresničitev tega projekta. Hkrati smo že na tem sestanku predstavili petnajst sodelavcev, ki smo jih izbrali za notranje presojevalce. Poimenovali smo jih motivatorji kakovostnega dela. Projekt smo realizirali s pomočjo:

- projektnih skupin,
- programom aktivnega izobraževanja,
- anketami:
 - anketa med zaposlenimi: razmišljanje o kakovosti v knjižnici,
 - merjenje organizacijske klime in zadovoljstva zaposlenih,
 - merjenje zadovoljstva uporabnikov knjižnice.

10 Terminski načrt nam ponudi odgovor na vprašanje kdaj, vsebinski načrt nam ponudi odgovor na vprašanje kaj in logističen načrt odgovor na vprašanje kako.

7 ZAKAJ?

Mimo hipotetičnih odgovorov, ki smo jih v tem prispevku že izpostavili, lahko standard v knjižnici uporabimo v dveh primerih. Prvič, če bomo želeli dokazati svojo sposobnost, da dosledno opravljamo storitve, ki izpolnjujejo zahteve uporabnikov in drugih zainteresiranih strani (zaposleni, financerji, lokalna skupnost, dobavitelji itd.) ter zahteve ustrezne zakonodaje. Drugič, kot je bilo v primeru Mariborske knjižnice, če želimo doseči, vzdrževati in izboljšati celotno delovanje in organiziranost knjižnice.

Vodenje, ki ga usmerja standard in oplemenitijo načela vodenja kakovosti, prinese notranje in zunanje prednosti. Notranje prednosti pomenijo boljše, uspešnejše in učinkovitejše delovanje knjižnice v njeni mikro obliki. Vzpostavljen sistem pomeni spodbujanje načrtovanja, izboljševanje notranje komunikacije, boljši nadzor, nedvoumno definirane zahteve, racionalizacijo dela in racionalizacijo poslovanja, odkrivanje, odpravljanje in preprečevanje napak, motiviranje in vključevanje zaposlenih ter aktiviranje procesa nenehnih izboljšav. Zunanje so vezane na ugled in zaupanje ustanove v javnosti, prednost pri natečajih in morda v zadnjih letih, ko v naše poslovanje vdirajo javni razpisi, pozivi in natečaji, tudi na preglednejše poslovanje z dobavitelji. Sam certifikat, ki je dokazilo o usklajenosti z izbranim standardom, je potrditev in obveza za nenehne izboljšave.

Med rezultate projekta vključujemo:

- vzpostavljen sistem vodenja kakovosti,
- poslovnik kakovosti,
- dokumentacija sistema vodenja kakovosti,
- metode vrednotenja vodenja: notranja presoja, vodstveni pregled in zunanja presoja.

8 TAKO ALI KAKO DRUGAČE?

Po bitki so vsi generali, govori eden izmed pregovorov, ki ga je že skoraj vsakdo kdaj izrekel, ko je kritično vrednotil opravljeno delo. Vsaka stvar se lahko naredi drugače, učinkovitejše ali uspešnejše. In tako se tudi mi sprašujemo, kaj nam je ta projekt prinesel, kaj bi spremenili na tej poti uresničevanja tega projekta in ali bi to pot prehodili ponovno.

Uresničevanje zahtev pri uvajanju sistema vodenja kakovosti v splošno knjižnico oblikuje edinstven sistem, ki pa ga morda ne moremo prenesti v drugo okolje, saj je vprašanje, ali bi rešitve, do katerih smo prišli v enem okolju in so v tem okolju tudi prinesle pozitivne učinke, tako delovale tudi v drugem okolju. Cilj lahko prenesemo, pot do cilja je edinstvena.

Izbrana izobraževalna ustanova je za nas pripravila program t. i. aktivnega izobraževanja, ki se je v primeru Mariborske knjižnice izkazal za zelo primernega. Takšen pristop ima vsaj tri prednosti:

1. je kombinacija izobraževanja in aktivnega prenosa znanja v prakso, saj ob izobraževanju s sistemom t.i. domačih nalog od ene do druge delavnice dejansko uvajamo zahteve standarda v knjižnično poslovanje in tako vzpostavljamo sistem vodenja kakovosti;
2. udeleženci izobraževanja smo le zaposleni v knjižnici, kar omogoča razprave in reševanje konkretnih problemov. Delavnice potekajo v domačem knjižničnem okolju;
3. število udeležencev je zaradi narave dela v delavnicah omejeno, kar v tem primeru ni moteč faktor, saj se lahko delavnic udeleži dvajset zaposlenih v knjižnici.

Pri izvedbi projekta moramo dosežene učinke ločiti na kratkoročne in dolgoročne. Povečanje kakovosti dela in izvajanja storitev ter racionalizacija poslovanja sta načrtovana učinka, ki ju lahko najhitreje preverimo. Kažeta se v novi organizacijski shemi Mariborske knjižnice in v izboljšanih rezultatih organizacijske klime in zadovoljstva zaposlenih.

V prvi fazi projekta, ki je omogočil vključenost vseh zaposlenih v izobraževanje na temo kakovost v knjižnici, so doseženi učinki največji prav znotraj knjižnice, v delovnem okolju in v odnosih med zaposlenimi. Doseganje kakovosti je timsko delo, vsak sodelavec mora verjeti v to. Naravnost k uporabnikom in zavest o kakovosti precej slabše učinkujeta, če sta omejeni le na vodilne delavce. Ključna je motiviranost vseh sodelavcev. Pričakujoči dolgoročni učinki bodo zajeli med drugim tudi pozitiven vpliv na razvoj stroke, na ugled knjižničarskega poklica in poslovanja knjižnic. S pridobljenim certifikatom bo knjižnica morda bolj učinkovito vzpostavila dialog s financerji za pridobivanje zunanjih sredstev in bo razpolagala z razumljivo potrditvijo svojega ugleda pri prijavih na domače razpise in razpise v okviru Evropske unije.

Eden izmed ciljev projekta je ob vzpostavitvi sistema in prejemu certifikata tudi prenos sodobnih strokovnih spoznanj na slovensko splošno knjižničarstvo. To smo izpeljali na dva načina: v sodelovanju z Zvezo splošnih knjižnic smo v oktobru 2003 pripravili predavanje za direktorje splošnih knjižnic, aprila in oktobra 2006 pa smo pripravili dvodnevno delavnico za isto ciljno publiko. Rezultati ankete, ki smo jo opravili med udeleženci teh delavnic (na obeh delavnicah je bilo 40 udeležencev), kažejo, da je zanimanje za tako vzpostavljen sistem vodenja velik, predvsem, če ga povezujemo z vodenjem ljudi in se ne osredotočimo na dokumente oziroma jih razumemo kot pomoč pri vzpostavljanju boljše komunikacije in lažjega sodelovanja posameznih členov procesov.

Model vzpostavitve, ki smo ga izbrali v Mariborski knjižnici, je temeljil v prvi vrsti na sodelovanju vseh zaposlenih. To je potekalo tako v okviru projektnega načina dela kot tudi v prispevku vsakega posameznika na lastnem delovnem mestu. V drugi vrsti je bilo pomembno sodelovanje z izbrano izobraževalno ustanovo. Pri tem sodelovanju je bilo pomembnih več faktorjev. Pri pripravi programa aktivnega izobraževanja so se zunanji izvajalci-sodelavci poglobili v knjižnico, posebnosti njenega poslovanja in njeno organizacijsko kulturo. Pri oblikovanju programa so si pomagali tako z večkratnimi razgovori z vodstvom kot tudi s temeljnimi dokumenti knjižnice (zbornik o zgodovini knjižnice, letno poročilo, poslovni načrt in izbor propagandnega gradiva). Sodelovanje svetovalke in vodje projekta je sooblikovalo vsebino in potek delavnic, največ pa so prispevali udeleženci delavnic. Ključnega pomena je bila spodbuda, da postavljajo konkretna vprašanja o konkretnih stvareh. Prav to je ena od prednosti izbranega modela vzpostavljanja vodenja kakovosti pred udeležbo na kakšnem drugem načinu izobraževanja. Na konkretnih zahtevah smo postavljali konkretna vprašanja, izpostavili konkretne probleme, primere in s pomočjo tehnik in metod, ki jih vključuje standard ISO 9001:2000 poiskali konkretne rešitve. Tako oblikovane delavnice so omogočile zaposlenim, da spregovorijo o težavah, ki jih pestijo, pa iz različnih vzrokov o njih niso spregovorili. Razprave, ki so se najpogosteje razvile in bile včasih tudi izzvane, so poskrbele na eni strani za dodaten pretok informacij o tem, kaj kdo dela, kaj potrebuje za svoje delo, kaj pogoša in kaj si želi. So pa pogosto razkrile stvari, ki so bile do sedaj nehote prekrite. Na drugi strani pa so vplivale tudi na izboljšanje medsebojnih odnosov, kar nam potrjujejo rezultati ankete o organizacijski klimi iz leta 2006. Delo v delavnicah je poskrbelo, da so na koncu izobraževanja zaposleni videli knjižnico v celoti. Zanimivo je bilo, da si večina ude-

ležencev ni znala predstavljati, da je npr. pridobivanje finančnih sredstev v veliki meri odvisno od dobre volje posameznikov v političnem okolju in koliko pogajalskih spretnosti mora razviti vodja, da lahko realizira zastavljene naloge. Na tak način so zaposleni spoznali težave, probleme in ovire, s katerimi se srečuje vodstvo. Izpostavili smo primer financiranja, govorili pa smo tudi o vlogi in pomenu javnih razpisov in še kaj bi lahko dodali. Dobili so informacije o stvareh, ki so vodstvu samoumevne, zaposleni pa z njimi niso seznanjeni. Povečan pretok informacij je ena izmed pomembnih prednosti tako zastavljenega modela. Ob tej pa najdemo še vsaj dve. Tako vzpostavljen model je učinkovit način izobraževanja ob delu večje skupine zaposlenih s poudarkom na izobraževanju za delo. Hkrati pa spodbuja željo za pridobivanje novega znanja in predvsem informacij. Druga prednost je povezana z vlogo vodstva. V programu so ob direktorici sodelovali vsi vodje oddelkov. Z njihovim sodelovanjem smo dosegli motivacijski učinek (zgled vodstva). Kakšen je bil, velik ali majhen, bi nam lahko pokazala raziskava, v praksi pa se je pokazalo to na izkazanem interesu zaposlenih za uvajanje sprememb in opravljenem delu v prostem času.

Če smo ugotovili, da je temelj za takšen projekt odločitev vodstva, pa je garancija za uspeh le motivacija zaposlenih. Knjižničarji smo motivirani ljudje (Likar, 2000). Z določeno mero spodbude smo pripravljeni narediti veliko, kar je dokazal tudi ta projekt.

Ovire, ki jih srečamo na tej poti, so različne in največkrat povezane z miselnostjo zaposlenih, kot lahko najdemo zapisano tudi v mislih nemških kolegov. V primeru, da je projekt zgolj delegiran in najvišje vodstvo pri njem ne sodeluje aktivno, je že v osnovi zgrešena naložba. To se pozna tako pri definiranju ključnih procesov in s tem določanju odgovornosti, kazalcev in prioritet kot tudi pri pripravi dokumentacije. V primerih, ko v pripravo dokumentacije niso vključeni zaposleni, je le-ta največkrat površna in slabo razumljiva. Najbolj se to pokaže pri politiki kakovosti in poslovniku kakovosti. Če temu dodamo še pomanjkljivo komuniciranje, je rezultat ta, da zaposleni ne vedo, čemu služi ta projekt, kaj želi vodstvo doseči s tem projektom, kakšna je vloga posameznika pri realizaciji projekta in še važneje, kakšna je vloga vsakega posameznika pri ustvarjanju kakovostnega poslovanja. Končen rezultat se v takšnih primerih kaže v nesposobnosti vodstva, da obdrži to, kar je enkrat že doseglo. Pri uvajanju sistema vodenja kakovosti moramo imeti jasno predstavo o tem, kaj hočemo. Kar pomeni, da nas uvajanje sistema vodenja kakovosti prisili, da izdelamo strateške

listine, ki jih drugače nosimo samo v glavah in pričakujemo, da jih vsi poznajo, delujemo v skladu z njimi in pripomorejo k njihovi uresničitvi. Hkrati pa nam na tak način "arhivirane" listine preprečujejo preverjanje uspešnosti in pomikanje po poti navzgor, saj nikoli točno ne vemo, kje se nahajamo.

Takšne ugotovitve nam ponujajo razmišljanja strokovnjakov, ki so se srečevali z vzpostavljanjem sistema vodenja kakovosti. Projekt, ki ga predstavljamo v prispevku, nam lahko ta razmišljanja potrdi, a v nasprotni smeri. Vodstvo knjižnice je aktivno sodelovalo ves čas vzpostavljanja sistema in razvilo dialog z zaposlenimi, ki je odprl možnosti za skupno sodelovanje na poti k poslovni odličnosti. Vodstvo knjižnice je pozitivno sprejelo dejstvo, da letne notranje presoje in zunanje presoje kot metode vrednotenja vodenja s strani zaposlenih in zunanjih neodvisnih ocenjevalcev pomenijo tudi presojo ustreznosti priprave strateških usmeritev in razvojnih načrtov. Hkrati pa ugotovitve notranje in zunanje presoje prevedlo v korektivne in preventivne ukrepe za v prihodnje.

Ob težavah, ovirah in negativnih razmišljanjih so prisotne tudi pozitivne misli. Glede na to, da gre za standard, ki ga uspešno uporabljajo še večji in še bolj zapleteni sistemi z manj intelektualnega kapitala, z dosti manjšo sposobnostjo ovrednotenja informacijske in dokumentacijske potrebe, z bolj zapletenimi notranjimi organigrami in komunikacijskimi potmi, sistemi, ki niso središče znanja in hkrati stičišče različnih pogledov, želja, pričakovanj in potreb, lahko razmišljamo v tej smeri, da je standard sistemi vodenja kakovosti tudi pri vodenju knjižnice lahko dobrodošlo orodje v rokah vodstva. Pri tem nas lahko vodi hudomušna misel mag. Alenke Flander: "Dobre prakse niso za kopirati, ampak za kapirati."

Zanima nas tudi, ali tak sistem vodenja v knjižnici potrebujemo. Če gledamo na knjižnico kot pravno osebo, s svojo notranjo organiziranostjo in vpetostjo v zakonske okvirje in lokalno okolje, je odločitev za tak sistem lahko pozitivna stvar. Tako primer iz tujine kot tudi razmišljanja v slovenskem okolju nam ponujajo kar nekaj pozitivnih točk. Najdejo se tudi takšni, ki v tem vidijo samo izgubo denarja, časa, kadrovskega potenciala in povečanje birokracije. Pomemben je vzrok, motiv, ki nas pripelje do te odločitve. Če se za vzpostavitev sistema vodenja kakovosti in s tem za specifičen način vodenja dokumentacije odločimo samo zaradi zunanje potrditve, bomo verjetno izgubili precej časa, volje, motivacije in denarja. Če pa nam po-

meni pripomoček, vodilo k izboljšanju poslovanja, delovanja, notranje organiziranosti, komuniciranja, zadovoljstva zaposlenih in uporabnikov, pot k poslovni odličnosti, je odločitev pravilna.

O kakovosti v knjižničarstvu najpogosteje razmišljamo na osnovi posameznih segmentov knjižničnega poslovanja (npr. kakovost storitev, kakovost nabave, kakovost obdelave, osebna kakovost, kakovost knjižnične zbirke itd.). Sodobno razmišljanje o kakovosti v javnem sektorju se usmerja k izvajanju vodenja kakovosti. V tem primeru nam pomaga standard SIST ISO 9001:2000, ki temelji na osmih načelih vodenja in vodenje kakovosti razume kot koordinirane aktivnosti za usmerjanje in obvladovanje organizacije v zvezi s kakovostjo (SIST ISO 9000:2002). Na osnovi teh načel in zahtev ter priporočil standarda kakovost v knjižnici ne zagotavljamo več samo na pričakovanjih in zadovoljstvu uporabnikov, bralcev ali naključnih obiskovalcev, ampak na osnovi sodelovanja vseh vpletenih. Ko govorimo o kakovosti v knjižnici, ne govorimo več samo o enem ločenem segmentu, ampak o povezavi vseh temeljnih procesov delovanja knjižnice, ki skupaj dosežejo želeno stopnjo kakovosti. V doseganje tega cilja so vključeni različni "odjemalci", tako da mnenje uporabnikov ni več edini kriterij. Ob mnenju in oceni zadovoljstva uporabnikov potrebujemo še oceno organizacijske klime in zadovoljstva zaposlenih, vodstveni pregled poslovanja, lastno presojo dela in presojo neodvisnega ocenjevalca. Ko vse to združimo, dodamo še strokovni knjižničarski pogled in ocenimo kakovost delovanja knjižnice. In če se zavedamo, da je knjižnica "prostor za vse, kjer lahko srečamo različna mnenja, ne samo večinska, ampak tudi tista posamezna, drugačna." (Novljan, 2003, str. 122), potem lahko razumemo sistem vodenja kakovosti v knjižnici kot odgovor na izzive sodobnega knjižničnega menedžmenta, ki se srečuje z vedno novimi ovirami na poti k večji kakovosti javne službe.

V zaključnem delu smo poskusili odgovoriti na vprašanje o uporabni vrednosti takšnega pristopa vodenja in specifičnega pristopa pri vzpostavljanju sistema vodenja. Ta trenutek lahko to naredimo samo delno, saj nam lahko odgovor na to vprašanje ponudi raziskava, ki bo odkrivala stanje pred vzpostavitvijo sistema in izboljšave, ki jih je sistem prinesel v vodenje knjižnice. Kljub temu pa lahko govorimo o pozitivnem vplivu sistema vodenja kakovosti na delovno okolje, saj je raziskava o organizacijski klimi in zadovoljstvu zaposlenih iz leta 2006 pokazala napredek na področjih, ki so bila slabše ocenjena leta 2003. Hkrati je prinesla pozitivne rezultate tudi anketa med uporabniki.

Model vzpostavitve sistema vodenja kakovosti po standardu ISO 9001:2000, t. i. program aktivnega izobraževanja v obliki delavnic, ki smo ga uporabili v Mariborski knjižnici in delno predstavili tudi v tem prispevku, ima naslednje prednosti, ki smo jih zaznali v praksi:

- prirejen je za konkretno knjižnico v konkretnem okolju s konkretnimi prednostmi in pomanjkljivostmi,
- omogoča vključenost večjega števila zaposlenih,
- omogoča izobraževanje za delo ob delu,
- omogoča t. i. zgled vodstva,
- poskrbi za večji pretok informacij,
- rešuje konkretne situacije,
- poskrbi za odkrivanje sposobnosti zaposlenih,
- ob teoriji ponudi tudi praktične rešitve,
- je ciljno orientiran,
- s praktičnimi situacijami pri izvedbi programa (npr. ureditev pri-zorišča, priprava okrepčil, presenečenja v prazničnih dneh) nam omogoča, da ustvarimo dobro počutje, izrazimo pozornost in postavimo ob knjižnici tudi posameznika. Tako ustvarimo okolje, ki nam pomaga, da se zaposleni sprostijo in sodelujejo v razpravi.

Za učinkovito realizacijo zahteva veliko usklajevanja pri pripravi delavnic (predvsem logističnega, saj veliko število vključenih pomeni tudi veliko nadomeščanj) in motiviranja zaposlenih. Osnova pa je nenehno sodelovanje vodstva, tako knjižnice kot tudi samega projekta.

Pomanjkljivosti so lahko vezane na finančna sredstva, ki jih v knjižnicah ni nikoli dovolj, na obremenjenost kadra in na samo razumevanje vloge in pomena takšnega projekta. Čeprav govorimo o projektu in to razumemo kot sklop časovno opredeljenih aktivnosti, ki se začnejo in enkrat končajo, se projekt kot takšen ne zaključi. Zaključi se uvajanje sistema, ki je v knjižnico vpeljeno na osnovi načel vodenja kakovosti, principov projektne delatnosti in s pomočjo predstavljenega modela vzpostavitve sistema vodenja kakovosti. Dejansko gre za zavestno odločitev vodstva, da vpelje nov način poslovanja. Ko zaključimo projekt, postane zadeva stvar realnosti. Seveda pa lahko vedno nove izboljšave izvajamo v sklopu projektne delatnosti.

9 ZAKLJUČEK

Predstavljen primer Mariborske knjižnice je dokaz, da lahko mednarodni standard ISO 9001:2000 Sistemi vodenja kakovosti: Zahteve uvedemo v splošno knjižnico v slovenskem prostoru, ki deluje na področju javnega sektorja. Zahteve, zbrane v standardu, so dovolj splošne, da jih lahko prilagodimo značilnostim splošne knjižnice, hkrati pa so zahteve povezane z elementi, ki vodijo do bolj kakovostne organizacije procesov dela (npr. preglednejše dokumentirano poslovanje, racionalizacija poslovanja, izboljšani medsebojni odnosi zaposlenih, izboljššan pretok informacij).

Pri pregledu dokumentov, tako razmišljanj slovenskih knjižničarjev kot tudi zapisov, ki normativno urejajo delovanje splošne knjižnice, smo ugotovili, da so posamezni elementi sistema vodenja kakovosti že prisotni v knjižničarstvu, npr. osredotočenost na odjemalca - uporabnika, vključnost zaposlenih v odločanje, nenehne izboljšave storitev in ponudbe, odločanje na podlagi dejstev. So del knjižničarske preteklosti in so del knjižničarske sedanjosti. Izziv za prihodnost pa je sistematični pristop za uporabo teh načel v praksi, kakršnega priporoča in omogoča uporaba standarda.

Sistem vodenja kakovosti, ki ga vzpostavljamo s pomočjo uresničevanja zahtev standarda ISO 9001:2000, je načeloma mogoč v knjižnicah različnih velikosti, vendar pa bomo to lahko potrdili šele, ko bo vzpostavljen tak način doseganja kakovosti v manjših knjižnicah, z nekaj več kot deset zaposlenimi. Tu so procesi dela manj zapleteni, prav tako pretok informacij in sodelovanje, take knjižnice pa imajo lahko tudi manj obveznosti. Za potrditev te teze bi morali projekt ponoviti še v splošni knjižnici manjše velikosti. Lahko pa na osnovi organiziranosti Mariborske knjižnice, ki je sistem vzpostavljala na vseh organizacijskih nivojih in v vseh, tudi manjših izposojevališčih, sklepamo, da je tak sistem mogoče vzpostaviti tudi v manjši knjižnici. To je možno tudi zato, ker se uporaba zahtev standarda tesno naslanja na značilnosti okolja organizacije in njenih posebnosti, kar se je potrdilo tudi v izbranem primeru.

Iz izbranega primera lahko sklepamo, da sistem vodenja, zgrajen po standardu ISO 9001:2000, pomaga vodstvu splošnih knjižnic pri nenehnem izboljševanju poslovanja in premagovanju kritičnih točk v posameznih procesih delovanja. To se je pokazalo tudi v primeru Mariborske knjižnice, npr.

izboljšana komunikacija med zaposlenimi, izboljšani medsebojni odnosi med zaposlenimi, preglednejša dokumentacija poslovanja, zagotavljanje nemotenega procesa poslovanja in take učinke je glede na način uvajanja standarda moč doseči tudi v drugih primerih uvajanja standarda.

Standard ISO 9001:2000 Sistemi vodenja kakovosti je eden izmed načinov, kako sistematično in stalno posvečati pozornost postopkom, ki vodijo do kakovosti. Lahko ga uvedemo v splošne knjižnice različnih velikosti, kar je razvidno iz organizacijske pestrosti primera Mariborske knjižnice in s prikazano fleksibilnostjo standarda, ki dovoljuje vključevanje zahtev v različna, tako po vsebini kot po velikosti, poslovna okolja.

Sistem vodenja kakovosti po načelih kakovosti in zahtevah standarda ISO 9001: 2000 pomaga vodstvu splošnih knjižnic pri izboljšanju poslovanja in premagovanju kritičnih točk, ker vzpostavlja sistem vodenja, ki je v prvi vrsti orodje vodstva knjižnice, pomaga pri uresničevanju poslanstva knjižnice v njenem okolju ter ima tak sistem ključno vlogo pri izboljšanju medsebojnih odnosov zaposlenih, preglednost poslovanja, spodbujanju odgovornosti za poslovanje in lastnemu odkrivanju morebitnih napak v procesu dela.

Rezultati, ki smo jih v akcijski raziskavi lahko opazili, so razdeljeni v dva segmenta: pozitivni in negativni rezultati. Vzpostavljanje sistema vodenja kakovosti po standardu ISO 9001:2000 prinese dodano vrednost, zahteva pa veliko vloženega časa in osebne zavzetosti. Začetni procesi uvajanja povečajo obremenitev vseh zaposlenih. Vendar se ta dodatna obremenitev zaposlenih po zaključeni vzpostavitvi sistema vodenja zmanjša, saj so postopki dela na novo definirani in preoblikovani. Rezultati, ki jih lahko dobimo z vzpostavljanjem sistema vodenja kakovosti in smo jih zasledili tako v analizi primerov iz literature kot tudi v akcijski raziskavi, so strnjene v naslednjih alinejah:

- preglednost poslovanja,
- spremembe v notranji organiziranosti (organigram),
- sledljivost, preglednost in strnjenost dokumentacije,
- obvladovanje procesov,
- izboljšana komunikacija med zaposlenimi,
- sistematično odkrivanje napak,
- nenehno izboljševanje procesov dela,
- poenotenje delovnih procesov,

- metode vrednotenja vodenja,
- spoznanje vrednosti elementov mehke kakovosti
- zavedanje zaposlenih za kakovost lastnega dela in vlogo posameznika v procesu,
- merjenje zadovoljstva zaposlenih in uporabnikov.

Ob pozitivnih spremembah v poslovanju pa lahko zasledimo tudi stranske učinke, ki imajo negativen priokus:

- negativno sprejemanje uvajanja sprememb,
- dodatna obremenitev kadra,
- upad motivacije in zavzetosti po začetnem zagonu,
- nerealna pričakovanja uporabnikov,
- napačno razumevanje ugotavljanja skladnosti dela, procesov in odkrivanje napak vpliva na negativen odnos med zaposlenimi,
- napačno razumevanje vloge dokumentacije.

Negativnim stranskim učinkom se lahko delno izognemo le z doslednim posredovanjem pravih in natančnih informacij zaposlenim. Pri tem se pokaže kot zelo pomembna vloga vodstva, saj lahko samo vodstvo s svojim zgledom in spoštovanjem načel vodenja kakovosti in dogovorov zagotavlja, da sistem vodenja kakovosti po ISO standardu 9001:2000 živi in služi organizaciji, zaposlenim, vodstvu in uporabnikom. S svojo doslednostjo vodstvo lahko zagotavlja, da so rezultati dela dolgotrajni in se ob upoštevanju načel vodenja kakovosti tudi izboljšujejo. Največji izziv je sprememba mišljenja zaposlenih, ki pa je za uspeh takšnega projekta kot je vzpostavljanje sistema vodenja ključnega pomena.

Če povzamemo knjižničarske izkušnje iz tujine, izkušnje na področju vzpostavljanja sistema v upravnih enotah in posameznih javnih zavodih ter k temu dodamo spoznanja, ki smo si jih pridobili ob sodelovanju pri prvem takšnem projektu v splošni knjižnici v slovenskem prostoru, lahko potrdimo smiselnost takšnega pristopa k vodenju splošne knjižnice. Potrditev ali zavrnitev smiselnosti vzpostavljanja sistema vodenja kakovosti v vsako splošno knjižnico bo lahko čez čas pokazala raziskava dolgoročnih učinkov takega delovanja. V tem trenutku lahko potrdimo le izhodiščno razmišljanje in zapišemo, da je standard vodenja kakovosti mogoče uvesti v splošno knjižnico, in da so se ob uvajanju zahtev standarda pokazali njegovi pozitivni učinki na organizacijo in poslovanje splošne knjižnice, ki nam je služila kot vzorec.

NAVEDENI VIRI

1. Ambrožič, M. (1999). *Utvrdjivanje uspešnosti poslovanja visokošolskih knjižnica: od kvantitativnih do kvalitativnih pokazatelja*. Doktorska disertacija. Zagreb: [M. Ambrožič].
2. Ambrožič, M. (2000a). Ugotavljanje uspešnosti delovanja knjižnic: visokošolske knjižnice. I.del. *Knjižnica*, 44 (3), 101-135.
3. Ambrožič, M. (2000b). Ugotavljanje uspešnosti delovanja knjižnic: visokošolske knjižnice. II.del. *Knjižnica*, 44 (4), 65-98.
4. Ambrožič, M. (2003). Kakovost: podoba knjižnice v očeh uporabnikov. V J. Ferlež in D. Legat (ur.), *Podobe knjižnic = Images of libraries : zbornik mednarodnega posvetovanja ob stoletnici Univerzitetne knjižnice Maribor* (str. 33-58). Maribor: Univerzitetna knjižnica.
5. Bahčič, P. (1999). Kakovost v državni upravi. *Neprofitni management*, 1 (5-6), 29-35.
6. Bahčič, P. (2002). *Doseganje kakovosti državne uprave s kakovostjo zaposlenih*. Magistrsko delo. Ljubljana : [P. Bahčič].
7. Cañibano, A. in Bargero, P. (2004). *The Never People: reaching out to non-users in our communities*. Pridobljeno 1.7.2006 s spletne strani: http://www.ifla.org/IV/ifla70/papers/163e_trans-Canibano_Bargero.pdf
8. Češnovar, N. (1996). Uporabniki potrebujejo relevantne fonde. *Knjižnica*, 40 (3-4), 277-291.
9. Díaz, C. B. (2005). *Excellence and Quality in Andalusia University Library System*. Pridobljeno 11.7.2006 s spletne strani: <http://www.ifla.org/IV/ifla71/papers/091e-Diaz.pdf>
10. Gazvoda, J. (1997). Upravljanje človeških virov in razvoj karier v večji knjižnici. *Knjižnica*, 41 (2-3), 57-74.
11. Hainz, D. in Kernel, I. (1996). Knjižnica Otona Župančiča in njeni uporabniki. *Knjižnica*, 40 (3-4), 261-276.
12. ISO 9000:2002. *Slovenski standard. SIST ISO 9000, Sistemi vodenja kakovosti – Osnove in slovar*. (2002). Ljubljana: Urad Republike Slovenije za standardizacijo in meroslovje.
13. ISO 9001:2000. *Slovenski standard. SIST ISO 9001, Sistemi vodenja kakovosti – Zahteve*. (2000). Ljubljana: Urad Republike Slovenije za standardizacijo in meroslovje.
14. ISO 9004:2002. *Slovenski standard. SIST ISO 9004, Sistemi vodenja kakovosti – Smernice in izboljšave delovanja*. (2002). Ljubljana: Urad Republike Slovenije za standardizacijo in meroslovje.
15. *Kakovost v državni upravi*. (2000). Ljubljana: Ministrstvo za notranje

zadeve.

16. Kavčič-Čolić, A. (1999). Vpliv organizacijske strukture knjižnice na kakovost njenega delovanja. *Knjižnica*, 43 (2-3), 49-62.
17. Kinnell Evans, M. (2000). *Quality management and self assessment tools for public libraries*. Pridobljeno 11.7.2005 s spletne strani: <http://www.ifla.org/IV/ifla66/papers/112-126e.htm>
18. Kim, D. -S. (2006). *A study on introducing Six Sigma Theory in the Library for Service Competitiveness Enhancement*. Pridobljeno 11.7.2006 s spletne strani: <http://www.ifla.org/IV/ifla72/papers/141-Kim-en.pdf>
19. Kobal Grum, D. (2004). Pomen samopodobe bibliotekarja v komunikacijskem procesu. *Knjižnica*, 48 (3), 95-105.
20. Kyriaki Manessi, D. (2002). *Setting the standards for the evaluation of public library*. Pridobljeno 21.7.2003 s spletne strani: <http://www.lib-ver.gr/pulman-seminar/Presentations/manesi/PULMAN%20TRAINING%20workshop.ppt>
21. Likar, T. (2000). Motivacija in knjižnični menedžment. *Knjižnica*, 44 (1-2), 7-23.
22. Lynch, B. P. (1998). *Measurment and evaluation of public libraries*. Pridobljeno 11.7.2005 s spletne strani: <http://www.ifla.org/IV/ifla64/027-137e.htm>
23. Novak, R. (2001). *Novosti in spremembe, ki jih prinaša ISO 9001:2000*. Ljubljana: Slovenski inštitut za kakovost in meroslovje.
24. Novljan, S. (1993). Organiziranost splošnoizobraževalnih knjižnic in njena učinkovitost. *Knjižnica*, 37 (4), 93-106.
25. Novljan, S. (1995). Velikost knjižne zbirke in njen vpliv na razvoj branja. knjižnic. *Knjižnica*, 39 (3), 45-59.
26. Novljan, S. (1997a). Profesionalizacija, pogoj za uspeh. *Knjižnica*, 41 (2-3), 45-56.
27. Novljan, S. (1997b). Učinkovitost merjenja uspešnosti slovenskih splošnoizobraževalnih knjižnic. *Knjižnica*, 41 (1), 7-18.
28. Novljan, S. (1998a). Knjižnice za splošno dostopnost kulturnih dobrin. *Knjižnica*, 42 (1), 23-44.
29. Novljan, S. (1999). Splošnoizobraževalne knjižnice v mreži z matično službo ali brez nje? *Knjižnica*, 43 (1), 5-22.
30. Novljan, S. (2000). Načrtujemo knjižnico. *Knjižnica*, 44 (1-2), 35-56.
31. Novljan, S. (2001). Drugačno v splošnem. *Knjižnica*, 45 (1-2), 99-120.
32. Novljan, S. (2002a). Informacijska pismenost. *Knjižnica*, 46 (4), 7-24.
33. Novljan, S. (2002b). Spletne strani slovenskih splošnih knjižnic. *Knjižnica*, 46 (1-2), 45-59.

34. Novljan, S. (2003). Podoba knjižnice: iskanje identitete. V J. Ferlež in D. Legat (ur.), *Podobe knjižnic = Images of libraries : zbornik mednarodnega posvetovanja ob stoletnici Univerzitetne knjižnice Maribor* (str. 33-58). Maribor: Univerzitetna knjižnica.
35. Novljan, S. (2004). Izobraževalna moč splošnih knjižnic. *Knjižnica*, 48 (3), 107-124.
36. Odenkirchen Bücher, R. (2003). Verstetigung von Leistung und Qualität: Qualitätsmanagement nach ISO 9001 in der Stadtbücherei Walldorf (Baden). *BUB*, 55 (4), 246-248.
37. Petermanec, Z. (2000). *Vrednotenje kakovosti knjižničnih storitev*. Magistrsko delo. Ljubljana: [Z. Petermanec].
38. Pinter, A. (2004). Od zadovoljnega k uspešnemu uporabniku knjižnic: konceptualni in metodološki elementi raziskovanja uporabnikov. *Knjižnica*, 48 (3), 33-58.
39. Popovič, M. (1989). Študij uporabnikov kot izhodišče za opredelitev ciljev in evalvacijo dejavnosti NUK v Ljubljani. Poročilo o raziskovalnem projektu mnenja uporabnikov o delovanju NUK. *Knjižnica*, 32 (3-4), 1-28.
40. Slokar, R. (1996). Uporabnikovo vrednotenje splošnih knjižnic. *Knjižnica*, 40 (3-4), 211-220.
41. Šetinc, L. (1996). Pred časom za časom. Stališča slovenske javnosti in uporabnikov o Narodni in univerzitetni knjižnici. *Knjižnica*, 40 (3-4), 37-54.
42. Trunk Širca, N. in Tavčar, M. (2003). Strateško vodenje (tudi) v knjižničarstvu = Strategic management (also) in librarianship V *Vizija razvoja knjižničarstva v Sloveniji / Strokovno posvetovanje Zveze bibliotekarskih društev Slovenije = Professional Conference of Union of Associations of Slovene Librarians*, Otočec, 20.-22. oktober 2003 (str. 27-45). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
43. Turjak, D. (2005). *Organizacija dela in učinkovito upravljanje kadrov v splošni knjižnici*. Specialistična naloga. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
44. Zabukovec, V. (2005). Akcijsko raziskovanje. V Šauperl A. (ur) *Raziskovalne metode v bibliotekarstvu, informacijski znanosti in knjigarstvu* (str. 133-148). Ljubljana: Filozofska fakulteta. Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo.
45. Žaucer, M. in Fabjan, U. (1998). Meritve uspešnosti knjižnic in študij bibliotekarstva. *Knjižnica*, 42 (4), 105-125.

PISNA KULTURNA DEDIŠČINA: UPRAVLJANJE ZBIRK STARIH TISKOV IN KURATORSKA SLUŽBA

WRITTEN CULTURAL HERITAGE: OLD PRINTS COLLECTIONS MANAGEMENT AND CURATORIAL SERVICE

Sonja Svoljšak

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

e-pošta: sonja.svoljsak@nuk.uni-lj.si

UDK 027.54:025.171

IZVLEČEK

Prispevek podaja pregled nekaterih pomembnejših teoretskih izhodišč s področja upravljanja posebnih zbirk, s poudarkom na zbirkah starejših tiskov. Predstavljeni so trije bistveni segmenti skrbništva posebnih zbirk: varstvo in nadzor, upravljanje ter predstavitev. Izhajajoč iz različnih praks drugih inštitucij ter nekaterih splošnih, oziroma temeljnih priporočil je predstavljenih tudi nekaj možnih rešitev s področja določanja posebnih sklopov znotraj večjih zbirk, podan pa je tudi nabor temeljne spremljajoče dokumentacije, ki jo je kot del splošnih institucionalnih smernic mogoče uporabiti ob pripravi operativnega načrta za vzpostavitev in/ali nadgradnjo upravljanja posebnih zbirk, oziroma zbirk starejših tiskov.

Ključne besede: posebne zbirke, stari tiski, kuratorska služba

UDC 027.54:025.171

ABSTRACT

The article presents some essential theoretical starting points for special, namely old prints collections management. Three basic management segments (security, management and presentation) in the older prints collections curatorial service context are explained separately. Considering some other institutional practices and some recommendations from the special collections management field, a basic list of necessary documents for the old prints collection management which could be used as a checklist in the operational phase of the older prints collection establishment and management is also enlisted.

Key words: special collections, old prints, curator service

1 UVOD

Leta 2005 so ob pričetku programa "Spomin sveta"¹ na UNESCOVI domači strani zapisali, da vsakršna zapisana dediščina odseva bogastvo jezikov, ljudi in kultur ter predstavlja ogledalo sveta in njegovega spomina. Vendar je slednji krhek, njegovi nenadomestljivi deli pa izginjajo vsakodnevno. Prav zato je skrb za identifikacijo, vzdrževanje, zaščito in obnovo te dediščine izjemnega pomena. O zavezi raziskovalnih ustanov do urejanja statusa posebnih knjižničnih zbirk pa govori tudi izjava, ki je istega leta nastala na osnovi predhodne deklaracije ARL (*Association of research libraries*) iz leta 2003. Dokument z naslovom: *Draft statement: European Research Libraries and their commitment to Special Collections* je bil sicer posredovan v širšo javno razpravo preko organizacije LIBER (*Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche*)².

Status in postopke ravnanja s knjižno kulturno dediščino, kamor sodijo tudi zbirke starejšega knjižničnega gradiva, sicer pri nas določa več zakonov in predpisov. Krovni zakon, ki zajema tudi določitev in ureditev varstvenih skupin spomenikov, je Zakon o varovanju kulturne dediščine, posamezna področja pa pokrivajo še drugi področni zakoni ter Zakon o knjižničarstvu.

Vodstvo, oziroma upravljanje tovrstnih zbirk obsega izjemno širok nabor nalog. Kljub dejstvu, da gre razvoj dejavnosti na področju upravljanja in predstavitve posebnih zbirk in zbirk redkega, dragocenega gradiva predvsem v smeri nadgrajevanja njihove funkcionalnosti v smislu novih načinov predstavitve v digitalnem okolju, pa se zdi, da na tem področju primanjkuje predvsem sistematičnih in celostnih pristopov k njihovemu upravljanju. Predvsem za zbirke starejšega in dragocenejšega gradiva skrbijo zelo različne ustanove. Med njimi prevladujejo knjižnice, samostani, arhivi in muzeji. Pri odločanju za različne postopke ali projekte na področju urejanja statusa teh zbirk se inštitucije najprej soočajo s svojimi splošnimi razvojnimi specifikami, prioritetami in omejenimi proračunskimi sredstvi. Predvsem zaradi pomanjkanja finančnih, pa tudi kadrovskih virov, pogosto ravno tovrstne zbirke izpadejo iz seznamov prioritet, posamezni problemi povezani z njimi pa se pogostokrat rešujejo segmentarno, oziroma nesistematično.

1 Dostopno na: http://portal.unesco.org/ci/en/ev.php-URL_ID=1538&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

2 Dostopno na: http://www2.kb.dk/liber/news/SPECIAL_COLLECTIONS.pdf

Upravljanje zbirk starejšega knjižničnega gradiva se sicer večinoma pokriva z dejavnostmi vodje določene inštitucije, oddelka ali knjižnične zbirke, ki vsebuje tudi posebno oziroma redko knjižnično gradivo, medtem ko predvsem v angloameriškem okolju na področju vodenja posebnih zbirk, kot tudi manjših sklopov gradiva znotraj večjih zbirk uporabljajo termin kurator, oziroma kuratorska služba³. čeprav oba izraza pravzaprav opredeljujeta vodstveno funkcijo, pa se sama definicija kuratorstva bolj kot na osnovno upravljanje nekega oddelka ali zbirke nanaša na avtoritativni vidik te funkcije, v smislu zagotavljanja standardnih, pa tudi nadstandardnih podatkov in postopkov na področju upravljaljske dejavnosti v okviru zbirke ali posamezne enote znotraj nje. Prochaska (2001) v prispevku *Librarians as curators* naloge knjižničarja - kuratorja opiše takole: naloge knjižničarja - kuratorja vključujejo: urejanje zbirke, skrb za njeno varno hrambo in uporabo, nadzor uporabe gradiva, pridobivanje in izobraževanje sodelavcev, zagotavljanje notranjih ter zunanjih finančnih in kadrovskih virov ter vsestransko skrb za različne vidike predstavitve določene zbirke in njene vsebine. Pri tem ni nujno, da je kurator tudi vodja ustanove, oziroma oddelka, ki zbirko hrani; lahko je zadolžen le za posamezen tematski, oziroma vsebinski sklop zbirke in njegovo upravljanje.

V nadaljevanju prispevka bo podan pregled pomembnejših sklopov nalog s področja upravljanja in celostne skrbi za posebne zbirke, s poudarkom na zbirkah starih tiskov. Posamezna področja bodo predstavljena v kontekstu kuratorske službe, podan pa bo tudi pregled osnovnih dejavnosti, ki jih slednja pokriva. Pregled uvaja kratko poglavje o različnih možnostih za zasnovo, prestrukturiranje, oziroma nadgradnjo tematskih, oziroma vsebinskih sklopov znotraj zbirk starejših tiskov, ki vsebuje tudi kratek izbor različnih institucionalnih praks s tega področja.

2 UREDITEV ZBIRKE IN DOLOČITEV TEMATSKIH SKLOPOV

Ureditev, oziroma tvorba posameznih tematskih sklopov znotraj zbirke, je predvsem predmet notranje odločitve v ustanovi, ki gradivo hrani. Pregled prakse nekaterih inštitucij na tem področju kaže zelo različne pristope.

3 Kurator (lat.) je varuh, oziroma skrbnik. Uveljavljen je tudi izraz kustos, ki je: čuvaj, varuh, upravnik (muzeja, galerije), lahko pa tudi znanstveni delavec v taki ustanovi. V kontekstu knjižničnih zbirk se termin nanaša predvsem na upravitelja, oziroma skrbnika posebne knjižnične zbirke, oziroma zbirke redkega, starejšega gradiva. Tako kot muzejski kurator je tudi knjižničar – kurator zadolžen predvsem za varstvo, razvoj, upravljanje in predstavitev neke zbirke.

Pri določanju tematskih sklopov se je mogoče držati nekaj osnovnih načel:

- tvorba zbirke glede na kronološko načelo,
- tvorba zbirke glede na jezikovno načelo,
- tvorba zbirke glede na narodnostno načelo,
- tvorba zbirke glede na geografsko načelo,
- tvorba zbirke glede na tip gradiva in
- kombiniran pristop.

Pri tem so lahko odločujoče različne značilnosti gradiva. Pogosto so tematski, oziroma vsebinski sklopi zgodovinsko, oziroma lokalno pogojeni. Tako je lahko na primer inštitucija ob svoji ustanovitvi prejela v dar gradivo, ki je postalo njena osnovna zbirka in hkrati predstavlja najprominentnejši del posebnih zbirk. Vsebinske sklope lahko določajo tudi kurikulumi izobraževalnih inštitucij (Ryan, 1991, str. 173). Lahko pa so tudi posledica popularizacije določenega znanstvenega, oziroma raziskovalnega področja v določenem obdobju. Sama vsebinska razdelitev zbirk je tudi močno odvisna od njihovega obsega, ki je ključnega pomena predvsem v smislu obvladljivosti.

Eden od možnih pristopov pri odločanju za opredelitev vsebine in obsega zbirke redkih in starih tiskov je razdelitev po kronološkem načelu. V tem primeru se zdi smiselna delitev na: zbirko prvotiskov, zbirko starejših tiskov med 16. in 19. stoletjem (leto 1800 je ponavadi zgornja zamejitev za historične zbirke starih tiskov (Turner, str. 28), 1830 pa je možna zamejitev glede na katalogizacijski standard ISBD A) ter zbirko ostalih starejših tiskov (npr. do leta 1945). Na podoben način je zbirka starejših tiskov organizirana v Avstrijski nacionalni knjižnici. Deli se na dve večji enoti: zbirko tiskov pred letom 1500 ter zbirko tiskov od leta 1500 do 1850. Mogoče je tudi nadaljnje segmentiranje, kot v primeru zbirk hrvaške nacionalne knjižnice, kjer je uporabljanih več načel: kronološko, narodnostno, jezikovno, geografsko in tipsko, in kjer zbirka starejšega gradiva vsebuje tudi posamezne manjše sklope, kot so: prvotiski, tuji redki tiski, hrvaški tiski, slovenske knjige, partizanske knjige in periodika itd.

Značilno kronološka je tudi delitev zbirk starejšega tiskanega gradiva v Nacionalni knjižnici v Firencah, ki vsebuje: zbirko prvotiskov in redkih tiskov, zbirko tiskov 16. stoletja, ki je zaradi specifičnih značilnosti zgodovinskega razvoja na Apeninskem polotoku tudi sicer obsežno in priljubljeno raziskovalno področje.

Britanska nacionalna knjižnica svoje zgodovinske in posebne zbirke v glavnem deli po geografskem načelu (ameriška, azijska, slovanska in vzhodnoevropska itd.), vendar ima tudi posebno zbirko britanskih, irskih in zahodnoevropskih tiskov do leta 1915.

Običajna praksa evropskih nacionalnih knjižnic na tem področju kaže, da se slednje v primeru starejšega tiskanega gradiva, ki ima poseben zgodovinski in kulturni pomen, največkrat odločajo za vzdrževanje slednjega v obliki posebnih zbirk (Glavan, 2006, str. 97). Glavan (ibid.) tudi pravi, da je za germansko kulturno-zgodovinsko področje, kamor zaradi specifičnega zgodovinskega razvoja sodi tudi naše geografsko področje, običajna delitev na naslednje posebne zbirke: kartografsko, rokopisno, glasbeno in zbirko starih, oz. redkih tiskov (rara). Znotraj slednjih pa lahko obstajajo tudi posebne celote (corpus separatum), ki so določene na podlagi različnih kriterijev. Avtor npr. omenja avtorski, tematski ali zbirateljski princip.

V primeru zbirk starejših tiskov manjšega obsega, se morda zdi smiselna odločitev za osnovno delitev na prvotiske, starejše tiske do leta 1830 in ostalo starejše gradivo (s poljubno zgornjo kronološko zamejitvijo). Če je zbirka obsežnejša, pa je glede na njeno vsebino mogoče vzpostaviti tudi posamezne vsebinske sklope. Določanje slednjih vsekakor terja natančnejši predhoden pregled, oziroma podrobnejšo inventarizacijo zbirke. V zvezi z omenjenim velja opozoriti na možnosti delne avtomatizacije postopkov, ki lahko hkrati s celotnim pregledom stanja zbirke omogočijo tudi sprotni vnos popravkov v bibliografske zapise, razvrščanje posameznih enot gradiva glede na njihovo poškodovanost, oziroma fizično stanje ter tekoče sortiranje podatkov za namene vzpostavljanja posebnih sklopov znotraj zbirke v fizičnem ali virtualnem smislu.

V primeru, da posebna zbirka vsebuje dodatne tematske, oziroma vsebinske sklope, pa je skrb za njeno varnost, prepoznavnost in funkcionalnost mogoče nadgraditi tudi z določitvijo zaposlenih, ki bodo zanje skrbeli. Slednje je moč zagotoviti tudi z vzpostavitvijo kuratorske službe.

3 KAJ POMENI KURATORSKA SLUŽBA IN KAKŠNE SO NALOGE KURATORJA KNJIŽNIČNE ZBIRKE

Funkcija kuratorja (skrbnika) knjižnične zbirke praviloma združuje tri večje sklope nalog: **varstvo in nadzor, upravljanje ter predstavitev**. Posamezne dejavnosti znotraj teh sklopov se sicer pogosto tesno prepletajo, vendar je

znotraj posameznega sklopa kljub temu mogoče izluščiti najpomembnejša področja.

Leta 2004 je v New Yorku potekalo posvetovanje kuratorjev, oziroma skrbnikov različnih, predvsem nacionalnih in univerzitetnih knjižničnih zbirk pod naslovom: Kuratorstvo v 21. stoletju. Posvetovanju so prisostvovali tudi nekatere kuratorji svetovno znanih zbirk. Na seznamu inštitucij, iz katerih so prihajali udeleženci, so tudi: **British library, British Museum, Yale (Beinecke library), Harvard in Stanford**. Svoja razmišljanja so strnili v sklepnem dokumentu, ki je dostopen na naslovu: sherpa.bl.uk/48/01/21st_Century_CNYPL-Report.pdf. Dokument je zanimiv predvsem zato, ker podaja različna videnja znanj, vrednot in sposobnosti, ki naj bi jih združevala funkcija kuratorja neke knjižnične zbirke. Na vprašanje, ali ima kurator kakšne specifične osebnostne lastnosti in profesionalne sposobnosti, so udeleženci sicer odgovarjali različno, vendar so na koncu svoje ugotovitve strnili v obliki nabora znanj, osebnostnih lastnosti in sposobnosti, ki naj bi označevali dobrega kuratorja in jih je moč pridobiti preko formalnega, oziroma dodatnega izobraževanja.

V navezavi na omenjeni dokument ter drugo literaturo s področja upravljanja posebnih zbirk, predvsem pa zbirk starejšega, oziroma redkega tiskanege gradiva, bodo v nadaljevanju prispevka predstavljene najpomembnejše naloge kuratorske službe s stališča zagotavljanja varnosti in nadzora, upravljanja ter predstavitve zbirke.

3.1 ZAGOTAVLJANJE VARNOSTI IN NADZORA

V kontekstu knjižničnih zbirk obsegata **varstvo in nadzor** predvsem naloge, povezane s samo postavitvijo zbirk, skrbjo za njihovo fizično varnost (prezervacija in konservacija) ter zagotavljanjem ustreznih postopkov pri uporabi gradiva. Na področju zagotavljanja varnosti⁴, je zato pomembno

4 Med bolj razširjenimi priporočili, oziroma standardi, ki govorijo o pogojih za zagotavljanje varnega hranjenja, posredovanja in razstavljanja različnih tipov gradiva, sta britanska standarda *BS 5454:1989 in BS 5454:2000*. Najbolj praktičen in poljuden vir s tega področja pa so *IFLA Načela za hrambo knjižničnega gradiva in za ravnanje z njim* (2000). Med preglednimi konservatorskimi priporočili velja omeniti še *Zapis v čas: osnove varovanja in konserviranja knjižničnega in arhivskega gradiva* avtorice Nade Čučnik Majcen (1996). S specifičnimi vidiki postavitve razstave knjižnega gradiva se ukvarjajo metodološki prispevki C. Clarksona, med katerimi velja izpostaviti *Varno ravnanje s srednjeveškimi rokopisi in prvotiski ter njihovo razstavljanje* (1997). Zbirka različnih institucionalnih in nacionalnih pristopov, pravil in postopkov pri postopku izbire in posojanja gradiva za razstavljanje izven matičnih institucij, je predstavljena v zborniku prispevkov z mednarodnega posvetovanja: *Razstavljanje knjižničnega in arhivskega gradiva ter likovnih del na papirju* (2004). O še enem pomembnem dejavniku s področja varnega hranjenja in ravnanja z gradivom; svetlobi, ter njenem vplivu je leta 2006 potekalo posvetovanje, izšel pa je tudi zbornik z naslovom: *Svetloba in kulturna dediščina* (2006).

predvsem redno nadgrajevanje, oziroma priprava temeljnih dokumentov, ki prispevajo k učinkovitejšemu nadzoru pogojev hrambe in uporabe gradiva. Nekaj osnovnih dokumentov, potrebnih za doseg teh ciljev, navajamo v spodnjem seznamu:

- interni pravilniki za varno hrambo specifičnih tipov gradiva in vzdrževalna dela. V primeru, da se zbirka kot fizična enota šele vzpostavlja, pa ocena stanja in načrt vzpostavitve primernih pogojev, ki se deli na kratkoročni, srednjeročni in dolgoročni načrt;
- interni pravilniki za varno rokovanje z gradivom, tako za zaposlene, ki prihajajo v stik z njim, kot tudi za uporabnike. Del tega je tudi načrtovanje nabave potrebnih pripomočkov za uporabo gradiva in izobraževanje uporabnikov ter zaposlenih o pravilnih načinih ravnanja z gradivom. Slednje je lahko vključeno tudi v redne letne nabavne in izobraževalne načrte;
- interni pravilniki, ki določajo postopke ravnanja v primeru nesreč s potrebnimi kontakti;
- interni popisni obrazci za tekočo registracijo poškodb na gradivu;
- periodične ocene dejavnikov tveganja, ki lahko služijo kot izhodišče za izboljšavo varnostnih sistemov za zaščito pred krajami in drugimi načini načrtnega poškodovanja gradiva. Dokument lahko tudi sicer služi kot del podlage za oceno zavarovalnih stroškov za dragoceno gradivo;
- shema letnega finančnega načrta za pokrivanje potreb posameznih področij;
- ocena vrednosti zbirke in zavarovalnih stroškov.

Med pomembnejše naloge na tem področju sodi tudi redno ocenjevanje stroškov, ki so nastali kot posledica neprimernega ravnanja z gradivom. Statistike namreč kažejo, da so stroški popravil zelo visoki, in da večji stroški popravil gradiva posledično predstavljajo manj sredstev za nabavo, oziroma dopolnjevanje zbirke (Evans, 1995, str. 461-462).

Tudi skrb za primeren in varen način uporabe gradiva terja poseben razmislek. Kratka navodila, ki podajajo predvsem seznam varnostnih ukrepov s področja zaprte uporabe, nadzora uporabe, razporeditve pohištva in zaposlenih v čitalniškem prostoru ter označevanja lastništva gradiva, vsebuje Turnerjev prispevek: *Non standard collection management* (1992, str. 40).

3.2 UPRAVLJANJE

Upravljanje knjižnične zbirke obsega predvsem naslednje naloge: pridobivanje ustreznih kadrov, njihovo izobraževanje, iskanje zunanjih resursov, oziroma projektov, ki ustrezajo naravi in vsebini zbirk, povezovanje z drugimi inštitucijami, službami in akademsko-raziskovalnim sektorjem ter skrb za nabavni proračun, oziroma dopolnjevanje zbirke (povzeto po: Dodson, Prochaska in Smith, 2004; Evans, 1995).

Ryan (1991, str. 174, 195) v prispevku o posebnih zbirkah piše, da starost, specifičen format in zgodovinska narava starejšega knjižnega gradiva kličejo tudi k drugačnim pristopom na področju upravljanja z njimi. Vendar pa je lahko razmišljanje o posebnih zbirkah kot hermetičnih pomniških zgodovine tudi velika pomanjkljivost, ki lahko pripelje do skrajnosti, ko take zbirke postanejo preveč statične in zaprte. Po avtorjevem mnenju se rešitev nahaja v sistematičnem pristopu, ki omogoča varno hranjenje in varno uporabo, hkrati pa zagotavlja, da zbirka ostane živa in prepoznavna tudi v prihodnosti. To je moč zagotoviti z vzpostavitvijo različnih tematskih povezav z glavnino zbirke, vključitvijo temeljnih razvojnih ciljev zbirke v širši kontekst institucionalnih razvojnih ciljev, nenazadnje pa je tu še kako pomembna tudi interpretativna vloga skrbnikov zbirke in drugih sodelavcev, ki sicer bolj sodi na področje predstavitve (glej poglavje: "Predstavitev zbirke").

V istem prispevku Ryan (1991, str. 173) navaja naslednje obsežnejše pakete nalog, na katerih temelji upravljanje s posebnimi zbirkami. To so: selekcija gradiva, pridobivanje gradiva ter programski vidiki upravljanja z zbirko.

Na področju selekcije in pridobivanja gradiva je predvsem pomembno, da ima ustanova izdelane neke vrste smernice za razvoj (tudi) posebne zbirke, kot je na primer zbirka starih in redkih tiskov (angl. *collection development policy*). Še najboljše je, da so takšne smernice zapisane v obliki temeljnega dokumenta (Turner, 1992, str. 28). Priporočeno je, da te poleg vsebinskih vidikov zajemajo tudi različne druge orientacijske postavke kot so: primerenost gradiva glede na lokalno relevantnost, provenienco, fizično stanje in druge zunanje in vsebinske značilnosti (Ryan, 1991, str. 182). Različne dokumente, ki vključujejo tudi programe in vizije razvoja posebnih zbirk, si je moč ogledati na številnih domačih straneh nacionalnih in drugih večjih knjižnic, ki take zbirke hranijo. Strateška gradnja posebnih zbirk pa je še

posebej pomembna pri knjižnicah in zbirkah, ki zagotavljajo podporo univerzitetnim študijskim programom (Ryan, 1991, str. 176).

Pridobivanje gradiva za zbirko starejšega tiskanega gradiva sicer lahko (tako kot tudi pri drugih vrstah gradiva) poteka preko darov, nakupa ali zamenjave (Ryan, 1991, str. 173). Na področju pridobivanja gradiva z nakupi, je pomembno predvsem poznavanje in spremljanje tržišča, s poudarkom na spremljanju antikvarne ponudbe. V okviru slednjega je mogoče naročiti različne kataloge in sezname, ki jih sestavljajo antikvarji (Turner, 1992, str. 31), proces pa lahko deluje tudi v obratni smeri, ko upravnik zbirke pošlje svoje spiske želja potencialnim prodajalcem. V zvezi s pridobivanjem gradiva je omenjeno tudi sledenje ponudbi odpisanega gradiva drugih inštitucij (Turner, 1992, str. 36). V času digitalne tehnologije se odpirajo tudi druge možnosti, kot je na primer dopolnjevanje obstoječih zbirk z digitalnimi nadomestki ter nabava posameznih enot gradiva zgolj v digitalni obliki (Smith, 2004) ali na drugih nosilcih, kot so na primer mikrofilmi.

Ena od bolj zapletenih dejavnosti na področju upravljanja s posebnimi zbirkami je odpis gradiva. Ryan (1991, str. 200) pravi, da je to precej kočljiva dejavnost, ki bi se je zaradi velike odgovornosti pogosto najraje kar izognili. Poleg tega se je močno spremenilo vrednotenje duplikatov, ki se sicer najpogosteje znajdejo na seznamih gradiva za odpis. Pomembnost in relevantco slednjih je mogoče vrednotiti na različne načine, eden od možnih kriterijev pa je tudi zunanji izgled (vezava, znaki provenience, lastniški in drugi vpisi). Še večji problem predstavljajo zapuščine. Slednje lahko obsegajo veliko različnega gradiva, ki je bolj ali manj relevantno za inštitucijo prejemnico zapuščine. Problem selekcioniranja zapuščin je mogoče reševati na dva načina: z dogovorom o selekciji gradiva ob samem sprejemu, oziroma naknadnim odpisom odvečnega gradiva v dogovoru z donatorjem, oziroma njegovimi dediči (Ryan, 1991, str. 201). Poleg dopolnjevanja zbirke in odpisa gradiva k uspešnejšemu upravljanju sodijo tudi redne inventure in pregledi zbirke.

Naslednjo nalogo na področju upravljanja in dopolnjevanja zbirke predstavlja finančno načrtovanje. Ker postopek dopolnjevanja posebnih zbirk ni kontinuiran tako kot redni postopek nabave gradiva, je nabavni proračun pretežno nepredvidljiv. Eden od možnih za premostitev te težave je sočasno vzdrževanje različnih virov financiranja, kot so zunanji resursi (sponzorji, donatorji), v kombinaciji z namenskim proračunom znotraj inštitucije (Ryan, 1991).

Področje upravljanja, ki se deloma pokriva s segmentom predstavitve, je iskanje zunanjih sodelavcev, oziroma projektov, ki ustrezajo naravi, oziroma vsebini zbirk ter povezovanje z drugimi inštitucijami in službami, predvsem pa z akademsko-raziskovalnim sektorjem. Projekti lahko pokrivajo praktično vse vidike upravljanja zbirke: od restavratorsko konservatorskih posegov, do izdelave in nadgradnje skupnih, oziroma mednarodnih standardov na področju varnega hranjenja, digitalizacije, predstavitve ter mednarodnih interdisciplinarnih raziskav posameznih zbirk ter njihovih segmentov. Poseben primer sodelovanja na tem področju predstavljajo občasni ali dolgoročni sporazumi z akademsko-raziskovalnimi in drugimi zunanjimi inštitucijami, ki lahko preko svetovalnih ali raziskovalnih dejavnosti pokrivajo kadrovske primanjkljaje na področju poglobljene in podrobnejše analize gradiva. Prochaska (2001) pravi, da gradnja mreže sodelovanja med matično inštitucijo, ki gradivo hrani in različnimi zunanjimi sodelavci - strokovnjaki, ki pokrivajo posamezna vsebinska področja zbirk, sodi med temeljne naloge kuratorja, kajti tovrstno sodelovanje prav zaradi vedno večjega pomanjkanja stalnih kadrov postaja vse pomembnejše.

Osnovni dokumenti, ki bi jih v povezavi z zgoraj predstavljenimi segmenti upravljanja moral pripraviti kurator, tako vključujejo:

- smernice za razvoj in dopolnjevanje posebne zbirke kot del splošnih institucionalnih smernic za gradnjo zbirk(e);
- sezname relevantnih zunanjih inštitucij in sodelavcev ter razni osnutki pogodb za sodelovanje;
- kriteriji in smernice za odpis gradiva;
- inventurni obrazci in navodila za inventuro ter obrazci za evidentiranje darov;
- finančni načrt, oziroma splošni oris potrebnih sredstev za vzdrževanje zbirk;
- seznam inštitucij, ki hranijo, oziroma posredujejo gradivo, ki je relevantno za dopolnjevanje zbirk;
- seznam razpisanih in tekočih projektov s področja posebnih zbirk z zaznamki statusa glede na aktivnosti institucije/oddelka v projektu.

Med dejavnosti kuratorske službe znotraj večjih inštitucij lahko sodi tudi vzpostavitev svetovalne službe za področje upravljanja z drugimi podobnimi zbirkami. Slednja je lahko organizirana tudi popolnoma decentralizirano in lahko deluje zgolj kot posredništvo med strokovnjaki različnih

profilov z različnih področij (npr. arhitekti, restavratorji, strokovnjaki za različne vrste gradiva v drugih institucijah na nacionalni in mednarodni ravni, raziskovalnimi agencijami in združenji raziskovalcev, univerzami in fakultetami ipd.) in institucijami ki iščejo nasvet, oziroma pomoč na katerem od področij, ki so posredno ali neposredno povezana z upravljanjem posebnih zbirk.

3.3 PREDSTAVITEV ZBIRKE

Poleg tehničnih, organizacijskih in upravnih vidikov je ena izmed ključnih nalog v okviru upravljanja s posebnimi zbirkami tudi skrb za njihovo širšo prepoznavnost. Tretji sklop nalog kuratorske službe tako vključuje predvsem skrb za sistematično, učinkovito in pravilno izvajanje različnih načinov *predstavitve* gradiva (povzeto po: Dodson, Prochaska in Smith, 2004; Evans, 1995).

Znotraj tega sklopa nalog so izpostavljene predvsem tri aktivnosti: skrb za ustrezno bibliografsko obdelavo različnih oblik gradiva, tekoče objavljane raziskovalnih izsledkov o zbirki in razstavljanje ter druge oblike neposredne predstavitve gradiva. Na področju bibliografske kontrole Turner (1992, str. 36-39) navaja kar nekaj obsežnih referenčnih virov, od katerih so nekateri sedaj dostopni tudi na spletu⁵.

Skrb za bibliografsko obdelavo tako vključuje predvsem dobro poznavanje priročnikov in standardov ter poznavanje različnih virov za normativo ter enciklopedičnih virov z različnih področij. Ker posebno gradivo, kot je na primer zbirka starih tiskov, zahteva določena široka splošna, pa tudi zelo specifična znanja, je s stališča kuratorja tu pomembna predvsem skrb za primerno in poglobljeno izobraževanje katalogizatorjev. Ryan (1991, str. 193) ugotavlja, da je prav zagotavljanje kadra za obdelavo posebnih zbirk ena najtežjih nalog institucij, ki take zbirke hranijo. Tudi Prochaska (2001) pravi, da je katalogizaciji posebnih zbirk potrebno posvetiti posebno pozornost. Kot delni razlog za bolj poglobljeno obravnavo tega gradiva navaja precejšnjo razliko med dostopnostjo standardov, navodil in pravil za katalogizacijo sodobnega gradiva, v nasprotju s splošnim pomanjkanjem slednjih na področju redkega, oziroma starejšega gradiva. Zato je na tem področju še kako pomembna avtoritativna vloga kuratorja v smislu skrbi

5 Poudarek je sicer na bazah podatkov o prvotiskih in zgodnjih tiskih na angleško govorečih področjih (ESTC, ISTC, NSTC), omenjen pa je tudi *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*.

za nadgradnjo obstoječih sistemov bibliografske predstavitve. Na področju katalogizacije ta nadgradnja obsega zagotavljanje podatkov, ki presegajo naravo običajnih kataložnih zapisov, skrb za zagotavljanje povezave med informacijskimi potrebami uporabnikov zbirke in podatki, ki zbirko predstavljajo širši javnosti (kataložni opisi) ter razširitev običajnega obsega opisnih podatkov (Prochaska, 2001). Uporabnike in raziskovalce namreč poleg osnovnih identifikacijskih podatkov pogosto zanimajo tudi drugi, obrobni podatki, kot so na primer podatki o vezavah, ekslibrisih, lastniških vpisih, komentarjih ipd.

V primeru ureditve neke večje zbirke kot samostojne enote morda ni odveč razmisliti tudi o spremembi načina predstavitve zbirke v lokalnem OPAC-u. Govorili smo že o možnih načinih določanja posameznih sklopov zbirke v fizičnem in tematskem smislu. Poleg slednjega pa obstaja tudi možnost segmentarnega načina predstavitve posameznih sklopov zbirke v OPAC-u. Tak način predstavitve svojih historičnih zbirk v OPAC-u imajo na primer v Avstrijski nacionalni knjižnici. Poleg izbirnega iskanja po posamičnem segmentu kataloga slednji omogoča tudi iskanje po več segmentih hkrati. Takšna kronološka segmentacija predvsem olajša iskanje in raziskovanje v primeru časovno zamejenih poizvedb (npr. v okviru gradiva, natisnjenega med leti 1500 in 1600), hkrati pa omogoča tudi pregledno iskanje znotraj širšega časovnega obdobja (npr. med 15. in 19. stoletjem). Uporabnik tako lahko že na osnovnem nivoju deloma določi obseg gradiva, ki je relevantno glede na njegovo informacijsko potrebo, pri čemer lahko kasneje po potrebi vključuje tudi ostale segmente.

Poleg problemov klasične obdelave in predstavitve v lokalnem katalogu se v današnjih dneh odpira še problem obdelave digitalnih nadomestkov gradiva. Pri obravnavi slednjih gredo stara in nova znanja z roko v roki, saj je zelo pomembno vzdrževati povezavo med originali in njihovimi digitalnimi nadomestki. Prochaska (2001) o združevanju starih in novih znanj na področju obdelave digitalnih objektov pravi: akademiki vidijo drevesa toda ne vidijo gozda, tehnični kadri in strokovnjaki za informacijsko tehnologijo razumejo funkcioniranje transportnih sredstev toda ne poznajo njihovega tovora. Med njimi se kot vezni člen nahaja kurator. Pri tem pa ni nujno, da kurator postane strokovnjak za programsko in strojno opremo, temveč je njegova funkcija v tem kontekstu predvsem svetovalna (Rumsey, 2004).

Naslednje pomembno področje predstavitve zbirke predstavljajo razstave. Načrtovanje, postavitve in podiranje razstave so kompleksni procesi, ki zahtevajo premišljeno in dolgoročno sodelovanje strokovnjakov različnih profilov. Predvsem pa je pomembno nenehno spremljanje in zagotavljanje varnosti eksponatov, ki mora potekati skozi celoten proces priprave razstave. Veliko koristnih nasvetov in opisov različnih institucionalnih praks s tega področja je bilo leta 2003 predstavljenih na mednarodnem posvetovanju *Razstavljanje arhivskega in knjižničnega gradiva ter likovnih del na papirju*, ostali napotki s področja zagotavljanja ustreznih in varnih pogojev pred, med in po razstavi pa so vsebovani tudi v standardih in smernicah za varno ravnanje s knjižnim gradivom, ki so naštet v poglavju 3.1.

V današnjih dneh se klasične razstave pogosto dopolnjujejo s sočasnimi predstavitvami (oz. razstavami) digitaliziranih eksponatov ali njihovih segmentov na domačih straneh inštitucije (Prochaska, 2001), zato velja del razmisleka na tem področju posvetiti tudi tej možnosti.

Poleg vsega naštetega je nadvse pomembna tudi vloga kuratorja kot raziskovalca zbirke za katero je odgovoren (Bury, 2004). Pri tem gre lahko za običajno predstavitev posameznih vrednejših, oziroma redkejših objektov ali segmentov zbirke v različnih medijih in strokovni literaturi (publiciranje) pa tudi za njihovo poglobljeno analizo ob pomoči zunanjih sodelavcev iz akademsko raziskovalnega okolja. Predvsem pri slednjem je korist obojestranska: kurator tako hkrati poskrbi za širšo prepoznavnost gradiva, pa tudi za nadgradnjo obstoječih znanstvenih izsledkov na področju kulturne in znanstvene zgodovine ter zgodovine knjige, oziroma institucije-hranišča.

V primeru posameznih dejavnosti v sklopu predstavitve zbirke starejših tiskov bi bilo poleg seznanitve z zgoraj omenjeno literaturo koristno izdelati tudi temeljno dokumentacijo, ki bi pokrivala posamezne vidike tega sklopa, predvsem pa:

- institucionalne pravilnike o postopkih za izposojanje gradiva izven matične inštitucije za namene razstav in drugih oblik predstavitve gradiva;
- interne pravilnike o postopkih za razstavljanje gradiva znotraj inštitucije;
- seznam zaznamkov želja, potreb in preferenc uporabnikov glede

standardnega, oziroma dodatnega nabora podatkov v bibliografskih zapisih;

- smernice za digitalizacijo posebnega/redkega/starejšega gradiva (kot del širših, institucionalnih smernic);
- bibliografijo objav o zbirki, oziroma posameznih enotah gradiva znotraj zbirke;
- seznam prioritet, ki bi terjale posebno obravnavo v obliki poglobljene analize oziroma raziskave.

Predvsem v zadnjih letih je opaziti prehod z analognih na digitalne vidike obravnave (tudi) starejšega in dragocenega gradiva (npr. gradnja e-zbirk). Zaradi novih možnosti, ki jih na tem področju nudi digitalna tehnologija, predvsem pa zaradi zagotavljanja varnih in kvalitetnih postopkov digitalnega reproduciranja gradiva bi bilo v kadrovske program smiselno in potrebno vključiti tudi drugo osebje znotraj inštitucije. Poleg kuratorja in ostalega osebja, katerega naloge se sicer prepletajo in dopolnjujejo s kuratorjevimi, bi bilo tako koristno pridobiti predvsem stalne in občasne sodelavce z izkušnjami na področju digitalizacije, ki bi hkrati tudi neposredno skrbeli za izvedbo vseh s tem povezanih postopkov, zagotavljali varno rokovanje z gradivom med postopkom digitalizacije ter poskrbeli tudi za vse potrebne vidike varnega dolgoročnega hranjenja digitalnih kopij. Ena od pomembnejših nalog na tem področju bi tako lahko bila tesnejša povezava kuratorske ter restavratorske, oziroma konservatorske službe in osebja, ki digitalno reproduciranje neposredno izvaja.

4 SKLEP

Posebne zbirke, predvsem pa zbirke redkega, oziroma starejšega knjižničnega gradiva so pogosto najstarejši in najprominentnejši del celotne zbirke neke inštitucije in si nedvomno zaslužijo temu primerno obravnavo. Tudi nekatere mednarodne pobude kažejo na visoko raven zavedanja o njihovem pomenu. To med drugim dokazuje vsebina izjave ARL (http://www2.kb.dk/liber/news/SPECIAL_COLLECTIONS.pdf, 2005), ki v okviru skrbi za posebne zbirke na nek način nakazuje temeljne usmeritve na tem področju in poziva k:

- *zagotavljanju zanesljivega financiranja, kadrov in zaščite posebnih zbirk;*
- *gradnji in razvoju obstoječih zbirk v skladu z institucionalnimi smer-*

- nicami ob upoštevanju regionalnih in nacionalnih posebnosti ter ustanavljanju novih zbirk le v primeru, ko za to obstaja jasno izražena potreba uporabnikov, oziroma, ko je mogoče do njih zagotoviti ustrezen dostop;*
- *poudarjanju pomena posebnih zbirk v kontekstu osnovnega poslanstva inštitucije;*
 - *zagotavljanju tekočega obveščanja javnosti in predstavitve zbirke ter njene vsebine;*
 - *hranjenju posebnih zbirk v ustreznih razmerah;*
 - *zagotavljanju prijetnega in funkcionalnega prostora za uporabo posebnih zbirk;*
 - *vključevanju posebnih zbirk v splošne strateške in razvojne načrte inštitucije;*
 - *sodelovanju in povezovanju z zunanjimi partnerji na področju raziskovanja in digitalizacije gradiva iz posebnih zbirk;*
 - *preučitvi vseh pomembnih vidikov pridobivanja gradiva v digitalni obliki;*
 - *tekočemu obveščanju vodstva inštitucije, zakonodajnih organov, donatorjev in drugih članov skupnosti o obveznostih in dolžnostih, ki izhajajo iz skrbi za posebne zbirke mednarodnega pomena⁶.*

Vsako vzpostavljanje, upravljanje ali nadgradnja funkcionalnosti posebnih knjižnih zbirk večjega obsega terja predvsem obilo predhodnega razmisleka in priprav pred izdelavo dokončnega izvedbenega načrta in odločitvijo za najprimernejši pristop k reševanju tovrstne problematike. Ne glede na zahtevnost in dolgotrajnost nekaterih izmed opisanih nalog in delovnih sklopov je ob ustreznem načrtovanju in sistematizaciji posameznih opravil nekatere od njih (npr. inventarizacijo, vzpostavljanje vsebinskih sklopov znotraj zbirke, vključevanje v dopolnilne projekte in tekoče objavljane rezultate o vsebini zbirke) mogoče izvajati tudi vzporedno. Upati je, da bo pričujoči prispevek prispeval vsaj osnoven pregled možnih rešitev za boljšo in preglednejšo organizacijo dejavnosti na tem področju.

6 Tekst je povzet po dokumentu, ki je dostopen na naslovu: http://www2.kb.dk/liber/news/SPECIAL_COLLECTIONS.pdf.

NAVEDENI VIRI

1. BS 5454:1989: *Storage and exhibition of archival documents* (1989). British standard institution.
2. BS 5454:2000: *Recommendations for the storage and exhibition of archival documents* (2000). British standard institution.
3. Bury, S. (22.7.2004). *21st century curatorship: collection interpretation and access in the 21st century; assesing curatorial added value*. Pridobljeno 3.3.2007 s spletne strani: sherpa.bl.uk/48/01/21st_Century_CNYPLReport.pdf
4. Clarkson, C. (1997). Varno ravnanje s srednjeveškimi rokopisi in prvo-tiski ter njihovo razstavljanje. V J. Vodopivec in N. Golob (Ur.) *Konserviranje knjig in papirja: zbornik razprav* (str. 141-188). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.
5. Čučnik Majcen, N. (1996). *Zapis v čas: osnove varovanja in konserviranja knjižničnega gradiva*. Ljubljana: samozaložba.
6. Dodson, H. (22.7.2004). *21st century curatorship: collection interpretation and access in the 21st century; assesing curatorial added value* Pridobljeno 3.3.2007 s spletne strani: sherpa.bl.uk/48/01/21st_Century_CNYPLReport.pdf
7. *Draft statement: European research libraries and their commitment to special collections* (2005). Pridobljeno 4.6.2007 s spletne strani: http://www2.kb.dk/liber/news/SPECIAL_COLLECTIONS.pdf
8. Evans, E.G. (1995). Protecting the collection. V *Developing library and information center collections* (str. 468-484). Englewood, Colorado: Libraries unlimited.
9. Hammond, E. (April, 2004). *The library curator's world: Jonathan Spence in conversation with Ellen Hammond*. American historical association. Pridobljeno 3.3.2007 s spletne strani: <http://www.historians.org/perspectives/issues/2004/0404/0404pre1.cfm>
10. Glavan, M. (2006). Posebne zbirke v NUK. V D. Balažic (Ur.) *Slovenska nacionalna knjižnica: ob 60-letnici preimenovanja v Narodno in univerzitetno knjižnico*. (str. 97-100). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
11. *IFLA načela za hrambo knjižničnega gradiva in ravnanje z njim* (2000). E. P. Adcock (Ur.). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo; Arhiv Republike Slovenije.
12. *Interdisciplinarni posvet svetloba in kulturna dediščina*. (2006). J. Vodopivec (Ur.) Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.

13. *ISBD(A) : mednarodni standardni bibliografski opis starejših (antikvarnih) monografskih publikacij* (1997). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1997.
14. Prochaska, A. (20.9.2001). *Librarians as curators*. The library association. Pridobljeno 3.3.2007 s spletne strani: <http://www.la-hq.org.uk/directory/record/r200109/article3.html>
15. Prochaska, A. (22.7.2004). *21st century curatorship: collection interpretation and access in the 21st century; assesing curatorial added value*. Pridobljeno 3.3.2007 s spletne strani: sherpa.bl.uk/48/01/21st_Century_CNYPLReport.pdf
16. *Razstavljanje arhivskega in knjižničnega gradiva ter likovnih del na papirju: standardi materialnega varovanja: zbornik razprav* (2004). J. Vodopivec (Ur.). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.
17. Rumsey, D. (22.7.2004). *21st century curatorship: new technologies, new users: assesing curatorial added value*. Pridobljeno 3.3.2007 s spletne strani: sherpa.bl.uk/48/01/21st_Century_CNYPLReport.pdf
18. Ryan, M. T. (1991). *Special collections*. V C. B. Osburn, R. Atkinson (Ur.) *Collection management: a new treatise* (str.173-206). Greenwich, London: JAI Press.
19. Smith, A. (22.7.2004). *21st century curatorship: collection interpretation and access in the 21st century; assesing curatorial added value*. Pridobljeno 3.3.2007 s spletne strani: sherpa.bl.uk/48/01/21st_Century_CNYPLReport.pdf
20. Turner, J. (1992). *Out of print books*. V M. Pierce (Ur.) *Non standard collection management* (str. 28-50). Aldershot ; Brookfield : Ashgate ; Gower.
21. *UNESCO. Memory of the world* (2005). Pridobljeno 3.3.2007 s spletne strani: http://portal.unesco.org/ci/en/ev.php-URL_ID=1538&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

OSTALI UPORABLJENI VIRI

1. Ambrožič, M. (2006). Vloga, funkcija, naloge ter strategija NUK. V D. Balažic (Ur.) *Slovenska nacionalna knjižnica: ob 60-letnici preimenovanja v Narodno in univerzitetno knjižnico* (str. 67-77). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
2. *Beinecke rare book & manuscript library*. Pridobljeno 3.3.2007 s spletne strani: <http://www.library.yale.edu/beinecke/>.

3. *Biblioteca nazionale centrale Firenze: Cataloghi speciali*. Pridobljeno 3.3.2007 s spletne strani: <http://www.bncf.firenze.sbn.it/informazioni/index.html>.
4. *NB Online catalogues. Oesterreichische Nationalbibliothek*. Pridobljeno 3.3.2007 s spletne strani: <http://www.onb.ac.at/ev/catalogues/index.htm>.
5. *The British library collections*. Pridobljeno 3.3.2007 s spletne strani: <http://www.bl.uk/collections/listings.html>
6. *Zbirka rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu*. Pridobljeno 3.3.2007 s spletne strani: <http://www.nsk.hr/Collections.aspx?id=65>.

SELIMO KNJIGE, NE ŽUŽELK: DEZINSEKCIJSKE METODE V KNJIŽNICAH

PROCEDURE OF DESINSECTION IN LIBRARIES

Anja Dular

Narodni muzej Slovenije, Ljubljana

e-pošta: anja.dular@nms.si

Jedert Vodopivec

Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana

e-pošta: Jedert.Vodopivec@gov.si

Marinka Rojc

Mestna knjižnica Idrija

e-pošta: marinka.rojc@gmail.com

UDK 025.85:595.7

IZVLEČEK

V knjižnicah se pogosto srečujemo z žuželkami, ki napadajo predvsem staro dragoceno gradivo, ki je del kulturne dediščine. V prispevku so predstavljena priporočila za ravnanje s takim gradivom in moderne konservatorsko restavratorske metode, ki so lahko preventivni ali pa že kurativni ukrepi. Teoretični del je dopolnjen s spoznanji iz slovenskega prostora.

Ključne besede: žuželke, knjižnice, dezinfekcija, postopki dezinfekcije

UDC 025.85:595.7

ABSTRACT

One of the dangers, presenting a threat to the libraries, is insects, especially in the libraries where we have historical material, our cultural heritage. The article highlights preventive measures when handling the materials in order to avoid any damage prior to insects, as well as appropriate procedures when the damage is already done. In supplement are presented examples from Slovene libraries.

Key words: insects, libraries, disinsection, methods of disinsection

1 UVOD

Med letoma 2002 in 2006 je potekala v Narodnem muzeju Slovenije selitev starega fonda knjižnice. V proces prenosa knjig smo vključili tudi dezinsekcijo. Sočasno so se pojavili problemi z žuželkami še v nekaterih slovenskih knjižnicah. Pod mentorstvom dr. Jedert Vodopivec in dr. Anje Dular je problematiko predstavila v diplomski nalogi Marinka Rojc (Rojc, 2007). Smatramo pa, da bi moral biti o njej seznanjen najširši krog knjižničarjev.

1.1 ZAKAJ PISATI O TEJ PROBLEMATIKI

V zadnjem času je nekaj večjih knjižnic že pridobilo nove prostore in ob navdušenju, da bo prostorska stiska, ki nas je preganjala skozi desetletja, za nekaj časa pozabljena kategorija, velikokrat ob prenosu gradiva ne upoštevamo njegovega stanja.

Poleg ustrezne nove opreme je namreč potrebno, vsaj pri starejšem gradivu, pomisliti tudi na splošno stanje knjižničnega fonda. Med najpogostejšimi nadlogami so okužbe z insekti. Zato smo se odločile, da posredujemo nekaj navodil v zvezi s to problematiko ter predstavimo sodobne rešitve, ki so bile deloma že tudi uporabljene v praksi v nekaterih slovenskih knjižnicah. Ker so postopki lahko zamudni in dolgotrajni, jih je potrebno všteti v terminski plan selitev, oziroma načrtov zanje. Le tako bomo namreč lahko dosegli svoj namen, da bo staro knjižno gradivo zavarovano in ustrezno hranjeno, kar je naša dolžnost, saj je pomemben del slovenske kulturne dediščine. To pa so obenem tudi naloge, ki izhajajo iz Zakona o knjižničarstvu.

1.2 V KATERIH KNJIŽNICAH NAJVEČKRAT NALETIMO NA ŽUŽELKE?

Knjižnice največkrat delimo po kategorijah, ki jih narekuje njihova usmerjenost – torej se pogovarjamo o splošnih, šolskih, visokošolskih, specialnih in nacionalnih. Možno pa bi bilo nanje pogledati tudi z drugega zornega kota. Razdelili bi jih lahko na tiste, ki hranijo le sodobno strokovno in znanstveno literaturo, kjer je odpis starih in zastarelih knjig stalnica in one, ki takega dela skoraj ne poznajo. Prav v historičnih knjižnicah oziroma njihovih oddelkih (npr. domoznanski oddelki splošnih knjižnic), kjer o knjigah lahko govorimo tudi kot o predmetih, ki jih moramo varovati kot del naše

kulturne dediščine, pa največkrat naletimo na žuželke, oziroma njihove sledove. Odgovor na vprašanje, zakaj je starejše gradivo bolj ogroženo od sodobnega, je povezan z moderno knjižno produkcijo. Ta namreč uporablja namesto organskih sintetične snovi – lepila, barve, niti, papir ni več iz celuloznih vlaken, usnje in pergament se le redko uporabljata za vezavo. Organski material, sestavni deli starih knjig pa privlači žuželke, z njimi se namreč prehranjujejo. Tako se v sodobnem času vse bolj zavedamo, da je potrebno varovati knjižnice tudi pred to nadlogo.

1.3 STARE KNJIGE, KNJIGE S PATINO, KNJIGE, NA KATERIH SO SLEDOVI SOBI-VANJA ŽUŽELK IN STARIH DRAGOCENIH ZAPISOV

Latinski pregovor se glasi: *Knjige imajo svojo usodo*. V teh nekaj besedah so stari Rimljani povedali več, kot si mislimo. Knjigo je nekdo napisal, prepisal, natisnil in šele potem se je začela njena pot do prvih bralcev, na primer lastnikov različnih plemiških knjižnic, ki jih večkrat celo poznamo po imenih, saj so v njih vpisi, in po ekslibrisih. Današnje ustanove – knjižnice, v katerih delamo, so le zadnja postaja na dolgem potovanju iz preteklosti v sodobni čas. Knjige so naletele na večstoletnih popotovanjih na različne klimatske in hrambene pogoje. Pretirana uporaba je lahko pustila posledice na njihovi zunanji podobi. Že na platnicah, na veznih listih in končno tudi knjižnem bloku pa lahko s prostim očesom pogosto vidimo cevaste sledove žuželk, včasih se nam iz knjige vsuje prah. Vse to še niso dokazi, da so v naši knjižnici neljubi gostje – žuželke. Lahko so bile knjige okužene pred stoletji, ko so jih hranili na tem ali onem gradu, v vlažni zakristiji cerkve. Le redko vemo točno, kako so prišle stare knjige v današnje sodobne knjižnice. V kakšnem stanju so bile tedaj, nam ni znano. Torej ne moremo primerjati njihovega današnjega stanja s tistim pred sto leti in potem ugotavljali sprememb na gradivu, takih podatkov preprosto nimamo. S knjižnim gradivom, na katerem so sledovi žuželk, moramo torej postopati, kot da je okuženo.

2 NAČELA HRANJENJA STAREGA GRADIVA

V navodilih, ki jih predpisuje IFLA o klimatskih pogojih v knjižnicah bremo o primerni relativni vlagi, temperaturi, svetlobi ter varstvu pred različnimi negativnimi dejavniki, med katere prištevajo tudi mrčes (IFLA, 2000, str. 56-57; Child, 2001). V nadaljevanju se bomo osredotočili prav na slednje.

2.1 PREGLEDOVANJE GRADIVA

Med preventivnimi ukrepi, ki jih priporočajo v literaturi, je vsekakor najpomembnejši stalni nadzor in čiščenje zbirk, tako, da žuželkam in drugim nadlogam, s katerimi se srečujemo v knjižnicah, onemogočimo razvoj (IFLA, 2000, str. 58; Preservation, 1994, str. 109; Baynes-Cope, 1989). Žal pa moramo ugotoviti, da je pri naši zaposlitveni politiki in kadrovski "podhranjenosti" knjižnic to skoraj nemogoče. Knjižničarji smo večinoma omejeni na delo pri obdelavi gradiva in delo s strankami. Te nam pravzaprav tudi narekujejo, katero gradivo je aktualno in ga imamo torej bolj pod nadzorom. Raziskovalcev starejših tiskov je relativno malo, vendar naj na tem mestu še enkrat poudarimo, da nam to ne sme biti izgovor, da ta del naše kulturne dediščine zapostavljamo in tako posredno omogočamo, da se vanj naselijo žuželke.

2.2 UGOTAVLJANJE STANJA

Če niste prepričani, ali so škodljivci živi in aktivni, gradivo očistite, ga shranite v vrečko in kasneje preverite, če so se pojavili novi znaki njihove prisotnosti. Zbirko morate izolirati, da ne pride v stik z gradivom, ki ga škodljivci še niso napadli, ter jo zaščititi pred novimi škodljivci (IFLA, 2000, str. 57). Taka priporočila se seveda nanašajo na posamezne primere, ki jih bomo našli v tej ali oni knjižnici. Po nasvetu sodelavca Britanske knjižnice Adriaana van der Weela, naj bi enako ukrepali, čeprav na knjigah ni sledi žuželk tudi s knjigami, ki so bile shranjene v njihovi bližini. Možno je namreč, da s prostim očesom nismo zaznali sprememb, a so v njih morda že jajčeca žuželk.

Povrnimo se k izhodišču naše tematike, kjer smo ugotavljali, da so na marsikateri stari publikaciji sledovi insektov in ne vemo ali so bile knjige napadene preden so prišle v sedanjo knjižnico ali pa se je to zgodilo pred nedavnim. Preprost izračun pokaže, če imamo 20% gradiva s sledovi insektov, moramo vzeti pod nadzor še prav tolikšen odstotek gradiva na desni in levi – torej kar 60% knjižnega fonda neke knjižnice, več kot pol. V običajnih okoliščinah se pač poslužujemo predvidenega monitoringa, če pa je pred vrati reorganizacija knjižnice, selitev, obnova prostorov, pa je smotrno ukrepati drugače. Zato smo sklenile, da predstavimo ukrepe, ki jih izvajamo na celotnem gradivu knjižnic, saj je prav to tisti trenutek, ko nam je omogočeno, da na njem naredimo popolno revizijo, kar ni le fizični popis stanja – manjkajoče knjige, poškodbe gradiva, ampak tudi preventivni ukrepi, med katere sodi tudi uničevanje žuželk v vseh fazah njihovega razvoja.

3 ŽUŽELKE MED KNJIGAMI

Žuželke lahko pridejo v knjižnice iz okolice skozi okna ali pa jih prinesemo vanje ljudje z gradivom. Nekatere tuje knjižnice, ki imajo več stika s tropskimi in subtropskimi kraji, opozarjajo na to nevarnost tudi pri novih publikacijah in seveda ustrezno preventivno ukrepajo. Vsekakor pa bi v vseh knjižnicah, če bi zagotovili ustrezne klimatske pogoje – relativna vlaga in temperatura, že s tem omejili razvoj žuželk, ki jim ustrezata predvsem višja vlaga in temperatura (Pest Management, 2005).

3.1 ŽIVLJENJSKI CIKLUSI IN PREHRANJEVALNE NAVADE ŽUŽELK

Žuželke so najštevilčnejša vrsta živalskega sveta, saj so biologi identificirali okoli 6 milijonov različnih vrst. V življenjskem krogu gredo skozi različne razvojne faze, kar imenujemo metamorfoze. Prva faza je jajčece, nato sledijo faza ličinke, bube in odrasla žival. Nekatere vrste posamezne razvojne faze tudi izpustijo. Največ škode na knjižnem gradivu povzročijo ličinke. Hranijo se z organskimi snovmi, ki so deli knjig in knjižne opreme.

3.2 NAJPOGOSTEJŠI ZAJEDALCI V NAŠIH KNJIGAH IN POŠKODBE, KI JIH POVZROČAJO

Srebrne ribice - v papirju naredijo luknjice, poškodbe pa so vidne predvsem na površini dokumentov.

Ščurki – na platnicah, ovitkih in usnju puščajo luknjice in iztrebke.

Preprogarji – največkrat napadejo usnjene prevleke knjig.

Muzejniki – največ poškodb naredijo na usnjenih prevlekah knjig.

Tobakovci – predvsem jih privlači knjižno lepilo, luknjajo pa tudi papir.

Kruharji – na starejših knjigah puščajo luknjice na hrbtih in knjižnem bloku.

Knjižne uši – na knjigah puščajo za seboj lise, drugih mehanskih poškodb ne povzročajo (Rojc, 2007).

3.3 NEKATERE DROBNE ŽIVALI V KNJIŽNICAH SO TUDI KORISTNE, KER SE PREHRANJUJEJO S KNJIŽNIMI ZAJEDALCI

Med veliko živalsko vrsto členonožcev naj omenimo pajkovce, ki so po prehranjevalnih navadah plenilci. Red paščipalcev, po zunanji podobi spominjajo na škorpijone, je zanimiv tudi za knjižničarje, kajti poznamo *knjižnega paščipalca* (Chelifer cancroides). Zadržuje se med knjigami in se hrani s

knjižnimi ušmi. V nadaljevanju bomo predstavili postopke dezinsekcij v knjižnicah, a ker je nemogoče uničevati le nekatere drobne živali, s temi postopki uničimo tudi tiste, ki so koristne.

4 POSTOPKI DEZINSEKCIJ V KNJIŽNICAH

Ker je večina žuželk zelo gibljivih, jim je praktično nemogoče preprečiti, da bi prišle v knjižnice, vendar lahko z določenimi postopki omejimo njihovo razmnoževanje. Predvsem je zopet potrebno omeniti stalno pregledovanje in čiščenje gradiva (Baynes-Cope, 1989). Ti povsem samoumevni postopki pa so v knjižnicah, ki hranijo staro gradivo, lahko učinkoviti le, če smo predhodno zagotovili, da gradivo ni okuženo. Zato bomo predstavili nekaj metod, s katerimi zagotovimo, da je v danem trenutku nek knjižni fond dezinsekticiran.

4.1 STARE METODE IN DANES NEDOVOLJENA SREDSTVA

V polpreteklem obdobju so zatirali škodljivce s kemičnimi strupi, ki so bili v plinastem, ali trdnem stanju. Danes je njihova uporaba v večini evropskih držav in Ameriki prepovedana, ker so zdravju škodljivi. Za nekatere med njimi pa je bilo ugotovljeno, da niti niso dovolj učinkoviti, saj ne zatrejo žuželk v posameznih razvojnih fazah. V Sloveniji so uporabljali le fosfin, plin brez barve in z neprijetnim vonjem. Kljub zagotovitvi, da ga uporabljajo tudi v živilski industriji, pa se nam zdi njegova uporaba pri dezinsekciji knjižnic vprašljiva. Če smo mu izpostavljeni, lahko to povzroči slabost, bruhanje in celo smrt. V Severni Ameriki je prepovedan.

4.2 MODERNE METODE

Moderne metode temeljijo na nekemičnih procesih dezinsekcije. Te so okolju prijaznejše, manjša pa je tudi verjetnost, da se bodo pokazale neprimerne spremembe na gradivu. V nadaljevanju bomo predstavili predvsem dve metodi – zamrzovanje in modificirano atmosfero, kajti tretja – radioaktivno sevanje – je precej zahtevna, a obenem še ne poznamo vseh njenih stranskih učinkov. Postopek lahko vodijo le usposobljeni strokovnjaki, oprema mora ustrezati varnostnim principom, učinki še niso popolnoma raziskani in ne nazadnje na knjižnem gradivu se lahko pojavijo spremembe (Child, 2001).

4.2.1 ZAMRZOVANJE

Dezinseksijska metoda z zamrzovanjem je dokaj enostavna, učinkovita in relativno hitra. Razvili in pričeli uporabljati v knjižničarstvu so jo v zadnjih petindvajsetih letih. Žuželke v vseh razvojnih fazah niso sposobne preživeti nenadnega padca temperature, zato moramo poskrbeti, da jim ne omogočimo postopnega prilagajanja na nižjo temperaturo. Gradivo moramo pred zamrzovanjem shraniti v posebnih vrečkah. Pri tem postopku se uporabljajo prilagojeni zamrzovalniki, ki omogočijo, da v kratkem času močno znižamo temperaturo. V štirih urah moramo namreč gradivo shladiti na 0° C, v osmih urah pa na -20° C. Priporočajo pa, da dosežemo temperaturo -29° C, in na njej naj ostane 72 ur. Po končanem procesu moramo knjige počasi odtajati. Ledišče naj ne bo doseženo prej kot v osmih urah, potem pa postopno preidemo do sobne temperature. Zmotno pa se nam zdi, da je celoten proces hiter, kajti priporočajo, da gradivo ostane v vrečkah še nadaljnjih šest do osem mesecev (Preservation, 1994, str. 113).

Kot preventivno metodo so zamrzovanje uvedli v Britanski knjižnici po preselitvi v novo stavbo v londonskem predelu St. Pancras. Tu vse knjige, ki pridejo v knjižnico, preventivno razkužijo in s tem preprečujejo, da bi prišlo do vnosa žuželk. Ker imajo relativno velik dotok gradiva iz tropskih in subtropskih krajev, kjer je žuželk veliko, je to razumljivo. K učinkovitosti metode pa prispeva tudi dejstvo, da knjig iz inštitucije ne izposojajo.

4.2.2 MODIFICIRANA ATMOSFERA

Modificirana atmosfera je dokaj nova in obetavna metoda. Poleg merilcev uporabljamo hermetično zaprte komore ali šotore, izdelane iz posebne aluminijaste folije. Prostora, kjer vodimo postopek, se razlikujeta in vsak izmed njiju ima dobre in slabe lastnosti. Komore so tehnično bolj izpopolnjene, manj je možnosti, da bi iz njih nenadzorovano uhajal plin. V sam postopek pa moramo vključiti tudi transport gradiva, kar pa je, če govorimo o kulturni dediščini, povezano s posebnimi varnostnimi ukrepi. Pri aluminijastih šotorih pa je mobilnost aparatov zagotovljena, lahko prilagajamo tudi njihovo velikost. Slaba stran pa je tesnjenje varov, ker je zelo težko doseči, da plin ne uhaja. Potem, ko smo gradivo tako zavarovali pred zunanjimi vplivi, z dodajanjem ogljikovega dioksida, dušika ali argona izpodrivamo kisik. Ko pade njegova koncentracija pod 1 %, živi organizmi ne morejo preživeti. Priporočljivo je, da takšno stanje obdržimo še

najmanj 20 dni. Celoten postopek traja štiri do šest tednov (Rojc, 2007).

5 POSTOPKI DEZINSEKCIJE OPRAVLJENI NA SLOVENSKEM GRADIVU

Dezinsekcija se uporablja v prehrambeni industriji, v negospodarskih panogah pa so del delovnega procesa konservatorjev, ki skrbijo za ohranitev naše kulturne dediščine. Podatke o uporabi kemičnih sredstev, ki so danes večinoma prepovedana, najdemo v poročilih muzejskih delavcev že v prvi polovici 20. stoletja. V nadaljevanju pa želimo predstaviti postopke z modificirano atmosfero, ki so jih začeli v zadnjem obdobju uporabljati v Restavratorskem centru, ki deluje v okviru Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, predvsem pri sanaciji cerkvenih inventarjev. Vodenje postopka v Narodnem muzeju Slovenije pa je prevzel njegov restavratorski oddelek.

5.1 KAPUCINSKA KNJIŽNICA V ŠKOFJI LOKI

Dragocene knjige v Kapucinski knjižnici v Škofji Loki so bile dolga desetletja shranjene v klimatsko neprimernih prostorih, kjer so bili idealni pogoji za razvoj žuželk. Leta 2002 so na pobudo Arhiva Republike Slovenije pričeli s sanacijo stanja, ki je poleg priprave primernejših prostorov in opreme knjižnice, vključevala tudi dezinsekcijo vsega gradiva. Odločili so se za postopek z modificirano atmosfero in pri tem uporabili inertni plin argon. Dela je izvajal Restavratorski center v juniju in juliju 2002. Nekaj posameznih knjig, ki so bile v času poteka del v drugih prostorih samostana, smo naknadno obdelali v Narodnem muzeju Slovenije.

5.2 NARODNI MUZEJ SLOVENIJE

Knjižnica Narodnega muzeja Slovenije ima dva dela, v modernem zbira gradivo za podporo strokovnega in raziskovalnega dela muzeja, drug pa je historičen. Tu je shranjeno gradivo od najstarejših tiskov iz 15. stoletja do začetka 20. stoletja. Muzej je bil ustanovljen leta 1821, torej je jasno, da je bila večina historičnega fonda, še preden je prišla v muzej, vključena v druge, predvsem privatne knjižnice. Ko smo leta 2000 pridobili za knjižnico nove prostore in smo se zavedali, da moramo poleg tega, da gradivo fizično prenesemo, poskrbeti tudi, da bo ob tem narejena revizija stanja, obenem pa smo si za cilj postavili, da bomo v sklopu selitve opravili tudi dezinsekcijo knjig. Kolikšen odstotek gradiva je bil okužen, je nemogoče

izračunati. Sledove žuželk, ki pa so bili lahko zelo stari, so bili na petini knjižnega gradiva. Stari tiski so v muzeju največ 180 let, kaj se je pa dogajalo pred tem, ne vemo. Po posvetu s strokovnjaki iz Britanske knjižnice smo se odločili, da postopek izpeljemo na celotnem gradivu. V letih med 2002 in 2006 je nato potekala dezinsekcija, ki smo jo izvajali v posebej pripravljeni komori – šotoru iz aluminijaste folije. Uporabili smo metodo modificirane atmosfere. Žlahtni plin argon je postopno izrival kisik (Milić, 2004). Vsakih šest tednov smo komoro izpraznili, očiščene knjige prenesli na novo lokacijo in postopek nadaljevali z naslednjim sklopom knjig. Delo je bilo dolgotrajno, obenem z dezinsekcijo nam je bilo omogočeno, da nismo preveč hiteli s selitvijo, tako je bila lahko sočasno opravljena tudi revizija gradiva.

5.3 SEMENIŠKA KNJIŽNICA

Leta 2006 je Arhiv Republike Slovenije na prošnjo msg. dr. Marjana Smolika prevzel iz Semeniške knjižnice močno poškodovano knjigo iz 17. stoletja – *De potestate judiciali episcoporum*. V Centru za konserviranje in restavriranje Arhiva Republike Slovenije so ugotovili, da so za slabo stanje knjige krive žuželke, ki so bile predvidoma še aktivne. Ker je takrat še delovala komora v Narodnem muzeju Slovenije, smo knjigo priključili muzejskim publikacijam in po šestih tednih je bilo ugotovljeno, da v njej ni več živih insektov, njihovih ličink oz. jajčec. Ob tem primeru so bile narejene tudi analize biologov in ugotovljeno je bilo, da je knjigo napadel hrošč kruhar. Potem so v knjižnici nastavili pasti, nanje se je ujelo še več žuželk. Postopke ugotavljanja prisotnosti insektov v Semeniški knjižnici je v diplomski nalogi podrobno opisala Marinka Rojc (Rojc, 2007, str. 42-51). Dogovori, kako preprečiti delovanje žuželk v tej knjižnici, ki je pomemben spomenik naše kulturne dediščine, še niso končani.

6 SMERNICE ZA OPRAVLJANJE DEZINSEKCIJE NA KNJIŽNEM GRADIVU

Postopki dezinsekcije knjižnega gradiva so relativno dragi. Beseda relativno je tu uporabljena namenoma, kajti če imamo pred očmi posledice, ki jih lahko naredijo žuželke s svojim delovanjem na knjižnem gradivu, in nato restavratorske posege, ki jih je potrebno narediti, da knjigi povrnemo prvoten izgled, so pa majhni. Naj ob koncu odgovorimo še na nekaj splošnih vprašanj.

6.1 DAJ SE LOTIMO POSTOPKA?

Če najdemo med gradivom knjigo, na kateri so sledi delovanja žuželk, si ne smemo zatiskati oči, ni pa to že trenutek, ko moramo iskati restavratorsko inštitucijo, ki bi prevzela gradivo in se lotila opisanih postopkov. Kot smo že zgoraj omenili, je potrebno knjigo izolirati, jo shraniti v posebni foliji in opazovati, možno je namreč, da so sledovi žuželk že stari. Če pa se izkaže, da so neljube živalce še aktivne, moramo poiskati pomoč strokovnjakov.

6.2 OBSEG DELA

Že zgoraj smo navedli, da moramo v postopek vedno zajeti poleg knjig, kjer predvidevamo, da so bile žuželke tudi tiste, ki so stale na knjižnih policah v njihovi neposredni bližini. Če na tak način ugotovimo, da bi bilo potrebno obdelati več kot polovico fonda, je smotrno, da dezinsekcijski postopek izpeljemo za vse knjižno gradivo. Poudariti pa je potrebno, da moramo preden vrnemo knjige na police in v stare prostore, urediti tudi te.

6.3 SELITVE KNJIŽNIC

Pravi trenutek za revizije knjižnic, ob katerih ugotavljamo tudi fizično stanje gradiva, so gotovo selitve v nove ali adaptirane prostore. Če imamo v knjižnicah staro gradivo, je priporočljivo, da v strateške načrte vključimo tudi dezinsekcijske postopke. V Narodnem muzeju Slovenije je akcija potekala kar tri leta, vendar jo je možno pospešiti, če imamo večjo komoro ali pa seveda manj gradiva. Torej naj to ostane kot priporočilo vsem knjižničarjem.

7 ZAKLJUČEK - IZKUŠNJE KOT PRIMER DOBRE PRAKSE

Nobena od metod ne more zagotoviti, da v bodočnosti gradivo, ki smo ga peljali skozi dezinsekcijski postopek, ne bo zopet okuženo. Vendar smo danes mnogo bolj osveščeni o klimatskih in drugih pogojih, ki jih moramo zagotoviti za hrambo knjižničnega gradiva in je torej možnost, da bi prišlo do ponovne okužbe, manjša. V prikazu smo hotele opozoriti na problematiko, s katero se srečuje verjetno vsaka knjižnica, ki hrani staro gradivo. Knjižnica Narodnega muzeja Slovenije pa je primer dobre prakse. Imeli smo namreč možnost in razumevanje vodstva inštitucije, da so nam ne le

preskrbeli nove prostore, ampak da je bila v potek selitve vključena tudi dezinsekcija celotnega starega fonda.

NAVEDENI VIRI

1. Baynes-Cope, A. D. (1989). *Caring for books and documents* (2nd ed.). London: The British Library.
2. Child, R. (2001). Museums, libraries and archives. The pests: their presence and future. V *Integrated Pest Management for Collections: Proceedings of 2001: a Pest Odyssey* (str. 1-4). London: English heritage.
3. IFLA načela za hrambo knjižnega gradiva in za ravnanje z njim (2000). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo; Arhiv Republike Slovenije.
4. Milić, Z. (2004). Zaplinjevanje starih knjig v NMS z anoxy metodo. V *Strokovna predstavitev slovenskih konservatorskih in restavratorskih delavnic*. (str. 31). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.
5. *Pest Management* (2005). California: CallPreserbationorg. Pridobljeno 20. 6. 2007 s spletne strani: <http://calpreservation.org/collections/pests.html>
6. *Preservation of Library & Archival Materials: a manual* (1994). Washington: American Association of Museums.
7. Rojc, M. (2007) *Problemi in postopki dezinsekcije knjižnega gradiva*. Diplomaska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

F. Delbanco *since 1887*

International Books & Journals

the home of service for libraries

For more than 100 years we are a reliable partner and help our customers
to receive the books & journals they are looking for
- from all over the world -

Our individual programmed computer system supports our highly
experienced staff in serving our customer at it's best.

Are you interested ?

For personal service please contact Annette Fürhoff
annette.fuerhoff@delbanco.de

phone +49 4131 24 28 23

www.delbanco.de

VIDEZ, UPORABNOST, EKONOMIČNOST: PREGLED STANJA V GORIŠKI KNJIŽNICI FRANCETA BEVKA

DESIGN, FUNCTIONALITY, ECONOMY: SITUATION IN FRANCE BEVK PUBLIC LIBRARY IN NOVA GORICA

Jedert Vodopivec

Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana

e-pošta: Jedert.Vodopivec@gov.si

Jana Movja

Goriška knjižnica Franceta Bevka Nova Gorica

e-pošta: Jana.Movja@ng.sik.si

UDK 022:005.936.2:544.031 (497.4-15)"Goriška knjižnica Franceta Bevka"

IZVLEČEK

Tako v svetu kot v Sloveniji ugotavljajo, da se pri načrtovanju novogradenj ali adaptacij knjižnic praviloma pozablja, da je pri teh zgradbah poleg videza in udobja uporabnikov potrebno misliti v prvi vrsti na varnost in "udobje" gradiva, ki ga ustanova hrani in/ali daje v uporabo, na zdravo delovno okolje za zaposlene ter na okoljevarstveni vidik, to je na energetske varčnosti in učinkovito in varčno vzdrževanje takih objektov.

Goriška knjižnica Franceta Bevka od leta 2000 domuje v novi moderni stavbi v središču Nove Gorice. Knjižnica opravlja naloge osrednje območne knjižnice in ima tudi domoznansko zbirko, prav zato pa so ustrezni pogoji hrambe knjižničnega gradiva toliko bolj pomembni.

Ker se je pri delovanju knjižnice pokazalo, da nova stavba ne ustreza povsem zahtevam, ki so nujne za delo in hrambo gradiv v knjižnici, je bila ustreznost stavbe preverjena po treh mednarodno uveljavljenih modelih: po metodi ugotavljanja nevarnosti, ki pretiži pisni dediščini, ki sta jo razvila Stefan Michalski in Robert Waller, z odgovori na Sannwaldova vprašanja za premislek pri načrtovanju in gradnji knjižnice ter s pomočjo Faulkner-Brownovih načel. V prispevku so podane ugotovitve, ki naj bi pripomogle k izboljšanju stanja na tem področju. Goriška knjižnica bi bila lahko pomembna pridobitev za goriško regijo, če bi bila nova stavba model učinkovite izrabe prostora, ekološko varčne knjižnice, ki je udobna za gradivo ter zaposlene in ne le ne le prijetna za občasnega obiskovalca.

Ključne besede: knjižnice, zgradbe, dejavniki tveganja, preventiva

UDC 027:005.936.2:544.031 (497.4-15)"Goriška knjižnica Franceta Bevka"

ABSTRACT

In the process of building new libraries or conversing the already existing ones in Slovenia and abroad, the appearance of the library and the comfort of its users are often given preference over the safety and "comfort" of the library holdings, healthy work environment for the library personnel and, last but not least, over the issue of environment protection, i. e. energy saving and efficient and economical up keeping of such buildings.

Since 2000, France Bevk Library of the Goriška region has been occupying a new modern building in the centre of Nova Gorica. It is a central regional library and includes the local history collection, thus making it all that more important that conditions for the preservation of library holdings are fulfilled.

As it turned out, the new building does not entirely meet the demands of the library work and the maintenance of library collection, so the suitability of the building was tested according to three internationally recognized models; a method of establishing danger to written heritage, developed by Stefan Michalski and Robert Waller, answers to Sannwald's questions concerning reflections in planning and building of a library, and Faulkner-Brown principles. The present article provides findings that aim to help improve the present condition.

France Bevk Library of the Goriška region could have been an important acquisition for the whole of the Goriška region, provided that the new building had been an example of an efficient use of space, energy saving library, a library that is comfortable for the holdings and personnel and not only pleasant to the eyes of visitors.

Key words: libraries, buildings, risk assessment, preservation

UVOD

Spodbuda za nastali prispevek so izkušnje, ki jih že dalj časa opazamo doma in po svetu na področju novogradenj in adaptacij javnih zgradb, ki so financirane iz proračunskih sredstev in trajno hranijo gradiva, ki imajo značaj kulturne dediščine. Mednje spadajo poleg arhivov in muzejev tudi knjižnice, zlasti tiste, v katerih hranijo zbirke, ki imajo značaj dediščine. Namen prispevka je, na podlagi analiz, opravljenih v knjižnici Franceta Bevka, podati ugotovitve in spodbuditi stroko k premisleku in ukrepanju, kaj vse je potrebno upoštevati ob novogradnji ali adaptaciji knjižnične zgradbe, da bo le-ta izpolnila pričakovanja na področju funkcionalnosti, varčnosti, racionalne izrabe energije in estetike.

Knjižnica Franceta Bevka v Novi Gorici deluje kot osrednja knjižnica na področju petih občin. Prav zato je trajna hramba gradiva, predvsem domoznanskega, zelo pomembna za predstavitev kulturnega bogastva okolja, v katerem deluje. Ker so bile v novi goriški knjižnici že kmalu po preselitvi opažene pomanjkljivosti, smo se odločili, da pregledamo ustrezno domačo in tujo literaturo, izvedemo določene meritve in popis stanja ter na osnovi tujih modelov in lastnih delovnih izkušenj preverimo ustreznost nove knjižnične stavbe. Opravljeno delo je bilo izvedeno v okviru diplomske naloge na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo Univerze v Ljubljana (Movja, 2005). Cilj naloge je bil predvsem pregledati dejansko stanje ustreznosti hrambe knjižničnega fonda v novi stavbi in podati oceno nevarnosti, ki potencialno ali dejansko pretijo gradivu.

Ustreznost nove stavbe je bila poleg ustreznosti po IFLA načelih za hrambo knjižničnega gradiva in ravnanja z njim preverjena tudi:

- po metodi ugotavljanja tveganja, ki sta jo razvila mednarodno priznana kanadska raziskovalca Stefan Michalski in Robert Waller, vodilna strokovnjaka na področju zaščite kulturne dediščine (*Assesing and managing risks to your collection*, 2005),
- po Sannwaldovih vprašanjih za premislek pri načrtovanju in gradnji knjižnice, ki se nanašajo na hrambo in so objavljena v slovenskem prevodu v publikaciji *Načrtovanje gradnje in opreme knjižnic* (Novljan, Potokar in Slokar, 2001) ter
- po Faulkner-Brownovih načelih (Faulkner-Brown, 1999).

S predstavitvijo ugotovljenega stanja v knjižnici želimo strokovno javnost opozoriti na pomembnost ustreznega interdisciplinarnega sodelovanja med arhitekti, projektanti, bibliotekarji in drugimi vpletenimi strokovnjaki v projekt načrtovanja in izvedbe nove ali adaptirane knjižnične zgradbe ter na dejstvo, kako nujno je poleg estetike zagotoviti ustrezne pogoje za hrambo in uporabo gradiva, zdrave pogoje za delo zaposlenih in upoštevati danes vse bolj pomembno varčno energetske porabo.

1 KNJIŽNICE IN ARHIVI

Težko je potegniti ostro črto med tem, kaj naj hranijo knjižnice in kaj arhivi. Trditev, da naj knjižnice hranijo tiske, arhivi pa vse, kar je napisano z roko, je povsem napačna, saj ne upošteva zgodovinskega razvoja, vse knjige so bile namreč pred izumom tiska rokopisi (Gspan, 1958).

Če hočemo odgovoriti na vprašanje, koliko je arhiv knjižnica in koliko knjižnica arhiv, moramo najprej preučiti opredelitvi obeh disciplin ter določiti predmet njunega delovanja.

Arhivistika je definirana kot veda o arhivskem gradivu in dejavnosti v zvezi z njim. Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (ZVDAGA) pa v 2. členu, 11. alineja, definira arhivsko gradivo: "arhivsko gradivo" je dokumentarno gradivo, ki ima trajen pomen za znanost in kulturo ali trajen pomen za pravno varnost oseb v skladu s strokovnimi navodili pristojnih arhivov. (ZVDAGA, 2006, str. 1)

Bibliotekarstvo pa je veda, ki združuje znanstvene panoge, katerih skupni predmet obravnave je pisana in tiskana knjiga ter vprašanja bibliotekarske teorije in prakse. Zakon o knjižničarstvu pa bibliotekarstva ne opredeljuje kot znanost, ampak kot knjižnično dejavnost, ki zbira, obdeluje, hrani in posreduje knjižnično gradivo, zagotavlja dostop do knjižničnega gradiva in elektronskih publikacij, izdeluje knjižnične kataloge, podatkovne zbirke in druge informacijske vire, posreduje bibliografske in druge informacije proizvodov in storitev, sodeluje v medknjižnični izposoji in posredovanju informacij, pridobiva in izobražuje uporabnike, informacijsko opismenjuje, varuje knjižnično gradivo, ki je kulturni spomenik ter opravlja še drugo bibliotekarsko, dokumentacijsko in informacijsko delo (Zakon o knjižničarstvu, 2001).

Knjižnično gradivo je v zakonu definirano takole: "Knjižnično gradivo so objavljeni tiskani, zvočni, slikovni, elektronski ali kako drugače tehnično izdelani zapisi, ki jih zbirajo in javnosti posredujejo knjižnice ter so namenjeni za potrebe kulture, raziskovanja in informiranja. Knjižnično gradivo so tudi rokopisi in drugo neobjavljeno gradivo (tipkopisi, elektronski zapisi in podobno), namenjeno potrebam prejšnjega odstavka." (Zakon o knjižničarstvu, str. 2, 2001)

Pri upoštevanju navedenih definicij in predmeta delovanja obeh disciplin lahko rečemo, da je tako knjižnicam kot arhivom skupna skrb za zbiranje in posredovanje obsežnega in pomembnega dela kulturne dediščine ter prizadevanje za ohranitev in restavriranje te dediščine, ki je zbrana v arhivih in knjižnicah, kot posebne zbirke. V sami praksi pa sta disciplini še bolj povezani. Dokaz za to sta tudi dva priročnika na področju materialnega varovanja gradiva. Gspan je svoj priročnik iz leta 1958 naslovil *Konserviranje in restavriranje bibliotечnega in arhivskega gradiva*, Nada Majcen-Čučnik

pa *Zapis v čas. Osnove varovanja in konserviranja knjižničnega in arhivskega gradiva* (Urbanija, 1999).

“Med strokama so razlike predvsem glede na način vsebinske obdelave, uporabe in dostopnosti. Nobenih razlik pa ni glede hrambe, razstavljanja gradiva in konserviranja-restavriranja, na teh področjih je načeloma vseeno, v kateri javni ali zasebni zbirki je gradivo hranjeno, razstavljeno ali konservirano, pomembno je le, da so spoštovana ustrezna priporočila, ki pa morajo biti za podobne materiale povsod enaka, ne glede na imetnika oz. skrbnika.” (Vodopivec, 2004, str. 172)

Arhivsko gradivo v knjižnicah je predstavljeno predvsem kot posebne zbirke, domoznanski oddelki, zapuščinske zbirke ali gradivo, ki je razglašeno za kulturni spomenik oziroma vse tisto, ki zahteva strožje pogoje hrambe, kamor spada tudi časopisno, fotografsko in drugo grafično gradivo.

1.1 HRAMBA GRADIVA

Hramba, varovanje ali preventivna zaščita so izrazi za vse postopke in operacije, ki varujejo gradivo pred poškodbami in uničenjem. Ustrezni pogoji hranjenja vključujejo mikroklimatske pogoje hranjenja, varstvo pred vodo, požari in vlomi, vpliv okolja, kot so neustrezna temperatura, relativna vlaga, svetloba, onesnaženost zraka in insekti, pa tudi reprodukcija zapisov (Dobernik in Vodopivec, 1990).

Nevarnosti, ki pretijo gradivu, so znane. Prav zato je izrednega pomena, da strokovni delavci v knjižnici stalno opozarjajo na posledice neustreznega ravnanja z njim. Žal pa je danes tega premalo in nikoli dovolj. Zato je potrebno na področju hrambe stalno in temeljito izobraževanje. Pomembno je, da se takih seminarjev poleg bibliotekarjev, kustosov, arhivistov, strokovnih knjižničnih sodelavcev udeležujejo tudi tisti, ki lahko že od samega začetka pripomorejo k ustreznemu varovanju in hrambi, to so arhitekti, projektanti, direktorji oziroma vsi tisti, ki sodelujejo pri načrtovanju, gradnji ali adaptiranju knjižnične stavbe.

Knjižnice, predvsem splošne, so danes postavljene pred dejstvo, kako omogočiti in ponuditi uporabniku čim širši izbor gradiva, po drugi strani pa, kako to gradivo čim bolj zaščititi in zavarovati pred različnimi dejavniki (Čučnik-Majcen, 1996). Pomembno je, da ima vsak strokovni delavec v knjižnici

osnovno znanje o materialni sestavi gradiva, saj lahko samo tako, seveda v okviru danih možnosti, izbere najboljši in najprimernejši način za njegovo hrambo ter na gradivu pravočasno opazi in prepozna vrste in stopnje poškodb (Čučnik-Majcen, 1996). Naloga vseh uporabnikov knjižnice, tako knjižničnih delavcev kot uporabnikov, pa je, da se zavejo pomembnosti hrambe in pravilnega ravnanja s knjižničnim gradivom in ga na ta način ohranijo za uporabo prihodnjim generacijam (Good handling principles and practise for library and archive materials, 2000).

2 GORIŠKA KNJIŽNICA FRANCETA BEVKA NOVA GORICA

2.1 ZGODOVINA KNJIŽNICE

Goriška knjižnica Franceta Bevka je bila ustanovljena 17. januarja 1949 z imenom Okrajna knjižnica Gorica s sedežem v Šempetru. Knjižnica se je iz prostorov v Šempetru najprej preselila v prostore krajevnega skupnosti ljudskega odbora v Vrtojbo, leta 1952 pa v prvo nadstropje Osnovne šole Solkan, ki si ga je delila z Okrajnim muzejem in arhivom. Zaradi pomanjkanja denarja se je v tem letu upočasnila tudi gradnja Nove Gorice, kar je prizadelo tudi knjižnico, saj naj bi nasproti občinske stavbe zgradili Kulturni dom slovenskega Primorja, kjer naj bi dobila nove prostore. Knjižnica je leta 1959 dobila prostore v pritličju občinske stavbe, potem ko se je pošta preselila v novo zgradbo, in se istega leta tudi preimenovala v Goriško knjižnico. Prostorski problem postane ponovno pereč, ko se leta 1962 Študijski knjižnici pridruži še knjižnica prosvetnega društva Svoboda in pionirski oddelek.

Po smrti Franceta Bevka leta 1970 se knjižnica preimenuje v Goriška knjižnica Franceta Bevka Nova Gorica. Sredi sedemdesetih letih doseže prostorska stiska vrhunec. Leta 1981 se matična služba in oddelek Potujoče knjižnice preselita v nove prostore Krajevnega skupnosti Solkan. Oddelek za mladino in odrasle se leta 1986 preseli v posebej za knjižnico prenovljene garažne prostore na ulici Gradnikove brigade, časopisni pa v bivše prostore Pionirskega oddelka na Kidričevo 20.

Prostorska stiska je ponovno ogrozila matičnost knjižnice, ki je bila pogojno podaljšana do leta 1990. 24. decembra 1996 so na izbrani lokaciji postavili temeljni kamen za gradnjo nove stavbe. Slavnostno so jo odprli na slovenski kulturni praznik, 8. februarja 2000. Petdeset let dolgo roma-

nje in iskanje skupnega hrama za vse razpršene oddelke naj bi se z novo stavbo naposled končalo (Zbornik Goriške knjižnice Franceta Bevka: ob njeni petdesetletnici, 1999).

2.2 NOVA STAVBA

Nova stavba Goriške knjižnice Franceta Bevka skupaj s hišo mestne občine, Narodnim gledališčem in Pokrajinskim arhivom dokončno izoblikuje osrednji mestni in kulturni prostor v središču Nove Gorice. Stavba z vhodne strani morda res ni preveč vabljiva in zanimiva, če pa jo obhodiš, te preseneti njena razčlenjenost, zlasti njena v celoti zastekljena severovzhodna stena. Takoj po vhodu skozi dvojna senzorska vrata obiskovalca preseneti in morda tudi zbega njena prostornost in višina ter namestitve širokega stopnišča, ki vodi v prvo nadstropje.

Slika 1: Pogled na južno fasado Goriške knjižnice Franceta Bevka

Nova stavba meri brez garažnega dela 4.569 m². Skupna površina pritličja je 1.958 m². Pretežni del je namenjen leposlovnemu delu za odrasle, oddelku za mladino in otroke s pravljlično sobo. Poleg tega pa sta v njem še dve skladišči ter reciklažno skladišče potujoče knjižnice z njenim sedežem in garažo bibliobusa.

V prvem nadstropju v skupni izmeri 1.444 m² domuje strokovni oddelek, glasbena in video soba, časopisni oddelek s čitalnico in domoznanski odde-

lek s časopisnim skladiščem in Bevkovo spominsko sobo. Drugo nadstropje v izmeri 411 m² je namenjeno upravi, nabavni službi z bibliografsko in fizično opremo gradiva, razvojno matični službi z vodstvom podružnic, sejni sobi in čajni kuhinji. V kletnih prostorih pa je poleg drugih pomožnih prostorov, strojnice, toplotne postaje tudi večnamenska dvorana, ki lahko sprejme do sto obiskovalcev in je namenjena posameznim prireditvam, kot so literarni večeri ali konference (Goriška knjižnica Franceta Bevka: nova knjižnica v Novi Gorici, 2000).

Slika 2: Detajl iz notranjosti Goriške knjižnice Franceta Bevka

3 UGOTAVLJANJE NEVARNOSTI PO METODI STEFANA MICHALSKEGA IN ROBERTA WALLERJA

Za cenitev stanja in nevarnosti, ki pretijo na področju kakršnega koli človeškega delovanja (npr. v prometu, klimatskih spremembah, varovanju dediščine...) obstaja danes že širok spekter literature in modelov.

Pri analizi ugotavljanja nevarnosti in stanja v knjižnici je bila izbrana metoda, ki sta jo po principih ugotavljanja nevarnosti¹, ki pretijo kulturni dediščini, to je tudi za potrebe arhivov, knjižnic in muzejev, priredila,

1 Principi ugotavljanja stanja in modeli ocenjevanje nevarnosti, ki nam pretijo so podobni za vse vrste človeškega delovanja, tako na področju prometa, klimatskih sprememb ali ogroženosti kulturne dediščine. Po teh osnovnih principih je prilagojena uporabljena metoda.

izdelala in testirala Stefan Michalsky² in Robert Waller³, mednarodno priznana kanadska strokovnjaka, ki delujeta na področju varovanja dediščine. Njuna metoda je bila izbrana in predstavljena na ICCROM⁴ mednarodnih seminarjih o ugotavljanju stanja in določevanju prioritet pri varovanju dediščine v arhivih, muzejih in knjižnicah.

Na področju dediščine, v katero uvrščamo tudi knjižnično dejavnost, so dejavniki tveganja odvisni predvsem od narave gradiva, ki ga hranimo oz. uporabljamo, okolja, v katerem ga hranimo (zgradbe, klimatski pogoji.), načina ravnanja z njim in od nesreč ali nezgod, ki jih posredno ali neposredno povzroči človek.

Dejavnike tveganja na področju dediščine sta avtorja (Assesing and managing risks to your collection, 2005) razdelila v 10 glavnih skupin:

1. neposredna fizična sila (potres, vibracije, udarci, raztrganine, obraba),
2. kraja in vandalizem (uporabniki, zaposleni),
3. ogenj,
4. voda (poplave, puščanje strehe, vodovodne in druge napeljave),
5. škodljivci (mrčes, glodalci, ptiči),
6. onesnaženost ozračja (škodljivi plini, prašni delci),
7. osvetlitev in drugo sevanje (dnevna in umetna svetloba, druga sevanja),
8. neustrezna temperatura (sončna svetloba, lokalni klimatski pogoji, neustrezna izolacija),
9. neustrezna relativna vlaga (prodiranje talne vlage, hladni zidovi, lokalni klimatski pogoji),
10. izguba in/ali založitev.

Ugotovila sta, da se posledice poškodb iz nekega vzroka glede na pogostost in stopnjo poškodbe delijo v tri skupine:

- Tip 1: dogodki nastopajo redko, vendar so njihove posledice in poškodbe take, da uničijo celotno zbirko.
- Tip 2: dogodki se pojavijo v neenakomernih časovnih presledkih, nastale poškodbe pa so srednje stopnje.

2 Stefan MICHALSKY, svetnik kanadskega konservatorskega inštituta, svetovno priznan strokovnjak za področje klimatskih problemov v ustanovah, ki varujejo kulturno dediščino.

3 Robert WALLER, direktor oddelka za konserviranje in restavriranje v kanadskem Nacionalnem prirodoslovnem muzeju, avtor študije – Assesing and managing risk to your collection" ter član Mednarodnega inštituta za konservacijo.

4 ICCROM, mednarodni svet za področje konserviranja in restavriranja kulturne dediščine, ki deluje pod okriljem UNESCO in ima sedež v Rimu.

- Tip 3: dogodki se pojavljajo pogosto ali neprestano, poškodb je več, vendar so manjše stopnje.

Tabela 1: Prikaz stopnje in pogostosti poškodbe po Stefanu Michalskem in Robertu Wallerju

POGOSTOST/ STOPNJA poškodbe	KONSTANTNO	OBČASNO	REDKO
velika			tip 3*** ←————→
srednja		tip 2** ←————→	
manjša	tip 1* ←————→		

“Redko” pomeni manj kot en dogodek na obdobje sto let. S kombinacijo dejavnikov tveganja in treh tipov dobimo splošen pregled nad vidiki tveganja v posamezni zbirki, ki jo pregledujemo.

Tabela 2: Ugotavljanje tveganj po Stefanu Michalskem in Robertu Wallerju

SPLOŠNA TVEGANJA	PRIMERI
Fizična sila Tip 1	Poškodbe, nastale zaradi potresnih sunkov.
Fizična sila Tip 2	Poškodbe zaradi prevrnjenih polic in obraba gradiva zaradi izposoje.
Fizična sila Tip 3	Poškodbe zaradi slabega vzdrževanja knjižnične zbirke.
Ogenj Tip 1	Celotna stavba uničena zaradi požara
Ogenj Tip 2	En oddelek uničen zaradi požara.
Ogenj Tip 3	Verjetnost, da bo 1 m ² uničen zaradi požara.
Voda Tip 1	Poškodbe zaradi poplave v stavbi.
Voda Tip 2	Poškodbe zaradi vdora vode, npr. puščanja strehe.
Voda Tip 3	Razvijanje in rast plesni na gradivu.
Vandalizem Tip 1	Izguba gradiva zaradi organizirane kraje.
Vandalizem Tip 2	Izguba gradiva zaradi vandalizma.
Vandalizem Tip 3	Izguba gradiva zaradi notranje kraje.
Mrčes Tip 2 in 3	Poškodbe gradiva zaradi napada mrčesa in insektov.
Onesnaževanje Tip 1	Onesnaževanje zaradi ekološke nesreče v industriji ali prometu.

SPLOŠNA TVEGANJA	PRIMERI
Onesnaževanje Tip 2	Poškodbe zaradi prahu pri gradnji ali uporabe korozivnih sredstev.
Neprimerna temperatura Tip 3	Kemijske reakcije na gradivu zaradi previsoke temperature.
Neprimerna relativna vlaga Tip 2	Poškodbe zaradi izpostavljenosti gradiva visoki relativni vlagi.
Neprimerna relativna vlaga Tip 3	Kemijske reakcije na gradivu zaradi previsoke relativne vlage.
Izguba Tip 1	Izguba zaradi neobdelanega gradiva.
Izguba Tip 2	Izguba zaradi napačno vloženega gradiva, založitev.
Izguba Tip 3	Izguba gradiva in podatkov zaradi napačne klasifikacije.

3.1 UGOTAVLJANJE TVEGANJ V GORIŠKI KNJIŽNICI FRANCETA BEVKA PO METODI MICHALSKEGA IN WALLERJA

3.1.1 FIZIČNA SILA TIP 1

Najbolj nevarna potresna območja v Sloveniji so poleg ljubljanskega še krško-brežiško ter idrijsko in tolminsko. Nova Gorica je zato zaradi bližine tako tolminskemu kot idrijskemu območju izpostavljena potresnim sunkom. Tako smo na primer leta 2003 zaradi potresnega sunka utrpeli nekaj manjših poškodb tudi v knjižnici.

3.1.2 FIZIČNA SILA TIP 2

V Goriški knjižnici Franceta Bevka je bralcem na voljo v prostem pristopu 71 % gradiva za izposajo na dom. Veliko škode nastane prav z izposajo, saj se gradivo hitreje obrabi. Na dom je bilo leta 2004 izposojenih 792.380 enot gradiva, od tega je bilo 92.634 enot neknjižnega, največ video kaset in DVD-jev, in sicer kar 75.078 enot. Največ poškodb pa je bilo ob vračilu zabeleženih prav na videokasetah, saj je hitrost obrabe tega gradiva največja.

3.1.3 FIZIČNA SILA TIP 3

Velika večina poškodb na gradivu je posledica slabe hrambe in vzdrževanja knjižnične zbirke. Predvsem pa menimo, da so tako bralci kot knjižničarji premalo ozaveščeni o pravilni hrambi gradiva in o ravnanju z njim.

3.1.4 OGENJ

Knjižnica je razdeljena na tri nadstropja, kljub temu pa sta pritličje in prvo nadstropje v enem samem prostoru. V primeru požara bi ga bilo zelo težko omejiti, saj bi se le-ta zaradi veliko zračnega prostora hitro razširil tudi v prvo nadstropje. Oddelki med seboj niso fizično ločeni s predelnimi stenami. Vsa notranja oprema knjižnice, tako police, pulti in stenske obloge so lesene, zato bi bilo ogenj še težje omejiti.

Poleg hidrantnega omrežja so za gašenje požara v vsakem nadstropju nameščeni tudi ročni gasilni aparati. Seveda pa so v knjižnici nameščeni tudi detektorji ognja oziroma dima. Zaposleni so seznanjeni z evakuacijo osebja v primeru nesreče.

3.1.5 VODA TIP 1

Nasprotno pa bi v primeru poplave lahko le-to omejili na pritličje in s tem rešili gradivo iz prvega nadstropja. Vse police so v pritličju in prvem nadstropju od tal dvignjene za 20 cm, prav tako tudi v skladišču. Fekalne vode so iz prvega nadstropja in pritličja speljane pod stropom kleti do priključka na zunanji jašek. Streha knjižnice je rahlo nagnjena, žlebovi za odtekanje vode pa so speljani po notranjem jašku v zunanji odvod. V primeru zamašitve žlebov lahko pride do puščanje strehe in s tem do poškodbe gradiva. Knjižnico je namreč v noči iz 15. na 16. november leta 1983 v starih prostorih doletela poplava, v kateri je bilo uničenih več kot pet tisoč enot gradiva.

3.1.6 VODA TIP 2

Pri tej točki bi omenili predvsem posamezne primere puščanja oziroma vdora vode v knjižnične prostore. Streha knjižnice je ravna in neposredno nad gradivom v prvem nadstropju. Žlebovi za odtekanje vode so speljani po notranjem jašku v zunanji odvod. Pri večjih nalivih bi lahko v primeru zamašitve žlebov zaradi nabiranja vode prišlo do večjega puščanja strehe, morebitnemu izlivu pa bi bilo neposredno izpostavljeno vse gradivo v prvem nadstropju. V knjižnici je tudi veliko zastekljene površine, zato bi lahko vdor vode od zunaj povzročilo tudi odprto okno.

3.1.7 VODA TIP 3

V novi stavbi knjižnice se do danes še niso soočili s problemom plesni na gradivu, saj je relativna vlaga razmeroma nizka in plesen nima pogojev za razvoj.

3.1.8 VANDALIZEM

Knjige, ki so bralcem na voljo v prostem pristopu, so vsekakor bolj izpostavljene različnim vrstam vandalizma. Izvajanje kontrole nad bralci kljub varnostnim sistemom ni zmeraj možno. V Goriški knjižnici uporabljajo t. i. varnostne nitke. Te je potrebno postaviti na določeno nevidno mesto v knjigo. Pri večjih knjigah se nitka postavi v hrbet, pri manjših ali broširanih pa med strani. Knjižničar knjige ob vračilu namagnetni, pri izposoji pa razmagnetni. Bralce že sama prisotnost in videz varnostnega sistema velikokrat odvrata od kraje. Kljub temu pa je še vedno nekaj takih, ki izkoristijo svojo spretnost in nepazljivost knjižničarjev.

V Goriški knjižnici se soočajo tudi z drugačno vrsto vandalizma. Okna so namreč kar pogosto tarča nepridipravov, s tem pa je izpostavljeno tudi gradivo. Stavba je zaščitena z alarmnim sistemom. Do večjih krajev sicer še ni prišlo, vendar pa je zaradi pogostega razbijanja šip knjižnično gradivo kar dostikrat izpostavljeno.

V letu 2004 je knjižnica zaradi krajev izgubila 200 enot gradiva. Celovita slika o pogošanem in odtujenem gradivu pa se bo pokazala ob uskladitvi in pregledu letošnje inventure gradiva.

O kraji lahko govorimo tudi v primerih, ko bralci ne vrnejo izposojenega gradiva, kljub temu da so o zamudi trikrat pisno obveščeni. Zato se marsikdaj zgodi, da knjižnica v takem primeru ostane tudi brez svojega edinega izvoda.

3.1.9 INSEKTI IN MRČES

V knjižnici je za čistočo kar dobro poskrbljeno, manj pa za vzdrževanje rastlin. Po knjižnici je namreč kar veliko sobnih rastlin, ki pa niso redno vzdrževane, tako da se na njih nabira prah. Rastline, ki niso redno vzdrževane, so med drugim tudi zelo dobro zatočišče za naselitev in razvoj raznih insektov.

3.1.10 ONESNAŽEVANJE TIP 1

Knjižnica je res postavljena v sam center Nove Gorice, vendar je industrijska cona razmeroma zelo blizu, zato bi se v primeru ekološke nesreče v kateri izmed tovarn posledice zaznale tudi v samem centru mesta.

3.1.11 ONESNAŽEVANJE TIP 2

Nova Gorica je mlado mesto, zato se še razvija in raste. K temu spadajo tudi posamezne novogradnje v samem centru in okolici. Tako se na primer v neposredni bližini knjižnice trenutno gradi otroško igrače. Posledice gradnje pa je kot prah čutiti tudi v sami knjižnici.

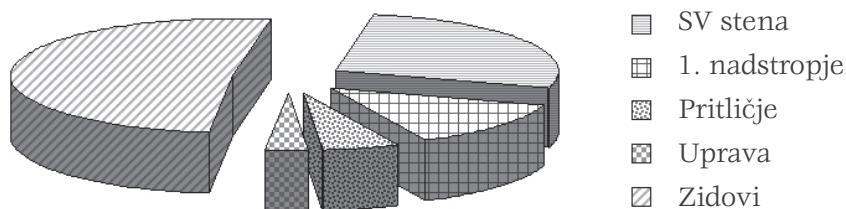
3.1.12 ONESNAŽEVANJE TIP 3

Notranjost knjižnice je glede onesnaževanja izpostavljena predvsem v primeru raznih okvar na napeljavi, kot so centralna kurjava in klimatske naprave. Razne okvare na napeljavi so kljub vzdrževanju možne povsod, posledice pa so poškodbe gradiva, predvsem če se to zgodi v času, ko je knjižnica zaprta.

3.1.13 OSVETLJENOST IN UV SEVANJE

Neustrezna osvetljenost in UV sevanje škodujeta vsemu gradivu v knjižnici. Veliko škode pa povzroči neposredna izpostavljenost sončnim žarkom oziroma dnevni svetlobi.

Goriška knjižnica Franceta Bevka je glede zasteklitve in direktnega vpliva sončnih žarkov na gradivo vsekakor številka ena na tem področju. Večina gradiva, tako v pritličju kot v prvem nadstropju, je celo leto izpostavljena direktnemu vplivu sončnih žarkov. Okna v pritličju ter na časopisnem in domoznanskem oddelku nimajo nobene zaščite. Steklo je iz družine Antelio, debeline 6 mm in z najnižjim zaščitnim faktorjem proti UV sevanju. Prekomeren vdor sončnih žarkov pa ne škoduje samo gradivu, ampak omejuje tudi uporabnike pri delu na študijskih mestih na teh oddelkih.

Grafikon 1: Prikaz deleža zastekljene površine in zidov v knjižnici

Celotna površina vseh zunanjih sten knjižnice meri 2.496 m^2 ⁵. Severovzhodna stena je v celoti zastekljena in meri $655,35 \text{ m}^2$ ali 26,9 % površine. V prvem nadstropju meri površina oken na strokovnem oddelku $232,75 \text{ m}^2$, na časopisnem in domoznanskem oddelku pa $92,065 \text{ m}^2$ oziroma 13,3 %. Na upravi predstavljajo okna $73,25 \text{ m}^2$ ali 3 % površine, vendar pa le-ta nimajo direktnega vpliva na gradivo.

Grafično (Grafikon 1) smo predstavili odstotek zasteklitve v pritličju, prvem nadstropju in upravi. Severozahodno steno smo predstavili posebej, saj zasteklitev zajema tako pritličje kot prvo nadstropje. Zastekljene površine v knjižnici je 48,78 % (Investicijski program nove knjižnične stavbe v Novi Gorici, 1996). Po Faulkner-Brownovih načelih naj bi steklena površina predstavljala največ 25 % celotne površine zunanjih sten knjižnice. Zastekljena površina ni škodljiva samo zaradi vpliva sončnih žarkov na gradivo, ampak predstavlja tudi finančni problem. Ogromne steklene površine, kakor so v goriški knjižnici, so zelo neekonomične, saj so pozimi slaba izolacija glede na mraz, poleti pa glede na toploto. Samo vzdrževanje takih površin je tudi zelo drago, predvsem zato, ker so okna novogoriške knjižnice velikokrat cilj vandalizma.

3.1.14 NEPRIMERNA TEMPERATURA TIP 2

Neprimerna temperatura v novogoriški knjižnici je pogojena predvsem z velikim delom zastekljene površine. Steklo namreč nima vgrajene toplotne izolacije. Zaradi slabih zaščitnih filtrov na steklu pa se problem temperature pojavi predvsem poleti z vdorom toplote, pozimi pa mraza. V knjižnici se zaradi zelo velikega odprtega in zračnega prostora pojavlja tudi problem prepiha. Zato je za vzdrževanje primerne temperature, tako poleti kot pozimi, potrebno veliko več energije.

5 Podatki so izračunani iz načrtov knjižnice.

3.1.15 NEPRIMERNA TEMPERATURA TIP 3

Kemijske reakcije na gradivu zaradi izpostavljenosti previsoki temperaturi v goriški knjižnici sicer še niso zasledili. Posledice se ne pokažejo takoj, ampak šele čez čas.

3.1.16 NEPRIMERNA RELATIVNA VLAGA

Iz podatkov, pridobljenih z meritvami temperature in relativne vlage, lahko ugotovimo, da se v knjižnici ne srečujejo s problemom previsoke relativne vlage, ampak je iz meritev razvidno, da je ta velikokrat prenizka. V primerih, ko je bila vrednost relativne vlage nad 60 %, je bilo to takrat, ko je zunanja relativna vlaga dosegala 90 % in več. Prav zato na gradivu tudi ni nevarnosti za nastanek kemijskih reakcij zaradi previsoke relativne vlage. Izjema bi bila, če bi knjižnico doletela poplava in bi se zaradi toplega podnebja lahko začela na gradivu razmeroma hitro razvijati plesen.

3.1.17 ZALOŽITEV OZIROMA IZGUBA GRADIVA

Založitev gradiva v knjižnicah je dokaj pogost pojav. Pretežen del fonda v Goriški knjižnici Franceta Bevka je v prostem pristopu, zato je založitev gradiva s strani uporabnikov kar pogosta. Predvsem je to mišljeno kot napačna vložitev gradiva na polico ali pa odložitev gradiva nekje po knjižnici. Tako založeno gradivo se najde predvsem pri pospravljanju in urejanju polic.

Napačna klasifikacija gradiva pri sami bibliografski obdelavi pa lahko pomeni tudi izgubo informacij.

Kot izgubo gradiva ali bolje rečeno informacij pa lahko obravnavamo tudi računalniško še neobdelano gradivo. Ker gradivo ni računalniško obdelano, so podatki o njem tako bralcem kot knjižničarjem nedosegljivi.

V goriški knjižnici obstaja velik del računalniško še neobdelanega fonda. Letošnja inventura je pokazala, da gre za 47.851 enot gradiva. Žal pa zaradi pomanjkanja strokovnega kadra, ki bi jih računalniško obdelal, ostaja to gradivo in podatki mrtev fond goriške knjižnice.

Tabela 3: Prikaz tveganj v Goriški knjižnici Franceta Bevka.

vrste tveganj	tipi	primeri tveganj	lokacija	stavba	prostor
fizična sila	1	potres	*	*	**
	2	slabo vzdrževanje knjižnične zbirke			
	3	uporaba			***
ogelj	1		*	***	***
voda	1	poplava	*	*	*
	2	puščanje strehe			***
	3	povišana vlaga			
vandalizem	1	organizirana kraja	**	**	*
	2	vandalizem	*	**	**
	3	notranja kraja	*	*	*
insekti in mrčes	2	napad mrčesa in insektov	*	*	*
osvetljenost in UV sevanje	3	izpostavljenost sončni svetlobi	****	****	****
neprimerna temperatura	2	nihanja	**	**	**
	3	visoka temperatura	***	***	***
neprimerna relativna vlaga (RV)	2	izpostavljenost visoki RV			
	3	kemijske reakcije zaradi visoke RV			
izguba zbirke	1	neobdelano gradivo			***
	2	založitev			***
	3	napačna klasifikacija			

Legenda: (prazno) - neogroženo * - delno ogroženo ** - ogroženo *** - zelo ogroženo

4 PREGLED STANJA V GORIŠKI KNJIŽNICI PO VPRAŠALNIKU W. SANNWALDA

Kot drugi vidik pregleda stanja smo uporabili skupino vprašanj za premislek, ki jih je W. Sannwald vključil v priročnik *Premišljeno načrtovanje knjižnične zgradbe* in so prevedena v slovenščino ter objavljena v publikaciji *Načrtovanje gradnje in opreme knjižnic* (Novljan, Potokar in Slokar, 2001).

Vprašanja za premislek, ki naj bi pomagala načrtovalcem knjižničnih stavb, da ne bi spregledali katerega od ključnih elementov, ki je pomem-

ben za delovanje knjižnice, so:

- izbira lokacije za knjižnico;
- načrtovanje gradnje in arhitekture;
- splošno o zunanosti zgradbe;
- notranja organizacija knjižničnih zgradb;
- usklajenost s priporočili o dostopnosti knjižnice za funkcionalno ovirane;
- komunikacijska, električna in druga oprema;
- notranja ureditev in končna dela;
- knjižnično skladišče in police;
- druga oprema v zgradbi;
- varnost in zaščita;
- vzdrževanje knjižnične zgradbe in zemljišča;
- slovesnosti ob polaganju temeljnega kamna in otvoritvi.

Navedena vprašanja se nanašajo na skoraj vsak vidik prostora in funkcije knjižnične zgradbe. Odgovori na vprašanja naj bi zagotovili, da skupina za načrtovanje zgradbe pri ocenjevanju in načrtovanju ne spregleda nobenega pomembnega elementa. Pri ocenjevanju stanja v Goriški knjižnici smo izbrali tista področja, na katera so se nam zdeli odgovori ključnega pomena za zagotavljanje ustrezne hrambe gradiva.

4.1 NAČRTOVANJE GRADNJE IN ARHITEKTURE

V vprašalniku je posebej izpostavljeno, da je pri načrtovanju knjižnice zelo pomembno sodelovanje svetovalca za gradnjo knjižnic z izkušnjami v načrtovanju novih zgradb za knjižnične dejavnosti in z znanjem o funkcionalnih potrebah, ki jih zahtevajo knjižnične zgradbe.

Avtorici prispevka sva uspeli ugotoviti, da so pri načrtovanju in gradnji goriške knjižnice sodelovali vsi, ki so navedeni tudi v zgoraj navedeni knjigi "Načrtovanje gradnje knjižnic in opreme knjižnic". Kot je razvidno iz njihovih prispevkov se v področje varovanja, hrambe in zaščite gradiva in zaposlenih niso spuščali, kljub temu, da je v prilogi te knjige objavljen prevod Sanwaldovega priročnika "Premišljeno načrtovanje knjižnične zgradbe" kjer so v prevodu objavljeni različni sklopi vprašanj za premislek ob gradnji knjižničnih zgradb, tudi takih, ki se nanašajo na zaščito in varovanje. Verjetno so menili, da so t. i. "tehnične zadeve" stvar arhitekta. Arhitekt pa se je, kot je razvidno iz obstoječega stanja, ukvarjal le z obliko.

4.2 SPLOŠNO O ZUNANJOSTI ZGRADBE

V primeru Goriške knjižnice se nam zdi najpomembnejši element streha, predvsem zato, ker je v vprašalniku poudarjeno, da mora imeti streha zadosten naklon, urejen meteorni sistem odtokov in žlebov, da tudi pri hudih nalivih ne pride do nabiranja vode in s tem puščanja strehe, s čimer bi bilo izpostavljeno gradivo v knjižnici. Goriška knjižnica teh pogojev ne izpolnjuje, saj je streha skoraj ravna, odtoki meteornih vod pa so speljani po notranjem jašku v zunanji odtok.

4.3 NOTRANJA ORGANIZACIJA KNJIŽNIČNIH ZGRADB

Med posebne arhivske zbirke v Goriški knjižnici vsekakor spada domoznanski oddelek. Vprašalnik za te oddelke navaja posebne pogoje hrambe: konstantno temperaturo, relativno vlago, vpliv svetlobe, varnost gradiva. Domoznanski oddelek Goriške knjižnice je organiziran kot odprto skladišče, kjer pa uporabniki nimajo prostega pristopa do gradiva. Oddelek v knjižnici ni prostorsko ločen, zato vzdrževanje ustreznih pogojev hrambe ni možno.

4.4 NOTRANJA UREDITEV IN KONČNA DELA

V tem poglavju bi izpostavili okna. Vprašalnik opozarja na razmerje med pozitivnimi (naravna svetloba, prijeten razgled) in negativnimi vidiki oken (izguba energije, vpliv nekontrolirane sončne svetlobe na gradivo in bralce, površine zunanjih sten kot prostora za postavitev knjižnih stolov). V Goriški knjižnici predstavljajo velike zastekljene površine problem predvsem zaradi direktnega vpliva sončnih žarkov na gradivo in zaradi izgube energije, saj okna nimajo ustrezne izolacije proti toploti oziroma mrazu. Knjižnica pa se po dobrih petih letih delovanja že sooča s prostorskimi problemi za umestitev gradiva.

4.5 KNJIŽNIČNO SKLADIŠČE IN POLICE

Vprašalnik navaja, naj se pri načrtovanju polic upošteva velikost trenutne zbirke, prirast zbirke za vsaj 20 let in odstotek izposojenega gradiva. če upoštevamo, da se po skoraj šestih letih delovanja Goriške knjižnice v novi stavbi že srečujejo s pomanjkanjem prostora in polic, lahko rečemo, da so bili ti izračuni pri načrtovanju slabo narejeni.

4.6 DRUGA OPREMA V ZGRADBI

Med drugo opremo spadajo ogrevanje, prezračevanje in klimatske naprave, razsvetljava in vodovodne inštalacije. Ogrevalni sistem knjižnice zajema radiatorsko ogrevanje v upravnem delu, v prvem nadstropju in kleti, konvektorsko in talno ogrevanje v pritličju ter toplozračno ogrevanje v vseh prostorih. Vzdrževanje stalne temperature v Goriški knjižnici zaradi velikih prostorov in zastekljenih površin ni izvedljivo, saj okna niti v pritličju niti na časopisnem oddelku nimajo senčil. V knjižnici so nameščene fluorescenčne luči, svetloba, ki jo oddajajo, je bogata z UV žarki, vendar pa so najbolj gospodarne. Vrednosti osvetlitve v knjižnici pa presegajo vsa priporočila in standarde.

4.7 VARNOST IN ZAŠČITA

Stavba Goriške knjižnice je zavarovana z alarmnim sistemom, v primeru vloma je obveščena pristojna varnostna služba. Gradivo je v knjižnici zaščiteno s t.i. varnostnimi nitkami. V primeru požarne ali kakšne druge nevarnosti ima knjižnica izoblikovan evakuacijski načrt in v skladu s priporočili označene zasilne izhode.

Sama stavba knjižnice je bila zaradi lokacije v centru mesta velikokrat tarča vandalizma, predvsem razbijanja oken na severovzhodni steni. Prav zato so se v knjižnici odločili, da ob tej steni postavijo dva metra visoko zaščitno ograjo. Razbijanje oken se je bistveno zmanjšalo.

Slika 3: Odkar je postavljena zaščitna ograja, se je število razbitih stekel bistveno zmanjšalo

5 PREGLED STANJA V GORIŠKI KNJIŽNICI PO PRINCIPU FAULKNER-BROWN-NOVIH NAČEL

Harry Faulkner-Brown⁶ je arhitekt, poznan predvsem po tem, da je postavil t. i. deset zapovedi za gradnjo in prenovo knjižničnih stavb. Pri gradnji funkcionalne in uporabne, torej inteligentne knjižnice svetuje, da je potrebno vključiti naslednje kriterije: fleksibilnost, strnjenost, dostopnost, razširljivost, organiziranost, udobnost, varnost, ekonomičnost in ustreznost ter stalnost klimatskih pogojev (Faulkner-Brown, 1999, str. 9-24).

V nadaljevanju je podana analiza stanja po teh kriterijih v Knjižnici Franceta Bevka:

Fleksibilnost: V Goriški knjižnici je v klasičnem tlaku vgrajena celotna računalniška mreža, ki z aktiviranjem mrtvih talnih puš dopušča spremembe študijskih in delovnih mest, ne da bi posegali v sam tlak.

Strnjenost: Stavba Goriške knjižnice ima zelo posebno obliko. Njeni oddelki so razporejeni v dveh nadstropjih.

Dostopnost: Uporabnik knjižnico od zunaj hitro prepozna, saj skupaj s hišo mestne občine, Narodnim gledališčem in Pokrajinskim arhivom dokončno izoblikuje osrednji mestni in kulturni prostor v središču Nove Gorice.

Razširljivost: Goriška knjižnica dopušča možnost razširitve in dozidave tako v širino kot v višino. Zaradi prostorske stiske se v knjižnici že načrtuje dozidava dodatnega nadstropja.

Pestrost: Uporabnik ima v knjižnici poleg izposoje gradiva tudi možnost brezplačne uporabe interneta, poslušanja glasbe, prebiranja dnevnega časopisa, dostopa do posebnih podatkovnih baz, ure pravljič ter obiska literarnih večerov, ki se organizirajo enkrat tedensko.

Organiziranost: Gradivo v knjižnici je postavljeno po UDK sistemu in je

6 Harry Faulkner-Brown je bil med drugim eden izmed glavnih oblikovalcev pri projektiranju knjižnice Black Diamond ali Nacionalne knjižnice na Danskem. Načrtoval in sodeloval je pri projektiranju več znanih univerzitetnih in drugih knjižnic, med njimi sta univerzitetna knjižnica v Nottinghamu in NewCastlu v Veliki Britaniji.

uporabnikom na voljo v prostem pristopu, razen domoznanske, priročne, časopisne in glasbene zbirke.

Udobnost: Sodelovanje arhitekta in knjižničarja pri načrtovanju, predvsem pri zagotavljanju pogojev hrambe, ni bilo najbolj zagotovljeno.

Varnost: Stavba knjižnice je zavarovana z alarmnim sistemom, gradivo pa z varnostnimi nitkami, kljub temu pa v knjižnici letno zabeležijo kar nekaj primerov kraje.

Ekonomičnost: Okna so v Goriški knjižnici zelo neekonomična, saj so pozimi slaba izolacija proti mrazu, poleti pa proti toploti. Faulkner-Brown navaja, naj bodo okna pri gradnji zreducirana na največ 25 % zunanje površine sten, v Goriški knjižnici pa predstavljajo kar 49 %.

Stalnost klimatskih pogojev: Vzdrževanje konstantnih klimatskih pogojev je predvsem zaradi razsežnosti knjižnice težko izvedljivo. Konstantna temperatura in relativna vlaga bi morali biti zagotovljeni predvsem na domoznanskem in časopisnem oddelku, saj je časopisni tisk zaradi slabe kvalitete veliko bolj dovzeten za poškodbe, ki so posledica neustrezne hrambe.

6 ZAKLJUČEK

Iz pregleda stanja smo ugotovili, da je stavba Goriške knjižnice žal primer novogradnje, pri kateri niso upoštevali mednarodnih priporočil in standardov za gradnjo stavb, namenjenih knjižničnim dejavnostim. Glede na prekomerno površino zastekljenih površin v knjižnici je jasno, da pri načrtovanju niso bila upoštevana priporočila, ki poudarjajo škodljivost direktnega vpliva sončnih žarkov na gradivo. Zastekljene površine v knjižnici predstavljajo namreč 49 % stenske površine. Rešitev glede prevelikega vpliva sončnih žarkov bi bila lahko ustrezna zasenčitev oken, predvsem na južni, deloma pa tudi na zahodni fasadi. Taka rešitev pa predstavlja za novo knjižnico velik finančni in avtorskopravni podvig.

Goriška knjižnica se sooča s problemi neustrezne temperature in relativne vlage. Vzrok za to so poletne temperature, ki so na goriškem že tako ali tako visoke, v zimskih mesecih, ko je zrak že naravno bolj suh, pa so prostori izrazito presuhi tudi zaradi radiatorskega, konvektorskega, talnega ter toplozračnega ogrevanje. Zaradi zelo velikega odprtega prostora je problem tudi

prepih v stavbi. Prav zaradi slednjega je tudi poraba energije temu primerno velika. Problem predstavlja tudi skoraj ravna streha, ki ne omogoča ustrezne izolacije. Poleg tega tudi odvodnjavanje strehe za knjižnično stavbo ni ustrezno rešeno, saj obstaja možnost zamakanja.

Zato se po komaj nekaj letih delovanja že razpravlja o pomanjkljivostih in ukrepih za izboljšanje stanja.

Kljub velikemu volumnu, knjižnici že primanjkuje prostora, tako v prostem pristopu, kot tudi v skladiščih. Problem se trenutno rešuje z nameščanjem novih polic, kjer je še kaj prostora, vendar je to le zasilen izhod iz stiske. Zato je za razbremenitev prostorskih težav med kratkoročnimi načrti knjižnice tudi nadzidava nadstropja.

Zelo težko pa je predlagati ustrezne ukrepe, saj gre v primeru Goriške knjižnice za poseg v avtorsko novogradnjo, torej za poseg v arhitekturo. Pri tem pa imajo tako vodstvo knjižnice kot knjižničarji velikokrat zvezane roke, saj je potrebno za vsako spremembo zaprositi arhitekta za dovoljenje.

Ugotavljamo, da je tako doma kot v tujini zelo veliko ustrezne literature, na osnovi katere bi si lahko pridobili osnovno predznanje, da pa z njo slovenski knjižničarji, razen nekaj izjem, niso seznanjeni. Ugotavljamo tudi, da je področje materialnega varovanja veliko bolj obdelano v slovenski arhivski zakonodaji in literaturi. To se lepo kaže tudi v sami bibliotekarski literaturi ter zakonodaji oz. ustreznih podzakonskih aktih, kjer je to področje le omenjeno, ne pa tudi podrobneje obdelano.

Upamo, da bo ta prispevek pripomogel k izboljšanju stanja in da bodo pri načrtovanju nadstropja upoštevali pomanjkljivosti in vsaj v tem delu uspeli zagotoviti ustrezne pogoje za hrambo in uporabo gradiva in za delo zaposlenih.

Goriška knjižnica bi bila lahko pomembna pridobitev za goriško regijo, če bi bila nova stavba model učinkovite izrabe prostora, ekološko varčne knjižnice, ki je "udobna" za gradivo ter zaposlene in ne le prijetna za občasnega obiskovalca.

NAVEDENI VIRI

1. *Assesing and managing risks to your collection.* (2005). London: Canadian Museum of Nature.

2. *British standard BS 5454: Recommendations for the storage and exhibition of archival Documents.* (2000). London: British Standards Institution.
3. Čučnik-Majcen, N. (1996). *Zapis v čas. Osnove varovanja in konseviranja knjižničnega in arhivskega gradiva.* Ljubljana: [samozal.].
4. Dobernik, M. in Vodopivec, J. (1990). Varovanje arhivskega, knjižničnega in muzejskega gradiva s poudarkom na konservaciji in restavraciji (prispevek k nacionalnemu programu). *Arhivi*, 13 (1-2), 112-124.
5. Faulkner-Brown, H. (1999). Some thoughts on the design of major library Buildings. V *Intelligent library buildings* (str. 9-24). München: Saur.
6. *Goriška knjižnica Franceta Bevka: nova knjižnica v Novi Gorici.* (2000). Nova Gorica: Goriška knjižnica Franceta Bevka.
7. *Goriška knjižnica Franceta Bevka.* (2000). Nova Gorica: Goriška knjižnica Franceta Bevka. Pridobljeno 19.6.2007 s spletne strani: <http://www.ng.sik.si/>
8. *Good handling principles and practise for library and archive materials.* (2000). London: British Library: National Preservation Office. Pridobljeno 19.6.2007 s spletne strani: <http://www.bl.uk/services/npo/pdf/handling.pdf>
9. Goropevšek, B. (2000). Domožnanstvo in domožnanske zbirke v slovenskih knjižnicah. V *Kulturne ustanove in arhivsko gradivo. Arhivi in marketing. Računalniško popisovanje arhivskega gradiva v praksi* (str. 45-53). Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
10. Gspan, A. (1958). *Konserviranje in restavriranje bibliotečnega in arhivskega gradiva.* Ljubljana: Občasna šola za knjižničarje in arhivske pomočnike.
11. *IFLA načela za hrambo knjižničnega gradiva in ravnanja z njim.* (2000). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo; Arhiv Republike Slovenije.
12. *Investicijski program nove knjižnične stavbe v Novi Gorici.* (1996). Sežana: KARS [interno gradivo].
13. Michalski, S. (2000). *Guidelines for Humidity and Temperature for Canadian Archives.* Ottawa: Canadian Council of Archives and Canadian Conservation Institute.
14. Michalski, S. (2003). Museums, Libraries, and Archives. V *Ashrae Handbook. Heating, Ventilating, And Air-Conditioning Applications.* Atlanta: American Society of Heating, Refrigerating, and Air-Conditioning Engineers (poglavje 21).

15. Movja, J. (2005). *Hramba gradiva v Goriški knjižnici Franceta Bevka Nova Gorica*. Diplomaska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo.
16. Novljan, S., Potokar, R. in Slokar, R. (2001). *Načrtovanje gradnje in opreme knjižnic*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
17. *Splošne knjižnice: IFLA/UNESCO standardi za splošne knjižnice*. (2002). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
18. *Standardi za splošne knjižnice*. (2005). Ljubljana: Nacionalni svet za knjižnično dejavnost. Pridobljeno 19.6.2007 s spletne strani: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Drugo/hitri_dostop/standardi_spl_k_sprejeti.pdf
19. Urbanija, J. (1999). Knjižnica kot arhiv in arhiv kot knjižnica. V *Sodobni arhivi* (str. 155-160). Maribor: Pokrajinski arhiv; Arhivsko društvo Maribor.
20. Vodopivec, J. (1999). Priporočila na področju materialnega varovanja arhivskega Gradiva. V *Evidentiranje virov za zgodovino Slovencev: 18. zborovanja Arhivskega društva Slovenije* (str. 89-92). Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
21. Vodopivec, J. (2001). Standardi in predpisi na področju zaščite in hrambe arhivskega in knjižničnega gradiva. V *Digitalna knjižnica: [zbornik referatov]* (str. 225-232). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
22. Vodopivec, J. (2004). Arhivsko in knjižnično gradivo ter likovna dediščina na papirju in pergamentu. V *Vračanje izvirnih podob: restavratski posegi* (str. 171-185). Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.
23. Walker, A. (2003). *Basic Preservation Guidelines for Library and Archive Collections*. London: British Library; National Preservation Office. Pridobljeno 19.6.2007 s spletne strani: <http://www.bl.uk/services/npo/pdf/basic.pdf>
24. *Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (ZVDAGA)*. (2006). Uradni list republike Slovenije. Pridobljeno 19.6.2007 s spletne strani: <http://www.arhiv.gov.si/fileadmin/arhiv.gov.si/pageuploads/zakonodaja/zvdaga.pdf>
25. *Zakon o knjižničarstvu*. (2001). Ljubljana: Uradni list republike Slovenije. Pridobljeno 19.6.2007 s spletne strani: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200187&stevilka=4446>
26. *Zbornik Goriške knjižnice Franceta Bevka: ob njeni petdesetletnici*. (1999). Nova Gorica: Goriška knjižnica Franceta Bevka.

Info Technology Supply Ltd

GRADIVO IN STORITVE ZA SLEPE IN SLABOVIDNE UPORABNIKE V SLOVENSKIH SPLOŠNIH KNJIŽNICAH

LIBRARY MATERIALS AND SERVICES AVAILABLE TO THE BLIND AND THE VISUALLY IMPAIRED IN SLOVENIAN PUBLIC LIBRARIES

Jana Zeni Bešter

Osrednja knjižnica Kranj

e-pošta: jana@kr.sik.si

UDK 027.022.02-056.262(497.4)

IZVLEČEK

Splošne knjižnice so dolžne zagotavljati gradivo in knjižnične storitve tudi uporabnikom s posebnimi potrebami, med katere sodijo tudi slepi in slabovidni. Pri uresničevanju njihovih temeljnih pravic dostopa do izobrazbe in informacij ter do polnega razvoja človekove osebnosti pa največjo oviro predstavlja prav oblika gradiva, ki ga lahko uporabljajo. Potrebujejo gradivo v njim prilagojenih tehnikah, tega pa izdeluje in izposoja samo knjižnica pri Zvezi društev slepih in slabovidnih Slovenije. V prispevku so predstavljena prizadevanja za aktivnejše sodelovanje med slovenskimi splošnimi knjižnicami in specialno knjižnico za slepe. Na podlagi izkušenj razvitejših držav so predlagani ukrepi za boljšo dostopnost knjižničnih storitev in gradiva za slepe in slabovidne uporabnike splošnih knjižnic v Sloveniji.

Ključne besede: splošne knjižnice, uporabniki s posebnimi potrebami, slepi, slabovidni, zvočne knjige

UDC 027.022.02-056.262(497.4)

ABSTRACT

Public libraries are obliged to provide materials and services for all their users, including people with disabilities, e. g. the blind and the visually impaired. A problem that these groups of users are often faced with is the form of the library materials available to them. In order to exercise their basic rights to education and information as well as to full personality development, they require materials that are adapted to their needs. In Slovenia, such library materials can only be borrowed from the library of the Association for the Blind and the Visually Impaired, which is also the sole producer of the adapted library materials. In the article, endeavours for a more

active co-operation between Slovenian public libraries and the above-mentioned special library are presented. Also, several steps (based on the previous experiences of more developed countries) for better accessibility of library services and materials for the blind and the visually impaired users of Slovenian public libraries are suggested.

Key words: public libraries, disabled people, blind and partially sighted, talking books

1 UVOD

Vse vrste knjižnic, med njimi pa splošne še posebej, imajo pri uresničevanju temeljnih človekovih pravic, kot so pravica do izobrazbe in do polnega razvoja človekove osebnosti, pravica do prostega udeleževanja v kulturnem življenju svoje skupnosti, pravica uživati umetnost in sodelovati pri napredku znanosti in biti deležen koristi, ki iz tega izhajajo, zelo pomembno vlogo. Kot urejene zbirke gradiva namreč uporabnikom omogočajo dostop do virov, literature, informacij in knjižničnih storitev, ki pripomorejo k uresničevanju teh pravic (Splošna deklaracija o človekovih pravicah, 1948).

Zato seveda ni presenetljivo, da je te naloge splošnih knjižnic izpostavila tudi IFLA v Manifestu o splošnih knjižnicah, ki ga je izdala leta 1994. "Svoboda, blaginja ter razvoj družbe in posameznika so temeljne vrednote človeka. Splošna knjižnica, dejanska vrata lokalne skupnosti do znanja, zagotavlja osnovno podstavo učenja od mladosti do starosti, samostojnega sprejemanja določitev in kulturnega razvoja posameznika in socialnih skupin.

Storitve splošne knjižnice so na voljo uporabnikom po načelu enakega dostopa vsakomur ne glede na starost, raso, spol, vero, narodno pripadnost, jezik ali socialni položaj. Posebne vrste storitev in gradiv je dolžna zagotoviti oziroma priskrbeti tistim uporabnikom, npr. pripadnikom jezikovnih manjšin, ljudem s telesnimi okvarami, negovancem v bolnišnicah, zapornikom, ki iz kakršnih koli razlogov ne morejo uporabljati rednih storitev in običajnih gradiv." (IFLA/UNESCO Manifest o splošnih knjižnicah, 1995, str. 29)

K uresničevanju osnovnih človekovih pravic in iskanju poti do uporabnikov s posebnimi potrebami (Lujić, 2002) knjižničarje zavezuje tudi Etični kodeks slovenskih knjižničarjev (1995). Spodbuja nas h knjižničarskemu delu, ki zagotavlja temelje za razvoj civilizacije, uporabniku pa zagotavlja najvišjo možno kakovost storitev, tako da povečuje njihovo dostopnost, učinkovitost in raznovrstnost.

Tudi vsi novejši akti, ki urejajo knjižnično dejavnost, določajo naloge splošnih knjižnic v zvezi z zagotavljanjem storitev za skupine s posebnimi potrebami, kot npr. 16. člen Zakona o knjižničarstvu (2001) in Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (2003). Pravilnik o osrednjih območnih knjižnicah (2003) v svojem 9. členu osrednjim območnim knjižnicam nalaga v okviru izvajanja strokovne pomoči knjižnicam tudi "...opredelitev ciljev, koordinacijo ali izvedbo knjižničnih storitev za posebne skupine uporabnikov". In nenazadnje, posebno pozornost namenjajo tem skupinam uporabnikov tudi IFLA/UNESCO standardi za splošne knjižnice (2002), ki predstavijo potencialne ciljne skupine splošnih knjižnic, med katerimi so tudi posamezniki in skupine s posebnimi potrebami, poleg tega pa knjižnicam priporočijo tudi vrste posebnih storitev za tiste, ki iz kakršnega koli razloga ne morejo uporabljati njihovih osnovnih storitev. Nacionalni svet za knjižnično dejavnost je v Standardih za splošne knjižnice (2005) povzel ta priporočila in s tem naložil knjižnicam, naj jih uveljavijo v praksi.

2 GRADIVO IN PRIPOMOČKI ZA SLEPE IN SLABOVIDNE

V prejšnjem poglavju so predstavljene zakonske in etične osnove tudi za delo s tistimi uporabniki splošnih knjižnic, ki so senzorno (slepi, slabovidni, gluhi, naglušni, gluhonemi) ali gibalno ovirani (paraplegiki, tetraplegiki) ali duševno prizadeti (Analiza dostopnosti specialnih knjižnic otrokom in invalidom: rezultati in komentar, 2006). V tem prispevku se bomo omejili samo na slepe in slabovidne uporabnike.

Branje raznovrstnih besedil je za slepe in slabovidne "dostikrat edini možen medij za spoznavanje sveta, izobraževanje ali kulturno bogatenje" (Sterle, 1998, str. 186). Knjigo ali katero koli drugo besedilo za slepe in slabovidne pa je potrebno "prilagoditi, ga ponovno narediti, da ga potem oni lahko berejo." (Prav tam) Pri nas se prilagoditve besedil najpogosteje izvajajo v naslednjih tehnikah:

- knjige, natisnjene v povečanem tisku;
- povečana pisava na računalniškem zaslonu: s pomočjo posebnih programov in velikih zaslonov;
- braillova pisava: v tej pisavi natisnjene knjige so velike 29 x 22 cm in zato precej težke za premikanje, navaden roman pa lahko v brajici obsega 20 ali več debelih knjig;
- snemanje besedil v zvočno tehniko v t. i. zvočne knjige: na začetku

- pred 50-timi leti na magnetofonske trakove, od leta 1989 dalje na kasete, zadnjih nekaj let na zgoščenke, zdaj pa že v MP3 format;
- sintetični govor: za potrebe slovenskega jezika je to Govorec, sistem za slovensko govorjenje računalniških besedil, ki so ga razvili v Skupini za inteligentne sisteme pri Institutu Jožefa Stefana, delu je pa na vseh verzijah operacijskega sistema Windows, uporabljajo se tudi drugi sintetizatorji govora, npr. Homer, Proteus;
 - elektronska braillova vrstica: naprava, dodana računalniku, z izbočenimi pikami, s pomočjo katere slepi berejo v braillovi pisavi tisto, kar ljudje z dobrim vidom vidimo na zaslonu.

Poleg tega so slepim in slabovidnim na voljo še nekateri drugi pripomočki, ki jim omogočajo branje oziroma poslušanje: povečevalna stekla, korekcijska očala, elektronske lupe, taktilne knjige (prilagojene so zaznavanju s tipom), kasetofoni, CD predvajalniki (Kurnjek, 2002).

Knjižnica pri Zvezi društev slepih in slabovidnih Slovenije (ZDSSS) je trenutno edina slovenska ustanova, ki izdeluje knjige v slepim in slabovidnim prilagojenih tehnikah, in to zaenkrat izključno zanje (Sterle, 1998). Knjižnica ima že 90-letno tradicijo, njeno zbirko pa sestavljajo knjige v braillovi pisavi ter zvočne knjige na magnetofonskih trakovih (te počasi izločajo iz uporabe), kasetah in zgoščenkah. Njen največji problem je prirast knjižničnega gradiva, saj zaradi visokih stroškov presnemavanja letno pridobi le okoli 300 novih naslovov zvočnih knjig, tako da ne more slediti novitetam v leposlovni literaturi (Kurnjek, 2002). Poudariti je potrebno, da v zvočne zapise predelujejo tudi strokovno literaturo, predvsem učbenike, za slepe in slabovidne učence, dijake in študente. Pri tem jih omejujejo tudi avtorske pravice, ki omogočajo izdajo le treh izvodov enega naslova zvočnih knjig.

Dve tretjini letnih sredstev za svoje delovanje pridobi ZDSSS (invalidska organizacija, ki so jo ustanovila medobčinska društva slepih in slabovidnih) preko Fundacije za financiranje invalidskih in humanitarnih organizacij v Republiki Sloveniji (FIHO), ostalo tretjino pa za prirast novih naslovov zvočnih knjig doda še Ministrstvo za kulturo.

Konec leta 2005 je bilo v 8 medobčinskih društev slepih in slabovidnih včlanjenih 3.823 oseb, od tega 2.277 slepih in 1.546 slabovidnih, njihovo knjižnico pa uporablja približno 2.000 članov. Po predvidevanju oftalmološke stroke naj bi imelo v državi resnejše okvare vida od 30 do 40 tisoč ljudi (Kačič, 2006).

Na spletni strani ZDSSS (<http://www.zveza-slepih.si/>) omogočajo svojim članom tudi dostop do celotnih izdaj slovenskih dnevnikov (iskalnik EIS) in do elektronske revije RIKOSS. Gre za brezplačen elektronski 3-mesečnik, ki slepe in videče seznanja o specializirani informacijski opremi za slepe/slabovidne, možnostih za izobraževanje, delo, zabavo, o strokovnih spoznanjih ter o osebnih in delovnih življenjskih izkušnjah slepih in slabovidnih.

V zadnjih nekaj letih so tudi nekatere slovenske založbe pričele izdajati zvočne knjige na zgoščenkah, predvsem klasična leposlovna dela domačih avtorjev (Prešeren, Milčinski, Menart, Levstik itd.) in nekaj popularnih tujih romanov. Za otroke je produkcija zvočnih knjig na kasetah in zgoščenkah že dolgo kar bogata, predvsem zato, ker jih radi uporabljajo tudi videči. Slovenski trg je po mnenju naših založnikov premajhen, da bi se jim splačalo ob tiskalni izdaji pripraviti tudi zvočno knjigo ali izdati knjigo v povečanem tisku.

3 KNJIŽNIČNA DEJAVNOST ZA SLEPE IN SLABOVIDNE V SLOVENSKIH SPLOŠNIH KNJIŽNICAH

Vsem skupinam invalidov sta skupni velika občutljivost pri komuniciranju z okolico ter naše slabo poznavanje njihovih potreb in posebnosti. Knjižničarji se pri delu z njimi soočamo še z najpomembnejšim dejstvom, ki pogojuje naše delo: večina invalidov ne more uporabljati običajnega knjižničnega gradiva ali običajnih dostopov do njega. Vse naše bogate zbirke knjig, časnikov in revij, člankov, neknjižnega gradiva in internetnih virov jim prav nič ne pomagajo pri njihovem aktivnem vključevanju v vsakdanje življenje, pri izobraževanju, zaposlitvi ali informiranju. Gradiva v njim prilagojenih tehnikah in pripomočkih za uporabo v naših knjižnicah, pa ne samo v splošnih, preprosto ni, ali pa vsaj ne dovolj.

Slovenske knjižnice so pri zagotavljanju ustreznega gradiva za slepe in slabovidne uporabnike (enako pa velja tudi za druge skupine uporabnikov s posebnimi potrebami) v glavnem prepuščene lastni iniciativnosti, pobudam iz okolja in finančnim sposobnostim svojih financerjev, sodelovanje s specialnimi knjižnicami, ki imajo tako gradivo, pa le redko preseže raven medsebojnega obveščanja o prireditvah in drugih dejavnostih.

Nekatere knjižnice kupujejo zvočne knjige in knjige s povečanim tiskom v tujih jezikih, predvsem v angleščini, to gradivo pa potem označijo, da se ne

izgubi med drugim, ali pa ga postavijo ločeno, tako ga obiskovalci, ki iščejo tako gradivo, lažje najdejo. Knjižnica dr. Toneta Pretnarja v Trziču pa nudi svoj prostor članom občinskega društva slepih in slabovidnih za redna mesečna srečanja.

Eden od poskusov, da bi splošne knjižnice vendarle uspele pridobiti nekaj zvočnih knjig iz knjižnice pri ZDSSS, se je zgodil v letu 2003. Ob takratnem letu invalidov je Sekcija za splošne knjižnice pri ZBDS v sodelovanju z Zvezo splošnih knjižnic in ZDSSS pripravila projekt Zvočne knjige za osrednje območne knjižnice, ki ga je sofinanciralo Ministrstvo za kulturo. Na podlagi ankete, ki jo je Sekcija izvedla med knjižničarji splošnih knjižnic, smo namreč ugotovili, da je povpraševanje po zvočnih knjigah na kasetah in zgoščenkah ter po knjigah, natisnjenih v povečanem tisku, v splošnih knjižnicah veliko, saj bi leposlovno in drugo literaturo v tej obliki uporabljali tudi ostareli in bolni ter gibalno ovirani, pa tudi bralci, ki veliko časa preživijo na potovanjih v avtomobilu, letalu, na vlaku in jim zmanjka časa za branje običajnih knjig. Knjižničarji so predlagali, da bi se podobni projekti nadaljevali tudi v prihodnjih letih, razširili pa naj bi se tudi na nakup programske in strojne opreme za pomoč obiskovalcem, ki zaradi katerega koli razloga ne morejo brati gradiva v običajnem tisku.

Osrednje območne knjižnice so v tistem letu pridobile zvočne knjige s posnetimi romani 6 uveljavljenih slovenskih avtorjev na 186-tih kasetah v 33-ih škatlah, ki so opremljene tudi z napisi v braillovi pisavi. Same so izvedle promocijo projekta in se povezale z medobčinskimi društvi slepih in slabovidnih. Zvočne knjige so se na začetku dobro izposojale, pošiljali smo jih tudi slepim po pošti. Dobrim bralcem oziroma poslušalcem pa je branja kmalu zmanjkalo, ponudili smo jim lahko še nekaj drugih zvočnih knjig v slovenščini, potem pa so razočarani prenehali spraševati po novih naslovih.

Članice Sekcije za splošne knjižnice smo se v naslednjih letih trudile, da bi v splošnih knjižnicah vsako leto dobili vsaj nekaj novih naslovov zvočnih knjig in drugega gradiva, ki ga producira knjižnica pri ZDSSS. Opravile smo pogovore s predstavniki ZDSSS in Urada za invalide, vendar dlje od strinjanja, da tudi splošne knjižnice potrebujejo gradivo v slepim in slabovidnim prilagojenih tehnikah, nikakor nismo uspeli priti. ZDSSS je namreč invalidska organizacija, ki bi po besedah njenih predstavnikov, izgubila status neprofitne organizacije, če bi se ukvarjala s prilagajanjem

gradiva za zunanjega naročnika, kot je bila Sekcija za splošne knjižnice. Neprofitnost pa je pogoj za financiranje njene dejavnosti preko Fundacije za financiranje invalidskih in humanitarnih organizacij v Republiki Sloveniji. Neurejene so tudi avtorske pravice. Na Uradu za invalide so sicer obljubili, da bodo predlagali spremembe zakonodaje, vendar pa te očitno potekajo zelo počasi.

Projekt nakupa zvočnih knjig za splošne knjižnice je tako ostal nedokončan in skorajda smešen torzo, saj zbirka 6 romanov na zvočnih kasetah pač ne more predstavljati pomembnega elementa pri vključevanju invalidov v družbo, izenačevanju njihovih možnosti pri izobraževanju in pri spodbujanju kvalitetnega preživljanja prostega časa ostarelih in bolnih. Nekaj praznine v zadnjem času zapolnjujejo že prej omenjene zvočne knjige, ki jih izdajajo nekatere naše založbe. Morda pa bi morale knjižnice kar same pričeti z izdajanjem zvočnih knjig, kar je naredila Osrednja knjižnica Kranj leta 2004 in izdala besedilo romana Ivana Tavčarja Cvetje v jeseni na treh zgoščenkah?

Slovenske knjižnice zaostajajo tudi na področju strateških načrtov za delo z vsemi vrstami uporabnikov s posebnimi potrebami, ne samo pri slepih in slabovidnih (Dolgan-Petrič, 2006). Na to so opozorili tudi knjižničarji splošnih knjižnic, ki so se leta 2005 v Novem mestu zbrali na strokovnem srečanju z naslovom Knjižnica – igrišče znanja in zabave. Oblikovali so Novomeško deklaracijo Kakovostno preživljanje prostega časa: splošna knjižnična pravica (2005), ki izpostavlja potrebe prebivalcev s posebnimi potrebami in predlaga nekaj rešitev za izboljšanje dela v knjižnicah s temi skupinami uporabnikov. V deklaraciji se knjižničarji med drugim zavzemajo za dopolnitev študijskega programa Oddelka za bibliotekarstvo in izobraževalnega centra v NUK-u z vsebinami o organizaciji in izvajanju knjižnične dejavnosti za prebivalce s posebnimi potrebami, za dopolnitev založniških programov z izdajanjem zvočnih knjig in knjig s povečanim tiskom, za ustanovitev Komisije za knjižnično dejavnost za prebivalce s posebnimi potrebami pri ZBDS, za boljše sodelovanje s specialnimi knjižnicami in društvi ipd.

V letošnjem letu so se spet pričeli pogovori med predstavniki ZDSSS, Ministrstva za kulturo in Centra za razvoj knjižnic, na katerih so predstavniki ZDSSS podprli izmenjavo informacij in tudi pobudo za dolgoročno razreševanje problematike dostopnosti knjižnične dejavnosti za svoje čla-

ne, knjižnicam pa so poslali naslove medobčinskih društev slepih in slabovidnih. Splošne knjižnice naj bi svoje najbližje društvo redno obveščale o vseh slepim in slabovidnim dostopnih prireditvah in jih seznanile z možnostmi, ki jih lahko knjižnica nudi tem uporabnikom s posebnimi potrebami. Morda bo tako posredno obveščanje privabilo več teh uporabnikov v knjižnice in odprlo nove možnosti za sodelovanje z društvi pri razvoju knjižničnih storitev in spodbujanju založnikov za nove oblike publikacij, primernih tudi za to skupino prebivalcev.

Leto 2007 je sicer Svet Evrope imenoval za Evropsko leto enakih možnosti za vse – pravični družbi naproti (2007), ki poudarja: "Namen letošnjega evropskega leta je predvsem spodbujati sprejemanje in spoštovanje različnosti, kar je tudi ena od vrednot, na katerih temelji EU. Spoštovanje, priznavanje in poznavanje pravice do enake obravnave in življenja brez diskriminacije – ne glede na spol, narodnost ali etnično poreklo, versko ali drugo prepričanje, invalidnost, starost in spolno usmerjenost – so cilji, za katere si moramo prizadevati skupaj."

4 IZKUŠNJE PO SVETU

Pregled organiziranosti dejavnosti in dostopnosti gradiva za slepe in slabovidne uporabnike knjižnic po svetu kaže, da so razmere najboljše v tistih državah, ki tudi sicer izstopajo po visoki stopnji socialne vključenosti invalidnih oseb (Dolgan-Petrič, 2006).

Na Danskem je ministrstvo za kulturo ustanovilo dansko nacionalno knjižnico za slepe (The Danish National Library for the Blind), ki ponuja storitve za slepe in slabovidne, pa tudi za druge, ki ne morejo brati običajnih besedil. DBB ustvarja in izposoja gradivo v zvočni in elektronski obliki ter v braillovi pisavi. Besedila iz knjig, revij in časnikov snemajo na zvočne kasete, zbirka šteje približno 12 tisoč naslovov. Leta 2002 so pričeli analognе zvočne zapise na kasetah pretvarjati v digitalne zvočne zapise v DAISY formatu. Zbirka gradiva v braillovi pisavi šteje 4.200 naslovov. Izdelujejo tudi e-knjige in jih na kasetah, po e-pošti ali preko svoje spletne strani pošiljajo uporabnikom, ki jih berejo na različne načine: nekateri uporabijo braillov tiskalnik, drugi besedilo poslušajo s pomočjo sintetizatorja govora na osebнем računalniku, možna je tudi uporaba digitalnega braillovega zaslona ali povečava črk. DBB je tudi ena od vodilnih svetovnih pretvornic glasbe v braillovo glasbo, zbirka šteje okoli 6 tisoč naslovov.

Tudi na Švedskem je ministrstvo za kulturo že leta 1980 ustanovilo švedsko nacionalno knjižnico za zvočne knjige in braillovo pisavo (The Swedish Library of Talking Books and Braille, TPB). Je nacionalni center za medknjižnično izposojlo zvočnih knjig, katerega zbirka šteje 40 tisoč naslovov zvočnih knjig v DAISY formatu (tega uporabljajo od leta 1996 dalje) in 40 tisoč analognih zvočnih knjig v petdesetih jezikih. Letno pridobijo okoli 3 tisoč novih naslovov. Gradiva pretvarjajo tudi v braillovo pisavo (13.000 naslovov), v elektronsko obliko kot e-knjige, izdelujejo pa tudi taktilne slikanice ter skrbijo, da študenti z okvarjenim vidom dobijo študijsko literaturo v alternativnih formatih. Gradivo si uporabniki izposojajo preko mreže javnih in šolskih knjižnic.

Najnovejši format za izdelavo zvočnih knjig je format DAISY (Digital Accessible Information System), ki se vse bolj uveljavlja kot mednarodni standard za digitalni zvočni zapis. Sestavlja ga programska in strojna oprema za snemanje, shranjevanje, prenos in branje digitalnih zvočnih zapisov, omogoča pa kombinacijo besedila, zvoka in slike v formatu MP3. Na CD ROM-u je posnetih do 50 ur besedil, bralec pa se lahko pomika po poglavjih, straneh in odstavkih. Zvočne knjige, posnete v formatu DAISY, je možno poslušati preko osebnega računalnika s posebnim programom ali s pomočjo posebnega predvajalnika.

Primere dobre prakse, ki so nastali pri delu z uporabniki s posebnimi potrebami, pa lahko najdemo tudi precej bližje, na Hrvaškem. Knjižničarji so leta 2001 ustanovili Komisijo za knjižnične storitve za uporabnike s posebnimi potrebami v okviru Hrvatskega knjižničarskega društva (HDK) z namenom spodbujanja sodelovanja med splošnimi in specialnimi knjižnicami, organizacije izobraževanj za knjižničarje ipd. Leta 2006 so izdali tudi hrvaški prevod smernic IFLE za razvoj knjižničnih služb in storitev za slepe z naslovom Knjižnice za slepe v informacijski dobi. Pomembno je tudi, da je Hrvaška knjižnica za slepe od leta 1999 pod okriljem ministrstva za kulturo, pred tem pa je delovala v okviru hrvaške zveze slepih.

V časopisu HKD Novosti poročajo tudi o zanimivem projektu (pionirskem za Hrvaško in širšo okolico) Knjižnične storitve za slepe in slabovidne, ki ga je v letu 2006 v sodelovanju z društvom slepih Koprivniško-križevniške pokrajine izvedla Knjižnica in čitalnica Fran Galović iz Koprivnice, financirala pa Evropska unija (Vugrinec, 2006). V okviru projekta so kupili knjižnično gradivo za slepe (zvočne knjige na cd rom-ih in kasetah, tak-

tilne igrače, knjige o slepih in slabovidnih, knjige v braillovi pisavi, knjige s povečanim tiskom in taktilne slikanice, skupaj 357 enot). Nabavljena je bila tudi specialna oprema: računalnik z braillovo vrstico in govorno enoto, elektronsko povečevalo za delo na računalniku, samostojno elektronsko povečevalo za branje, MP3 predvajalniki ter stopniščni transporter za težje gibljive osebe. Izvedli so izobraževanje za knjižničarje in natisnili promocijski material v latinični in braillovi pisavi. V knjižnico se je vpisalo 26 slepih uporabnikov, ki so si najraje izposojali zvočne knjige in taktilne slikanice, od opreme pa so bili največkrat uporabljeni računalnik z govorno enoto, elektronsko povečevalo in predvajalnik MP3. V drugem delu projekta je potekalo informiranje in izobraževanje uporabnikov teh storitev, to so vse starostne skupine slepih in slabovidnih, člani njihovih družin, učitelji in vzgojitelji, videči otroci in mladi, zdravniki, psihologi in vsi drugi, ki prihajajo v stik z osebami s posebnimi potrebami. Osrednji dogodek pa je bila okrogla miza z naslovom Dostopnost knjižnic za vse – knjižnične službe, storitve in računalniška oprema za slepe, slabovidne in gluhe osebe, ki so ga skupaj organizirali Komisija za osebe s posebnimi potrebami pri HKD, Hrvatska knjižnica za slepe ter Knjižnica i čitalnica Fran Galović iz Koprivnice. Zaključki okrogle mize prinašajo temeljne smernice za nadaljnji razvoj knjižničnih storitev za uporabnike s posebnimi potrebami in so skupaj s projektom vsekakor vredne posnemanja (Vugrinec in Gabriel, 2006).

V Evropski uniji poteka tudi pomemben program o vključenosti v informacijsko družbo za vse (e-inclusion), ki z novimi e-storitvami želi preprečiti digitalno izključenost prebivalcev s posebnimi potrebami in prinaša dobre zglede tudi za nas (več o tem na spletni strani http://ec.europa.eu/information_society/activities/einclusion/index_en.htm).

5 ZAKLJUČEK

V evropskem letu enakih možnosti za vse imamo tako Slovenci (ponovno) priložnost in dolžnost, da razvoj knjižnične dejavnosti za slepe in slabovidne uporabnike (podobno pa velja tudi za druge skupine oseb s posebnimi potrebami) premaknemo z mrtve točke. Na začetku nujno potrebujemo akcijski načrt, ki bo skladen s projektom digitalizacije vsebin iz Resolucije o nacionalnih razvojnih projektih za obdobje 2007 - 2023 (2006) ter bo podlaga za uvajanje tovrstnih storitev v knjižnicah, saj bomo le tako posameznim projektom dali skupni okvir, knjižničarjem pa znanje in smernice, da se bodo lažje lotili dela na tem področju.

Nekaj pobud za razvoj knjižnične dejavnosti za osebe s posebnimi potrebami je izpostavila že Novomeška deklaracija (2005), najpomembnejše pa so naslednje:

1. ustanovitev Sekcije za delo z uporabniki knjižnic s posebnimi potrebami pri ZBDS, ki bo združila knjižničarje različnih tipov knjižnic in skupaj z NUK-ovim Centrom za razvoj knjižnic pripravila strateški načrt razvoja tovrstnih dejavnosti v slovenskih knjižnicah, spodbudila nadaljnje prevajanje smernic IFLA za delo z uporabniki s posebnimi potrebami¹, pripravila sodelovanje z društvi oseb s posebnimi potrebami in založniškimi združenji, organizirala različna izobraževanja za knjižničarje (kakršna je npr. letošnja novembrska delavnica v Nuk-u za delo z uporabniki s posebnimi potrebami, ki je namenjena prav slepim, slabovidnim, gluhi, naglušnim in osebam z disleksijo), promovirala pomembno vlogo splošnih knjižnic pri informiranju, izobraževanju in vključevanju invalidov v družbeno življenje ipd.;
2. nujna je tudi sprememba statusa knjižnice pri ZDSSS, ki je zdaj invalidska organizacija in mora zato ohranjati svojo neprofitnost, da je upravičena do financiranja, kakršno je zdaj. Potrebno je ustanoviti nacionalno knjižnico za slepe in slabovidne, ki jo bo financirala država, zadolžena pa bo za produkcijo gradiva v slepim in slabovidnim prilagojenih tehnikah (zvočne knjige v digitalnem zvočnem zapisu, knjige v braillovi pisavi in povečanem tisku, e-knjige in druga besedila, taktilne slikanice) tudi za druge skupine knjižnic, kjer si bodo tovrstno gradivo lahko (poleg invalidov) izposojali tudi bolni, ostareli, osebe z disleksijo in nenazadnje tudi tisti, ki veliko potrebujejo. Obenem bo sledila tudi novostim pri razvoju tehnične opreme za slepe in slabovidne.

Naj zaključim prispevek z besedami Tomaža Wraberja: "In če slepoto težko prenašam kot najbrž nespremenljivo danost, se s tem, da ne morem brati, ne bom nikoli res sprijaznil. In takrat vem, kakšen bi moral v resnici biti naslov tega prispevka: *Branje je svoboda!*" (Wraber, 1998, str. 184)

Pomagajmo torej uresničiti osebam s posebnimi potrebami to osnovno človekovo pravico in stopimo na pot razvoja knjižničnih storitev tudi zanje.

1 Nekaj korakov v tej smeri je ZBDS že opravil. Pred kratkim je bil natisnjen prevod Iflinih smernic za lažje berljivo gradivo in za knjižnične programe opismenjevanja, junija pa je izdal prevod Iflinih smernic za knjižnične storitve za osebe z disleksijo.

NAVEDENI VIRI

1. *Analiza dostopnosti specialnih knjižnic otrokom in invalidom: rezultati in komentar.* (2006). Pridobljeno 6.8.2007 s spletne strani: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/raziskave-analize/SPECIALNE_KNJIZNICE-komentar-koncno.pdf
2. *The Danish National Library for the Blind.* Pridobljeno 7.8.2007 s spletne strani: <http://www.dbb.dk/>
3. Dolgan-Petrič, M. (2006). Dostopnost knjižničnih storitev osebam za disleksijo. V: *Otroci in mladostniki s specifičnimi učnimi težavami – spodbujanje, podpiranje in učinkovita pomoč: zbornik referatov* (str. 68-73). Ljubljana: Društvo Bravo – društvo za pomoč otrokom in mladostnikom s specifičnimi učnimi težavami.
4. Etični kodeks slovenskih knjižničarjev. (1995). *Knjižničarske novice*, 5 (12), 31-32.
5. *Evropsko leto enakih možnosti za vse.* (2007). Pridobljeno 6.8.2007 s spletne strani: http://www.zbds-zveza.si/evropsko_leto_enakih_moznosti_za_vse.asp
6. *Govorec.* Pridobljeno 2.8. 2007 s spletne strani: <http://ai.ijs.si/govorec/>
7. *Hrvatsko knjižničarsko društvo.* Pridobljeno 6.8.2007 s spletne strani: http://www.hkdruštvo.hr/hr/strucna_tijela/30/uvod/
8. IFLA/UNESCO Manifest o splošnih knjižnicah (1995). *Knjižničarske novice*, 5 (3), priloga.
9. *IFLA/UNESCO standardi za splošne knjižnice.* (2002). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, Državna matična služba za knjižničarstvo.
10. Kačič, M. (2006). *Bela palica – mednarodni dan bele palice.* Pridobljeno 6.8.2007 s spletne strani: <http://www.zveza-slepih.si/RIKOSS>
11. *Kakovostno preživljanje prostega časa: splošna knjižnična pravica.* (2005). *Knjižničarske novice*, 15 (10), priloga.
12. Kurnjek, B. (2002). Branje v temi: knjižnica za slepe in slabovidne. *Organizacija znanja*, 7 (1-2), 32- 39.
13. Lujić, D. (2002). Kako do bralcev, ki ne morejo sami do knjižnice? *Knjižnica*, 46 (4), 305-315.
14. *Pravilnik o osrednjih območnih knjižnicah.* (2003). *Uradni list RS*, 88, 13012-13014.
15. *Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe.* (2003). *Uradni list RS*, 73, 11085-11097.
16. *Resolucija o nacionalnih razvojnih projektih za obdobje 2007 – 2023.* (2006).

- Pridobljeno 8.8.2007 s spletne strani: <http://www.svr.gov.si/fileadmin/srs.gov.si/pageuploads/RESOLUCIJA-ZADNJA.pdf>
17. *Splošna deklaracija o človekovih pravicah*. (1948). Pridobljeno 2.8.2007 s spletne strani: <http://www.ip-rs.si/index.php?id=221>
 18. *Standardi za splošne knjižnice (za obdobje od 1. maja 2005 do 30. aprila 2015)*. (2005). Pridobljeno 3.8.2007 s spletne strani: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Drugo/hitri_dostop/standardi_spl_k_sprejeti.pdf
 19. Sterle, D. (1998). Slepí in branje. V *Branje – skrb nas vseh : 2. strokovno posvetovanje Bralnega društva Slovenije, Ljubljana, 21. in 22. november 1997* (str. 185-191). Ljubljana: Bralno društvo Slovenije.
 20. *The Swedish Library of Talking Books and Braille, TPB*. Pridobljeno 7.8.2007 s spletne strani: <http://www.tpb.se/english/>
 21. Vugrinec, Lj. (2006). Knjižnična usluga za slijepe i slabovidne v Koprivnici. *HKD Novosti*, br. 34 (prosinac 2006). Pridobljeno 7.8.2007 s spletne strani: http://209.85.129.104/search?q=cache:IWMLYK4SdZEJ:hkdrustvo.hr/datoteke/209%3Fsession_id%3Dfff6078886426c9f55e61b76d7918f67+slijepi+site:hkdrustvo.hr&hl=sl&ct=clnk&cd=9
 22. Vugrinec, Lj. in Gabriel. D. M. (2006). 3. okrugli stol o knjižničnim uslugama za osobne s poebnim potrebama Dostupnost knjižnica za sve. *HKD Novosti*, br. 34 (prosinac 2006). Pridobljeno 7.8.2007 s spletne strani: http://209.85.129.104/search?q=cache:IWMLYK4SdZEJ:hkdrustvo.hr/datoteke/209%3Fsession_id%3Dfff6078886426c9f55e61b76d7918f67+slijepi+site:hkdrustvo.hr&hl=sl&ct=clnk&cd=9
 23. Wraber, T. (1998). Branje slepih in slabovidnih ljudi. V *Branje – skrb nas vseh : 2. strokovno posvetovanje Bralnega društva Slovenije, Ljubljana, 21. in 22. november 1997* (str. 177-184). Ljubljana: Bralno društvo Slovenije.
 24. Zakon o knjižničarstvu. (2001). Uradni list RS, 87, 8685-8692.
 25. *Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije*. Pridobljeno 2.8.2007 s spletne strani: <http://www.zveza-slepih.si/>

MAVER McANN
Ploš. d. d. Novo mesto, Šumenjska cesta 6, 8501 Novo mesto, www.plos.si

Skrb
za vaše zdravje
je del nas.

Živeti zdravo življenje.

VPLIV BIBLIOTEKARJA NA POČUTJE UPORABNIKOV: BIBLIOTEKAR SPLOŠNE KNJIŽNICE V BOLNIŠNICI

THE IMPACT OF THE LIBRARIAN ON WELL-BEING OF PATIENTS: LIBRARIAN OF THE PUBLIC LIBRARY IN HOSPITAL

Tadeja Gregorinčič

Mariborska knjižnica, Maribor

e-pošta: tadeja_g@hotmail.com

UDK 027.6

IZVLEČEK

Opravljen je bil študij primera izposoje knjižničnega gradiva v Splošno bolnišnico Maribor, ki jo izvaja bibliotekar Mariborske knjižnice. Uporabljene so bile tri raziskovalne metode: intervjuvanje bibliotekarja, intervjuvanje desetih bolnikov, ki so si od njega izposodili gradivo ter sistematično opazovanje komunikacije bibliotekarja in bolnikov med izposajo gradiva. Avtorica je z zbranimi podatki proučila, kako poteka celoten proces izposoje, kakšna je vloga bibliotekarja in kakšen je vpliv njegove prisotnosti na počutje bolnikov. Ugotavljala je tudi, kakšne so bralne navade bolnikov, kako branje vpliva na njihovo počutje in kako se odzivajo na delo bibliotekarja. Ugotovila je, da ima prisotnost bibliotekarja pozitiven vpliv na počutje bolnikov, in sicer zaradi njegovega strokovnega dela, torej ustreznega izbora knjig za izposajo, ki jim nudijo potencialno aktivnost: branje. To jih lahko razvedri in odvrča od pretiranega ukvarjanja s svojo boleznijo. Ob tem pa ima vrednost tudi prisotnost bibliotekarja kot osebnosti z vlogo ustvarjalca pozitivne psihološke klime v bolniški sobi.

Ključne besede: splošne knjižnice, bolnišnice, bibliotekarji, uporabniki, bolniki, počutje

UDC 027.6

ABSTRACT

A study case of lending of library materials to the patients in the General Hospital Maribor has been done. The process is conducted by a librarian of a Maribor Public Library. Three of the research methods have been used: two different interviews with the librarian and with ten of the patients, which borrowed books from him. The author also conducted systematic observation of communication of librarian with users during the process of choosing and lending books. With information she

had collected she described the whole process of lending of books and she made a study of the role of the librarian and the influence of his presence on the well-being of patients. She also studied reading habits of patients, the impact of reading on their well-being and the respond to the work of librarian. The research has shown that the presence of librarian has a positive influence on well-being of patients. The reason for that lies in his professional work: the advising and the appropriate collection of library materials for the process of lending. Lending of books itself presents a potential activity for patients: reading. The value of librarian also lies in the presence of him as personality, which contributes to the positive psychological climate amongst the patients.

Key words: public libraries, hospitals, librarians, users, patients, well-being

1 UVOD

Bibliotekarstvo tudi v Sloveniji uspešno sledi splošnemu družbenemu in kulturnemu napredku ter razvoju informacijske tehnologije. Knjižnice tako postajajo vse bolj nepogrešljiv člen različnih vidikov sodobnega življenja. Da bi pa zaobjele celoten horizont zakonsko in moralno določenih funkcij, ki naj bi jih izpolnjevale v praksi, morajo na široko odpreti vrata svojih dejavnosti za različne tipe uporabnikov. To pomeni, da se nikakor ne smejo osredotočati zgolj na tradicionalne naloge, ampak morajo iskati nove možnosti za širitev in utrjevanje svoje vloge tudi v interdisciplinarnih navezavah na druge znanosti. Kot eno izmed področij delovanja knjižnic se je že pred časom odprlo vprašanje skrbi za posebne skupine uporabnikov. Uspešna rešitev tega problema lahko pomembno poveča dostopnost knjižničnih storitev, ki v skladu z Etičnim kodeksom slovenskih knjižničarjev predstavlja bibliotekarjem moralno obveznost in poklicno dolžnost. Med posebne skupine uporabnikov sodijo tudi bralci v bolnišnicah.

V prispevku bomo predstavili zakonsko ozadje skrbi splošnih knjižnic za bolnike. V kratkem bo orisana zgodovina ustanavljanja bolnišničnih knjižnic ter njihovo današnje stanje. Osredotočili se bomo tudi na pomen bibliotekarja v bolnišnici ter na njegovo komunikacijo z bolniki. Kot primer dobre prakse bomo predstavili dejavnost Mariborske knjižnice, ki je na izviran način ponudila odgovor na vprašanje, kakšna naj bo skrb knjižnice za bralce v bolnišnicah. Uspešna kombinacija samoiniciative idejnih vodij ter precejšnje mere smelosti in pronicljivosti bibliotekarja Mariborske knjižnice, angažiranega za izvajanje dejavnosti, je namreč pripeljala do uvedbe izposoje gradiva za hospitalizirane bolnike. Le-ta se odvija med rednimi

tedenskimi obiski bibliotekarja po skoraj vseh oddelkih Splošne bolnišnice Maribor.

Z našo raziskavo smo poskušali ugotoviti, kakšna je vloga bibliotekarja v procesu izposoje knjižničnega gradiva bralcem v bolnišnico. Zanimalo nas je, kako se bolniki odzivajo na njegovo prisotnost in kako bibliotekar prispeva k izboljšanju njihovega počutja. Proučevali smo tudi bralne navade bolnikov in ugotavljali, kakšen odnos imajo do branja v bolnišnici. Posvetili smo se še vprašanju promocije Mariborske knjižnice s stališča izposoje gradiva v bolnišnico.

2 ZAKONSKE OSNOVE ZAGOTAVLJANJA KNJIŽNIČNIH STORITEV ZA BOLNIKE

Zakon o knjižničarstvu vsebuje člen, ki nedvomno predstavlja formalni okvir za skrb splošnih knjižnic za bolnike v bolnišnicah: "Splošne knjižnice, ki izvajajo knjižnično dejavnost za prebivalstvo v svojem okolju, zagotavljajo storitve tudi za skupine prebivalcev s posebnimi potrebami" (Zakon..., 2001, str. 5). Pogled v druge veljavne zakonske predpise pokaže, da splošnim knjižnicam v domačem okolju nobeden zakon izrecno ne nalaga skrbi za posebne skupine uporabnikov. V splošnejših dokumentih pa se odraža posredna obveza za zagotavljanje storitev za posebne skupine uporabnikov.

Tako je IFLA leta 2002 objavila deklaracijo, v kateri razglša kot osnovno človekovo pravico do dostopa in izražanja informacij brez omejitev. Besedilo poudarja, da naj bi knjižnice in informacijski servisi vsem uporabnikom omogočali enak dostop do gradiva, pri čemer ne bi smelo biti nikakršne diskriminacije iz kakršnegakoli razloga (Glasgowska..., 2002). K oskrbi bolnikov s knjižničnim gradivom zavezujejo splošne knjižnice tudi Standardi za splošne knjižnice iz leta 2005. Bolnike uvrščajo v skupino uporabnikov s posebnimi potrebami. Manifest o splošnih knjižnicah (IFLA/UNESCO Manifest..., 1994) pa pravi, da je splošna knjižnica dolžna zagotoviti oziroma priskrbeti posebne vrste storitev in gradiv tistim uporabnikom, ki iz kakršnihkoli razlogov ne morejo uporabljati njenih rednih storitev in običajnih gradiv. Med te prišteva tudi negovance v bolnišnicah. Storitve morajo biti fizično dostopne vsem članom lokalne skupnosti, pri čemer se za tiste, ki knjižnice ne morejo osebno obiskati, organizirajo posebne storitve izven prostorov knjižnice.

3 BOLNIŠNIČNE KNJIŽNICE

Zgodovina ustanavljanja in razvoja bolnišničnih knjižnic je že od svojih najzgodnejših začetkov tesno povezana s prepričanjem, da so knjige in branje pomemben dejavnik pri okrevanju bolnikov. Že pred mnogimi stoletji je bilo osnovno vodilo njihovega ustanavljanja pozitiven vpliv, ki ga ima branje na počutje bolnikov in na njihovo okrevanje.

V 18. in 19. stoletju so si knjižnice utirale pot predvsem v psihiatrične bolnišnice Anglije, Francije, Nemčije in Škotske, kjer so branje predpisovali kot eno izmed terapij (Encyclopedia..., 2003). Domnevno prva bolnišnična knjižnica v ZDA, ki se je nahajala v Massachusettsu, je v svojem poročilu iz leta 1860 navedla, da je knjižnica vir velikega zadovoljstva za bolnike (Panella, 1996).

Bolnišnične knjižnice so dobile največji zagon v času prve svetovne vojne, ko se je zaradi problematičnih družbenih razmer in osebnih stisk še bolj pokazala potreba po zunanji psihološki opori bolnih in ranjenih vojakov. Knjige in branje so se pri tem izkazali kot dobrodošla pomoč pri vzpodbujanju dobrega počutja in okrevanja bolnikov. Pogosto so bolnikom na glas brale medicinske sestre. Tovrstne knjižnice so v ZDA poimenovali vojne knjižnice (war libraries). Leta 1914 so se takšne knjižnice začele ustanavljati tudi v Veliki Britaniji, kjer so bili njihova gonilna sila prostovoljci iz splošnih knjižnic. Ti so delovali pod okriljem finančne pomoči različnih organizacij. Vojne knjižnice so po koncu vojne izgubile pečat, s katerim so jih zaznamovale družbene razmere, saj so v večih pogledih bistveno spremenile svoj značaj in se preoblikovale v bolnišnične knjižnice.

Po drugi svetovni vojni so se bolnišnične knjižnice ustanavljale predvsem v ZDA (Encyclopedia..., 2003), pa tudi Avstraliji, Češkoslovaški, Franciji, Nemčiji in Veliki Britaniji (Dunkel; povz. po Guidelines..., 2000). Forrest (1998) poroča o številnih primerih dobre prakse delovanja bolnišničnih knjižnic v Veliki Britaniji, ki so večinoma vezani na knjižnice splošnih bolnišnic. Poleg teh posebej omenja še psihiatrične bolnišnice, v katerih so si knjižničarji s prirejanjem različnih aktivnosti za bolnike že zgodaj izborili pomembno vlogo tudi v strokovnem terapevtskem timu. Največ so k razvoju bolnišničnega knjižničarstva doprinesli prostovoljci, ki so, dobro organizirani v združenja, skrbeli tudi za knjižnično službo za bolnike.

Danes deluje pod okriljem IFLA Sekcija za knjižnice za ovirane (Section of libraries serving disadvantaged persons). Sodeluje s knjižnicami, knjižničnimi in nekaterimi ostalimi združenji in vladnimi telesi, ki si prizadevajo za razvoj specializiranih servisov za uporabnike, ki iz kakršnihkoli razlogov ne morejo dostopati do običajnih knjižničnih storitev. Te skupine vključujejo hospitalizirane bolnike, zapornike, starostnike v domovih za ostarele, gluhe ter fizično in razvojno ovirane (developmentally disabled). Znotraj sekcije je bila oblikovana delovna skupina, ki je objavila priporočila za knjižnice, ki skrbijo za bolnike, ostarele ter oskrbovance v dolgoročni obravnavi. Priporočila odražajo težnjo k promociji ustanavljanja knjižnic oz. knjižničnih služb za paciente, vzpodbujanju razvoja že obstoječih knjižnic in motiviranju zunanjih organizacij, da razširijo svoje knjižnične storitve za oskrbovance v dolgoročni obravnavi (Guidelines..., 2000).

Pri zbiranju informacij o bolnišničnih knjižnicah pri nas in po svetu smo uspeli dobiti le malo statističnih podatkov o njihovem stanju ali delovanju. Kot kaže, sistematično spremljanje teh knjižnic običajno ni prisotno niti v deželah z razvito knjižnično dejavnostjo. Prav tako je le redko mogoče na enem mestu najti podatke, ki bi v splošnem predstavili sliko bolnišničnih knjižnic vsaj v okviru določene države. Za potrebe priprave omenjenih priporočil je Sekcija za knjižnice za ovirane pri IFLA opravila raziskavo v dvanajstih državah, s pomočjo katere je vendarle omogočila vpogled v organizacijsko podobo današnjih bolnišničnih knjižnic po svetu.

Raziskava je pokazala, da so nekatere knjižnice zelo dobro razvite in nudijo širok izbor knjižničnega gradiva, vključno s strokovnimi informacijami, ter skrbijo za pripravo in izvajanje številnih programov in aktivnosti. Druge bolnišnične knjižnice so bile ustanovljene šele pred kratkim in imajo v svojih zbirkah zgolj gradivo za razvedrilno branje. Ponekod skrbijo v tem smislu za bolnike zunanje organizacije, npr. splošne knjižnice ali prostovoljne skupine. Nekatere bolnišnice organizirajo izposajo za bolnike s pomočjo knjižnih vozičkov, s katerimi knjige pripeljejo do bolniških postelj. Praviloma to delo opravlja kateri od zdravstvenih delavcev. Bolnišnične knjižnice se včasih ustanavljajo s pomočjo sredstev, namenjenih za delovanje drugih knjižnic, ki so propadle zaradi pomanjkanja finančnih virov. V nekaterih primerih pa lokalne, regionalne ali nacionalne knjižnice ter knjižnične mreže omogočajo bolnikom dostop do zdravstvenih informacij s pomočjo najsodobnejše tehnologije in podatkovnih zbirk. Raziskava je

pokazala tudi, da imajo najdaljšo tradicijo obstoja knjižnice v psihiatričnih in pediatričnih bolnišnicah (Guidelines..., 2000).

Predstavljeni so tudi načini financiranja bolnišničnih knjižnic. Nekatere delujejo znotraj matične ustanove, ki v celoti financira vse stroške, povezane z njenim delovanjem. Včasih bolnišnične knjižnice podpirajo tudi zunanje organizacije, npr. splošne knjižnice. V takih primerih si bolnišnica in splošna knjižnica stroške smiselno razdelita. Ponekod pa bolnišnične knjižnice delujejo v okviru splošne knjižnice kot eden od njenih oddelkov, ali pa jo ustanovijo in vzdržujejo prostovoljci. V obeh primerih takšno knjižnico financira sponzorska institucija. Priporočila opozarjajo tudi na pomen sodelovanja bolnišničnih knjižnic z drugimi ustanovami, in predlagajo, naj se v primeru finančnih težav konstruktivno povežejo s splošnimi ali nacionalnimi knjižnicami, s čimer bodo lahko povečale izbor razpoložljivega gradiva za izposajo. Če to ni možno, pa naj bi se za pomoč obrnile na prostovoljne organizacije (Guidelines..., 2000).

Knjižnična statistika o delovanju slovenskih splošnih knjižnic je glede podatkov o knjižničnih storitvah za bolnike precej skromna. Že v osnovi namreč ne vključuje ugotavljanja števila bolnišničnih knjižnic ali storitev splošnih knjižnic za bolnike. Edina informacija, ki morda posredno kaže na dejavnost knjižnic za hospitalizirane, je število prireditev za posebne skupine uporabnikov. Gre za podatek, da je 240 enot slovenskih splošnih knjižnic leta 2005 skupno organiziralo 362 prireditev za mlade in 262 za odrasle uporabnike s posebnimi potrebami (Slovenske..., 2005). Le ugibamo pa lahko, ali je bila katera od teh namenjena tudi bralcem v bolnišnicah. To pa seveda ne pomeni, da se na tem področju ničesar ne dogaja tudi v praksi.

Omeniti velja primer ljubljanskih Kliničnih bolnic, ki so ene redkih, za katere so dostopni podatki o razvoju njihovih knjižnic. V obdobju po drugi svetovni vojni so v teh bolnicah delovale knjižnice, ki so spadale med sindikalne knjižnice. Večina jih je začela delovati po letu 1946, nekatere pa tudi prej. Skupaj jih je bilo 12, ena pa je bila tudi na Medicinski visoki šoli. Imele so od 100 do 700 enot knjižničnega gradiva (Kraiger, 1987). Ljubljanske bolnišnice so se skozi vso zgodovino borile s finančnim primanjkljajem, ki je bil verjetno tudi glavni razlog, da v načrtovanje novega kliničnega centra niso vključile postavitve knjižnice. Danes deluje v kliničnem centru pod okriljem kulturno-umetniškega društva Knjižnična sekcija Bena

Zupančiča, ki je pomagala pri vzpostavitvi devetih oddelčnih knjižnic za bolnike. Knjižnice obsegajo od 200 do 930 knjig, nekatere pa imajo naročene tudi serijske publikacije. Gradivo je večinoma shranjeno v omarah v dnevnih prostorih, kjer je postavljen tudi televizor. Zajema poljudnoznanstveno in leposlovno tematiko, pretežno v slovenskem jeziku, nekaj pa tudi v drugih, predvsem v srbohrvaškem oz. danes hrvaškem in srbskem jeziku. Izposoja knjig temelji na prostovoljnem delu medicinskih sester, administratorok ali katerega izmed ostalih zaposlenih. Član sekcije je lahko vsak zaposleni v Univerzitetnem kliničnem centru, ne glede na stopnjo izobrazbe, njihova naloga pa je nabava, evidentiranje in posredovanje gradiva (Kraiger, 1987).

Svojo knjižnico za bolnike imajo tudi na Pediatrični kliniki v Ljubljani (Bečan, 1991), na Psihiatrični kliniki Ljubljana-Polje in v bolnišnici Golnik – klinični oddelek za pljučne bolezni in alergijo. Na oddelku za psihiatrijo v Splošni bolnišnici Maribor pa stoji premična zbirka Mariborske knjižnice. Slednjo lahko označimo kot primer uspešnega sodelovanja med dvema ustanovama, za katerega si prizadeva tudi IFLA¹.

4 POVEZAVA SPLOŠNE KNJIŽNICE IN BOLNIŠNICE

Po priporočilih IFLA naj bi splošne knjižnice bolnišničnim pomagale z nasveti, darovanjem gradiva, medknjižnično izposojajo, pa tudi s skupno nabavo, katalogizacijo in opremljanjem (technical processing) gradiva (Guidelines..., 2000). Bolnišnica in splošna knjižnica se lahko povežeta tudi na druge načine (Guerin, 2000; povz. po Guidelines..., 2000):

- izposoja gradiva: bolnišnična knjižnica deluje kot samostojna ustanova, pri čemer ji splošna knjižnica pomaga z izposojajo gradiva iz svojega fonda;
- potujoča knjižnica: splošna knjižnica organizira izposojajo v bolnišnico s pomočjo bibliobusa. Bibliotekarji gradivo na vozičkih razvažajo po oddelkih. Pri tem je potrebno posebno pozornost posvečati nepokretnim bolnikom;
- dostava gradiva na dom: nekatere splošne knjižnice skrbijo za bolne bralce tudi po tem, ko so odpuščeni iz bolnišnice;
- prireditve splošne knjižnice: splošne in bolnišnične knjižnice lahko

1 Več o slovenskih bolnišničnih knjižnicah Glej: Gregorinčič, T. (2007). *Vpliv bibliotekarja na počutje uporabnikov: bibliotekar splošne knjižnice v bolnišnici*. Diplomsko delo. Ljubljana: Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo.

- izvajajo skupne aktivnosti, recimo skupinsko predstavljanje knjig in debate o njih, delavnice kreativnega pisanja. Prireditve se lahko odvijajo v knjižnici ali bolnišnici. Za bolnike lahko predstavljajo dobrodošlo razvedritev in stik z zunanjim svetom, ki jim ga (še posebej dolgotrajno) bivanje med štirimi zidovi lahko močno odtuji;
- usposabljanje prostovoljcev: splošne knjižnice lahko nudijo pomoč v obliki organizacije izobraževanja za prostovoljce, ki delajo v bolnišničnih knjižnicah.

Pri povezovanju bolnišnične in splošne knjižnice lahko torej obe strani veliko pridobita. Če se ob tem še enkrat ozremo na priporočila, standarde in zakonske predpise, omenjene v prejšnjem poglavju, ugotovimo, da le-ti glede ustanavljanja in vodenja bolnišničnih knjižnic pravzaprav zmeraj apelirajo zgolj na splošne knjižnice. Kot bo razvidno kasneje v prispevku, prinaša skrb za branje in vzpostavitev knjižnične službe v bolnišnici mnogo pozitivnih posledic za izboljšanje počutja bolnikov/uporabnikov in posledično za njihovo hitrejšo zdravljenje. To je dejstvo, na katerega bi morale biti pozorne bolnišnice. V ožjem smislu pa skrb za branje bolnikov in vzpostavitev knjižnične službe v bolnišnici ni toliko stvar bolnišničnih ustanov, ampak morajo splošne knjižnice same najti pot do njih, tako da ponudijo racionalne, kvalitetne in razvijajoče se storitve za bolnike/bralce. Knjižnice pri nas in po svetu na različne načine pristopajo k temu problemu. Vedno pa je potrebno za prodor v novo institucijo dobro sodelovanje z njenim vodstvom in osebjem. Splošne knjižnice s tem povezovanjem izpolnjujejo še enega izmed priporočil Manifesta, ki pravi, da mora biti v tovrstnih knjižnicah zagotovljeno sodelovanje na vseh ravneh (lokalni, regionalni, nacionalni in mednarodni), z vsemi možnimi partnerji, tudi z različnimi skupinami uporabnikov (IFLA/UNESCO Manifest..., 1994). Posebno vlogo pri tem imajo tudi sami bibliotekarji.

5 LIK, VLOGA IN POMEN BIBLIOTEKARJA V BOLNIŠNICI

Vloga bibliotekarja v bolnišnici je večplastna. Bibliotekar je tisti, ki priskrbi gradivo. To ne pomeni, da knjige zgolj nabavlja, ampak pomaga bolnikom tudi pri odločanju za izposajo. Ob tem pripravlja različne aktivnosti, ki so vezane na knjigo in branje, kar ga dela za svojevrstnega stimulatorja aktivnosti bolnikov. Pogosto se izkaže kot dobrodošel družabnik, s katerim se bolniki pogovarjajo o vsakdanjih temah. Za nekatere je njegov obisk celo edina vez z zunanjim svetom, s čimer jih vsaj za nekaj časa odvrne od obre-

menjujočih misli. Če si je bibliotekar pripravljen vzeti več časa, in če mu to sploh uspe, se mu bolniki tudi potožijo in mu zaupajo svoje skrbi. Ker sam ni del bolniškega osebja, ga ne gledajo s strahospoštovanjem, ampak kot sočloveka, ki ne prihaja s poslanstvom – zdraviti, ampak narediti nekaj za njihovo boljše počutje. Bibliotekar lahko s svojo angažiranostjo pripomore tudi k temu, da bolniki razvijajo svoje interese ali da ponovno odkrijejo stare (George, 1990).

Podobo bibliotekarja v bolnišnici vsak po svoje oblikujeta dva pomembna vidika: njegova (ne)formalna strokovna usposobljenost in njegove osebne lastnosti. Bibliotekar v bolnišnici bi moral imeti strokovno izobrazbo bibliotekarske smeri. Vendar je potrebno upoštevati tudi dejstvo, da v vsaki knjižnici, ne glede na njeno velikost ali pogostost izposoje, ni nujno oz. mogoče zaposliti diplomiranega bibliotekarja. Nadomešča ga lahko zaposleni z drugo vrsto formalne izobrazbe, pri čemer je potreben le njegov stalni nadzor (Splošne..., 2002). Podobne zahteve glede kadrov najdemo tudi v IFLA priporočilih za bolnišnične knjižnice, vendar naj bi bil v vsakem primeru za njihovo delovanje odgovoren bibliotekar z ustrezno strokovno usposobljenostjo, četudi v njej deluje le kot svetovalec ali, kar je še bolj zaželeno, kot strokovni vodja. Bibliotekar v bolnišnici naj bi dobro poznal knjižničarsko stroko, vključno z elementi administracije. Imel naj bi dobre organizacijske in vodstvene sposobnosti. Ob tem se priporočila dotikajo tudi konkretnega dela z bolniki. Bibliotekar naj bi imel občutek, kako in katero knjižnično gradivo lahko pripomore h kvalitetnejši bolnišnični oskrbi. Poznal naj bi probleme in z njimi povezane informacijske potrebe bolnih, starejših in ovisanih, spoznal pa naj bi se tudi na medicinsko, psihološko in psihiatrično terminologijo (Guidelines..., 2000). Bibliotekar naj bi bil predvsem pozoren na psihološka stanja, ki zaznamujejo z boleznijo obremenjenega bralca. Kot pravi Kernel, mora biti gradivo primerno izbrano, tako da odvrne bolnika od skrbi glede bolezni, zdravstvenih posegov, bivanja v bolnišnici in domačih skrbi. Vsebina naj bi ga zaposlila do te mere, da bi pozabil na črnogledost ter se okrepil z novimi močmi in voljo za zdravljenje (Kernel, 1976). Vendar bibliotekar nikakor ne more in ne sme opravljati terapevtske službe. Njegov prispevek je, ozko gledano, prvenstveno v nabavi in svetovanju pri izboru gradiva, ki ima zdravilne, pozitivne učinke na bolnike. Presoja, konkretno kakšno in katero gradivo je to, pa tudi naj ne bi bila le njegova osebna odgovornost. Zato je priporočljivo, da se glede tega posvetuje z zdravniki in terapevti (Kešler in Koch, 2002). V primeru, da je cilj bibliotekarjevega dela v bolnišnici tudi zagotavljanje strokovnih medicinskih informacij, in ko so

deluje v programih usmerjene zdravstvene vzgoje bolnikov, je zaželeno, da je več tudi ravnanja z internetom in s sodobno informacijsko tehnologijo, ter da pozna ustrezne baze podatkov in delo z njimi, tako da je zmožen najti ustrezne informacije v čim krajšem času. Vendar pa nikakor ne sme prevzeti funkcije zdravnika ali kateregakoli drugega zdravstvenega delavca, zato ne sme dajati strokovnih zdravstvenih nasvetov. Informacije lahko le posreduje in jih ne tolmači po svoje.

Glede osebnostnih lastnosti za delavce v splošnih knjižnicah Manifest o splošnih knjižnicah predvideva, da imajo razvite sposobnosti za pozitivno naravnano sporazumevanje z ljudmi in za razumevanje potreb uporabnikov. Zaposleni naj bi bili vljudni, prijazni, spoštljivi in vedno pripravljeni pomagati (IFLA/UNESCO Manifest..., 1994). Še toliko bolj so omenjene osebnostne lastnosti bibliotekarja dobrodošle v bolnišničnem okolju, kjer se srečuje s psihološko precej ranljivejšo oz. občutljivejšo skupino uporabnikov. Podrobneje o tem spregovorijo priporočila, po katerih naj bi knjižnično osebje, ki dela neposredno z bolniki, imelo zmožnost dobrega prepoznavanja problemov in potreb uporabnikov, pa naj so to otroci, mentalno ali psihično bolni, starejši ali ovirani. Ob stiku z bolnikom je torej bistvenega pomena človekov prvinski, intuitivni pristop do trpečega bitja; bibliotekar naj bi bil zato odprta, dostopna, prijazna, priljudna, potrpežljiva in razumevajoča oseba (Guidelines..., 2000).

6 KOMUNIKACIJA BIBLIOTEKARJA Z BOLNIKI

Vsak, ki dela z bolniki, mora znati poslušati, prepoznavati njihove čustvene potrebe in stiske ter pokazati iskreno zanimanje za tegobe bolnikov. "Dober poslušalec ne posluša le z ušesi, ampak z vsemi čutili, pa še z razumom. Dober poslušalec torej posluša, opazuje, povezuje, se vživlja in sklepa. Le tako lahko prepozna, da je nekdo v tako hudi stiski, da potrebuje pomoč." (Požarnik, 1984, str. 106) Raziskave kažejo, da imajo različni vzorci komunikacije pomemben vpliv na potek zdravljenja. Bibliotekar v bolnišnici mora biti pozoren, v kakšnem fizičnem ali psihičnem stanju je bolnik. Če je njegovo bolezensko stanje slabo, je malo verjetno, da bo posegel po čtivu, ki ga bo morda še dodatno utrujalo. Bolniku se vzbudi želja po branju šele po končanem kritičnem obdobju oz. akutni fazi bolezni (Kernel, 1976).

Pogoj za dobro komunikacijo med bolnikom in bibliotekarjem je razumevanje psiholoških stanj in reakcij na bolezen in hospitalizacijo. Glede na te dejavnike deli George (1990) bolnike v naslednje skupine: bolniki, ki

so pretirano odvisni; bolniki, ki so v depresiji; anksiozni bolniki; bolniki s smrtno nevarnimi boleznimi; žalujoči bolniki; zmedeni in/ali starejši bolniki; jokajoči in nesrečni, obupani bolniki. Bibliotekar v bolnišnici mora biti zmožen empatije in imeti občutek za delo s takimi bolniki. Tako je lahko komunikacija z njimi obogatena s svojevrstno psihološko vrednostjo, kar iz izkušenj potrjuje tudi Ivana Kernel: "Nekateri bolniki [...] se veselijo dneva, ko bo prišla knjižnica, vendar ne zaradi knjig, temveč zaradi bibliotekarke, češ: Saj si ne bi nič izposodil, le rad vidim koga, ki pride od zunaj!" (Kernel, 1976, str. 19)

Požarnik (1984, str. 106) meni, da mora tisti, ki hoče pomagati drugim, najprej poznati sebe, svoje slabosti, ranljive točke, predsodke in motive, vendar pa mora imeti za to primerno strokovno znanje. Vedeti mora za meje svojih pristojnosti; če opazi, da so bolnikovi čustveni in vedenjski problemi zapleteni, in jim s svojim znanjem ne bo kos, je bolje, da ga napoti k ustreznemu strokovnjaku, kajti: "Pomoč in zdravljenje le na osnovi naše "zdrave pameti" navadno ni učinkovito." Bibliotekar se mora zato zavedati dejanske vloge, ki mu je namenjena pri delu z bolniki ter omejitev oz. dometa svojega "terapevtskega poslanstva".

7 SODELOVANJE MED SPLOŠNO BOLNIŠNICO MARIBOR IN MARIBORSKO KNJIŽNICO

Splošna bolnišnica Maribor in Mariborska knjižnica sta zanimivi zaradi okoliščin, ki so pripeljale do njunega sodelovanja. Tega lahko označimo za primer dobre prakse, ki lahko služi kot model drugim knjižnicam in bolnišnicam, ki načrtujejo izvedbo podobne dejavnosti.

Splošna bolnišnica Maribor je organizirana kot javni zdravstveni zavod na sekundarni ravni s kliničnimi oddelki na terciarni ravni. Od leta 2004 ima status klinične univerzitetne ustanove. V bolnišnici je več kot 2.400 zaposlenih. Na 1.316 bolniških posteljah ležijo bolniki povprečno 6,9 dni. Letno se v bolnišnici zdravi več kot 55.000 bolnikov, več kot 10.000 pa jih prihaja v enodnevno bolnišnico. V bolnišnici delujejo tudi šole, ki so namenjene predvsem bolnikom: šola za bolnike, ki imajo težave s hrbtenico, šola za diabetike, za pripravo družine na porod in druge. Prav tako je v bolnišnici sedež številnih društev, v katerih se združujejo bolniki, da bi lažje spoznali svojo bolezen in se naučili ravnati in živeti v novih okoliščinah (Splošna bolnišnica Maribor, 2007).

Mariborska knjižnica pa je splošna knjižnica z najobsežnejšo knjižnično mrežo v Sloveniji. Pokriva jo z osrednjimi in krajevnimi knjižnicami, postajališči bibliobusa in premičnimi zbirkami v zavodih in kulturnih društvih. Deluje na območju 12 občin; sedežna je Mestna občina Maribor. Poleg nje so ustanoviteljice knjižnice še nekatere okoliške občine. Celotno območje, na katerem deluje knjižnica, pokriva skoraj 180.000 prebivalcev. Knjižnica je imela ob koncu leta 2006 skupaj 93 zaposlenih (redno, določen čas, javna dela). V tem času je imela več kot 42.000 članov.

Storitev izposoje v bolnišnico je knjižnica uvedla leta 2001. Sprva je nudila le možnost telefonskega naročila izposoje knjig, januarja 2003 pa so angžirali bibliotekarja za redne tedenske obiske po bolniških sobah skoraj vseh bolnišničnih oddelkov. Za izhodišče izposoje v bolnišnico so izbrali enoto, ki se nahaja v neposredni bližini bolnišnice, tj. knjižnico Tabor (Lujić, 2002). S storitvijo so želeli pomagati hospitaliziranim, da bi čim lažje preživeli dneve zdravljenja, pozitivno vplivati na proces zdravljenja in rekonvalescence, pomagati preprečevati proces izolacije hospitaliziranih, olajšati ponovno vključitev bolnikov v zunanje okolje po odpustu iz bolnišnice, vzpodbujati branje v obdobju človekovega zdravljenja, vplivati na aktivno izrabo prostega časa hospitaliziranih in nenazadnje, pridobiti nove uporabnike. Obenem so knjižničarji želeli v svoje delo vnesti nekaj novega, pozitivnega, nekaj, s čimer bi tudi sami osebno rasli, se notranje bogatili in zadostili potrebi pomagati sočloveku (Goljat, 2002).

Izposoja v bolnišnico deluje kot samostojna enota na daljavo, kar pomeni, da si lahko s člansko izkaznico te enote bralci tudi po odpustu iz bolnišnice izposojajo gradivo v katerikoli enoti njihove mreže. Knjižnično gradivo za izposajo v bolnišnico v celoti črpajo iz fonda Knjižnice Tabor. Po odpustu iz bolnišnice lahko bralci pustijo gradivo v bolnišnici ali pa ga sami vrnejo v knjižnico. Pred in po vsaki izposoji v bolnišnico je gradivo posebej očiščeno. Uporabnikom v obdobju hospitalizacije knjižnica ne pošilja opominov (Lujić, 2002).

8 RAZISKOVALNI PROBLEM IN METODOLOGIJA

V raziskavi smo proučevali vlogo in način dela bibliotekarja Mariborske knjižnice, ki izposoja knjižnično gradivo v Splošno bolnišnico Maribor. Usmerili smo se na celoten proces izposoje v bolnišnico, vključno z njegovim formiranjem. Ugotavljali smo, kakšne so bralne navade bolnikov

in kako se odzivajo na delo bibliotekarja v bolnišnici. Proučevali smo tudi vpliv branja in prisotnosti bibliotekarja v bolnišnici na počutje bolnikov.

Predpostavljali smo, da:

- na bibliotekarjevo delo v bolnišnici gledajo pozitivno tako bolniki, kot tudi medicinske sestre ter njihovi sodelavci in nadrejeni v knjižnici;
- imata na bolnike pozitiven vpliv (večja humanizacija hospitalizacije) tako branje kot tudi kontakt z bibliotekarjem kot osebnostjo;
- si v bolnišnici knjige izposojajo tisti, ki jih berejo tudi sicer;
- so bolniki kljub majhni izbiri zadovoljni z naborom knjig, ki jih bibliotekar prinese v bolnišnico;
- si tisti, ki si izposojajo knjige od bibliotekarja, v bolnišnici krajšajo čas predvsem z branjem;
- je izposoja gradiva v bolnišnico pomembno sredstvo promocije Mariborske knjižnice.

Odločili smo se za izvedbo kvalitativne raziskave, in sicer na osnovi študije primera. Podatke smo zbrali s pomočjo dveh različnih metod. Prva je bila metoda intervjuja, ki smo ga opravili z bibliotekarjem in bolniki/uporabniki, druga pa je bila metoda opazovanja.

Pri metodi intervjuja smo uporabili delno strukturirani intervju (pred izvedbo intervjuja smo imeli pripravljena okvirna vprašanja). Vprašanja so se za anketirane, tj. bibliotekarja oz. bolnike, razlikovala. Anketirani so bili bibliotekar Mariborske knjižnice, ki izposoja gradivo bolnikom v Splošno bolnišnico Maribor in deset bolnikov, hospitaliziranih v Splošni bolnišnici Maribor, ki so si izposodili gradivo od bibliotekarja. Izvedli smo tudi opazovanje komunikacije med bibliotekarjem in devetimi bolniki, ki so si na dan opazovanja od njega izposodili gradivo. Opazovanje je bilo brez aktivne udeležbe. Osredotočili smo se zgolj na besedno komunikacijo, in sicer na njen vsebinski del.

V okviru intervjuja smo bibliotekarja povprašali o njegovi izobrazbi in okoliščinah, zaradi katerih je bil določen za to delo, o izvajanju celotnega procesa izposoje, o njegovem mnenju glede vpliva branja in njegove dejavnosti na počutje bolnikov in o njegovi komunikaciji z bolniki in ostalimi v bolnišnici. Bolnike smo spraševali o njihovih bralnih navadah, o zaznanih vplivih

branja in prisotnosti bibliotekarja na njihovo počutje, ter o seznanjenosti z možnostjo izposoje knjig v bolnišnico.

Intervju z bibliotekarjem je bil izveden v dveh fazah. Osnovna vprašanja smo mu zastavili 14. 2. 2007. Po opravljenem intervjuju z bolniki, smo oblikovali dodatna vprašanja in bibliotekarja anketirali še drugič, in sicer 3. 4. 2007. Intervju je obakrat potekal v knjižnici Tabor, enoti Mariborske knjižnice.

Pogovore z bolniki, ki so si izposodili gradivo, smo izvedli 20. 3. 2007. Potekali so v bolnišničnih sobah bolnikov ob prisotnosti ostalih bolnikov, ki so ležali v sobi. Pri tem bibliotekar ni bil prisoten. Zagotovljena jim je bila anonimnost raziskave. Nobeden izmed nagovorjenih bolnikov ni odklonil sodelovanja.

Prvi obisk v bolnišnici, ob priložnosti izvajanja intervjujev z bolniki, je pomenil hkrati tudi priložnostno opazovanje. S tem smo nato lažje načrtovali potek in predmet sistematičnega opazovanja komunikacije med bibliotekarjem in bolniki. Samo opazovanje smo izvedli 3. 4. 2007. Ob njem smo delali nestrukturirane zapise, pri katerih smo se osredotočili predvsem na vsebino pogovorov. Opazovali smo besedno komunikacijo, oz. njen vsebinski del.

Za obdelavo na osnovi intervjujev in opazovanja zbranih podatkov smo uporabili kvalitativno analizo.

9 REZULTATI

Najprej bomo predstavili podatke, ki smo jih pridobili z intervjuvanjem bibliotekarja. Sledi združen prikaz odgovorov na intervjuje z bolniki, ki so si izposodili gradivo. Nazadnje je vključen še zapis o opazovani komunikaciji med bibliotekarjem in bolniki.

9.1 INTERVJU Z BIBLIOTEKARJEM

Bibliotekarjeva izobrazba – po izobrazbi je univ. dipl. teolog, ima pa tudi pedagoško-andragoško izobrazbo. Opravljen ima strokovni izpit iz bibliotekarstva. Doba zaposlenosti v knjižnici in izposojanja v bolnišnico - v knjižnici je zaposlen že 11 let, bolnišnico pa obiskuje od sredine januarja 2003, torej več kot 4 leta.

Odločitev za bibliotekarjevo obiskovanje bolnišnice - bibliotekar je bil za to delo izbran po dveh letih od začetka izposoje v bolnišnico. Prvotno je izposoja potekala le po predhodnem telefonskem naročilu knjig, vendar je bilo zanimanje majhno. Potem so se v knjižnici odločili za drugačen način. Direktorica knjižnice je za to delo izbrala bibliotekarja, ker ga tudi osebno dobro pozna in je vedela za njegovo ukvarjanje s humanitarnimi dejavnostmi in za njegov občutek ter veselje za delo z ljudmi.

Proces oblikovanja organizacije izposoje v bolnišnico in usklajevanja z bolnišnico - ideja, da bi knjižnica začela z izposojjo v bolnišnico, se je začela uresničevati leta 2000, in sicer na pobudo takratne vodje knjižnice Tabor, ki je vodila projekt. Bibliotekar v procesu oblikovanja organizacije izposoje v bolnišnico ni sodeloval. Projekt je strokovno pripravila sodelavka, ki je v knjižnici zadolžena za posebne zbirke in delo s posebnimi skupinami uporabnikov. Ponudbo storitve je poslala vodstvu bolnišnice, od takrat dalje pa sta se v pripravi dejavnosti usklajevali vodstvi knjižnice in bolnišnice.

Proces izposoje v bolnišnico - bibliotekar obiskuje bolnišnico enkrat tedensko. Obiskuje skoraj vse oddelke, z izjemo tistih, ki so dislocirani, npr. pljučnega. Zaradi specifičnosti simptomatike bolezni in/ali bolnikov zaenkrat ne obiskuje tudi infekcijskega, ginekološkega, očesnega in otroškega oddelka. Preden gre v bolnišnico, si vzame čas in dobro razmisli o tem, katere knjige bo izbral za izposajo. Običajno izbere 30 do 40 knjig, ki jih v sistemu COBISS evidentira kot izposojene. Znotraj COBISS-a ima knjižnica za izposajo v bolnišnico ustvarjen lasten oddelek. Knjige nosi v bolnišnico v potovalnem kovčku; preden jih naloži vanj, jih zmeraj dezinficira. Ko pride v bolniško sobo, se najprej predstavi in pove s kakšnim namenom je prišel. Če bolnik ni član Mariborske knjižnice, ga najprej vpiše. Bralci lahko knjige vračajo na več načinov. Če ostanejo v bolnišnici dlje časa, jih lahko vrnejo bibliotekarju ob njegovem naslednjem obisku. Lahko jih pustijo tudi pri medicinskih sestrah ali pa jih prinesejo v knjižnico Tabor. Za bolnike velja pravilo, da se jim v času hospitalizacije ne zaračunavajo zamudnine.

Število novo pridobljenih uporabnikov knjižnice - bibliotekar nas je seznanil s podatki za obdobje od leta 2003 do 2006. Dodal je podatke o številu bolnikov, ki so si v določenih letih izposodili knjige, in o številu knjig, ki so si jih izposodili (Tabela 1).

Tabela 1: Število novih članov knjižnice, število bolnikov, ki so si izposodili knjige in število izposojenih knjig (2003 – 2006)

leto	novi člani knjižnice	št. bolnikov	št. izposojenih knjig
2003	312	1.503	1.705
2004	355	1.875	2.493
2005	312	1.460	1.873
2006	314	1.656	2.386
skupaj	1.293	6.494	8.457

Mnenje bibliotekarja o koristnosti svojega dela v bolnišnici za knjižnico - knjižnica z izposajo v bolnišnico pridobi precej novih članov. Po mnenju bibliotekarja to pomeni promocijo, s katero knjižnica pridobiva na prepoznavnosti. Gre za humanitarno gesto, ki med bralci in širšo javnostjo ustvarja tudi pozitiven odnos do knjižnične dejavnosti.

Bibliotekarjeva izbira gradiva za izposajo v bolnišnico - bibliotekar se za izbor gradiva, ki ga nosi v bolnišnico, odloča na podlagi osebnih izkušenj glede tega, kaj bolniki v splošnem najraje berejo. Vedno se trudi izbrati knjige s pozitivno naravnano vsebino, literaturo za sprostitev, lažje razumljive kriminalke, zanimive biografije, knjige s šaljivo vsebino in knjige s področja poljudne psihologije in duhovnosti. Nikoli ne pozabi na priljubljene domače avtorje (npr. Tone Partljič, Ivan Sivec).

Povpraševanje bolnikov po določenem gradivu in bibliotekarjevo svetovanje glede izbora - bolniki včasih povprašujejo po čisto določenih knjigah. Če v bolnišnici ostanejo do bibliotekarjevega naslednjega obiska, jim jih prinese takrat. Sicer pa se skorajda nikoli ne zanimajo oz. "manj kot enkrat letno" povprašajo po strokovnem zdravstvenem gradivu. Bibliotekar jim pogosto svetuje in priporoča knjige, za katere meni, da bi jim bile všeč.

Komunikacija bibliotekarja z bolniki in osebjem bolnišnice ter svojci bolnikov – po mnenju bibliotekarja je le-ta z osebjem v zelo dobrih odnosih. Poznajo ga skorajda vsi in med njimi se čuti dobrodošlega. Dobra je tudi komunikacija z bolniki. Zelo pomembno se mu zdi, da je čimbolj sproščen in psihofizično pripravljen na delo. Meni, da je njegova komunikacija z bolniki dobra, saj se radi pogovarjajo z njim in "se dobro ujemajo". Mnogi bolniki, ki ne uporabljajo knjižničnih storitev, ali jih ne morejo zaradi slabega vida ali kakšne druge bolezni, si pogosto želijo pogovora. Bibliotekar se trudi, da bi ustregel tudi njim. Pozitivno ga sprejemajo tudi svojci bolnikov in drugi obiskovalci.

Bibliotekarjev odnos do čustveno vznemirjenih bolnikov - v bolnišnici se pogosto srečuje s problematiko čustvenih izbruhov pri bolnikih. Ljudje veliko-

krat potarnajo nad svojo boleznijo, pa tudi čez organizacijo v bolnišnici, nad zdravniki itd. Bibliotekar meni, da je v takih primerih najbolje poslušati, da se bolnik izpove. Trudi se, da bi razumel to, kar mu bolnik sporoča. Vse to mu je včasih težko, a pristopa k temu z dobro voljo in pozitivno naravnostjo.

Mnenje bibliotekarja o svojem vplivu na počutje bolnikov - bibliotekar pravi, da si mnogi želijo le krajšega pogovora z njim, kar deluje kot neke vrste terapija. Glede knjig pa meni, da: "... poleg vsega človek potrebuje tudi duhovno hrano, ki jo lahko nudi dobra knjiga".

Mnenje direktorice in bibliotekarjevih sodelavcev o njegovem delu v bolnišnici - za odgovor na vprašanje, kaj o njegovem delu menijo njegovi sodelavci in zaposleni, je bibliotekar povprašal nekaj zaposlenih v knjižnici. Direktorica Mariborske knjižnice je povedala, da v vodstvu njegovo delo v bolnišnici ocenjujejo kot zelo uspešno in dobro. Odlično namreč zaznava potrebe te skupine uporabnikov, se nanje pozitivno odziva in je za delo zares dobro motiviran. Strokovno obvladuje delo informatorja in zna izbirati in svetovati bralcem gradivo. Poleg tega ga odlikujejo osebnostne lastnosti, kot je empatija, socialen čut, posluš za človeka v stiski. Mnenje je povedala tudi vodja enote knjižnice, v kateri je zaposlen bibliotekar. Njegov odnos ocenjuje kot pozitiven in zelo samoiniciativen. Pravi, da delo opravlja resnično srčno in zagnano ter z veseljem in pravilnim socialnim in človeškim pristopom, kar je po njenem mnenju za to vrsto izposoje tudi najpomembnejše. Ena izmed bibliotekarjevih sodelavk pa je povedala, da mu ni težko vzpostaviti pristnega stika z bolniki in poskrbeti, da je njihov čas zdravljenja s knjigo v roki polnejši, zanimivejši in bogatejši. Njegovo delo spoštuje, saj ga opravlja rad in si ne zna predstavljati koga drugega na tem delovnem mestu.

9.2 INTERVJU Z BOLNIKI

Seznanjenost bolnikov z možnostjo izposoje knjig iz bolnišnice – večina bolnikov ni bila seznanjena s tem, da ima knjižnica organizirano izposajo v bolnišnico. Nekateri pa so se z bibliotekarjem srečali že kdaj prej ali pa so izvedeli o njegovih obiskih iz brošure "Vodič po bolnišnici", ki je na voljo v dnevnikih sobah bolnišničnih oddelkov.

Mnenja bolnikov o bibliotekarjevem delu v bolnišnici - vsi vprašani so imeli o bibliotekarjevem delu pozitivno mnenje. Najpogostejši odgovor je bil "zelo v redu". Nekaj bolnikov je povedalo, da imajo na tak način večji izbor gradiva, kot če jim ga po svojem okusu prinesejo svojci. Dva bolnika sta povedala, da bi brez bibliotekarjevega obiska brala samo revije in časopise, ki jima jih prinesejo obiskovalci.

Ocenjevanje komunikacije z bibliotekarjem in njegovega pristopa - bolniki so večinoma menili, da je bibliotekar prijazen. Nekateri so ga ocenjevali kot "v redu", "nevsiljiv", "komunikativen". Neka bolnica ga je označila kot uslužnega pri svetovanju glede knjig. Bolnik, ki je že dlje časa v bolnišnici, je razložil: "... srečal sem ga že tretjič in zdaj sva že prava prijatelja. Zmeraj se ga razveselim, saj sem zelo družaben in sem vesel, če dobim priložnost, da se lahko s kom kaj pogovarjam". Nihče ni imel o bibliotekarju, njegovem pristopu in/ali delu negativnega mnenja.

Mnenje bolnikov o vplivu bibliotekarja na njihovo počutje - izmed vseh vprašanih je le en bolnik menil, da bibliotekar ni vplival na njegovo počutje. Ostali so odgovarjali, da je vplival že zaradi samega obiska, zaradi izposojenih knjig oz. zaradi obojega. En bolnik je povedal, da je šlo nedvomno za pozitiven vpliv, saj je bibliotekarja sprejel kot obisk. Podobno je menil drugi: "... ker sem zelo komunikativen, ti obiski pomembno vplivajo na moje počutje. Čeprav gre le za kratke obiske, me zelo razvedrijo".

Bralne navade bolnikov v domačem okolju - vsi vprašani berejo tudi doma. Štirje so povedali, da berejo kar precej. Vsi intervjuvani berejo knjige. Omenjali so branje pravljič, pustolovskih knjig, erotike, mladinske književnosti in verskih knjig. Trije berejo strokovno in študijsko gradivo, osem pa jih bolj ali manj redno prebira tudi časopise in revije.

Mnenje bolnikov o vplivu branja na njihovo počutje v bolnišnici - razen enega so vsi vprašani povedali, da branje pozitivno vpliva na njihovo počutje. Pet med njimi je svoje mnenje pospremlilo s komentarjem, da jim knjige preganjajo dolgčas, eden pa je omenil, da z branjem preusmerja svoje misli stran od bolečin. Le en bolnik branju ni pripisal nobenih učinkov na počutje.

Mnenje bolnikov glede vpliva branja v bolnišnici na hitrejše zdravljenje - skoraj vsi so bili prepričani, da branje pozitivno vpliva na proces zdravljenja. Kot razloge so navajali: preusmerjanje misli stran od bolezni in v pozitivno smer, vzpodbujanje dobrega počutja in razpoloženja. Le eden ni bil prepričan, da branje vpliva na zdravljenje. Po njegovem mnenju gre le za učinek na lažje prenašanje bolezni.

Bralne navade bolnikov pred prihodom bibliotekarja - intervjuvani so brali že pred prihodom bibliotekarja v bolnišnico, in sicer časopise, revije in stripe. Ena bolnica je povedala, da bi sicer brala tudi knjige, ampak je morala nepričakovano v bolnišnico in si knjig ni uspela prej izposoditi v knjižnici. Bibliotekarja se je zato zelo razveselila. Preostali trije vprašani so brali leposlovne knjige, dva pa do prihoda bibliotekarja nista brala ničesar.

Zadovoljstvo bolnikov z izborom gradiva za izposojajo - z izborom gradiva, ki

je bil na voljo za izposoj, so bili zadovoljni vsi vprašani. V zvezi z izborom in svetovanjem so nekateri pohvalili bibliotekarja, češ da prinaša v bolnišnico dobre knjige. Le ena bolnica si je zaželela še kakšnih drugih knjig in sicer z duhovno (krščansko) vsebino ter knjige s področja zdravstva.

Članstvo v Mariborski knjižnici - od vseh vprašanih je bila le ena bolnica pred izposoj v bolnišnici članica Mariborske knjižnice. Od preostalih bolnikov jih je pet pojasnilo, da niso člani, ker niso iz Maribora, en bolnik je bil vpisan v drugo knjižnico, štirje pa niso bili vpisani v nobeno knjižnico.

Nameravano nadaljnje obiskovanje knjižnice - bolnica, ki je bila že prej članica knjižnice, je povedala, da jo bo zagotovo še obiskala. Dva bolnika sta odgovorila, da bosta mogoče še kdaj prišla. Drugi bolniki so povedali, da je ne bodo obiskali, ker niso iz Maribora, ker knjige dobijo drugje oz. ker doma bolj malo berejo.

9.3 OPAZOVANJE KOMUNIKACIJE

Pogovori z bolniki potekajo po bolj ali manj ustaljeni dinamiki.

Bibliotekarjeve uvodne informacije - bibliotekar se ob vsakem prihodu v bolniško sobo najprej predstavi in pove, kakšen je namen njegovega obiska. Če se kdo zanima za izposoj knjig, prične s pogovorom.

Pogovor o izposoji knjig - z bolniki, ki se odločijo za izposoj, se bibliotekar v nadaljevanju večinoma pogovarja o gradivu. Po začetnem nagovoru je pogosto njihovo prvo vprašanje, kakšno gradivo je na voljo. Preden iz kovčka razloži knjige, bolniki včasih sami izrazijo svoje želje glede čtiva. Postavljajo splošna vprašanja, ali pa omenjajo konkretne knjižne naslove in/ali avtorje. Bibliotekar na kratko predstavi gradivo in se ne spušča v daljše razlage; večinoma tudi ne opisuje vsebine knjig, ali pa le z nekaj besedami. O tem se ne omei le na formalne opise, včasih izrazi tudi osebno mnenje in razkrije svoj pogled na čtivo.

Pogovor o administrativnih zadevah - bibliotekar vsako izposoj evidentira in po potrebi bolnika vpiše v knjižnico. Pri tem bolnike povpraša o njihovih osebnih podatkih.

Pogovor o vsakdanjih temah - nekateri bolniki radi navežejo pogovor z bibliotekarjem o različnih temah. Pogovore o vsakdanjih zadevah sprožajo tako bolniki, kot tudi sam bibliotekar. Praviloma gre za krajše pogovore.

Izražanje mnenj o bibliotekarjevem delu - kar nekajkrat je bilo možno opaziti presenečenje bolnikov nad količino in vsebinsko izbiro knjig, ki jih je bibliotekar zložil iz kovčka. Nekateri bolniki so izražali mnenja o bibliotekarjevem delu oziroma zadovoljstvo z dejstvom, da so si lahko izposodili knjige.

Bibliotekarjeva zaključna pojasnila - preden se poslovi, bibliotekar bolnikom pogosto še enkrat na kratko razloži, kako lahko vrnejo knjige. Kar nekaj bolnikov je izrazilo zadovoljstvo, da lahko knjige vrnejo medicinskim sestram.

10 RAZPRAVA

Komunikacija in odnos bibliotekarjev do uporabnikov sta pomembna dejavnika njihovega zadovoljstva s storitvami knjižnice. Še bolj to velja v primeru psihološko občutljivejših skupin, kamor sodijo tudi bolniki. Kot pravi Požarnik (1984), mora vsak, ki se znajde v stiku z bolniki, znati poslušati, prepoznati njihove čustvene potrebe in stiske. Ustrezen pristop in komunikacija z bolniki prispevata k njihovemu uspešnejšemu zdravljenju in ponovni vrnitvi v domače okolje. Bibliotekarjevega dela v bolnišnici zato nismo proučevali le z vidika zadovoljstva bolnikov z izposojjo, temveč tudi s sprejemanjem njega kot osebnosti. Vešč mora namreč biti uspešnega komuniciranja z bolniki, kar pa zahteva njegovo razumevanje psiholoških stanj in reakcij na bolezen in hospitalizacijo. Čeprav bibliotekar ni terapevt in te vloge ne more/ne sme opravljati, pa v določeni meri vseeno prevzema to funkcijo. Gre namreč za odnos, ki ne temelji na strokovnih terapevtskih načelih, ampak na ravni učinkovite komunikacije z osebno vpletenostjo. Rezultati kažejo, da so vsi v raziskavo vključeni bolniki zadovoljni tako z bibliotekarjevim delom kot tudi z njegovim odnosom. Bibliotekar je dobro sprejet tudi med bolniškimi delavci, knjige si pogosto izposojajo tudi medicinske sestre in celo zdravniki. O delu in liku bibliotekarja imajo pozitivno mnenje tudi njegovi sodelavci in vodstvo knjižnice.

Kos (1989) pravi, da naj bi bil bolnik obravnavan kot celovita osebnost s fiziološkimi in psihološkimi potrebami in željami. Bibliotekar, ki sicer ni del bolnišničnega kolektiva, s svojo prisotnostjo, ki jo bolniki sprejemajo kot nekaj pozitivnega, prispeva svoj delež k humanizaciji hospitalizacije.

Poleg prisotnosti bibliotekarja ima na bolnike pozitiven vpliv tudi branje; bolniki mu pripisujejo vpliv na njihovo počutje in proces zdravljenja. Psihologi ugotavljajo, da lahko ima branje ugoden vpliv na človeka v stiski. Globlji učinki na ravni osebnostnih sprememb se seveda lahko dosega le ob prisotnosti terapevta, ki branje "predpiše" kot psihoterapevtsko sredstvo. Branja v bolnišnici seveda ne moremo obravnavati na tak način, lahko pa bi ga umestili v okvire logoterapevtskih načel doseganja občutja življenjskega smisla. Knjiga lahko v raznih zavodih in institucijah, kjer imajo varovanci na

razpolago veliko prostega časa, pomaga k zmanjševanju osamljenosti in preusmerjanju misli stran od tegob in skrbi. Seveda pa na osnovi naše raziskave ne moremo sklepati o dejanskem vplivu branja na počutje bolnikov, saj so vsi izjavljali, da se v bolnišnici počutijo dobro. V primeru slabšega psihičnega počutja, zlasti zaradi slabšega fizičnega stanja, bolniki verjetno ne bi bili niti motivirani za branje.

Raziskava je pokazala, da si v bolnišnici izposojajo knjige tisti, ki tudi sicer redno berejo. Večina intervjuvanih pa v bolnišnici posega tudi po časopisih in revijah. Bolniki povprašujejo po določenem avtorju ali knjižnem naslovu, pa tudi po knjigah z določenega tematskega področja, kar kaže na njihove pretekle bralne izkušnje. Zaradi omejene količine gradiva, ki ga lahko prinese bibliotekar, je željam bolnikov težko zadostiti. Zato je zelo pomembno, na kakšen način takšno zbirko oblikuje knjižnica. V našem primeru so bili vsi intervjuvani bolniki kljub majhni izbiri, zadovoljni z izborom gradiva. Gradivo, ki ga bibliotekar nosi v bolnišnico, omogoča literarnoestetsko branje, od katerega prevladuje evazorično. Značilnosti tega branja se skladajo z možnostmi in namenom branja v bolnišnici. Gre predvsem za kratkočasenje in identifikacijo z akterji ter s tem tudi pobeg pred osamljenostjo in razmišljanjem o svojih tegobah². Pri izbiri knjig za bolnike je treba upoštevati ne le literarnoestetska merila ampak tudi njihove želje. Ker smo ugotovili, da preučevani bolniki radi berejo tudi periodično gradivo, ki si ga morajo nabaviti sami, bi lahko knjižnica ponudbo še izboljšala tako, da bi jim omogočila tudi izposojanje tega gradiva³.

Nekateri bolniki so tekom hospitalizacije tako hudo bolni, da jim je odveč kakršnakoli aktivnost. Spet drugi so precej čustveno prizadeti in so zato najraje sami ali v družbi svojcev. Več pa je takšnih, ki niso tako hudo prizadeti, da se ne bi mogli posvečati kakšni aktivnosti, ki bi jih kratkočasila. Slovenske bolnišnice omogočajo svojim bolnikom različne oblike razvedrila, za katere menijo zdravstveni psihologi, da so zelo dobrodošle. Pomembno namreč vplivajo na razpoloženje bolnikov in s tem tudi na njihovo soočanje z boleznijo, potekom in izidom zdravljenja. Med take aktivnosti sodi tudi branje. Raziskava je pokazala, da so si intervjuvani bolniki najpogo-

2 Da je literarnoestetsko gradivo pri bolnikih najbolj zaželeno, so ugotovili tudi v raziskavo v nemških bolnišničnih knjižnicah (Keßler in Koch, 2002). Tam bolniki tudi ob precej večji izbiri gradiva najraje posegajo po družinskih in ljubezenskih romanih. O podobnih opažanjih poroča Kernel (1976), ki je gradivo, ki so si ga bolniki v ženevski bolnišnični knjižnici največ izposojali, označila kot "lahko".

3 S tem bi sledila priporočilom IFLA, ki svetujejo, da naj bi bolnišnične knjižnice bolnikom nudile za izposojanje poleg leposlovja in strokovnega medicinskega gradiva tudi periodično gradivo (Guidelines ..., 2000).

steje krajšali čas ravno z branjem, čeprav to ni dejavnost, ki bi jim prinašala največ zadovoljstva. Bibliotekar pogosto prevzame vlogo "vzpodbujevalca" branja, saj se nekateri bolniki sami ne spomnijo na knjige in na možnost branja. Med opazovanjem smo zasledili, da je določen bolnik na začetku zavrnil izposajo, ko pa si je začel knjige ogledovati bolnik na sosednji postelji, je tudi njega pritegnil kak naslov ali avtor in je tudi sam poprosil za knjigo.

Predpostavljali smo, da je izposoja v bolnišnico tudi pomembno sredstvo promocije Mariborske knjižnice. Neposreden vpliv bibliotekarjevega dela z bolniki na promocijo knjižnice je sicer težko utemeljiti. Vendar pa podatki o novo pridobljenih članih kažejo na to, sploh, če upoštevamo, da je med bolniki le majhen delež prebivalstva z območja, ki ga pokriva Mariborska knjižnica. V bolnišnici se s "knjižnico" srečajo mnogi, ki je sicer ne obiskujejo. To so potencialni bralci, ki sicer običajno berejo zelo malo. "Dolgočasno" bolnišnično okolje je kot nalašč za približanje branja takšnim bralcem. Knjižnica se poslužuje tudi raznih promocijskih sredstev. Bibliotekar bolnikom razdeljuje promocijske zgibanke in vizitke, v "dnevnikih sobah" na vsakem oddelku visi oglasni plakat, knjižnica ima svoje mesto tudi v brošuri, ki jo bolnišnica pripravlja za bolnike. Pozabiti ne gre tudi na prispevek bibliotekarja kot osebnosti. Zadovoljstvo bolnikov z njim, njegovim pristopom in komunikacijo, namreč ustvarja v javnosti naklonjenost do pojma "Mariborska knjižnica". Prepoznavnost pa se ne ustvarja zgolj z interakcijo z bolniki, temveč tudi z njihovimi svojci in z bolnišničnim osebjem. Predvidevamo lahko tudi, da bodo po okrevanju širili informacije o knjižnici tudi v svojem socialnem okolju.

11 ZAKLJUČEK

Na podlagi študija virov in rezultatov raziskave lahko sklepamo, da ima bibliotekarjeva pristnost v bolnišnici pozitiven vpliv na bolnike, in sicer ne le zaradi njegovega strokovnega dela (ustreznega izbora knjig za izposajo, vzpodbujanje bralnih navad), ampak tudi zaradi omogočanja nove aktivnosti, ki sicer pri večjem delu bolnikov ne bi bila prisotna. Lahko jih razvedri in odvrača od pretiranega ukvarjanja s svojo boleznijo. Ob tem pa ima pomen tudi prisotnost bibliotekarja kot osebnosti, ki lahko v bolniški sobi ustvari pozitivno psihološko klimo. Uletova (2002) npr. poudarja, da za čim bolj ugodno zdravljenje ni dovolj, da vplivamo samo na fizične posledice bolezni in zdravimo telo, ampak je pomembno razširiti zdravljenje tudi na vsa tista področja, ki so ob tem prizadeta.

Rezultatov naše raziskave seveda ne moremo posploševati, saj je zajela premajhen del populacije bolnikov slovenskih bolnišnic, vendar pa kažejo, da je bila odločitev Mariborske knjižnice, da uvede knjižnične storitve tudi za to vrsto uporabnikov s posebnimi potrebami, pravilna. Izkušnje knjižnice lahko predstavljajo primer dobre prakse tudi za druge splošne knjižnice. Splošne knjižnice namreč nosijo pomembno odgovornost pri zagotavljanju dostopa do kulturnih dobrin, znanja, izobraževanja in informacij. Kot meni Lujic (2002), s tem pripomorejo k dvigu kakovosti in kulture bivanja v svojem okolju. Svoje storitve naj bi zato približale tudi tistim, ki so pri tem dostopu kakorkoli ovirani.

NAVEDENI VIRI

1. Bečan, T. (1991). Knjižnica v bolnišnici. *Šolska knjižnica*, 1 (1), 13-14.
2. *Encyclopedia of library and information science*. Zv. 2. (2003). New York: Marcel Dekker.
3. Forrest, M. (1998). Fifty years of patients's libraries. *Health Libraries Review*, 15 (4), 267-278.
4. George, R. C. (1990). Psychology and the reader. V *Hospital libraries and community care* (str. 116-129). London : The Library Association.
5. *Glasgowska deklaracija o knjižnicah, informacijskih storitvah in intelektualni svobodi*. Pridobljeno 21.1.2007 s spletne strani: http://www.zbds-zveza.si/glasgowska_deklaracija.asp
6. Gregorinčič, T. (2007). *Vpliv bibliotekarja na počutje uporabnikov: bibliotekar splošne knjižnice v bolnišnici*. Diplomsko delo. Ljubljana: Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo.
7. Goljat, D. (2002). Izposoja knjižničnega gradiva v Splošno bolnišnico Maribor. *Knjižničarske novice*, 12 (6), 1-2.
8. Guerin, C. *Hospital libraries and the public library system in France: how can they work together?* Pridobljeno 20.1.2007 s spletne strani: <http://www.ifla.org/IV/ifla66/papers/135-143e.htm>
9. *Guidelines for libraries serving hospital patients and the elderly and disabled in long-term care facilities*. (2000). The Hague: IFLA Headquarters. (IFLA professional reports, no. 61).
10. IFLA/UNESCO *Manifest o splošnih knjižnicah*. (1994). Pridobljeno 20.1.2007 s spletne strani: <http://www.ifla.org/VII/s8/unesco/slove.pdf>
11. Kernel, I. (1976). Podatki in opažanja o ženevskih splošnoizobraževalnih knjižnicah. Ljubljana: Delavska knjižnica.

12. Keßler, N. in Koch, H. (2002). Lesen im Krankenhaus : Ergebnisse einer Umfrage in Krankenhausbibliotheken. *Buch und Bibliothek*, 54 (9), 584-587.
13. Kraiger, M. (1987). *Bolnišnične splošnoizobraževalne knjižnicev UKC v Ljubljani*. Diplomsko delo. Ljubljana: [samozal.].
14. Lujić, D. (2002). Kako do bralcev, ki sami ne morejo do knjižnice? *Knjižnica*, 46 (4), 305-315.
15. Panella, N. (1996). The patients` library movement: an overview of early efforts in the United States to establish organized libraries for hospital patients`. *Bulletin of Medical Library Association*, 84 (1), 52-62.
16. Požarnik, H. (1984). *Psihologija : za zdravstveno usmeritev*. Ljubljana: Univerzum.
17. *Slovenske knjižnice v številkah – Statistični podatki. Splošne knjižnice*. (2005). Pridobljeno 4.3.2007 s spletne strani: <http://www.nuk.uni-lj.si/lj.si/nuk3.asp?id=320835512>
18. *Splošne knjižnice : IFLA/UNESCO standardi za splošne knjižnice*. (2002). Ljubljana: NUK.
19. *Splošna bolnišnica Maribor*. (2007). Pridobljeno 28. 4.2007 s spletne strani: <http://www.sb-mb.si/index.php?id=23>
20. *Standardi za splošne knjižnice (za obdobje od 1. maja 2005 do 30. aprila 2015)*. (2005). Pridobljeno 13.7.2007 s spletne strani: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Drugo/hitri_dostop/standardi_spl_k_sprejeti.pdf
21. Ule, M. (2002). Pomen komunikacije med zdravnikom in bolnikom. V Rakovec Felser, Z., *Zdravstvena psihologija* (str. 183-194). Maribor: Visoka zdravstvena šola.
22. Zakon o knjižničarstvu (2001). *Uradni list RS*, 11 (87), 8685.

P R E D S T A V I T V E

DIGITALNA KNJIŽNICA SLOVENIJE – dLib.si: NAMEN, DOSEŽKI IN STRATEŠKE USMERITVE (2005-2007)

THE DIGITAL LIBRARY OF SLOVENIA – dLib.si: PURPOSE, ACHIEVEMENTS AND STRATEGIC GOALS (2005-2007)

Zoran Krstulović

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
e-pošta: zoran.krstulovic@nuk.uni-lj.si

Karmen Štular Sotošek

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
e-pošta: karmen.stular@nuk.uni-lj.si

UDK 02:004.738.52(497.4)

Ključne besede: digitalne knjižnice, digitalizacija, strategija razvoja, spletni portali, elektronske publikacije

UDC 02:004.738.52(497.4)

Key words: digital libraries, digitization, development strategy, web portals, electronic media

1 NAMEN IN DOSEŽKI

Narodna in univerzitetna knjižnica omogoča uporabnikom dostop do znanja in kulturnih zakladov tudi prek spletnega portala Digitalne knjižnice Slovenije - dLib.si (www.dLib.si). Portal je bil prvič predstavljen javnosti na Slovenskem knjižnem sejmu novembra 2005. Od takrat se je razvijal ne štirih ravneh: vsebinski, tehnološki, avtorsko-pravni in marketinški. Ključni namen vseh razvojnih ravni je enostaven in takojšnji dostop do digitalnih vsebin. Jedro digitalne knjižnice predstavlja kulturna dediščina slovenskih knjižnic, odprta tehnološka zasnova dLib.si pa omogoča tudi vključevanje drugih institucij.

Portal dLib.si ponuja že več kot 87.000 digitaliziranih enot gradiva:

- 63.627 člankov starejše periodike (Kmetijske in rokodelske novice,

- Dom in svet, Ljubljanski zvon, Novi akordi, Nova muzika),
- 1.107 člankov znanstvene periodike (Psihološka obzorja, Endoskopska revija, Jezik in slovstvo, Documenta praehistorica ...),
- 8.558 člankov iz najstarejše slovenske revije za književnost in kulturo Sodobnost,
- 153 knjig,
- 10.572 portretov znanih Slovenk in Slovencev ter drugih starih fotografij,
- 1.070 naslovov tiskanega in rokopisnega notnega gradiva,
- 2.030 plakatov,
- 68 starih zemljevidov slovenskega ozemlja in načrtov Ljubljane,
- 65 starih zvočnih posnetkov.

Portal ponuja prosto iskanje po besedilnih, slikovnih in zvočnih virih, kar pomeni, da uporabnik lahko digitalne objekte bere, gleda in tudi posluša. Z enega mesta ponuja hkratno iskanje po različnih virih z minimalnim časom iskanja.

Pri snovanju portala smo upoštevali naslednja dejstva in dejavnike:

- digitalni objekti so razpršeni po neodvisnih spletnih straneh. Posledica razpršenosti je, da mora uporabnik pregledati številne strani, če želi pridobiti iskana gradiva oziroma informacije;
- zaradi samostojne in neodvisne ponudbe publikacij prihaja do večkratne izdelave aplikacij z enakimi funkcionalnostmi (uporabniških vmesnikov, iskalnih orodij ...);
- na projekte digitalizacije bolj kot uveljavljeni informacijski protokoli vplivajo značilnosti nosilcev projektov (njihova organiziranost, tehnična opremljenost, razpoložljivi človeški resursi, raven znanja, ipd.);
- trajno ohranjanje digitalnih objektov ni zagotovljeno;
- vse več uporabnikov in tudi v večji meri uporablja spletna orodja za iskanje publikacij oz. podatkov o le-teh.

Iskalnik, glavno orodje portala, omogoča iskanje v enostavnem in naprednem načinu. V enostavnem načinu lahko uporabnik s pomočjo izbirnega gumba uporabi možnost iskanja po bibliografskih podatkih ali po celem besedilu. Napredno iskanje ponuja dodatne možnosti. Uporabnik lahko s pomočjo Boolovih operatorjev (in, ne, ali) kombinira tri iskalne vrstice, iskalne vrednosti posamezne vrstice pa lahko še dodatno določi s

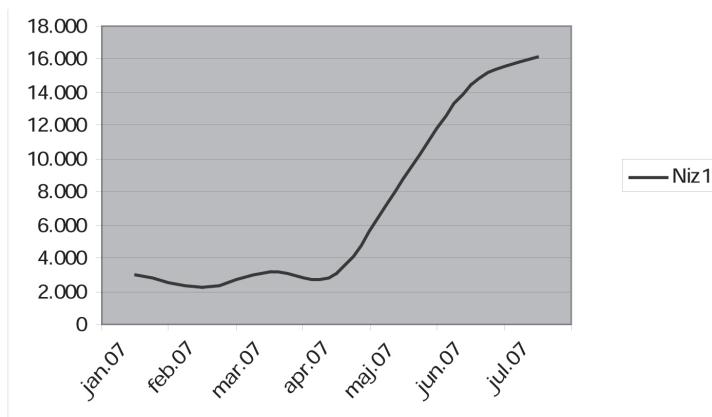
pomočjo parametrov (avtor, naslov, vir, predmetne oznake, založnik, leto izida, ključne besede, celotno besedilo), do katerih dostopa prek spustnih menijev. V naprednem iskanju je možno vključiti tudi katalog Narodne in univerzitetne knjižnice. Izbirati je možno med iskanjem po vseh ali le nekaj zbirkah.

Stran z izpisom rezultatov iskanja prikaže število zadetkov po posameznih zbirkah (Znanstveni članki, članki, Knjige, Fotografije, Notno gradivo, Zemljevidi, Plakati, Zvočni posnetki), zgodovino iskanj ("zadnja iskanja") ter ponudi opciji "Popravi iskanje" ter "Novo iskanje". Klik na eno izmed zbirk prikaže na levi strani zaslona seznam rezultatov iskanja. Podatki posameznega zapisa so prikazani v treh vrsticah: naslov v prvi, avtor in vir v drugi ter v tretji vrstici povezava do gradiva v PDF in HTML formatu. Klik na prvo vrstico - naslov odpre bibliografski zapis z vsemi podatki v Dublin Core formatu. Ob vpogledu v zapis dobi uporabnik tudi možnost nadaljnjega iskanja tako, da klikne na izpis polj "Avtor", "Soavtor", "Vsebina", "Vrsta gradiva" ali "Vir" in tako sproži iskanje po izpisanih podatkih.

Tehnološke rešitve so zasnovane na standardu za spletno žetev podatkov ("metadata harvesting") Open Archive Initiative (OAI), metapodatkovnem modelu Dublin Core ter protokolu za dostop do kataloga Z39.50.

Pri omogočanju dostopa do digitaliziranih gradiv je bila posebna pozornost posvečena upravljanju avtorskih upravičenj. Z namenom, da bi uporabniku omogočili dostop in pregledovanje čim večjega števila tudi najnovejših del, smo digitalizirali gradiva izven avtorskopravne zaščite in pridobili dovoljenja imetnikov avtorskih pravic v obliki pisnega dogovora (dovoljenja) z nosilci upravičenj. Model smo izoblikovali na primeru spletnega dostopa do sodobnih znanstvenih člankov. Obsega možnosti prostega dostopa ali delnega dostopa (z ustrezno tehnično podporo).

Portal Digitalne knjižnice Slovenije je vedno bolj obiskan. Z analizo statistike obiska smo ugotovili, da je večanje obiska povezano z večanjem števila naslovov na portalu oziroma omogočanjem dostopa do novih vsebin ter z intenzivno promocijo portala. Obisku je npr. veliko prispevala možnost implementacije mini iskalnika na spletno stran posamezne knjižnice.

Grafikon 1: Obisk portala v obdobju januar – julij 2007

2 STRATEGIJA

Nadaljnji razvoj portala bo potekal v skladu s Strategijo razvoja Digitalne knjižnice Slovenije – dLib.si 2007-2010. Strategijo smo izdelali v sodelovanju s podjetjem IPMIT d.o.o. ter jo objavili novembra 2006. Namen dokumenta je načrtovati pot v obdobju 2007-2010, ki bo vodila k izgradnji celovite Digitalne knjižnice Slovenije. Dokument je hkrati odziv na pobude Evropske unije ter na nove in spremenjene zahteve, ki jih narekujejo uporabniki in tehnologija.

Naša vizija je, da Digitalna knjižnica Slovenije s svojimi zbirkami, storitvami in znanjem prevzame aktivno vlogo pri ustvarjanju informacijske družbe, knjižnične mreže ter akademske skupnosti prihodnosti. Razvoj Digitalne knjižnice Slovenije podpirajo Ministrstvo za kulturo, Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in Direktorat za informacijsko družbo Ministrstva za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo. Poleg naštetih partnerjev bo razvoj Digitalne knjižnice Slovenije v strateškem obdobju 2007-2010 podprla tudi mednarodna skupnost s sredstvi, pridobljenimi na razpisu "Norveški finančni mehanizmi". Poleg Narodne in univerzitetne knjižnice v projektu kot partnerji sodelujejo tudi Osrednja knjižnica Celje, Knjižnica Ivana Potrča Ptuj ter Univerza v Ljubljani. Projekt bo trajal 30 mesecev (september 2007 – februar 2010). Vsebine in področja, ki jih bomo razvijali v času trajanja projekta, so:

- analiza stanja,
- vzpostavitev podatkovne baze zbirk s standardiziranimi elementi

popisa ter izdelava prioritetenega seznama za postopno delno ali popolno digitalizacijo zbirk oz. gradiv znotraj zbirk,

- vzpostavitev centra za digitalizacijo v NUK in koordinacijskih središčih za digitalizacijo z osnovno opremo in usposobljenim kadrom,
- ureditev digitalnega repozitorija v NUK, ki bo zadostil vsem zahtevam trajnega hranjenja gradiva in vzpostavitev zrcalnega repozitorija,
- digitalizacija slovenske pisne kulturne dediščine.

Z nadaljnjim razvojem portala Digitalna knjižnica Slovenije bo v knjižnicah shranjeno znanje postalo vse bolj dostopno, pri čemer lokacija uporabnika ne bo ovira za dostop do informacij. Ponujene vsebine so dostopne vsakomur in ob vsakem času, medtem ko so dragoceni originalni viri varno shranjeni. Možnost najširšega dostopa do virov predstavlja neprecenljivo orodje za raziskovalno delo, kar potrjuje tudi dobra statistika obiska portala. Vedno bogatejša vsebina ter različni modeli avtorsko-pravnih rešitev in ustrezna tehnologija predstavljajo temelj delovanja tega portala. Uspešnost portala pa se meri tudi z oblikovanjem učinkovitih partnerstev. Financerji, založniki in zasebni izvajalci digitalizacije predstavljajo ključne partnerje dLib.si.

Celovita digitalna knjižnica bo v prihodnosti omogočila vzpostavitev vrednostne verige elektronske objave publikacij, ki bo vsebovala zajem čim večjega števila publikacij, digitalizacijo, diseminacijo ter trajno ohranjanje ključnih knjižničnih gradiv nacionalnega pomena.

UPORABLJENI VIRI

1. Strategija razvoja Digitalne knjižnice Slovenije – dLib.si 2007-2010. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 2006. (http://www.dlib.si/documents/2007/Strategija_Dlib.pdf).
2. dLib.si – digitalna knjižnica Slovenije : informacijski portal za upravljanje z znanjem. Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, 2006. (http://www.dlib.si/documents/2007/dlib_slo.pdf).

NOVA STORITEV V NUK - DIGITALIZACIJA KNJIG PO NAROČILU (EOD – E-BOOKS ON DEMAND)

NEW SERVICE IN NUK - DIGITIZATION OF BOOKS ON DEMAND (EOD – E-BOOKS ON DEMAND)

Janko Klasinc

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

e-pošta: janko.klasinc@nuk.uni-lj.si

Sonja Svoljšak

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

e-pošta: sonja.svoljsak@nuk.uni-lj.si

Alenka Kavčič-Čolić

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

e-pošta: alenka.kavcic@nuk.uni-lj.si

UDK 02:025.13(0.034.2)

IZVLEČEK

Osrednji vsebinski sklop projekta Digitalizacija po naročilu, ki od oktobra leta 2006 poteka v okviru programa eTEN in ga financira Evropska komisija, predstavlja uvedba storitve E-knjige po naročilu v 13 knjižnic iz 8 evropskih držav. Glavni cilj projekta je ugotoviti ali obstaja evropsko tržišče za tovrstno storitev in kako lahko vanj vstopijo knjižnice. S storitvijo, ki uporabnikom omogoča naročanje digitalizacije knjig neposredno iz katalogov knjižnic, skuša mednarodna mreža, v kateri sodeluje tudi Narodna in univerzitetna knjižnica, postaviti temelje za resnično vseevropsko mrežo ponudnikov digitalizacije po naročilu, ki bi v prihodnosti omogočila dostop do večine evropskih knjig v elektronski obliki.

Ključne besede: razvojni projekti, Europe, digitalizacija, knjižnične storitve, elektronske knjige

UDC 02:025.13(0.034.2)

ABSTRACT

The focal point of Digitization on demand project, that started in October 2006

and is being carried out within the framework of the eTEN programme and financed by the European Commission, is the implementation of eBooks on demand service that will enable its users to order digitization of books directly from library catalogues in 13 libraries from 8 European countries. Projects main objective is to find out if there exists an European market for such a service and to find a way for libraries to enter this market. The international network of participating libraries including the National and university library of Slovenia is aiming at setting the foundation for a paneuropean network of digitization on demand providers that will in the future enable access to most of the european books in digital form.

Key words: projects, Europe, digitization, library services, electronic books

1 PREDSTAVITEV PROJEKTA

1.1 PROJEKT DOD

Oktobra 2006 se je Narodna in univerzitetna knjižnica Slovenije vključila v projekt "Digitalizacija po naročilu" (DOD, ang. Digitization on demand), ki ga v okviru evropskega programa eTEN (ang. TEN - Trans European Networks), sofinancira Evropska komisija. Osrednji vsebinski sklop projekta predstavlja vzpostavitev nove storitve EOD (e-knjige po naročilu, ang. "eBooks on demand") v 13 evropskih knjižnicah. Projekt temelji na viziji, da bodo v prihodnosti vse evropske knjige lahko na voljo tudi v elektronski obliki. Osnovni koncept projekta predstavlja poskusna uvedba storitve, ki bo uporabnikom sodelujočih knjižnic omogočila neposredno naročanje digitalizacije monografskih publikacij (knjig) preko njihovih spletno dostopnih katalogov.

Koordinator in pobudnik projekta je Knjižnica Univerze v Innsbrucku, ki je storitev pred tem že izvajala približno eno leto. Na podlagi vzpodbudnih rezultatov je nastala zamisel o vseevropski mreži knjižnic, ki bi z uvedbo storitve EOD najširši javnosti omogočila dostop do gradiva, izvzetega iz avtorskopravne zaščite.

Da bi ugotovili, ali je na nivoju širše mreže ponudnikov tovrstna storitev izvedljiva, finančno perspektivna in zanimiva za potencialne ciljne skupine uporabnikov, je k projektu pristopilo 13 knjižnic iz 8 evropskih držav. Poleg koordinatorja ter Narodne in univerzitetne knjižnice Slovenije

pri projektu kot partnerji sodelujejo še naslednje knjižnice: Univerzitetna knjižnica v Bratislavi, Nacionalna knjižnica Portugalske, Bavarska državna knjižnica, Nacionalna knjižnica Madžarske, Knjižnica Humboldtove univerze v Berlinu, Univerzitetna knjižnica v Regensburgu, Knjižnica Univerze v Greifswaldu, Danska kraljeva knjižnica, Nacionalna knjižnica Estonije, Knjižnica Univerze v Gradcu in Knjižnica Univerze na Dunaju.

1.2 CILJI PROJEKTA

Glavna cilja projekta sta preveriti ali obstaja evropsko tržišče za tovrstno storitev in ugotoviti ali je EOD mogoče tudi razširiti, oziroma preoblikovati v vseevropsko poslovno mrežo.

Operativni cilji projekta so:

- vzpostaviti temeljno infrastrukturo, kar vključuje uvedbo storitve EOD v partnerskih knjižnicah z namenom analize potencialnega tržišča za storitev v 8 evropskih državah;
- izpeljati analizo ciljne skupine uporabnikov knjižnic (približno 550.000), predvsem pa tistih, ki bodo dejansko naročili digitalizacijo knjig pri partnerskih knjižnicah;
- izpeljati analizo potencialnih prevzemnikov storitve EOD in z namenom priprave poslovnega načrta mreže EOD opraviti podrobne pogovore z vsaj 30 večjimi knjižnicami iz celotne Evrope;
- sistematično zbirati podatke o izvedljivosti storitve in njeni donosnosti;
- izvajati splošno informacijsko kampanjo obveščanja o projektu s pomočjo objav v tisku, na spletu in predstavitev na konferencah.

1.3 STRUKTURA IN POTEK PROJEKTA

Projekt sestavljajo trije večji vsebinski sklopi:

1. vzpostavitev storitve: postavitve infrastrukture, izdelava projektne spletne strani in obveščanje javnosti;
2. raziskava trga: sočasno s testnim izvajanjem storitve pri vseh partnerjih potekata analizi dejanskih in potencialnih uporabnikov storitve ter analiza prevzemnikov storitve;
3. vzdrževanje: poslovni načrt na podlagi pridobljenih rezultatov.

Posamezne dejavnosti znotraj projekta so razdeljene v šest sklopov aktivnosti (workpackages):

- Vodenje projekta: splošno vodenje projekta, nadzor učinkovite porabe sredstev, reševanje nepričakovanih težav, organizacija sestankov in zagotovitev pretoka informacij.
- Diseminacija in ozaveščanje: obveščanje širše javnosti in ciljnih skupin o vsebini ter poteku projekta.
- Poskusno izvajanje storitve: priprava in izvajanje storitve na vseh 13-tih lokacijah ter sistematično zbiranje podatkov. Sklop zajema tudi pridobivanje podatkov o notranjih stroških izvajanja storitve.
- Analiza trga končnih uporabnikov: cilj sklopa je poiskati potencialni trg za storitev EOD z vidika končnih uporabnikov in opredeliti najpomembnejše ciljne skupine ter najučinkovitejša orodja za trženje storitve.
- Analiza trga potencialnih prevzemnikov storitve: cilj sklopa je poiskati tiste evropske knjižnice, ki bi se bile pripravljene pridružiti mreži EOD. Obenem skuša sklop ugotoviti, ali nekatere knjižnice načrtujejo uvedbo podobne storitve v lastni režiji ali s pomočjo organizacij, ki konkurirajo mreži EOD.
- Poslovni načrt: sklop povzame, analizira in interpretira vse predhodne rezultate, na podlagi katerih bo nastal osnutek poslovnega načrta, ki bo predvidel možnosti za uspeh storitve EOD na evropskem informacijskem trgu v prihodnosti

1.4 PREDVIDENI REZULTATI IN MOŽNOSTI NADALJNJEGA RAZVOJA

Možnost uspešnega nadaljevanja storitve po koncu projekta temelji na dveh predpostavkah. Prva predvideva obstoj velikega tržišča končnih uporabnikov knjig, ki niso več avtorskoppravno zaščitene. Kljub temu, da je to razmeroma novo tržišče, bo v prihodnjih letih hitro raslo. Jasno je, da bodo v roku 5 do 10 let na trg vstopile različne oblike storitev, ki bodo ponujale digitalizacijo po naročilu. Knjižnice kot hranilke najpomembnejših historičnih fondov lahko ta trend izkoristijo tako, da ponudijo svoje knjige po naročilu v elektronski obliki.

Druga predpostavka temelji na prednostih distribucije nalog znotraj mreže knjižnic, kar bi EOD omogočilo konkuriranje komercialnim ponudnikom elektronskih knjig. Knjižnice že dalj časa sodelujejo med seboj in se povezujejo v mreže. V skoraj vseh evropskih državah obstajajo nacionalne ali regionalne mreže knjižnic, ki izvajajo vzajemno katalogizacijo ali vsaj vzdržujejo vzajemne kataloge. Knjižnice so torej navajene sodelovati in si med seboj deliti naloge, poleg tega pa so to tudi prve ustanove s področja kulture, ki so začele elektronsko beležiti podatke o svojih fondih.

Da bi se mreža lahko financirala iz lastnih sredstev, bi jo moralo sestavljati od 40 do 50 knjižnic različnih velikosti, za uresničitev temeljne vizije projekta - omogočanje dostopa do večine evropskih knjig v elektronski obliki - pa bi v mreži moralo sodelovati okoli 150 knjižnic. Projekt s 13 sodelujočimi partnerji iz različnih koncev Evrope skuša postaviti temelje za razvoj tovrstne vseevropske mreže.

Verjetnost, da se bodo v naslednjih letih vedno bolj uveljavljale storitve digitalizacije po naročilu, je torej velika, mreža knjižnic EOD pa bo izrazito prispevala k temu razvoju. Glede na obstoječe pogoje obstaja visoka verjetnost, da bo mreža EOD zaživela in postala komercialno uspešna.

2 STORITEV "E-KNJIGE PO NAROČILU"

2.1 OPIS STORITVE

Da bi se izognile težavam, se je večina knjižnic odločila omogočiti digitalizacijo le tistih tiskanih knjig, ki so dovolj stare, da so izvzete iz avtorskopravne zaščite (praviloma iz obdobja med leti 1500 in 1900), nekatere pa v skladu z zakonodajo omogočajo tudi digitalizacijo novejšega gradiva za potrebe slepih in slabovidnih.

Končni izdelek, ki ga prejme naročnik, je e-knjiga v obliki PDF datoteke. Tipografija je v celoti ohranjena in besedilo je praviloma reproducirano v črno-beli tehniki. Fotografije, slike, ilustracije in drugi grafični prikazi so po potrebi reproducirani v sivinski ali barvni tehniki. Elektronska knjiga naj bi bila torej čim bolj verodostojna digitalna kopija tiskanega izvirnika.

Digitalne različice knjig, ki so izšle po letu 1800, če je le mogoče pa tudi starejših, vsebujejo tudi nekatere dodatne funkcije, ki jih omogoča

postopek optične prepoznavne znakov (OCR). Predvsem gre omeniti možnost iskanja po celotnem besedilu in izvažanje delov ali celotnega besedila v različne programske aplikacije (MS Word, PowerPoint itd.).

S stališča uporabnika je torej zanimiva ponudba historičnih fondov knjižnic, ki običajno niso dostopni ali pa jih je mogoče uporabljati le pod strogimi pogoji (uporaba v čitalnici), e-knjiga pa ima z nekaterimi dodatnimi funkcijami tudi dodano vrednost, ki bralcu olajša preučevanje besedila. Cena storitve je zasnovana tako, da je primerljiva z drugimi načini reproduciranja in z naročanjem gradiva preko medknjižnične izposoje.

2.2 KAKO DELUJE STORITEV S STRANI UPORABNIKA?

Naročanje digitalizacije knjig poteka podobno kot nakupovanje v kateri koli spletni trgovini. Ko uporabnik v katalogu najde želeno knjigo, lahko klikne na gumb "naročite digitalizacijo". Pri tem se mu odpre obrazec, ki že vsebuje osnovne metapodatke o knjigi ter okvirni izračun cene digitalizacije glede na število strani. Uporabnik mora vnesti le še svoje osebne podatke in izbrati način dostave e-knjige (prenos na osebni računalnik ali dostava po običajni pošti) ter način plačila (preko spleta, z gotovino ali z nakazilom na transakcijski račun). Po opravljeni digitalizaciji uporabnik preko elektronske pošte prejme obvestilo, da je postopek zaključen in lahko poravna račun. Ko je plačilo opravljeno, je knjiga na voljo za prenos na uporabnikov računalnik ali pa jo knjižnica na primernem nosilcu pošlje po običajni pošti.

2.3 KAKO DELUJE STORITEV S STRANI KNJIŽNICE?

Naloge, ki so potrebne za izvajanje storitve, so razdeljene med koordinatorjem projekta (centralna zanka) in posameznimi partnerji (lokalne zanke). Na lokalnem nivoju potrebujejo posamezne knjižnice za izvajanje storitve spletno dostopni katalog in primeren knjižni skener. Celotni sistem za upravljanje z naročili vzdržuje koordinator, ki opravlja tudi OCR, poskrbi za metapodatke (izvoz v XML datoteko) in ureja poslovanje s ponudnikom spletnega plačevanja. Koordinator je zadolžen tudi za izdelavo končnega izdelka, e-knjige, ki poleg besedila originala vsebuje tudi posebej oblikovano naslovnico z logotipom posamezne knjižnice. Partnerske knjižnice morajo tako poskrbeti le za primerno reprodukcijo gradiva in za prenos skenogramov na centralni strežnik.

S sodelovanjem pri projektu knjižnice pridobijo predvsem novo storitev, ki jo lahko ponudijo svojim uporabnikom, in ne zahteva velikih vlaganj v opremo in znanje. Fondi knjižnice pa s tem niso bolj dostopni le njenim uporabnikom, pač pa tudi vsej ostali zainteresirani javnosti. Po drugi strani je storitev tudi dober način za povečanje obstoječe ali začetek gradnje nove digitalne zbirke. Obseg gradiva, ki je na voljo za digitalizacijo in dostop do digitalne zbirke, sta neodvisna od koordinatorja in prepuščena odločitvi posamezne knjižnice. Kot del mednarodne mreže pride knjižnica v stik z znanjem in izkušnjami ostalih partnerjev, mreža pa deluje tudi kot svetovalno telo za učinkovite in stroškovno ugodne rešitve na področju digitalizacije, kar zajema tako področje smernic in standardov, kot tudi učinkovitega delokroga pri postopkih digitalizacije.

V Narodni in univerzitetni knjižnici je storitev EOD na voljo od poletja leta 2007, za izvajanje pa skrbi Bibliotekarski raziskovalni center. Uporabniki lahko preko posebnega portala Digitalne knjižnice Slovenije (www.dlib.si/eod) iščejo po katalogu NUK in naročajo digitalne različice knjig, ki so izšle med leti 1500 in 1945.

Projekt DOD se bo predvidoma iztekel marca 2008, na podlagi rezultatov testnega izvajanja storitve pa bo možno oceniti ali lahko EOD samostojno zaživi tudi po koncu projekta. Posamezne knjižnice se bodo lahko odločile za nadaljnje sodelovanje v mreži ali pa bodo z izvajanjem storitve nadaljevale samostojno.

Več informacij o projektu DOD in o "E-knjigah po naročilu" je na voljo na domači strani projekta: www.books2ebooks.eu

KORAK K SAMOSTOJNI UPORABI KNJIŽNICE

MOVING TOWARDS THE INDEPENDENT USE OF THE LIBRARY

Oskar Wolf

OOK Knjižnica Otona Župančiča, Ljubljana

e-pošta: oskar.wolf@koz.si

UDK 004.5

IZVLEČEK

Knjižnica Otona Župančiča (KOŽ) je z združitvijo prej ločenih enot v skupno knjižnico s povečano kvadrato vzpostavila več servisov za samostojno uporabo knjižničnih storitev, tudi v virtualnem okolju. Vzpostavitev servisov za samostojno uporabo knjižničnih storitev, kot ena izmed primarnih storitev novodobne hibridne knjižnice, je pogojevala prenovo spletnega mesta s portalsko tehnologijo. Nadgradnja obstoječega informacijskega sistema na spletni informacijski sistem je izboljšala komunikacijo in informiranost naših članov z dejavnostjo knjižnice. Iz administrativnega vidika pa je zmanjšala količino porabljenega časa potrebnega za administracijo in nadzor nad uporabniki e-točk, zaradi česar lahko danes zaposleni več časa posvetijo iskanju relevantnih vsebin in informacij ter kvalitetnemu posredovanju le-teh. Z uspešno realizacijo tega projekta smo vzpostavili subtilen, celovit in transparenten sistem za nadzor in administracijo knjižničnega poslovanja.

Ključne besede: digitalna knjižnica, e-servisi, informacijski sistemi, avtomatizacija poslovanja knjižnice

UDC 004.5

ABSTRACT

After merging several dispersed branches into common location, the Oton Župančič Public Library has implemented some services for independent use of the library in virtual environment. The implementation of these services, which are the basis of a hybrid library, was the cause for reconstruction of the web site with the portal technology.

The upgrade of the existing informational system improved communications with the users and their knowledge of our activities. The administration and supervision of the e-points is reduced and so the staff can spend more time searching for the information and help the users.

The successful realisation of this project has established integral and transparent system for the administration and control of the library services.

Key words: digital library, e-services, information systems, library automation

1 PREDSTAVITEV PROJEKTA

Knjižnica Otona Župančiča je v letu 2006 na novo fizično lokacijo vstopala z vizijo, ki podpira zasnovo hibridne knjižnice. Sledili smo novemu konceptu knjižnice, ki omogoča možnost dostopa vsem prebivalcem do vseh publiciranih informacij ne glede na to ali so shranjene na tradicionalnih ali digitalnih medijih. Pomemben element hibridne knjižnice so spletne storitve/servisi, ki omogočajo uporabnikom samostojno uporabo knjižnice. Sistem za samostojno izdelavo fotokopij, nadzor nad tiskanjem in nadzor nad uporabo postaj na javnih točkah (MYPC in UNIPRINT) je prvi korak k temu in s svojo zasnovo omogoča naslednje funkcije:

- samodejno rezervacijo delovnih postaj kjerkoli in kadarkoli preko spletnega mesta www.koz.si,
- vodenje evidence uporabe javnih računalnikov na e-točkah in multifunkcijskih tiskalnikov,
- transparenten nadzor nad servisi v omrežju,
- enostavno merjenje in izdelavo statistik uporabe javnih točk in multifunkcijskih tiskalnikov v omrežju.

Programska oprema MYPC in UNIPRINT izboljšuje osebno produktivnost in povečuje preglednost nad servisi v omrežju.

Zaradi povečanega števila osebnih računalnikov in mrežnih multifunkcijskih naprav na javnih točkah smo na novi lokaciji predvideli rešitev, ki predvsem razbremeni knjižničarja rutinskega dela z dosedanjim ročnim vodenjem evidence tovrstnega servisa. S tem so zaposleni pridobili dragoceni čas za zahtevnejše delo z uporabniki in drugo strokovno interno delo.

Enostavno vodenje statistike nam sedaj omogoča hitro in ažurno pridobivanje točnih podatkov o uporabi servisov in s tem tudi merjenje njihove uspešnosti.

Vzpostavitev omenjenih servisov na novi lokaciji knjižnice omogoča uporabnikom enostaven in učinkovit pregled nad stanjem uporabe osebnih računalnikov in s tem lažje načrtovanje lastnega časa in kraja uporabe računalnikov znotraj omrežja KOŽ. Skupaj s servisom za samostojno tiskanje in fotokopiranje je knjižnica uvedla storitve/servise, ki omogočajo uporabnikom samostojno in fleksibilno uporabo knjižnice.

V slovenskem prostoru KOŽ z uvedbo servisa za samostojno izdelavo fotokopij, nadzor nad tiskanjem in nadzor nad uporabo postaj na javnih točkah izvaja študijo primera in testira funkcije za bodočo implementacijo v knjižnicah osrednjeslovenske regije in drugih OOK.

V tekočem letu se je servis za samostojni nadzor nad uporabo postaj na javnih točkah implementiral še v novi Mestni knjižnici Grosuplje, Knjižnici Domžale in v Pokrajinski študijski knjižnici Murska Sobota.

Z uvedbo servisa se KOŽ kaže v lokalnem okolju kot sodobna knjižnica, ki je sposobna slediti izzivom napredne IKT.

1.1 CILJI PROJEKTA

Razvojni oddelek Knjižnice Otona Župančiča je pri vzpostavitvi servisov za samostojno uporabo knjižnice opredelil naslednje cilje:

- uporabnikom omogočiti varno in samostojno uporabo javnih računalnikov, multifunkcijskih naprav ter CD/DVD predvajalnikov, brez posebne pomoči zaposlenih v knjižnici,
- zaposleni imajo popoln in avtomatiziran nadzor nad vsemi viri in načinom uporabe opreme s strani obiskovalcev brez večjega tehničnega predznanja.

1.2 PRIČAKOVANI UČINKI

Pred uvedbo servisov za samostojno uporabo knjižnice smo opredelil naslednje pričakovane učinke:

- Z administrativnega vidika:
 - zmanjšanje količine časa potrebnega za administracijo in nadzor nad uporabniki, zaradi česar lahko zaposleni več časa pomagajo uporabnikom pri iskanju zanimivih vsebin in informacij,
 - ter preprečevanje izgub zaradi tiskanja in fotokopiranja, saj se te usluge uporabnikom samodejno zaračunajo.
- Z uporabniškega vidika:
 - uporabnik si lahko delo na računalniku prilagodi glede na razpoložljiv čas, ki ga ima,

- uporabnik lahko predčasno preveri razpoložljivost javnih računalnikov,
- uporabnik si predčasno rezervira najustreznejši tip računalnika glede na delo, ki ga bo upravljal v prostorih knjižnice.

Funkcionalna specifikacija sistema za samostojno izdelavo fotokopij, nadzor nad tiskanjem in nadzor nad uporabo delovnih postaj (MyPC in UNIPRINT):

- spletni uporabniški vmesnik, ki končnemu uporabniku omogoči, da se kadarkoli in kjerkoli preko spletne aplikacije prijavi v sistem;
- možnost integracije s spletnim mestom knjižnice;
- tako uporabnik kakor tudi upravitelj samopostrežnih servisov imata možnost transparentnega dinamičnega pregleda nad razpoložljivimi delovnimi postajami in ostalimi viri v sistemu;
- možnost izbire tipa računalnika;
- možnost nastavitve različni pogojev dela:
 - vezanih na lokacijo,
 - vezanih na dejavnost oziroma servis,
 - vezanih na uporabniški račun.
- možnost uporabe subtilne komunikacije (obveščanje in informiranje preko uporabniškega vmesnika MYPC) z uporabnikom delovne postaje;
- poraba časa se beleži za vsakega uporabnika posebej;
- sistem vodi evidenco uporabe delovnih postaj, fotokopiranja in tiskanja;
- nadzor nad delovnimi postajami ima administrator sistema, oziroma knjižničar;
- uporabniški vmesnik administrativnega okolja je uporabniško in prijazno naravnan, kar pomeni, da ne zahteva nobenega sistemskega in tehničnega predznanja, ne s strani tehničnega osebja kot tudi ne s strani upravitelja (knjižničar).

2 PREDSTAVITEV APLIKACIJE IN UPORABNIŠKEGA VMESNIKA

2.1 MYPC

Vsi javno dostopni računalniki v KOŽ imajo funkcijo e-točke. Uporaba e-točke KOŽ je za člane Knjižnice brezplačna, ostali obiskovalci pa morajo za pol ure uporabe plačati ceno, določeno po ceniku KOŽ za tekoče leto. Rezervacija e-točk je pogojena s predhodno registracijo na spletno mesto KOŽ. Podprta je s programsko rešitvijo MyPC.

Prijava v sistem MyPC poteka preko vstopne strani¹:

Po prijavi v MyPC je potrebno določiti:

- enoto,
- lokacijo v enoti,
- tip računalnika ter
- dan, ko ga želite uporabljati.

Program prikaže seznam vseh računalnikov v izbranem oddelku. Na časovni premici uporabnik nato izbere termin, ko želi uporabljati izbrani računalnik.

Čas uporabe e-točke ter število rezervacij e-točk sta omejena s Pravilnikom o poslovanju KOŽ.

Uporabnik prejme 15, 7 in 2 minuti pred potekom rezervacije računalnika obvestilo o času, ki ga ima še na voljo, ter opozorilo, da je potrebno podatke shranjevati na zunanji pomnilniški medij.

Če član 10 minut po začetku rezervacije računalnika ne začne uporabljati, rezervacija poteče in računalnik je prost za naslednjega uporabnika.

Uporaba javnih računalnikov oz. e-točk v KOŽ je prilagojena glede na pogoje uporabe storitev posameznih servisov in oddelkov (Borza dela, Središče za samostojno učenje, Središče za mlade, Mediateka, Strokovni oddelek, Šahovski kotiček in čitalnica), ter ni enotna za vse javne računalnike.

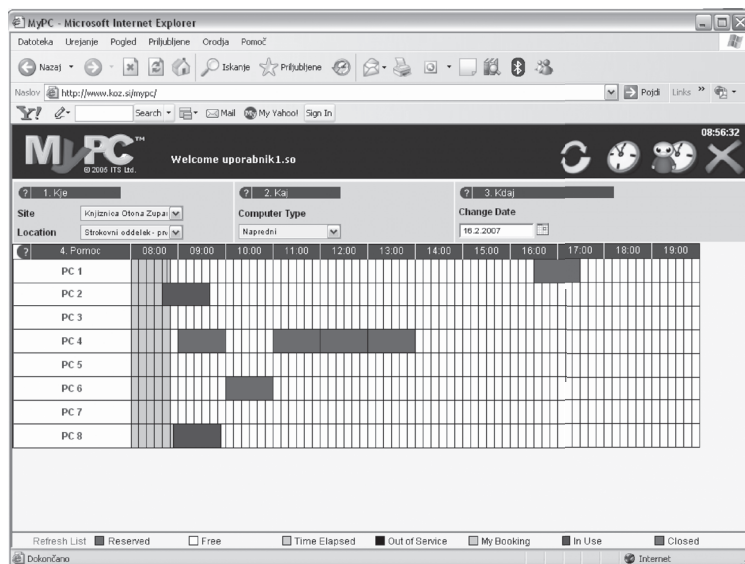
¹ Dostopno na URL: <http://www.koz.si/mypc>

Glede na namen in razpoložljivost posamezne e-točke je določena politika uporabe, ki je razvidna tudi iz Preglednice 1.

Preglednica 1: Specifikacija lokacij z javnimi računalniki

lokacija	način rezervacije	čas uporabe	tiskanje
Mediateka (klet)	sistem MyPC	1 ^h + 1 ^h	sistem Uniprint
Borza dela (<i>pritličje</i>)	pri vodji servisa	2 ^h + 2 ^h	na lokalnem tiskalniku ²
Središče za mlade (<i>pritličje</i>)	sistem MyPC	2 ^h + 2 ^h	sistem Uniprint
Šahovski kotiček (<i>1. nadstropje</i>)	sistem MyPC	2 ^h + 2 ^h	sistem Uniprint
Središče za samostojno učenje (<i>1. nadstropje</i>)	pri vodji servisa	2 ^h + 2 ^h	Sistem Uniprint
Oddelek za otroke in mladino (<i>2. nadstropje</i>)	pri informatorju	2 ^h + 2 ^h	sistem Uniprint
Strokovni oddelek (<i>1. nadstropje</i>)	sistem MyPC	1 ^h + 1 ^h	Sistem Uniprint

Uporabniški vmesnik MYPC z vidika uporabnika:

² Brezplačno tiskanje je omogočeno le za sledeče dokumente: prošnje za delo, življenjepise, prijave na delovna mesta, ponudbe delovnih mest, zahvalna pisma. Tiskanje drugih vsebin se obračunava po veljavnem ceniku KOŽ.

Tipi računalnikov na e-točkah se razlikujejo glede na potrebe uporabnika, le-ti se lahko odločajo med tremi tipi računalnikov:

- osnovni računalniki so primerni za delo z dokumenti in brskanje po internetu,
- naprednimi računalniki, primerni za delo z dokumenti, brskanje po internetu in delo z multimedijo ter
- naprednimi-plus računalniki, ki so primerni za delo z dokumenti, brskanje po internetu, delo z multimedijo in za samostojno učenje.

Z rezervacijo javnih računalnikov preko spletnega mesta KOŽ uporabnikom omogočamo, da si delo na računalniku prilagodijo glede na svoj razpoložljiv čas, predčasno lahko preverijo zasedenost javnih računalnikov in si vnaprej rezervirajo najustreznejši tip računalnika glede na delo, ki ga nameravajo opravljati v prostorih KOŽ-a.

Za nemoteno uporabo in rezervacijo javnega računalnika v KOŽ je potrebno:

- biti član knjižnice,
- opraviti registracijo na portalu KOŽ, kar omogoča pridobitev ustreznega uporabniškega računa in gesla,
- aktiven uporabniški račun (30 minut po registraciji na portalu KOŽ) in
- poznavanje pogojev uporabe in navodil za rezervacijo in uporabo javnih računalnikov.

Uporabniki imajo možnost izvesti postopek registracije:

- preko spleta na portalu KOŽ ali
- preko info terminalov v prostorih KOŽ s pomočjo vodje servisa Središče za mlade, v primeru njene odsotnosti pa tudi s pomočjo bibliotekarjev ter zaposlenih v servisih Borza dela in Središču za samostojno učenje.

Omogočena je le ena hkratna aktivna rezervacija posameznega računalnika, ter predhodna rezervacija določenega računalnika do sedem dni vnaprej.

Elektronski obrazec za registracijo na portalu KOŽ:

osebna izkaznica
enote in servisi
projekti
ponudba
virtualna knjižnica
novice
dogodki
elektronski servisi
elektronski viri

iskalnik
IŠČI
PORTALI
CENTRALNI
ZA MLADE
ZA OTROKE
MOJ PORTAL
Registriraj se

Osnovno
Virtualno
Cobics
Kontakt
SLO / EN
Natisni
Povečaj
Pomanjšaj
Kazalo
Pomoč

Domov
Registracija

Prosim vas, da pred postopkom registracije preverite, ali imate poravnane vse obveznosti do knjižnice!

Za registracijo je potrebno izpolniti **vsa obvezna polja (označena so z zvezdico):**

- ime,
- priimek,
- številka članske izkaznice (**to je sedemstestno število, če se pojavijo težave s prijavo, zanemarite** začetno cifro 0)
- geslo, ki ga uporabljate za podaljševanje gradiva v sistemu COBIS

Sledijo polja, ki so potrebna za vašo prijavo na portal KOŽ in sistem MyPC:

- uporabniško ime v obliki **ime.priimek**
- geslo (biti mora najmanj šestmestno)**
- ponovitev izbranega gesla

Drugi sklop zajema vaše lastne nastavitve: Izberite tip portala, ki vam je najbližje:

- centralni (splošni)
- za mlade
- za otroke

Določite tudi interesna področja (možna je izbira večih). Možnost je izbrati prejetanje sporočil po elektronski pošti o dogodkih, ki sodijo v sklop interesnih področij, ki ste jih izbrali kot zanimive. V tem primeru je **obvezen vnos naslova vaše elektronske pošte.**

Naredi račun

Ime:

Priimek:

E-naslov:

Številka izkaznice:

Geslo:

Uporabniško ime:

Geslo:

Ponovite geslo:

Moje nastavitve

Portal: ☒ Centralni ☐ Za mlade ☐ Za otroke

Interesna področja:

☐ Predavanja
☐ Razstave
☐ Prireditve za otroke
☐ Potopisni večeri
☐ Literarni dogodki
☐ Projekcije, filmi, videi
☐ Delavnice
☐ Okrogle mize (Diskusije)
☐ Izobraževanja
☐ Promocijski dogodki
☐ Telmovanja
☐ Drugo

Potrdi

Natisni
Povečaj
Pomanjšaj
Kazalo
Pomoč

Knjižnica Ottona Župančiča | Ljubljana Metropolitan Library | Kersnikova 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

www.koz.si | Tel./Phone: +386 1 600 13 00, Fax: +386 1 600 13 32 | info@koz.si

Q.azorah

februar 2007

P	T	S	Č	P	S	N
			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28				

februar 2007

Knjižnica Ottona Župančiča

ponedeljek - petek 8:00-20:00

sobota 8:00-13:00

prvi torek v mesecu 10:00-20:00

tel.: 01/ 600 13 00

Enota Poljane

ponedeljek-petek: 10:00 – 18:00

tel.: 01/ 600 13 01

Enota Kolodvor

ponedeljek-petek: 8:00-20:00

tel.: 01/ 600 13 02

Enota Nove Poljane

ponedeljek, torek, sredo, petek 17:00-19:00

tel.: 01/ 600 13 03

Predhodna registracija in enkratna prijava na portalu KOŽ našim aktivnim članom omogoča:

- personalizacijo vsebin - Moj portal,
- enostavno uporabo elektronskih servisov,
- dostop do elektronskih virov kjerkoli in kadarkoli,
- možnost naročanja na novice, dogodke in splošne informacije preko e-pošte,
- možnost komentiranja vsebin na portalu,
- možnost uporabe in objavljanja blogov,
- možnost uporabe brezžičnega dostopa do interneta in
- samostojno uporabo javnih računalnikov ter multifunkcijskih tiskalnikov v omrežju KOŽ.

2.2 UNIPRINT

Tiskanje in fotokopiranje dokumentov na e-točkah je podprto s programsko rešitvijo Uniprint. Član knjižnice, ki je že registriran, mora svoj uporabniški račun predhodno napolniti za določeno vsoto denarja. Znesek denarja, ki je vezan na uporabniški račun, lahko član uporablja brez časovne omejitve. Polnjenje računa poteka pri glavnem pultu v pritličju. Programska rešitev omogoča, da se tiskanje opravi s predhodno prijavo z lastnim uporabniškim imenom in geslom na določenem multifunkcijskem tiskalniku, kar pomeni, da je omogočena registriranim uporabnikom portala KOŽ. S tem se preprečuje nekontrolirano izrabo storitev tiskanja, ter hkrati omogoča strojno podprto spremljanje uporabe tiskalnikov in posledično statistično spremljanje tiskalniških poslov, ter izdelavo različnih analiz. To velja tudi za storitev fotokopiranja.

Multifunkcijska naprava HP CLJ 4730MFP, ki omogoča samostojno uporabo storitev kopiranja in tiskanja, pogojenih z uporabniško registracijo (foto: Arhiv KOŽ)

Postopek tiskanja s pomočjo javnih računalnikov KOŽ je omogočen na sledeč način:

- s klikom “natisni” v dokumentu, ki ga želi natisniti, čemur sledi
- prijava v uporabniški račun na multifunkcijski napravi.

Uporabniški vmesnik MFT z vidika uporabnika:

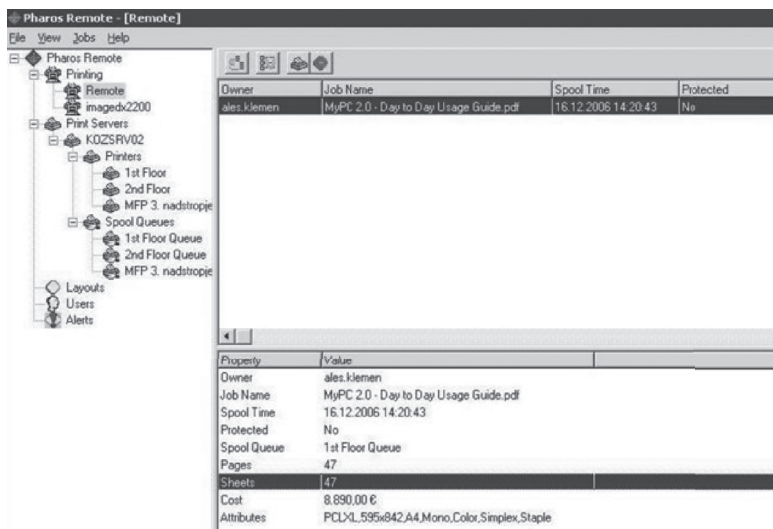

Podrobnejši postopek uporabe storitve je uporabnikom podan v navodilih za tiskanje in fotokopiranje na multifunkcijskih napravah, dostopen v obliki PDF dokumenta na portalu KOŽ ali v tiskani obliki neposredno pri multifunkcijskih napravah.

Storitev tiskanja in fotokopiranja se zaračunava po veljavnem ceniku KOŽ. Sistem UNIPRINT samodejno zazna ali je tisk črno-bel ali barvni. Glede na to, sistem UNIPRINT samodejno izbere ustrezno postavko iz veljavnega cenika KOŽ. V kolikor uporabnik ne želi barvnega tiska, mora to izbrati v nastavitvah za tiskanje v samem računalniku.

Uporabniku ni potrebno izvršiti prijavo na multifunkcijski napravi za vsak dokument posebej, ki ga želi natisniti, saj to lahko stori šele ob zaključku dela in z enkratno prijavo natisne vse dokumente, ki so vezani na njegovo uporabniško ime. S tem mu je omogočena še dodatna kontrola nad tiskanjem dokumentov.

Uporabniški vmesnik UNIPRINT z vidika administracije:

Orodje Pharos Remote služi za administriranje uporabniških računov za potrebe sistema Uniprint (polnjenje računa, pregled izvedenih tiskalniških poslov, izdelavo poročil in statistik uporabe ...)

3 POLLETNI PODATKI O UPORABI JAVNIH RAČUNALNIKOV IN MULTI-FUNKCIJSKIH TISKALNIKOV

- Število uporabnikov na e-točkah:
Od 20.1.2007 do 22.6.2007 je bilo vseh prijav in rezervacij 30.217. Od tega je bilo 1.857 rezervacij nerealiziranih, kar predstavlja 6,15% od celotnega števila prijavljenih. Skupno število PC-jev za uporabnike je 50.

Prijave/rezervacije po mesecih:

- januarja (od 20.1.2007 do 31.1.2007) je bilo 1.858 prijav;
- februarja je bilo 5.250 prijav;
- marca je bilo 6.433 prijav;
- aprila je bilo 5.491 prijav;
- maja je bilo 6.356 prijav;
- junija (od 1.6.2007 do 22.6.2007) je bilo 4.829 prijav.

- Število rezervacij:
Od 20.1.2007 do 22.6.2007 je bilo vseh rezervacij 6.228.

Rezervacije po mesecih:

- januarja (od 20.1.2007 do 31.1.2007) je bilo 422 rezervacij;
- februarja je bilo 1.273 rezervacij;
- marca je bilo 1.373 rezervacij;
- aprila je bilo 1.097 rezervacij;
- maja je bilo 1.277 rezervacij;
- junija (od 1.6.2007 do 22.6.2007) je bilo 786 rezervacij.

- Število fotokopij in natisnjenih strani uporabnikov od 20.1.2007 do 22.6.2007:
Fotokopij je bilo 5.041 strani, in sicer 5.555 listov, kar je predstavlja strošek v višini 812,30 €. Tiskovin je bilo 1.421 strani, in sicer 4.551 listov, kar je predstavlja strošek v višini 983,00 €. Skupaj znaša to 6.462 fotokopij/natisnjenih strani, in sicer 10.106 listov, kar predstavlja strošek v višini 1.803 €.

Vplačila po mesecih za potrebe tiskanja in fotokopiranja:

- januarja je bilo vplačil za 150 €;

- februarja je bilo vplačil za 313,6 €;
 - marca je bilo vplačil za 591,34 €;
 - aprila je bilo vplačil za 487,30 €;
 - maja je bilo vplačil za 403,50 €;
 - junija (do 22.6) je bilo vplačil za 252,70 €.
- Skupaj je bilo vplačanih 2.198,4 €.

3.1 TEHNIČNE ZAHTEVE REŠITVE MYPC IN UNIPRINT:

- Windows 2003 .NET sistemsko okolje;
- Internet Information Server (del operacijskega sistema);
- sistem za upravljanje s podatkovno bazo MSDE;
- platforma .NET Framework 1.1;
- integracija z aktivnim imenikom (AD).

4 ZAKLJUČEK

Uvajanje storitev samostojne uporabe knjižničnih storitev je korak k razbremenitvi knjižničarjev z rutinskimi opravili, ki jih uporabniki z minimalnim predhodnim znanjem uporabljajo lažje in hitreje, kar je razvidno iz števila prijav. Iz poročila je razvidno, da nam aplikaciji MyPC in UNIPRINT nadomestita približno 310 ur dela z uporabniki ob predpostavki, da bi za eno prijavo porabili približno tri minute dela z uporabnikom. Upoštevajoč, da je bibliotekarska ura po ceniku gospodarske zbornice ovrednotena na 14,6 € (bruto), pridemo do zaključka, da se nam je investicija v nakup tovrstnega orodja povrnila v času šestih mesecev. Uspešna realizacija tovrstnega projekta je prav tako pogojena s permanentnim izobraževanjem uporabnikov, kakor tudi zaposlenih. Tako smo v prvi polovici leta za uvajanje servisov za samostojno uporabo knjižnice pripravili v sklopu letnega načrta izobraževanja in usposabljanja uporabnikov štiri tečaje in v sklopu programa izobraževanja in usposabljanja zaposlenih osem tečajev.

SOBA Z DVEMA RAZGLEDOMA: PREDSTAVITEV PROJEKTA “MALA KNJIŽNICA IN MOJA NAJLJUBŠA KNJIGA NA INTERNE- TU”

THE ROOM WITH TWO VIEWS: PRESENTATION OF THE PRO-
JECT “THE LITTLE LIBRARY AND MY FAVOURITE BOOK ON THE
INTERNET”

Tilka Jamnik

Knjižnica Otona Župančiča, Ljubljana
e-pošta: tilka.jamnik@koz.si

Vojko Zadravec

Knjižnica Otona Župančiča, Ljubljana
e-pošta: vojko.zadravec@koz.si

UDK 027.625:025.4.036

UDK 06.068:821-93

IZVLEČEK

Mala knjižnica in Moja najljubša knjiga sta knjižničarski internetni strani, med seboj povezani kot projekt in kot programska izvedba, saj se s podatki za svoje delovanje napajata iz iste osnovne podatkovne baze.

Mala knjižnica je po zasnovi že ta trenutek profesionalno orodje za vse, ki se ukvarjajo s knjigo namenjeno otrokom in mladini, z njo dobivajo nekdanji interni katalogi in informacijske zbirke Pionirske – centra za mladinsko književnost in knjižničarstvo virtualno obliko in razsežnost. Mala knjižnica omogoča obiskovalcu interneta, da si pregledni in priporočilni seznam, doslej poznan v tiskani obliki, v celoti ali po svoji poklicni potrebi ali osebni meri izbere in stiska v obliki, ki jo je navajen ter s kazali po lastni izbiri.

Moja najljubša knjiga, priznanje mladih bralcev, postaja v javnosti vse odmevnejše, vse bolj pa ga kot dragocenost doživljajo avtorji in založbe. V svetu že dobro uveljavljeno in cenjeno priznanje laikov zdaj tudi pri nas postaja enakopraven sopotnik strokovnim in založniškim priznanjem, ter pomemben element ravnotežja med stroko, trgom in bralstvom. Način glasovanja in oblika predstavljanja glasovanja na internetu je hkrati tudi zunanja podoba povezanosti in sodelovanja slovenskih knjižnic.

Ključne besede: mladinsko knjižničarstvo, mladinska književnost, virtualne knjižnice, nagrade, promocija branja

UDC 027.625:025.4.036

UDC 06.068:821-93

ABSTRACT

The Little Library and My Favourite Book are librarian Internet sites bounded together as the project and as the programme realization. Their both functioning is supported from the same data base.

The Little Library is according to its scheme already this moment a professional tool for all those who deal with books dedicated to children and youth. Thanks to it the former internal catalogues and information collections of Pionirska – Center for the children`s literature and librarianship are getting virtual form and scope. Now a visitor of the Internet can print the whole "Summary and recommended list of books" – known only in the printed version till now – or he can choose parts of it according to his professional or private need, with the indexes by his own choice etc.

My Favourite Book, award of the young readers, is becoming more and more known in public and respected by writers and publishing houses. In this way the recognition of readers, well valued in the world, is becoming also in our country equal to recognitions of professionals and publishing houses. It is an important element of balance among profession, book market and readers. The way of voting and their presentation on the Internet are at the same time also the external image of the connection and cooperation of the Slovene libraries.

Key words: children, librarianship, literature, virtual libraries, awards, reading

1 OZADJE IN ZASNOVA MALE KNJIŽNICE

V sami naravi dela splošnih knjižnic je, da skušajo omogočiti dostop do svojih storitev čim širšemu krogu ljudi v najprimernejši možni obliki. Zato je razumljivo, da za vse vrste svojih ponudb in aktivnosti iščejo rešitve, s katerimi bi bile le-te dostopne tudi na internetu. Tako je bil tudi "naravni refleks" Pionirske, danes strokovne enote Knjižnice Otona Župančiča v Ljubljani, da ob prvi priložnosti svoje dolgoletne usluge ponudi tudi prek interneta. Na kratko si pogledjmo zgodovino vsebin, ki so do danes dozorele za uporabo prek spleta.

Od leta 1972 Pionirska knjižnica v različnih obsegih in oblikah izdaja bibliografski pregled knjižne produkcije za mladino, po letu 1980 med uporabniki znan kot priporočilni seznam. Od leta 1998 seznam izhaja kot samostoj-

na publikacija, ki prinaša tako priporočila za branje kakor tudi preglednost produkcije s poudarkom na tistih elementih, ki jih običajne bibliografije ne pokrivajo. Na primer, kaj se z gradivom dogaja v smislu dejstev kakega od bibliografskih podatkov, vrednotenja vsebine, pedagoških, kulturnih in splošno izobraževalnih povezav ter z branjem odkritih znanj in tèm v leposlovju? Običajni katalogi (npr. COBIB) ali druge bibliografije takih tem redno in sistematično ne pokrivajo.

Za področje mladinske književnosti in knjižničarstva se s temi temami strokovno ukvarja Pionirska knjižnica od ustanovitve Centra za mladinsko književnost in knjižničarstvo leta 1961 dalje. Dolgoletna praksa je dokazala, da je taka baza podatkov pomembna za raziskovalno, mentorsko ali kako drugo strokovno delo na področju mladinske književnosti in mladinskega knjižničarstva ter promocije branja. To potrjuje tudi pogled po sodobnem knjižničarstvu, v katerem zbiranje, urejanje in nudenje tovrstnih podatkov predstavlja vedno večji delež strokovnega dela. Po letu 1984 si je Pionirska prizadevala svoje interne kataloge in reference vključiti v vzajemni katalog ali jih vsaj digitalizirati in iz te baze narediti koristno orodje. Idejni projekt se je dopolnil in zaokrožil v zamisel z delovnim naslovom Planetarij sporočil, vendar deset let kasneje ta projekt še vedno ni dobil konkretne podpore. Tako smo na prelomu tisočletja zamisel poskusili začeti uresničevati z druge strani. Ko smo namreč iskali rešitve, kako na eni strani bibliografske preglede mladinskih knjig (priporočilne sezname) narediti funkcionalno dostopne na internetu in na drugi strani, kako glasovanje za Mojo najljubšo knjigo avtomatizirati in sámo akcijo narediti javnosti bolj dostopno in spodbudno, se je kmalu izkazalo, da je za delovanje obeh opcij potrebno fleksibilno orodje z bibliografsko bazo, kot osrednjim skupnim izhodiščem, se pravi orodje, o katerem smo sanjali.

Ko je leta 2004 Ministrstvo za kulturo objavilo razpis s pogoji, v katerih smo razbrali možnost uresničenja naših načrtov, smo projekt *Moja najljubša knjiga in Mala knjižnica na internetu* prijavili na razpis JPR3 2005 za področje *KNJIGA – RAZVIJANJE BRALNE KULTURE*, in uspeli. Za izdelavo računalniškega programa, ki naj bi omogočil delovanje obeh segmentov projekta, smo izbrali podjetje MC, center za informacijski inženiring.

V zasnovo projekta smo vključili naslednje vsebine in načine dela:

- pregledni, priporočilni ter knjižničarsko kritični popis vsakoletne produkcije knjig za otroke in mladino, urejen po temah zvrsteh in ža-

- nrih, ter opremljen z oblikovno – tehničnimi in vsebinskimi gesli,
- kritična presaditev podatkov internega kataloga Centra za mladinsko književnost in knjižničarstvo, ki obsega posamezne naslove (avtorskih in ljudskih) zgodb in pesmi iz monografij in periodike (okoli 33.000 listkov) ter bibliografskih in biografskih referenc s področja mladinske književnosti in knjižničarstva (okoli 72.000 listkov),
- vnašanje večine podatkov s pomočjo šifrantov,
- večnamenska uporabe programa (za iskanje podatkov, statistično merjenje podatkov, sestavljanje in tiskanje seznamov, glasovanje za priznanje Moja najljubša knjiga),
- večnivojska uporaba programa (za strokovnjake, za otroke),
- delovanje pod lastnim internetnim naslovom brez obvezne prijave.

2 OBSEG MALE KNJIŽNICE

Mala knjižnica, ki testno deluje eno leto, se trenutno napaja na dva načina. Prvi in sistematični vir podatkov so redne priprave preglednih in priporočilnih seznamov mladinskih knjig. Redatorsko urejenih je zdaj okoli 2.400 zapisov in sicer za mladinske knjige, ki so izšle od leta 2003 do vključno leta 2006. Drugi vir podatkov obsega reden popis novosti, ti redatorsko še niso zaključeni, ter naključni naslovi, ki jih prinese glasovanje za priznanje Moja najljubša knjiga. Teh zapisov je zdaj okoli 1.400.

Redatorsko delo zapisov obsega:

- najširši možni izbor knjig za otroke in mladino (namenoma so izločene knjige, katerih produkcija je v stroki opredeljena kot kič, nena merno pa izpadejo nekatere knjige, ki izidejo v samozaložbah),
- razvrščanje naslovov po starostnih stopnjah in didaktičnih stopnjah recepcije branja,
- opis oblikovnih in tehničnih značilnosti,
- zvrstna in žanrska opredelitev,
- razvrstitev v vsebinske skupine,
- določitev vsebinskih gesel,
- izbor priporočenih naslovov na osnovi kriterijev raznolikih kvalitet in novuma,
- anotacije,
- reference,
- poizvedbe v prid bibliografskim kazalom (poreklo dela, jezik predloge, poreklo ilustracije).

3 CILJI MALE KNJIŽNICE

Mala knjižnica kot projekt zasleduje dva strateška cilja, in sicer najprej ponuditi strokovnjakom (knjižničarjem, avtorjem, prevajalcem, ilustratorjem, založbam, teoretikom iz FF in PF, mentorjem ipd.) kvalitetno orodje ne le za pridobivanje bibliografskih informacij (kot je COBISS), ampak tudi orodje za kompleksnejše raziskave in analize na razmeroma enoten in enostaven način tako za knjižno, kot za neknjižno gradivo ter članke z naslednjimi operativnimi možnostmi (glej tudi Priloga 1):

- lastni izbori,
- možnost iskanja podatkov o avtorjih, poreklu, naslovih in geslih tudi iz naslovu dela podrejenih vsebin (proze in poezije),
- možnost izdelave statističnih pregledov iz vseh podatkov baze,
- možnost sprotnega sporočanja pripomb ali napak uredništvu,
- možnost vstopa iz vpisa referenc na ustrezne relevantne strani na internetu.

Naslednji korak razvoja Male knjižnice bo izdelava poljudne različice uporabe na internetu in sicer iskalnik za otroke, ki bo imel predvsem naslednje možnosti:

- iskanje za branje po meri (okusu),
- iskanje priporočenih knjig,
- domača branja (seznami šol),
- bralne značke (vsi aktualni seznami),
- raziskovalno branje (teme, gesla, reference).

4 MOJA NAJLJUBŠA KNJIGA NA SPLETU

Moja najljubša knjiga, priznanje po izboru mladih bralcev, je bila osnovana prav zato, da bi med mladimi bralci spodbujala branje in zanimanje za mladinsko književnost. Osnovali so jo Knjižnica Otona Župančiča, enota Pionirska knjižnica, Slovenska sekcija IBBY in Zveza bibliotekarskih društev Slovenije. Podeljuje se vsako leto od leta 1998 dalje, in sicer v dveh kategorijah: za najljubšo slovensko mladinsko knjigo in za najljubšo v slovenščino prevedeno mladinsko knjigo. Akcijo strokovno vodi odbor za priznanje Moja najljubša knjiga, ki ga sestavljajo predstavniki iz splošnih in šolskih knjižnic, častni člani pa so predsednik Zveze bibliotekarskih društev Slovenije, predsednik Slovenske sekcije IBBY in predstavnik mladih bralcev. Organizacijsko akcijo vodi Knjižnica Otona Župančiča.

Bistvo nagrade je seveda v spodbujanju k branju. Glasujejo lahko vsi otroci, ki knjigo sami preberejo, pri čemer smejo glasovati za katero koli delo, ne glede na letnico njegove izdaje, glavna pozornost pa velja leposlovni knjigi. Mentorje opozarjamo, naj bo zato glasovanje, ki je neka vrsta zunanje motivacije za branje, povezano z bibliopedagoškimi dejavnostmi oz. z najrazličnejšimi oblikami knjižne vzgoje mladih bralcev in še posebej z bralno značko.

Glasovanje za Mojo najljubšo knjigo smo s prenosom na splet ob njeni desetletnici s sodobnim načinom komuniciranja približali tako mladim bralcem kot javnosti. Glasove sicer lahko za enkrat pošiljajo le registrirani mentorji, sčasoma nam bo morda uspelo sistem glasovanja tako izpopolniti, da bodo mladi bralci smeli glasove tudi pošiljati sami. V najkrajšem času pa bomo vsekakor dogradili tudi forum, na katerem si bodo mladi že zdaj lahko izmenjevali mnenja o prebranih knjigah.

Na spletni strani nagrade www.naj-knjiga.si lahko sproti spremljamo glasovanje: na barometru se ločeno prikazujejo naslovi slovenskih in prevedenih knjig (in število glasov zanje), na zemljevidu Slovenije pa število glasov po posameznih pokrajinah. Podstrani pa nudijo vrsto informacij o nagradi, nosilcih priznanj, sezname knjig, ki so bile v preteklih letih uvrščene na prvih 100 mest. Ena podstran je namenjena zbiranju mnenj mladih bralcev, mentorjev in naključnih obiskovalcev strani. Posebna "uredniška stran" je namenjena mentorjem, organizatorjem glasovanja v svojem okolju (tu so pisna prošnja za registracijo mentorja, glasovnica, pravilnik nagrade ipd.). Narejeno je več povezav s spletnimi stranmi, npr. z ustanovitelji in nosilci nagrade (Pionirska, Slovenska sekcija IBBY, ZBDS) ter slovenskimi splošnimi knjižnicami. Naj posebej opozorimo, da vsak registrirani mentor lahko spremlja glasovanje tudi na svoji "interni strani", in sicer v obsegu, ki si ga določi sam: barometer mu prikazuje rezultate glasovanja v svoji ustanovi ali v svoji splošni knjižnici.

Moja najljubša knjiga na spletu prinaša vrsto prednosti. Mentorji lahko sami sproti pošiljajo glasove mladih bralcev. Glasovanje je javno: mladi bralci, mentorji, drugi zainteresirani in naključni obiskovalci strani ga lahko sproti spremljajo. Glasovanje je tako bolj razburljivo, spodbuja pogovor o knjigah, ki se uvrščajo na vrh barometra in najbrž tudi pogovor o tem, koliko glasov prihaja iz različnih regij Slovenije. Javno glasovanje na spletu spodbuja branje, pogovor o prebranih knjigah in – seveda – tudi nekaj tekmovalnosti. Za marsikaterega mladega bralca je pomembno, da ne bere zgolj zasebno, ampak je to dejavnost, ki jo izvajajo tudi njegovi vrstniki.

Glasovanje na spletu je spodbudno tudi za mentorje mladih bralcev. Ne le zato, ker je delo zdaj lažje, saj jim glasovnic ni treba zbirati in pošiljati svoji splošni knjižnici, ampak tudi zato, ker se rezultati njihovega dela z mladimi bralci takoj pokažejo na spletu. Mentorji se prek spleta povezujejo med seboj, izmenjujejo mnenja in predloge. Rezultati glasovanje za vsa leta, posebno lestvice prvih sto uvrščenih knjig, pa so izjemno dragoceno gradivo mentorjem, saj imajo ves čas pri roki sezname "najljubših knjig" mladih bralcev. Leti so jim lahko v pomoč pri njihovem bibliopedagoškem delu, predvsem pri spodbujanju za branje manj navdušenih otrok.

Nadalje je pomembno, da glasove lahko pošiljajo tudi mentorji slovenskih otrok, ki živijo izven Slovenije, v evropskih državah in celo na drugih celinah. Tako so tudi na tem področju lahko povezani in vključeni v enotni slovenski kulturni prostor.

Moja najljubša knjiga na spletu je zanimiva tudi za urednike, založnike in vse druge, ki profesionalno delujejo na področju mladinske književnosti. Rezultati sprotnega glasovanja, še bolj pa vsi zbrani podatki iz preteklih let, so strokovnjakom s področja mladinske književnosti in branja dober vir podatkov pri raziskovanju bralnih preferenc mladih.

S časom bomo spletno stran zdaj že desetletne nagrade po izboru mladih bralcev dopolnjevali in razvijali. Toda tudi zdaj je že pomemben prispevek k bralni vzgoji mladih in k promociji branja na splošno.

Za zaključek pa morda še kratko poročilo o poteku glasovanja iz preteklega šolskega leta, ko je torej glasovanje za Mojo najljubšo knjigo potekalo že desetič, in sicer od začetka šolskega leta pa do 15. marca letos. Sodelovalo je 150 mentorjev, ki so spodbujali mlade k branju in sporočali njihove glasove. Glasovanje je potekalo v 52 splošnih knjižnicah in v šolskih knjižnicah na njihovem področju, sodelovali pa so tudi slovenski otroci izven Slovenije. Glasovalo je 26.561 mladih bralcev, kar je največ v vseh desetih letih. 597 glasov smo prejeli od slovenskih mladih bralcev izven Slovenije. Moja najljubša slovenska knjiga po izboru mladih bralcev za leto 2007 je zbirka Anica Dese Muck z ilustracijami Ane Košir, ki izhaja pri založbi Mladinska knjiga. Zbirka Anica je letos že petič prejela največ glasov mladih bralcev, zato je prejela zlato priznanje. Moja najljubša prevedena knjiga po izboru mladih bralcev za leto 2007 pa je zbirka Pet prijateljev Enid Blyton, ki je prav tako izšla pri založbi Mladinska knjiga.

V času, ko predstavljamo Mojo najljubšo knjigo na posvetovanju ZBDS, pa ravno začnemo z glasovanjem v novem šolskem letu, torej z Mojo najljubšo knjigo 2008.

Priloga 1: Shematični prikaz iskalnika male knjižnice

Mala knjižnica

Več o tem

IŠČEM:

...	...	...	...	...	...
PO PRIPOROČILU ▼	PO NAMEMBNOSTI ▼	PO ZVRSTEH ▼	PO VSEBINI IN OBLIKI ▼	PO POREKLU ▼	PO BIBLIOGRAFSKEM PODATKU ▼

IŠČEM TUDI MED PODREJENIMI ZAPISI VSEBINE ☒

Zadetke pokaži
v strnjeni obliki

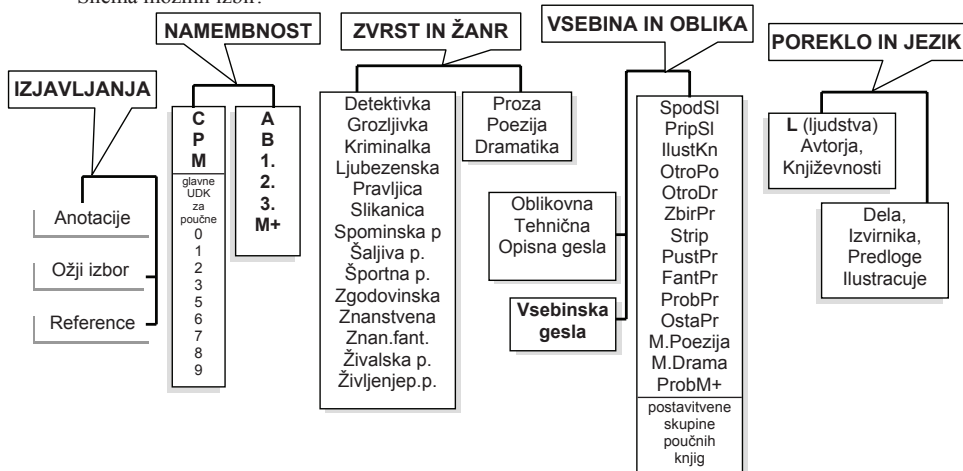
Navodila

Zadetke pokaži
v POLNI obliki

sem se izpisujejo iz padajoče izbire izbrani iskalni elementi odpiranje spustnega menija

PO PRIPOROČILU ▼	PO NAMEMBNOSTI ▼	PO ZVRSTEH ▼	PO VSEBINI IN OBLIKI ▼	PO POREKLU ▼	PO BIBLIOGRAFSKEM PODATKU ▼
vse	skupine CPML, UDK	zvrst	v vsebinski skupini	jezik izvirnika	avtor
priporočeno	stopnje	žanr	govori o	poreklo besedila	naslov
ožji izbor			je / vsebuje	poreklo ilustracije	leto
brez					založba
ima referenco					zbirka

Shema možnih izbir:

V primeru izbire polne oblike izpisa, se odpre možnost izbire dodatnih kazal:

IZBERI MOŽNOSTI POLNE OBLIKE IZPISA		ŠT. ZADETKOV/STRAN:	10	Najdi	Počisti
UREDİ SEZNAM PO:	Vsebinska postavitev ▼	UREDİ ZAPISE PO:	Značnica ▼	SEZNAMU DODAJ LEGENDO	
S E Z N A M U D O D A J N A S L E D N J A K A Z A L A :					
		PRIPOROČENE KNJIGE			
AVTORJI BESEDIL				ZBIRKE	
PREVAJALCI		NASLOVI		VSEBINSKE SKUPINE	
ILUSTRATORJI		POREKLO BESEDIL		POSTAVITVENO KAZALO	
SLOVENSKI AVTORJI BESEDIL		POREKLO ILUSTRACIJ		STOPENJSKO KAZALO	
SLOVENSKI AVTORJI ILUSTRACIJ		ZALOŽBE		PREDMETNO KAZALO	

IZVEDBO POSVETOVANJA SO OMOGOČILI

POKROVITELJ POSVETOVANJA

Ministrstvo za kulturo RS

SPONZORJI POSVETOVANJA

ZLATI SPONZORJI

Swets Information Services GmbH
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

BRONASTI SPONZORJI

Betax d.o.o., Ljubljana
EBSCO
Emerald Group Publishing Ltd.
F. Delbanco International Books & Journals
Info Technology Supply Ltd.
Mikrografija d.o.o., Novo mesto

OSTALI

Krka, d. d., Novo mesto
Založba Miš
Srednja gostinska in turistična šola Radovljica

ISBN 978-961-6683-01-2

9 789616 683012

Zveza bibliotekarskih društev
www.zbds-zveza.si